Ilie Luceac

FORȚA DESTINULUI
SAU
FEREASTRA PRIN CARE PRIVEŞTI CERUL

(Dialoguri culturale cu bucovinenii)

Cernăuţi
Editura Alexandru cel Bun
2020

Ilie Luceac, *Forţa destinului sau fereastra prin care priveşti cerul (Dialoguri culturale cu bucovinenii)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 2020, 351 p.

Ediție îngrijită de dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române și dr. Marin Gherman
Redactor literar: conf. univ. dr. Cristina Paladian
Lector: Natalia Camelia Proțiuc
Traducere în limbile ucraineană și engleză: Iuliana Luceac
DTP și responsabil de ediție: dr. Marin Gherman
Finanțarea lucrărilor tipografice este realizată de Iuliana Luceac, fiica autorului

Упорядники: Александріна Чернова та Марін Герман
Літ. ред.: Крістінія Паладян, Наталія Процюк
Переклад англ. та укр. мовами: Юлія Лучак
Книга видається за фінансовим сприянням Юлії Лучак, дочки автора

Лучак І. Сила долі або вікно, через яке ми милуємось небом (Діалоги про культуру з буковинцями), Чернівці: Видавництво «Александру чел Бун», 2020, 351 с.

У книзі «Сила долі або вікно, через яке ми милуємось небом (Діалоги про культуру з буковинцями)» (рум. мовою) надруковані 16 інтерв’ю буковинського науковця та публіциста Ілля Лучака з відомими постатями культурної галузі, родом з Буковини. Ці діалоги відображають фрагмент з історії та діяльності талантів, які внесли неабиякий вклад у створення та розвиток румунської та європейської культури в сферах музики, мистецтва та літератури. Збірка діалогів присвячена пам’яті І.Лучаку, якому 2 липня 2020 р. мало б виповнитись 70 років.

© Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți
Institutul Cultural Român, București

ISBN
Друкарня

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Concepută de către autor la începutul anului 2009, cartea *Forţa destinului sau fereastra prin care priveşti cerul* (Dialoguri culturale cu bucovinenii), dar nerealizată din cauza „forței destinului”, apare anul acesta, după scurgerea a 11 ani, când istoricul cernăuțean, prof. univ. dr. Ilie Luceac ar fi împlinit 70 de ani. Este o datorie de onoare a colegilor de redacție și a prietenilor de suflet ai istoricului să adune în paginile unei cărți renumitele dialoguri cu bucovinenii, care de-a lungul anilor au fost publicate în „Glasul Bucovinei” – revistă la care nu doar că a colaborat de la începuturile ei, dar pentru care a avut sentimente profunde și responsabilitatea de a elabora valoroase studii de istorie și cultură despre Bucovina istorică.

Ideea de a publica în paginile revistei „Glasul Bucovinei” convorbiri cu personalități care au făcut istorie în Bucovina, și nu numai, a apărut încă în anul 1996. Primele două dialoguri au fost realizate de către Alexandrina Cernov cu academicienii Radu Grigorovici și Vladimir Trebici, absolvenți ai Liceului „Aron Pumnul” și ai universității cernăuțene. Acad. Radu Grigorovici a fost vicepreședinte al Academiei Române, iar acad. Vladimir Trebici – director al Institutului de Demografie din România, care astăzi îi poartă numele. Ambii au fost prieteni adevărați ai revistei „Glasul Bucovinei”.

Din anul 1997 convorbirile culturale sunt preluate de către istoricul Ilie Luceac, iar rubrica „Dialoguri cu bucovinenii” a devenit una dintre cele mai importante în presa culturală din Bucovina. Interviurile sunt dedicate în marea lor majoritate unor importante personalități ale culturii românești originare din regiunea Cernăuți. Cele 16 dialoguri reproduse în această carte constituie o imagine a talentelor noastre bucovinene care au contribuit la formarea și evoluția culturii românești în domeniile muzicii, artelor plastice și literaturii.

Arcadie SUCEVEANU („Glasul Bucovinei”, dialog realizat în anul 1997), coleg de facultate cu Ilie Luceac la Universitatea din Cernăuți, Catedra de Filologie Română și Clasică (1969-1970). S-a născut pe 16 noiembrie 1952 în satul Suceveni, regiunea Cernăuți. Școala de 8 ani o face în satul natal (1959-1969) și Școala medie în Carapciu pe Siret (1969-1974). „Parcurge o strălucită carieră poetică, având în palmaresul său de creație peste cincizeci de cărți de poezie, eseuri și cărți pentru copii, apărute la diverse edituri din România,

Republica Moldova şi Ucraina". După absolvirea universităţii a lucrat ca profesor de limba şi literatura română în satul Horbova din raionul Herţa (azi Ucraina), apoi a fost redactor şi redactor-şef la Editura „Literatura Artistică" din Chişinău (1979-1990), devenită mai târziu „Hiperion". A fost ales vicepreşedinte executiv al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (1990), secretar şi apoi preşedinte. Din 2005 este preşedinte al Filialei Chişinău a Uniunii Scriitorilor din România. În prezent este preşedintele Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.

Ştefan ANDRONIC („Glasul Bucovinei", 2000), este maestrul emerit al artei din Republica Moldova, muzicolog şi dirijor de cor. S-a născut la 22 decembrie 1939 în satul Slobozia, judeţul Dorohoi. Studiile primare şi secundare le-a făcut la Şcoala generală din satul natal (1948-1954), apoi a urmat Şcoala medie din Horbova, raionul Herţa (azi Ucraina) (1954-1954). A studiat la Şcoala Normală cu profil muzical din Cernăuţi, apoi la Conservatorul „Gavriil Muzicescu" din Chişinău, Catedra de Dirijorat Coral (1964-1970). După absolvire a lucrat ca profesor de muzică şi dirijor de cor (1968-1973) la Şcoala medie nr. 10 din Cernăuţi. Lucrează în continuare ca profesor de muzică şi dirijor de cor în mai multe şcoli din Republica Moldova. Din 2002 este profesor de canto coral academic şi solfegiu. Ştefan Andronic este întemeietorul şi îndrumătorul spiritual al coralei „Vocile primăverii".

Constantin FLONDOR, („Glasul Bucovinei", 2003, 2010), pictor român care locuieşte la Timişoara. S-a născut la Cernăuţi pe data de 16 decembrie 1936. Este fiul lui Dumitru Flondor şi Claudiei Flondor, născută Ivasiuc. Dumitru Flondor face parte din ramura basarabeană a familiei Flondor. Pe linie maternă fraţii Sergiu şi Constantin Flondor se înrudesc cu pictorul Nicolae Ivasiuk, cât şi cu familia Kaindl (Maximilian Kaindl), iar pe linie paternă se înrudesc cu familia Kunz.

Pictorul Constantin Flondor este cofondator al grupării „Prolog" (1985), alături de bucovineanul Paul Gherasim, Horea Paştina, Horea Bernea, Mihai Sârbulescu şi alţii. A fost membru fondator al Grupării 111 şi al Grupului Sigma.

A fost profesor la Liceul de Arte Plastice din Timişoara, profesor la Universitatea de Vest din Timişoara, al cărui decan a fost între anii 1996-1999.

Fratele lui Constantin, **Sergiu FLONDOR,** a scris o carte despre viaţa familiei la Cernăuţi, a descris cele două refugii: primul refugiu între 1940-1941, al doilea – din 1944, care a fost şi ultimul, după care familia a rămas în România.

Dan ONOFREICIUC („Glasul Bucovinei", 2004) s-a născut la 6 aprilie 1962, la Voloca, regiunea Cernăuţi (Bucovina). A absolvit, în 1979, şcoala medie generală din localitate. Între timp absolvă paralel şi şcoala muzicală pentru copii nr. 2 din Cernăuţi, unde învaţă 8 ani. Doi ani a învăţat particular la violonistul Ion Cocea din Voloca. Părinţii au vrut să-şi vadă copilul matematician sau geograf, ceea ce nu s-a întâmplat. Când trebuia să se decidă pentru o profesie, o căruţă cu lăutari, care trecea pe lângă casa lui, l-a răpit pentru tot restul vieţii. La 17 ani pleacă de acasă. Un an cântă în orchestra „Ciocârlia" de la Edineţ, unde capătă o practică scenică şi se formează, în fond, ca muzician. În această perioadă evoluează în cadrul mai multor concerte la Moscova şi în alte oraşe din fosta Uniune Sovietică şi în Moldova, unde îl remarcă şi-l apreciază la justa-i valoare dirijorul Ion Popov, care va insista ca tânărul violonist să urmeze o instruire muzicală profesională. Astfel, între anii 1980-1984, Dan Onofreiciuc învaţă la Colegiul de Muzică din Bălţi. Între timp are mai multe solicitări din partea violonistului şi dirijorului Nicolae Botgros, care era gata să-l angajeze în orchestra „Lăutarii", fără ca tânărul

violonist să-şi fi definitivat studiile, ispitindu-l nu o dată să plece în turnee peste hotare. Iarăşi intervine dirijorul Ion Popov, care insistă ca Dan Onofreiciuc să-şi termine şcoala. La Bălţi l-a avut un timp îndrumător la vioară pe profesorul Henrich Halder.

În 1993 a plecat în Statele Unite ale Americii, împreună cu fratele mai mic, Cornel, urmându-şi mama şi un frate mai mare, Gheorghe. Violonistul Dan Onofreiciuc va rămâne cu loc de reşedinţă în SUA. Peste câţiva ani, în 1996, familia se va întregi, celor patru stabiliţi peste ocean – mama şi trei fii – alăturându-li-se şi o fiică a Victoriei Ungurean, Mariana-Cornelia.

Hortensia Puia Masichievici-MIŞU („Glasul Bucovinei", 2005) s-a născut la Cernăuţi în anul 1917, pasionată şi înzestrată graficiană. Tatăl ei, Partenie Masichievici (tatăl lui Partenie a fost preot în satul Carapciu pe Ceremuş) a fost secretar general al Camerei de Comerţ şi Industrie din Cernăuţi în perioada interbelică, dar şi un pasionat şi înzestrat poet, pictor şi compozitor. Bucovineancă la origine, Puia Hortensia Masichievici-Mişu a scris mai multe cărți de amintiri și povestiri. A contribuit la scoaterea din anonimat a operei tatălui ei, Partenie Masichievici. Cărţile lui Partenie Masichievici *Egül (Laeri)*, *Aus meinem Leben (Din viaţa mea)* sau a Albumului *1940-1941 - Schiţe din taberele de strămutare*, au fost îngrijite, traduse din limba germană şi editate de către fiica sa, Puia Hortensia la Editura „Anima".

Aceste cărţi au fost prezentate în cadrul *Expoziţiei de carte Partenie Masichievici (1887-1952) şi Hortensia Masichievici-Mişu*, care a avut loc în Sala Galateca de la Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti. Expoziţia a fost organizată cu concursul Editurii „Anima", fondată în 1990.

Fraţii Masichievici au împărtăşit soarta miilor de intelectuali bucovineni, nevoiți să se refugieze în 1944 în România, Germania şi alte țări. Mulți dintre ei, oameni talentați, au contribuit la dezvoltarea culturii române.

Nina CIONCA (1926-2019) („Glasul Bucovinei", 2005), nepoata Mărioarei, sora lui Ciprian Porumbescu. Ea ne-a făcut cunoștință cu Puia Hortensia Masichievici, cu care fost o bună prietenă.

Nina Cionca s-a născut la 4 ianuarie 1926, botezată Viorica Genunea, Nina (cum s-a numit ea însăși), era fiica lui Romulus, profesor de vioară la Conservator, şi a Liviei, medic pediatru. A făcut studii de romanistică. A fost profesoară de franceză la liceele din Timișoara, apoi, mutată la București, la Academia Militară. A trecut prin război, fiind refugiată împreună cu familia la București. Ceea ce a distins-o e marea dragoste și grijă pentru familie. Ea s-a dedicat memoriei celor dispăruți, cercetând, adunând, însăilând povestea lor, făcându-le portrete vii în texte dedicate lor. Și s-a mai îngrijit de memoria strămoșilor făcând documentări ample despre câțiva dintre ei: a publicat articole și monografii despre compozitorul Ciprian și tatăl lui, Iraclie Porumbescu (un distins povestitor bucovinean contemporan cu Creangă), a scris o carte despre pianista Aurelia Cionca, sora tatălui ei, Romulus. Nelipsită a fost ani de-a rândul la pomenirea lui Ciprian în satul Stupca de lângă Suceava care astăzi îi poartă numele. Nelipsită a fost și de la întrunirile bucovinenilor refugiați la București, contribuind cu multe conferințe, interviuri și articole în presa bucovineană.

Dânsa nu a lăsat să moară amintirea Porumbeştilor, urmând îndemnul pe care îl lăsase Ciprian Porumbescu pe patul de moarte surorii sale Mărioara şi întregii familii. Ultimele lui cuvinte înainte de a închide ochii au fost următoarele: „Nu lăsaţi să moară munca mea"... Prima ei monografie intitulată *Ciprian Porumbescu*,

a fost publicată la Editura Muzicală din Bucureşti. Au urmat în serie volumele: *Ciprian Porumbescu - album ilustrat comemorativ 1883-1983*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1984; *Aurelia Cionca*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1986, *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 1999; *Puneţi un pahar cu vin şi pentru mine*, volum îngrijit de Nina Cionca şi Ion Drăguşanul, Grupul Editorial „Ion Grămadă", Suceava, 2003. Ultima dintre cărţile enumerate este importantă şi pentru faptul că între copertele ei au intrat pentru prima dată jurnalele şi scrisorile compozitorului. Pentru multele ei activităţi a fost numită cetăţean de onoare al oraşului Suceava.

Marian TALABĂ („Glasul Bucovinei", 2006) Solist la Opera din Viena. S-a născut la 15 ianuarie 1977, în satul Cupca, regiunea Cernăuţi (Ucraina), într-o familie de muzicanţi. Atât surorile cât şi fraţii au cântat înainte, cântă şi astăzi. Tatăl i-a învăţat pe toţi să cânte. A organizat chiar un ansamblu al familiei, ceea ce i-a determinat soarta de cântăreț. A absolvit școala medie în satul natal. La Cernăuți a început să învețe cu profesorul de vocal de la Colegiul Pedagogic din Cernăuți. În 1994 a continuat studiile muzicale la Colegiul Muzical „Isidor Vorobchievici" din Cernăuţi, cu profesoara de canto Silvia I. Maksymenko. Această doamnă i-a hotărât soarta de cântăreț. În 1996 s-a înscris la Academia Naţională de muzică din Kiev. A cântat la Opera Națională din Kiev. Primul rol interpretat, după ce a fost audiat şi angajat ca solist, a fost rolul lui Tibaldo din *Romeo şi Julieta* de Charles Gounod.

În 2004 a avut loc la Varşovia concursul „Moniuszko", un concurs internaţional de vocalişti. La al treilea tur al ediţiei din acel an a asistat directorul Staatsoper-ei din Viena, maestrul Ioan Holender. Aici a primit premiul special – invitaţia să plece la Viena, la Staatsoper-a din Viena!.

Mihai AMIHALACHIOIE („Glasul Bucovinei", 2007) acordeonist, dirijor de muzică simfonică. Este originar din satul Molnița, raionul Herța, regiunea Cernăuți. Locuieşte în Chişinău din 1976. În prezent este dirijor la Teatrul Naţional de Operă şi Balet din capitala Republicii Moldova. S-a născut la 23 februarie 1961, într-o familie de muzicieni. Tatăl lui a fost un lăutar foarte cunoscut în partea locului. Îl ştie lumea atât din raion, cât şi de peste Prut, în raionul Noua Suliță, fiindcă a cântat împreună cu alţi muzicanţi la foarte multe nunţi, cumetrii şi alte petreceri.

A absolvit şcoala de opt ani din satul natal Molniţa. Paralel, a învăţat cinci ani la școala de muzică din Herța. A studiat acordeonul cu profesorul Ilie Crâşmaru. În 1976 a plecat la Chişinău şi s-a înscris la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga". În 1980 a susţinut examenele la Conservatorul din Chişinău. Acolo l-a avut profesor pe Valentin Zagumionov, unul dintre cei mai renumiţi profesori la clasa de acordeon şi baian în istoria Conservatorului din Chişinău. Toţi acordeoniştii care au învăţat în acea perioadă la Chişinău îi datorează foarte mult acestui profesor.

Maria ILIUȚ („Glasul Bucovinei", 2008), s-a născut la 23 februarie 1955 în Crasna-Ilschi, regiunea Cenăuți. Artistă emerita a Republicii Moldova, membru al Uniunii Muzicienilor din Moldova. Este lector superior la Facultatea de Arte Frumoase a Universităţii de Stat din Moldova. La această facultate există o catedră unde sunt adunaţi studenţi de la 14 facultăţi din cadrul universităţii, care au talent şi înclinaţie spre muzică şi dans.

A absolvit şcoala de opt ani din Crasna după care în 1970 a venit la Cernăuți şi s-a înscris la Școala de Arte, la secţia de cântec popular unde a învăţat trei ani. În 1973 a absolvit această şcoală şi a lucrat un timp la Casa de Cultură din Crasna.

În 1977 a plecat la Chişinău, împreună cu distinsa sa colegă Elena Gherman, în prezent solistă la Teatrul de Operă şi Balet din Chişinău, cântăreaţă cunoscută în lumea muzicii clasice. Absolvise şi ea Şcoala de Arte de la Cernăuţi. Maria Iliuţ a urmat studiile la Conservatorul din Chişinău, secţia d dirijare corală. În 1982, şi-a făcut debutul în ansamblul „Tălăncuţa". A devenit solistă a ansamblului. După absolvirea studiilor la Conservator a fost repartizată la televiziunea din Chişinău, unde activa orchestra „Folclor". A lucrat asistentă la Institut, la Catedra de Folclor. Apoi la Palatul de Creaţie al Copiilor şi Adolescenţilor. După ansamblul „Tălăncuţa" a urmat activitatea în formaţia „Ştefan Vodă". A reuşit să formeze un ansamblu de copii, *Iedera*. A primit o ofertă din partea Universităţii de Stat din Chişinău, unde deja exista o Facultate de Arte Frumoase la care nu era un specialist de folclor la Catedra de Etnografie şi Folclor. Aici a organizat ansamblul studenţesc *Crenguţa de Iederă*.

Nicolae HACMAN („Glasul Bucovinei", 2008) s-a născut în comuna Ostriţa, raionul Herţa, în apropierea oraşului Cernăuţi, la 11 mai 1959, într-o familie de învăţători. Fiind şi el pedagog, tatălui i-a plăcut muzica în tinereţe. Nicolae Hacman a învăţat la vioară la şcoala de muzică nr.1 din Cernăuţi cu maestrul Iurie Ghina. În 1947 a intrat la Liceul de Arte „Isidor Vorobchievici". În 1983 a absolvit studiile muzicale la Chişinău şi s-a întors înapoi la Cernăuţi, unde a fost angajat ca maestru de concert în Ansamblul Bucovinean de cântece şi dansuri de pe lângă Filarmonica din Cernăuţi. A avut o experienţă de vreo patru ani cu acest Ansamblu condus de maestrul Andriy Kuşnirenko.

Violonistul Nicolae Hacman a devenit în timp dirijor de orchestră. La răscrucea dintre milenii spaţiul nord-bucovinean are un dirijor foarte bun. Orchestrele înfiinţate de Nicolae Hacman la Cernăuţi i-a susţinut pe cântăreţii mai vechi şi i-a lansat pe cei mai tineri iubitori de muzică populară românească. Toate manifestările culturale şi întâlnirile de protocol cu oaspeţii care vizitează oraşul Cernăuţi sunt susţinute de către orchestra „Plai" pe care o conduce Nicolae Hacman şi care este solicitată mereu de către cei ce organizează vreo acţiune culturală. Prima orchestră cu care a lucrat a fost orchestra ansamblului de cântece şi dansuri „Luminiţa" de la Chişinău, care activa pe lângă Casa de cultură a Uzinei de tractoare din capitala Moldovei.

În 1987 a plecat din Ansamblul Bucovinean. A fost invitat să conducă orchestra de muzică populară „Mărţişor", care activa pe lângă Casa de cultură de la Roşa-Stâncă. În 1992 a fost organizat în Cernăuţi Centrul pentru Educaţie Estetică „Tineretul Bucovinei". Aici Nicolae Hacman a fondat o orchestră pentru copii şi tineret „Mugurel". Nicolae Hacman a fost un îndrumător bun pentru mulţi muzicanţi din Cernăuţi şi din împrejurimile oraşului. A format o întreagă pleiadă de muzicanţi tineri. Astăzi conduce orchestra de instrumente populare de la Filarmonica din Cernăuţi.

Ştefan PURICI („Glasul Bucovinei", 2008), pictor, s-a născut la 19 iunie 1965 în comuna Mahala de pe valea Prutului, actualmente chiar îi zice satul Prut. Comuna Mahala de lângă Cernăuţi este cunoscută în societatea românească doar dacă rostim cel puţin două nume de rezonanţă: cel al profesorului universitar Grigore Nandriş şi cel al ţărancei Aniţa Nandriş-Cudla. A făcut clasele primare în comuna natală, apoi şcoala medie necompletă din Mahala, învăţând paralel şi la şcoala de pictură pentru copii din Cernăuţi. În 1980 a intrat la Liceul de arte „I. E. Repin" (astăzi poartă numele pictorului Plămădeală) din Chişinău pe care l-a absolvit în 1985. A urmat serviciul militar în termen, după care în 1987 s-a angajat

la Fondul plastic din Cernăuţi, pe atunci Combinatul de arte plastice.

În 1990 a plecat la studii în România, la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu" din Bucureşti. La Academie şi-a ales specialitatea pictură monumentală care include şi pictura bisericească. Din 1991 până în 1993 a făcut Şcoala de pictură bisericească din cadrul Patriarhiei Ortodoxe Române din Bucureşti. Întors la Cernăuţi a înfiinţat, cu binecuvântarea Înalt Preasfinţitului Onufrie, pe atunci Mitropolitul Cernăuţilor şi al Bucovinei, o şcoală de pictură bisericească. A hotărât să organizeze aceste cursuri de pictură bisericească în atelierul său de pictură, acasă, fără nici un sprijin. A obţinut Premiul de excelenţă la concursul *Icoana din sufletul copilului*, organizat de către Ministerul Culturii şi Cultelor şi Patriarhia Română, consecutiv, doi ani la rând. Şcoala a organizat şi expoziţii de pictură. Cele mai reuşite lucrări au fost expuse la Casa de cultură din Noua Suliţă, la Consulatul General al României din Cernăuţi. Împreună cu elevii săi a pictat mai multe biserici din regiunea Cernăuți, Republica Moldova și România.

Mihai MOROŞAN (Glasul Bucovinei", 2009) s-a născut în comuna Frasin, la 22 februarie 1942, iar fratele său, Gavriil Moroşan, cu care a pictat mai multe biserici s-a născut la 23 septembrie 1939, la Voroneţ, judeţul Suceava. După cinci ani de studii de pictură bisericească a luat primul loc pe ţară, de aceea Patriarhul Iustinian şi părintele Sofian, care erau în comisia de evaluare, au hotărât să-l angajeze ca pictor al Patriarhiei Române.

După terminarea studiilor, împreună cu un alt talentat pictor român, arhimandritul Sofian Boghiu de la Mănăstirea Antim din Bucureşti, a lucrat la restaurarea şi pictarea mai multor biserici bucureştene: Pitarmos, Schitul Darvari, Visarion şi Bumbăcari, unde a fost invitat şi fratele, Gavril Moroşan. Între anii 1968-1969 amândoi fraţii, împreună cu Sofian Boghiu, au executat pictură din nou, în frescă, la bisericile din comuna Slatina şi Iţcani, judeţul Suceava. Tot în frescă au lucrat şi biserica din satul Poiana, comuna Sohodol, judeţul Alba (1969) şi biserica din Părteştii de Jos, judeţul Suceava (1970). A lucrat atunci împreună şi cu pictorul Judet Petre de la Curtea de Argeş. A pictat la Ierusalim, în Liban, Siria, Iordania, în Cipru, Grecia, Anglia, Germania, Canada, America şi, bineînţeles, multe biserici şi mănăstiri din România.

La chemarea ÎPS Pimen, arhiepiscopul Sucevei şi Rădăuţilor şi a arhimandritului Melchisedec Velnic, stareţ al Sfintei Mănăstiri Putna, a fost binecuvântat să picteze interiorul Mănăstirii Putna. A început lucrarea de la Putna în 2001. Este o pictură executată toată pe fond de aur, o lucrare deosebită.

Arhimandritul MELCHISEDEC VELNIC, starețul Mănăstirii Putna („Glasul Bucovinei", 2010). S-a născut în anul 1961, în comuna Cepleniţa din judeţul Iaşi. Numele de botez este Mihai. A urmat cursurile Seminarului Teologic de la Mănăstirea Neamț (1979-1984) şi ale Institutului Teologic de grad universitar din Bucureşti (1985-1989).

La Putna a ajuns în 12 august 1989, după ce în 30 iunie a susţinut examenul de licenţă la Facultatea de Teologie din Bucureşti. După ce a terminat studiile la zi, a avut o discuţie adânc duhovnicească cu Înalt Preasfinţitul Iustinian Chira Maramureşeanul, pe atunci episcop-vicar la Cluj, după care s-a decis definitiv pentru viaţa monahală. A venit către Putna, la Părintele Iachint şi la mormântul Sfântului Ştefan. La 7 septembrie 1989 a fost tuns în monahism la Mănăstirea Putna de către Arhimandritul Iachint Unciuleac, iar la 10 septembrie 1989 a fost hirotonit ierodiacon de către Preafericiul Patriarh Teoctist. La 15 august 1990 a

fost hirotoni ieromonah de către Preafericitul Părinte Daniel, pe atunci Mitropolit al Moldovei şi Bucovinei, iar la 7 decembrie 1992 a fost hirotonit protosinghel de către Preasfinţitul Gherasim Putneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sucevei şi Rădăuţilor.

În 7 decembrie 1992 a fost numit stareţ al Mănăstirii Putna de către ÎPS Pimen, Arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor.

În 1995, Înalt Preasfinţitul Arhiepiscop Pimen a decis ca Melchisedec să fie şi exarh al mănăstirilor. La început era alături de Părintele stareţ Iachint. Din 1996 a fost încadrat pe deplin în ascultarea de exarh al mănăstirilor.

Venind în mănăstire, l-a avut duhovnic pe părintele Iachint Unciuleac, stareţul de atunci al Putnei, care i-a fost stareţ şi duhovnic până la trecerea sa la cele veşnice. Mănăstirea Putna a devenit nu numai un centru duhovnicesc, dar şi un centru ştiinţific de cercetare istorică. La Editura „Iacob Putneanul" a Mănăstirii Putna au apărut mai multe cărţi, unele dintre ele consacrate Sfântului Voievod Ştefan cel Mare, a luat fiinţă Centrul de Cercetare şi Documentare „Ştefan cel Mare", care editează şi revista „Analele Putnei", iniţiat de un grup de profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, de la Facultatea de Istorie, secţia de Istoria Evului Mediu, condus de profesorul Ştefan Sorin Gorovei. Grupul acesta de istorici a organizat simpozioane, colocvii, premergătoare evenimentului *Ştefan – 500,* a publicat câteva cărţi. Mănăstirea Putna îşi desfăşoară astăzi activitatea ca o întreagă instituţie academică şi culturală. A fost înfiinţată şi Fundaţia *Credinţă şi Creaţie. Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta*, cu Editura *Nicodim Caligraful*, după moartea marelui profesor, a maicii Benedicta, în 2006. Fundaţia editează revista „Caietele Putnei". Mănăstirea tipăreşte şi reviste pentru tineret: „Cuvinte către tineri" şi „Biserica din inima copilului".

Mănăstirea Putna are legături strânse cu românii din Cernăuţi. „Cernăuţiul, spune părintele stareţ, este un oraş cu care avem o strânsă legătură sufletească, aşa cum sunt şi Suceava, şi Iaşul. Toate sunt centre culturale şi spirituale ale neamului nostru. Nu putem să vorbim de Moldova, nu putem vorbi de Bucovina, fără a vorbi de Cernăuţi. Legătura dintre Putna şi Cernăuţi am simţit-o şi o simt mereu. Când zic Cernăuţi, mă gândesc la românii din Herţa, din Crasna, din Storojineţ, din Boian, din Hotin, din Cernauca şi de peste tot unde sunt români".

Ilie CARAŞ („Glasul Bucovinei", 2014) tânăr interpret de muzică populară, s-a născut pe 31 iulie 1989 în satul Ropcea, raionul Storojineţ. În 1996 a intrat

la şcoala generală din sat şi tot atunci la şcoala de muzică. A cântat în ansamblul „Izvoraş" condus de profesoara Victoria Costinean. A continuat studiile muzicale în România, la Liceul de Artă din Botoşani, la clasa profesoarei Maria Cozmei Cojocaru, originară din Storojineț.

În 2012 a absolvit conservatorul la Iaşi la canto clasic şi a obținut diploma de artist profesionist, tot în 2012 a fost admis la Universitatea Bucureşti la Facultatea de Etnologie, Antropologie Culturală şi Folclor, unde a studiat cu mari personalități: doamna Academician Sabina Ispas, doamna profesor dr. cercetător în domeniul folcloric Narcisa Ştiucă. Lucrarea de disertație a avut ca scop studierea şi valorificarea doinei din Bucovina. După absolvirea masteratului a publicat un volum de poezie populară. Îşi doreşte, pe lângă cariera artistică, în paralel, să se dedice studierii, cercetării şi aprofundării folclorului românesc.

În 2013 a înregistrat pentru fondul național radio, şi pentru fonoteca radioului 10 cântece şi a reuşit să înregistreze mai multe cântece şi cu orchestra radio. În 2014 a obținut diploma şi premiul din partea Radio Romania. Tot în acest timp a avut şi o colaborare frumoasă cu ansamblul „Ciocârlia", orchestra „Lăutarii", dirijor maestrul Nicolae Botgros, orchestra radio, dirijor Adrian Grigoraş şi cu mai toate orchestrele importante din țară, inclusiv cu marele ansamblu „Dor Românesc" de la Bistrița Năsăud. Colaborează în continuare cu TVR-televiziunea națională. A organizat diverse evenimente culturale pentru românii din regiunea Cernăuți în colaborare cu Liga Tineretului Român „Junimea" şi Centrul Media BucPress.

Ioan PAULENCU („Glasul Bucovinei", 2017) interpret de operă şi muzică populară. S-a născut în satul Voloca, regiunea Cernăuți la 5 decembrie 1940. După absolvirea şcolii din satul natal, a lucrat ca muncitor la căile ferate, la parcul de tramvaie, la rețeaua de drumuri regionale. La vârsta de 19 ani a însuşit meseria de modelier cizmar, pe care a practicat-o până la vârsta de 26 de ani. Această ultimă meserie l-a ajutat să supraviețuiască la Chişinău în primii ani de studenție. În paralel a cântat şi în corul bisericesc din sat.

La 26 de ani, Ioan Paulencu a devenit student al Institutului de Arte „Gavriil Muzicescu" din Chişinău. În anii 1968-1972, în paralel cu studiile, a lucrat în Orchestra „Folclor" al Radioului şi Televiziunii din Moldova. Din 1972 până în prezent Ioan Paulencu este solist al Teatrului Naţional de Operă şi Balet „Maria Bieşu". Ioan Paulencu a interpretat, în spectacole de operă, peste 60 de roluri, ca de exemplu: preotul Goardean, din opera „Forța destinului", regele Fillip şi inchizitorul din „Don Carlos", Regele şi marele preot Ramfis din opera „Aida", Parafucili din opera „Rigoletto", Mefisto din opera „Faust", regele Renne din opera „Iolanta", Cneazul din „Bărbierul din Sevilla", Alexandru Lăpuşneanu din opera cu acelaşi nume. Ioan Paulencu s-a ocupat intens şi de promovarea folclorului autentic. A cântat doine, balade, cântece nupțiale, colinde, urături. Artistul cântă la 15 instrumente populare cum ar fi cavalul, tilinca, drâmba, muzicuța, ocarina, fluierul, frunza, cimpoiul, fluierul îngemănat.

Ioan Paulencu este profesor de canto la Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice şi la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga". Studenții săi sunt laureați ai concursurilor naționale şi internaționale. La Colegiul „Ştefan Neaga" maestrul a inaugurat Ansamblul etno-folcloric „Bucovina". De asemenea, Ioan Paulencu regizează şi moderează o emisiune folclorică la un post de radio.

A alcătuit un manual de canto, a realizat patru filme, un scenariu intitulat *Nunta străbunilor*. Alte filme: se intitulează *Cuvânt pentru Mesia, Sărbătorile de iarnă*.

CUVÂNT ÎNAINTE

Motto: *„Aşa cum trăiesc vieţuitoarele în apă*
sau în aer, omul trăieşte în cultură”
(Constantin Noica)

Năvalnică este scurgerea timpului. Anii au trecut şi trec în continuare cu nemiluita. Viaţa se perindă şi ea într-un delir ameţitor. Parcă mai ieri tăvălugul istoriei reuşise să amestece toate însemnele distincte ale neamurilor conlocuitoare, încât aproape că devenisem o singură naţiune – marele popor sovietic – fără să mai ştim de unde am pornit fiecare, de unde venim şi încotro mergem. Cu limbile ajunseserăm ca la Turnul Babel... „Peştele cel mare”, vorba poetului, fermenta în burta lui popoare întregi, hotărându-le destinele şi făurindu-le o soartă străină de matricea proprie a fiecărui neam, o soartă pe măsura timpului croit de el.

Nestatornicia lucrurilor omeneşti are şi ea uneori pe lângă latura melancolică, tulburătoare, şi o latură senină, consolatoare. Astfel că, din mila lui Dumnezeu, de vreo două decenii încoace iarăşi am ajuns în pragul unui început de soartă. Bună-rea, aşa cum ne-a hărăzit-o Tatăl nostru, Carele este în Ceruri...

Conştientizăm însă astăzi, aproape cu stupoare, că într-o lume în care informaţia se dezvoltă vertiginos, ne rămâne tot mai puţin şi mai puţin timp pentru comunicarea vie. Tehnologiile moderne, care au menirea de a uşura viaţa noastră, transformă comunicarea umană în una superficială, valul informaţional împrăştie şi dispersează gândul, insuflă deşertăciune în inimi, ne desparte de Dumnezeu, ne înstrăinează unul faţă de altul.

Ne-am convins pe propria experienţă că civilizaţia care se clădeşte pe principiile consumului nestăvilit şi a îmbogăţirii necinstite nu aduce omenirii nici stabilitate, nici progres, nici inspiraţie creatoare. Societatea în care s-a dereglat vectorul dezvoltării spirituale, în care lipseşte stima faţă de generaţia în vârstă, de strămoşi, şi în care se poartă o luptă orientată împotriva principiilor spirituale ale vieţii, este sortită la degradare şi degenerare.

Cât priveşte pământul pe care trăim, botezat de către austrieci la 1774 cu numele de „Bucovina”, el a devenit, pe bună dreptate, un cuvânt magic. De fapt, oficial, ceea ce se numea înainte Bucovina istorică, nu mai există. Fragmentele ei, poate puţin amplificate, au căpătat în Ucraina şi în România denumiri legate de oraşele care au devenit capitale ale acestor frânturi de ţară. Pentru acest nume dat părţii de nord-vest a Moldovei medievale, Iosif al II-lea a mituit din plin vizirii turci şi pe comandantul suprem al trupelor ruse în retragere după Războiul Ruso-

Turc de la 1768-1774, cu scopul de a forma o legătură teritorială dintre regiunea recent anexată a Galiţiei (1772) cu Marele Ducat al Transilvaniei.

Cât priveşte mitul despre Bucovina, el s-a încetăţenit în conştiinţa contemporanilor. Generaţiile tinere ai căror părinţi şi bunici au trăit în Bucovina până la cel de al Doilea Război Mondial, mai ales nemţii şi austriecii, mai puţin polonezii şi evreii, vorbesc despre Bucovina nostalgic, ca despre un mit, ca despre un adevărat miracol.

Referitor la clasificarea mitului Bucovina, acesta nu se supune unei clasificări stricte în timp. Nici una dintre cele mai mari clase ale miturilor esenţiale (miturile memoriale, fenomenologice, cosmogonice sau cosmografice şi transcedentale), care adeseori se şi întretaie, nu pot fi aplicate pentru Bucovina.

În cazul nostru, vechiului sens originar al mitului i se adaugă însă şi alte aplicaţii, în special, în istoriografie. Istoricii au acumulat construcţii interpretative ale unor fragmente din trecutul Bucovinei, mitul fiind înţeles ca fabulaţie în jurul unui nucleu real, şi anume, cel al unei provincii cu totul ieşită din comun din punct de vedere al organizării ei politico-administrative, ceea ce a generat curente protestatare din partea celorlalte istoriografii, care au dat semne de exagerare. Aşadar, avem de a face cu opinii naţionale diferite, create istoriceşte pe baza unui stat-imperiu infailibil, la prima vedere. În realitate, administraţia habsburgică aplica cu dibăcie modelul ideilor din *Principele* lui Niccolò Machiavelli, unde logica ţine de aplicarea dictonului latin *Divide et impera!* Astăzi, administraţia ucraineană din nordul Bucovinei istorice, umăr la umăr cu istoriografia care persevereză, au preluat din start aceeaşi strategie şi tactică ca şi austriecii, de la care au şi învăţat modelul care trebuie aplicat pentru convieţuirea naţiunilor.

Modul în care este percepută istoria reflectă idealul naţional bazat pe elaborări mitice, mitul devenind în acest caz un creator de istorie şi de conştiinţă colectivă, impunându-se generaţiilor tinere în primul rând prin manualele de istorie. Astfel, diferite elaborări mitice fundamentează interese naţionale, imaginile fiind organizate într-o reprezentare a originilor în evoluţia istorică a formării statului şi a conştiinţei identităţii naţionale.

Referitor la Bucovina, istoricii ucraineni încearcă să elimine petele albe ale trecutului şi memoria colectivă, înlocuindu-le cu o viziune mitică asupra trecutului. Astfel memoria istorică şi memoria colectivă se află într-un raport conflictual, care este generat de trei cazualităţi: memoria, imaginaţia şi documentul autentic.

În ultimii ani interesul pentru Bucovina a sporit considerabil. El s-a fructificat în lucrări de sinteză cum sunt cele ale istoricilor contemporani Mihai Iacobescu, Nicolae Ciachir, Erich Prokopowitsch, Emanuel Turczynski, Rudolf Wagner, Arkady Jukovsky, Oleksandr Dobrjanski etc.

Abordarea problemelor social-politice, economice, bisericeşti, demografice şi culturale, cu care era confruntată Bucovina istorică, apar astăzi, în lumina unei analize retrospective, drept consecinţe directe ale actului de la 1775, ele fiind oglindite în mod diferit de către istoriografiile română, austro-germană şi ruso-ucraineană. Având în vedere importanţa geopolitică a regiunii, cât şi interesele specifice ale marilor puteri în condiţiile actuale, problema Bucovinei s-a aflat şi se află în centrul atenţiei atât a lumii ştiinţifice, cât şi a opiniei publice. Nu mai puţin discutate sunt şi aşa-zisul „model bucovinean", ca prefigurare a Europei de mâine, prin pilda sa de convieţuire şi înţelegere interetnică, model înţeles diferit de istoriografiile menţionate, ca şi acel „homo bucovinensis", înţeles şi el diferit.

Cultura bucovineană a trecut prin diverse perioade de dezvoltare. Ciocnirea

dintre „tradiţie” şi „modernitate” a fost un important conflict al generaţiilor, iar un punct de cumpănă a fost aşa-zisa tranziţie de la ficţiunea „modernistă” la cea „postmodernistă”, care s-a produs şi în cultura bucovineană, bogată în numeroase şi importante personalităţi.

Mulţi oameni de cultură, ca şi înainte, sunt tentaţi de imensitatea veşniciei. Gândul că nimeni nu-şi va mai aduce aminte de virtuţile lor îi chinuie în timpul vieţii, cu toate că unii din ei înţeleg, până la urmă, că segmentul de timp pe care-l parcurgem cu toţii şi care se cheamă viaţa noastră pământească este atât de neînsemnat, atât de minuscul în faţa veşniciei, încât nu merită să luăm în seamă deşertăciunea lui.

Această carte reprezintă o fotografie a unor segmente ale realităţii culturale din Bucovina. Care este fereastra artistică prin care privim cerul bucovinean? În ce constă forţa destinului cultural? Vom căuta răspunsuri la aceste întrebări în cadrul unor dialogurilor cu importante personalităţi ale culturii bucovinene.

Ilie LUCEAC

MIHAI AMIHALACHIOAIE SAU CELE DOUĂ PASIUNI ALE UNUI MUZICIAN NATIV*

Oricine din Bucovina sau Basarabia, ba chiar şi din România, ştie despre orchestra „Busuioc moldovenesc". Faima acestei formaţii de muzică populară a cucerit la timpul său nu numai publicul din Chişinău, ci şi cel din Iaşi, Cernăuţi, Suceava, Botoşani şi alte oraşe cu vechi tradiţii muzicale. Însă nu fiecare iubitor de muzică populară românească, nu fiecare cunoscător al zonelor folclorice autentice ştie că această orchestră nu mai există astăzi. Mai mult decât atât. Foarte puţină lume cunoaşte că întemeietorul orchestrei „Busuioc moldovenesc", talentatul acordeonist Mihai Amihalachioaie, a îmbrăţişat profesia de dirijor de muzică simfonică şi de muzică clasică de operă. Fericita metamorfoză a tânărului muzician e surprinzătoare. Ne-am întâlnit în mai 2005 la o manifestare a Societăţii *Bucovina* din Chişinău, pe care a conceput-o şi moderat-o poetul Arcadie Suceveanu, care este totodată şi preşedintele acestei Asociaţii.

La sfârşitul sesiunii de comunicări, acordeonistul Mihai Amihalachioaie, alături de câţiva orchestranţi convocaţi ad-hoc, a reuşit să uimească sala cu măiestria lor interpretativă. Aveam să aflu abia mai târziu de la el că bagheta de dirijor de muzică clasică nu a dăunat cu nimic calităţilor interpretative ale acordeonistului de altădată. Dimpotrivă, această experienţă a lărgit diapazonul cultural al muzicianului, aşa încât astăzi, printre talentele pe care le-a dat Bucovina, avem în persoana aceluiaşi artist nu numai un acordeonist inegalabil, dar şi un iscusit dirijor de muzică clasică.

Ilie Luceac: Domnule Mihai Amihalachioaie, eşti un bucovinean dintre cei mai aleşi, s-a scris despre acest lucru şi în cartea lui Mihai Morăraş *Rădăcinile rămân acasă* (p. 14-19), apărută în 2002 la Editura *Alexandru cel Bun* din Cernăuţi. Îţi mărturisesc că purtam în gândul meu de multă vreme intenţia unei eventuale întâlniri care să se fructifice într-un dialog de suflet. Dumnezeu a vrut să ne revedem aici, la Chişinău, în patria dumitale adoptivă. Cum e şi firesc în asemenea cazuri, chiar de la bun început aş dori să te întreb cum te simţi aici, în

* *Mihai Amihalachioaie sau cele două pasiuni ale unui muzician nativ* (dialog cu dirijorul şi acordeonistul Mihai Amihalachioaie), în „Glasul Bucovinei", An. XIV, nr. 3 (55), 2007, p. 7-33.

capitala Moldovei, şi dacă îţi face plăcere să-ţi mai aminteşti de anii trecuţi, de momentele şcolarizării, unde ai învăţat, cine ţi-au fost profesori şi îndrumători în domeniul muzicii. Sunt sigur că ai avut o copilărie fericită, plină de farmecul jocului. Impresiile copilăriei petrecute în lunca Prutului din Bucovina mai stăruie în conştiinţa ta?

Mihai Amihalachioaie: Locuiesc în Chişinău din 1976, mă simt bine aici, sunt sănătos şi lucrez foarte mult. În prezent sunt dirijor la Teatrul Naţional de Operă şi Balet din capitala Republicii Moldova, am vreo patru ani de când sunt dirijor la acest teatru. Sunt căsătorit, am doi copii. O fată, care a studiat la Facultatea de juridică a Universităţii de Stat din Chişinău. A învăţat limbile străine la şcoala generală, dar a optat, până la urmă, pentru juridică şi eu am acceptat. Feciorul este student în anul II la Colegiul Financiar-Bancar din Chişinău. După cum vedeţi, timpul zboară foarte repede şi copiii cresc tot atât de repede.

I. L.: Nu întreb care îţi este mai drag, fiindcă, sunt sigur, ambii îţi sunt tot atât de scumpi, dar ai început să vorbeşti mai întâi despre fiică şi de aceea cred că ţii mai mult la ea.

M. A.: Într-un fel, fata e mai mare, mai mari sunt şi problemele, mai mare este şi atenţia noastră pe care i-o acordăm. Acuma îşi continuă studiile în oraşul Berlington, Statul Vermont (SUA), după ce s-a aflat într-un schimb de experienţă în domeniul cultural, care s-a desfăşurat tot în Statele Unite. Suntem împreună cu soţia mea Valentina foarte bucuroşi de copiii noştri şi am vrea să-i vedem fericiţi, atât pe Ruxanda, cât şi pe Petrică – că aşa-i cheamă.

I. L.: Mihai, spune câteva cuvinte despre satul de baştină, despre anii frumoşi ai copilăriei, despre cei dragi de acasă, despre colegi, despre învăţătorii tăi. Într-un cuvânt, despre toţi cei scumpi sufletului tău care au rămas în Bucovina şi cărora – sunt sigur – le duci dorul.

M. A.: Sunt originar din satul Molniţa, regiunea Cernăuţi, fostul raion Hliboca, actualmente raionul Herţa. M-am născut la 23 februarie 1961, într-o familie de muzicieni. Tatăl meu a fost un lăutar foarte cunoscut în partea locului. Îl ştie lumea atât la noi în raion, cât şi peste Prut, în raionul Noua Suliţă, fiindcă a cântat împreună cu alţi muzicanţi la foarte multe nunţi, cumetrii şi alte petreceri.

I. L.: Nervul muzical care te frământă atât de inspirat pe scenă, cred că l-ai moştenit de la tatăl tău, nu-i aşa? Respectul pentru muzica autentică românească, cât şi dragostea faţă de tradiţiile populare româneşti, cred că se transmit din tată-n fiu. Ce părere ai?

M. A.: Nu pot să spun exact, se pare că aşa este. Dar nu cred că totdeauna se transmite din tată-n fiu acest dar, această moştenire. Nu este o lege. Cu toate acestea, am primit o educaţie sănătoasă în familie şi din punct de vedere muzical. Noi am fost patru fraţi în familie şi muzica ne-a legănat întrucâtva copilăria. Însă fiecare din noi şi-a ales calea lui în viaţă. Nu toţi au acceptat muzica. Unii dintre fraţi sunt medici la Bălţi, la Cernăuţi.

I. L.: Să revenim la şcoala pe care ai făcut-o.

M. A.: Am absolvit şcoala de opt ani din satul natal Molniţa. Paralel, am învăţat cinci ani de zile la şcoala de muzică din Herţa. Am studiat acordeonul cu profesorul Ilie Crâşmaru. În 1976, după cum spuneam, am venit la Chişinău şi m-am înscris la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga”.

I. L.: Aş vrea totuşi să te opreşti mai detaliat asupra acestei perioade, fiindcă într-o întâlnire cu acordeonistul Ilie Crâşmaru de la Bănceni (regiunea Cernăuţi–Ucraina), pe care l-ai avut îndrumător la Şcoala de muzică din Herţa, dumnealui

menţiona că te ţine minte ca pe un copil dotat şi foarte iubitor de muncă. Domnul Crâşmaru îmi spunea: „După câte ţin minte – că au trecut mai bine de vreo treizeci de ani de atunci – Mihăiţă era foarte bun la învăţătură, s-a născut cu muzica în sânge. Avea un talent nativ. Prin clasa a treia, fiind la Şcoala muzicală din Herţa, el cânta *Hora mărţişorului* de Grigoraş Dinicu. Astfel de elevi nu se uită. Şi apoi cred că a mai avut ce învăţa şi de la tatăl său, Pavel Amihalachioaie, care a fost un muzicant cunoscut pe valea Prutului. Eu sunt mândru că l-am avut elev pe Mihai".

Pe cine dintre oamenii care au jucat un rol benefic în instruirea ta muzicală ai mai putea numi? Sau poate că rolul hotărâtor în cariera ta muzicală l-a jucat talentul pe care l-ai moştenit de la tatăl tău. Ai cântat cu el adeseori în copilărie?

M. A.: Am cântat cu tata de la vârsta de 10 ani. El cânta la acordeon. Nu pot să apreciez de unde m-am ales cu această pasiune pentru muzică. Dragostea pentru această artă am moştenit-o, până la urmă, şi de la tata. Mi-aduc aminte de râvna cu care făceam mereu muzică. Acuma, la o distanţă bună de timp, mi se pare c-aş putea să apreciez mai exact de unde vine îndemnul. E totuşi şi ceva personal, ceva cu ce te-a înzestrat Cel de Sus, aşa încât e greu să explici toate aceste lucruri în câteva cuvinte. Mi-aduc aminte că eram stăpânit numai de un singur gând: cum să ajung să învăţ la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga".

I. L.: Gândul tău s-a împlinit în 1976, dacă stăm să punem lucrurile la punct.

M. A.: Da, am făcut patru ani de şcoală la Colegiul „Ştefan Neaga". Bineînţeles, pregătirea muzicală pe care o aveam de la Herţa era cu mult mai inferioară decât ceea ce se făcea la Colegiul din Chişinău. E de la sine înţeles că într-o capitală se face şcoală mai temeinică decât într-un centru raional. În capitala unei ţări e firesc să existe o tradiţie muzicală. Colegii de seama mea erau cu trei capete mai sus ca mine în ceea ce priveşte pregătirea profesională. Cei care au venit să înveţe, ca şi mine, erau deja laureaţi ai diferitor concursuri. Ei aveau o pregătire minunată.

I. L.: Din Bucovina erau mulţi care au venit să studieze la Colegiul „Ştefan Neaga"?

M. A.: Nu, din Bucovina nu erau chiar aşa de mulţi, erau vreo cinci băieţi, însă toţi erau foarte stăruitori şi harnici. După doi-trei ani de muncă asiduă, m-am încadrat şi eu în rândul lor, adică a celor care puteau să facă ceva temeinic la un instrument muzical. Aceasta s-a întâmplat după ce am observat cum lucrează profesorii şi studenţii de la Colegiu. Am făcut şi o analiză a stilurilor de interpretare, care mi-a ajutat foarte mult în studiul de mai departe al muzicii. Cred că am avut şi un spirit de observaţie bun, ceea ce a contat enorm în activitatea mea artistică de mai târziu. Un profesor nu poate să-ţi dea decât bazele unei ştiinţe, în cazul dat, legităţile generale ale interpretării la un instrument muzical. Dacă nu ai spiritul tău de observaţie şi de analiză, este foarte greu să te descurci în tainele muzicii interpretative şi nu numai.

I. L.: Mă gândesc că pentru un muzician instrumentist toate aceste lucruri nu sunt nimic altceva decât nişte tentative de a descoperi singur şi de a stăpâni un stil interpretativ. În general, de a-şi găsi stilul care îl defineşte.

M. A.: Da, unele lucruri mai esenţiale trebuie să le intuieşti singur, să le înţelegi şi să le aplici la momentul respectiv. Cred că anume aici spiritul de observaţie trebuie să fie mobilizat la maximum. După vreo trei ani de studiu la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga" am început să înregistrez şi eu primele succese. În anul patru, de exemplu, am obţinut Diploma de laureat al Concursului republican. Chiar am obţinut Marele premiu la Concursul republican al acordeoniştilor şi

baianiştilor. Acesta a fost primul meu succes veritabil.

I. L.: Care ţi-au fost profesorii de la Colegiu? Cred că ei au avut o importanţă decisivă în formarea ta ca instrumentist.

M. A.: La Colegiul muzical am avut un profesor cu care am studiat patru ani de zile. Este vorba despre acordeonistul Mihail Driga. Din păcate, nu mai este în viaţă. A fost un om deosebit, un specialist foarte bun, instruit la şcoala veche de muzică din Basarabia. Pe lângă faptul că era un instrumentist excepţional, el a mai fost şi un om deosebit, un suflet mare. În general, vreau să spun că am avut noroc de specialişti foarte buni în formarea mea muzicală. Ei mi-au fost nu numai pedagogi, dar şi prieteni. Le port recunoştinţa cuvenită în sufletul meu şi mereu mi-aduc aminte cu dragoste de ei.

I. L.: Ce amintiri ţi-au mai rămas din anii de învăţătură? Spune câteva cuvinte despre studiile muzicale superioare, care ţi-au determinat profesionalismul în cariera de muzicant instrumentist.

M. A.: În 1980 am susţinut examenele la Conservatorul din Chişinău. Acolo l-am avut profesor pe Valentin Zagumionov, trecut şi el, din păcate, în lumea celor drepţi. Dânsul a fost unul dintre cei mai renumiţi profesori la clasa de acordeon şi baian în istoria Conservatorului din Chişinău. Toţi acordeoniştii care au învăţat în această perioadă la Chişinău îi datorează foarte mult acestui profesor. Am în vedere pe toţi soliştii acordeonişti din orchestrele cunoscute ale Basarabiei. El a fost atât îndrumătorul tuturor acordeoniştilor, cât şi cel care evalua succesul fiecăruia, deoarece era întotdeauna preşedintele festivalurilor de interpreţi instrumentişti. S-a bucurat de un respect mare între studenţi şi muzicieni. El era, în fond, cel care punea nota la toate concursurile şi festivalurile de muzică instrumentală. Mărturisesc că mi-a fost şi un adevărat prieten. Am întreţinut cu el relaţii până-n ultimele zile cât a fost în viaţă. S-a stins la 72 de ani, răpus de o boală cumplită. Pierderea a fost imensă pentru Conservator şi pentru viitorii acordeonişti.

I. L.: Când vorbeşti despre şcoala de acordeon, al cărei adept a fost profesorul Zagumionov, cred că ai în vedere şcoala rusă de baian şi acordeon.

M. A.: Într-un fel aşa este. Şcoala pe care o promova Valentin Zagumionov este şcoala rusă veche de acordeon şi baian. Instruirea noastră de la Conservator a fost una clasică. Sigur că fiecare dintre cei ajunşi solişti şi artişti instrumentişti de muzică populară românească au avut şi o altă fântână la care s-au adăpat. Şi aici mă gândesc la imensa şcoală a folclorului popular. Folclorul a fost al doilea profesor al nostru. De aceea, nu putem să ignorăm nici tradiţiile clasice de instruire, dar nici tradiţiile folclorice ale poporului nostru, care s-au format în decurs de decenii şi secole.

Între timp, acordeonul se ridicase la rangul unui instrument clasic. Adică, el nu mai era privit doar ca unul lăutăresc, cum s-a crezut în vremurile mai îndepărtate, ci a fost recunoscut ca un instrument la care se interpretează şi muzică clasică, piese de Bach, de Vivaldi, transcripţii din muzica de operă etc.

Cei cinci ani de studii la Conservator i-am făcut cu profesorul Zagumionov, după cum spuneam. Vreau să adaug că prin 2004 i-am organizat un omagiu acestui talentat profesor şi om cu literă mare. A fost o sărbătoare-omagiu, închinată lui Valentin Zagumionov, unde au participat acordeonişti din toate generaţiile şi de toate vârstele: de la mic şi până la mare. Toate şcolile de acordeon din Republica Moldova.

I. L.: Spune, te rog, în Republica Moldova se poate vorbi despre nişte generaţii de muzicieni, de interpreţi acordeonişti?

M. A.: Sigur că putem vorbi despre mai multe generaţii de instrumentişti. Ele au existat întotdeauna. Între ele sunt unele afinităţi, dar şi nişte deosebiri. Eu îi cunosc pe toţi cei din generaţia mea. Fiecare din aceste generaţii se deosebesc prin felul de interpretare, prin şcoala care o reprezintă. De exemplu, cei mai în vârstă decât noi, cei cu şapte-zece ani mai în vârstă, au o altă manieră de interpretare. Noi avem o altă viziune, a noastră, faţă de muzica populară, faţă de şcoala de interpretare la acordeon. Cei care s-au afirmat după noi, se caracterizează şi ei prin stilul lor de interpretare. Eu personal şi cei din generaţia mea, am ştiut să luăm ceea ce a fost mai bun de la înaintaşii noştri. Fiecare generaţie, dacă ştie să preia tot ce e mai performant de la înaintaşi, înseamnă că a făcut un pas înainte. Este o lege şi a profesionalismului în artă, şi a vieţii însăşi. Unele lucruri le-am preluat noi de la înaintaşi, altele le vor prelua generaţiile mai tinere de la noi. Şi astfel evoluează şcoala interpretativă.

I. L.: Înţeleg că există o logică în toată această evoluţie. Ca să avansezi trebuie să ai o bază, un arsenal de experienţă deja însuşit al unei generaţii precedente.

M. A.: Toţi au trebuit să facă acest lucru, e o evoluţie firească şi a muzicii: noi să cântăm mai bine ca înaintaşii noştri şi cei mai tineri să cânte mai bine decât noi. Atunci când eşti în proces de formare, performanţele unei şcoli din care faci parte te obligă în primul rând. Şi abia după aceea vine experienţa.

I. L.: Domnule Mihai, între anii ,80-'85, cât ai fost la Conservator, ai însuşit foarte bine aceste lucruri despre care vorbeşti. Ai avut un câştig de cauză pentru cultura ta generală şi pentru faptul de a deveni un profesionist de marcă? Spune, te rog, Conservatorul te-a ajutat, te-a îndrumat în ceea ce priveşte profesionalismul interpretativ sau a fost de ajuns aceea ce ai învăţat la Colegiu, pentru ca să devii un interpret adevărat, aşa cum de fapt şi eşti?

M. A.: Indiscutabil că la Conservator am avut ce învăţa. Începând din anul doi, am desfăşurat o activitate extraordinară, înţelegând că dacă voi lucra până la epuizare, va ieşi ceva bun, voi avea şi rezultate frumoase. În felul acesta, am luat parte la zeci de spectacole, concerte, turnee peste hotare.

I. L.: Asta vroiam să şi te întreb. Cât ai fost la Colegiu, ai avut multe evoluări pe scenă, făceai parte dintr-o orchestră?

M. A.: Nu. Cât am fost la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga" am studiat mai mult, am învăţat, am preluat, însuşind instrumentul şi experienţa mânuirii lui. Atunci am înregistrat şi primul meu succes, la concursul republican despre care v-am vorbit deja.

I. L.: Conservatorul ţi-a amplificat activitatea concertistică, nu-i aşa?

M. A.: În anii de Conservator am început să colaborez cu diferite orchestre, am început să fac primele înregistrări la radio, să imprim diferite bucăţi muzicale în studiou, să am şi turnee peste hotare, cu diferite orchestre. Într-un cuvânt, am cunoscut o activitate dintre cele mai fervente. Studiam de dimineaţă până seara târziu. Au fost probabil cei mai frumoşi şi mai productivi ani de învăţătură.

În această perioadă am început să fiu recunoscut în Republică. Începusem deja să colaborez cu orchestra „Lăutarii". Am cântat sub bagheta lui Nicolae Botgros într-un spectacol grandios. Eram câţiva solişti care am evoluat în acest spectacol. Mi-aduc aminte că la un moment dat trebuiam să prezentăm o suită de piese instrumentale în faţa unui juriu de la Moscova. Printre solişti erau: Nicolae Botgros la vioară, eu la acordeon, Ion Duja la clarinet, Vasile Iovu la nai, Vladimir Duminică la trompetă. Şi ne-am descurcat. Apoi am făcut primele înregistrări cu orchestra Radioteleviziunii. În orchestra „Folclor" a Radioteleviziunii era atunci

la pupitru dirijorul Petre Neamţu. Tot în aceşti ani de studenţie la Conservator am mai colaborat cu o orchestră care purta numele „Tinereţea”, dirijată de Petre Precăuţeanu. Era un muzicant extraordinar şi un aranjor de partituri foarte bun.

Cred că din perioada acestor ani se înregistrează şi primele aranjamente orchestrale ale mele. M-a pasionat foarte mult stilul de aranjament muzical al lui Precăuţeanu. El făcea aceste aranjamente pentru orchestră foarte simplu şi delicat. Cred că de la el am avut de învăţat în această activitate de transcriere a partiturilor, care se va amplifica abia mai târziu.

I. L.: Bine, ai absolvit studiile, erai deja cunoscut în Republica Moldova ca un instrumentist bun, ai întreprins turnee cu diferite orchestre în fosta Republică Democrată Germană, în Bulgaria, fosta republică Iugoslavia şi alte ţări. După ce ai absolvit, în 1985, Conservatorul din Chişinău, ce se întâmplă mai departe cu cariera ta? În noianul de muzică care se producea atunci în capitala Moldovei, ce se întâmpla cu bucovineanul Mihai Amihalachioaie?

M. A.: După Conservator am fost invitat la Ansamblul „Joc” din Chişinău, condus de Vladimir Curbet. Între timp, fusesem invitat şi la orchestra „Folclor”, pe care o conducea maestrul Dumitru Blajinu, una dintre personalităţile emblematice ale muzicii româneşti din Basarabia. Aşa cum problema locuinţei era în vogă şi pentru noi, muzicienii, trebuiam să aleg unde urma să onorez invitaţia.

Am acceptat invitaţia domnului Curbet, fiindcă mi-a oferit o cameră într-un cămin, cum se obişnuia atunci şi cum a rămas şi în ziua de astăzi, în special pentru cei din domeniul culturii. Altă ieşire nu aveam atunci, cu toate că am absolvit Conservatorul şi la clasa de acordeon şi la cea de dirijare. Alţi studenţi care terminau Conservatorul, având calificativul „foarte bine”, erau trimişi la Moscova sau Petersburg (fostul Leningrad). Eu am obţinut o recomandare pentru Kiev, cu scopul de a-mi desăvârşi studiile la aspirantura [doctorantura – n. red.] din Kiev, la clasa de acordeon, iar pentru dirijare mi s-a oferit posibilitatea să plec la Petersburg. Aveam să regret foarte mult mai târziu, pentru că n-am folosit această ocazie. A fost cea mai mare greşeală a mea de atunci.

I. L.: De ce consideri că a fost o greşeală, în ce constă ea?

M. A.: Faptul că nu am onorat invitaţia de a pleca la Petersburg este o greşeală pe care o resimt abia acum. Lucrurile s-au desfăşurat în felul următor. Preşedintele comisiei la secţia de dirijare era Dumitru Goia. Pe atunci el era prim dirijor al Orchestrei Simfonice din Moldova. Atât el, cât şi ceilalţi muzicieni cunoscuţi din Moldova au făcut studii aprofundate la Petersburg. Printre ei se mai numără şi Alexandru Samoilă, pământeanul nostru de la Ostriţa, care în prezent se află în Turcia şi dirijează acolo pe bază de contract de mai mulţi ani, cât şi regretatul Serafim Buzilă, care a studiat şi el la Petersburg. Dumitru Goia m-a recomandat atunci pentru ca să plec la Petersburg, dar nu l-am ascultat şi acuma regret.

I. L.: Dacă ai fi plecat, nu ar mai fi existat orchestra „Busuioc moldovenesc”, cu toate că ai fi ajuns mai repede dirijor de muzică simfonică, ai fi absolvit aspirantura la Petersburg, te-ai fi format la şcoala de muzică din Petersburg, unde au învăţat mai mulţi muzicieni care îşi desfăşoară activitatea acum la Chişinău, în alte oraşe din Republica Moldova sau din Ucraina.

M. A.: Poate aşa a fost să fie. În orice caz, eu am rămas cu regretul că nu am ascultat la timpul său de sfatul lui Dumitru Goia. Dar să revenim la firul discuţiei. Am cântat, după cum spuneam, în orchestra „Joc” aproximativ un an de zile. Am plecat de acolo din motive mai deosebite. După părerea mea, există orchestranţi buni şi personalităţi cu adevărat importante în domeniul artei interpretative. Atunci

când eşti un orchestrant bun, te împaci cu situaţia care se creează în orchestră, dar atunci când eşti o personalitate, există alte criterii de comportament. Am trecut şi eu prin aceste experienţe. Când am văzut că încep să degradez ca muzician, imediat am plecat din această orchestră. Se cunoaşte bine faptul, că orice colectiv artistic îşi are legile sale nescrise, pe care eşti obligat să le respecţi. Însă când

aceste reguli se transformă într-o caracatiţă, din mrejele căreia nu mai poţi să ieşi, lucrurile trebuie să ia o altă întorsătură. Nu judec pe nimeni, am o stimă deosebită faţă de această orchestră, am întreprins turnee diferite în Ungaria, în Bulgaria, legate cu amintiri frumoase pentru mine. Dar, până la urmă, am simţit că aceasta nu este pentru mine. Am înţeles că eu trebuie să fac altceva, şi, la urma urmei, fiecare îşi alege calea lui. Aşadar, am plecat la Centrul Tineretului „Iuri Gagarin". Era acolo o orchestră, se numea „Tinereţea", pentru care se căuta un dirijor. Aici am început cariera mea de dirijor. Aici am început să fac primele aranjamente pentru orchestră, pentru solişti, pentru instrumentişti etc.

I. L.: Ce a urmat mai departe, care ţi-a fost calea? Ce ţi-a oferit lumea muzicii populare, cum ai ajuns să înfiinţezi orchestra de muzică populară „Busuioc moldovenesc"?

M. A.: Am apărut pentru prima dată la televiziune cu orchestra „Tinereţea". Vă mărturisesc că am avut un succes foarte frumos. Am reuşit să dăm o altă viaţă orchestrei, să-i impregnăm un alt repertoriu, o altă suflare, mai exact, am reuşit să dau o altă viziune repertoriului interpretativ al pieselor, fie că acestea erau piese folclorice sau de altă natură. Atunci fostul vice-ministru al gospodăriei comunale din Chişinău, domnul Mihai Sederovan, a fondat orchestra „Busuioc moldovenesc", la care am fost invitat ca dirijor. Sigur că se discuta în culoare, mai în glumă, mai în serios, despre faptul că ce fel de orchestră o fi şi cea de pe lângă Ministerul gospodăriei comunale. Însă lucrurile au fost gândite destul de serios. Dumnealui era un mare admirator al folclorului şi a înfiinţat orchestra, salarizând-o şi oficializând-o.

I. L.: Se întâmplă aceasta, dacă nu mă înşel, la sfârşitul anului 1989. Atunci a apărut orchestra „Busuioc moldovenesc", care de fapt se leagă de numele tău.

M. A.: Cea mai bună notă de apreciere o aveam de la băieţii orchestranţi,

care mă cunoşteau şi în postura de dirijor. Cu toţii eram de-o vârstă şi ei aveau încredere în mine. Mi-e greu să explic acest lucru, dar aşa a fost. Erau printre ei băieţi cu care am absolvit concomitent şi Conservatorul.

De aici încolo a început pentru mine o perioadă încordată, dar foarte interesantă. Mi-am pus în gând să realizez ceva cu această orchestră, în primul rând în selectarea repertoriului. Trebuie să vă spun că întotdeauna am avut un respect deosebit faţă de acei instrumentişti, care respectau zona folclorică. Acest lucru a fost un început benefic pentru Chişinău şi pentru muzicienii din Basarabia, în general. Ştim foarte bine că folclorul muzical românesc se caracterizează prin zonele sale specifice. Eu, fiind din Cernăuţi, am căutat să valorific muzica din zona folclorică a nordului Bucovinei. Aici trebuie să deschid o paranteză. Ani de zile în Basarabia s-a cântat, neţinându-se cont de zona folclorică, de unde provine piesa muzicală. Cu aceste lucruri trebuia să se ocupe Consiliul artistic. Acest juriu permanent trebuia să aibă grijă mereu ce se cântă şi din ce zonă se cântă. Din păcate, Consiliul artistic, aici la noi, în Basarabia, până la 1990 era mai mult unul politic decât artistic. El avea grijă să nu se interpreteze muzică românească. Vezi Doamne, trebuia să se cânte numai moldoveneşte, ca şi cum există o graniţă între muzica moldovenească, bănăţeană, ardeleană sau bucovineană, în principiu. Consiliul artistic trebuia pur şi simplu să selecteze zonele folclorice, în primul rând, dar nu să stea de pază pentru ca orchestranţii să nu cânte româneşte. Arta care este ideologizată nu mai este artă, ci este un kitch. Ca să vă dau câteva exemple. Întotdeauna mi-a plăcut Nicolae Botgros care a venit cu folclorul său de la sud, de la Bădiu. Un folclor autentic şi bine interpretat. Sau Serghei Ciuhriy care a venit cu folclorul său din partea nordului. Însă o democraţie în folclor nu este prea nimerită, fiindcă ea introduce un haos în repertoriul care nu mai cunoaşte o selecţie strictă pe zone folclorice. Mai ales pentru tineret. Fiindcă sunt multe formaţii de tineret care cântă şi astăzi folclor, dar nu ştiu ce cântă. Nu mai ştiu să deosebească, de exemplu, muzica din Oltenia de muzica care se cântă la Suceava. Armonia, melodia şi fraza sunt componentele după care se identifică o piesă muzicală folclorică. De asta nu se mai ţine seama. Nu se mai deosebeşte o melodie din Banat, din Mehedinţi, de una de la Cluj, din Transilvania. Această problemă pentru Basarabia rămâne şi astăzi încă nerezolvată. Fiind membru al Consiliului artistic al Radioului, am avut posibilitatea să urmăresc evoluţia acestor lucruri în fiecare an. În ultimul timp mai mulţi dirijori, membri ai Consiliului artistic, am iniţiat chiar o luptă împotriva amalgamării pieselor folclorice. Trăind în Republica Moldova, noi trebuie să cunoaştem foarte bine folclorul nostru, trebuie să avem un repertoriu select. Trebuie să ştim să ne recunoaştem şi să ne analizăm muzica noastră.

I. L.: Dar oare nu e obligaţia şcolii să pregătească specialişti în domeniu, oare nu de la Conservator începe cunoştinţa cu folclorul autentic? Eu cred că acolo trebuie să se pună bazele pregătirii unui specialist în domeniul folclorului muzical.

M. A.: Cu părere de rău, nici la Catedra de folclor, care a fost deschisă la Conservator în anul 1990 de domnul Constantin Rusnac, nu se studiază temeinic folclorul. Se studiază muzica clasică, e foarte bine, însă bazele folclorului moldovenesc şi în general ale folclorului universal nu se cunosc, nu se studiază. Adevărul este că nici nu prea avem specialişti în domeniu şi nici nu s-a abordat problema aşa cum ar fi trebuit.

I. L.: Cine este titularul acestei Catedre şi cum se intitulează ea exact?

M. A.: Catedra de muzică populară, aşa este intitulată această specializare şi este condusă de către profesorul Vasile Crăciun. Eu eram încă student în anul V atunci când s-a înfiinţat această catedră, care trebuia de fapt să studieze folclorul vechi autentic, armonia, folclorul modern, aranjamentele muzicale folclorice mai moderne, cât şi zonele folclorice ale arealului românesc, în general. Noi trebuie să ştim întotdeauna ce cântăm, să ne cunoaştem foarte bine bazele folclorului nostru. Dacă nu se vor pune la punct aceste neajunsuri, generaţiile care vor veni nu vor mai şti cât de bogat şi diversificat este folclorul nostru autentic.

I. L.: Cum a reuşit Mihai Amihalachioaie să rămână unul din mesagerii cei mai devotaţi ai zonei folclorice din nordul Bucovinei, de acolo de unde s-a născut? Cum de reuşeşte în ambianţa muzicii din Basarabia să păstreze nealterat folclorul bucovinean?

M. A.: Vreau să vă spun că nu este chiar atât de greu să te menţii în aceste condiţii, fiindcă în momentul când îţi pui această întrebare, deja eşti în miezul problemei şi oricum eşti antrenat şi trebuie să supravieţuieşti, cu condiţia dacă ştii ce ai de făcut. Când am început să-mi înjgheb un program cu orchestra mea, cu soliştii instrumentişti, ştiam foarte bine ce am de făcut şi prin ce am de trecut. La selectarea repertoriului am fost întotdeauna foarte sever. Nu am cântat de fiecare dată ce mi s-a propus, ci am ales ce trebuia să cânt, lucru care ne-a caracterizat întotdeauna şi care a fost în concordanţă cu stilul nostru.

I. L.: Te-aş ruga să ne relatezi dacă în toată această manieră a ta, foarte sănătoasă de altfel, n-ai întâlnit ostilităţi din partea administraţiei, din partea orchestranţilor şi a altor muzicieni instrumentişti profesionişti? Aţi fost întotdeauna bine primiţi şi înţeleşi în lumea atât de complexă şi suspectă a interpreţilor?

M. A.: Am simţit întotdeauna o reacţie benefică din partea profesioniştilor şi am fost susţinuţi de ei. Înţelegerea vine la un profesionist atunci când el are în faţa lui un interpret autentic. Vreau să mai adaog că mulţi interpreţi tineri fac o mare greşeală în acest sens, neştiind să-şi aleagă un repertoriu select (curat) şi autentic, ceea ce le-ar sluji întotdeauna drept carte de vizită în lumea muzicală. Ei nu înţeleg, de asemenea, de ce interpreţii buni nu li se alătură, şi de ce, în ultimă instanţă, nu au întotdeauna succesul scontat. Ei nu şi-au găsit drumul lor în artă, sunt lipsiţi de originalitate.

În acest sens, orchestra „Busuioc moldovenesc" a fost întotdeauna agreată de public, ea a ştiut să-şi respecte zona folclorică şi a ştiut să se impună prin perseverenţă şi originalitate. Repertoriul nostru a plăcut la toată lumea: de la sud la nord. Şi vă dau un exemplu. La serata omagială a bucovinencei noastre Maria Iliuţ au fost invitaţi toţi bucovinenii, atât muzicienii care au participat în spectacol, cât şi cei care au fost spectatori. S-a menţionat faptul că o mână de oameni profesionişti, care ştiu ce au de făcut pe scenă, pot să ajungă să fie apreciaţi, respectaţi şi aplaudaţi. Prin ei este reprezentată cultura muzicală a Bucovinei şi ar fi o mare greşeală dacă am face altfel, nerespectându-ne zona şi repertoriul care ne caracterizează. Vreau să spun şi să cred că am reuşit să realizez lucruri frumoase cu orchestra „Busuioc moldovenesc", încât lumea îşi aduce aminte şi astăzi de spectacolele noastre şi cred că ar trebui să mai multiplicăm imprimările care există în fonoteca Radioteleviziunii.

I. L.: Toată lumea a vorbit în termeni superlativi despre spectacolul omagial dedicat cântăreţei noastre bucovinence, Maria Iliuţ, care locuieşte şi munceşte prodigios în domeniul artei etno-folclorice la Chişinău. Ştiu că ai onorat acest spectacol cu o suită de melodii populare din nordul Bucovinei. Iată ce spune ea

despre activitatea dumitale.

Maria Iliuţ: Vreau să menţionez că Mihai Amihalachioaie este considerat unul dintre cei mai buni muzicieni din spaţiul românesc. Dumnealui cunoaşte cel mai bine genul care mă reprezintă, de aceea, atunci când vreau să imprim un CD sau când am un spectacol, dânsul este acela la care apelez pentru a-mi face orchestraţiile melodiilor. Consider că orchestra „Busuioc moldovenesc" a impregnat muzicii din Basarabia o nouă viziune interpretativă, un nou stil de interpretare, un imbold nou şi o deschidere către folclorul autentic (pe zone), stil, care a fost preluat şi de alte orchestre prestigioase, chiar şi de către „Lăutarii" lui Nicolae Botgros. Jumătate dintre instrumentişti erau bucovineni. Şi anume, acordeonistul Iurie Bordeianu, Vitalie Grib, naistul Marin Gheras şi alţii. Pentru noi, cei care am cântat cu el şi colaborăm în continuare cu Mihai în domeniul muzicii populare, destrămarea orchestrei „Busuioc moldovenesc" a fost un lucru care ne-a întristat. Printre colaboratorii lui Mihai au fost mai mulţi cântăreţi: Larisa Ungureanu care a lansat un CD cu cântece în aranjament muzical-orchestral al lui Mihai Amihalachioaie, Silvia Grădinaru, Olga Ciolacu, instrumentistul şi vocalistul Constantin Rotaru, de asemenea a colaborat la înregistrările Zinaidei Julea. Cei care am colaborat apropiat cu maestrul Mihai Amihalachioaie sunt Nicolae Glib, Zinaida Bolboceanu, Constantin Rotaru şi mulţi alţii, care aşteptau să le vină rândul, am regretat atunci când am rămas văduviţi de orchestra „Busuioc moldovenesc". În lumea artistică, noi, bucovinenii din Basarabia, ne susţinem unul pe altul. Consider că cea mai reuşită perioadă din activitatea mea artistică de până acum a fost colaborarea cu orchestra „Busuioc moldovenesc" condusă de Mihai Amihalachioaie.

I. L.: E foarte frumoasă remarca care vine din partea unui coleg de breaslă şi mă bucură faptul că aţi găsit o înţelegere în lumea muzicală a Chişinăului, încât şi astăzi când se vorbeşte despre orchestra „Busuioc moldovenesc", toată lumea îşi aminteşte de Mihai Amihalachioaie.

M. A.: Poate că aveţi dreptate, deoarece dacă nu respectam nişte adevăruri pe care le-am enumerat mai înainte, nu am fi fost cunoscuţi nici până în ziua de astăzi. Lumea ne-ar fi uitat chiar atunci, după primele noastre spectacole. Pentru mine, ca aranjor muzical şi dirijor, a contat foarte mult melodia pe care am ales-o şi modul în care i-am făcut aranjamentul muzical. Şi aici există nişte secrete profesionale de care trebuie să ţii seama. De exemplu, dacă dai un veşmânt armonic străin unei melodii populare cunoscute, dintr-o zonă folclorică aparte, nu mai ai parte de originalitate şi, în plus, alterezi autenticitatea acestei piese muzicale, creezi un haos adevărat, un amalgam de sonorităţi.

I. L.: Domnule Mihai, să ne ordonăm puţin gândurile şi să mai insistăm asupra activităţii orchestrei „Busuioc moldovenesc", al cărei parfum tainic şi graţios mai persistă până acum în conştiinţa iubitorilor de muzică populară. El s-a transmis de multă vreme pe aripile cântecului până în Bucovina.

M. A.: Da, după 1989, când s-a înfiinţat, orchestra şi-a desfăşurat activitatea intensiv vreo zece ani. Ne-am afirmat plenar la Chişinău şi am avut turnee prin diferite alte oraşe şi ţări. Am fost la Botoşani, la Suceava, la Iaşi, la Cernăuţi, într-un turneu cu Sofia Vicoveanca, am avut alte spectacole de neuitat şi cu alţi solişti consacraţi.

Ţin să menţionez că perioada celor zece ani de activitate cu orchestra „Busuioc moldovenesc" au fost poate cei mai frumoşi şi împliniţi ani din viaţa mea. Am avut nenumărate turnee în ţară şi peste hotare: în Italia, în Franţa, în

România. Mi-aduc aminte că la un festival de la Baia Mare am luat Grand Prix-ul festivalului. Preşedintele juriului era marele naist român Gheorghe Zamfir. Dânsul a vorbit foarte frumos despre orchestra noastră, spunând că suntem un exemplu de invidiat pentru alte orchestre de muzică populară, în sensul că demonstrăm cum trebuie să popularizăm folclorul românesc autentic.

I. L.: Ce s-a întâmplat totuşi până la urmă cu orchestra „Busuioc moldovenesc”? Cine o conduce acuma şi dacă mai are apariţii în faţa spectatorilor?

M. A.: Din păcate, vremurile s-au schimbat, nu mai muncesc acuma cu orchestra „Busuioc moldovenesc”, formaţia, de fapt, nu mai există în componenţa ei iniţială. Fiecare dintre orchestranţi şi-a găsit un loc de muncă prin alte părţi. Doar din când în când ne mai adunăm în vreun spectacol şi ne aducem aminte de concertele noastre de zile mari. Uneori, când sunt invitat cu diferite ocazii, mai încerc să-i adun pe băieţii care sunt mai aproape cu sufletul de Bucovina, care simt muzica bucovineană, folclorul din zona nordului Moldovei istorice, care ştiu să îmbine şi vestimentaţia, şi expresia sufletească, şi temperamentul, şi fraza muzicală bucovineană a melodiei – în general cei care cunosc repertoriul bucovinean. Şi atunci ne lăsăm în voia imaginaţiei, aprinzând focul melodiilor noastre strămoşeşti. Nostalgia pentru locurile natale uneori poate să te urce pe culmi nebănuite ale creativităţii. În aceste clipe sau în cadrul acestor întâlniri reuşim nişte momente creative de o inspiraţie mirifică.

I. L.: Dragă Mihai, te rog să spui câteva cuvinte despre CD-ul *Valentina*, în care ai imprimat muzică de gen orăşenesc, melodii celebre în viziunea ta orchestrală. Piesele imprimate pe acest disc respiră prin eleganţa lor, acordeonul creând o ambianţă a unei nostalgii orăşeneşti din perioada de vârf a activităţii artistice a unei Edith Piaff sau Charles Aznavoure. Cu toate că maniera interpretării este angrenată în cotidian, ea surprinde prin mesajul şi căldura catifelată a sunetului, atât a orchestrei, cât şi a fiecărui instrument în parte. Pentru admiratorii artei tale, asemenea imprimări sunt binevenite, mai ales pentru copământenii tăi bucovineni. Cititorii trebuie să mai ştie că doamna Valentina Amihalachioaie, soţia dumitale, şi-a făcut şi ea studiile la Conservatorul de Stat „G. Musicescu” din Chişinău, la Facultatea interpreţi (specialitatea baian). Ne bucură faptul că dumneaei a publicat recent o carte de melodii cu titlul *Caiet de melodii pentru cei mai mici copii*, prin care autoarea încadrează micii cititori într-un spaţiu muzical natural, trezindu-le în suflet stări emoţionale plăcute. O felicităm cu această ocazie şi pe această cale pentru apariţia acestei cărţi. Ea trebuie să ajungă neapărat şi la copiii bucovineni. În nordul Bucovinei, unde se simte o lipsă acută de manuale şcolare, o carte de cântece pentru copii ar fi o adevărată bucurie.

M. A.: Activitatea de acordeonist a fost un moment aparte în viaţa mea, care, drept să vă spun, mi-a rămas pentru totdeauna în suflet. Cred că era prin 1995–1997 când am scos acest album. Aveam atunci multe turnee peste hotare cu orchestra mea sau cu alte formaţii. Am concertat de multe ori şi cu alte formaţii, într-o componenţă de patru-cinci orchestranţi. Era o vreme când eram „tineri şi la trup frumoşi”, vorba poetului. Mi-aduc aminte de virtuozul Petrică Rotaru, de la care am avut ce învăţa foarte multe. Un violonist inegalabil. Suntem dintr-o generaţie. Ne cunoaştem şi cântăm cred că de prin 1976. Vre-o treizeci de ani ieşim cu aceleaşi emoţii pe scenă împreună.

Ca să revin la apariţia CD-ului despre care aţi amintit, trebuie să menţionez că atunci când aveam turneele de peste hotare, unde plecam cu o formaţie mai restrânsă de instrumentişti, cântam în localuri aşa-zise Caffe-concert, cu programe

din repertoriul muzicii de salon, de restaurant. Împreună cu Petrică Rotaru ne îmbogăţeam experienţa noastră cu muzică italiană, franceză, rusă, germană, muzică românească veche. Am în vedere muzica orăşenească veche, romanţele, diferite piese care erau savurate de o pătură intelectuală mai aleasă. Cu aceste ocazii am însuşit într-un fel şi acest gen de muzică, ceea ce m-a îndemnat să mă gândesc la un album. Şi, exploatând ambiţia mea de bucovinean, am vrut să dau un alt veşmânt acestor melodii, aproape pe cale de dispariţie. Am hotărât până la urmă că dacă aceste melodii vor fi imprimate, atunci imprimarea se va realiza cu o orchestră simfonică, păstrând, desigur, acordeonul sau alte instrumente indispensabile la interpretarea acestor piese muzicale. Câteva piese s-au înregistrat cu orchestra de cameră sau orchestra mixtă simfonică, cu instrumente de percuţie, contrabas, pian, flaut, oboi, clarinet etc. A fost pentru mine un examen, căruia i-am făcut faţă. Astfel a apărut CD-ul despre care vorbim. La acel timp nu stăpâneam încă atât de bine practica de aranjament orchestral, dar intuiţia nativă, dacă pot să-i spun aşa, nu m-a înşelat, încât astăzi ascultându-le, aceste piese sunt chiar plăcute din punct de vedere armonic. Piesele care intră în acest album sunt diferite: am şi muzică care îmi aparţine, un aranjament orchestral cu acordeon este realizat de Boris Dubosarski, special pentru mine, iar celelalte sunt toate realizate de mine. La imprimarea CD-ului am ţinut cont de faptul ca să alternez stilurile şi viziunea interpretativă pentru a oferi ascultătorilor un album care nu plictiseşte. Întâlnim printre piesele imprimate şi câteva în stil grecesc sau chiar melodii greceşti. Vreau să vă spun că această ţară, pe care n-am vizitat-o până acum, are asupra mea o influenţă aparte, care porneşte de pe făgaşul culturii, bineînţeles. În concluzie, vreau să spun că am imprimat pe acest disc melodii care aparţin diferitor popoare şi din diferite timpuri. Am lucrat foarte mult la acest disc şi ţin mult la el. Este o etapă frumoasă din viaţa mea. Am intitulat discul simbolic pentru mine, şi anume, *Valentina*.

I. L.: Aici e momentul să amintim despre toate faţetele muzicianului Mihai Amihalachioaie, bucovineanul care ne reprezintă cultura noastră muzicală pe toate meridianele. Şi am dori să discutăm despre Mihai, de data aceasta în postură de dirijor de muzică simfonică. Să ştii că multă lume nu cunoaşte această latură a activităţii tale muzicale. Am înţeles că anul 2000 a fost ca o cotitură în activitatea ta profesională. Acest început de mileniu trei a venit cu o schimbare radicală în viaţa muzicianului Mihai Amihalachioaie şi l-a determinat să se hotărască pentru dirijatul simfonic.

M. A.: Aşa este, la un moment dat – nici nu mi-am dat seama când şi cum – m-am simţit din nou atras de vraja baghetei. Am simţit parfumul dirijatului simfonic. Vreau să vă spun că mulţi mă întreabă cum m-am încumetat să trec la dirijat simfonic, deoarece sunt puţine cazuri când se trece de la o activitate la alta în sfera muzicală. Pentru mine nu a fost greu să trec de la dirijat o orchestră de muzică populară la dirijat simfonic. Până la urmă, la Conservator am studiat dirijatul simfonic. Acest gând m-a urmărit din copilărie. Atunci am văzut şi am ascultat pentru prima dată o orchestră simfonică şi am trăit nişte sentimente cu totul deosebite. Gândul meu a fost să ajung dirijor al unei orchestre simfonice. Dumnezeu a fost de partea mea şi gândul mi s-a realizat. În copilărie nu înţelegeam, bineînţeles, ce înseamnă să conduci o orchestră simfonică. În familia noastră de la ţară nu aveam condiţiile respective pentru a-mi forma o cultură muzicală clasică aleasă. Părinţii mei nu au fost muzicieni într-o orchestră simfonică. Mi-am atins scopul doar datorită faptului că am perseverat şi am învăţat mereu. Aşa s-a

întâmplat şi cu cariera mea de muzician.

I. L.: Să înţelegem că de aici înainte avea să înceapă o nouă etapă în viaţa muzicianului Mihai Amihalachioaie.

M. A.: Da, în 1996 am susţinut examenele la Conservator pentru a doua oară, optând pentru o altă specialitate. M-am apropiat din nou de profesorul Rusnac care era rectorul Conservatorului şi i-am anunţat decizia mea de a mai face o facultate – de data aceasta optam pentru dirijare. Sigur că a urmat o discuţie prietenească între noi, în care el m-a certat bine, amintindu-mi că la timpul său a insistat ca eu să plec la Petersburg pentru specializare. Am recunoscut că am greşit atunci,

dar oricum eram stăpânit de gândul că trebuiam să încep să fac dirijat simfonic, chiar la vârsta pe care o aveam. Am beneficiat concomitent şi de marele noroc de a mă adresa domnului Rusnac exact la momentul când dânsul dorea să deschidă o Catedră de dirijat simfonic şi de operă în cadrul Conservatorului de la Chişinău. Sigur că am fost acceptat fără discuţie şi pentru faptul că în acea perioadă se şi forma Catedra respectivă, căutându-se profesori titulari şi, bineînţeles, doritori pentru a studia dirijatul simfonic. Am susţinut o probă la dirijat simfonic şi la limba străină (franceza), după care am devenit din nou student.

I. L.: Cine ţi-au fost îndrumătorii în lumea muzicii simfonice? Ai avut ca profesori personalităţi care ţi-au rămas în memorie şi cărora le datorezi formarea ta ca dirijor de muzică simfonică şi de operă?

M. A.: Da, am nişte amintiri frumoase despre profesorul Mihail Secikin, ucrainean de origine, în prezent dirijor la Teatrul de Operă din Chişinău. Un profesionist veritabil. Am studiat cu el patru ani de zile, după care am susţinut examenul de absolvire cu Orchestra simfonică a Studioului de operă a Conservatorului. Apoi am avut un stagiu de un an la Filarmonica naţională din Chişinău, ca stajor în orchestra simfonică. Abia după această stagiune am devenit dirijor la Orchestra simfonică a Filarmonicii din Chişinău. La sfârşitul anului 2001 mi s-a oferit fericita posibilitate de a obţine o stagiune în Barcelona (Spania).

I. L.: Te rog să vorbeşti mai detaliat despre stagiunea ta în Spania, cu cine ai lucrat, ce impresii ai avut şi dacă crezi că aceste stagiuni au menirea de a lărgi orizontul unui dirijor de muzică clasică. Fiindcă e vorba de nişte cunoştinţe noi, de nişte personalităţi cunoscute în lumea muzicală şi de stilul de muncă cu orchestre din Occident.

M. A.: În perioada iulie 2001 – iulie 2002, adică un an de zile am lucrat cu maestrul Antony Ros Marba şi cu Orchestra din Valles – Barcelona. Un mare dirijor contemporan, fost elev al lui Sergiu Celibidache. Această stagiune a durat doi ani

la rând, câte o lună de vară. A fost un program şi de studiu şi de activitate artistică foarte dur şi dens totodată. Timpul nu mai avea limite. Se lucra într-o singură răsuflare de dimineaţă până seara târziu. Am făcut cunoştinţă atunci cu lucruri care nici nu se studiază în instituţiile noastre muzicale superioare. De exemplu, o disciplină care ţine de comportamentul dirijorului în timpul spectacolului sau să-i zicem prezenţă dirijorală în scenă. Până la urmă este vorba de un stil al dirijorului în timpul concertului, un comportament psihologic pe care trebuie să-l însuşească dirijorul pentru a fi pregătit să conducă o orchestră simfonică şi un program de muzică clasică din diferite timpuri şi de diverse stiluri. Este vorba de o libertate interioară a conducătorului orchestrei atunci când trebuie să dirijeze o lucrare a unui compozitor, realizând o fuziune dintre orchestră şi mesajul operei. Fiindcă momentul, când orice solist sau dirijor iese în scenă, clipa, când se intersectează privirea lui cu cea a spectatorului, pentru interpret este o clipă astrală, care dacă ştie s-o stăpânească cu o libertate psihologică interioară detaşată, atunci are de câştigat atât mesajul lucrării, cât şi ascultătorul, care are posibilitatea să savureze din plin fiorul estetic. Lupta care se produce între ochii interpretului şi ochii spectatorului – când unul trebuie să ofere şi altul să savureze – nu este cunoscută în profunzime de către spectator, de către consumatorul de muzică. Aici încep a vorbi simţurile şi comportamentul, care nu mai sunt după cortină, de aceea libertatea artistului trebuie să fie deplină. Adică, aici începe adevăratul dialog care merge de la suflet la minte, aici începe, de fapt, adevărata artă.

I. L.: În acele momente trăim, în fond, o relaxare intelectuală deplină, în aria căreia îşi găseşte loc opera de artă, fie că avem de a face cu sunetul, culoarea sau cuvântul. Or, ştim prea bine că atât culoarea cât şi cuvântul ajung cu un pas mai târziu la subconştient, pe când sunetul accesează direct şi cel mai repede sentimentul, după care este supus apoi şi analizei mintale.

M. A.: Da, relaxarea este una psihologică, intelectuală, în timpul căreia artistul trebuie să aibă o arie imensă de activitate interioară, unde să se plimbe liber şi inspiraţia. Succesul depinde, nu în ultimul rând, şi de temperamentul interpretului, de cultura lui generală şi cea de specialitate, de anturajul în care a trăit, s-a format sau cel în care trăieşte de zi cu zi. Teoretic acest fenomen este şi nominalizat. E vorba de *tehnica Alexander*, o tehnică care vine în ajutorul interpretului, scutindu-l de toate complexele scenei. Fiecare om, în cazul nostru interpretul, este dependent de natura lui. Şi dacă nu se poate debarasa de toate complexele de ordin fiziologic şi spiritual, atunci poate să-l ajute însuşirea tehnicii despre care vorbeam. Foarte mulţi interpreţi buni suferă din cauza aceasta.

Cursul care l-am făcut cu dirijorul Antony Ros Marba a fost pentru mine o revelaţie, o descoperire, pentru care îi mulţumesc sorţii. Adevărul este că am şi lucrat cu o orchestră deosebită, receptivă, în care fiecare muzician era o personalitate.

I. L.: Povesteşte, te rog, mai pe larg cum a decurs specializarea ta la Barcelona, ca dirijor de muzică simfonică.

M. A.: A fost o şcoală pentru mine, atât din punct de vedere teoretic, cât şi practic. Am învăţat lucruri minunate, începând chiar cu faptul, de unde vine, de unde porneşte sunetul. Cum îl auzim, cum îl percepem, comuniunea noastră cu el. Nu mai vorbesc de faptul că am învăţat din experienţa marilor dirijori. Concepţia asupra muzicii şi a naturii sunetului în viziunea lui Celibidache, de exemplu. Cum suntem noi, muzicienii, legaţi de originea sunetului. Care este legătura sunetului cu cosmosul. Am învăţat, de exemplu, din tainele profesionalismului interpretativ.

Un cvartet (vioara, viola, contrabasul şi violoncelul), de exemplu, în timpul când interpretează o bucată muzicală, poate fi analizată linia fiecărui instrument şi atunci îţi dai seama cât de aproape este artistul de originea sunetului. Am învăţat, de asemenea, şi din tainele interpretării în ansamblu a unei opere muzicale. Mi-am dat seama că cei ce au învăţat la maeştri adevăraţi, într-un fel sau altul îi continuă, îi perpetuează în stil pe profesorii lor. Cât de fericit aş fi fost să fi avut ocazia să învăţ cu Sergiu Celibidache sau cu Herbert von Karajan!

După ce am venit din Spania m-am angajat la Teatrul Naţional de Operă şi Balet din Chişinău. Din toamna lui 2003 îmi desfăşor activitatea la Teatrul de Operă.

I. L.: Cum se simte Mihai Amihalachioaie atunci când îmbracă fracul şi ia în mână bagheta? Cum se manifestă împlinirea profesională a dirijorului, dacă este alimentată şi de satisfacţia publicului? Ce sentimente te încearcă atunci când cobori de pe podiumul dirijoral?

M. A.: Adeseori îmi vine foarte greu să formulez răspunsul la aceste întrebări. Deoarece eu am o atitudine aparte faţă de aceste lucruri, cuvintele uneori nu exprimă ceea ce aş dori să spun în favoarea unui răspuns. Oricum, mă gândesc în primul moment cum aş fi putut să mă manifest altfel, dirijând cutare sau cutare tact, cum ar fi trebuit să fie redat mai bine gândul compozitorului, mesajul lucrării. Mă gândesc dacă nu trebuiam să mă manifest altfel în timpul unei anumite fraze. Eu consider că fiecare artist interpret ar putea să răspundă absolut diferit la întrebarea cum a ajuns el la ceea ce a ajuns. Mai exact, la întrebarea – deseori nu prea inspirată – cum ai ajuns dirijor, dacă e vorba de muzică, precum în cazul meu, eu nu prea am răspunsuri lungi. Cred că aici se fac uneori şi unele speculaţii. Cum am ajuns sau ce-am făcut pentru ca să ating nişte performanţe, mă priveşte numai pe mine personal. Pe fiecare în parte. Aici se întâmplă ca şi în dragoste. Imaginaţi-vă că cineva te-ar întreba de ce iubeşti persoana pe care o iubeşti. Nu ştiu dacă oricine ar răspunde aşa de repede la această întrebare. Aşadar, în artă ca şi în dragoste, confesiunile nu exprimă întotdeauna ceea ce simţi cu adevărat. Realitatea rămâne o taină a fiecăruia în parte. Neapărat rămâne ceva şi după cortină, ceva ce nu se poate spune până la capăt. Gândurile îşi au întotdeauna nivelurile lor de confesiune.

I. L.: Să vorbim despre colaborarea compozitor – dirijor – interpret. Ce importanţă are ea în viziunea dirijorului Mihai Amihalachioaie?

M.A.: Sigur, pe fiecare dintre noi ne conduce muzica. Viziunea compozitorului din orice epocă trebuie respectată întru totul. De fapt, aceasta şi este respectarea partiturii. Însă atitudinea dirijorului faţă de lucrarea dată depinde de inspiraţia şi pregătirea lui profesională şi spirituală. Cu cât muzica e mai genială, cu atât ea ne călăuzeşte mai lesne pe noi, artiştii. Cu cât muzicalitatea noastră este mai bogată, mai profundă, cu atât cred că ne apropiem mai mult de marii compozitori. Spectacolul este bătălia cea mare: sau ai reuşit, ai învins, sau ai pierdut. Dacă spectatorii, sala, trăieşte momentul de înălţare sufletească, fiecare în felul lui, bineînţeles, şi dacă tu, ca dirijor, ai avut puterea ca toţi cei o sută treizeci de orchestranţi de pe scenă să se manifeste într-o singură suflare, să respire la unison fraza muzicală pe care vrei s-o redai, atunci miracolul s-a produs. Cred că atunci percepi, trăieşti satisfacţia cea mare pentru lucrul pe care ai fost în stare să-l faci.

I. L.: Ce înseamnă însuşirea unei opere, ca gen muzical, pentru dirijor?

M. A.: A învăţa, a însuşi o operă este un lucru enorm. Muzicalitatea pe care o avem în suflet ne ajută să ne apropiem de marea muzică. O operă însă rămâne

ceva sacru, e un lucru mare dacă ştii s-o înţelegi şi dacă ai puterea să te apropii de ea. Eu am o deosebită plăcere să lucrez cu soliştii şi cu orchestra. Sigur că pentru mine a fost ceva deosebit la început, când am venit să lucrez cu orchestra simfonică. Aceasta este o formaţie mare. Posibilităţile ei sunt enorme, dacă ştii să le descoperi. Lucrez cu plăcere şi cu formaţiile corale. Drumul până la spectacol îl parcurgi pe etape, adică lucrezi cu soliştii separat, apoi vine corul şi în final orchestra. După aceea aduni soliştii, corul şi orchestra împreună. Toate sunt un adevărat miracol pentru mine.

Dar să revin la întrebarea pe care mi-aţi pus-o. A însuşi o operă pentru un dirijor este un lucru absolut impresionant şi captivant. Cel puţin pentru mine. Opera muzicală există, este scrisă genial, însă fiecare dintre dirijori are viziunea lui asupra ei. Deci trebuie să-ţi găseşti viziunea ta, drumul tău, observaţia ta distinctă, atitudinea ta faţă de mesajul muzicii. Trebuie să observi ceea ce nu a fost observat de către altcineva până acum în lucrarea dată. Iată în ce constă măiestria adevărată.

I. L.: Care sunt etaloanele profesionalismului pentru dirijorul Mihai Amihalachioaie? Dacă vorbim despre Leonard Bernstein, Herbert von Karajan, dintre cei mai tineri Zubin Mehta sau cei din generaţia lui Sir John Barbirolli, Furtwängler, ca să nu mai spun despre celebrul Arturo Toscanini. Care dintre ei îţi place sau ţi-a plăcut cel mai mult?

M. A.: Aţi invocat numele mai multor monştri sacri. Sigur că ne pare foarte rău că nu putem auzi astăzi tot ce a dirijat un Toscanini, tot ce a cântat un Şaleapin, un Caruso etc. Însă există şi astăzi o generaţie de dirijori de excepţie, pe care îi putem urmări în spectacole sau auzi în înregistrări excepţionale. Mă simt flatat de întrebare, însă răspund imediat că distanţa dintre un dirijor genial şi un începător ca mine este enormă. Am reuşit să însuşesc un adevăr, care este o axiomă, cred, pentru orice dirijor tânăr. Ca să te numeşti dirijor, un dirijor adevărat, trebuie să fii recunoscut de către orchestră în primul rând, de solişti, de corul cu care lucrezi şi apoi abia de public. Botezul are loc în faţa publicului. Însă preambulul succesului se plămădeşte la repetiţii. Şi din nou revin la gândul că această luptă se poartă de unul singur, ea nu este cunoscută de nimeni. Aceasta este părerea mea referitor la felul cum ajungi să înveţi ceva de la înaintaşi. Munca este modalitatea care ne salvează de la diferite melancolii sau plictiseli de tot soiul. Munca ne şi aduce bucuria împlinirii.

I. L.: Dragă Mihai, ai lucrat sau lucrezi acum foarte productiv asupra partiturilor de muzică simfonică cu Orchestra de cameră, cu Orchestra simfonică a Radioteleviziunii Naţionale, cu Orchestra simfonică a Filarmonicii şi cea de Operă şi Balet din Chişinău. Ai realizat multe lucruri frumoase până acum. Fă o trecere în revistă succintă ce ţi-a plăcut din ceea ce ai făcut? Eşti mulţumit de ceea ce ai reuşit până acum?

M. A.: Sunt mulţumit desigur, dacă consider că am reuşit ceva. Şi vă enumăr cu plăcere ceea ce cred că am reuşit să fac mai bine.

I. L.: Chiar te rog să enumeri lucrările şi compozitorii tăi preferaţi. Ce ai reuşit în ultimul timp sau, mai bine zis, ce ai montat în scenă din lucrările care ţi-au plăcut mai mult, cu toate că ştim că la alegerea repertoriului nu depinde totul de dirijor. El trebuie să mai ţină cont şi de solicitările teatrului sau ale orchestrei pe care o dirijează. Adică, stagiunile dictează uneori şi programul întocmit.

M. A.: E cert că m-am format ca muzician la şcoala rusă de muzică. Sigur că fiind un om emotiv de felul meu, îmi place foarte mult Ceaikovski. Dar una

este să asculţi Ceaikovski şi alta este să dirijezi muzică de Ceaikovski. Când te aprofundezi în partiturile lui Ceaikovski, trăieşti bineînţeles momente deosebite. Este o lume aparte şi dacă ştii s-o descifrezi şi s-o comentezi, ca dirijor, atingi momente de sublimă trăire sufletească. Am dirijat cu plăcere *Simfoniile a IV-a, a V-a* şi *I-a* de Piotr Ilici Ceaikovski, baletele *Spărgătorul de nuci*, *Lacul lebedelor* şi *Frumoasa adormită* de acelaşi compozitor; *Simfoniile a III-ea, a VIII-a*, uverturile la operele *Coriolan* şi *Egmont* de Ludwig van Beethoven, cât şi *Concertul nr. 3 pentru pian şi orchestră* din ciclul celor cinci concerte celebre scrise pentru pian de marele însingurat de le Viena. Am mai dirijat *Simfonia a IV-a* de Schubert, *Simfonia a VIII-a* de Antonín Dvořák. Am avut o plăcere deosebită să dirijez *Concertul nr. II pentru clarinet şi orchestră* de Karl Maria von Weber cu un foarte bun clarinetist din Spania, *Concertul nr. I pentru pian* de Ferenc Liszt. În *Concertul în do-major pentru violoncel şi orchestră* de Haydn a evaluat solistul Ion Josan din Chişinău. La Filarmonica din Chişinău am avut o seară de creaţie a compozitorului Ion Macovei, în cadrul căreia am dirijat o *Simfonie* pentru discant, soprano, bas şi orchestră, cât şi balada *Mioriţa* pentru soprano, alt, tenor, bas, cor mixt şi orchestră (Orchestra Filarmonicii Naţionale şi Corul „Doina" din Chişinău), o lucrare originală scrisă de compozitorul Ion Macovei. Am mai dirijat o lucrare de Maurice Ravel, *Ma mère l'oye*, alta de Edward Elgar, *Serenada pentru corzi* şi, bineînţeles, un program întreg Mozart, pregătit pentru stagiunea din Spania a Orchestrei Naţionale de Cameră din Moldova, în care am interpretat *Simfoniile nr. 28, 38, 39* de Wolfgang Amadeus, cât şi câteva *Divertismente* de Mozart, *Simfonia nr. IX* de Mendelssohn-Bartholdy, *Concerto grosso în re-minor* de Antonio Vivaldi cu Dorina Boţu şi Lola Croitoru de la Orchestra Naţională de Cameră din Moldova.

I. L.: Ne-ai prezentat un repertoriu simfonic bogat. Suntem siguri că şi cel de operă nu este mai puţin important.

M. A.: De când sunt la Teatrul Naţional de Operă şi Balet din Chişinău am reuşit să montez în scenă operele *Trubadurul* şi *Traviata* de Giuseppe Verdi, *Nunta lui Figaro* de Mozart, *Carmen* de Bizet, *Aleco* de Rahmaninov, *Madame Butterfly* şi *Turandot* de Puccini.

I. L.: Vorbeai de Rahmaninov. Ai avut cumva greutăţi cu orchestra la însuşirea partiturii operei *Aleco* de Serghei Rahmaninov? Partitura orchestrală este foarte densă. Lucrarea scrisă de compozitorul rus la absolvirea Conservatorului creează uneori probleme de tehnică pentru orchestranţii tineri, de aceea sunt consideraţi îndrăzneţi cei ce şi-o includ în repertoriu.

M. A.: Este o operă care-mi place foarte mult. Dacă e să vorbim despre greutăţi, atunci ele se întâlnesc la orice pas. Avem noroc de munca ce o depunem, care te ajută să le învingi. Ţin minte că atunci când s-a cântat *Aleco,* am avut o sală arhiplină. Printre spectatori se afla şi doamna Maria Bieşu, care m-a şi felicitat la sfârşitul spectacolului. A fost pentru mine un lucru plăcut, deoarece dumneaei a cântat în *Aleco* la timpul său, deci am avut un juriu de specialitate cum nu se poate mai bun.

La momentul de faţă pregătim *Iolanta* de Ceaikovski (N. B.! – este vorba de vara anului 2005 – *n. n. I. L.*), care va răsuna în premieră la Chişinău, bineînţeles, în viziunea noastră. Şi când spun acestea, mă gândesc la soliştii care nu au mai evoluat până acum în opera genialului compozitor rus. De exemplu, în rolul principal va cânta solista Elena Gherman, bucovineancă şi ea de-a noastră.

I. L.: Excepţional eveniment când dirijorul şi solistul rolului principal din operă sunt ambii originari din acelaşi colţ de lume, cel mai frumos pentru noi, care

se cheamă Bucovina. Cred că încărcătura emoţională a liniei melodice din rolul principal al acestei opere va fi la unison cu îndemnul profesional al baghetei dirijorului, încât Bucovina se va mândri încă o dată cu talentele pe care le-a dat pentru a-i sluji în calitate de ambasadori ai culturii. Ce păcat că nu vă pot asculta şi copământenii, pe una din scenele Cernăuţiului. Dar să sperăm că vor veni şi timpurile acestea.

Dragă Mihai, spune-mi sincer când reuşeşti să te şi mai odihneşti? Or, în iureşul conversaţiei noastre am observat un dinamism de invidiat al caracterului tău. Sunt sigur că aşa te prezinţi şi în faţa acelora cu care munceşti: doldora de energie şi planuri creatoare. Când mai reuşeşti să te gândeşti la cele cotidiene?

M. A.: Voi răspunde poate după cum nu vă aşteptaţi. Şi anume, nici nu vreau să mă odihnesc. Mă bucur şi mulţumesc lui Dumnezeu că sunt sănătos. Atunci când lucrezi mult, neapărat eşti şi sănătos sau viceversa. Un lucru l-am însuşit bine, şi anume, atunci când lucrezi trebuie să mergi înainte. Pentru artă cred că această axiomă este esenţială. Iar dacă păşeşti înainte, înseamnă că te perfecţionezi. Şi dacă vrei să te perfecţionezi, înseamnă că trebuie să lucrezi. Noi, artiştii, nu prea avem nevoie de odihnă, fiindcă atunci când începi să te odihneşti, pierzi din performanţă. Un artist trebuie să privească retrospectiv cu optimism şi cu un ochi bine înarmat. Dacă-şi va vedea chipul – care se constituie din lucrările lui realizate – într-o lumină deformată, n-are decât să înveţe din toate acestea, deci să încerce să facă mai profesional ceea ce face. Artistul nu are o limită în profesionalism. Grija lui de fiecare zi este munca, o muncă cu dăruire de sine totală, o muncă pentru care nu aşteaptă să vină recunoştinţa. Deci, summa summarum, cu cât mai mult lucrezi, cu atât mai sănătos eşti, cu atât mai bine faci. Şi într-un târziu – cine ştie! – poate va veni şi recunoştinţa.

I. L.: Cum se împacă dirijorul, muzicianul Mihai Amihalachioaie cu compozitorul Mihai Amihalachioaie? Întreb acest lucru ţinând cont de faptul că nu prea avem aşa de mulţi compozitori, originari din Bucovina, mai ales acum, în ultimii cincizeci de ani. Poate că întrebarea ţine de intimitatea sufletească a artistului, dar totuşi îndrăznesc să te întreb acest lucru, deoarece ai orchestrat atâtea melodii, altele le-ai şi compus, aşa că întrebarea are logica ei.

M. A.: La această întrebare iarăşi voi răspunde prompt şi neformal. Când vorbim despre cineva ca despre un compozitor, nu trebuie să confundăm termenul de compozitor cu cel de orchestrator sau aranjor muzical. În ziua de astăzi toţi îşi zic că sunt compozitori, cei care realizează un aranjament muzical sau unul orchestral, cei care chiar compun o melodie pe versurile unui poet sau o melodie de muzică uşoară de şaisprezece măsuri etc. Compozitori sunt aceia care scriu

muzică profesionistă universală: clasică, simfonică, muzică pentru film etc. De aceea, trebuie să specificăm termenul. Eu nici nu m-aş numi compozitor, fiindcă pentru a face faţă calificativului, mai avem mult. De exemplu, sunt oameni de la ţară talentaţi care sunt în stare să-ţi compună o melodie populară ad-hoc. Sau alţii, înzestraţi cu har, care pot să compună diverse variaţii la o temă melodică oarecare. Ei au intuiţie muzicală, pricep cum evoluează linia melodică şi atunci îţi cântă melodia cu o prospeţime uluitoare şi cu o intonare absolut curată, cu toate acestea nu sunt profesionişti. Şi atunci, dacă-i numim pe toţi compozitori, ce facem cu un Mozart, cu un Bach, cu un Beethoven sau cu un Verdi? Compozitori sunt totuşi oamenii înzestraţi cu talent nativ şi care au făcut şcoală, studii speciale de compoziţie. Nu am la palmaresul meu o operă muzicală sau o simfonie, cu toate că nu pot să spun că nu am compus nimic sau că nu am făcut nici un aranjament muzical sau orchestral reuşit.

I. L.: Mihai, eşti foarte exigent cu tine însuţi din punct de vedere profesional, ceea ce este cu siguranţă un semn al oamenilor talentaţi şi un indiciu în activitatea ta de viitor. Ai avut atâtea turnee, cu diferite orchestre, interpretând muzică de diferite genuri, în ţară şi peste hotare. În ultimii doi ani ai susţinut turnee şi în Marea Britanie, colaborând cu Agenţia de impresariat *Ellen Kent*. Trebuia să ţi se creeze o atitudine faţă de profesia care te-a ales, fără să poţi să i te împotriveşti. Ce vrei să spui despre acest lucru?

M. A.: În turneele pe care le-am susţinut eram întotdeauna doldora de impresii. Trăindu-mi tinereţea într-un sistem totalitar, sigur că ieşirile peste hotare şi-au spus cuvântul asupra mentalităţii mele ca profesionist. Am văzut altă lume, am văzut alte orchestre, am văzut alţi oameni care cântau, dirijau sau pur şi simplu făceau muzică, într-un stil cu totul detaşat. Adică profesionalismul lor se alimenta de la o libertate totală de gândire în creaţie, ceea ce este chezăşia succesului fiecărui artist. Am ajuns la concluzia că toate aceste garduri ghimpate care ne despart nu sunt altceva decât nişte oprelişti imaginare pentru păsările care cântă, bineînţeles, la figurat. Dacă nu se întâmpla să aibă loc acest dezgheţ în societatea contemporană, am fi rămas nişte păsări bătrâne care nu mai ştiu să-şi cânte decât numele. Ce păcat, lumea încă nu înţelege cât de mult am avut de pierdut, dar şi cât de mult avem de recuperat. Mai ales lumea artei. Mi-aduc aminte de cazul lui Gheorghe Zamfir. Ascultam cu gura deschisă primele emisiuni care se transmiteau din locuinţa lui de la Paris. Deoarece noi, artiştii, suntem ca nişte păsări, după cum am spus, n-ar trebui să avem frontiere. Europa trebuie să ne cunoască şi noi trebuie să facem cunoştinţă cu oamenii ei. Or, până acum nu puteam să atingem cu mâna clavecinul lui Bach, orga lui Mozart sau să păşim pe urmele lui Beethoven, pe cărările din frumoasa pădure de lângă Viena, în dimineţile de primăvară sau de vară, când solitarul compozitor mai auzea cântecul păsărilor. Acuma, aceste lucruri pentru mine nu contează, le înţeleg şi le tolerez de mult, însă atunci când eram mai tânăr, ele mi-au produs o confuzie totală, pe care cu greu am depăşit-o. De exemplu, în 1982 trebuia să plec într-un turneu în Statele Unite împreună cu compozitorul şi naistul Gheorghe Mustea şi din motiv că eram scris român în paşaport, nu mi s-a deschis viza. Iar în 1985, când am terminat Conservatorul, am fost invitat de către Dumitru Blajinu să mă angajez în orchestra „Folclorul" a Radioteleviziunii Naţionale din Moldova. Tot din acelaşi motiv nici n-am fost admis la concurs, în baza căruia se făceau selecţiile. Explicaţiile sunt de prisos. Vremurile s-au schimbat, lumea s-a modernizat, iar cei care nu au avut onoare au rămas la fel şi în ziua de astăzi.

I. L.: Mă bucur că Mihai Amihalachioaie a rămas un bucovinean mândru

şi cu demnitatea pe care trebuie s-o aibă orice bucovinean. Patina timpului nu l-a afectat, din punct de vedere profesional a ştiut să se afirme, fiindcă avea ce spune semenilor săi. Te-am urmărit şi la spectacolul de ieri şi mi-am dat seama că eşti un om vivace, ferm şi cu o putere de voinţă nestăvilită. Ai condus formaţia de instrumentişti cu o uşurinţă şi un talent formidabil. Fiind un om emotiv, ştii foarte bine să-ţi stăpâneşti emoţiile şi să le canalizezi în aşa fel, încât muzica are întotdeauna de câştigat. Ai o intuiţie care merge cu trei paşi înainte de ceea ce urmează să se întâmple pe scenă, în timpul interpretării. Când dirijează, Mihai poate fi găsit şi în vioară, şi în trompetă, şi în clarinet, şi, mai ales, în acordeonul pe care îl stăpâneşte cu virtuozitate.

M. A.: Poate că este vorba despre o experienţă care vine odată cu anii, o experienţă care nu am avut-o la început. Dacă ştiam de la început despre unele lucruri referitor la muzică, la aranjamentul ei, nu ştiam în schimb care trebuie să fie comportamentul scenic, de mobilizare a orchestrei în timpul spectacolului. Sunt nişte lucruri nu atât de complicate, însă experienţa aplicării lor vine odată cu timpul. Mai adaug că am ştiut şi să învăţ din observaţiile pe care mi le făceau prietenii mei profesionişti. Fiindcă dacă ştii să înveţi, până la urmă culegi şi rezultate. Îmi pare bine că îmi spuneţi aceste lucruri, care – de ce să nu recunosc – mă bucură.

I. L.: Care sunt preocupările actuale ale dirijorului Mihai Amihalachioaie?

M. A.: În prezent sunt preocupat de repertoriul Teatrului de Operă şi Balet din Chişinău. Vom monta Verdi, Puccini, care este un compozitor de excepţie. Un compozitor care mi se pare extrem de interesant. Muzica lui cere o atitudine deosebită din partea dirijorului şi a soliştilor, fie vocali sau cei din orchestră. Verdi câştigă prin popularitatea melodică incontestabilă, pe când Puccini cucereşte prin profunzime. În Italia se cântă Verdi la fel cum se cântă în Basarabia *Trandafir de la Moldova*.

I. L.: Dintre compozitorii români, care îţi place cel mai mult?

M. A.: Cred că cel mai mult îmi place Enescu, mai ales *Rapsodiile Române*, în special prima. Şi fiindcă m-aţi întrebat ce vis am, ca dirijor, răspund acuma că doresc foarte mult să dirijez *Rapsodia Română nr. I* de George Enescu. E un vis mai vechi, care sper să mi se împlinească. Am văzut un film în care Celibidache dirija *Rapsodia nr. I* de George Enescu, am auzit o înregistrare cu Cristian Florea şi multe alte diferite înregistrări sau spectacole cu *Rapsodia* lui Enescu.

I. L.: Ce preferinţe ai, îţi plac mai mult dirijorii clasici arhicunoscuţi sau cei din pleiada contemporană? Când ne gândim că linia succesului pentru dirijorul Mihai Amihalachioaie este în ascensiune, nu se poate să nu ne dai nişte nume de dirijori preferaţi.

M. A.: Sigur că din toate înregistrările pe care le-am ascultat, din concertele pe care le-am văzut şi le-am trecut prin vama minţii şi a simţurilor mele, la ora actuală îmi place cel mai mult cum a lucrat Wilhelm Furtwängler. Acest dirijor german, care în anii ,30–'40 ai secolului trecut a fost un fenomen. Dirijori mari au fost şi sunt mulţi. Zubin Mehta, Daniel Barenboim şi alţii. Pentru mine Furtwängler, care a realizat integrala simfoniilor lui Beethoven şi nu numai, este un ideal. El se adâncea atât de mult în partitură, încât fiecare frază pe care o şlefuia a strălucit prin profunzimea sunetului. În acelaşi timp, sunetul la el avea o respiraţie specifică.

I. L.: Care sunt planurile de viitor ale dirijorului Mihai Amihalachioaie?

M. A.: Voi avea câteva concerte la Botoşani la începutul verii acesteia, nu ştiu unde voi mai fi invitat. Voi dirija *Concertul nr. 1 pentru pian şi orchestră* de Ceaikovski, *Concertul nr. 1 pentru pian şi orchestră* de Rahmaninov şi *Concertul nr. 12* de Mozart. Va evolua un solist de la Suceava. Mai departe vom vedea ce ne va aduce timpul. În orice caz, am foarte mult de lucru şi nu cred că voi avea timpul necesar pentru a lâncezi. Munca nu m-a plictisit niciodată.

I. L.: Mihai, cum rămâne totuşi cu legenda „Busuiocului moldovenesc", cum rămâne cu folclorul românesc pe care îl cunoşti şi l-ai îndrăgit atât de mult? Pasiunea pentru marea muzică clasică nu a estompat dragostea ta pentru acordeon? E un lucru bine cunoscut că odată prins în nada sunetelor, adevăratul muzician nu mai are scăpare, nu mai are astâmpăr.

M. A.: S-o luăm pe îndelete. În primul rând, „Busuioc moldovenesc" nu a fost o legendă, ci a fost ceva real. Legendele le visezi noaptea, această orchestră a existat, a cântat şi – vreau să cred – a rămas în memoria iubitorilor de muzică populară.

Referitor la folclor aş spune următoarele: la această fântână răcoritoare s-au adăpat toţi, inclusiv şi marile personalităţi ale muzicii universale. Eu cred că te naşti cu folclorul. El este indispensabil de identitatea ta, de formarea ta ca profesionist, el îţi alimentează rădăcinile. Cât priveşte acordeonul – nu vă îngrijoraţi. Eu cânt şi acuma la acordeon, poate şi mai bine ca înainte. Cei din orchestra simfonică sunt curioşi uneori şi mă întreabă dacă mai cânt la acordeon. Mă întreabă multă lume acest lucru. Vă spun cu toată certitudinea că nu am uitat de acordeon.

I. L.: Şi acuma, că tot ne apropiem de final, aş vrea să te întreb dacă nu ai uitat de Bucovina, dacă nu ţi-e dor de Herţa?

M. A.: Încă nu am reuşit să-mi dau seama că mi se face dor de plaiurile natale, nu am timp să mă gândesc la faptul că mi-e dor de Bucovina mea. Poate când voi fi mai bătrân se va întâmpla acest lucru. De altfel, vara, când vin în concediu, îi vizitez pe toţi cei dragi: fraţi, verişori, nepoţi. Ies în lunca Prutului şi-mi dau seama, pe an ce trece, că ea se schimbă, malurile Prutului copilăriei mele îşi schimbă configuraţia, apa trece, pietrele rămân. Odată cu scurgerea anilor se schimbă totul, simt însă că rămân neschimbate rădăcinile mele prinse în glia strămoşească. Nu le mai poţi smulge din pământul originilor. Ele au rămas adânc implântate în lunca Prutului de lângă Herţa.

I. L.: Îţi mulţumesc din suflet, dragă Mihai, pentru sinceritatea, generozitatea şi frumuseţea sufletului tău muzical. Îţi doresc mult succes pe viitor şi să dea Domnul să se realizeze toate gândurile tale creatoare.

UN BUCOVINEAN DEVOTAT ARTEI CORALE*

De data aceasta interlocutorul nostru este maestrul în Arte Ştefan Andronic, muzicolog şi dirijor de cor, care şi-a început activitatea muzicală şi didactică în Bucovina. Dialogul propus are o dublă semnificaţie. În primul rând, domnul Ştefan Andronic este originar de pe meleagurile bucovinene, şi, în al doilea rând, Domnia sa a rotunjit în decembrie 1999 frumoasa vârstă de 60 de ani. Cu ocazia acestui jubileu, maestrul a susţinut un concert de gală în Sala cu Orgă din Chişinău, evoluând – a câta oară! – cu mare succes la pupitrul coralei „Vocile primăverii", al cărei întemeietor şi îndrumător spiritual este el însuşi. Aflându-se într-o vizită la Cernăuţi, Domnia sa ne-a mărturisit lucruri interesante cu privire la activitatea creatoare şi intenţiile de viitor, în plan profesional, ale coralei „Vocile primăverii" din Chişinău.

Ilie Luceac: Maestre Ştefan Andronic, bun venit pe pământul Bucovinei – meleag carpatian care vă este drag şi scump amintirilor, deoarece vă aparţine spiritual. Aşa susţin toţi cei ce vă cunosc şi vă apreciază. Aici viaţa v-a legănat cântecul copilăriei, aici v-au rămas rădăcinile adolescenţei şi tinereţii şi nu numai atât. O bună parte din activitatea d-voastră pedagogică de început aţi desfăşurat-o la Cernăuţi, la Şcoala medie generală nr. 10 din suburbia Roşa. Poetul şi publicistul Mihai Morăraş, un alt bucovinean vrednic, stabilit ca şi d-voastră cu traiul la Chişinău, îşi intitulează o carte în curs de apariţie destul de sugestiv – *Rădăcinile rămân acasă*. Aceste rădăcini spirituale ale lui Ştefan Andronic mai alimentează ele oare seva activităţii dirijorului şi muzicologului maturizat din punct de vedere profesional la Chişinău? Sunteţi bântuit vreodată de dorul pentru Bucovina?

Ştefan Andronic: Stimate domnule profesor, dragă Ilie, vă sunt foarte recunoscător pentru invitaţia la acest dialog. Emoţiile mă copleşesc, pentru că am fost, sunt şi voi rămâne bucovinean, cu toate că m-am născut în Regatul Vechi, în fostul ţinut Herţa, care, cum ştim cu toţii, a avut aceeaşi soartă oarecum ca şi Bucovina. Împărtăşind aceleaşi bucurii şi necazuri de-o jumătate de secol şi mai bine, ne este scumpă deopotrivă cartea de vizită care ne reprezintă ca bucovineni. Sunt mândru de meleagul meu şi mi-i dor mereu de el.

Satul Slobozia de lângă Herţa, din fostul judeţ Dorohoi, este leagănul meu de baştină, unde am văzut lumina zilei în 1939, într-o familie de ţărani, în care eram

**Un bucovinean devotat artei corale* (dialog cu dirijorul Ştefan Andronic), în „Glasul Bucovinei", An. VII, nr. 2 (26), 2000, p. 3-14.

de toţi 13 copii.

Dragostea pentru muzică am prins-o de la horele şi nunţile din satul natal, la care de obicei era întotdeauna prezentă o orchestră de instrumente aerofone, unde un violonist dintr-o veche familie de lăutari, Bilea, ţinea întâietatea. Copilăria am petrecut-o în preajma lor. După şcoala din sat am intrat în 1957 – exact în anul când se înfiinţase secţia de muzică la Şcoala Normală din Cernăuţi – să învăţ la această secţie, pentru ca să devin învăţător de muzică în Şcoala medie generală. Aici am văzut şi am descoperit pentru prima dată pianul – acest instrument superb.

I. L.: Maestre Andronic, vă rugăm să ne depănaţi câteva din amintirile care vă leagă de Şcoala Normală din Cernăuţi, unde aţi studiat muzica, în cadrul secţiei nou înfiinţate în 1957. Or, până astăzi, colegii d-voastră bucovineni îşi aduc aminte de „cazul Andronic", să-l numim aşa convenţional. Aşadar, care v-au fost profesorii, cine v-a altoit dragostea faţă de muzica corală?

Şt. A.: Dorinţa de a învăţa muzica a fost atât de mare, încât tot ce aflam nou în fiecare zi, la orele de curs, pentru mine era o adevărată bucurie, o cucerire, o deschidere spre o altă lume. Arta sunetelor avea să mă cucerească de la bun început. Mi-aduc aminte cu drag de profesorii mei de muzică de la Şcoala Normală. De exemplu, profesoara de pian Fenea Alexandrovna Fleiger mi-a descoperit tainele acestui instrument. Fiind originară de prin Briceni (nordul Basarabiei), ea avea o dragoste deosebită pentru elevii români. După vreo trei-patru luni de studii, în cadrul unui concert ţinut cu ocazia nu mai ştiu cărei sărbători, am interpretat deja câteva piese la pian în patru mâini cu profesoara mea. Am îndrăgit atât de mult acest instrument, încât mi s-a permis să am acces la pianul de concert – unicul din şcoala noastră – care se afla în sala de festivităţi a instituţiei. Toţi colegii îmi cunoşteau repertoriul. Toţi ştiau: acum cântă Andronic.

Afară de instrumentul de bază, pe care îl studiam – fie pianul, fie acordeonul sau baianul – eram obligaţi să cântăm în orchestra de coarde, care se compunea în majoritatea covârşitoare din instrumente populare ruseşti, în special domra. Un soi de instrument muzical cu coarde, cu cutia de rezonanţă circulară şi cu gâtul lung, asemănător cu alăuta sau cobza. Domra are patru coarde, însă principiul de emitere a sunetului la aceste instrumente este altul. Struna se atinge cu un mediator_de plastic sau din alt material cu o elasticitate minusculă şi nu prin ciupirea coardelor.

Ca specialist la acest instrument îl aveam pe profesorul Gavril Repin, tot dânsul fiind şi dirigintele nostru. Stăpânea de minune domra. El a fost şi violonist la Teatrul evreiesc din Cernăuţi. Iubea foarte mult muzica românească, făcând prelucrări orchestrale la piesele pe care i le furnizam şi care nu prea erau permise pentru a fi introduse în repertoriul de concert.

Toţi studenţii români aveam o mare afecţiune pentru el. Îmi aduc aminte că în anul al doilea sau al treilea de studiu, datorită tenacităţii şi perseverenţei profesorului nostru, orchestra de instrumente populare a şcolii, condusă de Gavril Repin, interpreta concerte întregi pentru domră şi orchestră, fiind acompaniate şi de pian.

În paralel studiam şi pianul, ca instrument obligatoriu sau auxiliar, care ne ajuta la solfegiu, armonie şi alte discipline muzicale. Ere foarte dificil, or în toată şcoala pentru cei circa 60 de studenţi de la secţia muzicală, în afară de pianul care era în sala de festivităţi, mai erau doar două instrumente. De aceea se întâmpla ades ca vreo câţiva dintre cei mai zeloşi dintre noi să rămânem peste noapte în localul şcolii, pentru a avea timpul necesar exerciţiului. În tentativele noastre bine

intenţionate eram ajutaţi de tanti Frosea, femeia de serviciu a şcolii, care îşi avea locuinţa la mansardă. Dânsa ne închidea peste noapte în localul şcolii, unde aveam timp să exersăm la pian până noaptea târziu. Sâmbetele şi duminicile erau de asemenea ale noastre.

Astfel îmi purtam povara primelor succese şi speranţe în lumea muzicii, alături de colegii mei, încât atunci când absolvisem Şcoala Normală se crease o legendă despre mine: aici a învăţat Andronic. De fapt, nu a fost nimic altceva la mijloc decât perseverenţa de care am dat dovadă şi setea nestăpânită pentru arta muzicii, în special a celei corale.

I. L.: Tocmai despre acest lucru vroiam să vă rog să ne vorbiţi. Cum aţi ajuns să îndrăgiţi muzica corală şi cine au fost profesorii de la Şcoala Normală din Cernăuţi care v-au îndrumat spre arta corală? Cine v-a decis să optaţi pentru dirijat? Or, după cum ştim, arta dirijorală v-a marcat cariera artistică, rezultatele făcându-se vizibile la pupitrul „Vocilor primăverii".

St. A.: Nu pot să nu fiu recunoscător profesoarei de solfegiu, teorie a muzicii, armonie şi forme muzicale, Margarita Popov, care a contribuit hotărâtor la formarea mea ca muzician. Ea m-a învăţat să descifrez „matematica superioară" a armoniei şi a formelor muzicale.

La ansamblul coral l-am avut îndrumător pe profesorul Vladimir Belonenko, personalitate apreciată în arta corală ucraineană şi foarte bun cunoscător al muzicii corale bisericeşti. Era un om extrem de ordonat şi dorea să-i semănăm întru totul. Camertonul nu-i lipsea din mâna dreaptă, şi vreau să spun că avea un auz muzical perfect. Generaţiile de studenţi care au învăţat după mine îl ţin minte tot aşa. Până la adânci bătrâneţe a fost mereu devotat artei corale.

Corul secţiei de muzică, condus de Vladimir Belonenko, în care evoluau alături de studenţi şi profesorii, a participat la numeroase concursuri republicane. Solist al corului era profesorul Anatolie Sorokoumov, un tenor de excepţie. Ne-a ţinut cursuri de canto şi de metodică a predării muzicii în şcoală. Absolvise la timpul său Conservatorul de la Chişinău. Foarte amabil şi delicat, Anatolie Sorokoumov a fost un timp şi director adjunct al şcolii. Fiind tot timpul suprasolicitat de profesori, el nu reuşea uneori să se încadreze în cele 45 de minute care erau rezervate pentru orele individuale de canto. De aceea a rămas ca o legendă, pe contul căreia se distrau colegii, cum că profesorul Sorokoumov i-a rămas dator absolventului Andronic 47 de minute în contul orelor de canto.

Ţin să evoc de asemenea şi numele profesorilor Iosif Zaslavski – lectura partiturilor, Leonid Litvinenko – aranjament coral, Mihail Skalozub – psihologie şi pedagogie, Max Bider – acompaniament pian. Personalităţi din generaţiile mai vechi, care s-au călătorit în lumea umbrelor. Iosif Zaslavski, de exemplu, avea conservatorul absolvit la Petersburg şi se considera un descendent al şcolii muzicale tradiţionale ruseşti vechi. Purta părul lung, pieptănat pe spate, tip „à la Balakirev". Mihail Bider era un adevărat „Ariel" al pianului. Improviza pe teme româneşti cu o măiestrie impresionantă. Cântase înainte de război într-o orchestră ieşeană, unde avuse posibilitatea să-l asculte şi să-l admire pe George Enescu.

Chipul luminos al acestor dascăli a rămas în memoria noastră. Arta lor interpretativă, însă, au luat-o cu ei. Ferice de cei care i-au audiat. De altfel, colegii mei de studii, ulterior profesori de muzică şi ei la Şcoala Normală din Cernăuţi – Mihail Stadniciuk, Lucia Amari, mai târziu Dumitru Demenciuc, solist în Ansamblul emerit de cântece şi dansuri din Bucovina, actualmente cu domiciliul la Kiev – cu toţii am încercat să le continuăm tradiţia muzicală, mai ales atitudinea

lor faţă de marea artă a muzicii.

Dar să revenim la miezul întrebării. Dirijatul l-am învăţat de la Mihail Magalnic, absolvent al Conservatorului din Chişinău. În timpul studiilor mele la Şcoala Normală, Mihail Magalnic deţinea şi postul de prim-dirijor al Teatrului muzical-dramatic din Cernăuţi. Noi, studenţii de la secţia muzicală, ne străduiam să fim prezenţi la toate premierele care se jucau aici. Dirijorul Magalnic era un tânăr chipeş, cu un temperament vulcanic şi nişte mâini de o rar întâlnită plasticitate. Era emoţional şi expresiv la dirijat, dar deosebit de exigent în profesie.

Vreau să menţionez că din toate disciplinele muzicale care se studiau atunci la Şcoala Normală, dirijatului i-am acordat o deosebită atenţie, plasându-l pe un loc aparte. Pe atunci încă nu aveam înţelegerea clară a vocaţiei de dirijor de cor. Însă visul meu dintotdeauna a fost să devin profesor în domeniul dat. Astăzi percep cu totul altfel lucrurile, realizând că cele două calificative nu pot exista separat. Consider că dreptul moral de a preda dirijatul îl poţi avea numai atunci când acumulezi o vastă experienţă ca dirijor de cor, când te afli în fruntea unei formaţii cu care poţi să atingi anumite performanţe.

I. L.: Domnule Ştefan Andronic, cum a început experienţa de lucru cu primul cor al d-voastră? Vă mai amintiţi de primele concerte cu copiii, în special, emoţiile pe care le-aţi avut în faţa unui cor de copii? Se pare că aţi început cariera ca profesor la Şcoala generală nr. 10 de la Roşa (Cernăuţi). Cât timp aţi muncit la această şcoală şi cine v-a îndrumat paşii către Conservatorul din Chişinău?

Şt. A.: Îmi amintesc de primele lecţii de muzică pe care le-am ţinut în cadrul stagiului pedagogic la Şcoala generală nr. 10 de la Roşa. După cele două luni obligatorii de practică pedagogică, directorul şcolii, dl. Victor Covalciuk, a solicitat comisiei de repartizare a absolvenţilor Şcolii Normale să fiu detaşat la şcoala pe care o administra. Printre altele, vreau să spun că în cei doi ani cât am muncit la şcoala românească din Roşa, dânsul mi-a fost ca un părinte. El era un om înalt, robust, cu o erudiţie deosebită şi o atitudine absolut specială faţă de muzică, mai ales cea corală. Ucrainean de origine, Victor Covalciuk absolvise Facultatea la Iaşi. El mi-a fost şi primul dascăl la organizarea unui cor de copii. Avea chiar un cult al corului. El mi-a spus de la bun început când am venit la

şcoală în calitate de dirijor şi profesor de muzică: „Corul Şcolii nr. 10 trebuie să interpreteze lucrări de Beethoven, Mozart, Ceaikovski, Porumbescu, nu cântece fără valoare artistică”. Toţi elevii din şcoală care posedau aptitudini muzicale erau obligaţi să cânte în cor, iar în zilele când se desfăşurau şedinţele de repetiţii, era interzisă activitatea oricărui alt cerc. Pentru disciplinarea elevilor, în zilele când aveau loc repetiţiile, pentru serviciu pe şcoală erau desemnaţi cei mai buni profesori care se bucurau de un respect deosebit printre elevi. Directorul şcolii considera că lucrul de organizare îl poate efectua şi matematicianul, şi fizicianul, şi istoricul, pe când misiunea dirijorului o poate face doar dirijorul. El îmi spunea: „Ce faci dumneata, ceilalţi nu o pot face. Aştept să stai cu capul în partituri, să te pregăteşti de repetiţii”. El avea convingerea că numai în felul acesta dirijorul poate să le transmită elevilor mesajul lucrării, cu condiţia dacă acestuia nu-i lipsesc harul şi talentul, date de Dumnezeu, şi dacă el stăpâneşte metodele necesare de lucru. Dirijorul trebuie să apară în faţa elevilor pasionat de muzică, ca un adevărat mesager al frumosului.

Menţionez că în această perioadă am învăţat multe în privinţa organizării corului de copii, lucruri care nici la Şcoala Normală nu le-am însuşit. Astăzi le predau studenţilor mei la facultate aceste cunoştinţe. Pentru ei este aproape incredibil că mai pot fi astfel de directori de şcoală.

Victor Covalciuk organiza adevărate lecţii ale frumosului în şcoală, ridicând la rang de cult arta corală. Colectivul corului de copii de la Şcoala nr. 10 din suburbia Cernăuţiului lua parte la toate manifestările şi festivalurile din oraş şi regiune. Aveam un succes mare, a cărui amintire a rămas peste ani.

Între timp, visul sacru de a studia mai departe la conservator îmi da ghes. Câţiva studenţi selectaţi de Vladimir Belonenko ne-am grupat câte doi-trei şi ne-am stabilit un regim sever de studiu autodidact. Aveam şi câţiva profesori care ne ajutau la solfegiu şi armonie. Luam clandestin ore particulare, deoarece atunci era interzisă această practică. Astfel, în toamna anului 1962, după doi ani de meditaţii particulare şi de pregătire intensă, m-am decis să-mi încerc puterile la Conservatorul din Chişinău.

Prima persoană pe care am cunoscut-o în Chişinău a fost profesoara Rita Brodschi-Rapoport, cu care destinul profesional avea să mă lege pentru mulţi ani înainte… După admiterea pe care am luat-o, am fost repartizat la dirijatul coral în clasa profesoarei Rita Brodschi, dumneaei fiind, la rându-i, discipolă a profesoarei Anna Iuşchevici. Aceasta din urmă, absolventă a Conservatorului din Minsk, a stat la leagănul Catedrei de dirijat academic de la Conservatorul „G. Musicescu” şi la începuturile Teatrului de Operă din Chişinău, a fost dirijor de cor la Teatrul muzical-dramatic „A. S. Puşkin” (actualmente „M. Eminescu”). Majoritatea profesorilor Conservatorului din Chişinău au făcut şcoala la Anna Iuşchevici. Dumneaei se bucura de o stimă şi consideraţie aparte în mediul profesorilor şi al studenţilor de la conservator, dar şi al oamenilor de artă din Moldova.

Am studiat cu profesoara Anna Iuşchevici literatura corală naţională şi universală. Fireşte, la facultate am avut parte de mulţi profesori cu vocaţie: la armonie şi solfegiu – L. Berov, la polifonie şi forme muzicale – Solomon Lobel, la pian – A. Oxinoit şi H. Tolmaţki, la ansamblul coral – Lidia Axionova, Ion Popescu, Efim Bogdanovschi, Gheorghe Strezev, iar la istoria muzicii – Iulia Ţibulschi şi Boris Kotlearov, la lectura partiturilor – Anna Strezev, la folclor – Lidia Axionova.

Îmi aduc aminte cu o deosebită satisfacţie de prelegerile de istorie a

muzicii ţinute de proaspăta absolventă a Conservatorului din Sankt-Petersburg, compozitoarea Iulia Ţibulschi, cu care colaborăm fructuos de ani de zile la „Vocile primăverii” şi cu care ne leagă de ani buni o prietenie durabilă în plan profesional.

I. L.: Să revenim, cu permisiunea d-voastră, la corala „Vocile primăverii”, al cărei întemeietor, părinte spiritual şi dirijor sunteţi. Care au fost începuturile, cum s-a născut corala, ce orientare profesională are în timpul de faţă?

Într-o prezentare-pliant a coralei am întâlnit o mărturisire scrisă a domniei voastre care m-a convins şi cred că aceste cuvinte au devenit, în plan profesional, un credo pentru directorul artistic şi prim-dirijorul coralei „Vocile primăverii”, conferenţiarul universitar, maestrul în arte, Ştefan Andronic. Confesiunea d-voastră se prezintă în felul următor: „Sunt fericit că cei mai frumoşi ani de activitate artistică i-am consacrat copiilor şi artei corale. Inocenţa copiilor şi vocile lor îngereşti, aranjate într-un univers sonor, totdeauna mi-au încălzit sufletul”. Cuvintele vă aparţin. Ce reverberaţii au ele astăzi în sufletul d-voastră, după ce aţi reuşit să înregistraţi multe succese frumoase la pupitrul coralei pe care o conduceţi? Mărturiile de felul acesta vă mai încălzesc sufletul şi vă mai inspiră în continuare?

Şt. A.: După satisfacerea serviciului militar, în noiembrie 1967, am revenit la secţia de zi a Conservatorului. Însă pentru a-mi câştiga bucata de pâine necesară traiului, cât şi pentru a avea o activitate pe tărâmul artei, m-am angajat în calitate de profesor suplinitor la Şcoala Normală din Călăraşi. Aici exista o secţie de muzică, asemeni celei de la Şcoala Normală din Cernăuţi. Pot să spun că anii 1968-1973 au fost pentru mine o „perioadă de aur” în plan profesional. Aveam la dispoziţie un adevărat laborator muzical. Am avut un cor destul de bun acolo. Mă simţeam în apele mele şi lucram cu o deosebită plăcere. Majoritatea colegilor mei erau cei cu care făcusem facultatea. Printre ei era şi Valentin Budilevschi, mai târziu conducătorul şi prim-dirijorul Studioului muzical-coral „Lia-Ciocârlia” al Palatului Republican de creaţie a copiilor.

Această perioadă de muncă la Călăraşi s-a materializat mai târziu într-o lucrare metodică intitulată *Îndrumător pentru tinerii dirijori de cor*.

După ce s-a suspendat primirea elevilor la secţia de muzică de la Şcoala Normală din Călăraşi, eu am revenit *la copii*, la munca atât de grea, dar în acelaşi timp atât de interesantă cu colectivele de copii. Am început să mă interesez în special de noile metode şi sisteme de predare în acest domeniu. Şi mărturisesc că una din cele mai avansate metode de atunci era practica sistemului de studiouri muzical-corale, de genul „Pionieriei” din Moscova, condus de compozitorul şi dirijorul Gheorghe Struve. Pe parcursul carierei sale, acest studiou a înregistrat succese impresionante, având o priză largă în toate republicile din fosta U.R.S.S. Şi pe bună dreptate.

Pasionaţi de ideea lui Struve, eu, împreună cu colegul meu de facultate, compozitorul Eugeniu Mamot, care deţinea şi funcţia de inspector la Ministerul Culturii, ne-am asumat responsabilitatea şi am reuşit să înfiinţăm primul studiou muzical-coral din Chişinău în incinta Palatului Republican de creaţie a copiilor. Studioul „Cutezătorii”, cum se numea la început, a devenit ulterior formaţia „Lia-Ciocârlia”.

Între timp însă eu am acceptat invitaţia la Şcoala de muzică nr. 3 din Chişinău. Predam solfegiul doar la câteva grupe care învăţau în limba română. Dar activitatea de bază se rezuma la corul de copii. Primii ani am lucrat numai cu formaţia de gen a claselor primare, însă pe parcurs am preluat şi corul claselor mai mari. Abia aici

am început să studiez şi să cunosc în adevăratul sens al cuvântului vocea copilului.

Fiind preocupat mereu de încadrarea mai eficientă şi mai activă a copiilor în procesul artei muzicale şi după multe şi îndelungate tratative cu factori de decizie din ministerul de resort, în octombrie 1979, în incinta Şcolii nr. 11 din Chişinău (actualul liceu „I. Creangă"), cu susţinerea directoarei Vera Malcoci, s-a născut secţia corală a Şcolii nr. 3 – „Vocile primăverii". Din 1986 se deschid primele clase cu profil muzical-coral, conform practicii din Ţările Baltice.

În prezent, corala „Vocile primăverii" cuprinde peste 200 de elevi din clasele I-IX, repartizaţi conform vârstei în trei formaţii corale: corul pregătitor – clasele I-II (a doua), corul claselor III-IV şi corul mare de concert, clasele V-IX. Pe lângă cântul coral – disciplina de profil în învăţământul artistic – elevii studiază teoria muzicii şi solfegiul, istoria muzicii naţionale şi universale, dirijatul şi instrumentul muzical, la alegerea elevului (pianul, vioara, acordeonul, instrumente aerofone, instrumente populare etc.). Mulţi dintre foştii discipoli ai „Vocilor primăverii" îşi continuă studiile muzicale la Academia de muzică din Bucureşti, Chişinău, Cluj-Napoca, la Institutul de Arte şi Universitatea pedagogică din Chişinău, la Colegiul de muzică „Ştefan Neaga" şi Şcoala Normală din Chişinău (secţia de muzică).

Sper că v-a satisfăcut răspunsul la prima parte a întrebării, referitor la corala „Vocile primăverii". În ceea ce priveşte lucrul cu copiii, mărturisesc că sunt fericit alături de ei şi consider că perioada cea mai frumoasă din viaţa mea a fost aceea care am consacrat-o lor, cât şi artei corale. Situaţia precară din şcolile noastre, unde educaţia estetică şi muzicală lipseşte aproape cu desăvârşire, mă întristează enorm. Aceste probleme m-au preocupat mereu, totdeauna am fost atras de lucrul cu copiii, începând din perioada când eram la Cernăuţi, la Şcoala generală nr. 10 de la Roşa.

Avem modelul Ţărilor Baltice, unde educaţia estetică în şcoala generală este cotată la alte scări valorice. De ce să nu-i urmăm?!

Toată activitatea mea pedagogică – în şcoala generală, un timp în cadrul Ministerului Învăţământului din Moldova, la fel şi cea de conferenţiar universitar – a fost îmbinată cu activitatea de dirijor al coralei „Vocile primăverii". Nu am abandonat corul meu niciodată, viaţa coralei fiind viaţa mea. Miracolul vocilor de copii mă inspiră în ultimul timp cu o intensitate şi mai mare. Realizările corului pe care îl conduc îmi revigorează forţele şi îmi insuflă încredere în viitor. Pentru

aceasta merită să trăieşti.

I. L.: Maestre Andronic, ceea ce susţineţi despre corala pe care o conduceţi, o confirmă şi prietenii d-voastră din Bucovina, care vă cunosc şi vă apreciază. Iată ce ne mărturiseşte profesorul Ştefan Lazarovici, director adjunct la Şcoala Normală din Cernăuţi (azi Colegiul Pedagogic al Universităţii cernăuţene), invitatul dialogului nostru.

Ştefan Lazarovici: Cu ani în urmă, ascultând postul de radio Chişinău, am fost surprins de eleganţa şi profesionalismul unui concert de muzică corală pentru copii. De la primele acorduri m-au fascinat vocile cristaline şi tandre ale copiilor, care, ca o rouă de dimineaţă, îmi umeziră petalele sufletului. La încheierea emisiunii aveam să aflu că evoluase corala „Vocile primăverii", al cărei prim-dirijor şi director artistic este maestrul în Arte Ştefan Andronic, prietenul meu bun de ani de zile.

…Îl cunosc pe Ştefan Andronic din august 1960, de la Şcoala medie generală nr. 10 din Cernăuţi (Roşa), unde ambii am început cariera pedagogică, eu fiind matematician, iar dumnealui profesor de muzică. Îmi aduc aminte că nu după mult timp dl. Andronic avea să devină unul dintre cei mai iubiţi profesori din şcoală. Ştia să aprindă focul din sufletele copiilor şi să cultive dragostea pentru marea muzică, apelând la comoara cântecului popular ce era sădit de către părinţi şi bunici în inima fiecărui copil de românaş roşăşean. Rezultatele au venit repede: un cor mixt al şcolii, orchestră, solişti vocali, încât multe dintre locurile de frunte la concursurile şcolare orăşeneşti şi regionale erau atribuite Şcolii generale nr. 10 – şcoală cu vechi tradiţii româneşti din oraşul Cernăuţi.

Cu faţa senină, cu mersul agitat, cu o demnitate impunătoare în mişcări şi vorbe, cu adevărul în acţiuni şi decizii – aşa îl reţin şi astăzi în memorie mulţi dintre foştii lui elevi de la Roşa.

Aşa mi-a rămas şi mie în memorie de atunci, aşa este şi astăzi – un împătimit pentru muzică, un pedagog talentat, un om de o corectitudine exemplară, un prieten adevărat. Colegi fiind, i-am găsit un singur cusur: se poartă mereu cu dorul în suflet pentru Bucovina.

I. L.: Mărturisirea profesorului Lazarovici vine din suflet şi cred că are menirea de a caracteriza munca dirijorului Andronic. Este o apreciere a unui matematician, de aceea e cu atât mai preţioasă. Întâlnim multe asemenea aprecieri şi ecouri în cartea *Corala „Vocile primăverii"*, apărută recent la Editura „Ruxanda" din Chişinău. O carte cu ecouri, opinii diferite. De asemenea, poetul Grigore Vieru solicită confesiunea dirijorului Ştefan Andronic despre sine şi despre corala „Vocile primăverii". O sută de pagini cu informaţii dense şi ilustraţii color, cât şi în alb-negru, prezintă o sinteză amplă a unei vieţi exemplare a omului şi artistului Ştefan Andronic. Cartea a apărut cu prilejul jubileului de 60 de ani ai muzicianului, cât şi 42 de ani de activitate pedagogică. Din partea noastră, transmitem maestrului felicitările respective şi pe această cale.

Stimate Ştefan Andronic, bunăvoinţa de care aţi dat dovadă pe parcursul dialogului ne încurajează în continuare. De aceea, vă rugăm să ne mărturisiţi ce itinerare artistice aţi parcurs până acum? Ştim că aţi evoluat cu succes pe scenele din Riga, Moscova, Bucureşti, Botoşani etc. Mesajul cântecului autentic, al artei corale interpretative, în general, a depăşit probabil de mult orice barieră lingvistică în practica coralei „Vocile primăverii".

Şt. A.: Răspunsul la această întrebare l-aş începe cu cuvintele poetului Grigore Vieru, rostite cu ani în urmă la adresa coralei noastre. El spunea: „Sunt

fericit: cântecul nostru naţional şi limba noastră cea română a început să se simtă tot mai bine în propria casă. Credem că „Vocile primăverii” ar trebui să devină o biserică pe roate, care umblă din şcoală în şcoală, din sat în sat”.

Eu personal am certitudinea că pe la începutul anilor ‚80 corala „Vocile primăverii” se impunea deja în viaţa muzicală naţională. Deci avem o vârstă artistică de circa 20 de ani şi mai bine.

Mai vibrează şi astăzi în inima mea momentele de satisfacţie şi emoţiile pe care le-am trăit împreună cu colectivul „Vocilor primăverii” la seratele de creaţie ale poetului Grigore Vieru (1986), compozitorul Eugen Doga (1988), la festivitatea care a avut loc la Moscova, în 1988, în Sala cu coloane, unde a fost celebrată personalitatea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Alături de artişti celebri, formaţii consacrate şi arhicunoscute în lumea muzicală, la aceste manifestări culturale a evoluat şi corală „Vocile primăverii”.

Referitor la turneele pe care le-am întreprins peste hotare, aş putea să vorbesc mult. Voi menţiona doar că în vara anului 1993 am trecut Prutul pentru prima dată cu formaţia „Vocile primăverii”. După turneul de la Bucureşti, de la Patriarhia Română, au urmat concertele susţinute în oraşele Iaşi, Botoşani, Piatra-Neamţ şi altele. Am fost, de asemenea, oaspeţii mănăstirilor Cernica, Putna, cele din Rădăuţi, Suceava şi Piatra-Neamţ, de asemenea mănăstirile Secu, Sihăstria şi altele. Am vizitat Sinaia, unde am susţinut o serie de concerte.

Una din cele mai impresionante şi de neuitat vizite a coralei „Vocile primăverii” a fost cea întreprinsă la Riga, în 1989. De fapt, atunci am onorat invitaţia făcută încă în 1985 de către dirijorul coralei Şcolii nr. 6 din Riga, Iaanis Sprantsmanis, cu care am rămas prieteni până astăzi.

Faptul că noi am prezentat în limba letonă aproape tot programul pe care trebuia să-l susţinem în cadrul Sărbătorii naţionale a cântecului coral al copiilor din Riga, i-a impresionat profund pe gazde, iar dirijorul sărbătorii, Iaanis Sprantsmanis, cu admiraţie, dar şi cu amărăciune, a remarcat: „Cum se face că aceşti îngeraşi de alt neam ne cântă atât de bine şi chiar vorbesc în graiul nostru, iar cei care de cincizeci de ani ne mănâncă pâinea nu ştiu barem cum se numeşte în letonă pâinea…”.

„Vocile primăverii” povestesc peste tot, în armonii muzicale, „cât de minunat e codrul cu floare, cât de dulce e pacea, vin să ne convingă că Terra e o poveste fără sfârşit…”.

I. L.: Aveţi în repertoriul „Vocilor primăverii” creaţii corale din patrimoniul naţional, universal, muzică sacră, muzică bizantină, colinde. Care vă sunt criteriile de selectare a pieselor? Aveţi o predilecţie pentru un anumit compozitor sau mergeţi direct la piesa care este accesibilă vârstei copiilor? În plan profesional, e un etalon pentru dumneavoastră „Madrigal”-ul lui Marin Constantin? Bineînţeles, păstrând proporţiile cuvenite dintre un studiou coral pentru copii şi un cor academic cameral de talia „Madrigal”-ului.

St. A.: Din 1989 încoace, în repertoriul „Vocilor primăverii” au intrat capodopere din tezaurul muzical-spiritual al românilor: *Voinţa neamului* de I. Danilescu, *Deşteaptă-te, române* de A. Pann, *La moartea lui Ştefan Vodă* în aranjament de T. Chiriac, *Hora unirii* de A. Flechtenmacher, *Trei culori* de I. Ţibulschi, *Limba noastră* de Gr. Vieru, *Eminescu* de I. Aldea-Teodorovici, *Arcaşi de-ai lui Ştefan cel Mare* de I. Macovei şi altele.

În programul coralei se înscriu circa 200 de cântece şi creaţii corale, toate interpretate în limba originalului. „Vocile primăverii”, cu toate că

interpretează piese în mai multe limbi ale originalului, nu-şi pierde în acelaşi timp orientarea naţională, incluzând în programele sale de concert cele mai reuşite perle din patrimoniul naţional: colinde laice şi religioase, folclor autentic, piese ale compozitorilor contemporani şi ale celor clasici, muzică de cult. Deosebit de importante sunt creaţiile din patrimoniul universal.

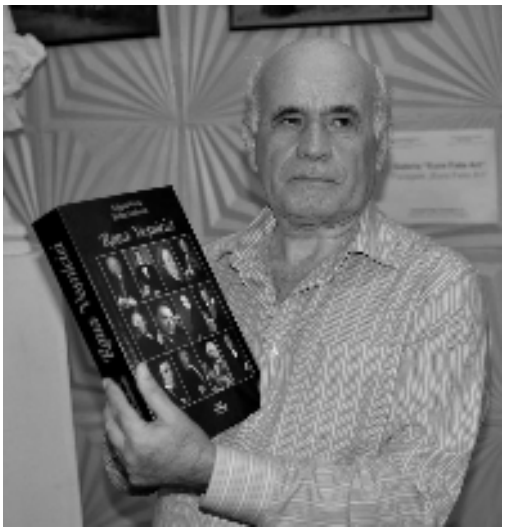

Referitor la întrebarea d-voastră, familiarizarea mea cu sonorităţile bizantine a avut loc treptat, atunci când am ajuns la concluzia că această muzică e un tezaur extraordinar. Aşa cum o preluăm din tradiţia ei milenară, muzica liturgică bizantină solicită o tehnică specială. O tehnică perfectă a sunetului, omogenitate, puritate a intonaţiei, o acurateţe desăvârşită.

La alegerea repertoriului, orice piesă nouă este testată la început de copii, luându-se în consideraţie problemele ce ţin de text şi muzică (ambitus, ortoepie, dicţie etc.). Aşa procedăm atunci când trecem la interpretarea vreunei piese semnate de compozitoarea Iulia Ţibulschi şi poetul Grigore Vieru – personalităţi care s-au aflat în preajma coralei „Vocile primăverii" chiar de la începutul existenţei sale. După orice premieră, la care sunt prezenţi şi autorii nominalizaţi, discutăm, uneori şi polemizăm pe marginea celor ascultate.

În ceea ce priveşte selectarea repertoriului, vreau să spun că de oricâtă pricepere ar da dovadă dirijorul în activitatea sa corală cu copiii, el nu poate atinge performanţele în afara unui repertoriu adecvat, care să cuprindă muzică de calitate, ca gen şi stil, să corespundă cerinţelor artistice, să fie acceptabilă, ca realizare, să aibă priză la spectator. „Vocile primăverii" şi-au cristalizat o tradiţie sănătoasă prin faptul că interpretează piesele alese în limba originalului – de la lucrări simple până la creaţii serioase: cantate, mise, poeme şi alte lucrări de gen.

În acest scop m-a preocupat şi editarea repertoriului coral. Astfel, pe parcursul anilor, am scos culegeri şi crestomaţii – de unul singur sau în colaborare – care conţin creaţii originale semnate de compozitori autohtoni, cât şi prelucrări sau aranjamente folclorice, precum: *Poiana privighetorilor, Cine cântă nu e singur, Dimineaţa copiilor, Florile dalbe, Peste ţară cântec zboară, Cântul roteşte pământul, Să cântaţi ca nişte fraţi, Vino, mirare, Dreptatea izvorului, Vocile primăverii, Lăsaţi copiii să vină la mine, Cu noi este Dumnezeu.*

Cât priveşte modelul de ţinută profesională a coralei noastre, sigur că „Madrigal"-ul lui Marin Constantin, Capela corală academică „Doina" condusă de Veronica Garştea, cât şi corul de tineret „Symbol" al lui Jean Lupu sau studioul muzical-coral de copii şi tineret „Lia-Ciocârlia" în frunte cu Valentin Budilevschi sau Eugeniu Mamot ne slujesc drept exemplu de profesionalism interpretativ. Tindem spre un stil sobru, având chiar unele afinităţi de interpretare cu „Madrigal"-ul condus de maestrul Marin Constantin. Stilul „non vibrato", aşa-numita simpla „voce albă", folosită în unele piese interpretate de „Madrigal",

are tangenţe cu vocea copilului, care încă nu stăpâneşte vibraţia. Să nu uităm că „Madrigal”-ul în anul 1996 a fost desemnat ca cel mai bun cor din ţară, maestrul Marin Constantin fiind considerat în acelaşi timp cel mai mare dirijor al anului. Corul cameral academic „Madrigal” este o podoabă a culturii muzicale româneşti din toate timpurile.

I. L.: Stimate domnule Ştefan Andronic, aţi demonstrat-o de-a lungul anilor, alături de corala pe care o conduceţi, că muzica este o artă care innobilează orice simţire şi experienţă umană, înălţându-le în planul inefabilului la nivelul unei spiritualizări a materiei prin puterea miraculoasă a sunetului.

Cunoscând îndeaproape sufletul copilului şi având priză la el, n-aţi dori să ne relataţi cum receptează copilul sau ce deschidere are el către muzică? E mai accesibil pentru copilul de astăzi o piesă (sau un ciclu) de Benjamin Britten, Gheorghi Sviridov, Serghei Rahmaninov, sau o bucată din Mozart, Vivaldi, Brahms sau Mendelssohn-Bartholdy?

Şt. A.: În practica mea de pedagog, ca dirijor al corurilor de copii de toate vârstele, m-a interesat întotdeauna foarte mult psihologia copilului şi cum este el predispus pentru a asimila muzica, arta sonoră, în general. Contează foarte mult dacă eşti mereu aproape de el sufleteşte, dacă îl predispui spre asimilare. Predispoziţia către muzică trebuie s-o creezi. Lucrul acesta nu se învaţă nici chiar la conservator. Metodica lucrului cu copiii se studiază mai aprofundat, după părerea mea, la Şcoala Normală, în cadrul secţiilor muzicale. Dacă aplici o cale corectă de educaţie estetică, pentru copii nu este un lucru complicat să însuşească orice gen de muzică. Poţi să ajungi la performanţe nebănuite, însuşind fie o piesă de muzică clasică universală, fie o colindă, fie o piesă modernă. Important este să ştii să o prezinţi, să o apropii de înţelegerea copilului, de sufletul şi de fantezia lui.

Metodele de lucru cu copiii care se folosesc în ţările avansate – în Germania, Franţa, Japonia, în Ţările Baltice – trebuiesc cunoscute şi preluate.

Am practicat cu „Vocile primăverii” un repertoriu destul de divers: de la Pergolesi, Gounod, Mozart, Brahms, Britten, Fauré – la Rahmaninov, Sviridov, R. Pauls etc., fără să întâlnesc obstacole de neînvins. Important este să ştii să alegi şi să ştii să oferi copilului ceea ce vrei să ţi se întoarcă.

I. L.: Probabil că satisfacţiile pe care le aveţi la realizarea pieselor care fac parte din patrimoniul naţional vă încălzesc sufletul în mod deosebit. Cu toate că limbajul marii muzici depăşeşte prejudiciile de orice natură în selectarea repertoriului, cred că în palmaresul coralei pe care o conduceţi nu sunt întâmplătoare piesele semnate de compozitorii Ciprian Porumbescu, Gavril Musicescu, Eusebie Mandicevschi, Ioan Runcu sau Iulia Ţibulschi.

Şt. A.: Aveţi dreptate, creaţiile corale din patrimoniul naţional întotdeauna mi-au fost aproape de suflet. Pe lângă piesele compozitorilor amintiţi, pe care le interpretăm cu deosebită plăcere, pentru „Vocile primăverii” au scris special cântece următorii compozitori contemporani: T. Chiriac, E. Doga, I. Ţibulschi, I. Macovei, S. Buzilă, A. Chiriac, Gh. Mustea, T. Zgureanu, D. Chiţenco, Şt. Andronic de la Bucureşti – o coincidenţă fericită de nume, de care sunt mândru – V. Munteanu de la Iaşi şi Raimond Pauls de la Riga.

I. L.: Maestre, criticul muzical Rodica Iuncu vorbeşte undeva de „şcoala lui Ştefan Andronic”. Mărturisim că e o mare cinste şi bucurie pentru bucovineni atunci când cineva îi reprezintă în domeniul artei corale. După cum ştim, de la Ciprian Porumbescu, Tudor cavaler de Flondor încoace, printre românii bucovineni n-am prea avut meşteri în arta corală, dirijori, care să se impună în acest gen. Bucovina

s-a mândrit întotdeauna cu lăutari de speţă, generaţii întregi de interpreţi, începând cu Nicolae Picu, Grigore Vindireu şi până în zilele noastre, cu un Dan Onofreiciuc, un Nicolae Hacman, Mihai Amihalachioaie şi alţii. Întrebarea era totuşi ce a realizat dirijorul Ştefan Andronic în raport cu omul Ştefan Andronic, sau ce are în plan Domnia sa pe viitor? Poate e o întrebare nu prea discretă din partea noastră, dar ce ne-ar putea mărturisi Ştefan Andronic ca părinte a doi copii minunaţi. Au cântat şi ei la rândul lor în „Vocile primăverii”?

Şt. A.: Într-adevăr, am doi copii cu care mă mândresc în mod deosebit: Marcela şi Gabriel. Ambii au absolvit Facultatea de Medicină şi ambii au fost soliști ai „Vocilor primăverii”. Marcela nu s-a despărţit niciodată de corala noastră. Sunt convins că muzica îi va însoţi pretutindeni şi totdeauna în viaţă. Şi asta mă linişteşte.

Referitor la planurile de viitor – îmi doresc să pun în faţa melomanilor şi a tuturor iubitorilor artei muzicale o istorie a coralei „Vocile primăverii”. E visul meu de ani de zile. Şi, nu în ultimul rând, să muncesc în continuare cât îmi va permite bunul Dumnezeu. Lumea „Vocilor primăverii” e lumea în care rămân…

I. L.: Domnule Ştefan Andronic, vă mulţumesc pentru dialog şi nu uitaţi pentru viitor: Cernăuţiul vă aşteaptă de multă vreme, primenindu-şi în fiecare primăvară speranţa: „Vocile…” dumneavoastre divine trebuie să răsune, în sfârşit, şi pe plaiurile bucovinene.

O VOCE DISTINCTĂ A BUCOVINEI: INTERPRETUL DE MUZICĂ POPULARĂ ILIE CARAŞ*

La 27 august 2012 ne întorceam dintr-o călătorie de la Suceava, de fapt făceam cale-ntoarsă de la Simpozionul „Acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga-Maica Benedicta", care se ţine de câţiva ani la Mănăstirea Putna, unde îşi doarme somnul de veci cea care a fost o somitate pentru cultura românească şi care era considerată una dintre personalităţile cele mai importante în vederea păstrării memoriei Luceafărului poeziei româneşti, aşa încât opera lui Eminescu să fie mai profund

cunoscută, mai consecvent promovată şi pusă în valoare. În autocarul în care călătoream am avut plăcuta surpriză de a întâlni un tânăr interpret de muzică populară, cunoscut de către bucovineni de la diverse emisiuni muzical-folclorice care se pot recepţiona la posturile de televiziune din Ucraina şi România. Norocul ni-l scotea în faţă de data aceasta pe solistul bucovinean Ilie Caraş, cu care ne-am înţeles să ne revedem peste două zile la Cernăuţi, cu scopul de a realiza un interviu pentru revista noastră. Întâlnirea a avut loc şi iată că abia acum, peste doi ani, publicăm rodul convorbirii noastre de atunci, timp în care lucrurile au evoluat înspre mai bine, încununând activitatea protagonistului nostru pe tărâm profesional cu succese din ce în ce mai frumoase, pe care le vom menţiona în paginile acestui dialog. Dar să revenim deocamdată la întâlnirea noastră din vara anului 2012 şi să urmărim ce ne-a mărturisit tânărul artist Ilie Caraş cu doi ani în urmă, atunci când ne-am revăzut la Editura *Alexandru cel Bun* din Cernăuţi.

Ilie Luceac: Astăzi, 29 august 2012, conform calendarului creştin ortodox pe stil nou, marcăm o sărbătoare creştinească mare, şi anume, Tăierea capului Sf. Prooroc Ioan Botezătorul. O întâmplare fericită că ne-am întâlnit la 27 august, în autocarul Suceava-Cernăuţi. De altfel, cine ştie când ni s-ar mai fi încrucişat

* *O voce distinctă a Bucovinei: interpretul de muzică populară Ilie Caraş*, în „Glasul Bucovinei", An. XXI, nr. 1-2 (81-82), 2014, p. 13-22.

drumurile şi dacă am mai fi putut beneficia de vreo întâlnire pentru a afla lucruri mai detaliate despre activitatea dumitale artistică şi – de ce nu? – despre viaţa pe care o trăieşti cu atâta frenezie pe podiumul scenei de concert, alături de mari interpreţi ai muzicii populare româneşti!

O întâmplare cu adevărat fericită, nu-i aşa, domnule Caraş? Veneai acum câteva zile din ţară la baştină, la casa părintească. Tinere domn, te rog acum să te prezinţi pe îndelete. Unde eşti angajat, cine eşti, de fapt, şi cum ai început cariera de artist?

Ilie Caraş: Mă numesc Ilie Caraş, sunt interpret de muzică populară, solist în ansamblul „Ciocârlia", colaborator al ansamblului şi orchestrei „Lăutarii" din Chişinău (dirijor maestrul Nicolae Botgros). Colaborez cu mai multe ansambluri din ţară, cu „Ciprian Porumbescu", cu „Cimbrelul", „Junii Sibiului", „Doina Gorjului", cât şi cu alte formaţii artistice.

I. L.: Să le luăm la rând. Ceea ce ştim până acum este că avem în faţa noastră un tânăr simplu şi chipeş, un om talentat, în primul rând, şi asta contează cel mai mult. Despre lucrurile pe care le aflăm din emisiunile televizate recepţionate la întâmplare, informaţia e foarte sumară în raport cu talentul pe care ţi l-a dat Dumnezeu. Aşadar, să revenim la ceea ce vorbeam la început. Te rog să depeni nişte amintiri, începând de la şcoala primară, de la Ropcea, de acolo de unde vii. Şi ce înseamnă pentru tine Ropcea? Am înţeles că veneai acasă de la Suceava, veneai la hramul din satul natal.

I. C.: Aşa este. Veneam la casa părintească.

I. L.: Dacă nu greşesc, ieri a fost hramul la Ropcea. Sărbătorile religioase se ţin la voi pe stil vechi. În Storojineţ toate satele sărbătoresc conform calendarului vechi. Aşadar, veneai acasă la hram. Ce gânduri te aduceau, ce gânduri te bântuiau venind spre casă? Sigur că ţi-am citit bucuria în ochi, se vedea de la o poştă că eşti bucuros şi aştepţi cu nerăbdare clipele când vei sosi printre cei dragi. Erai şi foarte emoţionat. Emoţiile se puteau citi pe faţă. Aşa se întâmplă întotdeauna atunci când vii la casa părintească. Întotdeauna te bântuie emoţiile, dragă Ilie, când vii acasă din România la Ropcea?

I. C.: Cu siguranţă că aşa este, fiindcă eu vin foarte rar acasă, din păcate. Nu pot veni cum mi-aş dori-o. Dar de fiecare dată când vin, am emoţii, pentru că ştiu că mă aşteaptă surorile, bunicii, rudele. Cu părinţii mei ne vedem mai des în Europa, fiindcă ei sunt la muncă în Italia. Dar când vin acasă, vin cu emoţii pentru că ştiu cu siguranţă, de la bun început, că sunt oprit pe drum de către fiecare om din sat care mă întâlneşte. Or, publicul m-a îndrăgit aşa cum sunt eu, aşa, cu bunele şi cu relele mele, m-a îndrăgit, mă iubeşte şi respectă tot ceea ce fac.

I. L.: Dacă nu ne întâlneam în autocarul în care călătoream împreună, poate că am fi trecut unul pe lângă altul, dar vezi, Dumnezeu a vrut nu numai să ne întâlnim, dar şi să realizăm o colaborare, să-i zicem aşa. Beneficiind de această ocazie, s-o începem într-adevăr de la început. Să ne mărturiseşti mai întâi cum ai ajuns la muzică? De ce ţi-a plăcut să cânţi? Ce te-a atras mai mult, cântecul popular, muzica instrumentală sau, de ce nu, muzica de operă? Cred că o să discutăm şi despre această temă. Te rog s-o luăm la rând, începând de la şcoala din sat.

I. C.: Fiind copil, eu am îndrăgit muzica populară, nu contează că tinerii din ziua de azi iubesc mai mult cluburile, discotecile, mă rog, toate îndeletnicirile şi distracţiile tinerilor contemporani. Mie mi-a plăcut muzica populară şi muzica de operă. Să ştiţi că eu când ascultam la radio muzică simfonică sau de operă, vecinii mei de la ţară mă credeau aşa, un pic dus cu pluta.

I. L.: Dragă Ilie, să nu ne abatem de la ceea ce începusem. Te rog să depeni nişte amintiri începând de la şcoala primară, de la Ropcea, din localitatea ta natală. Revin la întrebarea care ţi-am mai formulat-o: ce înseamnă, totuşi, pentru tine Ropcea?

I. C.: Aţi atins un punct foarte sensibil. Pentru mine Ropcea înseamnă enorm de mult. O bucată din sufletul meu, pe care îl consider mare şi care este răvăşit de atâtea ori de amintiri sentimentale, plăcute, când vorbesc despre perioada copilăriei mele. Am avut o copilărie excepţională. Pentru că, fiind elev la şcoala din Ropcea, au învăţat concomitent şi la şcoala generală, şi la cea muzicală din orăşelul Storojineţ, la clasa de vioară. Reuşeam să le împac pe amândouă, dar totuşi nu am renunţat niciodată la muzica populară.

I. L.: Ai făcut paralel, chiar din clasele primare, şi şcoala de muzică? Sau mai târziu ai început să studiezi muzica, din clasa a IV-a şcolară, cum se obişnuieşte de obicei la noi?

I. C.: Nu, chiar din clasa întâi am început să fac muzică. Adică, din clasa întâi primară a şcolii generale.

I. L.: Cine te-a intuit, cine te-a îndrumat, cine a insistat să faci muzică?

I. C.: Părinţii mei n-au vrut de la început. Dacă vreţi să mă credeţi, am fost un „drăcuşor" de acela care boceam şi insistam să mă dea la muzică, fiindcă eu vroiam să învăţ vioara. Şi aşa cu bocete, cu lacrimi, mă plângeam bunicii cum că părinţii nu mă dau la muzică. Îi avertizam că dacă nu mă dau la şcoala muzicală eu plec de acasă. Şi, în sfârşit, m-au dat. Acum recunosc că părinţii mei au făcut un sacrificiu şi un efort foarte mare, purtându-mă la şcoala de muzică, fiindcă eu am fost un copil micuţ, şi cineva trebuia să umble cu mine la şcoală. De dimineaţă, făceam până la orele 13.00-14.00 lecţiile la şcoala generală din Ropcea, iar de la patru după masă eu aveam lecţii la şcoala muzicală, şi părinţii mei mă însoţeau pe rând, luau de la serviciu liber şi mă conduceau până la şcoală şi înapoi.

I. L.: Deci, ai avut, mai bine zis, ai nişte părinţi înţelepţi. Trebuie să le fii recunoscător pentru asta. Nişte părinţi înţelepţi care au văzut ceva în tine şi n-au ucis această dragoste pentru muzică, ci au încurajat-o, au susţinut-o.

I. C.: Au turnat de fapt benzină în foc. M-au îndemnat. M-au susţinut din toate punctele de vedere. Chiar dacă nu aveau bani, ei se împrumutau, dar pe mine mă duceau, mă scoteau din diverse situaţii pentru ca să pot învăţa mai departe. Din clasa a V-a am devenit şi membru al ansamblului popular etnofolcloric „Izvoraş", condus de doamna profesoară Victoria Costinean, cunoscută interpretă a cântecului popular autentic din Bucovina, lucrător emerit al culturii din Ucraina. Acolo am început şi ca dansator. Chiar dansam foarte bine şi cred că dansez şi la ora actuală bine. După doi ani am devenit şi cântăreţ. Am cântat ceva atunci din obiceiul de nuntă, *Jocul găinii*, se pare.

I. L.: Unde ai cântat pentru prima oară, în sat?

I. C.: Mai întâi am cântat în sat la noi, la Ropcea, şi mai departe, la Cernăuţi, apoi în Storojineţ, cu ocazia diverselor spectacole.

I. L.: Cine te acompania?

I. C.: Erau doi-trei instrumentişti din sat care se ocupau de ansamblul nostru.

I. L.: Nu cumva fiul regretatului profesor Ştefan Costinean era printre ei?

I. C.: Da, Bogdan Costinean, la vioară, iar un domn, Vasile Gluşco, cu acordeonul. Din când în când ne ajuta un vecin de al meu la fluieraş, Ioniţă, aşa-i ziceam noi, Ioniţă Fedorciuc.

I. L.: Deci, erau toţi lăutari din sat, lăutari din partea locului. Unii dintre ei,

se pare, erau şcoliţi foarte bine în ale muzicii.

Acum, te rog să ne spui ce vârstă ai, când te-ai născut?

I. C.: Am 23 de ani, împliniţi proaspăt pe 31 iulie.

I. L.: Deci, te-ai născut la 31 iulie 1989.

I. C.: Aşa este, într-un sat micuţ, dar plin de tradiţii, satul Ropcea, raionul Storojineţ, regiunea Cernăuţi.

I. L.: Să continuăm mai departe cu şcolarizarea. Când ai intrat la şcoala generală?

I. C.: Prin 1996 am intrat la şcoala generală, cam atunci am intrat şi la şcoala de muzică.

I. L.: În ce an ai absolvit şcoala generală din sat?

I. C.: Unsprezece clase le-am absolvit în 2006. Mi-aduc aminte că un an de zile am umblat în România, la diferite consultaţii, la diverse concursuri, încercând să mă perfecţionez puţin în domeniul muzicii.

I. L.: Dar cum ai ajuns să mergi în România la consultaţii? Leagă toate lucrurile acestea pe care le spui într-o ordine logică.

I. C.: Mi-am dorit tot timpul să fac studiile în România, nu ştiu, am avut o ataşare şi o atracţie pentru ţara-mamă. Totul a început de la prima mea plecare în România, din clasa a VII-ea, cu ansamblul „Izvoraş" înfiinţat şi condus de profesoara Victoria Costinean. Am avut la început un spectacol la Suceava, după care am mai fost, nu mai ţin minte, cred că la Alba Iulia. Atunci s-a născut pentru prima dată dragostea pentru această ţară. Când am păşit pe pământul românesc, am văzut câtă frumuseţe este aici. Doamne, mi-am zis, eu voi fi legat de această ţară, voi învăţa aici! Prima oară am fost la cetatea de scaun din Suceava, la Ştefan cel Mare. M-a impresionat, nu ştiu, şi lumea, şi ţara. Şi de atunci, din clasa a VII-ea, am rămas cu gândul că voi merge în România şi voi studia în România. După terminarea celor nouă clase, am vrut să plec la studii încolo. Părinţii au zis: „Nu, eşti prea mic să mergi singur într-o ţară necunoscută, nu e străină, dar pentru tine va fi străină, vei întâlni oameni străini, oameni diferiţi şi cred că nu vei face faţă la această vârstă". I-am ascultat şi după ce m-am gândit bine am zis: cred că totuşi au dreptate.

I. L.: Vezi cum se face că sângele muzicii româneşti te-a absorbit, nu-i aşa? Mergând încolo cu ansamblul „Izvoraş", ai înţeles unde trebuie să-ţi faci studiile, ai văzut unde trebuie să te afirmi. Ai terminat şcoala şi ce s-a întâmplat mai departe?

I. C.: Am terminat unsprezece clase, tatăl meu spunea să merg la Cernăuţi, la Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici", să studiez vioara. Totuşi pentru mine era important să cânt ceva regeşte cu vocea, tentaţia era mare. Nu puteam să renunţ la asta, chiar dacă nu cântam bine, poate cântam mai prost, dar mi-a plăcut foarte mult vocalul. După unsprezece clase, în anul 2006, am decis să plec la studii la Liceul de artă „Ştefan Luchian" din Botoşani. Am luat proba şi am devenit student la clasa profesoarei Maria Cozmici Cojocaru care este originară din Storojineţ, de undeva de prin Maidan, un sătişor cum se merge de la Storojineţ spre Ropcea, o aşezare pe malul Siretului. Doamna nu mi-a zis nimic la început. Am dat examenul, a fost cu mine foarte severă la examen. Mi-a pus cele mai multe întrebări, mi-a băgat cele mai multe beţe-n roate la examenul de admitere. În sensul bun al cuvântului. M-a dojenit niţel, mi-a zis că nu-i aşa, tu nu vorbeşti corect, în primul rând, trebuie să pui la punct vocabularul, limba română, multe alte chestii. După o săptămână a venit distribuţia la clasă, la clasa profesorilor respectivi. Dumneaei m-a ales pe mine. Mie mi-a fost frică de ea, dar ea m-a ales pe mine.

I. L.: Avea o clasă de vocal?

I. C.: Da, de canto clasic.

I. L.: Concretizează, te rog, şi la liceu se face pe clase? Canto clasic, muzică instrumentală, vioară etc.

I. C.: E interpretare, dar pe secţii: canto, muzică instrumentală şi teatru. După aceea urmează muzică religioasă, apoi se împarte în mai multe secţii, muzică de jazz, compoziţie.

I. L.: Aşadar, în 2006 ai fost admis la Liceul „Ştefan Luchian" de la Botoşani, la clasa de canto clasic.

I. C.: La Maria Cozmici Cojocaru. Dar vreau să menţionez că Maria Cozmici Cojocaru nu este o simplă profesoară. Toată viaţa ei a fost solistă la operă. Şi nu la orice operă, ci la Viena, de exemplu, la Staatsoper-a din Viena, din Manheim (Germania), Stuttgart. A cântat în America, a cântat în foarte multe ţări. A revenit la Botoşani, pentru că soţul ei, maestrul Gheorghe Cojocaru, compozitor şi dirijor de cor, a fost nevoit să revină la Botoșani, deoarece a fost răpus de o boală foarte cruntă, de cancer. Nu l-au putut salva nici medicii din America. S-a întors în România şi la doi ani a murit. Venind cu toată averea din America, ei şi-au cumpărat o căsuţă modestă undeva în Botoşani, cu tot ce au avut nevoie şi au rămas acolo. Dumneaei a profesat la Liceul de Artă, a predat canto. Mi-a fost profesoară, m-a ales la clasa dumneaei. Mie mi-a fost foarte frică de ea la început. Ea părea foarte severă la prima vedere, dar de fapt s-a dovedit a fi un înger. O adevărată doamnă. După ce am stat de vorbă, m-a întrebat: „Măi băiete, tu de unde eşti?" Şi am zis: „Ştiţi, sunt din nordul Bucovinei". „Ei da, din nordul Bucovinei, cine vine de acolo pe timpurile astea aici?..." „Eu am venit, doamnă!" „Nu te cred, arată-mi buletinul". M-a pus să scot buletinul, paşaportul, şi după aia a zis: „O, al meu eşti!" Eu m-am speriat şi mai tare şi mi-am zis că asta mă pocneşte, dar n-a fost aşa, m-a îndrăgit foarte mult. Mi-a fost ca a doua mamă. Am stat la ea acasă, n-am plătit chirie. N-am vrut să stau la cămin, am stat la ea acasă cu chirie. Ea îmi zicea: „O să te coste foarte mult, pentru că, na!... nu ştiu cum şi nu ştiu ce...", dar când venea luna de plată spunea: „ Lasă că o să-mi dai luna viitoare banii". Aşa a trecut un an de zile, nu mi-a luat nici un leu pe un an, nici pe doi, nici pe trei.

I. L.: Cu siguranţă că te-a intuit şi a vrut să te aibă aproape, să te facă cântăreţ cu adevărat şi să-ţi modeleze vocea.

I. C.: M-a ascultat, m-a ascultat foarte mult. Ştiţi cum, uneori îmi părea rău că stau la ea acasă, pentru că veneam de la şcoală şi mă punea la treabă. Eu vroiam să stau şi eu la televizor, ca alţi băieţi. Nu! Mă supraveghea. „Aici ai solfegio, vezi că azi la canto n-a fost bine, n-am vrut să-ţi spun faţă de colegi, dar ai fost varză", chiar aşa-mi spunea. În felul acesta, uşor-uşor, venea şi înţelepciunea. Doamna are trei feciori. Tustrei sunt soliști de operă şi toţi trei sunt în străinătate. De fapt, unul este în România, cel mijlociu, Bogdan, este solist la Opera Naţională din Iaşi, cel mai mic este solist la Opera Naţională din Berlin, iar cel mai mare este solist la Royal Opera House (Covent Garden – Londra) în Marea Britanie.

I. L.: Dacă este angajat la Covent Garden, înseamnă că a plecat de acasă foarte bine pregătit. Cred că au fost pregătiţi de la bun început chiar de însăşi profesoara Maria Cozmici Cojocaru.

I. C.: Aşa este. A fost profesoara tuturor vedetelor din Moldova care cântă muzică populară moldovenească: Daniela Condurache, Cornelia Ciobanu, Dan Dobuş, chiar şi Fuego a trecut prin mâinile ei. Sunt cu Sofia Vicoveanca foarte bune prietene şi i-a şi fost profesoară doamnei Sofia.

I. L.: De ce spuneţi „chiar şi Fuego”. Aveţi un cult pentru Fuego?

I. C.: Nu am un cult pentru Fuego, dar Fuego a petrecut ceva timp la Botoşani şi a făcut canto cu dumneaei, bazele le-a luat de la ea şi n-a mai făcut canto cu nimeni după aceea. Deci ea i-a fost profesoară şi lui. Şi mie, bineînţeles, care la început fugeam de folclor. Cântam muzică clasică şi fugeam de folclor, cântam *Lido*, de Schubert, în germană, era ceva. Fugeam de folclor şi ea tot îmi spunea: „Cântă şi o doină, măi, că ţie îţi stă aşa de bine”. Eu încercam să-i explic cumva că râd colegii de mine, fiindcă toţi cântă muzică uşoară şi eu să cânt populară, nu-i dreptate. Şi am început să cânt muzică uşoară.

I. L.: Şi abia mai târziu ai înţeles spre ce te ademenea dumneaei, profesoara dumitale dragă? Fiindcă atunci când veneai acasă, am văzut că ştiai prea bine că vii nu pentru scenă, nu pentru ca să interpretezi o arie, de exemplu, dintr-o operă, ci ştiai că vii pentru cântecul popular, nu-i aşa?

I. C.: Da, bineînţeles. Ştiam pentru că m-au sunat de acasă şi m-au invitat,

m-au rugat, de fapt, cu o lună înainte m-au sunat. Dar totuşi să revenim la liceu. După ce am absolvit liceul cu bine, cu „Doamne ajută!”, am luat bacalaureatul cu „Foarte bine”, cu 9,26, m-am pomenit în dilemă. Mă gândeam ce să fac, că totuşi muzica clasică în România este prost plătită, locuri nu sunt, este foarte greu să prinzi o angajare undeva. Mă gândeam ce o să fac, dar totuşi am mers mai departe.

I. L.: Aveai deja o direcţie spre muzica clasică?

I. C.: Da, bineînţeles. Pregătisem câteva arii pentru conservator. Între timp, am susţinut admiterea la Conservatorul din Iaşi şi la cel din Bucureşti.

I. L.: Concomitent? E bine că se pot susţine examene de admitere şi acolo şi acolo? Să înţelegem că ai reuşit.

I. C.: Sigur că da, dar am fost sfătuit să rămân la Conservatorul din Iaşi, avându-l ca profesor pe Ionuţ Urdeş, profesor de canto clasic. Este şi el tenor la operă, dar mai cântă şi folclor. Este un băiat tânăr care şi-a luat doctoratul în străinătate în muzica clasică, mai ales în canto clasic, fiind calificat ca un tenor foarte bun. Am intrat la Conservator în anul întâi. Astfel a început munca: muzică clasică la greu, recitaluri, audiţii la filarmonică, că vroiam totuşi să câştig şi un

ban.

I. L.: Când a avut loc admiterea? Te rog să dai şi nişte date. Când ai fost primit la Conservator?

I. C.: În toamna anului 2008. Da. Patru ani au trecut. Primăvara aceasta am absolvit Conservatorul. Să revenim la ce spuneam. Am venit în anul întâi, apoi a urmat anul doi în care am cântat muzică clasică. Întâmplător, un coleg de-al meu din Basarabia a fost admis să cânte folclor. Şi acum să vă zic cum lucrează Cel de Sus. Am fost cu acest coleg la un concurs de muzică populară „Din bătrâni, din oameni buni" care a avut loc la Iaşi şi el repeta pe holuri că avea emoţii şi trebuia să intre în concurs. Nu ştiu ce mi-a dat şi mie prin cap şi am început să cânt doina lui. Între timp, a trecut întâmplător pe hol preşedintele juriului, doamna Elize Stan de la TVR-1. Ea este redactor-şef, realizator de emisiuni la TVR din Bucureşti, şi redactor-şef la emisiunea „O dată-n viaţă", cât şi la multe alte festivaluri din ţară care sunt susţinute de dumneaei. M-a auzit, a întors capul şi a zis: „Tu eşti concurent?" Am zis: „Nu, sunt doar un susţinător al unui coleg de al meu". „Şi nu concurezi?" Am zis: „Nu". „Cânţi foarte bine". „Mulţumesc, dar nu este pasiunea mea muzica populară". Dânsa a întrebat: „Nu?" Eu am răspuns: „Nu!". Atunci mi-a dat o carte de vizită şi a zis: „Când te răzgândeşti, mă cauţi". Tot colegul acesta al meu trebuia să meargă la Bucureşti la o audiţie şi mi-a zis: „Nu vrei să vii cu mine?", că el nu fusese niciodată în Bucureşti şi îi era frică, dar eu fusesem deja cu ceva repertoriu de muzică clasică la Bucureşti. Am cântat la Filarmonica din Bucureşti un ciclu de lieduri *Frumoasa morăriţă* de Schubert (*Die Schöne Müllerin*). Am concertat în Bucureşti de două ori, în două spectacole, la Filarmonică şi după aceea la Ateneul Român, cu *Die Schöne Müllerin* şi, în special, a doua oară am fost când am cântat, *Das Wanderer*. Eu admir acest lied de Schubert, care este foarte reuşit. Nu ştiu, mie îmi place extrem de mult.

I. L.: Ia să ne amintim melodia.

I. C.: /*fredonează melodia*/ Şi acum să revenim la ceea ce discutam. Aşadar, am plecat cu acest coleg al meu. El trebuia să meargă la doamna Elize Stan să-l ajute cu repertoriul şi să-l recomande la Steluţa Popa. Steluţa Popa este un mare etnomuzicolog din România. La vârsta senectuţii, dânsa este fondatorul Festivalului de folclor de la Mamaia, rector şi şef la Institutul de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" din Bucureşti, membru de onoare al Academiei de la Bruxelles. Am mers, cum spuneam, cu colegul meu, doamna l-a ascultat şi mă întreabă şi pe mine: „Auzi, dar tu nu cânţi folclor? Eu îi zic: „Nu, doamnă, eu sunt pasionat de muzica clasică". Zice: „Serios? Ia fredonează-mi ceva din repertoriul popular". Şi am început să cânt o doină care o ştiam eu, o doină bănăţeană. Mie îmi place foarte mult Banatul. Şi ea m-a ascultat, m-a ascultat un timp şi a zis: „Ştii ceva, dacă ai să renunţi să cânţi folclor, eu te blestem şi n-ai să ajungi nimic în viaţa asta, ai să fii praf". M-am uitat aşa lung la ea, m-am speriat şi zic: „De ce doamnă?" Şi ea mi-a răspuns: „Pentru că eşti un boţ de aur, numai trebuie şlefuit". Se pare că a avut dreptate, dacă mi-e permis să spun eu acest lucru. Să nu mă acuzaţi de lipsă de modestie. Şi de atunci am început să cânt folclor.

I. L.: Când se întâmplau toate acestea? Erai încă la Conservator sau terminaseşi studiile?

I. C.: Era prin 2009, cred. Scuzaţi, am greşit, în 2010. Şi zice dumneaei în continuare: „Uite, peste o lună este Festivalul „Vară, vară, primăvară" la Sibiu, festival cu renume internaţional, te pregăteşti, eu îţi dau repertoriul şi te prezinţi la acel festival". Am luat-o aşa ca pe o glumă şi am mers la festival. Mi-am zis: ia să

încerc! M-am pregătit cu două doine, două-trei melodii ca să am şi eu în rezervă dacă mă întreabă. Am mers la Sibiu la „Vară, vară, primăvară” în 2010, după Paşti. Eram plin de emoţii, fiindcă erau prezenţi acolo oameni care îi vedeam doar la televizor. Doamne, dar ce emoţii m-au luat când am văzut-o acolo pe Nineta Popa, Sava Negrean-Brudaşcu, Veta Biriş, Nicolae Furdui Iancu – când l-am văzut pe Furdui Iancu mi s-au muiat picioarele. Apoi doamna Eugenia Florea care era în juriu, dânsa este redactor-şef la Radio România Actualităţi, secţia Folclor, la Bucureşti, de asemenea etnomuzicolog. Mai erau Marcel Pârâu, etnomuzicolog, Mariana Anghel. Când am văzut-o pe doamna Mariana Anghel în juriu, vroiam să mă întorc înapoi, să nu mai cânt, dar totuşi am intrat în scenă aşa, tremurând. M-a întrebat: „Cum te cheamă?” Eu i-am răspuns, am zis că sunt din Cernăuţi. Doamna Eugenia Florea a răspuns în germană: „O, ja, das ist gut, das ist ja, schön” şi a adăugat: „Hai cântă, băiete!” Şi am început să cânt. Am cântat doina, m-au ascultat, nu m-au oprit deloc.

I. L.: Vroiam să te întreb dacă la astfel de festivaluri se invită o orchestră care acompaniază instantaneu, după partitură, sau ai avut imprimat acompaniamentul?

I. C.: Nu, nu, nu. Mergi întâi la preselecţie. Şi acuma, vă povesteam de preselecţie. Am mers la preselecţie. Am intrat acolo frumos, m-am prezentat, am cântat până la capăt nu m-au oprit, după aia m-au oprit la sfârşit şi mi-au zis: aici lipseşte aia, aici lipseşte aia. Piesa este de joc, eu cântam ceva din repertoriul Mariei Iliuţ şi apoi am început cu *Bălăceana* de Sofia Vicoveanca. Mi-au zis: „Nu, nu ţi se potriveşte, poate mai încolo, dar acum nu eşti de *Bălăceana,* fiindcă este o melodie foarte grea, cântă altceva”. Şi am cântat *Din Suceava-n Rădăuţi,* o bătrânească care este culeasă de la Vasile Mucea din Rădăuţi, un rapsod din partea locului. Maria Iliuţ a cules-o de acolo. O bătrânească care se cântă şi la noi, melodia e aceeaşi, numai sunt schimbate versurile. Am cântat această bătrânească, după care cei din juriu mi-au zis: „Bine, te duci şi aştepţi pe hol când se vor da rezultatele”. Au fost 120 de concurenţi dintre care au rămas 40, şi am rămas şi eu printre ei. Iar colegul meu, în ciuda faptului că el avea deja o experienţă în muzica populară, n-a luat preselecţia. Mi-a fost foarte incomod pentru el, văzându-l foarte supărat. Cum adică, tu vii dintr-o dată şi ei preselecţia şi eu vin de atâta timp. În sfârşit, am luat preselecţia, m-am prezentat la acest festival, a doua zi era festivalul. Nu-mi venea să cred când m-am văzut pe listă, chiar nu-mi venea să cred când m-am văzut al patrulea pe listă.

I. L.: Reamintiţi-ne, unde s-a desfăşurat acest festival?

I. C.: La Sibiu. Hermannstadt.

I. L.: Un oraş frumos, cu arhitectură superbă. Printre altele, ai observat ce bine seamănă cu Cernăuţiul vechi?

I. C.: Da, străzile sunt pavate ca şi la noi.

I. L.: Nu numai pavajul străzilor, dar şi arhitectura oraşului, casele vechi, amplasamentul lor.

I. C.: Da, arhitectura este austriacă. Ca să revin, în concurs am fost cu numărul 13. Se zice că-i un număr nenorocos, dar mie mi-a adus noroc. Îmi tremurau picioarele acolo pe scenă. M-au prezentat, am cântat. Eu nu ştiu ce s-a întâmplat cu mine în scenă, nu mai ţin minte nimic. Am fost în aşa un extaz că nici nu mai ştiu cum am cântat. De emoţii nu ştiam ce-i cu mine. Am ieşit din scenă foarte supărat, fiindcă am uitat un vers. Într-un rând dintr-un vers am băgat un „*hop şa-şa*”. Vedeţi cum se mai întâmplă. În fine! În cea de a treia seară s-au decernat premiile. Văd că încep menţiunile şi eu nu mă găsesc printre ele. Încep

cele speciale – nu mă găsesc nici printre acestea. Am zis: clar, mulţumesc că am luat preselecţia, prima dată, diplomă de participare ne-au dat la toţi, mi-au dat şi mie. Şi când acolo, se strigă: „Premiul III” – şi mă strigă pe mine la premiul trei. O, Doamne, ce bucurie a fost pentru mine! Primul meu concurs şi iată că m-am ales cu un premiu. Premiul trei şi după acea la premiul trei am luat şi „premiul pentru promovarea cântecului popular în diasporă”. Şi nu ştiu de ce mi-au dat premiul acesta. A urmat şi Premiul special al juriului. Trei premii. „Premiul pentru promovarea cântecului popular în diasporă” au zis că mi l-au acordat pentru că am fost primul care a venit din Cernăuţi şi a concurat la festivalul de muzică populară. Deşi eu am aflat ulterior că n-am fost primul, dar nu ştiu de ce.

I. L.: Nu înţelegem, totuşi, de ce au nominalizat Cernăuţiul ca fiind diasporă. În fine, contează că asta a fost chiar într-adevăr lansarea. Adevărata ta lansare ca interpret.

I. C.: De aici am prins curaj şi am participat apoi la multe festivaluri, devenind laureat. Au venit apoi multe-multe festivaluri, a venit şi Festivalul Internaţional „Maria Lătăreţu”, la care eu n-am vrut iniţial să particip deoarece mă simţeam nepregătit, dar am fost cumva forţat. Poate nu e cuvântul potrivit, dar am fost constrâns de împrejurări. Mulţi mi-au zis: „Dacă nu mergi la acest festival, eşti un mare naiv!” Chiar aşa mi-au zis, vă vorbesc sincer. Doamna Sofia Vicoveanca mi-a zis: „Cum să nu mergi?”, iar doamna Maria Cozmici Cojocaru, profesoara de canto, nici n-a vrut să audă. Mulţi profesori şi interpreţi mi-au zis: „Tu eşti un mare nepriceput dacă nu mergi la acest festival”.

I. L.: Şi ce s-a întâmplat până la urmă? Ai participat totuşi?

I. C.: Am participat. Am mers la preselecţie. Vreau să menţionez că acest festival are loc odată la doi ani la Târgu Jiu. Până la festivalul „Maria Lătăreţu” am avut încă vreo şapte-opt premii luate la diferite festivaluri, dar acesta a fost poate cel mai mare. Foarte important. În juriu erau Mărioara Murărescu, Elize Stan, Roxana Gibescu, redactor la Electrecord, din muzicologi – Eugenia Florea, Ion Ghiţulescu, Maria Ciobanu. Redactori de prin Novy Sad, Serbia, cât şi de prin alte ţări.

I. L.: Cred că este un festival dintre cele mai prestigioase. „Maria Tănase” tot acolo are loc?

I. C.: Nu, la Craiova. Vom vorbi şi despre Festivalul „Maria Tănase”. Să revenim însă la Festivalul-concurs „Maria Lătăreţu”. În juriu au fost vreo treizeci de persoane. Am intrat în scenă, dar nu mai aveam emoţiile de înainte, aveam experienţă după atâtea festivaluri şi concursuri. Am intrat în scenă, am cântat. Vă spun sincer doar că emoţiile mă copleşeau văzând atâta lume artistică de calitate. La un moment dat, interpretul Ion Drăgan din Gorj îmi spune: „Nu vrei şi tu un cincizeci de ţuică ca să-ţi vii în fire, să fii mai curajos” „Nu, nu, nu, mulţumesc, am răspuns. Vreau să mă prezint bine”. Am intrat în scenă, am cântat. Şi cred că a trecut cu bine. Tot pe poziţia a treisprezecea eram la rând. Nu ştiu, numai de numărul 13 aveam parte.

I. L.: Dar ţi-a adus noroc totuşi acest număr care se spune că e fatidic.

I. C.: Da, mi-a adus noroc. Am intrat, am cântat. Colegii mei m-au felicitat că am cântat bine, dar aşa, printre dinţi. Eu nu eram încă pe deplin conştient dacă am cântat bine sau nu. Dar a venit un dansator din ansamblu şi mi-a zis, chiar aşa a zis: „Frate, dacă nu pui filmarea asta pe internet e păcat, fiindcă piesa este foarte valoroasă”.

I. L.: Acuma să ne spui ce ai interpretat la Festivalul „Maria Tănase”, mai ţii

minte?

I. C.: Da, acolo se cerea o doină şi două cântece. Am mers cu o doină din repertoriul Mariei Iliuţ, dar i-am modificat puţin versurile. *Puiuţ când te-i însura*, e în varianta originală, dar eu am pus *Puiuţ când te-i mărita*, la fel bătrânească, *Din Suceava-n Rădăuţi* şi o ţărănească, *Frunză verde, iarbă creaţă,* din repertoriul regretatei Mina Pâslaru. O interpretă de valoare inestimabilă care a murit de tânără, din păcate, după o boală grea. Da, o interpretă de valoare. Şi am ieşit din scenă, m-am dezbrăcat frumos, am venit în sală ca să pot urmări recitalurile, să admir şi eu vedetele mari. Prima seară a fost concursul, a doua şi a treia seară a fost gala. Eu iarăşi am început să simt cum îmi dau ghes emoţiile. Nu se ştia nimic până la momentul când va începe gala, fiindcă rezultatele au fost date de juriu şi s-au băgat în plic şi se deschidea plicul doar în scenă. Rezultatele le ştia doar preşedintele şi membrii juriului, atât, mai mult nimeni nu ştia nimic. Nici un dansator, nici orchestra, nimic. S-a trecut aşadar la „Menţiuni", „Premii speciale", „Premiul III", „Premiul II", „Premiul I". Eu am zis: „Asta e: n-am luat – n-am luat!". După care revine doamna Elize Stan în scenă şi strigă: „Marele premiu al ediţiei 2010 al Festivalului „Măria Tănase" se acordă interpretului, şi iarăşi – interpretului... Ilie Caraş de la Cernăuţi". Aoleu, mamă dragă, nu ştiam, chiar nu ştiam cum să reacţionez, serios, să intru, să nu intru în scenă. Şi am intrat şi mi-am luat premiul, am sărutat mâna doamnei, am luat microfonul şi i-am mulţumit lui Dumnezeu, părinţilor mei, juriului, orchestrei, publicului şi la toţi acei care şi-au adus aportul la formarea mea ca artist şi am plecat din scenă plângând, pentru că nu-mi venea să cred că am ajuns la o asemenea performanţă.

I. L.: Deci, erai încă student? Aceasta se întâmpla în anul 2010?

I. C.: Aşa este, eram student în anul trei la Conservatorul din Iaşi, la clasa profesorului Ionuţ Urdeş. Dânsul a fost şi la Cernăuţi cu două-trei spectacole, a cântat aici, la noi în oraş.

Aşadar, după acest festival a început marele succes al meu. Zic marele, fiindcă pentru mine a fost un mare succes. Au început emisiunile, invitaţiile la televiziune, diferite interviuri, spectacole, recitaluri prin ţară. Spectacole cu maestrul Botgros. Să spunem câteva cuvinte şi despre maestrul Botgros.

I. L.: Da, sigur, despre colaborarea cu orchestra „Lăutarii" am dori să avem o discuţie mai detaliată.

I. C.: Colaborarea cu orchestra „Lăutarii" a început la festivalul internaţional din Brăila, unde am concurat cu reprezentanţi din

vreo opt ţări, inclusiv Rusia (Moscova), Serbia, Bulgaria, Ucraina, România, Republica Moldova, Cehoslovacia, Croaţia. Acolo, la acest festival, pentru prima dată am cântat cu maestrul Botgros. Tot în 2010 s-a produs evenimentul, unde am obţinut premiul trei. A fost un juriu internaţional din toate aceste ţări pe care le-am enumerat. Fiecare ţară s-a prezentat cu câţiva concurenţi şi un reprezentant în juriu. Formatul de jurizare a fost aşa: s-au pus notele, s-au strâns toate notele de la juriu şi s-au băgat în calculator. Cine a avut cea mai mare medie a luat premiul. Acolo nu se dă trofeu, se dă doar premiul I, II, şi III. Vă daţi seama, 40 de concurenţi care aspiră la aceste trei premii. Nu se acordă mai mult nici o menţiune. Este foarte greu să câştigi, dar şi premiile băneşti sunt foarte mari. Premiul I zece mii de euro, premiu II – şapte mii şi premiul III – cinci mii. Eu credeam că n-am nici o şansă. Am cântat în concurs, asta se întâmpla chiar de ziua mea de naştere, pe 31 iulie 2010. Festivalul a fost prezentat de Iuliana Tudor. TVR făcea filmări. Am cântat. A doua zi s-a desfăşurat a doua seară de concurs, eu am cântat în prima seară, aşa s-a întâmplat, cu numărul 13 peste tot. Mi-aduc aminte cu emoţie, am cântat, am ieşit, m-am dus să-i ascult pe ceilalţi concursanţi. A treia seară rezultatele s-au afişat pe ecranul mare, fiindcă festivalul s-a desfăşurat în aer liber. După ce s-au ţinut recitalurile, că mai întâi s-a ţinut concertul, după aceea a urmat premierea. Pe un afiş mare a apărut scris: premiul I l-a luat o fată din Serbia, premiul II l-a luat Nicu Mâţă de la Chişinău şi premiul III a fost al meu, Ilie Caraş din Bucovina.

I. L.: Pentru noi, bucovinenii, acest lucru este semnificativ şi îmbucurător. Vorbeam despre o perioadă când ai început să colaborezi cu maestrul Nicolae Botgros şi cu „Lăutarii”. Această colaborare a influenţat evoluţia ta muzicală de mai departe? Te rog să ne spui câteva cuvinte.

I. C.: Desigur, colaborarea noastră cu dirijorul Nicolae Botgros a fost întotdeauna frumoasă, fructuoasă şi maestrul s-a purtat şi se poartă cu mine în spectacole cu grijă şi cu atenţie. A fost la Festivalul „Cântecul de dragoste de-a lungul Dunării”. Despre festivalul internaţional de care vă vorbeam, unde am obţinut premiul trei şi unde am concurat cu reprezentanţi din 8 ţări, 40 de concurenţi aspirau doar la trei locuri. Bătălia a fost faină, mare, nici nu vă închipuiţi. Pentru că a fost şi prezentarea costumului, au fost multe detalii care, zic eu, ar trebui preluate în calcul la multe alte festivaluri. Aici am obţinut premiul trei. Şi am avut încă un mare succes cu maestrul. Am cântat şi la spectacole, şi la diferite imprimări pentru televiziune, pentru emisiunile de Paşti şi de Crăciun. Spectacole de Crăciun, spectacole şi recitaluri la Craiova, festivalul „Maria Tănase” la Brăila, de două sau de trei ori am evoluat. Cu dumnealui am avut o perioadă când am lucrat o lună întreagă, săptămână de săptămână, veneam la spectacole, dar de fiecare dată dumnealui s-a purtat cu atenţie. A avut grijă ca eu să mă simt bine pe scenă, să pot colabora, să fie *per ansamblu* totul în scenă, să iasă ceva frumos.

I. L.: De ce vorbeşti cu atâta pasiune despre maestrul Botgros? Care este secretul? Ce-l caracterizează cel mai mult? Sunt mulţi interpreţi – nu eşti primul, printre altele – care vorbesc despre Botgros cu multă stimă şi cu multă dragoste. De ce? Te rog să punctezi nişte lucruri care îl caracterizează.

I. C.: Sigur că da, însă vreau să fac aicea o mică paranteză, dar să nu se supere ceilalţi dirijori pe mine, de exemplu, maestrul Cobâlă, maestrul Viorel Leancă. Maestrul Viorel Leancă, să-i dea Dumnezeu sănătate multă, lucrează nişte piese şi îmi face nişte piese frumoase de mama focului! Viorel Leancă, de la Suceava, de la „Ciprian Porumbescu”. De fapt, doamna Sofia numai cu el colaborează.

I. L.: El a fost rapsod, mi se pare, dacă nu greşesc.

I. C.: A fost rapsod, dar un instrumentist şi un om de valoare extraordinară. Este din Suceava şi Cobâlă de la Botoşani. Revenind la Nicolae Botgros, vreau să menţionez că el are un profesionalism de invidiat uneori. Dumnealui dacă a zis că la opt dimineaţa intră în scenă la repetiţii, păi el la opt fix întră în scenă. Dacă vine la opt fără cinci, aşteaptă în culise. La opt fix el iese în scenă. Instrumentiştii pregătiţi, soliştii pregătiţi. Deci, punctualitatea, în primul rând. A făcut o carieră de invidiat. Şi când eşti un om de o asemenea valoare, punctualitatea devine o carte de vizită. Fac o paranteză. Vroiam să spun că am avut un curs de folclor la Timişoara, la Conservator, şi am întârziat o dată. Eram la un curs de folclor, vroiam să aprofundez cursul de folclor şi eram la un colocviu. Când am întârziat, domnul profesor de acolo, domnul profesor Papană, un mare dirijor, un mare profesor de folclor, m-a pus să repet de zece ori: „Punctualitatea este prima carte de vizită a omului". De zece ori am repetat, vina îmi aparţinea. M-a pus să număr pe degete de zece ori că: „Punctualitatea este prima carte de vizită a omului". Şi atunci am învăţat că nu trebuie să întârzii niciodată. Şi acum, când am spectacole, filmări, înregistrări, imprimări, mă pornesc cu două-trei ore înainte să fiu sigur că ajung cu o oră înainte, dar că sunt acolo.

I. L.: Punctualitatea este onoarea regilor, a împăraţilor, a domnilor adevăraţi. Punctualitatea este un lucru care uşurează viaţa noastră.

I. C.: Aşa este, şi revenind la maestrul Botgros, nu ştiu, dumnealui are o manieră deosebită, e sever în scenă, deci nu-ţi permite să faci orice. El te ascultă, te ajută, dacă-l asculţi şi tu, şi-l respecţi. Este un om deosebit. Sincer să fiu, mi-aş dori să lucrez cu aşa dirijori tot timpul.

I. L.: Da, dar la spectacolele de la televiziune el este foarte săltăreţ, foarte viabil, foarte vioi. Ţi se creează impresia că totul decurge de la sine, fără ca dirijorul să mai ţină totul sub control.

I. C.: Da, da, bineînţeles, artistul trăieşte momentul creaţiei atunci. Fiindcă spectacolul e una, iar ceea ce numim noi laborator, repetiţii, punerea în scenă, regie, toate detaliile de scenă, e cu totul altceva.

I. L.: Spune-mi, te rog, orchestra lui merge aşa de la sine sau, totuşi, el urmăreşte ceea ce se produce în scenă? Se creează aşa o impresie că orchestra merge de la sine şi el doar intervine uneori. Cred că este vorba de profesionalism.

I. C.: Domnule profesor, ei sunt pregătiţi să cânte la orice oră de zi şi sau de noapte. Pentru că ei repetă zilnic şi maestrul Botgros are aşa un obicei: dacă ai concert cu mine săptămâna viitoare, păi tu îmi trimiţi partitura astăzi, cu 5-10 zile înainte. Maestrul repetă, tu când vii la repetiţie eşti deja pregătit. Vii la spectacol, la repetiţie şi zici ce nu-ţi place, ce-ai mai vrea să se modifice. Fragmentul cutare să răsune puţin mai tare sau mai pronunţat. Şi maestrul îţi face cum vrei. Ţin minte că la emisiunea „O dată-n viaţă" am venit cu o *Ţărănească* necântată de mine, pentru prima dată am cântat-o atunci. Aveam emoţii, pentru că nu ştiam cum o să iasă. Mi-a ieşit perfect, nici nu-mi venea să cred că mi-a ieşit aşa de fain. Maestrul a intervenit şi a făcut ca să sune totul foarte bine. Am ajuns să colaborez cu maestrul tot datorită doamnei Elize Stan. Nu ştiu, este un om deosebit. Şi doamna Elize Stan, să-i dea Dumnezeu sănătate! Cu siguranţă am să le arăt materialul şi dumneaei şi doamnei Eugenia Florea de la Radio, când o să apară în revista dumneavoastră. Sunt nişte doamne excepţionale, eu nu ştiu, cred că mi-a pus Dumnezeu mâna în cap şi am întâlnit oameni de valoare, oameni care m-au ajutat. În ciuda faptului, fiindcă au fost şi oameni care mi-au pus beţe-n roate, care au încercat să-mi pună piedici.

I. L.: Ai avut parte şi de aceştia?! Dragă Ilie, nu se poate altfel, în lumea muzicii nu se poate intra fără să întâlneşti concurenţi.

I. C.: Ştiţi că sunt trist când mă gândesc la aceste lucruri care se întâmplă la noi. Am regretat de mai multe ori, pentru că simţeam că mi se pun piedici, se vedea cum se pun beţe-n roate. Mi-a fost jignitor pentru că în Cernăuţi se face Festivalul „În grădina cu flori multe" şi niciodată n-am fost invitat să particip, niciodată. Şi sunt supărat pentru asta.

I. L.: Dacă îmi dai voie, am să adaog câte ceva, încercând să comentez acest lucru. Bineînţeles, Cernăuţiul pentru tine este foarte aproape de suflet şi ar trebui să fii invitat, ar trebui să cânţi aici şi sunt convins că aşa va fi în viitor, dar ceea ce se face acum în Cernăuţi, ar trebui să te depăşească. În primul rând contează cine organizează festivalurile. Unii organizatori nici nu ştiu despre existenţa unor valori care au plecat de aici. Şi apoi, interesul poartă fesul, cum se zice în popor. Acum îţi spun şi eu, nu poţi şi nu trebuie să-ţi pară rău fiindcă în loc să cânţi la Cernăuţi, ai cântat la Craiova, ai cântat cu Botgros sau ai evoluat la „O dată-n viaţă". Nu trebuie să-ţi pară rău. Cu toate că, repet, Cernăuţiul e ceva special pentru oricine care s-a format aici, care a plecat de aici şi care, în ultimă instanţă, este chiar bucovinean.

I. C.: Nu-mi pare rău, că, într-adevăr, sunt laureat la foarte multe festivaluri, am participat cu un recital la Festivalul „Maria Tănase". Anul acesta nici nu m-am aşteptat să mă invite. Este un festival foarte mare, am obţinut premiul întâi acolo. Are loc odată la doi ani, ca şi alte festivaluri importante. Acolo e un juriu numai din dirijori şi preşedintele juriului este de obicei maestrul Tudor Gheorghe. Un zeu şi un crocodil al muzicii – în sensul bun al cuvântului – care nu te lasă nici să respiri.

De asta spun că-mi pare rău pentru Cernăuţi, fiindcă sunt invitaţi interpreţi din România, artişti, inclusiv l-au invitat şi pe profesorul meu care m-a întrebat de ce pe mine nu mă invită şi i-am zis: „Nu ştiu, domnule profesor, răspunsul la această întrebare nu-l ştiu nici eu". Maria Iliuţ, la fel l-a întrebat pe profesorul meu: „Ce mai face Iliuţă, de ce nu mai vine pe acasă?" Vreau să vă spun că eu vin pe acasă, dar dacă nu mă invită, eu nu pot să vin nechemat. Eu nu pot să mă autoinvit, să dau telefoane, să fac diferite aranjamente şi să zic că vreau să cânt. Nu se poate. Acesta este adevărul. Eu mă respect, în primul rând, şi nu pot să fac acest lucru. Îmi pare rău. Am fost invitat la aniversarea ziarului „Zorile Bucovinei". Domnul Vasile Tărâţeanu m-a sunat şi mi-a zis: „Uite, Ilie, vrem să fii acolo" şi a ţinut aşa de tare, încât am ajuns, m-au chemat şi am venit.

I. L.: Cine te-a mai invitat la Cernăuţi?

I. C.: Ţin să mulţumesc domnului Vitalie Zâgrea, redactor-şef al redacţiei principale a emisiunilor în limba română a postului de radio „Ucraina Internaţional". Fiindcă de fiecare dată când am concerte sau recitaluri la televiziune, el îmi urmăreşte activitatea. De asemenea, şi pe internet, e prezent tot timpul, şi dacă eu apar acolo pe site-ul meu oficial *www.iliecaras.ro*, imediat îmi dă un telefon şi-mi spune:„Ilie, pot să scriu despre tine la ziarul cutare sau cutare, pot să facem materialul cutare". Şi, într-adevăr, când vin la Cernăuţi, când vin acasă, de fiecare dată mă invită la radio să facem câte un interviu, câte o emisiune şi-i sunt recunoscător pentru asta. În felul acesta, a început lumea de la noi să mă cunoască. Lumea ştia, în general, despre existenţa mea, de la televizor, de la posturile româneşti, dar mai detaliat nu prea-mi cunoştea activitatea.

I. L.: Fii optimist, dragă Iliuţă, nu crede în vorbele rele, nu-ţi face sânge

rău, Cernăuţiul este viitorul tău încununat de triumf, eşti atât de tânăr, eşti la începuturile carierei, te-ai afirmat deja în lumea artistică românească. Deci, Cernăuţiul n-o să treacă pe lângă activitatea ta muzicală. Sunt sigur, dar e bine să vii la Cernăuţi cu o orchestră profesionistă şi să ţii un spectacol într-adevăr de zile mari, în mai multe localităţi din nordul Bucovinei, fiindcă aici cu orchestrele nu prea suntem tari pe piaţă.

I. C.: Vreau să fac o paranteză. De fiecare dată când vin în Bucovina, în Cernăuţi n-am cântat încă, dar sunt chemat în afara oraşului: în sate, comune, oraşele, şi de fiecare dată vin dirijorii la mine sau instrumentiştii şi-mi zic: „Domnule Caraş, noi nu suntem aşa de bine pregătiţi, dar sper să vă facă plăcere să cântaţi cu noi". Eu nu aleg orchestrele, eu sunt mulţumit că sunt, rele-bune cum sunt, dar sunt. Dacă n-ar fi deloc, ar fi mai rău. Cred că performanţa se face prin muncă. E o lege pentru toată lumea, mai ales pentru muzicieni.

I. L.: Bineînţeles, şi atunci când acompaniază Botgros şi atunci când acompaniază un dirijor mai puţin cunoscut – chezăşia succesului este munca.

I. C.: Când vii de la un profesionist la cineva mai slab pregătit este o diferenţă într-adevăr. Am povestit despre maestrul Nicolae Botgros, am povestit despre mai mulţi. Vreau să mulţumesc şi să spun câteva cuvinte despre două mari doamne ale muzicii româneşti, despre mai mulţi de fapt. Doamna Sofia Vicoveanca, în primul rând, care m-a ajutat foarte mult la selectarea repertoriului, doamna Ştefania Rareş, care de asemenea m-a ajutat la repertoriu, mi-a cedat câteva cântece din repertoriul ei care eu le cânt astăzi. *Hora mea-i cu strigătură,* de exemplu, care mi-a adus mare succes. *„Ionel şi Mărioara, ş-am di-ri-di, hop ş-aşa,/ dau să treacă ulicioara, ş-am di-ri-di, hop ş-aşa"*, o piesă care-i foarte frumoasă. Ţin să mulţumesc doamnei Sofia care mi-a dat, mi-a încredinţat două balade din repertoriul dumneaei, cât şi domnului Constantin Bahrin de la Iaşi, interpret şi regizor la Radio România.

I. L.: Adică ce înseamnă „mi-a dat"? Ţi-a cedat piesele din repertoriul ei, nu-i aşa?

I. C.: Mi-a cedat, mi-a dat voie să le interpretez, mi-a cedat drepturile de autor asupra lor. Doamna Iliuţ, care mă aşteptam să mă dojenească pentru faptul că-i cânt melodiile şi am luat chiar premii cu ele. N-aveam pe atunci încă repertoriul meu propriu, ca în prezent. Acum, mulţumesc lui Dumnezeu, am repertoriul meu propriu, am un stil propriu de interpretare. Dânsa nu s-a supărat. Şi când am sunat-o şi i-am zis: „Doamna Iliuţ, sunt cutare şi cutare, vă rog frumos, permiteţi-mi să cânt o melodie din repertoriul dumneavoastră. Sunt tânăr şi la început de drum...", şi dânsa a răspuns: „Nu-i nici o problemă, să menţionezi doar din repertoriul cui este melodia şi poţi s-o cânţi cu tot dragul". Faţă-n faţă nu am reuşit să stăm de vorbă niciodată, doar la telefon şi la emisiunile televizate. Atât. Doar atât.

I. L.: Suntem la capitolul muzică populară şi elogii pentru susţinătorii şi interpreţii ei, bineînţeles. Suntem la acest capitol şi aş dori să spui cine-ţi este mai aproape de suflet, totuşi, prin maniera de interpretare a pieselor populare? Sofia Vicoveanca, Maria Iliuţ, care vin de la nord, de aici, sau interpreţii despre care ai mai amintit anterior? Vorbeai de Ştefania Rareş, de Maria Ciobanu... Care îţi este mai aproape de stilul tău, de la cine ai învăţat mai multe?

I. C.: Mai întâi aş dori să fac o mică paranteză. Vreau să-i mulţumesc şi doamnei profesoare Victoria Costinean care mi-a făcut la timpul său un cadou. Mi-a fost prima mea profesoară de muzică şi mi-a făcut cadou un cântec din repertoriul dumneaei, intitulat *Cucule cu pene multe*, a cărei melodie îi aparţine.

Ştiţi dumneavoastră, eu am cântat melodia aceasta în faţa prinţului Spaniei, textul a fost tradus de o poetă româncă care ştia limba spaniolă şi prinţul urmărea pe monitor unde era traducerea textului. La un moment dat, prinţul a lăcrimat, probabil pentru că în melodie se zice despre casa părintească, despre înstrăinare, fraţi, surori. Iată câteva cuvinte: *„De-a rămâne la ai mei fraţi,/ să crească-n grădină brazi,/ de-a rămânea la surori,/ crească în grădină flori,/ de-a rămâne la străini,/ crească în grădină schini”*. E o melodie care provoacă lacrimile. Şi vreau să-i mulţumesc Victoriei Costinean pentru această piesă. La începuturile mele, când eu nu aveam repertoriul meu propriu, ea mi-a zis: „Uite, Ilie, să mă ţii minte, să ţii minte că ţi-am fost profesoară, conducător în ansamblu şi un prieten, uite melodia aceasta ţi-o fac cadou”. Cântecul acesta mi-a adus succes mare. La fel şi Ştefania Rareş, când am cunoscut-o la un spectacol, mi-a vorbit simplu şi familiar. Ea mă ştia de la televizor. M-a luat aşa cu tu, cu de toate şi mi-a zis: „Mă, dar ce faci pe aici? Măi Ilie, eu am o emisiune şi caut tineri care să am cui lăsa repertoriul meu şi aşa...”. Nu ştiu cum ne-am legat sufleteşte, şi vreau să zic şi despre o colegă de-a mea, o fată drăguţă, Ancuţa Corlăţean, din Gura Humorului. O voce de excepţie, domnule profesor, o voce despre care doamna Sofia Vicoveanca a zis că dacă moare ea, rămâne Ancuţa Corlăţean în locul ei. Se asemănă la interpretare perfect. Ea este o prietenă de a mea foarte bună.

I. L.: Vocile, repertoriul uneori, vocile şi stilul se înrudesc, se-ngeamănă.

I. C.: Da, se-ngeamănă puţin, aţi zis bine, dar Ancuţa vine cu ceva nou, cu altceva, nu ştiu, dar se aseamănă foarte mult cu stilul de interpretare al doamnei Sofia.

Am mulţumit la toată lumea, acum vreau să ajung să zic că am absolvit Conservatorul cu bine, la specialitatea canto clasic. Cânt şi muzică clasică, dar mai puţin, pentru că – mulţumesc lui Dumnezeu – contractele pe care le am pentru muzica populară nu-mi dau posibilitatea să stau să studiez multă muzică clasică. Deci, îmi pare rău, dar asta-i realitatea.

I. L.: Revenim, revenim la muzica clasică, acum aş vrea să te mai întreb o dată, iartă-mă că ţi-am deranjat gândul, dar vreau să ştiu, totuşi, care sunt preferinţele dumitale în ceea ce priveşte stilul de interpretare în domeniul muzicii populare?

I. C.: Vă spun acum. Este foarte greu să decid. Muzica Mariei Iliuţ şi a Sofiei Vicoveanca îmi este mai aproape de suflet fiindcă ele sunt de aici, din nordul Bucovinei, sunt de ale mele, aşa cum şi ele au spus că eu sunt de-a lor. Muzica lor o simt mai bine decât alte stiluri muzicale şi mai aproape de înţelegere şi de simţire ca zonă folclorică şi etnofolclorică din toate câte există în întreaga Românie. Ştiţi de ce? Probabil, că noi gândim la fel, în acelaşi sens. Simţim româneşte, ne exprimăm, ne manifestăm conform zonei nordului Bucovinei. Fiindcă ştim prea bine cum suferă uneori românii de aici, cum sunt trataţi. Eu călătoresc adesea prin lume, prin străinătate şi văd că, mulţumesc lui Dumnezeu, suntem integraţi foarte bine aici, dar, totuşi, nu ne ajunge sâmburele acela de român care este în ţară. Sunt câţiva oameni care încearcă să facă ceva pentru români. Sunt persoane care fac ceva, vor şi încearcă să ţină vie flacăra spiritualităţii româneşti. Avem şcoli în limba română, dar n-avem cărţi, n-avem manuale. Cărţi sunt, dar uite, vorba dumneavoastră, nu-i un român care să vină şi să zică: „Uite, domnule, vin azi şi pun pe masă banul acesta, ca sponsorizare pentru editarea unei cărţi”.

I. L.: Da, aşa ceva se întâmplă cam rar pe la noi, dacă se întâmplă, în general.

I. C.: Ne lipsesc multe. Dar să revenim la ceea ce trebuia să vă răspund. Sunt mai aproape de muzica acestor două doamne. Bineînţeles, doamna Ştefania Rareş

este şi ea bucovineancă, din Dumbrăveni, Suceava. Muzica ei îmi este aproape, în ea reverberează Bucovina. Dar aceste două doamne – Sofia Vicoveanca şi Maria Iliuţ sunt de-ale noastre. Am o stimă deosebită faţă de Maria Ciobanu. Am cântat cu dumneaei. Ne cunoaştem cu Ionuţ Dolănescu, cu Maria Butaciu, cu Anton

Achiţei, Constantin Bahrin, Viorica Flintaşu, care a zis că sunt fiul ei de suflet. De Banat nu mai vorbesc. Le port o stimă deosebită interpreţilor Zorica Savu, Nicoleta Voica sau Ana Pacatiuş. De fiecare dată când ne întâlnim, stăm de vorbă, mă întreabă de toate, îmi dau sfaturi. Nu mai zic nimic de doamna Laura Lavric, care-mi este o prietenă adevărată. Dacă a văzut cineva una dintre emisiunile de ultimă oră, la *«O dată-n viaţă»* cum m-a înşfăcat dumneaei la nişte dansuri de acelea, aşa ca la noi în Bucovina.

I. L.: Frumos vorbiţi despre aceşti artişti mari care-i cunoaşte lumea. Şi dacă tot vorbim despre interpreţi celebri, spune, te rog, pentru dumneata, care este idealul la care ai vrea să ajungi, lângă cine ai vrea să ţi se aşeze numele tău, alături de care mare interpret de muzică populară românească? Poţi să-i nominalizezi şi pe acei care au plecat dintre noi.

I. C.: Bine că aţi specificat că este vorba de muzică populară, că dacă era altceva, spuneam imediat că vreau să fiu ca Pavarotti, de exemplu, ca să facem şi o glumă. Ziceaţi că pot să-i nominalizez şi pe cei care nu mai sunt în viaţă?

I. L.: Sigur că da, or, numele lor a rămas viu odată cu imprimările video sau audio pe care le-au lăsat marii artişti. Eu, de exemplu, am un nume, dar nu ţi-l divulg.

I. C.: Aş vrea să ajung cândva la un nivel de performanţă la care a ajuns doamna Sofia Vicoveanca, de exemplu. Aş vrea să ajung să cânt şi să am succesul pe care l-a avut regretatul Ion Dolănescu.

I. L.: Acesta este numele pe care nu vroiam să ţi-l divulg. Aşteptam să văd dacă ai să-l nominalizezi. Nu mă îndoiam însă că eşti pe calea cea bună, venerând o voce şi un stil de interpretare inconfundabile.

I. C.: Aş vrea să ajung să fiu aproape de succesele Floricăi Ungur, o bihoreancă, sigur că o ştiţi din vedere, care este de o modestie proverbială, ca şi doamna Sofia Vicoveanca. Aş vrea să ajung – de ce nu?!– să mă asemăn la

interpretare cu neuitatul Liviu Vasilică, care făcea furori pe scenă. Nu ştiu, aceşti oameni rămân sau sunt în prezent pentru mine un adevărat model. În imaginaţia mea toţi sunt vii, cu toate că unii dintre ei au trecut deja apele Styxului.

Ei bine, până la urmă rămân totuşi la modelul meu ideal – doamna Sofia Vicoveanca, care este de o originalitate incontestabilă.

I. L.: Cum a reuşit Ilie Caraş să însuşească atât de bine zonele folclorice caracteristice pentru piesele pe care le interpretează? Dintre piesele pe care le-am ascultat – nu am audiat multe spre marea mea ruşine, dar promit să recuperez golurile – patru la număr în această enumerare, se deosebesc şi sunt detaşate conform textului (mesajului), melodiei şi stilului de interpretare. Piesele *Cucule cu pene multe* şi o bătrânească *Din Suceava-n Rădăuţi* (din repertoriul Sofiei Vicoveanca) sunt caracteristice pentru zona Bucovinei, pentru zona submontană. Detaşate şi stilizate filigranic, piesele respective prezintă un interpret care simte tot atât de bine fie tristeţea şi melancolia unei case părinteşti care rămâne străină sau pe o mână străină, cât şi tempoul îndesat al unei bătrâneşti din repertoriul Mariei Iliuţ, se pare. Fraza este decantată de către modulaţiile vocii, încât se prezintă în ansamblu ca nişte giuvaere sonore ce dau la iveală un interpret de o supleţe notorie. *Hora cea cu strigături* sau *Ţărăneasca* (în tempo de sârbă) ne dezvăluie o altă latură a talentului în devenire a lui Ilie Caraş. Aceste două piese de la sfârşit îl prind cel mai bine pe artist şi sporesc intensitatea emoţională a mesajului pe care-l transmite melodia, atunci când sunt interpretate sub un acompaniament de talia orchestrei lui Nicolae Botgros. Despre dicţie nici nu mai vorbim. Ea redă întru totul zona folclorică respectivă. Ţinuta scenică şi costumul prezintă un artist care nu mai este începător.

I. C.: Da, şi acum să vă dezvălui ceva. Eu pe lângă Conservator am făcut o facultate la zi – actorie. Acolo am studiat vorbirea artistică. Am învăţat să vorbesc, am învăţat dicţie corectă, însă eu îmi respect zona folclorică întru totul şi cânt cu graiul de unde s-a cules piesa. Dacă vorbiţi de Bucovina, aceasta este o zonă plină, înzestrată cu mult talent, cu multă poezie, cu tot ce-i trebuie unui artist pasionat. Şi mie îmi place Bucovina mea.

După absolvirea Conservatorului, m-am înscris la master, specialitatea Etnomuzicologie, Etnologie şi Folclor. Mulţumim lui Dumnezeu, sunt deja un specialist care mă pricep la ceea ce fac şi sunt adesea alături de Mărioara Murărescu, alături de Elize Stan, alături de oameni de valoare, care mă invită uneori în juriu unde am posibilitatea să acumulez o practică adevărată. Şi vreau să vă spun că vin concurenţi de aici, de la noi şi din alte părţi. Mă doare sufletul când vin nepregătiţi, cu nişte piese-kitsch, care în loc de horă devin doine, iar din doine se transformă în bătute. Unii concurenţi se prezintă cu nişte costume la care nu te poţi uita. Eu dau note mici când sunt în juriu şi se întâmplă asemenea lucruri, chiar dacă sunt de-ai mei, fiindcă dacă le-aş da note mari, le-aş face un rău, dar dacă îi critic, le fac un bine, pentru că aşa învaţă ceva. Domnule profesor, a venit o concurentă, de aici, din Cernăuţi, la un festival care s-a desfăşurat la Iaşi, unde am fost şi eu în juriu. M-am crucit la un moment dat, unde poate să ajungă folclorul, în ce hal a fost stâlcit. Deci, nu se poate aşa ceva, aşa ceva nu se admite.

I. L.: Ai perfectă dreptate. Alterarea folclorului este un prim pas spre uitarea identităţii, spre indiferenţă, spre dispariţie lentă. Folclorul este sanctuarul oricărui popor. Spiritul poporului se ascunde anume în folclor. Cât de proaspătă şi în acelaşi timp cât de veşnică este o frază, la întâmplare, din creaţia populară, de exemplu: *„Ioane, de dorul tău mă uit la brazi!”*.

I. C.: Ca şi o doină care este echivalentă cu o arie din folclor, o adevărată comoară. O doină nu se cântă oricum, la întâmplare. O doină trebuie înţeleasă, trebuie să-i pătrunzi versul. Doina şi balada exprimă bucuria, suferinţa sau tragismul unui popor. Sentimentele de dor, de jale, de dragoste sunt acumulate şi transmise prin intermediul doinei sau a baladei. Mai ales la români. Doina este o specie muzicală şi literară, bineînţeles, caracteristică poporului nostru. Ea a fost inclusă în 2011 în patrimoniul UNESCO. Atunci am fost declarat şi eu ca cel mai bun doinitor din ţară din generaţia tânăra. Şi nu cu o doină bucovineană, ci cu una bănăţeană. Pentru că la festivaluri noi trebuie să cântăm piese şi din alte zone decât cele de unde provenim.

I. L.: Cred că înţeleg de ce ţi-e mai aproape folclorul Banatului, ce exprimă el prin doinele lui. Piesele folclorice din Banat se înrudesc întrucâtva cu unele piese de folclor din Bucovina. Or, şi Banatul s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, ca şi Bucovina la timpul său.

I. C.: Da, da. Eu am ales o doină din repertoriul lui Achim Nica, *La Obreja-ntr-o grădină*, pe care aş vrea să v-o cânt, ca să vedeţi.

Această doină mi-a adus Diploma de onoare din partea primăriei Novi Sad din Serbia: (cântă) *„La Obreja-ntr-o grădină / O prins doru' rădăcină / Da, la, la... dodă, dodă şi-a mea dodă / Da dorul meu l-o blestematu / O mândruţă din alt satu / O mândruţă din alt satu... / Da, la, la... dodă, dodă / Da pentru cine dodă moare / Au... dodă, dodă"*.

I. L.: Superb! Foarte frumos. Nu mai vorbesc de dicţie. Modulaţia vocii este foarte reuşită, ea redă jalea, nostalgia, în sfârşit, toate subtilităţile, efectele care corespund mesajului din versurile piesei. Cine au fost aceia care te-au intuit, profesorii care au lucrat cu tine, cine ţi-a pus vocea la înălţimea artistică pe care ai atins-o? Cine s-a îngrijit de ea? Cine ţi-a fost cel mai aproape? De la cine ai învăţat mai mult?

I. C.: Mulţi au fost, dar totuşi cel mai aproape mi-a fost profesoara Maria Cozmici Cojocaru de aici, de la noi, din Maidan şi Ionuţ Urdeş de la Conservatorul din Iaşi. Maria Cozmici Cojocaru – poate va apărea posibilitatea vreodată şă vină la Cernăuţi. E o femeie de aproape optzeci de ani, dar care este un poet mare, scrie versuri pentru toţi artiştii din România, inclusiv pentru Sofia Vicoveanca. A scris volume întregi, romane, romanul vieţii ei. A fost o femeie care a cunoscut şi binele şi răul în viaţă. Avea un soţ pe care-l iubea, dar era gelos şi-o bătea adeseori. Ea a cântat alături de mari artişti, de Luciano Pavarotti, are un duet cu Domingo, este pe internet. A cântat alături de Verginia Ziane, o mare solistă din România care este stabilită în Italia, la Roma. Am avut posibilitatea s-o cunosc şi eu. Verginia Ziane este profesoara Angelei Gheorghiu. La fel şi Viorica Cortez care mi-a fost îndrumător şi mie la un master-clas.

I. L.: Impresionant. Mai revenim la aceste personalităţi. Acum vă rog să vă terminaţi gândul referitor la profesorii dumneavoastră.

I. C.: Da, au muncit aceşti domni profesori şi au făcut din mine ceea ce sunt eu astăzi. Eu merg prin România la diverse festivaluri şi lumea vine să mă cunoască în postură de cântăreţ, dar ca şi om venit de aici, din Bucovina. Am întâlnit oameni din Bucovina care s-au stabilit în România de pe timpul celui de al Doilea Război Mondial. Vin cu lacrimi în ochi, plâng şi-mi spun: „Domnule, eu nu credeam vreodată că am să întâlnesc un pui de bucovinean, de acolo". Mă umple jalea, ştiţi, şi sunt bucuros că pot să le aduc o satisfacţie prin ceea ce fac şi că, în felul acesta, îşi aduc aminte de meleagul natal.

I. L.: Ilie Caraş ştie că are o voce deosebită, catifelată, cu un tembru argintat, de parcă e învelită într-o surdină specială, inconfundabilă. Chiar atunci când vorbeşti obişnuit, vocea sună foarte moale şi mlădios. Eşti conştient de acest fapt?

I. C.: Nu mi-a zis nimeni. Dar cred că toate pornesc de la studiul de canto.

I. L.: Mai avem asemenea voci de aur, să le spunem aşa. Şi mă gândesc la tenorul spinto Marian Talabă, care este angajat la Opera de Stat din Viena. A fost luat la Staatsoper-a din Viena de către Ioan Holender, pe atunci director al Operei din capitala Austriei.

Eu aş dori să ne spună Ilie Caraş cum îşi alege costumaţia, de unde îşi procură costumele, cine i le confecţionează? Cum se procedează în această frumoasă industrie de confecţionare a costumului popular?

I. C.: Mâinile mamei mele care lucrează în Italia şi seara pune ochelarii pe ochi şi stă până la două dimineaţa şi-mi coase mie costume. Iată prima industrie şi cea mai sigură. Eu îi trimit modelele şi ea coase. Mulţumesc bunicii care-mi caută modele. Mulţumesc tuturor oamenilor care-mi oferă costume. Colegii mele, Ancuţa Corlăţean, îi mulţumesc. Bunica ei de fiecare dată când găseşte ceva inedit, mă sună: „Ilie, ţi-am găsit ceva bun, să-ţi iau?". Mama Vioricăi Macovei, interpreta Viorica Macovei din Bucovina. Mama ei de fiecare dată mă sună şi-mi spune: „Ilie, vezi că am găsit o cămaşă la o bătrânică, ţi-o iau eu şi tu îmi dai banii când îi avea".

I. L.: Un costum întreg, cap-coadă, cred că e foarte scump, nu?

I. C.: Costumul care l-am îmbrăcat ieri la hram, pentru sătenii mei, pornind de la pălărie, cizme, iţari, bondiţă, brâu şi tot ajunge la 1450 de euro. Cam aşa ajunge un costum. 700 de euro e numai bondiţa cu dihor şi cu mărgele, e foarte scumpă, e lucru manual, nu se face nimic la maşină.

I. L.: Vorbeam despre confecţionarea costumelor cu Maria Iliuţ şi îmi spunea nişte lucruri extraordinare.

I. C.: A, doamna Iliuţ are nişte costume extraordinare de la sora ei. Am şi eu un costum confecţionat la Crasna, l-a cusut o femeie, care a murit deja, Dumnezeu s-o ierte. Îl îmbrac foarte rar, fiindcă are fir argintat, şi o ploaie, un vânt sau soarele prea tare îi dăunează. Îl îmbrac doar în încăperi sau la filmări speciale. Să ştiţi că şi la filmările cu blitz firul argintat de pe costum se îngălbeneşte. Şi mai rar îl îmbrac la filmări, mi-e frică.

Cămăşile mele le spală, din păcate, doar mâinile mele. Nici chiar prietena mea n-o las să mi le spele, fiindcă mi-e frică. Am o cămaşă care are o sută şaizeci de ani. Mi-a făcut-o cadou Ştefania Rareş, la ziua mea de naştere. Ştiţi cum îmbrac cămaşa asta? Cu atâta grijă, nici n-o atinge nimeni! Când îmbrac cămaşa colegii mei spun: „Aoleu, iar a venit muzeul!". Vreau să zic că am nişte colegi de cântec minunaţi, nişte prieteni, orice s-ar întâmpla, ei sunt alături de mine.

I. L.: Chiar te rog să-i şi nominalizezi.

I. C.: Vreau să zic de Ancuţa Corlăţean, Andreea Haisan, Gabriel Dumitru, Alexandru Brădăţan, Angelica Fluture, Viorica Macovei. Nici nu mai am cuvinte. Cu oamenii aceştia nu mă simt singur.

I. L.: Sunt colegii dumitale de generaţie?

I. C.: Aşa este. De Crăciun, anul trecut, generaţia de aur bătrână a predat ştafeta la generaţia de aur tânără. A fost un spectacol extraordinar.

I. L.: Unde?

I. C.: La Bucureşti, la TVR-1. Am discutat problema cu doamna Elize Stan, care a reuşit să ne mobilizeze. Am trecut peste orgoliile personale, nesănătoase.

Ne-a adus pe toţi tinerii din generaţia de aur, nu suntem mulţi, vreo cincisprezece la număr, ne-a adus în scenă, alături de generaţia de aur bătrână.

Am fost singurul dintre bucovineni care am cântat în duet cu marele interpret din Maramureş Nicolae Sabău. Am cântat cu el cunoscuta piesă *Cui nu-i place dragostea.* Are 84 de ani, dar mai cântă.

I. L.: Să ştiţi că totuşi Bucovina, în ceea ce priveşte zona folclorică şi în ceea ce priveşte frumuseţea melodiilor de aici, este unică în felul ei. Stilul interpretării muzicale cât şi vestimentaţia din nordul Bucovinei nu pot fi confundate cu alte zone folclorice. Dumneata trebuie să te afirmi pe deplin, ai şi devenit deja printre generaţia tânără o carte de vizită a Bucovinei şi trebuie să fii mândru cu acest lucru.

I. C.: Eu sunt mândru că sunt din Bucovina, eu sunt mândru că sunt ţăran, în primul rând. N-am să uit niciodată de unde am plecat. Mulţumesc părinţilor, lui Dumnezeu, tuturor oamenilor care mi-au fost alături şi-mi sunt în continuare alături. Fără voi, publicul, fără voi, oamenii de cultură, nu se poate face nimic. Vreau să spun acum că lucrez la un album de muzică populară. Albumul va conţine douăsprezece piese. Printre compozitorii pieselor este şi maestrul Nicolae Botgros, cât şi maestrul Viorel Leancă. Intenţionez să imprim acest album cu ansamblul „Ciprian Porumbescu", pentru că nu dispun de fonduri mari pentru „Lăutarii" din Chişinău, deşi am început cu ei să fac albumul, însă maestrul m-a programat pe anul viitor, pentru că înaintea mea este Benone Sinulescu, Irina Loghin, şi alţi artişti cunoscuţi. Eu aş dori să-l realizez acum. Cu atât mai mult că este primul meu album. Sper, cu ajutorul lui Dumnezeu, să iasă în toamnă, în noiembrie, cum am preconizat. Sper şi promit să vin şi la Cernăuţi cu o lansare. Vă asigur.

I. L.: Asta trebuie s-o faci neapărat. Editura *Alexandru cel Bun* şi revista „Glasul Bucovinei", în cadrul proiectului „Întâlniri cernăuţene", te va invita cu o lansare la Cernăuţi.

I. C.: Da, e primul meu album, deşi am mai înregistrat şi alte piese. Vara aceasta am înregistrat pentru prima dată cu Orchestra Radio de la Bucureşti, zece piese pentru radio, să se păstreze în Patrimoniul Naţional al României, sunt ale mele, cu drepturile mele de autor, dar nu-mi mai aparţin mie, ci aparţin României. Sunt bucuros că am reuşit să fac acest lucru şi ştiu că va rămâne ceva în urma mea.

I. L.: Ilie Caraş e pasionat şi pentru muzica clasică. De unde s-a luat această pasiune? Sau ai făcut canto clasic şi de aici a rămas şi dragostea pentru operă?

I. C.: O, iarăşi aţi atins un punct sensibil. Pasiunea pentru muzica clasică am avut-o dintotdeauna. Asta a fost dragostea mea din copilărie. Nu ştiu, eu când ascult muzică clasică mă transform, devin alt om, gândesc şi simt deosebit. Am debutat la facultate, în clasa de operă, în *Flautul fermecat* de W. A. Mozart, cu rolul lui Monostatus, vocea mea fiind de tenor dramatic cu înclinare spre bariton.

La Conservator n-am studiat folclor, ci canto clasic. Dar mie mi-a plăcut de mic muzica clasică. Să ştiţi că eu am o filmare de când aveam patru ani. La televizor cântă muzică clasică şi eu dirijez cu o mătură în mână. Părinţii mei m-au filmat.

I. L.: Ai studiat la Conservator la Iaşi doar canto clasic cu profesorul Ionuţ Urdeş?

I. C.: Nu, am făcut şi vioară. La şcoala de muzică din Storojineţ, când studiam vioara, am obţinut premiul II cu *Balada* lui Ciprian Porumbescu în cadrul concursului „Novi imena", care s-a desfăşurat la Cernăuţi.

I. L.: Nu-i de mirare, marele violonist Enescu a fost şi un foarte bun dirijor.

Am dat doar un exemplu, cu condiţia că înţelegem să respectăm proporţiile.

I. C.: Sigur că da. Dacă aţi amintit numele marelui muzician, vreau să vă mărturisesc că am cântat din romanţele şi liedurile lui Enescu, cele şapte cântece ale lui Enescu în limba franceză. Am debutat în *Flautul fermecat* cu Monostatus, cum vă spuneam, mai târziu în *Don Giovani* de Mozart, după care am mai cântat şi într-un vodevil, am cântat şi într-o operetă românească. Deci, am cântat multă muzică clasică. Să ştiţi că îmi plac foarte mult romanţele de Glinka şi Ceaikovski. Eu le simt când le cânt.

Şcoala rusească şi cea germană sunt cele mai bune în domeniul tehnicii de interpretare. În privinţa belcanto-ului, şcoala italiană este cea mai veche şi cea mai bună.

I. L.: Din operele căror compozitori ai mai avut posibilitatea să interpretezi? Ce roluri ai mai avut în scenă?

I. C.: Am avut secvenţe din mai multe opere, dar cel mai mult am cântat Mozart, ultima dată am cântat din Mozart rolul lui Bastien din opera *Bastien und Bastienne* de acelaşi compozitor. Am avut acest rol şi pentru examenul de licenţă, la fel şi un vodevil dintr-o operetă românească, *Piatra din casă*, versurile de Vasile Alecsandri, muzica de Popovici. Şi la Chişinău am fost cu reprezentaţia asta. Şi am mai jucat şi în *Il campanello,* operă în trei acte. Mă rog, a fost frumos. Toate acestea le-am cântat pe scena Teatrului din Cluj. Era în cadrul unui festival. A fost o selecţie de la mai multe instituţii muzicale de învăţământ din ţară în timpul când eram student.

I. L.: Care şcoală din România este mai puternică, mai solidă, în ceea ce priveşte calitatea interpreţilor, în general, a specialiştilor de muzică clasică, a cântăreţilor de muzică clasică, cea din Cluj, de la Iaşi sau de la Bucureşti?

I. C.: Ele se plasează în momentul de faţă cam aşa: pe primul plan, bineînţeles, este Bucureştiul, apoi vine Iaşul şi apoi Clujul, dar după mine, eu le-aş plasa mai întâi Cluj, Iaşi şi apoi Bucureşti.

I. L.: Şi în alte domenii culturale Clujul este înaintea tuturor, cu toate că Iaşul

are o şcoală cu tradiţii vechi.

I. C.: Iaşul a fost şi este un centru cultural foarte mare. Iaşul are foarte mulţi profesori buni, foarte mari dirijori, Viorel Munteanu, de exemplu. Vreau să vă spun încă un lucru. L-am cunoscut pe directorul Staatsoper-ei din Viena, pe Ioan Holender, într-o discuţie la Iaşi, unde a venit cu un master-clas Ana Netrebko, marea solistă Ana Netrebko, de la Sankt Petersburg, dar care locuieşte la Viena, şi ne-a ascultat pe câţiva tineri. Aşa am cunoscut-o şi pe marea solistă Angela Gheorghiu, tot prin Ioan Holender, care este acum bătrân, dar ne-a dat nişte sfaturi foarte bune la master-clasul respectiv. Două decenii a condus Opera de stat din Viena. Holender este din Timişoara, ştie şi românește.

I. L.: Cum stă Ilie Caraş cu limbile străine, văd că germana se mişcă puţin.

I. C.: Cunosc câteva limbi, nu chiar atât de bine, dar mă descurc şi în engleză şi în franceză şi în italiană, că am studiat-o la Conservator, trebuia ştiută pentru ca să poţi să cânţi operă. Cunosc puţin şi engleză, mă descurc. Chiar în turneul din America m-am descurcat foarte bine cu engleza.

I. L.: Când ai avut turneu în America?

I. C.: Vara aceasta cu ansamblul „Ciocârlia”. Am cântat muzică populară, bineînţeles.

I. L.: Care sunt compozitorii preferaţi ai lui Iliuţă Caraş?

I. C.: Bineînţeles, rămân Puccinni, Verdi, Mozart, Ceaikovski, Wagner, cu toate că ultimul este foarte greu, dar rămâne şi el. Aceştia sunt compozitorii mei preferaţi.

I. L.: Nu ai intrat în muzica lui Wagner?

I. C.: Nu, acolo se intră de obicei de la 40 de ani în sus. Wagner e foarte greu. Rămâi fără voce, dacă începi să-l cânţi de tânăr.

I. L.: Ce însemnă pentru Ilie Caraş Cernăuţiul? Şi cât înseamnă?

I. C.: Păi cum să nu însemne, însemnă o bucăţică din sufletul meu. Pentru că sunt din zonă, sunt din nordul Bucovinei, Cernăuţiul a fost pentru mine un reper. Când am deschis ochii şi mintea prima dată, am auzit de Cernăuţi şi am fost aici. Acesta a fost dintotdeauna un centru cultural pentru mine şi va rămâne.

I. L.: Sigur că Cernăuţiul de altădată a fost un mare centru cultural. Şi chiar putem să-l considerăm că a fost un mare centru de cultură în tot sud-estul Europei. Cernăuţiul a fost o mică Vienă. Sper că ai auzit imprimări cu tenorul Josef Smidt şi alţi interpreţi care au pornit de aici, din Cernăuţi. De aici au pornit în lumea largă mari celebrităţi, atât cântăreţi de operă, cât şi oameni din alte domenii ale ştiinţei şi culturii. Dar câte alte celebrităţi au vizitat Cernăuţiul! Şi Sveatoslav Richter şi Ghilels, şi Leonid Kogan au concertat pe scena Filarmonicii municipale.

Spune-mi, te rog, cât timp rezişti acolo unde eşti, la Bucureşti, peste tot pe unde eşti, cât timp rezişti departe de casă, de satul natal, Ropcea.

I. C.: Am rezistat şi un an de zile, dar foarte greu. Am rezistat un an de zile pentru că eram mereu plecat, ba şcoală, ba festivaluri, ba recitaluri, ba concerte, ba imprimări, filmări şi alte activităţi. N-am avut timp nici de Crăciun să ajung acasă. Dar asta e, nu pot să condamn pe nimeni.

I. L.: Care sunt sărbătorile tale preferate şi unde reuşeşti să le sărbătoreşti?

I. C.: Paştele şi Crăciunul rămân cele mai frumoase sărbători. Aş dori întotdeauna să întâlnesc aceste sărbători alături de cei dragi.

I. L.: Într-adevăr, aşa este. Ai tăi de acasă te aşteaptă?

I. C.: Mă aşteaptă, scumpii de ei. Ei tot timpul mă aşteaptă să vin. Eu n-am mai fost şi n-am mai cântat la mine în sat de vreo patru ani, trei-patru ani. Pentru

că autorităţile de acolo nu m-au chemat, nu ştiu de ce. Şi acum m-au chemat.

I. L.: De fapt, care îţi este sediul, unde locuieşti mai stabil?

I. C.: În Bucureşti. Acum sunt stabilit în Bucureşti, până acum am fost la Iaşi.

I. L.: Şi capitala asta nebună nu te oboseşte?

I. C.: Mă oboseşte întotdeauna să ştiţi. Iaşul e mai patriarhal. Capitala celor şapte coline.

I. L.: Spune, te rog, dacă te vor invita cei de la Cernăuţi, vii cu plăcere să le cânţi, nu-i aşa?

I. C.: Cu mare drag. Las să ştiu că renunţ la un concert nu ştiu cât de mare, de nu ştiu câte mii de euro. Domnule profesor, eu primesc pe internet zilnic mesaje: „când veniţi la Cernăuţi să cântaţi?"; „Când veniţi încolo, când veniţi la Voloca?". Oameni buni, chemaţi-mă că eu vin, dar nechemat eu nu pot să vin.

I. L.: Sigur, sigur că da. Deci ascensiunea sau steaua destinului profesional a lui lui Ilie Caraş a început să strălucească pe firmamentul muzicii româneşti.

Eu îţi doresc sănătate şi putere de muncă şi să ai parte numai de ascensiuni, să-ţi meargă numai în crescendo.

I. C.: Vă mulţumesc, la rândul meu, pentru invitaţie, vă mulţumesc pentru acest interviu, multă sănătate, sănătate familiei, publicului de aici şi bucovinenilor un gând frumos.

I. L.: Da, să ştii că ei te aşteaptă. Pe curând, până la prima întâlnire cu spectatorii bucovineni.

Menţionăm, în încheiere, că de atunci, de când am înregistrat dialogul cu artistul Ilie Caraş, sau mai schimbat lucrurile, atât în înţelesul bun al cuvântului, cât şi într-un sens mai puţin îmbucurător. Şi aici menţionăm cu tristeţe că în această perioadă a dispărut dintre noi neuitata prezentatoare de emisiuni muzical-folclorice la Televiziunea Română, doamna Mărioara Murărescu.

Cât priveşte cariera artistică a lui Ilie Caraş, ea a evoluat şi ne bucurăm de acest fapt.

Anul acesta Ilie Caraş s-a înscris la doctorat cu o teză în domeniul etnomuzicologiei, alegându-şi o temă foarte frumoasă, si anume: *Doina din Bucovina, stiluri şi tehnici de interpretare.* In 2013 a reuşit sa înregistreze pentru Fondul Naţional Radio, dar şi pentru fonoteca Radioului şi a României, 10 cântece. Şi este un lucru enorm de mare că a reuşit sa înregistreze cu Orchestra Radio, o orchestră de prestigiu din România. Iar în 2014 a obţinut Diploma şi Premiul din partea Radio România. A studiat cu personalităţi mari, şi aici amintim numele doamnei academician Sabina Ispas de la Institutul „Constantin Brăiloiu", cât şi cel al doamnei profesor dr., cercetător în domeniul folcloristicii Narcisa Ştiucă.

Interpretul de muzică populară Ilie Caraş munceşte în continuare la un nou material discografic, scrie versuri, cântă cu acelaşi dor şi cu aceeaşi dragoste cu care a început. Într-o întâlnire recentă ne-a mărturisit: „Mulţumesc lui Dumnezeu că îmi dă putere să cânt, să scriu şi să slujesc folclorul romanesc".

NINA CIONCA: „DIN NOIANUL VREMURILOR, CU AMINTIRILE MELE DESPRE FAMILIA PORUMBEŞTILOR…”*

Resimţim tot mai mult în ultima vreme presiunea timpului care răstoarnă peste noi munţi întregi de memorie. Unele crâmpeie din această zestre nematerială şi nepalpabilă le înregistrează creierul, depozitându-le la un index numai de el ştiut. Iar pe altele le interceptează sufletul – acest receptor candid fără de care nu putem dăinui. Şi bune şi rele – toate aceste momente sunt fărâme din viaţa noastră de toate zilele. Înţelepţi au fost strămoşii care spuneau cu tristeţe: *Fugit irreparabile tempus…* Şi au avut dreptate. Iată că şi toamna lui 2005 ne părăseşte tot aşa de grăbit, fără să aibă pic de milă nici de frumuseţea culorilor ei, nici de faptul că ne împinge cu încă un an mai aproape de apele Stixului, nici de unele momente din viaţă – clipe şi zile deosebite de fapt – care am vrea să nu treacă chiar atât de repede. Momente frumoase, întâlniri cu oameni buni şi talentaţi, cum, de altfel, am avut ocazia să-i cunoaştem şi în cadrul saloanelor de carte românească care se desfăşoară aici, la Cernăuţi, iată, acum al patrulea an la rând. La cea de a doua ediţie a unui astfel de salon, în toamna anului 2003, am cunoscut oameni şi cărţi de o rară frumuseţe. Mulţi dintre ei au venit aici la Cernăuţi şi din îndemnul inimii. Printre aceştia se numără distinsa doamnă Nina Cionca, nepoata surorii lui Ciprian Porumbescu, care a venit în capitala Bucovinei istorice cu gândul că va regăsi oraşul aşa cum l-a cunoscut în anii copilăriei. Amabilitatea dumneaei de a discuta cu noi ne-a copleşit. În pofida dulcelor dezamăgiri pe care i le-au produs impresiile „micului Paris” de astăzi în comparaţie cu secvenţele care le-a mai păstrat memoria din anii frumoşi ai copilăriei, doamna Nina avea să ne depene nenumărate lucruri interesante şi necunoscute cititorului nostru despre

* *Nina Cionca: „Din noianul vremurilor, cu amintirile mele despre familia Porumbeştilor...",* în „Glasul Bucovinei”, An. XII, nr. 4 (48), 2005, p. 13-34.

familia Porumbeştilor, în a cărei traiectorie de amintiri ea a rămas să strălucească pe linie descendentă cu demnitate şi devotament.

Ilie Luceac: Stimată doamnă Nina Cionca, sunteţi pentru prima oară în Cernăuţi, după atâţia ani. Să ştiţi că din cărţile dumneavoastră, din ceea ce am avut la îndemână, din ceea ce am cunoscut şi am citit până acuma, mi-am modelat dorinţa de a vă cunoaşte personal. Pentru mine este o plăcere să vă urez acum un respectuos „bun venit" în Cernăuţi, deoarece cred că nu greşesc dacă spun că acest oraş trebuie să vă fie foarte drag sufletului dumneavoastră. Aş dori să ne relataţi cât mai multe despre Cernăuţiul de altădată, despre dorul care v-a adus aici, în Bucovina, şi despre amintirile care vă mai încearcă în legătură cu oraşul adolescenţei şi tinereţii fulgerător de scurte ale lui Ciprian Porumbescu.

Nina Cionca: Eu m-am născut la Cluj. Mama mea este fiica Mărioarei Porumbescu, sora compozitorului. Prima dată când am venit la Cernăuţi era înaintea războiului. Atunci mama a hotărât să facă o excursie prin Cernăuţi cu cei doi copii ai ei, cu mine şi cu fratele meu mai mic, ca să ne arate oraşul. Parcă presimţea că se va întâmpla ceva şi nu îl vom mai revedea. De fapt, nimeni nu se gândea că se va începe războiul şi că vom pierde tocmai Cernăuţiul. Fiindcă, dacă pierderea Basarabiei se poate explica printr-o logică istorică, în sens că au reluat-o din nou ruşii, Cernăuţiul n-a fost niciodată al ruşilor. Şi atunci am venit, după cum spuneam, la Cernăuţi, locuind în casa lui Leca Morariu, împreună cu mama, tata şi fratele meu mai mic. Asta se întâmpla înaintea războiului, n-aş putea să fixez exact când, dar ştiu că am stat vreo săptămână în ospeţie la Cernăuţi. Eu eram mică, aveam vreo 7-8 ani, cam aşa ceva, în orice caz până în zece ani. Plimbându-mă prin oraş cu Leca Morariu, cu mama şi cu tata, mă uitam la clădiri, ne plăcea tot ceea ce vedeam. Era un oraş frumos şi curat. Întrucât eram mică pe atuncea, n-aş putea să spun aşa de exact ce se discuta între mama şi Leca Morariu, dar ţin minte că la un moment dat profesorul Leca Morariu m-a luat de mână – avea o palmă foarte moale şi plăcută – şi mi-a recitat nişte versuri. Nu le mai ţin minte, dar ştiu că mă mângâia pe cap şi-mi spunea: „Aicea a fost Facultatea de Filozofie unde a studiat străbunchiul tău, Ciprian Porumbescu". Noi am crescut sub oblăduirea acestui unchi al nostru, ca să spun aşa. Eu revăd şi astăzi în memorie camera bunicii mele, unde pe perete erau diferite fotografii cu el. Atunci încă nu exista cunoscutul portret al unchiului nostru, făcut de pictorul – dar mai ales sculptorul – Ion Cârdei. Acest portret se află acuma la muzeu, mama l-a donat la muzeu, este foarte frumos făcut, în creion. În orice caz noi am crescut în această atmosferă, ca să nu mai spun că de fapt bunica mea m-a crescut. Mama fiind doctoriţă era foarte ocupată şi bunica mă îngrijea, îmi era cea mai apropiată la vremea aceea, în timp ce de fratele meu avea grijă o servitoare. Noi nu puteam fi educaţi de aceeaşi persoană, fiindcă fratele meu era foarte bătăuş, mă bătea tot timpul.

I. L.: Vă rog să încercaţi o schiţă genealogică a familiei dumneavoastră. Pentru cititorul nostru acest lucru va prezenta un real interes.

N. C.: Familia preotului Ioan Raţiu din Arad, care este tatăl lui Liviu Raţiu ce s-a căsătorit cu Mărioara Porumbescu are o istorie foarte interesantă. Ioan Raţiu se trage dintr-o foarte veche familie românească din Ardeal. Şi anume, în 1524 stră-strămoşul lui, care se numea Petru Raţ şi era comite de Teiuş, a ridicat o biserică ce mai există şi astăzi în cimitirul din Teiuş, care se află în spatele gării. Această biserică poate fi vizitată şi în prezent. Este o biserică cu contraforturi ca şi toate bisericile vechi din Moldova. În interior este pictată, se poate observa şi acum portretul vechi al lui Petru Raţ, din păcate, foarte şters, însă se mai poate

vedea. O statură impozantă, cu barbă, ne priveşte de pe acest portret. Lângă el este o persoană feminină, pare mult mai tânără decât el. De altfel, şi în pisania din pridvorul bisericii se scrie că acest lăcaş de cult a fost ridicat de către comitele Petru Raţ de Teiuş şi soţia sa, frumoasa Zamfira. Ei au fost aşadar ctitorii acestei biserici. Cine a fost frumoasa Zamfira e o poveste pe care eu nu am aprofundat-o, însă tradiţia familiei spune că ea este strănepoata Doamnei Chiajna. Doamna Chiajna, când a pierdut tronul, avea patru fiice, care toate au plecat în Ardeal. Una dintre ele s-a măritat cu Paolo Gega, acel intrigant italian cunoscut de la curtea principelui Ardealului. Şi cealaltă s-a măritat cu un român. Ei, acesta şi este Petru Raţ. Aşadar, am ajuns la biserica despre care spuneam mai înainte şi la cel mai vechi antecesor al nostru despre care se ştie doar ca o tradiţie a familiei. În cartea *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ. Pagini mai ales din istoria românilor crişeni…*, scrisă de Gheorghe Ciuhandu, membru corespondent al Academiei Române, întâlnim documente cu privire la această tradiţie a familiei pe care noi o ştim aşa, fără mărturii mai precise. El mai are acolo câteva nume de descendenţi ai lui Petru Raţ. Eu mi-amintesc de un nume Adam Raţ şi un alt nume Gheorghe Raţ.

Iată dar legăturile între Ţara Românească şi Transilvania. Scotocind puţin în arhive, am descoperit că acest Petru Raţ era omul de încredere al lui Mihai Viteazul, acela care i-a indicat domnitorului pe ce drumuri să pătrundă în Ardeal şi cam unde să lovească. Şi totodată după cucerirea Ardealului, el a fost trimis de către domnitor în Moldova să spună oamenilor de acolo: „Nu vă bateţi, că şi aşa n-aveţi cum să rezistaţi, şi-apoi, e român de-al nostru”. Intrând Mihai în Transilvania, în armata lui s-au angajat patru fraţi Raţiu din Teiuş, al căror nume eu l-am aflat de la un cercetător ungur, care le-a publicat şi pe care îl cheamă Veress.

Între urmaşii acestei familii, în jurul anului 1700 apare disensiunea, adică o parte trec la greco-catolici, iar altă parte rămân ortodocşi. Cei care au trecut la greco-catolici au moştenit pământul şi ce-au avut pe lângă el, acolo, la Teiuş. Ceilalţi au fost izgoniţi de fraţii lor, aşa spune tradiţia. Ei au părăsit locurile natale şi au trecut spre munţii Apuseni. Aici au devenit preoţi, notari, învăţători, fiecare a căutat să-şi găsească un rost. Din aceştia se trage Gherasim Raţ, primul episcop ortodox al Aradului. Acest Gherasim Raţ este, se pare, episcop înainte de Şaguna. Sigur că la Arad, deoarece Şaguna a fost la Sibiu şi devine primul mitropolit al Ardealului. Episcopul Gherasim Raţ este frate cu tatăl lui Liviu Raţiu, care se trage din partea aceasta a familiei Raţiu. Tatăl lui Liviu Raţiu a fost preot sau chiar protopop. Fiind protopop, el a întemeiat o tipografie românească la Arad. A fost o personalitate în lumea românească din Arad. Aceasta este pe scurt istoria familiei Raţiu. Însă un lucru aş mai adăuga. Petru Raţ, aşa-zisul primul strămoş al familiei are mai mulţi fii, dintre care patru luptă alături de Mihai Viteazul. Numele acestor patru fii ai lui Petru Raţ sunt identificate, după cum spuneam, la cronicarul ungar Veress.

I. L.: Iar acum să vedem descendenţa Porumbeştilor. Aici în Bucovina există mai multe opinii între cercetători în ceea ce priveşte originea familiei Porumbescu. Unii sunt de părerea că Iraclie ar fi de origine poloneză, Porumbescu (Golembiowski), iar alţii susţin că este de origine românească. Însuşi Iraclie vorbeşte că a fost botezat în legea creştin-ortodoxă. Ce-aţi dori să spuneţi despre acest lucru? Nimeni decât dumneavoastră nu le cunoaşte istoria mai bine.

N. C.: Consider că nu are absolut nici o importanţă. Sunt lucruri inutile, la care trebuie să acordăm mai puţină atenţie.

I. L.: Desigur, împărtăşim şi noi această părere a dumneavoastră. Ceea ce-au făcut Ciprian şi Iraclie Porumbescu pentru cultura românească vorbeşte de la sine. Originea are mai puţină importanţă în comparaţie cu opera lor culturală.

N. C.: Cât priveşte descendenţa familiei, atunci trebuie să-i amintim în primul rând pe străbunicul, bunicul şi tatăl lui Ciprian Porumbescu. Primul este Gheorghe Golembiovschi, străbunicul. Al doilea este Atanasie (Tănase) Golembiovschi şi Iraclie, fiul lui Atanasie Golembiovschi şi tatăl lui Ciprian Porumbescu. Probabil că înainte de Gheorghe să fi fost un alt Tănase, că se cam obişnuia pe atunci acest lucru, cu reluarea numelui unuia dintre înaintaşi.

Această familie se stabileşte la Sucevița, pentru că, după cum ştim, Iraclie se naşte la Sucevița. Atunci când se naşte Iraclie, tatăl său, Atanasie, era deja vornic la Sucevița. Şi ceilalţi antecesori ai lui îi găsim tot la Sucevița. Dar de unde au venit ei e greu de spus. Noi zicem uşor că au venit din Polonia, dar erau atâtea sate româneşti în care găsim nume fel de fel. Însuşi Iraclie spune undeva cum că antecesorul lui a fost nobil şi era polon. Dacă vreţi să faceţi pe placul celor care vor să zică cum că în vinele lui Iraclie Porumbescu curge şi sânge polonez, atunci vă spun că pe atunci în Galiţia erau sate întregi româneşti cărora li s-au schimbat numele. În ultima mea carte, *Puneţi un păhar cu vin şi pentru mine,* am pus mărturia făcută de Leca Morariu, în care dânsul spune că un domn a descoperit la Sucevița mărturiile cum că nişte antecesori ai lui Porumbescu se considerau drept nobili la momentul când au descins în aceste localităţi. Nobili care mânuiau foarte bine şi plugul. Dacă vrem totuşi să fim cinstiţi, atunci trebuie să spunem că mama lui Ciprian, Emilia Clodnițchi, fiica lui St. Klodniczki, era poloneză. Mi-aduc aminte foarte bine de istorisirile bunicii mele care glumea pe contul acestor ipoteze ale originii familiei. Eu am multe povestiri cu bunica, amintiri foarte clare din copilărie în care ea comenta diferite întâmplări din familie. Ciprian însă se simţea atât de român, încât nu mai avem ce comenta.

Părintele Iraclie Porumbescu avea trei copii care au rămas în viaţă. Ciprian, Mărioara şi Ştefan. Mărioara s-a căsătorit cu Liviu Raţiu, care se trage din familia părintelui Ion Raţiu din Arad, care la rândul lui se trage din episcopul Gherasim Raţ, primul episcop român al Aradului. Şi aici am rotunjit cercul, mai departe cunoaşteţi istoria.

I. L.: Aceştia ar fi aşadar strămoşii familiei dumneavoastră, atât după tată, cât şi pe linia mamei.

N. C.: Eu nu am un arbore genealogic complet. Referitor la fraţii Raţ, care locuiau la Teiuş informaţia mea se întrerupe la 1700. La acea perioadă familia se scindează, cred că odată cu apariţia greco-catolicismului în Transilvania, o parte din ea trebuie să devină prin constrângere greco-catolici, pentru ca să-şi menţină domeniile şi poziţia socială. Iar cei care au refuzat, au trebuit să părăsească Teiuşul şi au devenit preoţi, avocaţi, notari prin Munţii Apuseni. Din aceştia se trage Gherasim Raţ, care este străbunchiul lui Liviu Raţiu din Arad. Pentru ca să nu mai reiau povestirea, vreau să spun că perioada de circa o sută de ani pentru informaţia care poate fi folosită în arborele genealogic îmi lipseşte. În ultimul timp m-am lăsat pe tânjală. M-a mobilizat căutarea unui articol foarte important despre aceşti Răţeşti, scris de un istoric al nostru, al cărui nume nu l-am reţinut. Lucrurile s-au petrecut prin 1967. Acest articol a apărut în Analele Institutului de Istorie „Nicolae Iorga". Cred că îi aparţine lui Larionescu.

I. L.: Vorbiţi de Traian Larionescu care a fost cercetător ştiinţific la Secţia de Documentare Ştiinţifică a Academiei Române şi colaborator la Institutul de Istorie

„Nicolae Iorga” sau de altcineva?

N. C.: Cred că el este, mi-a adus fasciculul, mi l-a pus în mână. Eu l-am citit şi el mi l-a luat foarte repede. Eu aveam intenţia să i-l mai cer pentru ca să-l copiez.

I. L.: Dacă vă referiţi la lucrarea lui Larionescu, atunci vreau să vă spun că el a fost un genealogist şi heraldist foarte bun. A realizat genealogii ale unor familii de bucovineni, fiind însuşi bucovinean de origine. Studiile juridice şi le-a făcut la Cernăuţi.

N. C.: Ei, asta este tot ce ştiu eu despre Răţeşti. Prin urmare, Mărioara s-a măritat cu Raţiu. A fost o căsătorie oarecum făcută, fiindcă Mărioara avea deja vreo 30 de ani şi era considerată fată bătrână. Nu mai venea nimeni s-o peţească pentru faptul, mă gândesc eu, că fratele ei a murit de tuberculoză. Această boală era atunci la modă. Ea era considerată boala secolului. Oricine îşi putea închipui că şi ea ar putea să aibă germenul acesta al tuberculozei. Dar Mărioara a binevoit să trăiască 72 de ani, să facă copii, să-i crească şi să muncească pentru ei. Mărioara a beneficiat de o educaţie îngrijită. Până la vârsta de 16 ani a fost la un pension din Cernăuţi, la un pension german, nu sunt sigură cum se chema. A învăţat acolo pianul, limba franceză, istoria, literatura germană, în orice caz, a obţinut o educaţie serioasă. Era o fată instruită. Mi-au rămas de la ea o mulţime de scrisori foarte interesante în legătură cu informaţii despre fratele ei. Scrisori, în special, către Leca Morariu şi către Constantin Morariu.

I. L.: Spuneţi, vă rog, şi au fost publicate toate aceste scrisori?

N. C.: Nu toate sunt publicate. Parţial am mai publicat eu câte ceva, dar este un material interesant şi merită să fie publicat.

Acuma să revin la familia mea. Mama era deja studentă în anul I de medicină când familia a fost arestată şi dusă la Doftana, în 1916, la izbucnirea războiului, adică atunci când România a intrat în război. Ei stăteau atunci la Câmpina.

I. L.: Vă rog să reveniţi la Mărioara Porumbescu-Raţiu şi să continuăm discuţia mai departe.

N. C.: Primul copil născut al Mărioarei a fost Răduţu. În cartea mea *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu* (1999) apare Răduţu, cel cu ochi albaştri, copilul frumos, pe care Iraclie îl adora. Răduţu însă moare la vârsta de cinci ani, nu ştiu din ce motiv, dar moare. Apoi, înaintea morţii lui Iraclie, în 1895, se naşte la Buzău mama mea, Livia. Şi tot acolo, peste doi ani se naşte Ciprian Raţiu, al treilea copil al Mărioarei. Aceşti doi copii din urmă au rămas în viaţă până la bătrâneţe. Ei n-au fost loviţi de nici o boală, au murit bătrâni. Mama a studiat medicina. Ca informaţie pot să adaog un lucru curios: ea a avut nevoie de un certificat din partea tatălui ei, prin care acesta acceptă ca fiica lui, Livia Raţiu, să studieze medicina. Pe atunci era o ciudăţenie ca o fată să facă medicina. Pe viitorul tată al meu ea l-a cunoscut în 1918 şi în 1919 s-au căsătorit şi au plecat împreună la Cluj. Eu, aşadar, m-am născut la Cluj, în 1926.

Tatăl meu a fost profesor de vioară la Conservatorul din Cluj, el a făcut studii serioase la Berlin cu unul din marii pedagogi ai vremii şi după absolvirea Conservatorului a fost numit asistent la această instituţie. Dar după ce a intrat România în război, tata s-a simţit dator să se întoarcă acasă. Nu a fost înrolat pentru simplul motiv că în copilărie fusese rănit la mâna dreaptă. El nu putea să tragă cu arma, în schimb putea să ţină arcuşul de minune. Astfel a rămas tata acasă şi s-a îngrijit cât a putut de familia lui până când s-a căsătorit cu mama. Din părinţi i-au rămas în viaţă mama şi cu un frate mai mic al lui, Ovidiu, cât şi cea

mai mică dintre fetiţe, sora Mărioara. Sora lui mai mare era Aurelia Cionca. Ea a fost o tânără foarte talentată. S-a născut în 1888, odată cu înfiinţarea Ateneului Român. Ea a fost una dintre marile noastre pianiste, la vremea aceea era cea mai mare, o celebritate. Fiind un copil-minune, ea a început să cânte de la vârsta de 6-7 ani. La această vârstă a fost remarcată de regina Carmen Sylva, care a luat-o sub oblăduirea ei şi s-a interesat de educaţia ei. La această vârstă fetiţa se ducea la Palatul Cotroceni sau la Sinaia, de câte ori era invitată să cânte. Regina a avut grijă să i se acorde o bursă şi la 13 ani Aurelia Cionca a plecat la Leipzig, unde a studiat pianul cu un fost elev al lui Liszt. A absolvit conservatorul în doi ani, clasa de măiestrie concertistică şi a avut o carieră strălucită. A cântat mult în străinătate, a cântat în România, a avut premiere în ţară. De exemplu, ea a prezentat pentru prima dată la Bucureşti *Concertul nr. 1 pentru pian şi orchestră* de Brahms. A cântat foarte mult din Bach, avea un program foarte larg şi variat. A colaborat cu foarte multe personalităţi marcante ale muzicii româneşti, cu Ionel Perlea, cu marele Enescu, cu Rogalsky etc. Iar dintre moldoveni – cu Alexandru Zirra de la Iaşi.

I. L.: Iată că avem o tangenţă directă cu Cernăuţiul. Or, Alexandru Zirra a fost profesor la Conservatorul din Cernăuţi în perioada interbelică. A fost şi directorul acestui conservator.

N. C.: Să ştiţi că Aurelia Cionca a avut concerte şi la Cernăuţi. Eu am afişe de la concertele ei susţinute în capitala Bucovinei. Despre Aurelia Cionca am scris şi o carte care am editat-o la Editura Uniunii Compozitorilor din Bucureşti. De fapt este o monografie intitulată *Aurelia Cionca*. Nu mai reţin anul apariţiei, dar ştiu că a fost o carte la care am lucrat cu dragoste.

I. L.: Cu permisiunea dumneavoastră, să revenim la Ciprian Porumbescu. Însă în continuare aş dori ca subiectul, povestirea ca atare, relatările dumneavoastră să treacă prin inima scriitoarei Nina Cionca. Adică să spuneţi tot ce gândiţi despre cărţile pe care le-aţi publicat în legătură cu familia Porumbescu, unele dintre care s-au şi prezentat în cadrul Salonului de carte românească din Cernăuţi.

N. C.: Da, acum am să încerc să rămân faţă-n faţă cu amintirile mele despre familia Porumbeştilor… Răscolind prin noianul vremurilor, mi-aduc aminte că în tinereţea mea niciodată nu m-am gândit că voi scrie, că mă voi ocupa de Ciprian Porumbescu.

I. L.: De ce v-a stăpânit acest gând?

N. C.: E greu de spus de ce. Ştiu doar că am fost zguduită de un vis, de o viziune, care mi-a slujit ca impuls. Am scris în jurnalul meu undeva, nu pot să precizez acum în timp când a fost aceasta, însă viziunea a fost următoarea. Se făcea că lângă tatăl meu şedea Ciprian, care mi-a spus următoarele: „Tu trebuie să te gândeşti la mine, tu vei scrie ceva despre mine”. Ştiu şi cum era îmbrăcat, adică am notat atunci, în jurnalul meu atunci şi am regăsit în vara aceasta confirmarea acelui vis. Ciprian era îmbrăcat într-un costum bleumarin închis şi avea o lavalieră la gât la fel de culoare bleumarin şi era foarte frumos. Era luminos, strălucitor. Şi visul s-a rupt… A fost aşa ca un fel de invitaţie. Pe atunci eram profesoară de limba franceză, eram ocupată cu scrierea de manuale. Eram la un moment dat profesoară la ITC şi mă ocupam cu instruirea cadrelor didactice, deci aveam cu totul altfel de preocupări, încât am zis: „Ce se întâmplă, pentru ce trebuie eu să mă ocup de acest lucru?”. În 1966 eram deja stabilită în Bucureşti, venisem de la Timişoara la Bucureşti şi mă duceam foarte des la nenea Ciprian, fratele mamei, care moştenise deja arhiva de la Leca Morariu, pe care acesta, la rândul lui, o moştenise de la

Mărioara Porumbescu, bunica mea. Şi povestindu-i eu lui nenea Ciprian – era unchiul meu, după cum v-am mai spus, căruia îi ziceam nenea Ciprian – despre visul meu, el mi-a spus: „Tu vei primi, draga mea, această arhivă, în orice caz o vei primi tu, pentru că altcineva nu poate s-o primească şi-apoi tu mai şi scrii. Vei încerca să continui ceea ce a început el. Dar deocamdată ar fi cazul să te uiţi puţin

peste acest jurnal al lui". *Jurnalul* pe care mi l-a pus la dispoziţie era deja tradus şi dactilografiat. Nu mi-a pus la dispoziţie traducerea lui Leca Morariu. Nenea Ciprian făcuse o traducere cu o doamnă, o specialistă de la Academie. Traducerea era bătută la maşină şi era de fapt primul jurnal de la Cernăuţi al lui Porumbescu. Aşa am intrat eu în contact cu nenea Ciprian, unchiul meu. După aceea a început să-mi dea scrisori din perioada aceea. Adevărat, erau puţine la număr, dar el m-a rugat să fac notiţe, pentru că cine ştie când îmi vor folosi aceste notiţe. Ceea ce am şi făcut. Mi-a dat scrisorile din Viena, apoi a urmat *Jurnalul* vienez din 1880. Pe urmă mi-a dat şi nişte scrisori din Braşov ale compozitorului şi iată că aşa, fără să-mi dau seama cum, eu adunam material. Citindu-l, m-am îndrăgostit de el. Pentru că Ciprian Porumbescu este un real povestitor, unul din marii povestitori ai noştri. Din păcate, el a scris mult în limba germană, fiindcă aşa a avut educaţia şi nu-l putem acuza pentru asta. Şi apoi, văzând eu că şi Xenopol a scris în franţuzeşte, şi Maiorescu scria în germană, Martha Bibescu scria în franceză, nu am mai dat semne de mirare. Ce s-a întâmplat însă mai târziu, a fost mai tragic. Bunica mea, de exemplu, fiindcă i s-au găsit scrisori în limba germană, a fost băgată în închisoare.

I. L.: Şi chiar v-aş ruga să insistaţi asupra acestui epizod. Lucrurile despre care povestiţi sunt cutremurătoare. Cel puţin, despre ceea ce spuneaţi că i s-a întâmplat bunicii dumneavoastră.

N. C.: Aceasta va fi o altă poveste, despre care merită să vorbim cu altă ocazie.

I. L.: Ei, atunci să continuăm despre *Jurnal* şi scrisorile vieneze ale lui Ciprian Porumbescu. Şi tot în acest context ar fi binevenit să amintiţi despre corespondenţa dintre Ciprian Porumbescu şi Epaminonda Bucevschi.

N. C.: Da, am aceste scrisori, le cunosc şi am scris chiar un articol în „Analele

Bucovinei", unde am comentat această corespondenţă între compozitor şi pictor. Articolul este consacrat pictorului Epaminonda Bucevschi şi este bine documentat, după părerea mea. În prima scrisoare ni se înfăţişează atelierul lui Epaminonda. Deci am văzut aceste lucruri şi încetul cu încetul m-am hotărât să încep să fac o biografie. Îl şi cunoşteam deja pe compozitorul şi muzicologul bucovinean Liviu Rusu. Cu el am putut să ajung la Editura Muzicală. S-a vorbit despre intenţia mea, oamenii au acceptat ideea. Fără să fac nici un fel de contracte, m-am pus pe lucru şi am scris prima mea monografie despre care trebuie să spun că e perfectă, nu are nici o greşeală, fiindcă am verificat minuţios fiecare cuvânt. Monografia este intitulată *Ciprian Porumbescu* publicată la Editura Muzicală. Eu nu mai am nici un volum acasă, trebuie să fi fost prin anul 1974 când a ieşit de sub tipar. La data aceea, această monografie era, cred eu, cea mai atractivă dintre biografiile lui Ciprian Porumbescu, pentru simplul motiv că eu nu fac altceva decât să intercalez informaţii printre mărturisirile lui. Ea se înscrie în modelul lansat de francezi, adică modelul literaturii franceze, *par lui même*, prin sine însuşi. Deci acolo este descris Ciprian Porumbescu prin sine însuşi. În momentele când putea să se intervină cu povestirea lui, am şi publicat povestirea lui. Astfel că până la urmă a ieşit o carte prea mare şi cei de la editură îmi cereau să nu depăşească 200-250 de pagini. Jurnalele şi scrisorile lui sunt voluminoase, şi apoi nu toate informaţiile din jurnale sunt necesare. Eu atunci am selecţionat mărturiile necesare şi am scos în felul acesta cartea. După ce a apărut, cartea a fost foarte bine primită de critică şi de cititori, bineînţeles, deoarece a dispărut destul de repede de prin librării. La data aceea vreau să spun că Ciprian Porumbescu era deja inclus în programele de învăţământ. Conservatorul îi purta numele, se vorbea mult despre el, se studia opera lui.

I. L.: Erau cunoscute şi monografiile semnate de Petra-Petrescu, Valeriu Branişte, Paul Leu, Dragoş Vitencu, Mihail Posluşnicu, Viorel Cosma şi alţii, de care cred că aţi ţinut seama.

N. C.: Între cartea mea şi celelalte cărţi, vreau să spun că eu mă ţin de document şi asta mi se pare a fi cel mai important lucru. Ceilalţi au exploatat şi legenda. De exemplu, eu nu afirm nicăieri că Ciprian Porumbescu a fost la Giuseppe Verdi, dar nici nu infirm acest lucru. Deoarece nu am documentul respectiv. Din jurnalul lui şi din scrisorile trimise din Italia rezultă că Ciprian l-a cunoscut pe Ariggo Boito şi pe Marco Sala, dar nu rezultă că a fost cu ei la Verdi. Întrucât, dacă el ar fi fost în vizită la Verdi, nu putea să omită descrierea acestei întâlniri în jurnalul său, deoarece jurnalul se ţinea zi de zi. Acuma, ce se poate întâmpla? Eu deduc că s-ar fi putut întâmpla în felul următor. S-ar putea ca Ciprian personal să fie autorul poveştii. Dar cum? Fiind grav bolnav, pe patul de moarte, la Stupca, văzându-şi familia atât de distrusă sufleteşte, el le-ar fi povestit această poveste. Se poate înţelege şi faptul de ce familia era atât de mâhnită. Acest fiu nu era unul obişnuit. Iraclie şi-a pus speranţe imense în acest fiu al său! Faptul că el era pe patul de moarte i-a mâhnit pe toţi deopotrivă de mult. Vioara era pentru el sensul întregii vieţi… Eu cred că însuşi Ciprian le-a povestit această frumoasă poveste. Mai târziu au apărut nişte documente false, în veridicitatea cărora nu poţi avea încredere. Ele sunt fabricate după povestea repovestită probabil de Iraclie Porumbescu, care la data aceea nu citise *Jurnalul* fiului său, Mărioara la fel nu-l citise. *Jurnalul* lui Ciprian fusese legat, închis, cu rugămintea de a nu fi atins.

I. L.: Cine a formulat rugămintea de a nu se citi *Jurnalul*, nu cumva chiar Ciprian?

N. C.: Da, Ciprian a rugat să se distrugă *Jurnalul* şi să nu fie atins. De ce? Fiindcă în acest jurnal el nota tot felul de blestemăţii studenţeşti. Deci, se gândea el, ce-o să zică preotul, tatăl? Ce-o să zică surioara mea cea sfioasă? Aproape îndrăznesc să cred – aceasta e o supoziţie – că el a rugat-o pe Mărioara să-l bage pe foc. Ceea ce ea n-a făcut, din fericire. Vă daţi seama ce informaţie ar fi dispărut. Iată deci câteva lucruri despre prima mea carte.

A doua carte care trebuia să fie un album omagial, chiar scrie pe ea *Ciprian Porumbescu. Album ilustrat comemorativ 1883-1983*, trebuia să apară în 1983, dar la editură l-au împins până în 1984. A apărut pe hârtie proastă şi îndrăznesc să spun că şi din vina mea s-a întâmplat aceasta, fiindcă nu am dat atunci un bacşiş cui trebuia să dau. Nici nu mi-am închipuit că la omagierea celor 100 de ani ai lui Ciprian trebuia să procedez astfel, or, prima carte a ieşit pe o hârtie frumoasă şi fără eforturi de acest gen din partea mea. Cred că cel mai mult a depins de redactorul care mi-a scos în halul acesta albumul comemorativ. Când a apărut cartea, am luat-o în mâini şi am început să plâng. Pentru că numai fotografiile pe care le-am prezentat atunci pentru acest album m-au costat mai mult de patru mii de lei. Or, pe vremea aceea patru mii de lei era leafa mea pe o lună ca lector de limba franceză la Academia Militară. Şi-apoi drumurile pe care le făceam la meşterii fotografi din Câmpina. Mă duceam până acolo ca să ridic fotografiile care erau foarte bine făcute. Unele dintre ele au chiar o poveste întreagă. De exemplu, ilustraţia şcolii la care a cântat Ciprian Porumbescu în Braşov am primit-o de la urmaşa familiei lui Iacob Mureşianu, duşmanul lui Ciprian Porumbescu, care a fost extrem de furios pentru faptul că braşovenii l-au preferat pe un bucovinean în loc să-l accepte pe dânsul. Această urmaşă a familiei Mureşianu n-ar fi vrut să mi-o dea. Am rugat-o să-mi arate alte fotografii din Braşovul de atunci şi nu mi le-a oferit cu multă dragoste. După ce am stat mult de vorbă, abia de mi-a pus la dispoziţie fotografia lui Ciprian ca profesor la Liceul din Braşov.

I. L.: Aveţi în vedere Liceul „Andrei Şaguna”, nu-i aşa?

N. C.: Da, este vorba despre Liceul „Andrei Şaguna”. Este o fotografie esenţială, îngălbenită complet, cu nişte dungi pe ea, stătuse probabil în vreo pivniţă, dar este o fotografie de epocă. Fotograful de la Câmpina a reuşit să scoată chipul acesta frumos al lui Ciprian Porumbescu. Alt urmaş al familiei Mureşianu – cred că Gherman îl chema – tot timpul îmi vorbea despre ştiinţa de carte a lui Iacob Mureşianu şi neştiinţa de carte a lui Ciprian Porumbescu. Şi i-am spus la un moment dat: „Domnul Gherman, acuma sunt morţi amândoi, acuma se ţin de umăr şi dumneavoastră spuneţi nişte blestemăţii, credeţi că le face plăcere?” Şi atunci m-a luat, m-a dus la fereastră, afară ningea, geamul era direct cu vederea spre primărie şi ningea frumos peste această clădire veche din Braşov. Mi-a spus apoi la un moment dat: „Am să vă fac un cadou”. Şi a început să scotocească. Şi mi-a dat această fotografie. Deci fiecare dintre aceste poze care au intrat în album are istoria ei. Printre fotografiile din acest album se află şi cea cu Casa Mureşenilor.

I. L.: Aţi colaborat şi cu muzeul de la Casa Mureşenilor? Documentele relatează că Iraclie Porumbescu era în strânsă legătură cu Mureşenii, încă de pe timpul când era secretar la revista „Bucovina” a Hurmuzăkeştilor, care a apărut la Cernăuţi între anii 1848-1850.

N. C.: Da, am colaborat şi cu ei. Domnul Gherman, despre care vă vorbeam, mi-a spus să mai vin la Braşov pentru ca să-mi ofere patru scrisori ale lui Iraclie Porumbescu ca să pot să le consult. N-am mai apucat însă fiindcă între timp dânsul a murit. Când am venit la Casa Mureşenilor, muzeografa de acolo habar nu avea

despre ce e vorba.

I. L.: Da, am avut şi eu această tristă experienţă cu muzeul de la Casa Mureşenilor. Căutam ceva ce n-a fost publicat din corespondenţa Hurmuzăkeştilor cu Mureşenii. Mi s-a comunicat că scrisorile au fost transmise la Iaşi pentru consultare, de acolo nu s-au mai întors şi, în ultimă instanţă, ori s-au pierdut, ori a pus mâna cineva pe ele.

N. C.: Tot în această perioadă am mai cunoscut o doamnă care era profesoară de pian la şcoala de muzică din Braşov, un muzicolog distins. Dânsa se ocupa de istoria muzicii, a scris istoria muzicală a Braşovului. Ea mi-a oferit fotografia cu orchestra oraşului Braşov de altădată. Această orchestră a cântat cândva sub bagheta lui Ciprian Porumbescu, atunci când s-a interpretrat la Braşov premiera operetei *Crai nou*. Doamna care mi-a oferit fotografia se chema Gema Dindelius. Şi ea a murit.

Tot această orchestră va interpreta sub bagheta compozitorului, de această dată în postură de dirijor, primul concert mare românesc pe care l-a dat Ciprian Porumbescu înaintea plecării sale în Italia, concert în care s-a interpretat în prima audiţie *Rapsodia Română*, pe care el o scrisese pentru orchestră. Partitura s-a pierdut şi a rămas numai reducţia pentru pian, pe care Ciprian a trimis-o de la Nervi editorului Gebauer din Bucureşti şi Gebauer a publicat-o. După un timp, folosind notele pentru pian, Constantin Bobescu a refăcut partitura pentru orchestră. Aşadar, acum există imprimată pe disc toată lucrarea, *Rapsodia Română pentru orchestră* de Ciprian Porumbescu, datorită strădaniei lui Constantin Bobescu.

Acesta este volumul al doilea despre Ciprian Porumbescu pe care l-am scos eu. Între timp au trecut anii şi m-am gândit că trebuie să scriu o nouă carte mai amplă şi mai documentată despre Ciprian Porumbescu. Să dau lista compoziţiilor, să copmletez informaţiile pe care le adunasem între timp, într-un cuvânt, am adunat materialul necesar pentru scrierea acestei cărţi. De fapt, scrisesem prima parte când mi-am pus întrebarea unde o să editez această carte, pentru că la Editura Muzicală se pătrunde acum foarte greu. Ei scot vreo două-trei cărţi pe an, dar trebuie să fii membru al Uniunii Compozitorilor, trebuie să ai diferite alte merite pe care eu nu le am. Eu sunt o simplă cercetătoare. Despre o educaţie muzicală foarte înaltă nu se poate vorbi. Eu am făcut pianul până la refugiu, adică până în 1940. Pianul ne-a rămas la Cluj şi nu am mai putut să continui. Educaţia muzicală cât o am mi-am format-o prin audiţii selecte, prin concertele pe care le-am ascultat. Căutându-mi aşadar un sponsor pentru această carte, am vorbit la un moment dat cu o tânără farmacistă din Suceava, doamna Maria Olar, care a moştenit ce a mai rămas din arhiva lui Leca Morariu. Dânsa mi-a comunicat atunci că va deschide chiar o Fundaţie Leca Morariu, ceea ce s-a şi întâmplat. Ea mi-a făcut drumul spre domnul Ion Drăguşanul care dorea să publice ceva în acest sens. El este în conducerea Editurii „Muşatinii". Ne-am întâlnit cu Ion Drăguşanul, care a căzut de acord să publice lucrarea. Era prin anul 1992-1993. Discutând detaliile, am căzut de acord să se uite peste manuscris şi cercetătorul sucevean Nicolae Cârlan, care este foarte atent la lectură. Nu am fixat pe hârtie nici un fel de contract, i-am predat materialul necules la calculator sau la maşină, nu ştiam să culeg atunci la calculator, dar nici nu-l aveam. I-am dat lui Drăguşanul tot materialul de la nenea Ciprian, jurnalele şi toate celelalte. I-am zis: „Se publică întâi biografia, care este mai redusă aici decât cea cunoscută, adică o scurtă biografie, după care se vor publica jurnalele lui Porumbescu, scrisorile şi fotografiile". Asta a fost ideea mea iniţială. La urmă se va da o bibliografie şi, bineînţeles, o cronologie, care de fapt

este utilă pentru o astfel de carte.

În această carte *Puneţi un păhar cu vin şi pentru mine* (2003) am adunat mai multe materiale despre Ciprian Porumbescu. Este prima carte a mea despre Ciprian Porumbescu, unde se publică jurnalele şi scrisorile compozitorului. Citindu-i *Jurnalul*, citind scrisorile lui, scrisul lui, ne dăm seama de calitatea lui de prozator. Despre Ciprian ca poet nu putem vorbi încă, poate va veni şi momentul acesta, dar este un foarte bun povestitor, are foarte mult nerv, fantezie şi umor. Cititorul va fi racordat cu un temperament modern, care ştie să spună lucrurilor pe nume. Un om care iubeşte societatea, iubeşte prietenii, iubeşte viaţa, iubeşte paharul, fără ca din el să facă un cult. Doamne fereşte! Or, ştim bine, că la toate întrunirile studenţeşti pe care el le organiza, mai mult de dragul cântecului, tinerii iubeau să ciocnească un păhar, să cânte *Deşteaptă-te române*, *Să ciocnim, Pe-al nostru steag, Tricolorul* ş. a. Aceste lucruri se întâmplau la Viena şi Cernăuţi. Aceşti băieţi tineri şi frumoşi erau buni cântăreţi, ei făceau întotdeauna o impresie bună. Ei atrăgeau publicul, ştiau să se dăruiască pentru un ideal şi nu uitau totodată să se bucure de viaţă.

Iar acum despre carte. Ea este structurată în următoarele capitole: întâi, bineînţeles, începe cu o biografie, cât s-a putut de scurtă, a vieţii compozitorului, urmată de scrisori şi jurnale care se întretaie. Apoi urmează o listă a celor două sute de compoziţii despre care ştim că au existat, unele publicate, altele nepublicate. Din păcate foarte multe încă necunoscute, adică inedite. Vom încerca să le tipărim, cât se va putea. Apoi sunt aici, în carte, materiale despre Ciprian, care sunt foarte interesante. Asta este ceea ce am vrut să spun despre cartea mea.

Despre dragostea mea pentru Ciprian Porumbescu aş mai adăuga câteva cuvinte. E semnificativ faptul că eu am trăit alături de bunica mea, care a fost sora lui şi care m-a crescut până la vârsta de zece ani. Mama mea fiind doctoriţă era ocupată, copiii, nepoţii însă totdeauna stau pe lângă bunici. Bunica era pianistă, ea m-a învăţat să cânt la pian. Bunica mi-a cântat compoziţiile lui Ciprian Porumbescu şi mi-a povestit foarte multe despre acestea. Mi-a povestit despre multe detalii de interpretare, de concepţie a lucrărilor. Mi-a vorbit despre unele momente din viaţa compozitorului, despre faptul cum au fost gândite unele lucrări şi multe altele. Din toate aceste amintiri ale mele, din toate aceste lucrări, s-a născut cartea despre care vorbim. Din documentele pe care le-am studiat cu foarte multă atenţie şi cu simţul răspunderii am încercat să redau în aceste trei lucrări ale mele rodul muncii şi atmosferei spirituale care mi s-a transmis din familie şi care au avut la timpul său rolul respectiv în viaţa şi opera lui Ciprian Porumbescu, dar şi a părintelui său, preotul Iraclie Porumbescu. Acest prim prozator al Bucovinei s-a născut în 1823. Noi nu-l prea cunoaştem astăzi şi nu-i cunoaştem nici scrierile aşa cum s-ar cuveni. Opera i s-a publicat pentru prima dată la trei ani după moartea lui, după aceea au mai fost şi alte ediţii. Pe la 1923 una şi încă una la Cluj, la Editura *Dacia*, din care, bineînţeles, nu mai există exemplare. Intenţia mea este să mă ocup acuma de opera lui Iraclie, dacă voi avea sănătate şi putere.

Acum, când ţin cartea mea în mână, mă gândesc că aş aduce-o la zi, dar poate voi mai avea posibilitate. Vreau să menţionez că am pus domnului Drăguşanul la dispoziţie un număr mult mai mare de fotografii, cred că peste o sută şaizeci. El m-a avertizat să-i trimit câte fotografii am, că toate vor intra în carte. Am alergat în stânga, în dreapta, am adunat, am copiat de pe unde am putut, din cărţi, din reviste, am cheltuit şi la urmă ne-am ales cu ce ne-am ales. Adică nu a publicat decât câteva fotografii din cele care i le-am pus la dispoziţie. Să ştiţi că m-am

dus special la Viena pentru ca să aflu unde era clădirea în care dădea concerte Societatea „România Junǎ”. Aceasta este o specificare inedită. Clădirea se află în faţa Bisericii Franciscanilor din Viena. Eu am intrat, am vorbit cu supraveghetorul clădirii, care mi-a spus că există documente din timpul când a activat „România Junǎ” la Viena. El mi-a spus că aici, în această clădire, Societatea „România Junǎ” îşi dădea balurile, organiza diferite festivităţi ale sale. În partea de sus a clădirii este un salon pe care l-am vizitat şi unde cică se ţineau concertele Societăţii.

I. L.: Să înţelegem că e vorba despre clădirea vechii universităţi din Viena?

N. C.: În cartea scoasă de Drăguşanul apare un fragment de fotografie cu vechea universitate din Viena, unde Ciprian Porumbescu audia cursurile de istoria muzicii cu Eduard Hanslick. Aici, în această clădire, în salonul de la etaj, se dădeau balurile „României June” şi ale altor societăţi studenţeşti nemţeşti, nu numai cele ale Societăţii „România Junǎ”. Între lucrurile pe care Drăguşanul nu mi le-a publicat am şi fotografia profesorului de cor Franz Krenn de la Conservatorul la care a învăţat Ciprian Porumbescu. Franz Krenn conducea clasa de cor şi totodată conducea corul din faimoasa Biserică Sfântul Mihail (Michaelerkirche) din Viena, care este vizavi de Burg, de Palatul Imperial. Această biserică are un turn care datează din 1250. Când am vizitat Viena am fost în această biserică, am fotografiat locul unde cânta corul. În această biserică Ciprian a condus corul pe timpul studenţiei sale. Franz Krenn văzând că el este un muzician perfect, îl lăsa să conducă în locul lui. La urmă profesorul Franz Krenn i-a dat un certificat care mărturisea despre priceperea lui Ciprian de a conduce un cor şi priceperea sa de a compune pentru cor. Deci între fotografiile pe care i le-am dat lui Drăguşanul se află şi cea a lui Franz Krenn, care are o poveste aparte.

I. L.: Vă rog din tot sufletul să o mărturisiţi. Va fi o revelaţie pentru iubitorii de muzică şi pentru cei ce se interesează de perioada vieneză din viaţa lui Ciprian Porumbescu.

N. C.: Sigur că, dacă nu ar fi fost norocul întâmplării, nu aş fi găsit nici în ruptul

capului fotografia lui Franz Krenn, să dai cu tunul. Am fost şi la arhive şi peste tot la Viena, nicăieri nu am dat peste fotografia lui Franz Krenn. Ei, întâmplarea face ca fiica mea să-mi încredinţeze misiunea de a cumpăra două bilete la un concert Sergiu Celibidache, la care dânsa ţinea numaidecât să mergem. Mi-a dat 100 de mărci şi mi-a spus să mă descurc. Un bilet costa în jur de 50 de mărci. Acolo unde trebuiam să achiziţionez biletele pentru concert era o prăvălioară unde se vindeau discuri, cărţi de muzică şi bilete de concert. Lumea sta la coadă, unde m-am aliniat şi eu. Între timp văd că dintr-un raft o carte stă să cadă. Şi ce face o femeie ordonată, vrea să pună la loc cartea. Trag cartea şi văd că este o carte despre Anton Bruckner, profesorul lui Ciprian Porumbescu de armonie. N-am ezitat şi am cumpărat-o. Când am întâlnit-o pe fiică-mea i-am spus: „Adio cu Celibidache!", deoarece cartea costa 90 de mărci. Însă a dat Dumnezeu că am ajuns şi la concert. Deci în această carte am şi găsit fotografia lui Franz Krenn. Iată că aşa a venit la mine şi Franz Krenn. Sigur că până la urmă Drăguşanul n-a publicat fotografia lui Krenn.

I. L.: El n-a ştiut să valorifice acest document, n-a avut de unde să-i cunoască importanţa.

N. C.: Da, i-au scăpat multe lucruri. Şi atenţia omului, este atâta cât ţi-o dă Dumnezeu. Trist este că i-a scăpat faptul care denotă că între manuscrisul pe care-l avea de la mine bătut la maşină şi pe urmă cel cules la calculator era o diferenţă. Manuscrisul meu bătut deja la calculator cuprindea *Jurnalul* lui Ciprian Porumbescu de la Cernăuţi şi Stupca, or manuscrisul după care editorul Drăguşanul a bătut din nou textul la maşină era al lui Leca Morariu, dăruit de doamna Olar de la Suceava, care se termina cu întoarcerea lui Ciprian la Stupca. Deci îmi lipseşte în această carte, *Puneţi un pahar cu vin şi pentru mine*, cea mai fericită parte a existenţei lui Ciprian, vara fierbinte din anul 1879.

I. L.: Dar manuscrisul s-a păstrat, nu-i aşa? Deci se poate recupera ceea ce nu a intrat acum în carte.

N. C.: Da, manuscrisul este şi sigur că se poate recupera ceea ce n-a intrat în cartea scoasă de Drăguşanul.

I. L.: Ceea ce aţi reuşit să faceţi dumneavoastră pentru înveşnicirea numelui lui Ciprian Porumbescu este enorm, deci nu aveţi nici un motiv să vă întristaţi pentru unele nereuşite.

N. C.: Eu sunt o perfecţionistă de felul meu. Mie-mi place să fac lucrul curat şi cât se poate de perfect.

I. L.: Sunteţi de şcoală veche, aveţi alte cerinţe faţă de ceea ce facem şi cum facem, faţă de ceea ce realizăm.

N. C.: Da, sunt de şcoală veche şi atunci când fac ceva trebuie să fie făcut cum se cade. Când scriu o scrisoare înseamnă că scriu o scrisoare, nu arunc acolo nişte cuvinte alandala. Când fac ordine – fac ordine. Adică, nu că aş fi excesiv de ordonată, aşa cum este partea ardelenească a familiei mele, eu am şi ceva din sângele Porumbeştilor, însă ordinea îmi place.

Apropo, să invoc aici câte ceva din amintirile hazlii ale bunicii mele, pe care şi mama mi le repeta adeseori. Cică Ciprian spunea câteodată, referindu-se la sora sa Mărioara: „Nu o lăsaţi să facă ordine în hârtiile mele de pe masă". Putea să facă ce vrea, dar ce era pe masă trebuia să rămână neatins, pentru că el ştia ce şi de unde să ia. Când i-a făcut o dată ordine, el a spus în glumă că o croieşte cu arcuşul dacă mai face.

I. L.: Aţi vorbit până acum despre cea de a treia carte a dumneavoastră şi

ultima despre Ciprian Porumbescu, dintre care le-aţi publicat până astăzi. V-aş ruga să spuneţi câteva cuvinte şi despre volumul *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu* (1999).

N. C.: Da, am mai scos o carte, o culegere de scrisori de-ale lui Iraclie Porumbescu către familie, adică special pentru Mărioara, scrisori adresate Mărioarei şi celui mai apropiat prieten al lui Ciprian, preotul Constantin Morariu. Aceste scrisori sunt extrase dintr-un maldăr imens de scrisori, cred că am vreo 300-400 de scrisori de-ale lui Iraclie Porumbescu. Am ales pe cele mai semnificative şi pe cele scrise în limba română.

I. L.: Iraclie Porumbescu scria şi în limba germană. Au rămas scrisori scrise de el şi în limba germană?

N. C.: Da, chiar şi fiicei lui, Mărioara, îi scria uneori în limba germană. Sigur că cele mai multe scrisori sunt în limba română. Eu le-am extras, fiindcă am cosiderat întotdeauna şi îl simt şi astăzi ca unul din marii noştri povestitori. Când scrie în limba română el scrie într-o limbă care se plasează, aş spune eu, între Creangă şi Sadoveanu. E o limbă românească frumoasă, curgătoare, cu acele reveniri de fragmente de frază care se leagănă pe câte o idee anterioară, ca şi cum ai zice: „A, stai că-ţi mai adaog ceva" – şi mai adaogă ceva şi bagă ideea în aceeaşi frază. E aşa cum povesteşte ţăranul, e aşa cum se povestea mai demult, cum povesteau şi cronicarii, între limba cronicarilor şi felul cum vorbesc ţăranii putem să-l situăm pe Iraclie Porumbescu. Dacă el s-ar fi născut în Moldova, dacă n-ar fi beneficiat de educaţia habsburgică, ar fi fost scutit de acele germanisme pe care le are în proza lui, când se adresează unui intelectual. Când îi scrie lui Constantin Morariu, de exemplu, mai putem înţelege, dar când îi scrie Mărioarei, e cu totul altceva.

I. L.: Oricum, trebuie să nu uităm că a fost secretar de redacţie la ziarul „Bucovina" al Hurmuzăkeştilor din Cernăuţi. Şi ce amintiri deapănă el despre aceşti boieri bucovineni de neuitat, ce amintiri ne lasă despre sosirea lui Aron Pumnul în Cernăuţi!

N. C.: De aceea, dorinţa mea este să pot să republic povestirile lui, amintirile lui, într-un volum aparte. Pentru că primul volum care a apărut după moartea lui Iraclie Porumbescu şi care a ieşit sub oblăduirea lui Leonida Bodnărescu se bazează pe scrisorile dăruite acestuia spre publicare de către Iraclie Porumbescu. Acuma, între aceste scrisori pe care i le-a dat preotul, unele au fost deja publicate anterior prin reviste. Ar fi de dorit să mă documentez, să consult „Gazeta Transilvaniei", „Albina", pentru că acele scrisori, trimise de Iraclie la aceste publicaţii, sunt corectate (revăzute) de el însuşi. Or, ceea ce i-a dat el lui Leonida Bodnărescu este manuscrisul original şi s-ar putea întâmpla ca povestirea să fie îmbunătăţită chiar de către Iraclie.

I. L.: Să ştiţi că se întâmplă şi viceversa. În Biblioteca Academiei Române am dat de nişte scrisori ale lui Nicu Hurmuzaki, cel din urmă dintre fraţii Hurmuzaki din generaţia întâi, care a devenit ulterior membru de onoare al Academiei Române. Aceste scrisori sunt „îmbunătăţite" de către istoricii de mai târziu, care le-au redactat de fapt, ceea ce este un lucru inadmisibil, după părerea mea.

N. C.: Da, de aceea eu vreau să merg pe textul lui crud. Singurul lucru pe care aş vrea să-l fac, dacă e cazul, să umblu puţin la verbe. Am observat că Iraclie a aflat despre existenţa perfectului simplu şi-l folosea şi acolo unde nu prinde. Bucovineanul nu-l utilizează de fapt. În Bucovina nu se foloseşte perfectul simplu în vorbirea orală. Aici mi-aş permite să-l înlocuiesc cu perfectul compus, de

exemplu. Atât ce mi-aş permite să intervin în text. Altceva nimic. Nu ştiu dacă nu ar fi benefic să extrag informaţiile adăugătoare referitor la cele relatate anterior. El, ca povestitor, nu-şi dădea seama că aceste informaţii adăugătoare îngreunează textul. Se-apuca şi dădea nişte informaţii despre cele spuse mai înainte. E de văzut dacă nu ar fi bine să se dea un asterisc, o trimitere, şi atunci textul ar avea de câştigat.

Vreau să-l readuc pe Iraclie în literatura care circulă, fiindcă el este unul dintre primii noştri scriitori. El poate fi comparat cu Creangă, cum am mai spus. Netrăind alături de Creangă în Moldova, el scrie aceste amintiri despre Bucovina, frumoasele povestiri cu filon folcloric, cum este cea cu Darie şi altele, care sunt aşa de curate, aşa de fascinante.

I. L.: Dar despre poeziile pe care le-a scris, ce părere aveţi?

N. C.: N-aş vrea să vorbesc despre poeziile lui. Sunt slabe şi nu rezistă criticii. La vremea lor au fost bune pentru îmbărbătarea românilor, a fost ceva pentru suflet, din punct de vedere literar însă nu prea au valoare.

I. L.: Doamna Cionca, acum aş dori să reveniţi la prietenia dintre Porumbescu şi Bucevschi. A existat şi o colaborare artistică între ei. Adevărat, nu atât de bogată, însă a existat, de altfel, cum şi între Mihai Eminescu şi Ciprian Porumbescu. Nu mai spun că descoperirea acestei din urmă colaborări vă aparţine, atât dumneavoastră cât şi muzicologului Viorel Cosma. Este vorba despre textul poeziei *Înger de pază*, care a fost reluat de compozitor la 22 octombrie 1880, pentru ca ulterior să apară, sub acelaşi titlu, o lucrare pentru cor bărbătesc, compusă de Ciprian Porumbescu. Cât priveşte colaborarea artistică dintre Ciprian şi Epaminonda, despre ea aflăm tot din câteva rânduri ale corespondenţei lui Porumbescu, care indică cu exactitate că o lucrare a lui, apărută în 1880, are coperta lucrată de Epaminonda Bucevschi. Lucrarea este intitulată *Zâna Dunării*. Pe coperta acestei lucrări este imprimată monograma comemorativă, plasată deasupra titlului compoziţiei care ar putea să fie chiar monograma autorului, adică cea a pictorului Epaminonda Bucevschi.

N. C.: Da, a existat între ei o prietenie şi o colaborare. Invoc aici o scrisoare a

lui Ciprian, pe care am descoperit-o recent, lucrând la cartea mea, în care el spune: „Tablourile lui Bucevschi ce mi-au rămas la Braşov să le luaţi". Prin urmare, avea tablouri de Bucevschi. Iar scrisorile lui Alecu Hurmuzaki, nenea Ciprian le-a vândut. V-am mai spus, este vorba despre fratele mamei mele, care la un moment dat era muritor de foame, fiindcă pe el l-au lăsat fără pensie, fără nimic. Toate acestea se întâmplau în epoca comunistă. Bine că nu l-au băgat la închisoare, fiindcă el a fost secretarul lui Lucreţiu Pătrăşcanu un timp. Ce s-a întâmplat cu Lucreţiu Pătrăşcanu ştim, nenea Ciprian însă nu a fost nici măcar membru de partid. El a fost luat ca secretar pentru ca să i se facă un cod al muncii. Când a căzut Lucreţiu Pătrăşcanu, pe Ciprian Raţiu l-au dat afară pur şi simplu. La vârsta lui de 50 şi ceva de ani a rămas fără nimic. Şi atunci el a vândut multe manuscrise Porumbescu, care au trecut prin moştenire de la Leca Morariu la el. Manuscrisele au trecut de la Mărioara Raţiu-Porumbecsu la Leca Morariu şi de la acesta la nenea Ciprian, unchiul meu. Şi din ele el a trăit.

Din scrisori aflăm că Alecu Hurmuzaki se luptă cu Iraclie Porumbescu pentru ca acesta să intre în politică. Se cunoaşte momentul din viaţa lui Iraclie Porumbescu când acesta a fost trimis ca preot la Boian pentru ca să liniştească spiritele agitate de acolo şi să potolească prozelitismul catolic, încuibat pentru moment în Boianul lui Neculce. Episcopul Eugen Hacman l-a trimis la Boian, ca într-un surghiun. Şi acuma, să încheiem acest epizod cu una din cele mai nostime glume ale lui Iraclie Porumbescu, adresate lui Hacman. Abia numit el, hirotonit fiind ca preot în comuna Şipote, îi scrie episcopului următoarea scrisoare, citez din memorie: „Prea Sfinţia Voastră, am nevoie de trei clopotari: unul să ţie clopotniţa, al doilea să tragă clopotul, al treilea să meargă pe dealuri să-mi adune enoriaşii, că clopot nu-i".

I. L.: Dacă veni vorba despre Şipote, poate ne spuneţi câteva cuvinte şi despre Carol Miculi, care ştim că poposea în vacanţa de vară la Iraclie Porumbescu, la Şipote. El venea din Lemberg (astăzi Lwov), unde avea postul de director al Conservatorului de acolo, pentru ca să se odihnească vara în Bucovina.

N. C.: Da, Carol Miculi poposea întâi în Cernăuţi, la fraţii Hurmuzaki, mai bine zis în casa bătrânului Doxachi din Cernăuţi. Pentru că Iraclie acolo l-a cunoscut, fiind, după cum am mai spus, secretar la ziarul „Bucovina" pe care îl redactau fraţii Hurmuzaki. Şi de aicea, cum spune povestea, pornea spre Şipote împreună cu pianul încărcat într-un car cu fân. Nu ştiu dacă am dreptate, dar eu văd mereu o imagine interesantă: o laviţă (laiţă se zice în Bucovina) pe care stă un preot tânăr şi cineva de-ai casei, în cameră, lângă geamurile mici şi la o pianină cântă cineva la lumina unei lumânări sau a unei lămpi de gaz. Aşa văd eu imaginea. Şi iarăşi o afirmaţie de-a bunicii mele, când eu, fiind mică, nu vroiam să însuşesc să scriu pe hârtie notele muzicale, când învăţam să cânt la pian. Atunci ea mi-a spus: „Uite, să ştii, că unchiul Ciprian nu ştia să scrie literele când a învăţat să scrie notele muzicale de la Carol Miculi. Acesta a şi zis: – Hai să-l învăţ notele muzicale". Carol Miculi a văzut că el cântă perfect la vioara aceea cumpărată de tatăl său, din târg, la vârsta când Ciprian avea doar cinci ani. El cânta melodia *Măi ciobane de la oi* şi alte cântece pe care le auzea la clacă. Imediat le prindea la ureche şi le cânta. Atunci Miculi i-ar fi spus: „Tu nu vrei să le scriu eu pe note?". La care Ciprian îi răspunse: „Dar ce-mi trebuie mie note, eu le am în cap". Miculi ripostează: „Da, dar tu poţi să le uiţi, şi-atuncea dacă sunt scrise pe note, ele rămân acolo şi le poţi oricând vedea din nou". Şi Ciprian ar fi răspuns: „Dar tu nu ai în cap ceea ce este scris pe note?". Şi aşa din vorbă în vorbă, din joacă în joacă,

Miculi l-a învăţat pe Ciprian să scrie notele muzicale: un cerculeţ, un punct cu codiţă, o aripioară, un bastonaş etc. Şi-apoi copilul, mai târziu, de câte ori auzea un cântec şi-l nota pe hârtie, într-un caieţel aparte. Aşa a învăţat Ciprian notele muzicale.

I. L.: Doamna Cionca, când vorbeaţi despre cartea dumneavoastră *Puneţi un pahar cu vin şi pentru mine*, care s-a lansat în cadrul salonului, aţi amintit nişte crâmpeie sau a fost o replică din sală, în tot cazul, aţi reacţionat prompt în ce priveşte referirea la Bertha Gorgon, dragostea cea mare a lui Ciprian Porumbescu. Poate ne spuneţi câteva cuvinte în legătură cu această pasiune a compozitorului bucovinean.

N. C.: Da, Bertha Gorgon a fost o mare pasiune a lui Ciprian. Şi vreau să adaog că Ciprian a meritat cu mult mai multă atenţie din partea ei, decât a avut-o el. Vreau să spun că scrisorile Berthei către Ciprian, pe care le am în copie (originalele se află la Muzeul din Suceava) conţin foarte multe lucruri interesante şi oarecum ciudate. Mă refer la atenţia ei care ar fi trebuit să fie cu mult mai sporită faţă de ceea ce simţea Ciprian pentru ea. De exemplu, prima scrisoare în care ea îi răspunde că nu poate să vină la o întâlnire din motivul că este ocupată la bucătărie. Banalitatea refuzului e vădită. Şi aceasta, după ce s-au cunoscut şi s-au plăcut, bineînţeles, reciproc. După vara aceea fierbinte a anului 1879, în care ea îi răspunde prin priviri şi comportare la sentimentul nutrit de el, Ciprian pleacă la Viena. Iar când se întoarce din capitala muzicii, ea refuză să-l mai vadă, nu răspunde la scrisori şi chiar îi comunică unei prietene comune a lor, Lola Lichtenberger, următoarele: „Spune-i lui Ciprian că eu ştiu tot ce a făcut la Viena", cică ar fi ştiut totul despre viaţa pe care a dus-o el la Viena. Sigur că nu se puteau aduce acuzaţii unui tânăr de 26 de ani pentru că el s-a distrat, a dansat în lipsa ei. Sunt nişte acuzaţii neîntemeiate. În orice caz, după aceea urmează răceala dintre ei, părinţii le interzic căsătoria. Ea repetă mereu prietenelor ei, în aceeaşi formulă: spune-i lui Ciprian să se liniştească, să se potolească, să mă uite, să se dedea muzicii lui, să renunţe la mine etc.

I. L.: Şi asta se întâmpla în pofida faptului că Ciprian făcea muzică împreună cu tatăl ei, pastorul Gorgon, care nu-l agrea ca pe un viitor ginere, ci vedea în el doar un partener de seri muzicale. Ciudat lucru şi acoperit de mister.

N. C.: Da, foarte interesant. Atunci când Bertha îi întoarce spatele, pastorul Gorgon vine la Stupca, le face o vizită şi-l invită pe Ciprian la el, fiindcă nu putea fără muzică nici pastorul. El se bucura de vioara lui Ciprian. Cântau împreună sonate de Haydn şi de Beethoven. Pastorul se bucura de Ciprian ca muzician, dar în acelaşi timp nu-l vroia de ginere, cum spuneaţi adineaori, fiindcă între timp el fusese în închisoare, era şi arborosean. Arătase atâta patriotism românesc şi se gândea bătrânul Gorgon cum să ia în familia sa de preot luteran pe acest român?! Şi încă ceva, el aflase că în închisoare Ciprian a contractat tuberculoza de care suferea. Probabil s-o fi gândit: cum să-mi dau eu bobocul meu de fată după un bolnav. Deci, pe de-o parte el e român, pe de altă parte este şi bolnav. Poate astea au fost gândurile care l-au stăpânit pe pastorul Gorgon, cine ştie?…

I. L.: Să ne gândim la Mărioara care l-a îngrijit pe Ciprian cu devotament până în ultimele clipe. De ce n-ar fi putut face acelaşi lucru Bertha, care era sănătoasă şi ar fi rezistat să-l îngrijească. Ciprian ar fi trăit poate mai mult, ar fi scris cu siguranţă ceea ce n-a reuşit să ne lase. Or, Mărioara era cu mult mai firavă decât Bertha şi cu toate acestea a demonstrat un devotament faţă de fratele ei de neimaginat.

N. C.: Să vă mai spun că doamna Filia Popovici, Teofilia Popovici, pe care o avem în fotografie în cartea mea scoasă de Drăguşanul, îl adora pe Ciprian. Cânta cu el de multe ori, făcea muzică cu el în casa lui Mandicevschi din Cernăuţi. Ea era fiica acelui preot bogat din Cernăuţi, pe nume Popovici. Dacă s-ar fi însurat Ciprian cu ea, n-ar mai fi avut griji materiale, n-ar mai fi ştiut ce înseamnă să-ţi agoniseşti pâinea de toate zilele, şi-ar fi văzut doar de compoziţiile sale.

I. L.: Bine, dragă doamnă Nina, dar poza cu Teofilia Popovici care a intrat în cartea dumneavoastră nu este altceva decât portretul Filiei Popovici pictat de Epaminonda Bucevschi.

N. C.: Da, exact, domnul Drăguşanul a uitat să dea inscripţia pe care am solicitat-o sub această poză. De altfel, Ciprian o numea în corespondenţa sa Boopis. Eu am tot căutat cine e această Boopis. După spusele lui nenea Ciprian, fratele mamei, Boopis ar fi o zeitate neimportantă din mitologia greacă, care avea ochii mari şi frumoşi. Ciprian Porumbescu vorbeşte mereu despre ea în corespondenţa sa, dar nu cred că o iubea. El era pur şi simplu sensibil la frumuseţea feminină. Într-un fragment de jurnal, Ciprian notează că Pridie, un prieten de-al lui, îl întreabă de ce nu se însoară cu Boopis? Prietenii au observat că exista o plăcere reciprocă între ei sau poate că ea singură a transmis acest lucru prin Pridie. Însă atunci când a fost întrebat, Ciprian a răspuns: „Asta nu se poate”. La mijloc era Bertha Gorgon. Mai târziu ştim că Luţia se însoară cu Teofilia Popovici. Din această căsătorie s-a născut acel Elie Luţia, bine cunoscutul erou. Deci o familie frumoasă. Pe unul din Luţia, Ciprian l-a cunoscut încă de la Serbarea de la Putna. El apare des în corespondenţa lui.

I. L.: Da, este cunoscut şi Petre Luţia, profesor de istoria artelor la Universitatea din Cernăuţi, care este tot din această familie. El a scris două articole foarte frumoase despre viaţa şi opera lui Epaminonda Bucevschi. Despre el aminteşte şi Corneliu Gheorghian în cartea sa *Bucovina în pictură*, dedicată operei pictorului diecezan Epaminonda Anibal Bucevschi.

N. C.: O altă pasiune a lui a fost o tânără din Braşov, pentru care Ciprian s-a aprins ca o făclie. Într-o scrisoare de la Braşov este descris şocul întâlnirii compozitorului cu această tânără braşoveancă. Ciprian a privit-o adânc în ochi, după care i s-a făcut rău. Prietenul lui, Petrescu, care a scris prima biografie a compozitorului, îi zice: „Ce-i cu tine, prietene, du-te de te culcă, eşti ca un mort”. Şi asta premerge concertului pe care urma să-l dea. Înainte de concert, el a avut vreo câteva zile de criză. Compozitorul a fost o fire extrem de sensibilă şi receptivă la frumuseţea feminină. Acesta nu era un neajuns al lui. Însă dragostea vieţii sale a rămas, după cum spuneam, Bertha Gorgon.

Din păcate, în această carte a mea despre Ciprian Porumbescu, *Puneţi un pahar cu vin şi pentru mine*, au apărut multe greşeli. S-au strecurat greşeli şi la

copierea textului după traducerea lui Leca Morariu. De exemplu: „Călăresc singur cu trenul…” Cu siguranţă că ar fi trebuit să fie cuvântul „călătoresc”. Sau Stroieşti, în loc de Storojineţ şi altele de genul acesta. Doamna Maria Olar de la Suceava trebuia să ţină seama de exactitatea textului lui Leca Morariu. În sfârşit, s-a făcut cum s-a făcut. Pentru cititor, cred eu, cartea aceasta este o realizare.

I. L.: Acuma, dacă mai doriţi să comentaţi vreo poză dintre acelea care au intrat în această carte, v-aş ruga să spuneţi câteva cuvinte despre vechea universitate din Viena, unde fotografia nu apare cu nici un fel de comentariu.

N. C.: Da, este vorba despre vechea universitate în care Ciprian audia cursurile lui Eduard Hanslick. Acesta îl critica pe Wagner la timpul său. Există o caricatură unde Wagner îl ţine pe Hanslick în mână, iar în jurul lui se învârte o puzderie întreagă de critici muzicali minori, care îl hărţuiesc pe uriaşul Wagner. Ciprian Porumbescu îl adora pe Wagner. El notează undeva chiar că nu poate să doarmă după ce ascultă vreo operă de Richard Wagner.

I. L.: Cât de frumos vorbeşte Ciprian şi despre Johann Strauss, despre orchestra fraţilor Strauss. El a audiat orchestra fraţilor Strauss nu o dată la Viena.

N. C.: Cu siguranţă, el vorbeşte foarte frumos despre Johann Strauss şi despre fratele acestuia, Eduard Strauss, Edy Strauss cum i se mai spunea. Să ne aducem aminte de documente, care spun că în 1880, la revelionul comunităţii româneşti din Viena, Eduard Strauss interpretează cu orchestra sa valsul *Camelii* de Ciprian Porumbescu. Sunt nişte pagini fermecătoare în *Jurnalul* lui Ciprian dedicate muzicienilor vienezi şi, în special, vieţii culturale şi muzicale a acestui „oraş etern” al muzicii.

I. L.: Doamnă Nina Cionca, acum, când ne apropiem de sfârşitul convorbirii noastre, ţin să vă mulţumesc din suflet pentru amabilitatea dumneavoastră de a ne fi oaspetele revistei şi pentru generozitatea de a ne fi comunicat atâtea lucruri interesante şi necunoscute despre acel care a fost Ciprian Porumbescu – un adevărat vizionar al operetei româneşti – şi care a rămas să strălucească mereu pe firmamentul muzicii româneşti ca un crai nou.

CONSTANTIN FLONDOR – UMILUL MĂRTURISITOR AL CULORII SAU RECUPERAREA TRADIŢIEI PRIN CREDINŢĂ*

Motto: „*Pictura o simt ca pe o fiinţă*"
(C. Flondor)

Ilie Luceac: Domnule Constantin Flondor, dumneavoastră faceţi un arc reuşit peste timp, perpetuând cunoscuta familie a Flondorenilor din Bucovina.

Noţiunea proustiană de timp nu v-a atins cu aripa ei. Aţi învins timpul şi aţi înfruntat cu demnitate vremurile de tristă amintire. Suntem foarte bucuroşi să vă întâlnim la Timişoara şi să vă cunoaştem mai îndeaproape. Speranţa că vom realiza un dialog interesant pentru cititorii revistei noastre ne inspiră curaj şi încredere în intenţia de a vă întreba cât mai multe despre tainele artei pe care o stăpâniţi. De aceea, pentru început, v-aş ruga să spuneţi câte ceva despre instruirea dumneavoastră profesională, despre şcoala pe care aţi făcut-o şi cum aţi ajuns la pictură.

Constantin Flondor: La pictură am ajuns, pot să spun, prin descendenţa familiei. În familia mea exista o predilecţie pentru desen, pentru lucrurile frumoase. Tata avea talent pentru pictură, dar asta am observat mult mai târziu. Copil fiind,

mă uitam ce face fratele meu, era cu şase ani mai mare decât mine. Chiar la Cernăuţi, când îşi făcea fie lecţiile pentru şcoală sau din când în când făcea nişte desene, eu stăteam şi priveam ca la o minune care se desfăşoară în faţa mea. Şi aşa poate că încetul cu încetul s-a înfiripat în mine plăcerea de a desena, de a colora. Mai târziu făceam şi eu acuarele, copiind fie nişte lucrări ale altor pictori, fie imitându-i pe tata sau pe fratele meu...

Până la urmă, am ajuns la Timişoara, în călătoria mea, în refugiul meu din Cernăuţi. Cam aşa, am făcut o buclă, un arc, cum spuneaţi mai înainte, de data asta însă în sensul direct al cuvântului: întâi am fost la Bucureşti, apoi undeva în Oltenia, lângă Craiova, la Podari, şi abia după aceea am ajuns la Timişoara. Pare-se că refugiul a fost organizat de fabrica de zahăr, unde era tata angajat, la Jucica, lângă Cernăuţi. Aproape toată conducerea, directorul şi o grămadă de

* *Constantin Flondor – umilul mărturisitor al culorii sau recuperarea tradiţiei prin credinţă* (dialog cu pictorul Constantin Flondor), în „Glasul Bucovinei", An. X, nr. 1-2 (37-38), 2003, p. 7-35.

oameni angajaţi ai fabricii s-au refugiat atunci împreună. Întâi la Podari şi pe urmă am ajuns la fabrica de zahăr din Timişoara. Şi atunci a venit momentul că a trebuit să mă decid pentru o profesiune. Eu eram foarte precis că trebuie să fac şcoala de arte. Noroc că era un liceu de arte plastice chiar în Timişoara, unde am şi ajuns să învăţ cu sprijinul părinţilor mei. Ei susţineau această idee, fiind deopotrivă sensibili la pictură. Aici, în Timişoara, am făcut patru ani la liceul de arte, din 1950 până în 1954, după care am dat admiterea la Bucureşti, la Institutul „Nicolae Grigorescu", unde am învăţat şase ani, din 1954 până în 1960.

I. L.: Maestre Constantin Flondor, fiindcă vorbim despre pictură şi despre şcoala prin care aţi trecut, vă rog să spuneţi câteva cuvinte referitor la profesorii dumneavoastră iubiţi, aţi avut îndrumători celebri pe care i-aţi păstrat în memorie până acum?

C. F.: Da, există în ucenicia mea profesori cărora le datorez foarte mult, mai ales în primii ani de iniţiere în tainele picturii. Mi-aduc aminte, în primul rând, de Iulius Podlipny, care a fost profesor la Liceul de arte şi căruia îi datorez foarte mult, în special în meseria de a desena, dar şi pentru faptul că a ştiut să-mi insufle credinţa pe care trebuie s-o aibă un viitor artist. Pentru el a desena era o stricteţe, era ca o religie aproape, un cult. Omul care desenează trebuie lăsat în pace, trebuie să aibă linişte, plus că cel care se dedică picturii trebuie să fie aproape ca un călugăr, un adevărat ascet. Trebuie să renunţi la toate bucuriile vieţii. Eu n-am mers chiar pe calea asta pe care o arăta el, dar am rămas cu ideea formată, şi anume, cât de extraordinară este această meserie care se numeşte *artă*.

I. L.: Exact aşa cum scrie şi Cesare Paveze în cartea sa *Meseria de a trăi*. Arta este cu adevărat o meserie superbă prin care poţi să-ţi realizezi gândurile şi intenţiile, dacă posezi, bineînţeles, talentul respectiv. Cesare Paveze afirmă undeva în cartea sa că punctul de legătură este meseria ta, viaţa fiind *nevoia de expresie* a gândurilor şi *nevoia de contact cu aproapele* prin intenţii. Cam aşa spunea Cesare Paveze despre meseria vieţii, care este de fapt, până la urmă, o artă. Nu ştiu dacă am reuşit să citez corect din memorie ceea ce spunea scriitorul filozof italian, dar cert este că aceste cuvinte se potrivesc artei dumneavoastră de a trăi.

Momentele cele mai inspirate despre care aţi amintit mai sus corespund anilor 1950-1954. Este perioada când pictura v-a cucerit definitiv, nu-i aşa?

C. F.: Aşa este. Din 1954, când am intrat la Institut, acolo profesorii mei direcţi au fost mai mulţi. Am avut un profesor pentru care am toată consideraţia – Rudolf Schweizer-Cumpănă îl chema – nu mai trăieşte. L-am avut în anul întâi de studii. Era un pictor de factură postimpresionistă. A făcut şcoala la München. Originea lui este fie austriacă, fie germană, fie franceză. Nu sunt sigur, dar cert este că era şi jumătate român. Lui îi datorez destul de mult. După el nu am avut parte de profesori pe care mi i-aş fi dorit cel mai mult, cu care să mă leg foarte bine. Deşi circulau atunci prin Universitate doi mari profesori: Baba şi Ciucurencu. Eu n-am ajuns la ei şi nici ei la mine. O singură dată a trecut Corneliu Baba prin atelier şi mi-a făcut o corectură. O ţin minte, fiindcă a fost un cuvânt de apreciere şi mi-a căzut foarte bine la un studiu pe care-l aveam. Cam asta.

Aş zice însă că ucenicia mea a continuat şi după ce am terminat Institutul „Nicolae Grigorescu", citind şi descoperind foarte multe. Ca dovadă, în primii ani m-am angrenat puternic într-un grup de avangardă din Timişoara, pe lângă alţi doi pictori care mi-au devenit prieteni, formând astfel gruparea care purta denumirea „Sigma". Acesta era un grup de avangardă la vremea aceea în Timişoara. Aici, în această grupare, ochii noştri s-au deschis la ceea ce în Universitate nu ni s-a

comunicat suficient, am în vedere ceea ce s-a întâmplat în secolul al XX-lea în „aventura” picturii. Începuserăm să citim prin cărţi şi să recuperăm un timp pierdut. Deci cam aşa s-a produs ucenicia mea, pe care consider că o continui şi acuma, când am lăsat în urmă secolul al XX-lea şi am trecut, aproape pe nevăzute, în secolul al XXI-lea.

Dar vreau să spun că e o moarte profesională sigură, o autonihilare iminentă dacă consideri că ai făcut totul, că ai atins perfecţiunea şi că nu mai ai paşi de făcut. Şi atunci începi să te autoplagiezi într-una şi să cazi într-un timp mort. În jurul tău se creează un spaţiu fără viaţă, un vid. Ceva ce este asemănător cu moartea latentă, cu stingerea.

I. L.: Sigur, răspunsul dumneavoastră este al unui artist adevărat. Ucenicia nu se sfârşeşte nicicând.

Să revenim însă la un subiect despre care aţi amintit în treacăt mai înainte, şi anume, la maestrul Lövendal, pe care Bucovina îl cinsteşte ca pe un pictor al ei. Vă rog să ne spuneţi câteva cuvinte despre artistul pe care îl apreciază în egală măsură Chişinăul, Bucureştiul şi Cernăuţiul. Bineînţeles, Cernăuţiul de altădată, din perioada interbelică, când George Lövendal a trăit şi a creat în capitala Bucovinei.

C. F.: Am avut această ocazie să-l întâlnesc pe coridoare ca pe un profesor care funcţiona în cadrul Institutului „Nicolae Grigorescu”. Bineînţeles, nici el nu mi-a fost profesor, fiindcă a fost la *monumentală*, mai mult ca sigur. Eu eram la secţia *pictură.* Deci, oricum n-aveam cum să-l am ca profesor. Însă despre Lövendal pe parcurs aveam să aflu din ce în ce mai multe, şi despre legătura lui cu Bucovina şi cu reprezentările de ţărani. Chiar am şi folosit o lucrare de-a lui într-o expoziţie destul de mare pe care am avut-o la muzeul din Timişoara, o expoziţie organizată de mine şi intitulată *Însemnări pentru o nostalgie – Bucovina.* Era şi un Lövendal în cadrul expoziţiei, mai erau lucrări şi ale altor pictori din Bucureşti, Horia Bernea, de exemplu, erau nume importante. La această expoziţie a participat şi grupul „Prolog”*,* grupare în care mă aflu eu acuma, or, „Sigma” a fost tinereţea, iar maturitatea, înţelepciunea, ţine de „Prolog”. Referitor la Lövendal, am cunoscut nişte familii de refugiaţi, care aveau un portret de Lövendal, intitulat, se pare, *Portret de fată*, în care cred că era reprezentat cineva din familia pictorului.

I. L.: Domnule Flondor, vă rog să vorbiţi mai detaliat despre gruparea „Prolog”, al cărei membru am înţeles că sunteţi de multă vreme**.**

C. F.: Când am ajuns în Timişoara, după ce am terminat facultatea, i-am întâlnit pe încă trei colegi cu care am intrat în grupul „Sigma”, care promova un fel de corelare a artelor cu o gândire mai ştiinţifică. Mergeam, aşadar, pe un soi de cercetare în domeniul artelor plastice. Se puneau nişte probleme de limbaj în domeniul picturii. Această experienţă a durat vreo şapte-zece ani, cu o inerţie firească. Chiar după ce ne-am despărţit, aveam tineri care încă erau împreună cu noi, mai aveam preocupări care erau legate de programul acestui grup. Asta a fost prima mea şcoală, prima învăţătură de a renunţa la cultul unei personalităţi, de a înţelege şi de a fi deschis pentru a lucra în grup. A fost o modalitate de a şti să fii umil, de a ocoli orgoliul propriu.

În cadrul acestui grup – „Sigma” – am avut o perioadă în care eu nu semnam. Aveam şi lucrări pe care le făceam împreună – deci iată un exerciţiu care înfierează orgoliul personal în favoarea spiritului de avangardă. Era orgoliul spiritului de avangardă, care vine cu un soi de aplomb, care neagă tot trecutul, are un fel de patricid, adică cine a fost înainte nu mai e bun, jos cu el. Venim noi cu o idee şi facem un manifest, un program artistic. Aşa văd eu dadaismul, de exemplu. Mă

rog, lucruri care m-au interesat atunci foarte mult.

Dar a venit o altă vreme, o altă trecere, o altă înţelegere. Cum s-a făcut această trecere, cum s-au întâmplat toate, eu încerc să mi le explic logic. Sigur că există întotdeauna şi o taină, este uneori şi ceva de neexplicat în tot ce se întâmplă cu noi. Ceva ce nu poţi să exprimi în cuvinte. Între timp l-am întâlnit pe domnul Paul Gherasim, un mare bucovinean, un om deosebit, cu zece ani mai în vârstă decât mine, pe care l-am cunoscut la prima noastră manifestare de avangardă la Bucureşti. Atunci l-am cunoscut pentru prima dată, şi mi-am zis în sinea mea: „În sfârşit, iată un bucovinean, eu bucovinean…". Un om înţelept, ca un patriarh arată. Ar trebui să-l cunoaşteţi, că v-ar face mare plăcere. Poate aţi realiza şi vreun interviu cu el, de ce nu?! Ar merita. Ar fi minunat. El este cu domiciliul în Bucureşti.

În această perioadă ne-am întâlnit tot mai des. La un moment dat s-au organizat nişte tabere de pictură în Timişoara. Au fost organizate şi două expoziţii la Timişoara de către Paul Gherasim, împreună cu Dan Hăulică, Andrei Pleşu – o echipă foarte puternică. Deci s-au organizat aceste expoziţii intitulate *Studiu-1* şi *Studiu-2*. Ceea ce-a făcut, de fapt, să mă releg, să mă reînnod foarte mult cu domnul Paul. Şi după aceea, în nişte tabere, cu încă alţi tineri, am simţit că trebuie să formăm din nou o solidaritate de ucenici. Începutul s-a întâmplat la Tescani, la *Casa Enescu.*

I. L.: Despre care aminteşte şi Pleşu în *Jurnalul de la Tescani,* nu-i aşa?

C. F.: Da, acolo s-a produs şi naşterea grupului „Prolog", chiar la Tescani. Primul *Catalog* şi prima expoziţie pe care am realizat-o la Bucureşti era legată de *floarea de măr*, cu simbolistica creştină care implică în ea toată taina. Era o livadă de mere acolo, la Tescani, de aici a şi pornit ideea. Prefaţa acestui *Catalog* a fost realizată de regretatul poet Ioan Alexandru. El a scris textul împreună cu Andrei Pleşu. Aşa s-a născut al doilea grup, „Prolog", în care sunt şi acuma. Din acest grup fac parte colegii mei, pictorii Paul Gherasim, Horia Bernea, Horea Paştina, Mihai Sârbulescu, Ion Grigorescu şi alţii. Iar acest „Prolog" e un fel de mişcare artistică firească a unui număr de pictori (avem uneori şi invitaţi între noi) care sunt aplecaţi de obicei mai umil asupra acestei meserii, fiind şi mai uimiţi în faţa naturii, care este o fereastră *spre* şi o mărturie *pentru* credinţă. Tot ceea ce facem e legat de această dimensiune, pe care o avem cu toţii în noi atunci când ne naştem.

I. L.: Maestre, din ceea ce aţi spus până acum, reiese că toţi artiştii plastici care fac parte din grupul „Prolog" cultivă simbolul.

C. F.: Da, e un simbol, dar este un simbol neostentativ. Este un simbol prin simţire, prin atitudinea noastră, fie că desenăm o plantă, fie că facem o compoziţie mai amplă, fie direct, cu trimiteri mai directe la motive creştine sau la motive care rezultă din aceasta. De exemplu, icoanele – ele sunt nişte mărturii ale unei stări mai tainice, a unui dialog interior uimitor. E un dialog al uimirii care-l realizăm cu natura. Este un dialog al bucuriei în faţa naturii. Este un dialog intim cu natura, este şi o bucurie de fiecare zi prin faptul de a şti că trăieşti, de a admira lumina, soarele, cerul, natura din jur.

Lucrurile acestea nu se pot explica doar prin gândirea materialistă, cu care ne-am tot hrănit ani de zile. Deci, descoperim aceste taine şi încercăm să depunem această mărturie, că totul e până la urmă o bucurie. O bucurie care se rezolvă în uimire. Chiar dacă suntem uneori bolnavi sau mai necăjiţi, trebuie să ştim că până la urmă bucuria urmează să triumfe, ea trebuie să fie deasupra lucrurilor.

I. L.: Aceste idei le împărtăşea şi Ludwig van Beethoven în unele opere ale

sale – cu toate că marele muzician a cunoscut atâtea decepţii în viaţă – sau, cel puţin, asta vroia să ne sugereze singuraticul şi disperatul autor al sfâşietorului *Testament de la Heiligenstadt* prin tema principală din *Simfonia a IX-a*, intitulată *Odă bucuriei*, pe versuri de Friedrich Schiller.

V-aş ruga în continuare să apreciaţi şi să formulaţi exact maniera în care creaţi, ceea ce nu aş putea s-o fac eu aşa cum o veţi face dumneavoastră.

C. F.: Până la urmă maniera nu este nici o minune, e pictură, în primul rând. Acuma, dacă ar fi s-o încadrăm în nişte tipare, atunci trebuie să facem o distincţie. Dacă vorbim de grupul „Sigma" – acolo s-a întâmplat să fie un fel de părăsire a picturii şi apropierea de materialele unor noi tehnologii, şi anume, cele ale luminilor, ale construcţiilor. Am făcut şi film, dar filmul a fost şi ceva care a însemnat o activitate de sfârşit în grupul „Sigma". Chiar şi fotografia, filmul, m-au legat din nou de pictură. Prin film am ajuns din nou la natură, la realitate, ca să spun aşa.

Iar referitor la pictură – îmi vine greu s-o definesc. Unii critici spun că e postmodernism. Alţii neagă acest lucru, adică li se pare postmodernismul – şi mie uneori la fel – o formulă convenabilă, convenţională. Arta postmodernă nici nu exclude, nici nu reduce, ci sintetizează, înregistrând fără restricţii, întreaga serie de condiţii, experienţe şi tipuri de cunoaştere dincolo de obiect. Departe de a căuta o experienţă unică şi completă, postmodernismul în arta plastică tinde spre o condiţie de tip enciclopedic care admite o sumedenie de puncte de acces, de deschidere, o infinitate de reacţii interpretative. Semnele acestei deschideri faţă de ceea ce se află dincolo de opera propriu-zisă este reîntoarcerea la reprezentare, simbolism, conotaţie şi toate celelalte forme de referenţialitate. Ceea ce postmodernismul deţine şi noi nu vrem să recunoaştem şi nu ne interesează – este cinismul. Cinismul cu un anumit umor. Adică criticii consideră că el vine după arta modernă şi nu se apleacă numai pe ultimele rezultate, ci face o împăcare între tradiţie şi modernitate. Dar o face uneori cu umor şi cu cinism, uşor sarcastic. Pictura, în general, trebuie să-şi reprime ocheadele teatrale pentru a putea permite accesul la unele adevăruri esenţiale mai profunde. Or, noi, cei din grupul „Prolog", facem această recuperare, bazându-ne pe considerente mult mai serioase şi mai adânci, care înseamnă însăşi credinţa. Recuperarea în pictură cu o tehnologie tradiţională.

I. L.: Da, şi dacă vorbiţi de tradiţionalism – nu ca temă în sine, ci ca manieră de creaţie – să ne spuneţi dacă aţi avut în ultimul timp tentaţia tradiţionalismului atunci când v-aţi apropiat de şevalet, aţi simţit nişte influenţe, v-au urmărit tehnicile tradiţionale în pictură. Ceea ce vă întreb ţine de tainele picturii, pe care eu nu le cunosc în măsura în care le cunoaşteţi dumneavoastră. Dar aş îndrăzni totuşi să vă întreb un lucru. De exemplu: umbra şi lumina la Rembrandt sau la alţi pictori care vin din Renaştere încoace – au ele vreo importanţă, mai joacă un rol pentru pictura de astăzi sau pentru ceea ce ziceţi dumneavoastră că este cheia, simbolul în arta plastică? Mi-aduc aminte că am citit nişte pagini din *Jurnalul* maestrului Corneliu Baba, unde marele artist spunea cam aşa: „…umbra şi lumina sunt eu! Sunt eu, cel plin de contraste, de inegalităţi, suntem noi toţi, e însăşi viaţa din jurul nostru… Suntem făcuţi din umbre şi lumini. Pentru a preţui strălucirea luminii trebuie să ştim a pătrunde misterul întunericului".

C. F.: Vreau să zic că întrebarea este foarte bună şi foarte interesantă. Sigur că există pictura de clar-obscur, care vine de la Rembrandt cu sistemul său. Sunt câteva lucrări de-ale lui şi în Muzeul de la Petersburg, în celebrul Ermitaj.

Rembrandt a fost şi o mare iubire a mea din tinereţe. O să vă arăt portretul

bunicii mele, făcut de mine când aveam vreo 17 ani, şi-o să recunoaşteţi într-un fel punctul de plecare de pe clar-obscur, fapt care nu mi-a dispărut nici până acuma. Dar pe această şcoală rembrandtiană, pe tipul de pictură care înseamnă cel al clar-obscurului, sigur s-au mai aşezat şi foarte multe alte straturi.

Pictura lui Van Gogh, de exemplu, un alt olandez, care e un alt tip de pictură, unde lumina-umbra nu mai e atât de importantă cât relaţia dintre sunetul culorilor, care trăieşte şi trece în primul plan. Or, asta se realizează profesional când renunţi uşor la contrastele de închis-deschis. Deci, trebuie să renunţi la ceva, pentru ca să faci altceva. Nu poţi face în pictură tot. Şi asta este cert.

Apropo, ca să ne întoarcem la oamenii importanţi care i-am întâlnit pe coridoarele Institutului „ „Nicolae Grigorescu". A mai fost un pictor care nu mi-a fost profesor, dar mi-a fost şi un bun sfetnic. Ne îndrăgea fiindcă şi el a trecut prin Timişoara. Este vorba de Catul Bogdan, fiul lui Bogdan-Duică. Profesorul universitar Catul Bogdan. Odată am asistat la o lecţie pe care o făcea el la alţi studenţi, cu un an mai tineri decât mine. Am stat şi eu să ascult. N-am să uit niciodată. A spus în câteva cuvinte foarte simple că pictura este un limbaj complex care foloseşte *linia, lumina, umbra, culoarea* etc., etc. Nu poţi să le foloseşti pe toate la maximum. Când pui accent pe linie şi pe un grafism, trebuie să renunţi puţin la celelalte două. Dacă pui accent pe lumină, umbră, trebuie să renunţi la acordul muzical cromatic. Dacă e să ne întoarcem la Rembrandt, atunci am putea spune că el este de obicei mai monocrom. Aurul, ocrul, brunul, dacă sunt verzi, atunci sunt măslinii. La Vincent Van Gogh e altceva. Nici n-ar fi putut şi nici nu trebuia să facă Rembrandt ceea ce a făcut Van Gogh. La Van Gogh nu există lumină-umbră, dar există contrastul puternic dintre galben, albastru, oranj. Sunt alte raporturi, care vin dinspre Cézanne şi toată şcoala din care făcea parte el, noi considerându-l astăzi deschizător de drumuri în arta secolului al XX-lea. Deci aşa s-au aşezat lucrurile.

Din şcoala românească – iarăşi pentru noi şi pentru grupul „Prolog" în special – Andreescu, Luchian sunt doi maeştri care într-adevăr întotdeauna ne slujesc ca modele. Bineînţeles, şi pentru mine. Eu cred că Andreescu este un pictor care, din păcate, nu se bucură de prestigiul european pe care îl merită. Locul lui este mult mai sus. Fiindcă, dacă compari un Corot cu un Andreescu, lucrurile stau foarte bine unul lângă altul. Poeţi deopotrivă de mari ai naturii şi ai luminii diafane, ei sunt autori ai unor peisaje de un intens lirism. Din păcate, însă, la Luvru nu există nici până astăzi un Andreescu.

I. L.: Maestre Flondor, folosesc ocazia şi vreau să vă întreb în legătură cu aceasta un lucru care i-ar interesa în primul rând pe bucovineni. Aţi amintit

de faptul că Andreescu nu este situat în ierarhia valorilor europene la locul lui binemeritat. Asta cred că aţi avut în vedere. Exact aşa a fost şi soarta unui pictor bucovinean, despre care vă invităm să spuneţi câteva cuvinte. Este vorba de Epaminonda Anibal Bucevschi. Foarte important acest lucru, mai ales în viziunea unui copământean de aceeaşi breaslă şi la distanţa de un secol şi ceva de la momentul dispariţiei artistului bucovinean.

C. F.: Da, cred că şi cu Bucevschi se întâmplă ceva, de data aceasta la nivelul nostru, naţional. El nu-şi are locul cuvenit în ierarhia valorilor. Dar este şi ceva foarte rar să întâlneşti o lucrare semnată de el. Nici eu nu pot să mă laud că îl cunosc foarte bine pe Epaminonda Bucevschi, decât din nişte reproduceri, văzute fugitiv, în drumul meu spre Cernăuţi.

Poate părea prea mult la prima vedere ceea ce vrem să spunem, dar vom încerca să facem o comparaţie între soarta lui Epaminonda Bucevschi cu cea a lui Andreescu.

După câte ştiu, Bucevschi a renunţat puţin la tradiţia bizantină şi a avut şi o influenţă a Renaşterii. Nu de mult am primit o fotografie a unei lucrări de Epaminonda Bucevschi, de la Bacău sau de la Roman, aşa ceva, care se intitula *Domnişoara Flondor*. Era o pictură destul de frumoasă, sensibilă. Nu aveam idee de existenţa acestei lucrări. Reproducerea era foarte frumoasă.

Oricum ar fi, ar trebui să existe măcar două-trei lucrări de Bucevschi şi la noi, în capitală. Acuma s-a refăcut Muzeul de Arte. S-a făcut secţiunea naţională a Muzeului la fostul Palat Regal. Din păcate, sunt cotaţi mulţi artişti care îşi au valoarea la un nivel inferior celor amintiţi. E păcat.

I. L.: Domnule Flondor, vreau să vă spun – am mai spus-o şi cu alte ocazii – că Bucevschi este în ţară uitat, aproape totalmente uitat. În Cernăuţi s-au mai găsit câteva lucrări, câteva picturi pe lemn şi în ulei pe pânză. Două lucrări intitulate *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* şi *Ctitorii Vlejul din Poiana Stampei*. Se mai pot găsi poate şi alte tablouri prin colecţiile personale. Cred că şi în alte localităţi din Bucovina istorică mai există ceva, bineînţeles, la persoane particulare. Una s-a găsit la Bucureşti, de exemplu. Această descoperire a fost semnalată de noi în monografia *Familia Hurmuzaki: între ideal şi realizare* (Cernăuţi-Timişoara, 2000, p.116-117).

Este, desigur, foarte incitant ceea ce aţi spus dumneavoastră până acuma, dar să ne întoarcem la simboluri, să revenim la simboluri, privindu-le deja din alt unghi de vedere, din alt spectru. Tot timpul cât vorbeaţi, aţi folosit expresii ca: *Bucovina, cei ce sunt cu adevărat bucovineni, bucovinenii care au fost* etc. În legătură cu aceasta aş dori să spuneţi câteva cuvinte despre familia din care descindeţi. Este foarte important pentru noi să cunoaştem şi arborele genealogic al familiei Dumneavoastră. După câte ştiu, v-aţi ocupat de acest lucru.

C. F.: Cred că aţi vrea să vă spun în ce măsură numele acesta este o povară sau este stimulativ. Pentru mine, eu zic că-i şi stimulativ. N-aş vrea să fie o povară, fiindcă trebuie să mă înţelegeţi că eu personal n-aş dori ca valoarea mea profesională să fie influenţată de strălucirea numelui. Deşi contează foarte mult şi strămoşii. Când m-am ocupat de arborele genealogic, am văzut că sunt perioade în istorie când e mai bine să nu-ţi cunoşti arborele.

I. L.: De ce spuneţi asta, maestre?

C. F.: Am trăit cu toţii şi am pătimit în perioada de tristă amintire şi de aceea cunoaştem foarte bine această experienţă.

Profesorul Catul Bogdan înainte de repartiţie a venit la mine şi mi-a spus: „Tu

ai un dosar prost. Părinţii tăi au fost boieri, aşa ceva. Se discută acolo în legătură cu repartiţia". Eu vreau să vă spun că a fost o minune că am intrat la facultate. Fiindcă alţii cu o origine ca a mea au pătimit destul de mult. Dar eu am intrat graţie lui Iulius Podlipny, care era ilegalist, revoluţionar, aşa ceva. Pe vremea aceea nu intrai la facultate dacă n-aveai recomandarea profesorului. Având dânsul o mână forte, din cauza asta cred că am scăpat cu intrarea. Dar cu ieşirea a fost mai greu. Cu ieşirea a fost aşa: din cauza originii mele am avut probleme mari. Mi-a spus-o maestrul Catul Bogdan. Eu am luat-o foarte uşor atunci, eram inconştient încă, din păcate, de toate lucrurile acestea.

În primul rând, ceea ce este o realitate a fost că tatăl meu era funcţionar. Moşia care exista, aparţinea unei ramuri din familie care era stabilită în Basarabia. Aveau ei o moşie undeva pe la Hlina, Hlinca. Bunicul meu pe care eu nu l-am cunoscut a murit de o gripă spaniolă. George Flondor se numea. Bunica a pierdut toată moşia, a dat-o în arendă. Până la urmă a fost toată tocată. Deci noi eram oameni simpli.

La repartiţie am încercat s-o scald. N-am fost boier, cică. Aşa că numai asta m-a salvat atunci. Şi le-am zis celor din comisie că Podlipny de la Timişoara mă doreşte profesor şi mă cheamă cu toţii încolo. Şi atunci cei de la repartiţie au zis: „Foarte bine. Să se intervină la minister să fii numit la Timişoara". Dar n-a fost chiar aşa de uşor la început. Am ajuns la repartiţie. Mi-au dat la început un post de profesor de desen tehnic, undeva la Medgidia. Timişoara şi Medgidia sunt alături! Şi am spus atunci comisiei că profesorii din Timişoara doresc să fiu şi eu profesor acolo şi mi-au zis că vor face o intervenţie. N-au făcut-o. Atunci am dat telefon acasă, de unde tata mi-a zis prompt: „Vino urgent la Timişoara şi gata!"

Şi atunci am venit la Timişoara, fără să mă prezint la repartiţie. Era ceva împotriva legii, de aceea am suferit vreo câţiva ani. La început am fost muncitor calificat în Timişoara, pictor executant la Operă, adică la decoruri. Mă rog, a fost şi asta o şcoală. Au durat vreo doi ani de zile până s-a reuşit să se deblocheze hotărârea. Apoi au primit o hârtie că n-au voie să ţină pe acest post un absolvent de pictură etc., etc. Până la urmă s-a rezolvat totul cu bine.

Deci astea au fost toate „pedepsele" pe care le-am suportat pentru originea familiei mele. Dar după aceea, am început uşor-uşor să mă înfiripez şi să încep un studiu asupra arborelui genealogic al familiei mele. Aveam diferite documente şi din spusele familiei culegeam informaţii. Aveam în familie un act, care demonstra că cei patru din familia Flondor, pe la 1700 au fost înnobilaţi: Vasile, Gheorghe, Dumitru şi Constantin. Aceştia sunt bunicii lui Iancu şi ai celorlalţi. Atunci s-a făcut înnobilarea lor şi mi se pare că unul din fii a devenit şi baron – Nicolae Flondor. Deci fiul lui Constantin – Nicolae – a devenit baron. Toţi ceilalţi de mai târziu au rămas numai cavaleri: Iancu cavaler de Flondor, Tudor cavaler de Flondor, compozitorul. Baron a fost doar Nicolae Flondor, fiul lui Constantin din generaţia care a fost înnobilată pe la 1700. Studiind întâi actele pe care le aveam în familie, după 1989 am reuşit să merg mai adânc. Am reuşit să ajung la Arhivele Statului din Bucureşti, şi atunci am dat de dosarele *Zotta, Flondor*. A fost foarte interesant pentru mine. Păcat că nu am avut suficient bani ca să xeroxez tot ce era acolo, dar mi-am luat oricum ce-mi trebuie.

I. L.: Interesantă este o menţiune care vă aparţine. Am văzut în arborele genealogic că scrieţi anul dispariţiei, al pierderii lui Sever Zotta – 1947 sau 1949, ceea ce m-a impresionat. După câte ştiu, el a murit la Orsk, în 1943. Poate că aveţi nişte date noi care răstoarnă argumentele şi ceea ce se cunoaşte până acum despre

moartea lui Sever Zotta. Cred totuşi că este o eroare, fiindcă documentele sunt bine cercetate şi corelate.

C. F.: Tot ce e posibil, să ştiţi că există multe erori. Arborele este în lucru. Eu l-am mai modificat chiar şi pe acesta pe care îl aveţi în prima variantă. Dar este oricum parţial făcut şi n-am putut să vi-l ofer. Sunt nişte date care nu sunt verificate încă. Pe urmă am mai avut un arbore mai recent, primit de la Şerban Flondor. Este bun, dar are şi acesta greşeli, are lacune.

I. L.: Sper că l-aţi cunoscut pe Şerban Flondor. De aici probabil şi legătura dumneavoastră cu Ştefan Sorin Gorovei. Tocmai din acest motiv vă întrebam dacă n-aţi fost invitat la cel de al XI-lea Congres de Genealogie şi Heraldică de la Iaşi.

C. F.: Da, pe domnul profesor Gorovei l-am cunoscut de vreo doi ani, când m-a invitat să vin la Iaşi. Ştiu că el s-a zbătut mult şi a contribuit esenţial la crearea Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta" de la Iaşi.

I. L.: Să ştiţi că este un profesor excepţional, un istoric şi un specialist de marcă în genealogie, care ştie să culeagă spiţele de boieri de peste tot. De altfel, cum v-a găsit şi pe dumneavoastră.

C. F.: Bine, m-am informat şi prin intermediul unei familii din Germania, din Frankfurt, vă vorbeam adineauri – familia Miclescu. Domnul Miclescu, a cărui soţie este tot o descendentă din Flondoreni. Nu este Miclescu-Prăjescu, cel pe care l-a omagiat profesorul Gorovei, scriindu-i un *In memoriam* în „Revista Genealogică", ci pur şi simplu familia Miclescu, care locuieşte la Frankfurt, în Germania.

I. L.: Dacă doriţi să spuneţi în continuare câteva cuvinte despre părinţii dumneavoastră – tata, mama. La fel şi despre bunica dumneavoastră, pe care aţi evocat-o adesea în convorbirea noastră. Bineînţeles, din câte mai ţineţi minte.

C. F.: Mama mai trăieşte, la 96 de ani, mă rog, destul de suferindă acum. Chiar azi după masă am să-i fac o vizită. Stă cu fratele mai mult.

De tata v-am spus, el e cel care e descendent direct din familia Flondor. Prin el mă leg de spiţa Flondor. El e descendentul lui Constantin (vă spuneam mai sus despre cei patru). Tata vorbea de un oarecare Vasile. Dar eu prin cercetările mele la Arhivele Statului am constatat că acest Vasile, despre care spunea tata, nu este Vasile, fratele lui Constantin, al lui Dumitru şi al lui Gheorghe, cei patru înnobilaţi la 1700, ci acest Vasile este un fiu al lui Constantin. Despre el se vorbeşte foarte puţin şi foarte enigmatic. Când l-am descoperit am constatat că Vasile este fiul lui Constantin şi noi ne legăm mai mult de Constantin decât de Vasile, boierul cel mare. Aşadar, acest Vasile, descendent direct al lui Constantin, avea moşie la Hlina sau Hlinca, cea despre care vă spuneam, din Basarabia.

I. L.: Maestre, cât de des vă încearcă nostalgia atunci când vă gândiţi la Bucovina? Amintirile pe care vi le-a depănat bunica vă podidesc vreodată? Vi-i dor de Bucovina, de locurile unde v-aţi trezit copil?

C. F.: Asta este o provocare, dar este şi o constatare. Adică, de câte ori vine vorba şi chiar atunci când nu vine – lucrurile astea le purtăm cu noi, ca un fel de cruce – această nostalgie. Ca dovadă că această nostalgie a fost şi fructuoasă o demonstrează faptul că am organizat vreo trei-patru expoziţii cu Bucovina. La un moment dat am fost şi eu, aici în Timişoara, membru al filialei Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română din Bucovina. Am activat într-o vreme foarte intens în cadrul acestei Societăţi. Dar de când s-a schimbat conducerea, de la un timp, a cam pierit, din păcate, activitatea Societăţii, adică a filialei din Timişoara. Spun acestea cu un sentiment de regret.

Deci am făcut câteva expoziţii interesante: *Însemnări pentru o nostalgie – Bucovina.* Vreo patru expoziţii intitulate astfel. Şi se numerotau *1, 2, 3, 4*. Şi au fost frumoase lucruri.

I. L.: Eu vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre unele din expoziţiile dumneavoastră, organizate chiar aici, în ţară sau în străinătate, dacă le-aţi avut. Bănuiesc că le-aţi avut şi nu numai una.

C. F.: E greu să le înşiri, expoziţii au fost destul de multe. Expoziţiile la care ţin eu mai mult au fost astea: *Studiu-1, Studiu-2*. Cele organizate de Societatea pentru Literatură şi Cultură, cele cu *nostalgia*, cu *Bucovina*, pe care le-am organizat eu în cadrul SCLRB. Dar expoziţii la care am participat au fost şi cele ale d-lui Paul Gherasim – *Studiu-1, Studiu-2,* despre care am mai amintit, expoziţii ale „Prolog"-ului, multe din care au fost organizate şi la Bucureşti.

Sigur, sunt şi expoziţii personale, au fost destul de multe şi acestea. Una chiar destul de amplă, care am organizat-o la Muzeul din Cluj, aproape cu 200 de lucrări. Alta am avut-o la Bistriţa, acum vreo 2-3 ani. Cu vreo 10-15 ani în urmă am avut o expoziţie la Sala Dalles din Bucureşti. Aceasta a fost o expoziţie destul de amplă şi destul de importantă. E greu de spus la care din ele ţin mai mult. E foarte greu. Fiecare expoziţie e ceva puţin rupt din tine, ca şi cum ar fi copilul tău. Nu ştii la care să ţii mai mult.

II

C. F.: De când cu întoarcerea la pictură, aplecarea mea a fost tocmai pe unele lucruri foarte simple, umile chiar, cum e *făina,* de exemplu. A fost o temă care m-a preocupat multă vreme şi care purta o încărcătură de sensuri legate în acelaşi timp şi de hrană, şi de puritate. Ba chiar mai mult. Vorbeam la un moment dat că această temă este pentru mine un fel de emblemă a nordului, a spaţiului bucovinean, fiindcă ea conţine albul acela imaculat, eu fiind născut chiar în decembrie. Iernile în Bucovina sunt mai lungi şi mai puternice, mai aspre. Am folosit mult făina în arta mea, în felul de a gândi. Chiar am avut şi un film, am lucrat mult la această temă în pastel şi în ulei. Făina este, dacă vreţi, şi simbolul care ne aminteşte de

pâinea cea de toate zilele, care, până la urmă, este trupul lui Dumnezeu, deci un simbol pur euharistic.

Aşadar, pâine, ningere, cernere… Făceam filmări cum cerneam făina şi această zăpadă închipuită care cădea pe o planşetă în atelier îmi refăcea, îmi readucea în amintirea mea imaginea spaţiului nordic bucovinean.

Pe urmă, sigur, *cerul,* ca o dimensiune uitată poate puţin. Încercam să reînnod pământul de cer. Ruperea asta între cer şi pământ este tocmai criza spirituală a timpului nostru. Pot să vă mărturisesc că cerul a fost o temă asupra căreia m-am aplecat destul de mult în arta mea.

Apoi *grădina,* care înseamnă şi prima grădină a Paradisului. Pierderea acestui Paradis. Şi Ghetsimani, desigur, şi toate celelalte.

M-aţi întrebat la un moment dat de simbol. Toate aceste teme sunt un simbol. Trăirea noastră se simte aici, în mijlocul naturii. Totul este o bucurie. De exemplu, în lucrarea pe care o vedeţi, strugurii din grădină sunt tot un simbol. Toate sunt un simbol creştin. Lumina, aerul, toate plantele astea umile pe care le pune un gospodar în acest foişor. Aici grădina este văzută din interiorul unui foişor. Este grădina unei galerii din Timişoara, la care am expus destul de mult. Lucrarea se intitulează *Grădină.* Poate am putea-o intitula şi *Grădina lui Ovidiu.* Aşa-l cheamă pe proprietar. Sau *Grădină* pur şi simplu. Încă nu m-am hotărât pentru un titlu definitiv. Lucrarea n-a fost nici expusă încă. Eu mai continui să lucrez la ea, însă într-o altă variantă.

I. L.: Maestre, aveţi o pânză extraordinară, lucrată în ulei şi semnată: *Joi 30 martie* ***(Cuviosul Ioan Scărarul)***. Personajul este cunoscut ca unul dintre cei mai mari dascăli ai pocăinţei în Biserica răsăriteană. Or, după cum ne învaţă cuviosul Ioan Scărarul, Crucea a spart porţile iadului şi ne-a deschis porţile Raiului. Crucea a învins întunericul şi ne-a deschis ochii spre lumină.

Aş zice că multe din lucrările dumneavoastră au un mesaj euharistic. Vorbeaţi mai înainte despre *Grădina lui Ovidiu* şi m-a fulgerat imediat gândul la o paralelă cu mitologia, cu toate că e greu să te pronunţi, e foarte greu să depistezi o dominantă în arta D-voastră, e riscant să faci o apreciere pripită şi categorică. Poate un specialist bine versat ar putea să se încumete. Dar să revenim la *Grădina lui Ovidiu*. Care este orientarea D-voastră referitor la simbolistica pe care o construiţi în lucrările ce vă aparţin? Aveţi o predilecţie pentru arta clasică romană sau sunteţi angrenat în mitologia dacică?

C. F.: Nu, nici una, nici alta. Nici dacic, nici roman, adică nu mă duc atât de departe. Mă leg de Bizanţ mai curând, mă leg de Moldova, de frescele din Moldova. Mă leg de Andreescu, dar şi de El Greco, Vèlasquez, Rembrandt, Van Gogh. Adică suita e mare. Cum se filtrează şi cum se combină astea în noi, în pictori, e iarăşi o minune, o taină, o necunoscută.

Pe urmă mai e o temă, spuneam la început – *lemnul lui Hristos* – care a plecat de la un dar făcut mie de un om mai în vârstă. Această ofertă el o numea lemnul lui Hristos. Persoana respectivă mi-a vorbit mult despre acest arbore. Susţinea chiar că acest lemn al lui Hristos ar fi cică asemănător chiar cu lemnul pe care Crist a fost răstignit. Cât de veridică sau nu este această afirmaţie, acuma poate că nici nu mai are importanţă. Important rămâne faptul că el deţinea acest lemn, care are un soi de ghimpi pe el, face nişte flori originale, de regulă mai des primăvara. Florile sunt ca nişte picături de sânge. M-am apropiat de această plantă ani de zile şi mai continui şi acuma să mă apropii. Au rezultat destul de multe lucrări pe tema aceasta. Unele erau legate de textele creştine din manuscrisele lui Eminescu, ceea

ce ţinea de credinţă la Eminescu. Printre altele, aveţi şi afişul pe care vi l-am oferit, e tot cu lemnul lui Hristos, completat cu cuvinte. Am încercat să dau imagine cuvântului. Ca să fie în spiritul poetului: *Emin – amin* – o combinaţie, cred eu, frumoasă.

Altă lucrare, intitulată *Aer*, suprapune mai multe probleme care m-au preocupat pe parcursul timpului, dintre care cele legate de cer, nori, studii de nori, picturi direct după cer, în care nu există deloc pământ, numai cerul ca suprafaţă. Aicea, după cum vedeţi, e un fel de jur-împrejur, e ca un fel de cer privit din poziţia când stai culcat şi natura te înconjoară, vine şi de sus în jos şi de jos în sus, şi din dreapta şi din stânga. Se creează un vârtej al spaţiului. Pomii vin de pretutindeni. Partea centrală a tabloului e şi ea o replică la nişte manuscrise româneşti, în care apar cei patru apostoli, chipul lui Iisus Hristos, apar arhangheli, serafimi. De jur-împrejur sunt nori, se urmăreşte o deschidere spre înalt. Cam asta este intenţia portretului. Iar flora de jur-împrejur, pomii, este ceea ce am văzut eu, mai ales în călătoria pe care am făcut-o în Italia. Am fost şi în Grecia, la Salonic, dar pentru foarte scurt timp. Vreau să vă spun însă că sunt multe lucruri pe care le-am regăsit şi în frescele de la Voroneţ.

Interesant că există încărcătura simbolică a acestor plante în pictura mea – măslinii, chiparoşii şi alte plante care apar şi în pictura lui Leonardo, de exemplu, în *Bunavestirea* lui da Vinci – dar într-o altfel de codificare, traduse în limbajul frescelor din nordul Moldovei. Eu sper ca această serie s-o mai continui, să mai am puterea să continui o serie pe care să o intitulez tot *Aer*.

I. L.: Stimate d-le Flondor, din cele spuse de d-voastră se desprinde o întreagă mitologie. E vorba de viziunea spaţiului, de viziunea timpului. Un întreg sistem, bine pus la punct. E cumva concepţia întregii şcoli despre care vorbeaţi adineauri sau este o mitologie proprie care caracterizează doar opera dumneavoastră în parte?

C. F.: Poate mitologie e prea mult spus, fiindcă mitologia mă duce cu gândul la greci, la romani, la zei, în general. Nu e neapărat o invenţie a unor mitologii individuale, personale. E o mărturie personală, o mărturie a mea, în sensul acesta. Nu sunt un constructor de mitologii. Eu nu încerc decât să fiu un ascultător umil al culorii, a ceea ce văd şi sunt un mărturisitor, depun o mărturie despre ceea ce simt, aşa cum zice Luchian: „Privim cu ochii, dar pictăm cu sufletul”. În sensul acesta mărturisesc partea mea de suflet.

I. L.: Ceea ce aş dori să aflu în continuare constituie pentru mine şi pentru cititorii revistei noastre un lucru esenţial, şi anume: care sunt procedeele, adică cu ce lucraţi, care este tehnica pe care o aplicaţi în pictura dumneavoastră? Care este tehnica predominantă pe care o aplicaţi în pictura dumneavoastră?

C. F.: Aş putea să fac la acest subiect o lecţie întreagă de tehnologie, ceea ce ar fi prea mult şi prea complicat.

Sigur, sunt culorile de ulei, în primul rând. De regulă, uleiul mă atrage cel mai mult. Acrilicul mi se pare mai rece, cu toate că e mai la modă. Acrilicul deja e considerat o tehnică mai modernă. Uleiul tocmai că e mai tradiţional, are şi o anumită căldură.

Cu studenţii însă am mers mai departe. Pentru tempera am aplicat emulsie de ou. Tempera este o tehnică a icoanelor, care este foarte interesantă. Am încercat şi eu, dar încă foarte puţin, poate voi dezvolta-o în continuare. Este o tehnică care vine din adâncul secolelor, din timpurile trecute.

Am aplicat şi tehnica pastelului, şi desenul, bineînţeles. Prin toate am trecut.

Dar uleiul este centrul, ceea ce defineşte pictura în general şi, desigur, ceea ce fac şi eu. Aplicarea uleiului permite diferite moduri de abordare a picturii în general, fie cu mai multe straturi, fie *a la prima*, dintr-odată. Depinde, de la caz la caz, depinde şi de ziua respectivă, în ce măsură mă simt dornic să abordez o anumită tehnică. Aceasta-i interesant şi uneori chiar incitant.

Pictura în general o simt ca pe o fiinţă, e ca un dar care l-am primit tot de la divinitate, ca şi toate celelalte daruri şi taine şi faţă de care sau în raport cu care eu sunt deopotrivă şi un cercetător şi un descoperitor. Deci, eu nu inventez noi stiluri în pictură şi nu fac decât doar nişte descoperiri a ceva sau a cuiva pe care această fiinţă, imaginar întruchipată, care este *pictura*, le deţine aproape virtual şi aprioric. Şi eu, în postura mea de pictor, doar din când în când le văd, le simt, le trăiesc, şi deci, în ultimă instanţă, nu mă simt nu ştiu ce om mare, care descoperă ceva, ci pur şi simplu le găsesc acolo, în fiinţa picturii, pe toate.

I. L.: Şi le intuiţi?

C. F.: Nu ştiu, ele vin de la sine, în mod firesc. Au un mod firesc al lor de a se succeda, chiar în felul cum se aşează, cum vin.

I. L.: Ce doreşte să ne spună profesorul Constantin Flondor despre pictură şi despre discipoli, or, sunt sigur că are continuatori fideli şi demni de a-i urma experienţa în arta penelului.

C. F.: Păi, ce să spună profesorul, or, profesorul este, de regulă, omul trecut prin toate. Ca dovadă, eu sunt trecut prin avangardă, sunt intrat acuma într-o recuperare a unor lucruri care ţin de tradiţie. Cât priveşte şcoala, facultatea, eu sunt profesor de pictură. Deţin o grupă de studenţi din anul III-IV. Am şi anul V – an de diplomă, care sunt tot la secţia *pictură*. Astăzi însă pictura ca atare este o disciplină pe care mulţi o pun într-o situaţie de criză. Mulţi părăsesc această navă imaginară, care este pictura, de exemplu: unii sunt la specializarea *pictură* şi elaborează o lucrare de diplomă de altă natură, o instalaţie sau ceva în domeniul artei video. N-am nimic împotrivă şi chiar e foarte bine. Numai că trebuie să fim clari: acest lucru este o părăsire a picturii. Şi-atuncea mă gândesc şi zic că e foarte bine să se încerce totul, să se abordeze tot ce se poate, mai ales la vârsta tinereţii, ca dovadă ce-am făcut şi noi. Însă trebuie să fii conştient, trebuie să dai prima dovadă în

pictură – măsura cea dintâi – că acolo te-ai înscris, la specialitatea asta. În rest, foarte bine, poţi să faci, ca fapt secundar, o instalaţie, un happening, o acţiune, altceva ce te pasionează. Deci în sensul ăsta.

În calitatea mea de profesor mă înţeleg bine cu studenţii. Dar ce se întâmplă. Nu toţi studenţii sunt la fel. Există întotdeauna acel 5 la sută care sunt extraordinari şi 5 la sută care n-au ce căuta la studii de specialitate.

Eu sunt mulţumit când din 10 studenţi am unul sau doi care pricep lucrurile pe care încerc să le transmit şi pe care aş dori să le continuie cu mult mai bine decât o facem noi. Aţi întrebat de discipoli. Pot să vă spun că în toamna asta am fost cu „Prolog"-ul, cu o mare parte a reprezentanţilor din grupul „Prolog" într-o comună – Şina – la poalele munţilor de lângă Piatra Craiului (Braşov), lângă o cetate frumoasă. E un sat acolo de munte, foarte pitoresc şi de o frumuseţe uimitoare. Am mers şi cu un student de-al meu pe care vrem cumva să-l preluăm în gruparea „Prolog". Deci ar fi cel mai tânăr dintre noi. Şi atunci „Prolog"-ul este ca şi cum acoperit cu toate vârstele, începând cu 20-30 de ani, până dincolo de 70 de ani, vârsta domnului Paul Gherasim. Asta dovedeşte că acest aşa-zis conflict de generaţii nu este tocmai ceva corect. În cadrul „Prolog"-ului problema conflictului, a crizei de generaţii este o problemă falsă. Lucrurile se pot transmite foarte bine şi frumos de la o generaţie la alta. Şi tânărul, orice tânăr – cum de altfel şi eu doresc uneori să mai am o dimensiune de tânăr – e bine să fie ascultător şi să aibă un sfetnic mai în vârstă decât el. Că altfel ajungi să fii singur şi trist. Poţi să fii, în unele cazuri, cel mai deştept, mai talentat şi în acelaşi timp cel mai trist.

I. L.: Adevăr vorbiţi, domnule Flondor, aceasta este o stare tragică, pe care nimeni nu şi-o doreşte.

C. F.: Asta este şi criza omului modern care a pierdut legătura cu cerul, cu divinitatea, omul se simte singur. El încearcă să construiască valori, frumuseţi noi, când ele există de fapt. N-ai decât să le simţi.

I. L.: Criza omului modern, care a intrat în mileniul trei, marele însingurat şi înstrăinat. Trăind în acelaşi timp atât de dens, el este şi marele singuratic – omul modern.

C. F.: Pierzându-şi cu încetul toate sensurile, toate semnificaţiile, el devine constructor de noi simboluri, chiar şi de mitologii şi atunci apare această criză. Omul modern îşi zice în sinea lui: „Eu fac simbolurile. Lumea, săraca, fără mine e nimica". Aşa crede el.

Din păcate, lucrurile stau invers. Şi atunci eu, de-o vorbă, artistul modern, investesc cu sensuri această lume, care este mult mai frumoasă în forma ei originară, cum este lăsată de Dumnezeu şi care aduce mai multă fericire. Deci, avem o situaţie inversă, în care tu eşti mic şi lumea-i mare. Natura îţi oferă toată frumuseţea şi prin ea devii mai bogat. E de fapt o transparenţă. Şi apoi, nu acolo se termină lucrurile, în natură, ci merg spre ceva care este mai sus de noi. Acest nivel de referinţă este divinitatea, cerul, cele ce sunt Sus şi care constituie, de fapt, inspiraţia adevărată.

I. L.: Domnule profesor, încerc o senzaţie deosebită, ascultându-vă. Parcă nu aş mai vrea să vă opresc, vedeţi că nici nu fac acest lucru. Vreau însă să menţionez o notă lirică, foarte frumoasă, după părerea mea, în gândirea şi opera dumneavoastră.

Din lucrările pe care le-am admirat se desprinde un lirism aparte. În talentul d-voastră este prezentă acea notă de nobleţe ce vă caracterizează şi care îşi are originile în descendenţa familială. Vă mărturisesc acest lucru şi încerc să şi vi-l demonstrez.

C. F.: La ceea ce spuneţi, am văzut undeva un studiu care demonstrează că dacă mergi nu ştiu câte generaţii înapoi, tot te întâlneşti cumva, te ajungi. Toţi ne înrudim, până la urmă, de la Adam şi Eva, adică, de la ei pornim, de la boierii noştri.

I. L.: Da, dar ca să continuăm gândul – dacă analizezi atent câteva lucrări din cele pe care aţi avut bunăvoinţa să ni le prezentaţi, se întrevede imediat o paralelă. Şi cred că se poate invoca o paralelă de sorginte lirică. Să ne amintim de o rudă pe linie paternă a dumneavoastră. E vorba de compozitorul Tudor cavaler de Flondor, pe care lumea culturală îl califica la vremea sa ca fiind „un aristocrat al melodiei".

C. F.: Da, apropo, *Somnoroase păsărele* de Eminescu. Muzica la această poezie îi aparţine lui Tudor Flondor. E cunoscut, desigur, prin operele şi operetele sale. Şi la Timişoara este bine cunoscut.

I. L.: Din operete, *Moş Ciocârlan* e cea mai cunoscută, bineînţeles, după opereta *Crai nou* a lui Ciprian Porumbescu.

Invoc melodicitatea şi aristocratismul lui Tudor Flondor, anume în muzica lui de cameră.

Aş încerca, după cum spuneam, să fac o paralelă între pictura dumneavoastră, am în vedere lirismul care curge din pictura dumneavoastră şi lirismul care se desprinde din muzica de cameră a lui Tudor Flondor. Cred că s-ar putea demonstra un lucru, şi anume, că sângele de viţă nobilă nu se pierde, nu se preface în apă, chiar dacă vremurile au estompat pentru moment memoria şi au acoperit originile primare cu nisipul timpului care se prelinge încet şi uniform din clepsidra veşnică a existenţei.

C. F.: O să-l vedeţi şi o să-i cunoaşteţi opera lui Paul Gherasim, care e fiu de ţăran. O să vedeţi cât e de boier el!

I. L.: E incitant ce spuneţi, maestre. Rămânem să ne satisfacem curiozitatea cu prima ocazie.

Eu vă mulţumesc din suflet pentru dialogul nostru şi vă doresc sănătate, putere de muncă, inspiraţie şi multe-multe realizări pe viitor.

Să dea Dumnezeu să ne vedem cât se poate de des.

* * *

Interviul cu maestrul Constantin Flondor a fost imprimat în toamna anului 2001, la Timişoara, în cadrul Salonului de carte de acolo. Exact peste un an, în toamna lui 2002, la un alt Salon de carte, tot atât de prestigios – de data aceasta cel de la Iaşi – l-am întâlnit pe tânărul Dorel Olteanu, unul din foştii elevi ai maestrului Constantin Flondor. Domnul Olteanu venise în capitala culturală a Moldovei pentru a-i însoţi la Salonul de carte pe distinsa şi inimoasa doamnă Augusta Anca, directorul Editurii „Augusta" şi pe binecunoscutul istoric şi critic literar, scriitorul Adrian Dinu Rachieru, consilier editorial al acestei edituri.

Beneficiind de această întâlnire, i-am solicitat câteva gânduri lui Dorel Olteanu, care cred că vor avea menirea să întregească imaginea artistului şi profesorului Constantin Flondor. Publicăm aceste mărturisiri împreună cu interviul maestrului în numărul de faţă al revistei noastre, în speranţa că lucrurile nu s-au schimbat cu mult în acest an şi jumătate care s-a scurs de la întâlnirea noastră din Timişoara. Ne cerem, totodată, şi pe această cale, scuzele de rigoare de la maestrul Flondor pentru întârzierea apariţiei dialogului.

Între timp s-au mai sedimentat nişte gânduri şi au mai ancorat nişte convingeri care întregesc adevărata valoare pe care o are creaţia lui Constantin Flondor pentru arta plastică românească. O bucurie în plus pentru noi este şi

faptul că artistul timişorean, care îşi are rădăcinile originilor împlântate adânc în pământul Bucovinei, a rămas prin simţire un mare visător şi prin maniera de a fi – un adevărat cernăuţean de altădată. Se pare că nostalgia sa pentru Ţara de Sus a Moldovei îi alimentează în continuare inspiraţia şi îi dă puteri pentru a învinge în marele dialog cu existenţa.

* * *

Ilie Luceac: Stimate domnule Dorel Olteanu, ne-am întâlnit la Iaşi şi aş vrea să vorbim despre Ţara de Sus a Moldovei, despre Bucovina. Şi anume, despre unii bucovineni deosebiţi, care, după cum aţi menţionat, au avut un rol important în instruirea dumneavoastră ca artist plastic. Aţi fost elevul maestrului Constantin Flondor. Vă rog să vă amintiţi câte ceva despre anii dumneavoastră de ucenicie.

Dorel Olteanu: Atunci când eram copil, interesat fiind de pictură şi de artele plastice, uitându-mă într-un album de-al meu, la o anumită pagină, găseam întotdeauna: *Flondor Constantin Străinul*. Mă întrebam atunci de ce îşi zice şi Străinul. La urmă am aflat că e din Bucovina. Nu ştiam atunci că străini pentru români sunt anume cei veniţi din Bucovina. Pe urmă, după mulţi ani de zile, am ajuns să fiu chiar elevul dânsului, studentul lui Constantin Flondor.

La Timişoara Constantin Flondor este unul dintre cei mai buni profesori de pictură, în rivalitate fiind – cum la Bucureşti şcoala lui Corneliu Baba era în competiţie cu cea a lui Alexandru Ciucurencu – cu alţi profesori. La Timişoara Flondor e cu altcineva în competiţie, şi anume cu profesorul Nuţiu. Dar nu atât dânşii, cât studenţii lor. Eu am fost mereu stăpânit de o nelinişte pe parcursul a celor 18 ani cât am făcut artă plastică cu profesorii din Timişoara. În al 18-lea an de studiu am ajuns să fac şi cu Constantin Flondor. Cei şase ani de dinainte i-am făcut cu maestrul Nuţiu. L-am întrebat odată pe maestrul Nuţiu: „Îmi permiteţi să mă revendic de la D-voastră, când voi fi şi eu artist?”. El mi-a răspuns: „Nu!”. „Atunci, zic, mă duc la Flondor, să-i fiu student şi mă revendic de la el”. Cred că îmi convine acuma, la Iaşi, să vă mărturisesc aceste lucruri.

I. L.: Spuneţi, vă rog, numele integral al profesorului despre care vorbeaţi şi cu care aţi făcut la început studii de pictură.

D. O.: Pe profesorul meu îl chema Nuţiu Romul. Am făcut cu el pictură şase ani. Iar cu Constantin Flondor am făcut un an. Vreau să zic că de la profesorul Nuţiu am învăţat, cum se zice: *de la profesor înveţi, dar de la maestru te contaminezi*, adică de la maestrul Flondor m-am contaminat.

I. L.: Foarte bine, dacă vă mai amintiţi ceva, vreun crâmpei din timpul studiilor, de exemplu, ar fi frumos şi binevenit să ni-l povestiţi.

D. O.: Am să vă mai zic un caz interesant. La o şedinţă de catedră a Facultăţii, eu fiind destul de discutat, făcând facultatea timp de zece ani la zi, la un moment dat ceilalţi profesori l-au întrebat pe Constantin Flondor despre Olteanu, adică despre mine. Dânsul a zis aşa: „E foarte serios neseriosul de Olteanu”. Adică avea în vedere neseriozitatea mea în ghilimele, înţeleg eu acum. Or, eu eram într-adevăr foarte serios şi îmi plăcea ceea ce fac.

Ultimele amintiri de astă toamnă sunt următoarele. După ce a venit din Elveţia, vizitându-l la dânsul, la atelier, domnul Flondor mi-a spus că se pregătea să plece în Olanda şi într-un periplu prin Ucraina, pe la Kiev etc., participând astfel la o tabără de pictură, împreună cu alţi pictori români, membri ai grupului „Prolog” de la Bucureşti.

I. L.: Bănuiesc că sunteţi în cunoştinţă de cauză, ce face acuma, cu ce suflă „Prolog”-ul de la Bucureşti şi dacă şi-a mai împrospătat rândurile. Poate ne

spuneţi şi câteva cuvinte referitor la maestrul Paul Gherasim, despre care mi-a vorbit atât de frumos domnul Constantin Flondor.

D. O.: Despre maestrul Paul Gherasim ştiu că este fondatorul grupului „Prolog”, împreună cu alţi artişti. Acum grupul a rămas, din păcate, fără maestrul, artistul şi teoreticianul Horia Bernea. Eu pot să zic că Flondor i-a luat locul în acest grup. Acuma grupul s-a întregit cu încă un coleg de-al meu, un fost student al lui Constantin Flondor, care actualmente este la studii aprofundate. Andrei Rosetti îi zice. Împreună cu el am fost la o tabără de vară mai restrânsă, undeva la munte, la noi în ţară.

I. L.: Este timişorean domnul Rosetti, despre care vorbiţi?

D. O.: Rosetti Andrei este din Deva. A făcut o facultate la Timişoara, apoi a doua – de arte plastice – cu Constantin Flondor.

I. L.: De fapt, care sunt cursurile de bază ale maestrului Constantin Flondor şi cum se intitulează instituţia unde se studiază artele plastice la Timişoara?

D. O.: Instituţia se numeşte Facultatea de Arte Plastice a Universităţii de Vest – Timişoara. Facultatea de stat şi Universitatea la fel de stat. Iar cursurile de bază ale maestrului Flondor sunt următoarele: are *modul*, în cadrul Catedrei de pictură şi conduce o grupă de studenţi de la *studii aprofundate*. Constantin Flondor a fost decan la Facultatea de Arte Plastice din Timişoara între anii 1996-2000.

Anul acesta numără trei promoţii, adică trei generaţii au absolvit la această formă de învăţământ care se cheamă studii aprofundate. Eu am fost primul absolvent al primei generaţii, acum doi ani, fiind totodată şi cea mai bună generaţie, tot după vorbele maestrului.

I. L.: Nu vă supăraţi de ceea ce vă întreb şi ţineţi cont de faptul că eu nu am făcut pictură, de aceea, vă rog frumos să explicaţi ce înseamnă *modul*. E o manieră de creaţie sau este o tehnică aplicată?

D. O.: *Modul* nu este nici manieră şi nici tehnică, ci este o formă prin care studenţii pot să-şi aleagă profesorul. Merg la profesorul cutare, fac *modul* cu el, că îmi convine ceea ce propune să facem în anul următor sau în următorii doi ani de studii. *Modulul* de la studiile aprofundate ale lui Constantin Flondor avea un generic şi o orientare: *Între reprezentare şi simbol*. În cadrul acestor cursuri aprofundate se menţinea foarte bine legătura cu pictura aşa-zis tradiţionalistă.

I. L.: Din dialogul cu domnul Constantin Flondor putem deduce că el a

revenit în pictura sa la tradiţionalism prin felul de a gândi şi prin aprofundare în esenţa lucrurilor. A revenit la tradiţie, mai bine zis, prin aprofundare în filozofia vieţii. Sunt bucuros că ne-am întâlnit şi astfel pot să aflu părerea unui urmaş al maestrului Flondor, al unui fost student al domniei sale. Vă rog să mai adăugaţi câteva cuvinte despre metoda de lucru a lui Constantin Flondor, despre arta lui.

D. O.: Dânsul, ca de altfel şi întreg grupul „Prolog", are o ideologie a menţinerii picturii în cadrul unui tradiţionalism cu un anumit specific românesc şi chiar ortodox. Pentru asta din Elveţia a mers la Odesa. Atunci, înainte de a pleca la Odessa, îmi spuneam: cu siguranţă o să ne povestească mai mult, decât atunci când s-a întors din Elveţia. Or, Odesa îi era mai aproape prin ortodoxie, prin spiritul ortodox.

I. L.: Frumoase lucrurile pe care le spuneţi. Cât priveşte mama pictorului, spuneaţi că a decedat anul acesta. Exact acum un an, în octombrie 2001, a fost Salonul de carte de la Timişoara, despre care v-am vorbit. Dânsa mai trăia. Maestrul – după ce am stat de vorbă în atelierul său – îmi spunea: „Plec acum până la mama. E bătrână biata, bătrână de tot", şi când mi-aţi spus adineuri că a murit, m-am întristat. Dumnezeu s-o ierte şi s-o odihnească.

Despre familia lui, maestrul n-a prea vorbit. Mai are copii, fraţi, surori? Pe cine mai are din cei apropiaţi? Vă rog să spuneţi câteva cuvinte, ele vor fi de un real interes pentru cititorii noştri.

D. O.: Da, într-adevăr ştiu că domnul Constantin Flondor mai are un frate, despre care altceva nu mai ştiu nimic, decât doar că există, probabil în România. Şi, de altfel mai ştiam, auzindu-l de vreo câteva ori că merge la maică-sa, fiindcă e bolnavă, ceva de felul acesta. Dânsul, nefiind atât de tânăr, avea o mamă pentru care avea un cult deosebit. „Merg la mama să văd ce mai face", zicea maestrul. De altfel, şi maestrul Nuţiu avea o mamă foarte bătrână şi zicea şi el la fel: „Merg la maică-mea să văd ce mai face, că e foarte bătrână". Ştiu şi de faptul că profesorul Constantin Flondor are şi o nepoţică. Are deci o fată, care la rândul ei are o fetiţă. Este bunic acum.

I. L.: Ştiţi că domnul Flondor descinde dintr-o familie foarte cunoscută în Bucovina – Flondorenii. O familie înnobilată, o familie excepţională. Erau *cavaleri de* Flondor. Apoi, cu siguranţă că ştiţi despre cântecul pe versurile lui Mihai Eminescu, *Somnoroase păsărele*, care aparţine lui Tudor cavaler de Flondor, compozitor bucovinean, o rudă dintr-o generaţie mai înaintată a maestrului Constantin Flondor. Tudor cavaler de Flondor face parte din cohorta celor patru mari compozitori bucovineni care reprezintă muzica românească din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, alături de Ciprian Porumbescu, Eusebie Mandicevschi, Isidor Vorobchievici şi alţii. În sfârşit, nu mai spunem de omul politic pe care îl cunoaşte toată lumea – Iancu cavaler de Flondor, care a fost şi ministru pentru Bucovina şi care, de fapt, datorită lui, în mare parte, s-a realizat Unirea de la 1918 a Bucovinei cu ţara.

Domnule Dorel Olteanu, ce-aţi mai putea adăuga despre arta lui Constantin Flondor? Există o temă amplă la el, în legătură cu religiozitatea. Cum se manifestă această temă în pictura lui Constantin Flondor? Şi cât de repede finisează maestrul o lucrare de-a sa? E foarte important.

D. O.: Tema religiozităţii în pictura lui Constantin Flondor nu răzbate de la prima vedere. Ea trebuie intuită cumva. Uneori şi fără să-l cunoşti pe pictor, pe Constantin Flondor, ai putea ghici-o, dar neajutat fiind de imaginile pe care el le pictează este desigur mai greu.

Ştiu despre un înaintaş din familia Flondor, Iancu Flondor, al cărui nume

îl poartă o stradă din Timişoara, dintr-un cartier din Timişoara – cartierul Bucovina. Acuma am înţeles că este vorba despre omul politic providenţial pentru Bucovina, despre care aţi amintit şi d-voastră.

I. L.: Eu vă mulţumesc pentru informaţiile pe care ni le-aţi pus la dispoziţie şi v-aş mai ruga să spuneţi doar vreo câteva cuvinte în legătură cu faptul la care am mai revenit pe parcursul convorbirii noastre. Şi anume, vă întrebam despre faptul cum începe maestrul o lucrare, cam cât timp lucrează la ea. Este vorba de felul de a fi, de felul de a medita al artistului. Cât de uşor lucrează Constantin Flondor. Or, criticii de artă menţionează, de exemplu, cât de uşor lucra un Mozart, un Van Gogh, un Schubert, pe când un Ceaikovski sau un Dostoievski lucrau nu atât de repede, revenind mereu la ceea ce scriau. Cu toate că şi primii şi cei din urmă au fost la fel de geniali.

D. O.: Constantin Flondor nu ştiu dacă lucrează uşor. Cel puţin aşa pot părea lucrările la prima privire. Cred că pictează sub impulsul unei atmosfere locale, a unei anumite zile, ore chiar, pe care o şi adnotează adeseori prin cifre şi litere, prin cuvinte deci, alături undeva, pe pânză. Surprinde şi literar uneori momentul, foarte sugestiv şi succint, aproape în ghilimele, ora, momentul zilei, ce zi este a săptămânii şi, eventual, locul.

I. L.: Exact, am observat acest lucru în picturile lui. Sunt semnate ziua, ora, dimineaţa, miezul zilei sau sfârşitul zilei. Am avut marele noroc să fiu în atelierul maestrului, la Timişoara. Dezordinea care trona acolo denotă o ordine extraordinară în gândirea pictorului.

M-am convins şi eu, nu am atins această problemă în discuţia cu dumnealui, dar este exact aşa cum spuneţi şi mă bucur că nu am greşit. Cred că finisează o lucrare începută într-un timp mai îndelungat, meditează foarte mult asupra mesajului ei. Cu alte cuvinte, o gândeşte, o gândeşte foarte profund. Eu vă mulţumesc şi dacă mai aveţi ceva de spus – cu plăcere vă ascultăm.

D. O.: Închei cu ce-am spus şi mai înainte: de la profesor învеţi şi de la maestru te contaminezi. Mulţumesc.

I. L.: Acelaşi lucru s-a întâmplat, cred, şi cu D-voastră.

D. O.: Da, de la profesorul Nuţiu şi ceilalţi profesori timp de 18 ani tot timpul am învăţat şi un an de zile mi-a fost destul să fac pictură cu Constantin Flondor, ca să mă contaminez pentru încă de acum încolo nenumăraţi ani. Mulţumesc şi urez revistei „Glasul Bucovinei” viaţă lungă şi mulţi cititori.

LA PAS, CU FLONDORENII, PRIN CERNĂUŢII VECHILOR AMINTIRI...*

L-am cunoscut pe pictorul Constantin Flondor în toamna anului 2001, în oraşul său de reşedinţă – Timişoara. Rezonanţa numelui său îmi stârnise atunci o curiozitate nestăvilită de a-l întâlni şi de a-i admira lucrările. Aflasem între timp din cartea lui Andrei Pleşu *Jurnalul de la Tescani* despre grupul „Prolog" din Bucureşti, o grupare artistică care constituia de fapt de la începuturile ei o fereastră *spre* şi o mărturie *pentru* credinţă. Cunoşteam la acel moment câte ceva şi din activitatea artistică a lui Horia Bernea, dar nu aveam de unde să ştiu că în grupul „Prolog" voi întâlni numele a doi pictori bucovineni de origine, şi anume, Paul Gherasim şi Constantin Flondor, primul stabilit cu traiul la Bucureşti, iar al doilea, la Timişoara.

Atunci, la întrevederea noastră din 2001, nu am avut posibilitatea s-o cunosc nici pe doamna Sanda Flondor, soţia pictorului, nici pe fratele mai mare al maestrului, domnul Sergiu Flondor. Întâlnirea noastră din 2001 la Timişoara s-a materializat mai târziu într-un dialog pe care l-am intitulat *Constantin Flondor – umilul mărturisitor al culorii sau recuperarea tradiţiei prin credinţă.* („Glasul Bucovinei", An. X, nr. 1-2 (37-38), 2003, p. 7-35). Nu puteam să ştiu atunci că acest dialog va pune începutul unei cunoştinţe benefice în timp, care a stimulat, într-un fel, şi vizita din toamna aceasta a familiei Flondor la Cernăuţi. Şi iată că la mijlocul lunii octombrie 2009, Constantin (Tinu – aşa îl numesc cei mai apropiaţi ai săi din familie) Flondor împreună cu soţia Sanda şi fratele Sergiu au făcut o vizită la Cernăuţi. Blânda toamnă bucovineană de octombrie, spectrul cromatic al frunzelor multicolore, care începuseră să se despartă de ramuri, atmosfera de sărbătoare a oraşului (încă nu se stinsese entuziasmul bucovinenilor generat de aniversarea a 600 de ani ai Cernăuţilor) au creat o atmosferă plăcută, în al cărei anturaj oaspeţii s-au simţit bine în oraşul copilăriei lor, fiind încântaţi de frumuseţea lui de odinioară, cât şi de aspectul caselor proaspăt vopsite, cu toate că ochiul pictorului a reuşit să prindă nuanţele stridente ale culorilor aplicate neinspirat pe unele dintre edificiile centrului istoric al urbei. Plimbându-ne împreună, la pas, prin cartierele oraşului vechi, am avut posibilitatea să discutăm despre multe lucruri, despre viaţa Cernăuţiului interbelic, amintirile fiind, în ultimă

* *La pas, cu Flondorenii, prin Cernăuţii vechilor amintiri*, în „Glasul Bucovinei", An. XVII, nr. 1 (65), 2010, p. 7-28.

instanţă, cel mai fidel însoţitor al Flondorenilor. Încercăm să depănăm câteva dintre ele, prin bunăvoinţa şi amabilitatea oaspeţilor noştri.

Ilie Luceac: Domnule Sergiu Flondor, iată că sunteţi din nou la Cernăuţi. Am înţeles că aţi revenit în oraşul copilăriei dumneavoastră abia după şase decenii şi ceva, mai exact, după 65 de ani. Se pare că este un lucru formidabil şi în acelaşi timp foarte inspirat că v-aţi hotărât să veniţi la Cernăuţi, cu scopul de a vizita oraşul natal. Este un lucru, spuneam, pe care noi, cei din generaţiile mai tinere, nu-l înţelegem atât de profund cum îl simţiţi dumneavoastră. Vă rog să vă prezentaţi şi să încercaţi să vă amintiţi de timpurile când aţi trăit aici, în Cernăuţi, şi cum s-au întâmplat primul şi apoi cel de-al doilea refugiu al familiei dumneavoastră. Mai recunoaşteţi oraşul vechi, cel care cred că a rămas imprimat în memoria dumneavoastră de acum şase decenii şi jumătate?

Sergiu Flondor: M-am născut în Cernăuţi, sunt aproape 80 de ani de atunci, deci m-am născut în 1930. În primii ani ai copilăriei mele am locuit pe actuala stradă Kobyleanska, pe atunci strada Iancu Flondor, şi mai înainte – renumita Herrengasse. Cât priveşte Cernăuţiul de astăzi, mărturisesc că am găsit un oraş aproape schimbat, un oraş pe care în ansamblu aproape că nu-l mai recunosc. Am rămas cu nişte amintiri foarte frumoase din perioada când locuiam pe strada Iancu Flondor. Am locuit acolo până la vârsta de şase ani. În special, mi-aduc aminte de sărbătorile de Crăciun. Erau cele mai frumoase pentru mine. Iarna strada era aglomerată, cu toate că era multă zăpadă pe ea. Pe atunci circulau sănii pe strada Iancu Flondor şi caii aveau zurgălăi. Şi astăzi îmi stăruie în memorie frumuseţea acelor ierni.

I. L.: Vă copleşesc amintirile – şi bănuiesc că sunt nişte amintiri foarte frumoase. Oricine care a locuit pe strada Iancu Flondor cred că ar avea aceleaşi sentimente ca şi dumneavoastră şi ar avea în acelaşi timp ce-şi aminti. Mai ales că sunteţi un descendent direct din familia Flondorenilor – familie cu o istorie bogată şi interesantă. E o nostalgie care vă copleşeşte şi e bine s-o mărturisiţi. De aceea, vă rog să vă depănaţi în continuare amintirile şi să ne vorbiţi, în special, despre faptul cum s-a produs primul refugiu din Cernăuţi al familiei dumneavoastră.

S. F.: Am locuit pe strada Iancu Flondor până în anul 1937. După aceea eu am lipsit un an din Cernăuţi. Am fost dus la Bucureşti, unde am făcut prima clasă primară. Când m-am întors, în 1938, familia se mutase cu locuinţa pe strada Ştefan cel Mare (astăzi strada Holovna), colţ cu Arboroasa (scuarul de pe piaţa Soborna, fosta Austriaplatz), în faţa Catedralei *Pogorârea Sfântului Duh*. Astăzi în această casă se află judecătoria raionului Şevcenko al oraşului. Am continuat învăţătura în şcoala primară, unde am devenit şi străjer. Pe timpul acela străjeria era o organizaţie de tineret creată de regele Carol al II-lea. Foarte nostim era faptul că toţi colegii mei, copii de o vârstă cu mine, auzind că eu mă numesc Flondor, râdeau, zicând: „Uite, ăsta are nume de stradă!”. Asta se întâmpla de aceea că locuiam pe strada Iancu Flondor. Deci, vedeţi cum se întipărise în mintea cernăuţenilor numele de Flondor. Între timp, eu m-am îmbolnăvit de scarlatină şi am fost internat la spitalul de copii din Cernăuţi. Dar m-am vindecat curând şi m-am întors acasă. În ceea ce priveşte anul 1940, mi-aduc aminte că a fost un moment tragic pentru noi. Bucovina a fost cedată Uniunii Sovietice. Sigur că noi, copiii, nu realizam atunci tragismul momentului. Astăzi multe întâmplări se suprapun în memorie sau se amestecă cu ceea ce mi s-a povestit ulterior, apoi şi cu ceea ce am mai citit de unul singur, aşa încât e greu să mă dumiresc şi să identific amintirile mele cu derularea evenimentelor din acele vremuri de restrişte.

I. L.: Vă rog totuşi să vă amintiţi câteva detalii mai concrete.

S. F.: Cu o zi înainte de 28 iunie 1940, tatăl meu a fost la rezidentul regal pe atunci, Gheorghe Flondor, care i-a spus că trebuie să plece urgent din Cernăuţi, pentru că este foarte periculos să rămână aici şi că ruşii nu vor respecta înţelegerea care au avut-o cu românii de a lăsa populaţia să plece fiecare unde doreşte. În noaptea aceea noi, copiii, dormeam şi nu realizam ce se întâmplă. În casă era o mare agitaţie, se făceau la repezeală bagajele. A doua zi dimineaţa, când ne-am trezit, părinţii mei îşi pregătiseră deja bagajele, erau două valize. Bunicii însă au rămas în continuare la Cernăuţi, mai târziu urmând să fie repatriaţi la Graz, în Austria, împreună cu etnicii germani. Aşa încât ei au avut un răgaz ca să mai salveze din lucruri.

În dimineaţa zilei de 28 iunie ne-am luat rămas bun de la bunici şi am ieşit în stradă. Pe atunci circula tramvaiul pe strada Ştefan cel Mare, am trecut vizavi, unde era o staţie de tramvai şi am zis că luăm tramvaiul. Din păcate, însă, tramvaiele nu mai circulau, oraşul în acea zi era ca şi mort, nu mai era nimeni pe stradă, nu se mai circula. La un moment dat, printr-o întâmplare fericită, a trecut o birjă cu un birjar care-l cunoştea pe tata şi atunci el l-a rugat să ne ducă la gară. Am urcat cu toţii în birjă, tata a urcat pe capră, lângă birjar, şi am pornit. Am pornit pe strada Hauptstrasse pe atunci. Şi cum se mergea la vale, spre gară, la un moment dat, după o cotitură, am văzut un grup de manifestanţi, care erau foarte agitaţi. Am aflat mai târziu că erau tineri evrei. Ei erau foarte agitaţi, după cum am spus, şi purtau steaguri roşii.

I. L.: Vă rog să descrieţi mai amănunţit aceste evenimente, fiindcă nu le prea întâlnim în literatura de specialitate.

S. F.: Această agitaţie a evreilor, în special, începuse din Piaţa Unirii (astăzi Piaţa Centrală). Ei se îndreptau spre gară şi spre Jucica veche, pe unde veneau sovieticii. În Piaţa Unirii, în agitaţia aceea, un tânăr evreu s-a urcat pe turnul Primăriei şi a încercat să scoată drapelul românesc şi să-l înlocuiască cu cel roşu. Dar nu a reuşit până la urmă, fiindcă Primăria, fiind păzită, un jandarm a ieşit din interior, a pus puşca la ochi şi l-a împuşcat. Tânărul a căzut jos cu steag cu tot. Revenind la plecarea noastră şi la episodul cu evreii care blocau strada, vreau să spun că nu se mai putea trece, fiindcă ei opreau pe orişicine care vroiau să fugă cu un tren. Şi atunci tatăl meu i-a spus vizitiului să nu se oprească, să dea bici cailor şi să treacă prin mulţime. Caii au pornit în goană şi cei adunaţi acolo s-au dat totuşi la o parte. Astfel, în goana aceasta, am ajuns la gară.

I. L.: Este vorba despre primul refugiu, nu-i aşa?

S. F.: Desigur. Aşadar, la gară era un tren tras pe prima linie. Atunci eu nu aveam cum să conştientizez că acesta era ultimul tren care pleca din Cernăuţi. Pe acoperişul vagoanelor erau militari români culcaţi, cu mitraliera în poziţie de tragere. Noi ne-am urcat într-un vagon, am intrat într-un compartiment şi eram foarte bucuroşi că am reuşit. Părinţii erau şi mai bucuroşi că în sfârşit plecăm din acest vacarm. Când am ieşit din Cernăuţi, pe porţiunea de şosea care era paralelă cu linia ferată, din mersul trenului, am văzut tancurile sovietice, care deja intrau în oraş. Însă ultimul tren care a plecat din Cernăuţi a ajuns totuşi la destinaţie, în Bucureşti.

I. L.: Ce s-a întâmplat în primele zile la Bucureşti? Unde v-aţi oprit, cine v-a găzduit?

S. F.: La Bucureşti am fost găzduiţi de familia Romanovski, originară din Bucovina. Ei locuiau la Bucureşti. Dânşii ne-au găzduit şi mai târziu ne-au şi faci-

litat închirierea unei locuinţe, chiar la adresa unde am fost cazaţi. Această adresă era pe Calea Plevnei, la nr. 42, într-o casă care pe atunci nu era aşa de veche, acuma este foarte veche, dar încă mai există. Printre altele, într-o vizită la Bucureşti, am făcut nişte fotografii ale acestei case, împreună cu fratele meu. Deci, iată unde am locuit noi, când am sosit la Bucureşti după primul refugiu.

Iar eu am continuat şcoala la Bucureşti. Adică, am făcut clasa întâi acolo, apoi clasa a doua şi a treia la Cernăuţi şi clasa a patra primară am făcut-o din nou la Bucureşti.

I. L.: În 1937, când aţi plecat la Bucureşti, eraţi cu tot cu familie strămutaţi acolo? Cred că atunci aţi şi făcut clasa întâi primară la Bucureşti.

S. F.: Nu, numai eu eram la Bucureşti, pentru că familia în timpul acesta s-a mutat cu locuinţa la Cernăuţi din strada Iancu Flondor în strada Ştefan cel Mare. La Bucureşti, şcoala primară era aproape de Calea Plevnei, pe strada Ştirbei Vodă.

I. L.: Nu cumva pe strada unde e clădirea cea uriaşă, care era destinată pentru Casa Radioului sau aşa ceva? După câte ştim, proiectul acela începuse încă de pe timpul lui Nicolae Ceauşescu.

S. F.: Exact, acolo era. Eu parcurgeam drumul pe strada Berzei, care urca până în Ştirbei Vodă şi de acolo în partea stângă era o biserică care îi zicea *Cuibul cu barză*. Iar şcoala primară se numea la fel *Cuibul cu barză*. În 1984, când se făceau acele demolări uriaşe în Bucureşti şi reconstrucţiile pe care le ştim, biserica *Cuibul cu barză* a fost mutată în altă parte, iar porţiunea din jurul şcolii primare s-a curăţat, urmând să se construiască blocuri noi peste tot. Atunci, făcând o escapadă la Bucureşti, am reuşit să fotografiez locurile unde se demolau bisericile. Aflându-mă acolo, am reuşit să fotografiez şcoala mea în întregime. Astăzi, pe locurile acelea sunt blocuri masive. La Bucureşti am trecut prin diferite momente dificile, aşa cum a fost cutremurul din 1940, după aceea, rebeliunea legionară din toamna aceluiaşi an şi diferite alte greutăţi.

I. L.: Cred că este vorba despre toamna fatidică din 1940, atunci când a fost împuşcat şi Nicolae Iorga de către legionari.

S. F.: Exact. Vreau să mai spun că vizavi de casa noastră, tot pe Calea Plevnei, era şi Facultatea de Drept. Acolo erau mulţi studenţi legionari. În timpul acelei rebeliuni despre care vorbeam s-au auzit şi împuşcături. La un moment dat chiar se trăgea cu mitraliera, iar noi ne adăposteam sub geamuri, ca să nu ne ajungă gloanţele. După aceea, în 1941, am revenit la Cernăuţi. Asta se întâmpla la sfârşitul verii şi începutul toamnei anului 1941. Tata era angajat la fabrica de zahăr din Jucica veche şi a căutat să-mi dea o educaţie respectivă.

I. L.: Spuneţi câteva cuvinte despre tatăl şi mama dumneavoastră. Unde au învăţat şi care era ocupaţia lor?

S. F.: Tata a absolvit Liceul „Mitropolitul Silvestru" din Cernăuţi, care se afla vizavi de locuinţa noastră de lângă Arboroasa. A fost o perioadă funcţionar la Societatea de telefoane, iar după aceea a ajuns la fabrica de zahăr din Jucica, unde a funcţionat până la cel de al doilea refugiu din Cernăuţi. În final, a ajuns la fabrica de zahăr din Timişoara, de unde a ieşit la pensie. Tata se numea Dumitru Flondor şi se trăgea din familia Flodorenilor (se poate urmări arborele genealogic), cea din spiţa basarabeană. Iar mama, pe nume Claudia, născută Ivasiuk, a făcut Şcoala Normală în Cernăuţi, după care a intrat funcţionară la o bancă. A lucrat câţiva ani la această bancă, până la căsătorie. După ce am venit eu pe lume, mama a rămas casnică. Cu bunicii mei am stat tot timpul împreună. Bunicul se chema Vasile Ivasiuk. A fost profesor şi director la Şcoala Normală din Cernăuţi. Cred că era

prin anii `20 ai secolului trecut, când dânsul a fost director la Şcoala Normală, fiindcă în 1930 s-a pensionat deja. Iar bunica era casnică. Se chema Ivasiuk Emilia, născută Kunz.

I. L.: Acum vă rog să deschideţi paranteza până la capăt. Spuneaţi că bunicul dumneavoastră se chema Ivasiuk Vasile şi era frate cu pictorul Nicolae Ivasiuk.

S. F.: Da, bunicul a fost frate cu pictorul Nicolae Ivasiuk, iar bunica era înrudită cu familia Kaindl, Maximilian Kaindl.

I. L.: Urmează să vedem dacă Maximilian Kaindl a fost rudă cu istoricul Raimund Friedrich Kaindl.

S. F.: Eu cred că sunt rude, fiindcă există un document care nu se află deocamdată în posesia noastră, dar care atestă acest lucru. O verişoară avea acest document şi ne-a promis că ni-l va pune la dispoziţie. Până acuma încă nu am intrat în posesia lui. Ce să mai adaug? Bunicii au fost la Graz, după cum am mai spus, au fost repatriaţi acolo. După izbucnirea războiului în 1941, s-au întors la Bucureşti şi apoi împreună am plecat la Cernăuţi.

I. L.: Când v-aţi reîntregit familia la Cernăuţi?

S. F.: În Cernăuţi am sosit cu toţii la începutul toamnei anului 1941. Aici mi s-a părut că viaţa decurge ca şi înainte. Eu eram copil de unsprezece ani atunci şi nu am prea observat schimbările care au avut loc, chiar dacă au fost. Viaţa continua. Tata m-a înscris la Liceul comercial şi acolo am urmat cursurile până în 1944.

I. L.: Când aţi plecat în primul refugiu, aţi plecat din casa care se afla pe strada Ştefan cel Mare, de lângă parcul Arboroasa?

S. F.: Da, de acolo am plecat şi când ne-am întors, ne-am întors deja în casa de pe strada Vasilco (astăzi strada Saksaganska). Tata obţinuse o repartizare a locuinţei acolo şi amintirile de mai departe ţin de această locuinţă.

I. L.: Domnule Sergiu Flondor, aţi vorbit foarte interesant despre perioada primului refugiu. Acuma vă rog să răsfiraţi în continuare ghemul amintirilor. Ce s-a întâmplat după aceea?

S. F.: În perioada de până la cel de al doilea refugiu, cât am stat la Cernăuţi, am urmat Liceul comercial. Tata avea serviciul la Jucica veche şi viaţa decurgea în condiţii normale. În locuinţa de pe strada Vasilco era o grădină frumoasă în spate. Ea era pentru noi, copiii, o mare bucurie. Fratele meu a făcut grădiniţa – o grădiniţă particulară care se chema „Gabi"– chiar acolo, nu departe de grădina noastră. Iar imobilul în care era locuinţa noastră aparţinea înainte unui evreu pe nume Sekler. După ce autorităţile româneşti au rechiziţionat casa, noi am intrat să locuim în acest imobil. În partea stângă era un apartament din patru camere şi în partea dreaptă locuiau bunicii într-un spaţiu de două camere. Iar în camerele din faţă locuia tânăra familie Sekler. Ei aveau o fetiţă de vârsta fratelui meu, cu care au făcut grădiniţa împreună. Ulterior, n-am mai ţinut legătură cu ei. La etaj locuia mama tânărului Sekler, într-o locuinţă mare ce a fost repartizată unui domn care era om de afaceri în domeniul petrolului. Mama tânărului Sekler avea un fiu cu care eram prieteni. El era cu un an mai mare decât mine.

I. L.: Ceea ce aţi povestit acum despre locuinţa de pe strada Vasilco este tot atât de convingător şi impresionant ca şi momentele când am vizitat fosta locuinţă a dumneavoastră din această casă. Am în vedere locuinţa cu patru camere a părinţilor, din aripa stângă a casei de pe Vasilco, cât şi cea a bunicilor, din aripa dreaptă a casei, de pe acelaşi palier, dar care se constituia din două camere. Aţi găsit splendidele sobe de faianţă, cu portiţele originale, pe care le ţineţi minte din copilărie şi alte câteva obiecte de mobilier vechi, care au rămas acolo după ce

v-aţi refugiat. Dar cele mai impresionante au fost clipele când actualilor gospodari, care nu au cumpărat aceste locuinţe nici de la stat chiar, nu le venea să creadă că aţi intrat în vizită doar aşa, dintr-o nostalgie, să vă vedeţi fostele locuinţe care v-au aparţinut, fără a avea nici o pretenţie la ele. Unul dintre stăpânii actuali, un domn destul de viguros la cei aproximativ 75 de ani ai săi, a alergat la garderobă să-şi pună uniforma de ofiţer sovietic, cu pieptul doldora de decoraţii şi care repeta tot timpul că el a primit această locuinţă fiindcă a luat parte la eliberarea oraşului de sub ocupanţi... Scena era penibilă şi se derula într-o ambianţă de ironie tristă. La un moment dat, când i s-a spus stăpânului că nu are nimeni nici o pretenţie la locuinţă, el s-a mai liniştit, dar nu şi-a scos uniforma cu iz de naftalină până la sfârşitul vizitei...

Vorbeam mai înainte despre vârstă, vă rog să daţi şi nişte date exacte pentru cititorii noştri.

S. F.: M-am născut la 30 august 1930, iar fratele meu este cu şase ani mai tânăr decât mine. Fiind la Cernăuţi şi având deja 12 ani – băiat mare de acum – părinţii mă lăsau singur în oraş şi atunci eu m-am pasionat de cinematograf. Colindam toate cinematografele din Cernăuţi. Era un cinematograf în Casa germană, un alt cinematograf în Casa polonă care se numea *Capitol*. Era un cinematograf pe strada Regina Maria, care se numea *Savoi*, şi un cinematograf, de mâna a doua, în care rulau filme cowboy şi se numea *Roksi*. Apoi pe strada Universităţii, pe lângă Sinagogă, nu departe de Musikverein (astăzi Filarmonica regională), era un cinematograf central. Cel mai elegant cinematograf din Cernăuţiul interbelic era cinematograful *Scala*. El se afla în Piaţa Teatrului, lângă Casa de Comerţ şi Industrie. Eram un fan al tuturor filmelor, mai ales ale celor de aventuri. În perioada aceea rulau în majoritate filme germane. Adolescent fiind pe atunci, mă îndrăgostisem de o actriţă germană care se chema Laiana şi care evolua în filme exotice despre India. Mai târziu m-am îndrăgostit de altă actriţă. Am să vă povestesc o întâmplare nostimă. Fiind la liceu, nu aveam voie să mergem la cinematografe decât cu permisiunea şcolii, respectiv, a dirigintelui, care ne dădea un bilet de voie. La cinematograful *Roksi* rula un film – îl ţin minte şi astăzi – *Cavalerul dreptăţii*, cu Tom Mix în distribuţie – un mare actor pe vremea aceea. Dirigintele ne-a învoit şi am plecat cu un coleg la acest film. Deci, în momentul când am fost întâlniţi la cinematograf de alţi colegi mai mari, am beneficiat de permisiunea dirigintelui. Pe la cinematografe erau liceeni din clasele mai mari care-i vânau pe cei mai mici. Mă rog, nostime amintiri.

I. L.: Şi acum, fiţi amabil şi povestiţi-ne ceva despre cel de al doilea refugiu.

S. F.: Ultimul Crăciun pe care l-am petrecut la Cernăuţi a fost cel din 1943. După încercuirea de la Stalingrad, armatele germane au început să se retragă. Părinţii ştiau ce se întâmplă pe fronturile războiului şi erau deja alarmaţi. Au trecut sărbătorile de iarnă şi în luna martie au început mulţi să se împacheteze. Eu eram în clasele superioare de liceu. Dar în ce priveşte mobilierul din casa noastră de pe strada Vasilco, despre care vorbeam mai înainte, două fotolii sunt şi acuma la

fratele meu, iar dulapul-bibliotecă se află la mine, în Timişoara. Sigur că au mai rămas multe piese, pe care le-am recunoscut acum, în vizita de la Cernăuţi, în fosta noastră casă de pe strada Vasilco. Or, după ce ne-am întors din primul refugiu, tata a reuşit să recupereze din mobilierul pe care l-am avut în locuinţa de pe strada Ştefan cel Mare. Toate piesele au fost transferate apoi în locuinţa de pe Vasilco. În martie 1944 am plecat din Cernăuţi, fără prea multe incidente. În Bucureşti am tras din nou la familia Romanovski, care locuia deja pe strada Doctor Lister, în Cotroceni. Deci, cel de al doilea refugiu s-a consumat cu mai puţine emoţii pentru noi decât primul.

I. L.: Şi ce s-a întâmplat mai departe cu soarta familiei dumneavoastră la Bucureşti?

S. F.: Am rămas vreo două luni la familia Romanovski, până nu am ştiut unde mergem. Tata lucrând în industria zahărului, am fost repartizaţi cu toată familia în localitatea Podari, care se află la vreo 16 kilometri de Craiova. Acolo se construia o fabrică de zahăr şi erau o mulţime de case disponibile. În aceste case au fost găzduiţi toţi refugiaţii din Cernăuţi care erau salariaţi ai fabricii de zahăr de la Jucica veche. Noi am plecat din Bucureşti cu o zi înainte de bombardamentul american, care avea probabil misiunea de a distruge gările şi alte obiective de comunicaţie. Am avut un noroc mare în acest sens. De la Bucureşti până la Craiova am călătorit aproape o săptămână. De câteva ori am fost nevoiţi să coborâm din tren şi să ne adăpostim undeva, fiindcă se bombarda fără milă. Prin iulie am ajuns la Craiova. Apoi a venit 23 august 1944 şi trupele sovietice au început să se scurgă spre Calafat. Craiova era deja ocupată de armata sovietică şi tata nu m-a mai dat la şcoala. Era altă administraţie acolo şi abia în anul următor am reluat instruirea la Liceul comercial „Gheorghe Chiţu" din Craiova. Asta se întâmpla în 1945-1947. Fratele meu a făcut şcoala primară chiar la Podari, unde am fost repartizaţi. Abia după aceea ne-am mutat la Craiova. Deoarece şi fratele urma să promoveze în clasele de liceu, în acelaşi timp şi eu nu terminasem încă liceul, familia s-a mutat în 1947 chiar în oraşul Craiova. Pe atunci începuse deja reforma învăţământului. Liceul a devenit unic, adică s-au comasat multe unităţi de învăţământ. Liceul nu se mai numea liceu comercial, ci era un liceu unic. Din 1947, tata primise un angajament

la fabrica de zahăr din Timişoara. Şi în 1948 toată familia am trecut la Timişoara. Am primit o locuinţă care era a fabricii de zahăr, în actualul bulevard Dragalina, care este aproape în centrul oraşului. În toamna anului 1950 eu am fost recrutat la armată. Am făcut serviciul militar în termen, care dura doi ani. Deoarece se făceau diferite reorganizări de tip comunist, între timp, în casa unde locuiam s-a mutat o şcoală tehnică de industrie alimentară. Am trebuit să plecăm cu toţii de acolo. Noi ne-am mutat în bulevardul pe atunci Jdanov. După moartea lui Stalin acest cartier s-a numit bulevardul Tinereţii, iar după Revoluţia din 1989 s-a numit bulevardul regele Carol I. Aici locuiesc eu cu soţia mea în prezent. Bineînţeles, între timp părinţii şi bunicii s-au retras în luturi, iar fratele meu, Constantin (Tinu) Flondor, după ce s-a căsătorit, s-a stabilit cu familia, până la urmă, într-un apartament frumos, cumpărat de ei, tot în acelaşi bulevard.

I. L.: Deci viaţa şi-a luat cursul ei normal, v-aţi stabilit, aţi uitat de refugii, de frică, de nopţi nedormite şi iată că aţi revenit la Cernăuţi după atâţia ani de zile. Ar fi interesant să povestiţi cum s-a produs acea despărţire de oraş, atât în sufletul dumneavoastră, cât şi al părinţilor şi bunicilor. A fost totuşi oraşul copilăriei dumneavoastră. Ce sentimente vă încearcă? Care sunt gândurile care vă domină acum, păşind cu pasul prin Cernăuţiul copilăriei? Nu aţi visat adeseori Cernăuţiul după ce aţi plecat din el?

S. F.: După primul refugiu noi, copiii, nu realizam ce s-a întâmplat şi nu ne chinuia dorul de Cernăuţi, ca pe orice copil. Mi-aduc aminte că bunica evoca mereu Cernăuţiul, iar tata şi mama sigur că tânjeau şi ei după Cernăuţi. Din cauza asta ne-am şi întors în 1941 la Cernăuţi. Bunicii au fost repatriaţi în Austria, au trecut apoi prin Bucureşti şi tot s-au întors până la urmă la Cernăuţi. Noi, cei mai tineri, în special eu şi fratele meu Tinu, ne-am legat de Cernăuţi după revenirea din 1941, fiind deja conştienţi de frumuseţea şi tandreţea acestui oraş. Iar după al doilea refugiu am simţit foarte mult timp dorul de casă, de Bucovina.

I. L.: Acuma vă rog să vă amintiţi care erau sărbătorile cele mai frumoase ce se desfăşurau la Cernăuţi în perioada interbelică, cum decurgeau ele în capitala Bucovinei, în special, în familia dumneavoastră?

S. F.: Sunt momentele cele mai frumoase din amintirile mele despre Cernăuţi. În special, când locuiam pe strada Iancu Flondor, unde am stat până la vârsta de 6 ani şi care mi-a rămas în minte cât de frumoasă era în perioada de iarnă, cu săniile şi cu clinchetul zurgălăilor, pe care îi aud şi acuma în memoria mea. Un ritual întreg care nu se uită era şi pregătirea bradului de Crăciun. El se instala în prima cameră din locuinţa de pe Iancu Flondor, la geamul care da în stradă. La primele două geamuri era sufrageria. Până când nu venea Crăciunul, în camera unde era bradul nu se mai putea intra. Mi-aduc aminte că la 16 decembrie 1936 s-a născut fratele meu Tinu. Când a fost adus de la maternitate, era ca un pachet de Crăciun, de fapt, un cadou de Crăciun pentru familie. El era foarte gălăgios. Iar eu care aveam vreo şase ani am fost impresionat şi i-am spus mamei că fratele este „der kleine Tiger”.

I. L.: Aşadar, micuţul Constantin Flondor, prin gălăgia pe care o făcea inconştient, captiva atenţia celor din jur, aşa încât ei trebuiau să-i acorde atenţia cuvenită.

S. F.: Se pare că aşa a fost. Eu mă plimbam prin camera unde era nou născutul şi la un moment dat, când părinţii erau ocupaţi cu treburile sărbătorilor, am început să-i explic celui mic că vine Crăciunul, că vine Moş Crăciun cu dulciuri şi jucării. Nu înţelegeam de ce nu se bucură şi de ce făcea atâta gălăgie.

I. L.: Spuneţi, vă rog, în casa dumneavoastră, în familie, se vorbea româneşte sau nemţeşte?

S. F.: Prima limbă pe care am învăţat-o a fost cea germană. Abia când am plecat la Bucureşti şi am făcut clasa întâi primară, am învăţat să vorbesc româneşte.

I. L.: Cred că acelaşi lucru se întâmpla în mai multe familii din Bucovina. De exemplu, în familia regretatului academician Radu Grigorovici a fost la fel. El ne povestea că de mic copil a vorbit întâi nemţeşte în familie şi abia mai târziu a învăţat româneşte. Nu e de mirare, deoarece tatăl său, Gheorghe Grigorovici, care a fost deputat în parlamentul vienez, iar mai târziu şi deputat în parlamentul României, a încercat să dea o educaţie aleasă unicului său fiu.

S. F.: În familia noastră bunica şi bunicul vorbeau nemţeşte, iar părinţii mei vorbeau şi ei nemţeşte. Adevărul e că vorbeau şi româneşte, dar uneori comunicau şi în franceză, ca să nu înţelegem noi – cei mici – ce vorbesc ei.

I. L.: În clasele primare pe care le-aţi făcut aici, în Cernăuţi, în ce limbă se vorbea?

S. F.: Şcoala era românească, în clasele primare sigur că se preda în româneşte. Eu am venit după clasa întâi care o făcusem la Bucureşti şi ştiam deja să vorbesc româneşte. Am mai amintit că în clasele primare intrasem în străjerie, care a existat atât timp cât a domnit Carol al II-lea. După abdicarea lui s-au desfiinţat şi organizaţiile de străjeri.

I. L.: Acuma v-aş ruga să vă amintiţi despre magazinele din perioada interbelică şi diferite alte unităţi comerciale sau edificii culturale care existau la Cernăuţi şi erau cunoscute în epocă.

S. F.: Vreau să revin puţin la faptul cum decurgeau sărbătorile de Crăciun la Cernăuţi, în perioada interbelică. Cele mai mari forfote erau în domeniul culinar. La bucătărie se pregăteau cozonacii şi în special macul pentru cozonaci, care se prepara în vase speciale de lut cu zimţi, unde se freca macul până devenea alb. Apoi în seara de Crăciun era post, se mânca doar peşte. Tata când a intrat în familia noastră a venit cu obiceiurile din Basarabia. La ciorba basarabeano-bucovineană se servea un fel de pateu cu ceapă care se numea Knische. Iar la sfârşit, ca desert, se servea binecunoscuta kutya, ceea ce ştim prea bine că este grâu fiert amestecat cu mac, miere de albine sau zahăr şi miez de nucă. Când suna clopoţelul şi se deschidea uşa spre camera unde era împodobit pomul de Crăciun, era o veselie totală. Un ritual care nu l-am uitat nici până în ziua de astăzi. Pomul era uriaş, până în tavan, şi împodobit cu jucării ca din poveste. Tata, care era un mare meşter, ne făcea câte o căsuţă din traforaj, îmbrăcată cu staniol şi care era luminată în interior. Astfel, sărbătoarea de Crăciun avea un farmec aparte.

Revenind la întrebarea pe care aţi formulat-o, îmi amintesc că în Cernăuţi, până în 1940-1941 eu n-am reţinut prea multe magazine. De-abia prin 1942 am

început să frecventez magazinele şi unităţile comerciale din oraş. De exemplu, erau două librării pe care le frecventam, una era pe strada Flondor, aproape de casa unde am locuit, care avea o secţie cu jucării şi alta cu cărţi. O altă librărie era pe strada Regina Maria. Astăzi îl întrebam pe fratele meu Tinu dacă-şi mai aminteşte de faptul că atunci când eram mici, eu i-am cumpărat un teanc de cărţi de la librărie, după care părinţii m-au luat la întrebări de unde am avut bani?

I. L.: Suntem la capitolul „cartea în viaţa elevului de liceu", aşadar, care au fost preferinţele dumneavoastră cât priveşte autorii şi titlurile de romane sau povestiri pe care le-aţi citit în copilărie?

S. F.: În perioada aceea eram pasionat de romanele lui Carl May. Nu e vorbă, citeam mult şi neordonat poate, însă Jules Verne şi alţi autori de romane de aventuri ţineau întâietatea în ierarhia intereselor mele de lectură. Exista pe atunci o colecţie specială care se vindea cu 15 lei bucata şi astfel puteam să-mi procur cărţile care mă pasionau.

I. L.: Vă rog să vă aduceţi aminte şi de alte magazine care existau pe atunci în Cernăuţi.

S. F.: Magazinul care îl ţin minte cel mai bine era cel al lui Podsudik de pe strada Iancu Flondor, bineînţeles. Era un magazin cu mezeluri de specialitate. Dacă te mişcai pe strada Iancu Flondor în direcţia Catedralei, el se găsea pe stânga. Când venea de la serviciu, tata cumpăra totdeauna de la acest magazin un pachet cu diferite mezeluri, zicându-i Aufschnitt (în româneşte – mâncare rece, mezeluri). Între aceste specialităţi se găsea şi şunca de Praga, excepţională, de altfel, pe care eu nu am mai mâncat-o de atunci. Unul din magazinele renumite în Cernăuţi era cel de chimicale. El se chema magazinul *Fontin* şi era administrat de doi fraţi. Magazinul era dislocat pe strada Centrală, cum se merge spre gară, pe dreapta, mai jos de Piaţa Unirii.

Mi-aduc aminte că în perioada dintre cele două refugii, tata ţinea şi el un magazin, care se găsea pe strada Ştefan cel Mare şi era administrat de un evreu. Era un magazin de produse alimentare. De câte ori mă întorceam de la şcoală, întram în acest magazin, fiindcă aproape întotdeauna eram servit cu ceva: bomboane, dulciuri, limonadă, prăjituri. El se găsea după Grădina Publică, înainte de strada Mărăşeşti, fosta Neueweltgasse.

Mai ţin minte că mergeam destul de des cu bunica mea la un restaurant de pe strada Rusă, numit *Friedmann,* şi la acel restaurant bunica comanda colţunaşi. Pentru mine, copil fiind, colţunaşii aceia erau excelenţi. Erau foarte buni şi erau serviţi cu tot dichisul, cu smântână, în recipiente separate. Dacă mergeam vara la restaurant, acolo era un spaţiu deschis şi cu separeuri. Memoria mea a reţinut şi până acum acest epizod cu colţunaşii.

I. L.: Domnule Sergiu Flondor, cu toate că tatăl dumneavoastră descinde din spiţa basarabeană a Flondorenilor, sunteţi – atât dumneavoastră cât şi fratele dumneavoastră, Contantin – un Flondor, în înţelesul bucovinean al numelui. Copil fiind, v-aţi trezit că locuiţi pe strada Iancu Flondor. Şi acum întrebarea: ce sentiment v-a încercat în zilele acestea când vă plimbaţi şi admiraţi strada Kobyleanska, fosta Iancu Flondor şi mai înainte strada Herrengasse?

S. F.: Vreau să spun că eram mândru încă din perioada şcolară şi conştientizam faptul că locuiesc pe strada Iancu Flondor. În copilărie nu ştiam bine încă cine a fost Iancu Flondor, însă ştiam că a fost o personalitate marcantă. Mai târziu am aflat amănunte despre el şi am putut să-mi dau seama de importanţa activităţii lui.

I. L.: Sigur că, odată cu vârsta, aţi aflat multe despre istoria Bucovinei şi v-aţi

dat seama de importanţa lui Iancu Flondor în viaţa acestui ţinut. Aţi vizitat zilele acestea şi mormântul lui de la Storojineţ. Cu ce impresii aţi rămas?

S. F.: Venind în Cernăuţi după atâţia ani, mă simt desigur copleşit de toate impresiile care m-au captivat. Ele sunt de două feluri. Unele ţin implicit de familie, iar altele de locuri. Mă gândesc cu tristeţe că iată, de curând, vom pleca şi nu vom reuşi să vizităm totul ce ne-am pus de gând. Vom avea însă timp acasă să rumegăm toate impresiile pe care le-am acumulat în vizita aceasta de la Cernăuţi. Or, uneori la Timişoara am trăit momente când vedeam în vis că sunt la Cernăuţi, mă visam pe unele străzi pe care le-am cunoscut foarte bine până la plecarea din Bucovina.

I. L.: Sunt convins că le-aţi recunoscut, le-aţi identificat acum şi v-aţi amintit de ele. Cum vi se pare oraşul de data aceasta? S-a schimbat cumva, trăiţi sentimentul înstrăinării faţă de el sau nu?

S. F.: Vechiul centru istoric al oraşului nu s-a schimbat prea mult. Despre populaţie nu pot să spun nimic. Bineînţeles că a crescut, în comparaţie cu epoca interbelică sau cea de după război.

I. L.: Dar unde se afla şcoala dumneavoastră?

S. F.: În copilărie, pentru ca să ajung la şcoala unde am învăţat, o luam în sus pe strada Vasilco, de unde locuiam. Ajungeam în strada Iancu Flondor şi o luam la stânga, până ajungeam în strada Mărăşeşti (strada Neueweltgasse), astăzi Şevcenko. De acolo, ajungând pe Ştefan cel Mare, o luam tot înainte, şi, în felul acesta, ajungeam la şcoala mea, care era vizavi de Grădina Publică. Peste drum de şcoală era un spital. Clădirea şcolii nu era pe atunci tencuită. Probabil că o fi suferit nişte modificări până în ziua de astăzi.

I. L.: Dintre clădirile frumoase ale oraşului, cele ale şcolilor şi ale altor instituţii de învăţământ, vă mai amintiţi de Reşedinţa Mitropolitană? Acest edificiu arhitectural, aproape unic în sud-estul Europei, a fost întotdeauna mândria oraşului nostru. V-a impresionat frumuseţea clădirii atunci când eraţi copil mic?

S. F.: Copil fiind, am fost de mai multe ori în reşedinţă, însă ţin minte cel mai bine momentul când am fost cavaler de onoare la nunta mătuşei mele pe linie paternă, care se chema Beata (de la Beatrice) şi s-a căsătorit cu un ofiţer, Puiu Borcan îl chema. Ei locuiau pe strada Iancu Flondor, în preajma Casei germane. De multe ori îi vizitam, mă întreţineam cu verişoara şi verişorul meu. Verişoara era de vârsta fratelui meu, Tinu, iar verişorul era cu doi ani mai în vârstă ca mine.

Cât priveşte Reşedinţa Mitropolitană, am vizitat-o zilele acestea, şi ieri, şi alaltăieri. Mărturisesc că nu mi-a plăcut aglomeraţia de maşini din aripa stângă a Reşedinţei. Îţi face impresia că este o autobază. Consider că Reşedinţa este un loc care ar trebui să fie îngrijit şi liniştit. Sigur că timpurile s-au schimbat, însă aglomeraţia din Reşedinţă, foiala de acolo mi-au părut stranii. Poate sunt subiectiv, dar asta am simţit. Cred că ar exista o soluţie ca universitatea să fie mutată în alte corpuri, care corespund spiritului vremii, iar Reşedinţa să rămână ca muzeu.

Acuma, că vorbeam mai sus despre căsătoria mătuşei mele Beata, care a avut loc în Biserica Seminarială din incinta Reşedinţei, vreau să amintesc şi despre faptul că părinţii mei s-au căsătorit şi ei în una dintre cele mai vechi biserici din Cernăuţi, şi anume, biserica Sfântul Nicolae, construită de starostele de Cernăuţi pe atunci, boierul Stroiescu, la 1607, pe timpul domniei lui Simion Movilă.

I. L.: Biserica Sfântul Nicolae – o mărturie a vremurilor de altădată – nu mai există. În dimineaţa zilei de sâmbătă, 14 noiembrie 1992, în împrejurimi acoperite de umbra misterului, această unică ctitorie moldovenească de la începutul

secolului al XVII-lea a ars. Ea a fost ulterior „reconstituită”, tot din lemn, de către autorităţile ucrainene, în 1996, însă are astăzi altă istorie decât cea a fostei biserici din Seliştea Cernăuţiului.

***

Şi acuma, aş vrea să mă adresez dumneavoastră, domnule Constantin Flondor. Fratele domniei voastre a vorbit mai sus foarte frumos, amintindu-şi cum aţi fost adus de la maternitate, după ce aţi venit pe lume. Minunea se întâmpla în preajma sărbătorilor de Crăciun. Zicea fratele dumneavoastră Sergiu că eraţi un gălăgios când v-au adus de la maternitate. Aţi fost adus în casa de pe strada Iancu Flondor, unde locuia atunci întreaga familie. A trecut atâta timp, s-au perindat atâtea evenimente, a fost războiul acela greu şi refugiile pe care le-aţi suportat. Iată că sunteţi din nou la Cernăuţi şi aţi mărturisit că sunteţi pentru a treia oară în oraşul natal, după ce aţi plecat definitiv de aici. Ce sentiment v-a încercat când aţi venit pentru prima dată în Cernăuţi, după plecarea din 1944?

Constantin Flondor: În afecţiunea mea pentru oraşul Cernăuţi, de data aceasta este o diferenţă şi înspre bine, dar şi una care înclină înspre regret. Înspre bine este faptul că oraşul este renovat, vechile cartiere sunt revopsite, metamorfozate. Probabil că jubileul de 600 de ani ai oraşului a constrâns autorităţile să renoveze clădirile şi casele. În ce priveşte revopsirea caselor, aş zice că este o estetizare cam forţată, exagerată. E un fel de machiaj în care dispare, de fapt, fondul originar al faţadelor, care erau mai stinse cromatic în timpul austriecilor. Aşa îmi imaginez eu culoarea caselor de mai înainte. Aici fac o paralelă şi cu alte oraşe din Europa. În toate aceste trei reveniri, pentru mine a contat foarte mult casa de pe strada Vasilco, nr. 8, locuinţa pentru care am păstrat cea mai multă memorie. Eram mai mărişor şi e firesc să ţin minte anume perioada când am locuit pe strada Vasilco. Fratele meu ştie cu mult mai multe despre Cernăuţi. Eu ştiam despre casa de pe strada Vasilco, ţineam minte grădina unde ne jucam, astăzi nu mai e de recunoscut. Este cumpărată şi parcelată, se face un miniparc modern în ea etc., etc... În copilăria mea această grădină era cu mult mai rustică, mai lăsată în plata lui Dumnezeu. Pentru mine a rămas mai frumoasă cea de atunci, grădina pe care a reţinut-o memoria mea, decât aleile betonate de astăzi. Poate această grădină a fost mai puţin îngrijită în vremea copilăriei mele, însă ea era lăsată să crească cum

vrea Cel de Sus.

I. L.: S-a produs ceva în sufletul dumneavoastră acuma, la cea de a treia vizită în Cernăuţi?

Constantin Flondor: Sigur că ceea ce am observat este faptul că Cernăuţiul se înstrăinează puţin de amintirile mele din copilărie. Ăla era Cernăuţiul arhaic al meu, cel primordial. Adevărat este că poate oraşul va deveni mai turistic, dar această spoială aparentă pe faţadele caselor este prea colorată şi diversă. O casă este de culoarea zmeurii, alta este ca o ciocolată, iar a treia ca vanilia. E ca un tort toată această spoială, arată ca un tort adevărat. Poate prin asta se şi estompează – conştient sau inconştient, nu-mi dau seama – viziunea Cernăuţiului de altădată. Se creează o depărtare, o distanţă dintre cotidian şi ceea ce era Cernăuţiul iniţial. Esteticul în cazul dat joacă o festă istoriei. Or, şi din punct de vedere istoric Cernăuţiul a fost altul decât cel de azi. Ca pictor vreau să spun următoarele: cromatic şi vizual se resimte o mică înstrăinare faţă de un Cernăuţi sobru, cu o arhitectură splendidă. Acum, în această vizită, mi-am dat seama de faptul că dacă priveşti aşa, la rând, casă lângă casă, ai impresia că sunt nişte palate adevărate. Arhitectura aceasta austriacă este formidabilă, ea creând Cernăuţiului o aură aparte. Uneori poţi să recunoşti şi unele case construite în perioada interbelică, cu siguranţă de români. Ele sunt mai modernizate, dar seamănă foarte bine cu casele din Bucureşti sau din alte oraşe din România.

I. L.: Maestre, acuma v-aş invita şi pe dumneavoastră să vorbiţi puţin despre arborele genealogic al familiei Flondor, ai căror descendenţi distinşi sunteţi împreună cu fratele.

Constantin Flondor: Da, o reconstituire a arborelui genealogic pentru familia noastră n-ar strica. Am mai spus-o şi cu altă ocazie, însă repet cu plăcere că pe linie maternă Sergiu Flondor şi Constantin Flondor se înrudesc cu pictorul Nicolae Ivasiuk, cât şi cu familia Kaindl, Maximilian Kaindl, iar pe linie paternă ne înrudim cu familia Kunz.

I. L.: E mare lucru dacă Maximilian Kaindl ar fi rudă cu Raimund Friedrich Kaindl. Pentru aceasta trebuie studiat bine arborele genealogic. Oricum, când aţi fost adus de la maternitate, aţi fost adus în casa de pe strada Iancu Flondor. Ce aţi simţit acum, când v-aţi plimbat pe strada Iancu Flondor?

Constantin Flondor: Sper să nu mă ispitească nicicând orgoliile. Iancu Flondor a fost cel ce a fost Iancu Flondor pentru generaţia lui, iar noi suntem exponenţii generaţiei noastre. Sigur că simt o bucurie şi o mândrie care ţine de clanul familiei Flondor. Nu pot să fiu indiferent atunci când mă plimb pe această stradă, ştiind foarte bine că pe aici s-a plimbat şi bunica mea, şi alţi Flondoreni. De ce nu şi Tudor cavaler de Flondor, compozitorul, şi câţi alţii?! Probabil că pe atunci strada se numea Herrengasse. Pe aici s-au plimbat mama şi tata, cred că toată lumea bună se plimba pe această stradă elegantă şi liniştită şi atât de bine amenajată arhitectonic.

I. L.: Care dintre casele în care aţi locuit în copilărie va fost cea mai dragă?

Vă leagă şi acum un sentiment de afecţiune faţă de aceste locuinţe?

Constantin Flondor: Toate îmi sunt dragi şi persistă în memoria mea, însă de data aceasta, când am venit a treia oară în vizită la Cernăuţi, am în vedere perioada de după refugiile despre care s-a vorbit mai înainte, am constatat că în casa de pe strada Vasilco, pe partea cealaltă de stradă, în dreptul casei noastre, eram aproape geam în geam cu Paul Celan, ceea ce nu puteam să ştiu în copilărie. Părinţii noştri cred că se cunoşteau. Eu nu am copilărit cu Paul, însă acuma îmi face plăcere să constat această vecinătate. Iar un pic mai sus, pe strada de vizavi era casa lui Grigorcea, un domn care era directorul fabricii de zahăr din Jucica, unde a lucrat şi tatăl meu.

I. L.: Aş dori ca şi dumneavoastră, doamna Sanda Flondor, să spuneţi câteva cuvinte pentru cititorii revistei noastre. De exemplu, cum este să trăieşti o viaţă lângă un Flondor şi care sunt sentimentele dumneavoastră referitor la oraşul Cernăuţi şi, în general, cum receptaţi Bucovina? Am văzut că ştiţi foarte multe despre acest oraş, înseamnă că sunteţi o bucovineancă adoptivă. Sunteţi pentru prima dată în Cernăuţi?

Sanda Flondor: În Cernăuţi am mai fost în 1991. Am dorit să-l însoţesc atunci pe soţul meu şi să văd unde a locuit, unde s-a născut. La noi, în partea de vest a României, se zice că la întrebarea: „De unde eşti, mă?", ardeleanul răspunde: „De pe unde mi-i nevasta". Eu zic invers. Zic că sunt şi eu de unde mi-i soţul meu. Adică şi eu mă simt puţin că sunt din Bucovina. Cât priveşte vizita pe care am făcut-o acuma în acest oraş frumos, m-a impresionat şi oraşul şi cum am fost primiţi. E multă istorie în oraşul dumneavoastră. Iar în ce priveşte familia Flondor, este clar că este o familie de mare prestigiu, cu multe ramificaţii în arborele genealogic. Iar eu, bineînţeles că mă simt onorată. De când m-am căsătorit cu Constantin Flondor, am tot aflat câte ceva despre istoria acestei familii.

I. L.: Probabil că v-a plăcut Cernăuţiul înainte de a-l fi cunoscut?

Sanda Flondor: Drept să vă spun, nu am fost mare amatoare de istorie când eram copil. Fratele meu era îndrăgostit de istorie, fiindcă atunci când i-am spus în tinereţe că am cunoscut un Flondor, el a reacţionat imediat: „A, un bucovinean veritabil, dintr-o familie renumită". Iar despre Cernăuţi mai ştiam câte ceva. Ştiam că mitropolitul nostru din Timişoara a terminat Facultatea de Teologie la Cernăuţi. Şi apoi, sunt o mulţime de oameni din galeria personalităţilor ilustre, care şi-au făcut studiile la Cernăuţi. Printre ei sunt poeţi, politicieni, istorici etc. Să ne gândim numai la un Eminescu, Bucevschi, Porumbescu, Dimitre Onciul şi câţi alţii.

I. L.: Mai doriţi să evocaţi şi alte personalităţi care se înrudesc într-un fel oarecare cu Cernăuţiul?

Sanda Flondor: Dacă ne gândim la Bucovina, la Ardeal, în momentele de graţie ale istoriei, ne dăm seama că ne leagă foarte multe idealuri, unele împlinite, altele neîmplinite. Dacă bucovinenii se mândresc cu un Iancu Flondor, care a jucat un rol decisiv în actul Marii Uniri de la 1918, atunci noi, ardelenii, îl evocăm pe Vasile Goldiş, de exemplu, care a fost de asemenea o personalitate istorică de mare importanţă pentru Ardeal. A luptat pentru Marea Unire. Eu mă mândresc cu acest nume. Vasile Goldiş, prieten bun cu bunicul meu, a fost naşul de căsătorie al mamei mele. Când ne-am născut noi, eu şi apoi fratele meu, el fiind în vârstă, a fost doar simbolic naşul nostru de botez. Interesant este că la 3 decembrie 1989, cu vreo două săptămâni înainte de Revoluţie, am fost la Arad, cu ocazia unei expoziţii a soţului meu. După vernisaj ne-am dus cu toţii la mormântul lui Vasile Goldiş, să punem o lumânare şi să ne rugăm să se termine odată comunismul. Parcă am

simţit ce se va întâmpla peste vreo două săptămâni, parcă am presimţit izbucnirea Revoluţiei.

I. L.: Maestre Constantin Flondor, aţi amintit adineauri despre înrudirea pe linie maternă cu pictorul Nicolae Ivasiuk. Vă rog să comentaţi mai pe larg această coincidenţă. Abia acum descoperim acest lucru, care cred că are o importanţă deosebită pentru istoria artelor plastice.

Constantin Flondor: Mi-aduc aminte, aveam sub paisprezece ani, când după o reproducere pe care am găsit-o în familie – o reproducere mare cu o scenă istorică intitulată *Intrarea lui Bogdan Hmelniţki în Kiev* – m-am ambiţionat să fac o copie după ea, în creion. Am şi acuma acea copie de atunci. Am făcut-o, am arătat-o în familie, după care toţi au fost încântaţi. Iar tata s-a bucurat în special. Era foarte mândru de acea copie pe care am reuşit să o fac după această reproducere care era – aveam să aflăm mai târziu – executată după un tablou al lui Nicolae Ivasiuk, fratele bunicului meu dinspre mamă. Cred că atunci a fost şi momentul care a declanşat cumva dorinţa şi încrederea că trebuie să devin pictor.

Iată un punct de plecare, aş zice eu, şi acum, după atâţia ani – suntem în 2009 – m-am reîntâlnit cu nişte informaţii referitor la Nicolae Ivasiuk, unele informaţii foarte dureroase. Pentru prima dată am aflat, de exemplu, că pictorul Nicolae Ivasiuk şi-a sfârşit viaţa tragic, fiind condamnat şi împuşcat – şi culmea, ştim şi data exactă – la 25 noiembrie 1937. Eu mai aveam puţin şi împlineam un an, iar el îşi termina existenţa. Aşadar, pot să spun că am fost legat de acest unchi al meu, la început inconştient, ca un copil, care am desenat după o lucrare de-a lui. Apoi, mai târziu, am mai revenit nu o dată la lucrările sale. Acuma, în vizita noastră la Cernăuţi, am aflat că există o lucrare foarte frumoasă, cu un spate de femeie, foarte fin realizată, fiind sigur în stil clasic. Şcoala lui a fost precis una clasică, nu ştiu unde şi-a făcut studiile, unde a făcut Academia, la Kiev sau la Sankt-Petersburg. Acestea sunt date care încă nu le ştiu. Le vom afla cât de curând. Dar iată cum se face, că la această vârstă pe care o am eu acuma, la cei 72-73 de ani, din nou m-am întâlnit cu opera lui Nicolae Ivasiuk. M-am bucurat cu adevărat când am aflat că la Muzeul de Artă din Cernăuţi există destul de multe informaţii despre viaţa şi opera lui, că Ivasiuk nu este un oarecare pictor, ci este un personaj important în istoria artelor plastice. Dacă ar exista lucrări de-ale lui la Lvov, ar fi foarte bine. Iar originalul lucrării *Intrarea lui Bogdan Hmelniţki în Kiev,* de pe a cărei copie am făcut acel desen când aveam 13-14 ani, există la Kiev. Ar fi foarte bine să aflăm în ce stare se află şi cum este conservată lucrarea. Eventual, poate mai sunt şi alte lucrări ale lui Ivasiuk în muzeele de la Kiev, ceea ce ar fi o minune pentru arta plastică şi o recuperare pentru Bucovina.

I. L.: Maestre Constantin Flondor, vă mulţumesc pentru sinceritate şi aştept revederea noastră din toamna viitoare, când ne vom reîntâlni la Suceava, în cadrul expoziţiei consacrate Bucovinei, pe care intenţionaţi să o realizaţi.

NICOLAE HACMAN – UN ARTIZAN AL SUBLIMULUI PACT DINTRE VIOARĂ ŞI BAGHETĂ*

În iureşul forfotei de pe străzile Cernăuţilor, nu odată poţi să întâlneşti un bărbat tânăr, bine făcut, smoliţel la faţă, cu mişcări energice şi cu vioara în mână, pe care o poartă mereu cu el, într-o cutie specială. Se salută repede şi imediat îţi spune: „N-am timp, n-am timp de stat la taifas, trebuie să fug repede, fiindcă băieţii mei aşteaptă partiturile pe care le-am scris în această noapte cu orchestraţia unei piese", sau, mai poate să-ţi spună şi altfel: „Mă grăbesc, fiindcă am un recital de vioară la cutare sau cutare manifestare". Acest călător grăbit – de altfel un om foarte bun la suflet şi generos – nu e altul decât violonistul Nicolae Hacman. Toată lumea din Cernăuţi îl cunoaşte. Nici o sărbătoare nu se face fără „kir Nicolae". Uneori, în asemenea situaţii, te fură gândul şi-ţi aminteşti de povestirile mai vechi, în care găseşti scris cum era pe vremuri în Bucovina, când lăutarii din partea locului erau căutaţi de zile mari şi invitaţi la sărbători şi la diferite serbări, în societăţi sau la persoane particulare, ca să îndulcească evenimentele ocazionale

sau să delecteze urechea boierilor din partea locului, care înţelegeau ce înseamnă arta unui lăutar adevărat. Ei, iată că şi Nicolae Hacman face parte din tagma de lăutari, care, se pare, a preluat ştafeta de la înaintaşi, nu numai după prenumele său, dar şi prin arta de a cânta la vioară.

Evenimentele şi soarta au dispus însă ca lucrurile să se aşeze un pic mai altfel. Violonistul Nicolae Hacman avea să devină în timp şi un dirijor de orchestră foarte bun, pentru care talentul şi perseverenţa s-au manifestat încă din anii copilăriei. Aşa se face că în ultimii zece ani sau mai bine-zis la răscrucea dintre milenii spaţiul nord-bucovinean s-a ales cu un dirijor, pe ai cărui umeri s-a aşezat aproape toată grija activităţii muzical-artistice din regiunea Cernăuţi. Dacă nu ar fi existat

* *Nicolae Hacman – un artizan al sublimului pact dintre vioară şi baghetă*, în „Glasul Bucovinei", An. XV, nr. 3 (59), 2008, p. 26-49.

orchestrele înfiinţate de Nicolae Hacman în Cernăuţi, nu s-ar fi menţinut cântăreţii mai vechi şi nu s-ar fi lansat cei mai tineri iubitori de muzică populară românească. Şi când vorbim despre cântăreţii mai vechi îi avem în vedere pe talentaţii artişti amatori din Bucovina, cum sunt Gheorghe (Gică) Puiu, Maria Moraru, Nicolae Mintencu, Aglaia Gârbu, Nina Istrati, Lilia Moraraş, Elena Calancea şi alţii. Iar printre cei mai tineri – indiferent de faptul că ei cântă muzică populară sau clasică – s-au impus Marian Talabă, Luciana Hacman, Dumitru Caulea, Veronica Schiţco, Elena Onofreiciuc, Gheorghe Posteucă, ca să amintim doar pe cei mai cunoscuţi dintre ei. Iar dacă doreşti să-l întâlneşti pe Nicolae Hacman în Cernăuţi, nu este un lucru greu. Mai ales anul acesta, când oraşul îşi sărbătoreşte 600 de ani de la prima sa atestare documentară. Toate manifestările culturale şi întâlnirile de protocol cu oaspeţii care vizitează oraşul nostru sunt susţinute de către orchestra „Plai", pe care o conduce Nicolae Hacman şi care este solicitată mereu de către cei ce organizează vreo acţiune culturală. Iată şi acuma, la sfârşit de iunie 2008, am reuşit să-l întâlnim pe violonistul şi dirijorul Nicolae Hacman, care părea abătut şi foarte preocupat de manifestarea pe care am aflat că o pregătea.

Ilie Luceac: Dragă Nicolae, dacă te-aş întreba încotro ţii calea aşa de grăbit – de altfel, cum te ştiu dintotdeauna – sunt sigur că o să-mi spui despre aceleaşi preocupări pe care le ai mereu. Dar să concretizăm totuşi lucrurile. Ce mai faci acuma? Ce pregăteşti? Ce te preocupă?

Nicolae Hacman: Pregătesc cea de a IV-a Ediţie a Festivalului muzical-folcloric internaţional „În grădina cu flori multe", care este organizat de Centrul Bucovinean de artă pentru conservarea şi promovarea culturii tradiţionale româneşti, în colaborare cu Compania Regională de Stat pentru televiziune şi radiodifuziune. El se va desfăşura în zilele de 28-29 iunie 2008, în incinta Centrului regional pentru educaţie estetică „Tineretul Bucovinei". Este un festival la care vor lua parte şi participanţi din România şi din Republica Moldova. Preşedintele juriului va fi, ca de obicei, cunoscuta solistă de muzică populară Maria Iliuţ, bucovineanca noastră cu care ne mândrim şi care îşi desfăşoară activitatea artistică în Republica Moldova. E de fapt al doilea an la rând când pregătesc partea muzical-artistică a acestui festival cu orchestra pe care o conduc. Până acum, în cadrul primelor două ediţii, participanţii cântau cu fonograma pregătită anterior, adică cu minus fonograma. Şi iată că de doi ani participanţii au posibilitatea să cânte pe viu, live, cum e la modă să se zică acum, sub acompaniamentul pregătit de noi. Să ştiţi că se depune o muncă destul de mare la pregătirea partiturilor fiecărei piese. Toată armonia, chiar şi melismele pentru fiecare instrument în parte trebuiesc scrise şi puse la punct. De obicei, pentru orchestra „Plai", lucrul ar cere mai puţin efort. Însă acum, în cadrul acestui festival, eu voi conduce o orchestră mai desfăşurată, mai amplificată, mai numerică.

I. L.: Ce ai în vedere când spui că orchestra va fi mai desfăşurată? Bănuiesc că va fi o formaţie recrutată în baza „Plai"-ului pe care o conduci.

N. H.: Aşa este, pentru acest festival, pe lângă muzicanţii din ansamblul „Plai", am mai invitat patru viorişti, o trompetă şi un clarinet. Sigur că mărind componenţa orchestrei, i-am sporit şi posibilităţile ei de interpretare. În felul acesta, este mai uşor de acompaniat, cât şi mai interesant de ascultat pentru spectatori. Acest lucru oferă posibilitatea de a evidenţia fiecare instrument în parte şi de a accentua stilul popular al tuturor zonelor folclorice de unde vine melodia propusă de fiecare concurent. O orchestră mai mare presupune şi mai mult lucru. Orchestranţii din formaţia cu care lucrez vreo 14 ani la rând îmi cunosc fiecare

gest, reacţionând la orice mişcare a mea, pe când ceilalţi au nevoie de mai multe repetiţii şi partituri scrise în amănunt, pentru ca succesul de pe scenă să fie asigurat. După cum spuneam, printre violoniştii cooptaţi sunt doi studenţi de la Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici" din Cernăuţi, iar ceilalţi doi sunt profesori de vioară din raionul Herţa, Victor Hliboceanu-tatăl şi Victor Hliboceanu-fiul. De asemenea, la vioară va mai evolua Diana Ciuclea şi Haralampie Aodăiţei. Iar la trompetă va cânta Ion Popescu din Poieni.

I. L.: De fapt, acum a vorbit dirijorul din tine. De vreme ce am amintit de orchestră, atunci să discutăm despre activitatea ta dirijorală, care este una de excepţie aici, în Bucovina. În ultimii ani, vorba poetului anonim, „*nici un chef nu se făcea, fără de orchestra ta*", dacă stăm să parafrazăm cuvintele care se atribuie activităţii concertistice a lui Barbu Lăutarul. Aşadar, s-o luăm pe îndelete, de la început. Te rog să-ţi aduci aminte despre orchestrele pe care le-ai format, pe care le-ai coagulat şi în a căror componenţă au avut posibilitatea să se modeleze orchestranţi care au devenit astăzi instrumentişti adevăraţi.

N. H.: Prima orchestră cu care am lucrat a fost, de fapt, orchestra ansamblului de cântece şi dansuri „Luminiţa" de la Chişinău, care îşi desfăşura activitatea pe lângă Casa de cultură a Uzinei de tractoare din capitala Moldovei. Această uzină era pe vremea aceea una dintre cele mai mari întreprinderi din Chişinău. Cu orchestra „Luminiţa" am câştigat locul întâi la concursul care s-a organizat în capitala Moldovei, între colectivele de artişti amatori din capitală. Asta se întâmpla încă pe vremea când îmi făceam studiile la Chişinău. În 1983, absolvindu-mi studiile muzicale, m-am întors înapoi la Cernăuţi, unde am fost angajat ca maestru de concert în Ansamblul Bucovinean de cântece şi dansuri de pe lângă Filarmonica din Cernăuţi. Am avut o experienţă de vreo patru ani cu acest Ansamblu condus de maestrul Andriy Kuşnirenko. Între timp, mi-am satisfăcut şi stagiul militar în termen, în oraşul Kameneţ-Podilski, de unde veneam foarte des pentru concerte în Cernăuţi, la cererea conducerii Filarmonicii unde eram angajat.

I. L.: Ce s-a întâmplat mai departe, după ce ţi-ai încheiat serviciul militar în termen? Cum au evoluat lucrurile?

N. H.: În 1987 am plecat de la Ansamblul Bucovinean, adică din orchestra acestui ansamblu. Între timp, am fost invitat să conduc orchestra de muzică populară „Mărţişor", din cadrul Casei de cultură de la Roşa-Stâncă, una din suburbiile Cernăuţiului. Se cuvine să spun câteva cuvinte frumoase despre şeful de atunci al Casei de cultură de la Roşa-Stâncă, domnul Mihai Ursuleac, care făcea tot posibilul ca să-mi ajute în activitatea mea de început cu această orchestră. Până la momentul când am venit eu, orchestra exista doar formal, pe hârtie. După ce am început să lucrăm, în decurs de un an de zile s-au perindat în orchestră cam vreo 40 de muzicanţi. Unii nu făceau faţă cerinţelor, unora nu le conveneau condiţiile de lucru în orchestră. În primii trei ani de activitate au fost pregătite pentru concert vreo 80 de piese orchestrale, ceea ce nu a fost puţin. Însă ştiam cu siguranţă un lucru, şi anume, că pot să invit în orchestră muzicanţi profesionişti doar numai atunci când formaţia va atinge un nivel acceptabil de interpretare.

I. L.: Cum ai reuşit să obţii aceste rezultate frumoase care spui că te-au bucurat?

N. H.: Munceam zi şi noapte. Scriam nopţi în şir partituri şi aranjamente orchestrale. În fiecare săptămână aduceam în faţa muzicanţilor câte o piesă nouă. Am în vedere că pregăteam partitura pentru fiecare instrument în parte, realizând şi orchestraţia corespunzătoare. În felul acesta şi muzicanţii erau cointeresaţi să

vină la repetiţii. Ei ştiau foarte bine că îi aşteaptă întotdeauna o melodie nouă. Cine era cu adevărat înzestrat şi avea dorinţă să facă muzică, a avut ce învăţa. În primăvara lui 1989, când au început festivalurile-concurs „Primăverile bucovinene”, noi eram cunoscuţi deja printre formaţiile muzicale, încât am început să fim invitaţi pentru a lua parte la diferite concursuri. Ţin minte că la deschiderea festivalului muzical „Primăverile bucovinene”, ediţia 1989, pe o scenă improvizată din centrul municipiului nostru, maestrul Andriy Kuşnirenko a prezentat oficialităţilor oraşului şi a regiunii orchestra „Mărţişor” ca şi cum ar fi fost vorba de o orchestră a Filarmonicii. Acest botez ne-a încurajat şi mai mult. A trebuit să ne menţinem la un nivel profesional adecvat şi în evoluările noastre scenice de mai târziu.

I. L.: Care a fost decizia ta de mai departe? Cum te-ai hotărât, cum ai ajuns să înfiinţezi orchestra „Plai”?

N. H.: În 1992 a fost organizat în Cernăuţi Centrul pentru educaţie estetică „Tineretul Bucovinei”. Directorul nou numit, domnul Ion Pilat, chiar din prima lună m-a sunat şi mi-a propus să organizez o orchestră pentru copii sau tineret, la opţiunea mea, dar care urma să fie o orchestră a Centrului. Am reuşit să înjgheb o formaţie din tineri studenţi de la Liceul de muzică, care până la urmă, primenindu-i mereu personalul, a devenit orchestra „Mugurel”. Acest colectiv, care s-a cimentat între timp, a existat din 1992 până în 2005. În decurs de treisprezece ani, cât a existat această orchestră, foarte mulţi studenţi au beneficiat de o practică de interpretare scenică foarte frumoasă. Acum, când îi aud cântând în alte formaţii muzicale, îi recunosc după stil şi mă bucură faptul că nu am lucrat în zadar.

I. L.: Maestre Nicolae, cred că, în principiu, ai fost un îndrumător bun pentru mulţi muzicanţi din Cernăuţi şi din împrejurimile oraşului. Ai format o întreagă pleiadă de muzicanţi tineri, ceea ce e un lucru de valoare. Dacă stăm să socotim, ai o experienţă frumoasă de dirijor al orchestrelor de muzică populară, ceea ce, repet, îţi face cinste în activitatea ta profesională. Dar să revenim la momentul cum şi în ce condiţii s-a născut „Plai”-ul pe care-l conduci de ani de zile.

N. H.: Spuneam că în decurs de un an am reuşit să fac cu orchestra „Mugurel” circa 40 de piese. Un repertoriu de 40 de cântece nu este puţin pentru o orchestră

tânără. Mi-a fost mai interesant să lucrez cu primul val de tineri care s-au încadrat în această orchestră. În 1992 şi respectiv 1993 am luat parte cu orchestra „Mugurel" la Festivalul „Întâlniri bucovinene", ale cărui prime ediţii s-au desfăşurat în Polonia. Din păcate, astăzi orchestra „Mugurel" nu mai există. În 1993 am fost invitat să cânt cu un ansamblu instrumental din Lvov. Pe moment, se îmbolnăvise violonistul lor, care mă cunoştea încă de la Liceul muzical din Cernăuţi. Eu veneam la Lvov, îmi scriam singur partitura viorii, după ce asistam la o repetiţie a orchestrei lor, şi-mi luam piesa imprimată la casetofon. În decurs de o lună, însuşindu-le tot programul, am plecat cu ei în Germania. Ansamblul se numea „Gaida". Cu ei am avut posibilitate să muncesc un sezon estival, conducând o orchestră mai mică, dar cu muzicanţii mei din Cernăuţi. În 1995 orchestra „Gaida" s-a desfiinţat. Eu am rămas cu grupul băieţilor din Cernăuţi. Formaţia era deja închegată, având şi o frumoasă experienţă scenică. O botezaserăm cu numele „Plai". Între timp am făcut cunoştinţă cu oameni dintr-o Asociaţie franco-ucraineană şi am înfiripat nişte relaţii. Dânşii, venind din Franţa cu ajutoare umanitare în regiunea Lvov, aveau nevoie de susţinere cu diverse programe culturale. Astfel am organizat un ciclu de concerte în Franţa cu orchestra „Plai".

I. L.: Deci, acesta a fost primul pas al orchestrei „Plai". Aşa s-a născut orchestra, care astăzi este cunoscută nu numai în Ucraina, dar şi în România, Polonia, Germania şi Franţa. Este o orchestră de muzică populară, de fapt o orchestră care cântă toate genurile de muzică. Este o orchestră cu capacităţi destul de mari.

N. H.: Aşa s-a organizat practic orchestra „Plai", din muzicanţi pe care îi ştiam şi care au cântat în orchestrele „Mugurel" şi „Mărţişor", cât şi în alte formaţii artistice. Noi aveam deja un program al nostru aparte, cu toate că plecam periodic la Lvov pentru a cânta cu ansamblul „Gaida". Dar, să revenim. După prima noastră invitaţie în Franţa, unde am cântat numai folclor, au început repetiţiile pentru pregătirea unui program mai amplu şi mai diversificat. Acestea au fost şi sugestiile francezilor, care ne-au ascultat. Pentru invitaţia viitoare noi am pregătit un program de altă natură. De exemplu, am pregătit *Balada* lui Ciprian Porumbescu, câteva ceardaşuri maghiare sau un *Vals francez*. Într-un cuvânt, am amplificat şi diversificat programul, şi asta le-a plăcut francezilor. De atunci procedăm astfel, îmbogăţindu-ne repertoriul cu piese de diferite genuri. În fiecare an schimbăm circa 10-15 piese noi pe care le includem în programul nostru. Evoluăm practic în vreo şapte regiuni din Franţa.

I. L.: Specifică, te rog, unde aţi fost invitaţi. Este o informaţie interesantă pentru cititorii noştri.

N. H.: De fapt, suntem invitaţi şi în nordul şi în sudul Franţei. În sud-vestul Franţei, în regiunea Bordeaux, lângă Strasbourg, în nord-estul Franţei, în regiunea Parisului, apoi în localităţile din împrejurimile Dijonului. Lângă munţii Alpi, în regiunea oraşului Grenoble. Concertele se organizează separat. Avem un impresario al nostru, care stabileşte contactele necesare şi realizează înţelegerile prealabile. Fiecare plecare oferă posibilitatea de a încheia contractele pentru următoarea stagiune sau pentru alte invitaţii noi.

I. L.: Acuma te-aş întreba dacă aveţi şi un stimul material din aceste plecări, din aceste concerte, fiindcă aşa s-ar cuveni, deoarece munca pe care o depuneţi este enormă şi cheltuielile de transport sunt destul de mari şi ele.

N. H.: Sigur că dacă n-am avea şi un stimul material, atunci ar fi foarte greu, deoarece fiecare din noi are familie, alte diverse cheltuieli la care trebuie să faci

faţă. Apoi pe banii pe care îi câştigăm am imprimat două CD-uri, avem şi casete video cu concertele noastre, un DVD, realizat în vara anului 2007 cu spectacolele susţinute în Franţa. 2000 de euro ne-a costat doar imprimarea de studiou a DVD-ului. Apoi avem cheltuieli mari pentru confecţionarea costumelor, de asemenea instrumentele trebuie să ni le întreţinem sau să ne cumpărăm altele noi, ceea ce nici pe departe nu e puţin.

I. L.: Dragă Nicolae, spune câteva cuvinte despre faptul cum aţi fost cooptaţi la Filarmonica din Cernăuţi. Îţi mai aduci aminte că noi am semnalat evenimentul într-un material apărut în presa locală, intitulat *„Plai" cu flori de busuioc* (ziarul „Concordia", Anul 13, nr. 12 (588), Sâmbătă, 7 aprilie 2007, p. 4), se pare, după un concert susţinut de voi în Sala cu orgă din Cernăuţi.

N. H.: În primul rând vreau să spun că de câte ori am fost invitaţi să cântăm, n-am refuzat nicicând să onorăm invitaţia, ori de la cine nu ar fi venit ea. Cu un an şi jumătate în urmă, la conducerea Secţiei regionale pentru cultură a venit domnul Ostap Savciuk. Dânsul ne-a favorizat cooptarea noastră în cadrul Filarmonicii, unde suntem obligaţi să susţinem 40 de concerte pe an. Dacă am doza timpul, iese că avem o lună de concerte, o lună de repetiţii şi altele zece luni iarăşi de concerte. Trebuie să susţinem un concert pe săptămână pentru ca să ne încadrăm în programul nostru. Salariul este mic, dar stabil. Aşadar, am fost cooptaţi de Filarmonica noastră orăşenească la 1 februarie 2007, ca orchestră de muzică populară în cadrul Filarmonicii regionale.

I. L.: Aveţi o activitate destul de intensă. În acest răstimp, de când sunteţi la Filarmonică, ce program aţi pregătit?

N. H.: În decursul acestui an şi jumătate de când suntem în cadrul Filarmonicii am avut mai multe concerte-lecţii pentru copii. E o activitate pe care o desfăşoară mai multe colective ale Filarmonicii. În cadrul acestor expuneri muzicale noi am pregătit un program în care demonstrăm capacitatea şi posibilităţile fiecărui instrument popular. Mai ales instrumentele muzicale cu care se cântă în Bucovina: ţambalul, fluierul, naiul, ocarina, cavalul, fluierul îngemănat, vioara etc.

I. L.: Aveţi un nume al orchestrei foarte frumos şi melodios. N-ai vrea să ne spui, cum vă selectaţi repertoriul, aveţi o predilecţie faţă de piesele populare pur româneşti?

N. H.: N-aş spune că avem o metodă tendenţioasă în privinţa selecţiei repertoriului. În primul rând selectăm piese care se potrivesc posibilităţilor de interpretare ale orchestrei noastre, adică nu putem alege o piesă care este scrisă neapărat pentru o orchestră completă. Cântăm folclor din mai multe zone româneşti. Practic, toate zonele folclorice din Moldova, Basarabia, Bucovina, Maramureş, Muntenia, Oltenia intră în repertoriul nostru. Nu avem restricţii la selectarea repertoriului. Eu singur aleg ceea ce-mi pare că va fi interesant pentru spectacolele pe care trebuie să le susţinem. Cântăm melodiile care ne plac nouă, în primul rând.

I. L.: Maestre, nu visezi la faptul de a mări orchestra, de a mai invita instrumentişti în ea?

N. H.: Sigur că nu există dirijor care să nu se gândească la acest lucru. Înţeleg, în acelaşi timp, că e foarte greu să realizezi aşa ceva. De exemplu, cu această orchestră avem pregătite nu mai puţin de o sută de piese, dintre care vreo cincizeci sunt imprimate deja. Şi apoi mai există un detaliu. Ca să introduci o trompetă în plus, în orchestră, trebuie să mai cooptezi paralel o vioară sau două. În Franţa, de exemplu, noi cântăm în săli nu atât de mari sau în biserici, care au o acustică foarte

bună. Trebuie să vă spun că noi cântăm şi cu vocea şi m-aş încumeta să susţin că uneori nu cântăm mai rău decât profesioniştii, ba dimpotrivă. Au remarcat-o şi spectatorii francezi, menţionând că uneori cântăm mai corect decât profesioniştii vocali. De multe ori, atunci când spun că suntem doar şase muzicanţi în orchestră, nu sunt crezut. Mi se spune că ansamblul sună ca şi cum ar fi o orchestră mare.

I. L.: Domnule Nicolae, au trecut mulţi ani de când eşti la pupitrul acestei orchestre nu numai cu bagheta, dar obligatoriu şi întotdeauna cu vioara în mână. Ai atins nişte performanţe în plan profesional. Nu mai gândeşti aşa cum ai gândit la începutul carierei de dirijor. Nu eşti tentat câteodată să gândeşti că ai avea dreptul să meditezi la un bilanţ al activităţii dirijorale? Or, tu ai avut puterea de caracter şi abilitatea să modelezi orchestra în aceşti ani ca un dirijor adevărat. Nivelul profesional la care a ajuns orchestra astăzi este cu totul altul decât cel ce a fost cu cinci ani în urmă, de exemplu. Marele dirijor Carlo Zecchi spunea într-un interviu: „Când cânt la pian, în capul meu sună, de fapt, o orchestră". Acelaşi lucru se întâmplă şi cu tine, atunci când cânţi la vioară?

N. H.: De fapt, când dirijez, mă simt întotdeauna violonist. Dirijez întotdeauna cu arcuşul în mână. Atunci când am mai mulţi violonişti în orchestră, îmi place să uniformizez întotdeauna direcţia mişcării arcuşului pentru toţi instrumentiştii. Bineînţeles că dacă mă gândesc astăzi şi ascult nişte piese imprimate cu câţiva ani în urmă, să ştiţi că nu sunt mulţumit. Iar altele parcă nu le-aş schimba prima lor imprimare sau aşa cum au fost concepute în prima lor variantă de interpretare. Probabil că e vorba de inspiraţia pe care o aveam cu toţii în momentul când interpretam piesa. Să ştiţi că şi un profesionist se modelează, are nevoie să crească, să se perfecţioneze. Mai ales un artist interpret. E greu, dar e antrenant. De exemplu, la orchestraţia unor piese clasice trebuie să ai o imaginaţie aparte. Pentru piesa *Ave Maria* de Schubert, ţambalul trebuie să sune ca o harpă. Acordeonului trebuie să-i imprimi tembrul de orgă. Deci trebuie să dai posibilitate instrumentului să se manifeste, să se împlinească. Zona de manifestare melodică – pasajul unui instrument – nu trebuie să fie ocupată de alt instrument. Ca şi în orchestra simfonică. În al doilea rând, sigur că mult depinde şi de cultura muzicală a instrumentiştilor care acompaniază. Ei trebuie să îmbogăţească linia melodică, să o amplifice.

I. L.: Dragă Nicolae, ai acompaniat aproape pe toţi cântăreţii din Cernăuţi care sunt capabili să se prezinte pe scenă, care s-au născut cu talent vocal, dar n-au avut posibilitate să se realizeze, să-şi facă studiile muzicale. Acuma te rog să ne spui cu cine dintre artiştii consacraţi, de la noi sau de peste hotare, ai cântat?

N. H.: Primul dintre marii artişti pe care am avut onoarea să-l acompaniez a fost cunoscutul interpret de muzică populară Benone Sinulescu. S-a întâmplat acest lucru în două stagiuni, în august-septembrie şi, respectiv, decembrie 1991. Tot în acelaşi an, în noiembrie, am acompaniat-o şi pe Irina Loghin, care a sosit cu un recital în regiunea Cernăuţi. Am cântat şi cu Mihai Ciobanu, artist al poporului din Republica Moldova.

I. L.: Dirijorul Nicolae Hacman se simte prins mai des în mrejele muzicii populare sau te simţi atras de muzica clasică mai mult? Evoluăm, înaintăm în vârstă, şi se prea poate că o realizare ce ne-a captivat odată, să ni se pară mai târziu banală. Sau poate că dorinţa dirijorului se conjugă în primul rând cu posibilităţile orchestrei?

N. H.: Evident. Aceiaşi piesă o interpretezi mereu altfel. Bineînţeles, dacă nu te plafonezi, ceea ce, din fericire, nu se întâmplă cu mine. De multe ori nişte

interpretări reuşite, interpretări-model, să le spunem aşa, reprezintă nişte etape în evoluţia artistului. Sigur că aceste etape sunt hotărâtoare pentru el. Modelul viziunii de interpretare care caracterizează o etapă oarecare rămâne imprimat pe CD, artistul se schimbă. Referitor la partea întrebării, ce-mi place mai mult, muzica clasică sau cea populară, vă răspund că îmi place muzica în general. În ce măsură mă pasionează una sau alta, nu pot să răspund.

I. L.: Ceea ce ne-ai mărturisit coincide cu gândul pe care îl exprima acelaşi dirijor Carlo Zecchi, referitor la cei care îl adulau pe Toscanini într-atât, încât îl imitau. Zecchi spunea: „Ascultaţi-l pe Toscanini, dar fiţi atenţi la ceea ce se află în voi". Cred că tu respecţi această lege, se vede acest lucru şi din concertele pe care le susţii cu orchestra. Dar dacă am ajuns aici, te rog să prezinţi orchestranţii „Plai"-ului.

N. H.: Orchestra noastră are următoarea componenţă: la fluier, la caval, la nai, la fluier îngemănat, la tilincă şi la ocarină îl avem pe Boris Burduja, absolvent al Liceului de muzică „Isidor Vorobchievici" din Cernăuţi, ca şi virtuozul nostru ţambalist, Gheorghe Vâsoţchi. La clarinet, fluier, caval, saxofon soprano (taragot) evoluează Mihai Amihalachioaie, absolvent al Institutului de arte din Chişinău, un muzician foarte bine instruit. La contrabas cântă Vasile Moloci, absolvent al Liceului de muzică de la Chişinău. Acordeonistul nostru, Rostislav Velyciuk, a absolvit Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici", clasa de acordeon a profesorului Feldman şi Facultatea pedagogică, specialitatea acordeon, la clasa profesorului Liubomir Boguslaveţ. Vioara este partea mea de noroc. Slavă Domnului că ea se împacă de minune cu bagheta.

I. L.: Maestre Nicolae, ceea ce faci tu pentru Cernăuţi – şi merită să menţionăm acest fapt în anul jubiliar al oraşului – este un lucru mare în zilele noastre. Nu degeaba se spune în popor că „omul cinsteşte locul". Bucovina a fost întotdeauna o ţărişoară cu muzicieni cunoscuţi. Ea a dat culturii româneşti, celei germane, ucrainene, evreieşti şi poloneze multe personalităţi marcante.

Dumneata continui o tradiţie a muzicienilor instrumentişti de aici din Bucovina sau, mai bine zis, educi o generaţie de interpreţi care va prelua ştafeta de la tine. De aceea, responsabilitatea pe care o porţi faţă de cultura muzicală românească din Bucovina este mare. De fapt, tu eşti acela care pui puntea dintre generaţiile de muzicieni. Tot ce ai preluat de la înaintaşi şi în materie de interpretare, şi în materie de repertoriu, trebuie valorificat, înmulţit şi transmis generaţiilor viitoare. Atât folclorul, cât şi repertoriul clasic trebuiesc păstrate şi transmise celorlalte generaţii. De aceea, misiunea ta este nu numai una onorifică, dar şi una grea şi responsabilă. Dar să discutăm şi alte lucruri. Spune cum ai ajuns la muzică şi cine ţi-a pus pentru prima dată vioara în mână?

N. H.: M-am născut în comuna Ostriţa, fostul raion Hliboca, actualmente Herţa, la 11 mai 1959, într-o familie de învăţători. Eram cinci copii la părinţi şi tatăl a căutat să ne înveţe carte pe fiecare dintre noi. Fiind şi el pedagog, tatălui i-a plăcut muzica în tinereţe şi atunci când am crescut puţin, m-a dus la şcoala de muzică din Cernăuţi. Sigur că decizia pe care a luat-o tata, de a ne da pe toţi cinci să învăţăm muzica, a fost influenţată şi de profesorul de muzică din şcoala natală Aurel Nicolaievici. În 1966 am intrat la Şcoala de muzică nr. 1 din Cernăuţi. Aveam la acea vreme şapte ani şi eram mic de statură. Cunoşteam doar trompeta şi acordeonul. Mi s-a spus că şi pentru trompetă, şi pentru acordeon sunt prea mic. De aceea m-au dat la vioară. Maestrul Iurie Ghina, fiind la acea vreme directorul şcolii, m-a luat în clasa lui de vioară, spunând că pentru alte instrumente sunt mic

de statură. Iată că şi în ziua de astăzi nu m-am mai despărţit de vioară. Terminând cei opt ani de şcoală muzicală pentru copii, în 1974 am intrat la Liceul de arte „Isidor Vorobchievici”, unde am învăţat patru ani.

I. L.: Te rog să spui câteva cuvinte despre perioada când ai învăţat la Şcoala de muzică şi Liceul de arte din Cernăuţi. Cine ţi-au fost îndrumătorii şi cum au rămas ei în memoria ta? Cine ţi-a pus cu adevărat arcuşul în mână?

N. H.: Consider că pentru ca să ai un profesor bun trebuie să ai şi noroc. În această privinţă eu am avut noroc din plin. Şi de părinţi buni şi de profesori excelenţi. Îndrumătorul meu temeinic şi stabil de la Cernăuţi a fost profesorul Iurie Ghina, actualmente artist al poporului din Ucraina. Dânsul a condus mulţi ani la rând Şcoala muzicală nr. 1 din Cernăuţi, cât şi Ansamblul de cameră al Filarmonicii regionale.

I. L.: N-ai vrea să mai spui câte ceva despre profesorii care te-au îndrumat la vioară?

N. H.: Am învăţat cu Iurie Ghina şi cu Victor Baraniuk, atât la Şcoala muzicală pentru copii cât şi la Liceul de arte. După ce am absolvit Liceul de arte „Isidor Vorobchievici” din Cernăuţi, am intrat la Institutul de Arte „Gavriil Muzicescu” din Chişinău (azi Conservatorul de acolo), la Facultatea de interpretare, în clasa de vioară a profesoarei Eleonora Vlaicu.

I. L.: Ar fi cazul să binevoieşti să vorbeşti mai pe larg despre profesoara Eleonora Vlaicu. Cred că te leagă amintiri frumoase din vremea anilor de studii la Chişinău.

N. H.: Eleonora Vlaicu a fost o profesoară foarte bună. Ea şi-a făcut studiile de vioară la Moscova, fiind aşadar o discipolă a şcolii moscovite de vioară, acolo unde la timpul său au predat David Oistrah şi Leonid Kogan. Avea temeiul să aibă o metodică de predare foarte bună. I-am făcut o vizită nu demult, ca să văd ce mai face şi mi-a spus că lucrează aplicând aceeaşi metodă de vioară, ca şi mai înainte, pe care a alcătuit-o împreună cu fiică-sa care este maestru de concert la orchestra Operei din Chişinău.

I. L.: Metoda ei de vioară o fi una nouă, o simbioză a şcolii moscovite şi a

celei odesite de vioară? Probabil că fiica profesoarei Eleonora Vlaicu a cântat nu odată şi sub bagheta lui Alexandru Samoilă sau Mihai Amihalachioaie.

Dragă Nicolae, deapănă-ţi nişte amintiri din timpul studiilor muzicale de la Chişinău. Ce ţi-a rămas în memorie din timpul anilor petrecuţi în capitala Moldovei?

N. H.: Vreau să spun că chiar din primul an de studiu am fost invitat să cânt în orchestra „Mărţişor" din Chişinău, care era condusă atunci de Serghei Ciuhryi. Din anul trei cântam de acum în „Fluieraş", orchestră care era condusă pe atunci de unicul în Moldova artist al poporului din Uniunea Sovietică, violonistul Serghei Lunchevici.

I. L.: Dacă ai cântat sub bagheta lui Lunchevici, de ce n-am crede că ai preluat nişte experienţe de la muzicienii mai în vârstă. Lunchevici a făcut totuşi o epocă în muzica din Basarabia, ca dirijor, dar totodată şi ca violonist.

N. H.: Vreau să vă spun că în afară de faptul că era un bun muzicant, era şi un intelectual de marcă. În unele cazuri el îşi depăşea generaţia, deoarece avea şi talent mare şi posibilitatea de a călători prin toată lumea. Poate acesta să fi fost motivul pentru care Serghei Lunchevici avea o viziune aparte faţă de folclorul românesc din Basarabia. El a orchestrat întrucâtva folclorul, înclinându-l spre muzica clasică. Avea o tendinţă de a universaliza folclorul poporului său, armonizându-l într-un stil mai clasic. Inventa nişte orchestraţii sau contrapuncte care nu erau fidele întru totul liniei melodice originale. Acest stil a influenţat şi alte orchestre din Basarabia, încât şi astăzi mulţi îl imită pe Lunchevici în interpretarea muzicii populare româneşti. Cred că prin această încercare de a universaliza melodia piesei folclorice, el oferea şi altor naţiuni posibilitatea de a înţelege folclorul nostru.

I. L.: Oare nu cumva aceste orchestraţii au dăunat originalităţii şi autenticităţii melodiei populare româneşti?

N. H.: Vreau să vă spun că unul dintre îndrumătorii aranjamentelor muzicale ale lui Lunchevici a fost Isidor Burdin. Aici aş dori să menţionez că fratele lui Burdin, Ţoli Burdin, a fost profesor de vioară la Şcoală muzicală nr. 2 din Cernăuţi. Isidor Burdin a condus multe orchestre din Chişinău pe timpuri şi era cunoscut foarte bine în lumea muzicală chişinăueană. De fapt, în filmul *Lăutarii*, aproape toate orchestraţiile le-a făcut Isidor Burdin. Şi o parte din piesele interpretate la vioară din acest film le-a cântat tot el, şi nu Lunchevici. Motivul cunoscutului cântec *Lume, lume...*, cu frumoasa orchestraţie care a fost interpretată în film, a realizat-o Burdin şi nu Lunchevici. La fel şi romanţele din film, tot de Burdin sunt scrise şi interpretate. Cât priveşte stilul interpretării lui Lunchevici, aş adăuga următoarele: să ne aducem aminte de Vittorio Monti, care, fiind italian, a scris renumitul *Ceardaş*, pe care ungurii îl consideră ca una din piesele veritabile ungureşti. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu *Valsul* lui Griboiedov sau *Poloneza* lui Oginski etc. Oricum, Lunchevici rămâne un mare muzician interpret pentru epoca sa.

I. L.: Te-aş întreba însă dacă nu cumva violonistul Lunchevici a alterat puţin folclorul autentic românesc. Ce părere ai? Se pare că el a încercat să împace lumea de origine romanică cu cea de origine slavă, să facă o legătură spirituală între români şi slavi. Într-o operă de artă o astfel de simbioză dăunează. Iar aici este vorba de o şcoală a stilului interpretativ.

N. H.: După părerea mea, el a prefăcut puţin piesele folclorice autentice pentru ca să poată să le înţeleagă oamenii de alte naţionalităţi. În acelaşi timp, cred

că poate fi înţeles şi interpretul. Referitor la stilul său de interpretare, pot să spun că el şi *Balada* lui Ciprian Porumbescu o interpreta într-un stil aparte, într-un stil romantic, pe care nu-l aplică nici până în ziua de astăzi mai mult nimeni în felul cum o făcea el. Lunchevici a fost cu adevărat un violonist de forţă.

I. L.: Ei bine, şi atunci pentru tine cine rămâne un model în ce priveşte modul de interpretare, Lunchevici sau Blajinu? Sigur că aici trebuie să amintesc şi de Nicolae Botgros, de Burdin şi alţi violonişti, care au fiecare stilul lor. La un moment dat, mie îmi plăceau unele maniere de interpretare de la unul, altele – de la altul. De fapt, astăzi Botgros s-a distanţat de Lunchevici în ce priveşte stilul şi maniera de interpretare.

N. H.: Dacă vă referiţi la faptul care este pentru mine un model de interpretare, atunci să nu vă miraţi de răspuns: Roby Lakatoş. Provine dintr-o dinastie de muzicieni de carieră şi este cu adevărat un fenomen. El cântă muzică clasică mai bine decât cei care cântă în exclusivitate numai muzică clasică, cântă muzică ungurească mai bine decât ungurii şi muzica românească o interpretează mai bine decât românii şi cântă jazz mai bine decât cei mai mari jazz-mani din lume. Ca şi Caro Airapetean. Din păcate, nu l-am cunoscut personal, dar ştiu că atunci când a venit la Chişinău, a înregistrat cu cea mai bună orchestră de acolo, interpretând vreo patru piese solo, piese româneşti, de altfel. Avea o forţă de interpretare şi o expresivitate a sunetului de-a dreptul uimitoare.

I. L.: Dintre violoniştii din Bucovina, de aici, cine îţi sunt mai aproape de suflet, ca stil de interpretare?

N. H.: A fost un violonist excepţional la noi, care a decedat cu câţiva ani în urmă. Este vorba de Ilie Miskyi. A fost un model de violonist şi îndrumător de orchestră. După el l-aş numi pe Iurie Bleşciuc, un virtuos în viaţă, care la vârsta pe care o are, cântă ca şi un tânăr. Este mai mult cunoscut ca interpret decât în postura de conducător de orchestră. Dintre cei mai tineri – nu-i prea cunosc bine. Nu reuşesc să-i ascult pe toţi. Sigur că metodele de interpretare la vioară se schimbă, odată cu trecerea timpului, însă rămân nişte modele care sunt etalon pentru noi, violoniştii.

I. L.: Pe ce se bazează metoda de interpretare a unui violonist? Sunt şi excepţii ieşite din comun, întrucât sunt persoane care se nasc cu darul de la Dumnezeu pentru a povesti muzica la un instrument. Care este secretul succesului? Unde se ascunde el?

N. H.: Cred că totuşi şcoala joacă un rol esenţial în toate începuturile. Dar dacă ai talent şi pe deasupra şi şcoală, atunci poţi să te afirmi în toată plenitudinea. În orice domeniu legat de artă, şcoala nu strică, ci dimpotrivă, ajută. În rest, e vorba de stil şi de epocă. Dacă la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea existau orchestre ca cele ale lui Strauss sau orchestre de cameră, atunci în secolul XX, când a apărut jazzul, când se cunoaşte activitatea unui Glenn Miller, lucrurile s-au schimbat conform spiritului timpului. Cu toate că orchestra lui a dispărut în urma unei catastrofe aeriene, toţi şi până în ziua de astăzi cântă jazz în stilul lui Glenn Miller. În Europa acuma mai curând vei găsi o orchestră care cântă jazz, decât o orchestră care să interpreteze piese folclorice. Or, francezii sau germanii nici nu au un folclor al lor bine pus la punct şi care să se interpreteze des. Ei au folclorul lor, dar nu ştiu să-l cânte. Interpreţii lor care cântă muzică clasică consideră folclorul mai prejos decât muzica cea cultă. De aceea noi venim şi le cântăm folclorul lor. Ei sunt foarte impresionaţi de acest lucru.

În orice caz, ca să revin la gândul iniţial, am să spun că pentru a interpreta

muzica unui popor e nevoie de oameni care ştiu să mânuiască instrumentele. De aceea, orchestra pentru mine este o oază de afirmare.

I. L.: Domnule Nicolae, trebuie să conştientizezi că eşti o speranţă a muzicii de toate genurile în Bucovina. De aceea, cred că porţi o responsabilitate enormă, fiindcă tot ce faci acuma şi cum faci în domeniul conservării şi menţinerii folclorului nostru, va fi preluat de generaţiile viitoare.

N. H.: Sper că va fi aşa. Mi-aduc aminte că atunci când eram copil, când eram tânăr, vroiam să învăţ de la cineva aceste melisme frumoase din popor şi nu aveam de la cine. Mai târziu, când am început să învăţ la Conservator şi când am început să colaborez cu muzicienii de la Chişinău, am descoperit că afară de mâna stângă, care face melodia, există mâna dreaptă, cu arcuşul, care realizează caracterul muzicii. Arcuşul face accentele necesare şi ordonează fraza. Am avut un prieten bun în copilărie, care a ajuns foarte bun violonist. Îl cheamă Victor Toderean. Cu domiciliul de reşedinţă astăzi la Chişinău, el de fapt se află tot timpul în Occident. Colaborează cu o agenţie din Italia. Are un repertoriu de vreo 400 de piese pentru vioară şi concertează de unul singur, cu acompaniament de pian. Practică salonul clasic. Concertează pe vapoare, face croaziere pe Marea Mediterană. O seară cântă Mozart, altă seară – Vivaldi. Dacă are o croazieră de zece zile, atunci îşi schimbă programul în fiecare zi. Cântă live – vioara cu pianul. Spectatorii lui sunt turişti din diferite ţări şi alte categorii de admiratori şi iubitori de muzică clasică.

I. L.: Cum vede violonistul sau dirijorul Nicolae Hacman viitorul muzicii populare româneşti de aici, din Bucovina?

N. H.: Cred că ar fi foarte bine, muzica ar avea un viitor, dacă s-ar forma cât mai mulţi muzicieni profesionişti. Totuşi profesionalismul apreciază orice succes. În Europa sau în alte părţi ale lumii acest lucru este înţeles de multă vreme, adică e o etapă depăşită pentru ei. La noi fiecare trebuie să-şi aleagă profesia cât mai reuşit. Numai acest lucru poate duce la un adevărat profesionalism.

I. L.: Anume, în această ordine de idei, te-aş întreba ce perspectivă are muzica şi ce este important pentru a menţine tradiţia muzicală în Bucovina?

N. H.: Cred că şcoala şi munca. Cu toate că la prima vedere s-ar părea că nu se mai acordă atenţie şcolii ca înainte, societatea totuşi are nevoie de artă, de cultură, de profesionalism înalt, fără de care astăzi nu ai sorţi de izbândă. Chiar şi elita bogată a societăţii înţelege că nu e de ajuns să ai bani, dar mai trebuie să ştii şi alte lucruri, să ştii să cânţi şi la un instrument muzical, de exemplu. Cred că tradiţia artei, tradiţia lucrului bine făcut nu va dispare, ci dimpotrivă, se va întări.

I. L.: Domnule Nicolae, vorbeam despre orchestra ta, vorbeam despre ceea ce se întâmplă în muzica românească în ultimul timp, în muzica românească din Bucovina şi rolul tău în toată activitatea cultural-muzicală de aici, în toată viaţa artistică din partea locului. Te-aş ruga să spui câteva cuvinte despre orchestrele care există şi activează la noi în regiune, cele din oraş şi cele din provincie.

N. H.: Mulţi ani la rând în Cernăuţi a existat o orchestră pe lângă Casa de cultură orăşenească, condusă de Ilie Miskyi, despre care am mai vorbit. L-aş numi patriarh al tuturor muzicienilor de aici, atât violonişti cât şi conducători de orchestră. Nu mai ştiu dacă această orchestră mai există astăzi, oricum, de bună seamă că mai sunt instrumentişti care au cântat cu acest profesionist. Astăzi chiar dacă mai există această orchestră, nu ştiu sub a cărui baghetă evoluează. Pe timpul lui Miskyi această orchestră cânta cu succes şi muzică populară românească, şi muzică ucraineană, şi Strauss. O altă orchestră pe care aş vrea să o menţionez este orchestra „Izvoraş" din Costiceni, condusă de Vladimir Şeremet, căreia i-a pus

bazele muzicantul autodidact Toader Captar. Altă orchestră foarte bună este cea de la Casa de cultură din Herţa, numită „Plaiul Herţei”, care este condusă de Ilie Crâşmaru. Lică Crâşmaru este un muzician experimentat care are mulţi discipoli. Unul dintre elevii lui a fost actualul acordeonist şi dirijor de muzică clasică Mihai Amihalachioaie. Un alt elev al său a fost Mitică Scalcău. Următoarea orchestră este cea de instrumente populare „Trandafir bucovinean” din comuna Voloca, pe care o cunoaşte toată lumea. Ea a aparţinut Casei de cultură din localitate. Funcţionează şi astăzi la un nivel profesionist. Muzicanţii se adună şi fac repetiţii permanent. Au tot timpul piese noi în repertoriul lor. Nucleul acestei orchestre sunt Onofreiciucii. Cândva era aici Dan Onofreiciuc, un violonist înnăscut. Astăzi în orchestră cântă fratele lui Dan, Ioniţă Onofreiciuc, care o şi conduce. Ţambalistul Iliuţă Onofreiciuc are un fiu, Florin, care a studiat vioara şi promitea o carieră interpretativă foarte bună. Cântă şi el în orchestra „Trandafir bucovinean”. Cu vreo zece ani în urmă, violonistul Dumitru Ignat a înfiinţat o orchestră la Hliboca, însă nu a funcţionat mult timp. Dumitru Ignat este din Mogoşeşti, a absolvit studiile muzicale la Kiev, clasa de violă (braci). În ziua de astăzi să întreţii o orchestră fără nici o susţinere materială este practic imposibil, de aceea multe formaţii muzicale bune se destramă, fiindcă fiecare dintre instrumentişti trebuie să-şi întreţină şi familia. Eu, de exemplu, dacă n-aş fi avut plecările acestea în străinătate, nu menţineam orchestra „Plai” în componenţa care este şi astăzi. Băieţii mei nu m-ar fi crezut şi nu m-ar fi susţinut. Şi îi înţeleg. Cât au fost mai tineri, mai era cum era, mai veneau şi cântau, iar după ce şi-au durat fiecare o familie, a devenit cu mult mai greu să ne menţinem împreună din ceea ce câştigăm, chiar şi acum, fiind angajaţi la Filarmonica din Cernăuţi. Invitaţiile de a cânta peste hotare ne stimulează din punct de vedere material, menţinându-ne profesionalismul la nivelul cuvenit.

I. L.: Toţi orchestranţii „Plai”-ului sunt din oraş sau locuiesc şi în alte părţi?

N. H.: Toţi orchestranţii, în afară de mine, locuiesc în alte localităţi, fie în afara oraşului, fie în una din suburbiile lui. Ţambalistul Gheorghe Vâsoţchi, de exemplu, locuieşte în suburbia Ţeţina, Boris Burduja locuieşte la Cuciurul Mare, nu departe de oraş, clarinetistul Mihai Amihalachioaie este din Molniţa, raionul Herţa. Rostislav Velyciuk vine din Sadagura şi Vasile Moloci este din Mologhia, raionul Hliboca.

I. L.: Vroiam să te întreb de trompetistul Ghiţă Bilea din Valea Cosminului. Ştiu că vreo zece ani în urmă el era un instrumentist care promitea mult în plan profesionist. Un timp a cântat în orchestra „Hora Bucovinei” înfiinţată de violonistul Dan Onofreiciuc. Nu mai ştii nimic de soarta lui?

N. H.: Nu ştiu nimic despre el acum. Nu l-am întâlnit de mai mulţi ani. N-aş putea spune unde este el astăzi şi dacă mai cântă. S-a întâmplat acest lucru, din păcate, cu mulţi dintre muzicanţii buni. Din varii motive au abandonat muzica – şi erau foarte talentaţi.

I. L.: Deci acestea sunt orchestrele cele mai cunoscute care funcţionează în regiunea noastră şi în Cernăuţi, bineînţeles. Şi acum, să discutăm puţin despre activitatea orchestrei „Plai”, ceea ce va constitui, sperăm, o pagină interesantă şi frumoasă pentru cititorii noştri. Aşadar, cu „Plai”-ul unde ai concertat mai mult, în Ucraina sau în alte părţi?

N. H.: Din păcate, în Ucraina am evoluat mai puţin. Am cântat în regiunea Kiev, în regiunea Ivano-Frankivsk şi Cernăuţi. În rest, cele mai multe concerte le-am susţinut peste hotare. Vreau să spun că noi cunoaştem, din păcate, mai bine publicul spectator din Franţa, decât cel din Ucraina. Aşa s-a creat situaţia. Cum

am luat legătura cu francezii, am spus-o mai sus. Vreau să adaog că în Franţa este un public foarte cult şi select. Ei au o cultură avansată, cunosc multe şi pot compara lucrurile, pot aprecia ce fel de artă li se oferă. Ne face o mare plăcere să ne prezentăm în aceste ţări. Avem o mare bucurie să putem demonstra arta interpretativă a fiecăruia dintre noi. Este un vis al fiecărui instrumentist. Mai ales atunci când ştii că ai muncit şi doreşti să prezinţi lumii ceea ce ai făcut. Arta este un lucru care are nevoie de spectatori, de cei care ştiu să asculte şi să aprecieze. Iar la noi, în Ucraina, dacă vreau să prezint un spectacol, trebuie să închiriez pe banii mei o sală, să adun spectatori etc. Sigur că de când suntem orchestra Filarmonicii, e mai uşor cu organizarea unui concert, însă oricum, mai mult cântăм pentru elevi, organizând audiţii muzicale. Noi avem însă un program cu mult mai mare şi mai diversificat şi de aceea suntem cointeresaţi să-l prezentăm unui public spectator versat.

I. L.: Cine vă facilitează concertele în Franţa, aveţi un impresario sau o persoană care vă invită şi vă organizează concertele pe care le prezentaţi în această ţară?

N. H.: Avem o asociaţie foarte mobilă, „Druzi-France", care ne face chemarea respectivă, în baza căreia obţinem vizele pentru spaţiul Shengen, după care putem ajunge în Franţa. Această asociaţie are o secţiune în Franţa şi una în Ucraina, prin ea coordonăm noi plecările şi concertele noastre în Franţa. Acolo avem posibilitatea să ne manifestăm cu programe desfăşurate, pe când în Ucraina avem vreo patru concerte de gală pe an, unde putem să ne afirmăm în toată plenitudinea noastră.

I. L.: Şi acum, care este geografia concertelor susţinute în Franţa? În fiecare an vizitaţi unele şi aceleaşi provincii, despre care ai mai vorbit? Vă prezentaţi în faţa aceloraşi spectatori?

N. H.: Da, în fiecare an vizităm aproape aceleaşi regiuni, dar nu aceleaşi oraşe, deci şi spectatorii sunt diferiţi, cu toate că sunt la fel de receptivi, peste tot. În fiecare an concertăm în zone diferite, evident că şi spectatorii sunt alţii, dar ne primesc peste tot cu acelaşi entuziasm şi cu aceeaşi dragoste pentru folclorul

nostru. Iar dacă revenim în una şi aceeaşi zonă peste vreo trei-patru ani, atunci programul nostru este complet schimbat. Deci într-un concert avem 30-50 de minute de program nou. Asta constituie în jur de zece piese noi. Depinde şi de piesele pe care le includem în repertoriu. Unele sunt mai scurte, altele de o durată mai lungă. Am cântat în Strasbourg, Luxembourg (şi în oraş şi în ţară), în Paris. În regiunea Grenoble, în Chateau-Chenoux, oraş în care François Mitterand a fost vreo 20 de ani primar, în Montpellier şi alte localităţi.

I. L.: Frumos itinerar, în Montpellier, de exemplu, bardul nostru de la Mircești, Vasile Alecsandri, a luat în secolul al XIX-lea premiul întâi între poeţii participanţi la concursul de poezie, pentru *Cântecul gintei latine*, pe care l-a pus pe note mai târziu Ciprian Porumbescu. Vedeţi cum se leagă lucrurile, poate că la vreun concert susţinut acolo aţi şi interpretat ceva de Ciprian Porumbescu.

Apoi vorbeaţi de Germania, aţi concertat şi în ţara celor trei celebri titani – Bach, Beethoven, Brahms?

N. H.: În Germania am concertat în oraşul Flensburg, la graniţă cu Danemarca şi am ajuns până la Fraiburg, lângă Elveţia. Am mai susţinut concerte în Belgia şi Olanda, dar mai puţin desigur decât în Franţa. Vreau să vă spun că în Olanda am întâlnit o disciplină nemaipomenită, poate mai ordonată decât în Germania chiar.

I. L.: Câte spectacole susţineţi într-o zi? Bineînţeles, acolo unde concertaţi mai des şi unde publicul vă primeşte foarte bine.

N. H.: Sigur că putem să susţinem maximum două spectacole pe zi, mai mult nu suntem în stare fizic, pur şi simplu. Dar dacă trebuie să şi ne mai deplasăm, atunci reuşim să susţinem doar un spectacol pe zi. Cât priveşte onorarul nostru, contăm pe el, cel puţin pentru ca să ne putem acoperi cheltuielile călătoriei. Pentru imprimări suportăm alte cheltuieli, adică plata studioului etc., cât şi întreţinerea instrumentelor într-o stare onorabilă. Am vorbit mai sus despre aceste lucruri.

I. L.: Domnule dirijor, satisfacţia estetică, pe care sunt sigur că o aveţi, se împacă cu cea materială? Se ştie că un artist trebuie să beneficieze şi de o susţinere materială onorabilă, deoarece arta trece şi prin stomac, după cum spunea, se pare, Balzac.

N. H.: Ne confruntăm cu diferite situaţii. Câteodată ne înţelegem pentru un spectacol numai să nu fim în pierdere. Şi până la urmă lucrurile iau o întorsătură cu totul neaşteptată. Se fixează o sumă pentru care trebuie să concertăm şi la sfârşitul spectacolului organizatorii ne dublează onorarul. Acest lucru este foarte plăcut pentru artist. La noi aşa ceva practic nu se întâmplă. Poate să se întâmple să nu ţi se plătească deloc, dar mite să se mai dubleze onorarul.

I. L.: Dragă Nicolae, cum se împacă familia cu plecările tăticului în turnee? Sunteţi înţeles de cei de acasă când lipsiţi mai mult timp?

N. H.: Vreau să vă spun că eu sunt tăticul unei familii de muzicieni, de aceea întrebarea rămâne fără un răspuns senzaţional. Dacă pierd sau dacă câştig, eu sunt înţeles de cei de acasă. Soţia mea, Lidia Hacman a studiat muzica împreună cu mine la Chişinău. Este specialistă de vocal. Predă acest obiect la Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici" din Cernăuţi. Iar fiica Luciana a absolvit anul acesta Conservatorul (actualmente Academia de muzică) de la Odesa, la specialitatea vocal clasic.

I. L.: E foarte frumos, fiindcă şcoala de muzică de la Odesa a dat atâtea celebrităţi: violonistul David Oistrah, pianiştii Emil Ghilels, Sviatoslav Richter şi alţii. Deci fiica dumneavoastră, soprana Luciana Hacman, a absolvit anul acesta studiile şi ştim că a cântat în multe spectacole cu orchestra „Plai". A fost şi în străinătate cu tăticul la pupitru?

N. H.: Da, a fost de nenumărate ori. Şi vara aceasta intenţionăm să plecăm împreună. Chiar şi soţia a fost vreo câteva stagiuni cu noi în Franţa. Despre Luciana vreau să spun că are un succes deosebit la public. Dintre noi toţi, ea este primită cel mai bine de public. Mai ales când evoluează în faţa spectatorilor cu piese din repertoriul clasic. Vocalul la francezi este foarte onorat. În repertoriul Lucianei intră mai multe piese de compozitori clasici: *Ave Maria* de Schubert, câteva arii din *Traviata* de Verdi, piese de Puccinni etc.

I. L.: Mi-aduc aminte de evoluţia ei aici în Cernăuţi, în Sala cu orgă. A avut un program superb. N-am mai ascultat-o de atunci. Iar acuma ne-ai descoperit alte virtuţi ale orchestrei. Acompaniaţi cu aceeaşi abilitate şi piese din repertoriul clasic, nu-i aşa?

N. H.: Da, o parte din concert noi cântăm folclor, iar cea de a doua parte interpretăm piese din repertoriul clasic, bineînţeles acelea care pot fi interpretate de orchestra noastră, cele care se pretează posibilităţilor interpretative ale instrumentelor noastre. Ţambalul sună ca o arfă, acordeonul ca o orgă. Această imitaţie este originală şi place foarte mult la spectatori. Mulţi francezi vin să vadă ce-am mai reuşit să inventăm într-un an de zile, ce piese noi am adus.

I. L.: Ar fi interesant să ne spui cum reacţionează francezii la instrumentele noastre populare, de exemplu, atunci când evoluează ţambalul, naiul sau ocarina, atunci când se manifestă în toată splendoarea lor interpretativă Gheorghe Vâsoţchi, „qui subjuguera le public par sa dextérité sur son symbalum, mais aussi par la sonorité de cet instrument", sau Boris Burduja „qui vous charmera"? Or – de ce să nu menţionăm – succesul vostru în Franţa este semnalat de presa care apare acolo. Iată ce scrie suplimentul cultural al revistei „l'Alsace", într-un material intitulat *Plaï de retour dans la région. Lors de chacune de ses tournées, le groupe ukrainien séduit son public. Les mélomanes pourront de nouveau l'applaudir samedi 6 mai à Niederhergheim* : «Après le grand succès des concerts donnés ces deux dernières années, notamment à Guebwiller, Soultz, Bergholtz-Zell et Munchhouse, le groupe ukrainien *Plaï* se produira samedi 6 mai, à 20 h, à l'église Sainte-Lucie de Niederhergheim. Constitué de six musiciens professionnels, originaires de Tchernivtsi en Ukraine, le groupe *Plaï* chante et joue des musiques traditionnelles de sa terre natale, la Bucovine. ...*Plaï* signifiant «prairie de montagne», le nom du groupe évoque la réunion des bergers des Carpates qui expriment avec leurs instruments toute la nostalgie de l'âme slave. Les six virtuoses sont tout aussi à l'aise dans des pièces classiques et religieuses, que dans le folklore hongrois, roumain, russe ou moldave». («Guebwiller l'Alsace», Jeudi, 4 mai, 2006, p. 48). Sau altă cronică, a aceleeaşi reviste, care o numeşte pe tânăra solistă, soprana Luciana Hacman, *La divine Loutchiana*, în materialul intitulat *Plaï et l'Orphéon: un triomphe. Le concert de samedi soir à Guebwiller, offert par la Vile et l'Office de tourisme, a été un grand moment dans l'animation culturelle de la cité,* scrie următoarele : «Ces virtuoses nés, qui ont la musique et les rythmes littéralement dans la peau, donnent l'apparence d'une totale décontraction, alors que leur virtuosité, qui rime surtout avec rythme endiablé, a de quoi sidérer les plus blasés. De csardas en polka, le violoniste Mykola Hakman, le clarinettiste Mikhaïlo Amikhalakioae, le flûtiste Boris Bourdouja, qui passe avec une facilité déconcertante d'une flûte à l'autre, le cymbaliste Georguy Vysotsky et le contre-bassiste Vasyl Moloch donnent à leur prèstation un air de fête populaire». («Guebwiller l'Alsace», vendredi 23 juillet 2004, p. 42).

Acelaşi succes cred că l-aţi înregistrat şi în oraşele Bergholtz-Zell,

Mulhause, Soultz sau în celelalte provincii din Alsacia.

N. H.: Într-adevăr, pe francezi ţambalul îi impresionează în mod deosebit. În pauzele dintre cele două părţi ale concertului, ei se apropie de acest instrument, studiindu-l cu luare aminte, iar la sfârşitul recitalului spectatorii se apropie şi îl roagă pe ţambalist să cânte ceva, pentru ca ei să poată vedea de aproape cum se produce această minune şi cum poate fascina acest instrument, atunci când are cine-l mânui. Dacă Gheorghe Vâsoţchi este inspirat şi le cântă ceva cu virtuozitate, cum ştie el s-o facă, ei spun că aşa ceva nu poţi asculta sau vedea des. De fapt, întotdeauna ţambaliştii virtuozi au răscolit publicul spectator. În toate timpurile de când se cântă profesional la ţambal. De obicei, solistul nostru ridică sala în picioare, la propriu şi la figurat. De multe ori se întâmplă acest lucru.

I. L.: Şi acum, să revenim la Nicolae Hacman. Cu siguranţă că tăticul Nicolae Hacman este fericit, deoarece este înţeles de către consoartă şi de către fiică-sa, ambele fiind muziciene. Dragă Nicolae, ai avut noroc de profesori buni. Deci, de două ori eşti fericit: ai avut noroc şi de orchestranţi buni. Înseamnă că eşti un om norocos. Te-ai născut în cămaşă, cum se spune în popor. Eşti un om care aduce noroc şi pentru muzica din spaţiul nordic al Bucovinei. Ce ţi-ai dori în continuare, ce perspective te ademenesc? Care sunt gândurile tale de viitor?

N. H.: În primul rând mi-aş dori să menţin cât mai mult nivelul pe care l-am atins şi – de ce nu! – să ating un nivel de interpretare şi mai înalt. Probabil că este gândul oricărui violonist, oricărui muzician care ştie şi înţelege că mai are de făcut multe. Aş vrea să fim sănătoşi cu toţii şi să putem cânta. Să putem cânta din ce în ce mai bine şi să avem spectatori din ce în ce mai mulţi şi din ce în ce mai receptivi.

Aruncând o privire în urmă şi apreciind ce am reuşit până acuma, ca violonist, nu pot să spun că am parcurs întregul tratat al lui Carl Flesch *Arta de a cânta la vioară*, de exemplu, iar în calitate de dirijor conştientizez că se poate face şi mai mult, şi mai bine, şi mai calitativ.

I. L.: Ai amintit de Flesch, care cică avea în natura sa un conflict între emoţie şi intelect, care inhiba desfăşurarea spontană a personalităţii sale, dar care ca interpret, era un maestru desăvârşit.

Te-am urmărit adeseori pe scenă ca violonist şi am văzut că eşti plin de emoţii atunci când interpretezi o piesă din repertoriul clasic. Mi-aduc aminte de piesa lui Ciprian Porumbescu, *Reverie*, care ţi-a pus-o la dispoziţie d-na Nina Cionca, nepoata de soră a compozitorului şi pe care cred că ai interpretat-o primul pe scena Cernăuţiului, cel puţin după cel de al doilea război mondial. Ţi-aduci aminte, evenimentul s-a produs în cadrul Salonului internaţional de carte românească (2003, Ediţia a doua).

Întrebarea este însă în alt registru, şi anume, nu te-ai prins niciodată în vis, ce visezi mai ades, vioara sau bagheta? Atunci când ai vreun vis muzical, ce îţi apare în prim plan, vioara sau bagheta? Răstălmăcirea visului ne-ar face să înţelegem predilecţia ta, fiindcă în agenda de lucru o zi de muncă înglobează, probabil, ambele pasiuni, care se întâlnesc şi se suplinesc – vioara cu bagheta.

N. H.: Sunt convins că până la urmă trebuie să câştige muzica, muzica bună şi interpretată calitativ. Atunci când îmi reuşeşte o piesă pentru vioară sunt bucuros, iar atunci când orchestra pe care o conduc este aplaudată şi spectatorii se interesează de următorul concert, de asemenea mă văd împlinit.

I. L.: Şi-acuma, fără să-mi cer voie, încerc să cobor în sanctuarul sufletesc al muzicianului Nicolae Hacman, pentru a afla care dintre compozitori stau mai aproape de inima lui? Care-ţi sunt cei mai apropiaţi de stilul tău de interpretare?

N. H.: Depinde şi de starea sufletească a mea. Sigur că dintre compozitorii clasici îmi sunt aproape de suflet Mozart, Bach, Paganini, Saint-Saëns, Ceaikovski, Spohr, Kreisler, Tartini şi alţii. Din lucrările compozitorilor români am cântat *Reverie, Balada* şi alte piese de Ciprian Porumbescu, la fel şi câteva piese de Ştefan Neaga. Îmi plac sonatele şi ciclul *Anotimpurile* de Antonio Vivaldi.

I. L.: Dragă Nicolae, deoarece eşti în centrul evenimentelor muzicale de la noi, din Bucovina, te-aş întreba ce părere ai despre manifestările muzicale care au loc la Cernăuţi, festivalurile muzical-artistice, în special?

Nu este un lucru lipsit de importanţă ceea ce se întâmplă cu folclorul muzical autentic din Bucovina, inclusiv cu cel al românilor din această zonă. Conservarea pieselor folclorice este un lucru tot atât de important ca şi păstrarea oricărui monument istoric.

N. H.: Oricum, experienţa festivalurilor, a concursurilor muzicale care se organizează, trebuie susţinută la noi în Bucovina, deoarece numai aşa poate să se păstreze folclorul şi poate să se transmită intact de la o generaţie la alta. După părerea mea, această experienţă a concursurilor între vocalişti trebuie susţinută şi promovată. Eu aş propune să se organizeze şi un concurs de instrumentalişti aici la noi, în Bucovina. Ar fi potrivită organizarea unui festival cu orchestrele noastre de amatori. Şi, în ultimă instanţă, de ce nu s-ar organiza un festival-concurs cu muzicanţii mai în vârstă, cei care cântă la nunţi? Ar fi un lucru din care ar avea de câştigat folclorul muzical bucovinean. Un festival al lăutarilor care cântă la nunţi şi un festival al muzicanţilor care cântă în restaurante. Un concurs al muzicanţilor din oraşe, cu un repertoriu de muzică orăşenească.

I. L.: Într-adevăr, frumoase gânduri pentru viitorul unei culturi muzical-artistice în nordul Bucovinei. Să dea Dumnezeu ca să se poată şi realiza. Acum, în fapt de toamnă, când fiecare se gândeşte la bilanţurile de peste an, pe fiecare ne încearcă speranţele promiţătoare. Fie ca bruma care va veni curând să învăluiască „Plai”-ul nostru, acoperindu-l cu argintul gândurilor împlinite, iar pe cele care dorim să se împlinească, să fie binecuvântate de a se realiza. Vă dorim succes şi multă sănătate.

MARIA CÂNTECULUI BUCOVINEAN SAU PRIVIGHETOAREA DE SUB GEANA CARPAŢILOR*

Numai atunci când eşti într-o stare de comuniune anumită cu natura, cu ceea ce există divin în ea, numai atunci când eşti copleşit de frumuseţea şi eternitatea codrilor şi măreţia munţilor noştri, de puterea magică a liniştii care te face să auzi scurgerea timpului din clepsidra neamului – de la strămoşi înspre noi – numai atunci cred că ţi-e îngăduit să te apropii de cântecul popular autentic. Sau atunci când te afli în preajma Sfintei Mănăstiri Putna, într-o zi de vară liniştită – când chiar şi timpul din clepsidră ţi se pare că a încremenit – numai atunci poţi să te apropii cu gândul de rostul unor asemenea cuvinte: „*Cântă cucu pe-un brăduţ/ Şi se-aude-n Cernăuţi...*”.

...Toaca cheamă melancolic în fiecare zi, în fapt de seară, obştea monahală a Sfintei Mănăstiri Putna la vecernie... Reveria visului devine realitate... Cântecul cucului reverberează sincopat în suflet, purtându-ne pe unda gândului peste dealul Putnei, peste creştetul brazilor, până la Crasna, de unde este şi „privighetoarea” noastră, doamna Maria Iliuţ...

Vorbeam de cântecul popular, de frumuseţea melodiei lui, de profunzimea mereu răcoritoare pe care o păstrează cuvintele acestuia, de cântăreaţa Maria Iliuţ, care ştie nu numai să interpreteze captivant melodia, ci să redea prin gesturi şi mimică mesajul adânc al cântecului. Vorbeam despre lucrurile dragi sufletului nostru, despre simţirea românească, despre cuvântul şi melodia cântecelor acestui popor şi nu am greşit, alegând-o pe doamna Maria ca interlocutor. Cu atât mai mult, că atunci când horeşte sau doineşte dânsa la Crasna, – peste deal, la Putna,

* *Maria cântecului bucovinean sau privighetoarea de sub geana Carpaţilor* (dialog cu interpreta de muzică populară Maria Iliuţ), în „Glasul Bucovinei”, An. XV, nr. 1 (57), 2008, p. 7-32.

se înfiorează brazii, se înduioşează chipurile sfinţilor din fresca Mănăstirii. În unduirile doinei sau a bocetului de jale – cântece vechi care ne sunt expresia caracteristică a moştenirii noastre folclorice – ascultăm vreme de multe decenii la rând hăulitul sorţii... „*Cântă cucu, bată-l vina/ De răsună-n Bucovina!*", modulează Maria, într-un cântec bine cunoscut în nordul Moldovei şi nu numai, cu un tremolo inconfundabil, care îi este caracteristic numai ei şi care scoate în relief maniera absolut originală de interpretare.

Într-o întâlnire la Cernăuţi, cu ocazia unui Festival-concurs „Din cântecele neamului", unde doamna Iliuţ a fost invitată în juriu, alături de Mărioara Murărescu, Nicolae Sabău şi alţi specialişti, am reuşit să punem temelia unui dialog care avea să dureze în timp. Toate întâlnirile noastre de la Cernăuţi sau Chişinău aveau să dezvăluie personalitatea acestei cântăreţe cu care se mândreşte Bucovina. Prima convorbire a avut loc la Cernăuţi. Altele s-au desfăşurat la Chişinău. Rezultatele lor s-au materializat în acest dialog, pe care îl publicăm acum, la început de an jubiliar pentru oraşul nostru, care va împlini 600 de ani de la prima sa atestare documentară. Interlocutoarea noastră merită din plin acest privilegiu, iar revista are onoarea de a i-l oferi, alăturându-se totodată şi la felicitările pe care cu siguranţă le-a primit cântăreaţa din partea celor dragi, cam pe la sfârşit de Făurel, atunci când îşi sărbătoreşte ziua ei de naştere.

Ilie Luceac: Doamnă Maria Iliuţ, vă zicem „Bine aţi venit!" din nou pe meleagurile bucovinene sau cum s-ar zice, bine aţi venit de acasă – acasă, Chişinăul fiind casa de fiecare zi a dumneavoastră şi Bucovina – casa părintească pe care o purtaţi în suflet. Spuneţi câteva cuvinte cititorului nostru despre faptul cum v-aţi început activitatea artistică, cu toate că foarte multă lume vă cunoaşte şi vă recunoaşte vocea.

Maria Iliuţ: Am absolvit şcoala de opt ani din Crasna mea natală după care prin 1969-1970 am venit la Cernăuţi şi m-am înscris la Şcoala de arte. Iniţial vroiam să devin dansatoare, dar nu a fost să fie aşa. Soarta mi-a hărăzit altă cale. La mijloc mai era un motiv pentru care am devenit cântăreaţă. La secţia de dans de la Şcoala de arte din Cernăuţi trebuia să dai proba în limba rusă sau ucraineană, iar la secţia de cântec popular examenele de admitere se ţineau în limba română (pe atunci aşa-zisa moldovenească). Am intrat la secţia de cântec popular şi am învăţat trei ani de zile. În 1973 am absolvit această Şcoală de arte şi am lucrat câtva timp la Casa de cultură din Crasna, alături de alţi colegi foarte talentaţi, care, din păcate, nu mai sunt printre noi. E vorba de Dumitru Mitric, Ştefan Mitric, Ştefan Gherman. Erau adevăraţi rapsozi ai Crasnei, instrumentişti şi vocalişti foarte talentaţi. Apoi în 1977 am plecat la Chişinău, împreună cu distinsa mea colegă Elena Gherman, în prezent solistă la Teatrul de Operă şi Balet din Chişinău, cântăreaţă cunoscută în lumea muzicii clasice. Absolvise şi ea Şcoala de arte de la Cernăuţi, aşa că am plecat amândouă să ne realizăm în plan profesional, alegând capitala Moldovei, unde ştiam că există Conservatorul „Gavriil Musicescu". Eu mi-aş fi dorit să învăţ la canto popular, dar pe atunci la Institutul de Arte „G. Musicescu" exista doar specializarea canto clasic.

I. L.: Aşadar, aţi sosit la Chişinău cu Elena Gherman, cu care împreună aţi absolvit Şcoala de arte din Cernăuţi. Scopul dumneavoastră era Conservatorul din Chişinău. Cum s-au desfăşurat lucrurile în capitala Moldovei?

M. I.: Elena a susţinut examenele la canto clasic, aşa cum şi-a dorit-o. Eu nu puteam să insist să intru la aceeaşi facultate ca şi colega mea Elena Gherman. Nu aveam calităţile necesare. Dar aşa cum o secţie de interpretare populară nu

era încă înfiinţată la Conservator, mi-am ales secţia de dirijare corală, care era cea mai apropiată, mai înrudită cu cântecul, cu vocalul. Şi astfel am început să studiez muzica într-un mod ordonat: cu Tamara Dercaci şi Valentina Boldurat la dirijat cor, cu Tatiana Muzâka am făcut istoria muzicii, iar pe Felix Biriukov l-am avut la teorie-solfegiu şi la armonie. În 1984 am absolvit Conservatorul „G. Musicescu" şi mi-am început activitatea artistică.

I. L.: Cum aţi ajuns să vă cunoască cei de la ansamblul „Tălăncuţa", în care, mai târziu, aţi desfăşurat o activitate concertistică foarte frumoasă?

M. I.: La început entuziasmul a fost mare. Ca şi alţi colegi de-ai mei, mi-am încercat şi eu norocul la câteva concursuri care se organizau cu studenţii pentru a fi selectaţi ulterior în diferite ansambluri de muzică populară. Când ajungeam să mi se dea şi mie un calificativ, comisia îmi spunea: „Cânţi bine, fată, însă ai accent românesc". Şi, astfel, eram respinsă. Dar norocul mi-a surâs într-o bună zi, atunci când l-am întâlnit pe profesorul Andrei Tamazlâcaru.

I. L.: E foarte interesant momentul, vă rog să-l desfăşuraţi.

M. I.: Domnul Tamazlâcaru, fiind profesor la instituţia noastră de învăţământ, şi-a pus în gând să organizeze un ansamblu etnofolcloric care nu exista până la acea dată în Moldova. Prin activitatea acestui ansamblu, Tamazlâcaru dorea să cuprindă toate zonele folclorice din Basarabia şi nu numai. Auzind că sunt din Bucovina, m-a invitat să-i cânt ceva de acasă. I-am cântat o doină păstorească care i-a plăcut foarte mult şi imediat mi-a făcut invitaţia să vin să cânt împreună cu ceilalţi membri ai ansamblului, care trebuiau să ţină un recital în faţa unei delegaţii din Ţările Baltice.

I. L.: Când se întâmplau aceste lucruri?

M. I.: Era prin 1982, când mi-am făcut debutul în ansamblul „Tălăncuţa", al cărui nucleu exista deja. Cântau acolo surorile Osoianu. Domnul Tamazlâcaru a fost unicul care a avut curajul să mă ia în ansamblu la vremea aceea. Cu acest colectiv artistic a şi început, de fapt, cariera mea de cântăreaţă.

I. L.: V-aţi continuat studiile la Conservator sau le-aţi abandonat, după ce aţi devenit solistă în ansamblul „Tălăncuţa"?

M. I.: Sigur că învăţam în continuare, dar între timp am avut mai multe solicitări, la diferite formaţii muzicale din capitală. Aveam şi câteva înregistrări la radio şi televiziune. După absolvirea studiilor la Conservator am fost repartizată la televiziunea din Chişinău, unde îşi desfăşura activitatea orchestra „Folclor".

I. L.: Cine conducea pe atunci orchestra „Folclor"?

M. I.: Conducătorul acestei orchestre era violonistul şi dirijorul Dumitru Blajinu. Însă vreau să vă spun că nu am reuşit să devin solistă nici în această orchestră, tot din motivul că eram româncă. Sigur că acest motiv nu era invocat de Blajinu. El aprecia oamenii după talent şi nu după origine. Erau alţii care se ocupau de lucrurile acestea. Nu-mi rămânea nimic de făcut decât să mă întorc la Institut şi să-mi continui activitatea. Cu atât mai mult că am fost oprită şi din primul meu turneu în Cipru. M-au întors chiar de la avion. S-a motivat acest lucru prin faptul că cică nu s-au primit nişte răspunsuri din Bucovina. Era vorba de ancheta mea de româncă care mă urmărea. Instanţele de rigoare se interesau dacă aveam rude peste graniţă sau nu. Aşa au fost vremurile şi nu avem ce face.

I. L.: Aţi specificat că după toate aceste peripeţii v-aţi întors la Institut. V-aş ruga să spuneţi mai pe larg despre această perioadă din activitatea dumneavoastră artistică şi didactică.

M. I.: După experienţa tristă de la televiziune, m-am întors la Institut, la

Catedra de folclor. Eram asistentă acolo şi trebuia să mă ocup cu descifrarea partiturilor, să ţin legătura cu biblioteca, adică să am grijă de fonoteca bibliotecii etc. Între timp, la Chişinău s-a deschis Palatul Naţional de creaţie al copiilor şi adolescenţilor, unde era şi o secţie de folclor. Şi atunci tot Andrei Tamazlâcaru a fost acela care mi-a spus: „Cine dacă nu dumneata şi una din surorile Osoianu, cea mai mare – Ileana – aţi putea fi titulare la secţia de canto popular". La început am avut emoţii. E un lucru normal, or, până atunci nu am lucrat cu copiii, aşa că mă aşteptam şi la surprize. Tamazlâcaru m-a încurajat, promiţându-mi şi ajutor dacă va fi nevoie. Mi-am luat inima-n dinţi şi am pornit la lucru.

I. L.: Care este specificul lucrului la Palatul de creaţie al copiilor şi adolescenţilor? Bănuiesc că trebuie să fie o activitate interesantă.

M. I.: De la început a fost un lucru destul de migălos şi greu, aş putea spune. Am adunat mai întâi copii dotaţi, ceea ce nu este chiar aşa de uşor. Nu aveam costumaţia necesară pentru a ne prezenta la un concurs. Deci, am început-o de la zero.

Cu repertoriul a fost o problemă mai deosebită. Acesta lipsind cu desăvârşire, a trebuit să-l adunăm părticică cu părticică. Un program special pentru astfel de colective nu exista. Eram nevoită să fac un program din piesele pe care le aduceam de acasă, din Bucovina. La distanţa la care ne aflăm astăzi faţă de începuturile activităţii noastre, îmi dau seama că am făcut bine ce am făcut. Am comandat şi am căutat costume, mi-am îmbogăţit repertoriul folcloric cu piese din zona Bucovinei, i-am învăţat pe copii să pronunţe cuvintele chiar cu dialectul de la nord, din Crasna, şi mi se pare că am făcut bine.

I. L.: Să continuăm totuşi cu activitatea dumneavoastră artistică. Ştim că ea s-a desfăşurat în crescendo.

M. I.: După ansamblul „Tălăncuţa" a urmat activitatea în formaţia „Ştefan Vodă". Un băiat mai descurcăreţ şi mai îndrăzneţ pe care îl cheamă Tudor Ungureanu s-a gândit să înfiinţeze un nou ansamblu. Deoarece erau mai mulţi instrumentişti, în acelaşi timp şi vocalişti, m-am gândit că mi-ar sta bine să fiu şi eu printre ei. Mai târziu am înţeles că am făcut foarte bine, deoarece, cântând în acest ansamblu, am avut posibilitatea să lansez unele piese pe care le culesesem din diferite zone folclorice. Am înregistrat succese frumoase şi cu acest ansamblu. Ne leagă o colaborare de vreo opt ani de zile cu ei, perioadă în care am susţinut diferite turnee în ţară şi în străinătate.

I. L.: Ce se întâmplă astăzi cu aceste două formaţii în care aţi cântat? Am în vedere cele două formaţii etnofolclorice originale, care s-au impus, şi anume, „Tălăncuţa" şi „Ştefan Vodă". Mai persistă, mai lansează discuri, mai înregistrează albume muzicale?

M. I.: Ele există şi astăzi, însă fiecare dintre soliştii instrumentişti sau vocalişti mai au angajamente şi prin alte părţi, fiindcă numai cu entuziasmul nu poţi să supravieţuieşti în ziua de astăzi. Fiecare mai trebuie să-şi ajute şi familia, să şi-o întreţină, de aceea suntem nevoiţi să căutăm angajări şi în altă parte. Marea problemă a artei este că ea nu se poate comercializa, şi atunci un artist în zilele noastre nu este preţuit la justa lui valoare. Problema este eternă. Lumea literaturii, a picturii şi mai ales a muzicii nu are aceeaşi deschidere cum au celelalte domenii ale vieţii sociale, piaţa de consum, bunăoară. Arta a fost şi a rămas să fie o îndeletnicire pentru un cerc restrâns de oameni, mai ales pentru acei ce se pricep să o înţeleagă şi s-o aprecieze. Din aceste motive multe formaţii s-au destrămat, mulţi cântăreţi sau instrumentişti au plecat peste hotare. Şi eu am fost un timp

plecată, însă m-am întors, fiindcă nu mă simt bine departe de casă, de rădăcini.

I. L.: Vă înţeleg foarte bine ce spuneţi. Din păcate, soarta oamenilor de cultură la noi aici, în Ucraina, ca şi la dumneavoastră, în Republica Moldova, lasă de dorit. Câţi artişti foarte buni au plecat peste hotare şi nu s-au mai întors?! Lumea de astăzi este foarte dură faţă de oamenii din sfera culturii, rar cine supravieţuieşte, am în vedere că nu oricine poate să se menţină doar din slujirea artei.

Aş vrea să vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre festivalurile la care aţi participat, în ţară cât şi peste hotare. Care au fost cele mai reuşite pentru interpreta Maria Iliuţ?

M. I.: După cum vă spuneam, am reuşit să formez un ansamblu de copii, pe care l-am numit „Iedera", cu care am concertat mereu, înregistrând multe succese frumoase. O elevă de-a mea a luat *Crizantema de aur* la Festivalul de la Târgovişte (România). Această formaţie pe care am creat-o este un ansamblu mai modern, considerându-se la modă astăzi. Aş menţiona doi tineri, Călin Tripa şi Alexandru Bivol, care au evoluat cu succes la televiziunea din Chişinău. O altă elevă a mea, Natalia Ulian, a luat nenumărate trofee la diferite festivaluri din Basarabia şi nu numai. L-aş aminti aici şi pe Sergiu Rotaru, din grupa de copii, care s-a impus prin talentul său.

La un moment dat am primit o ofertă din partea Universităţii de Stat din Chişinău, unde deja exista o Facultate de arte frumoase la care nu era un specialist de folclor la Catedra de etnografie şi folclor. Şi aici, la Universitate, iarăşi am venit pe teren gol. Adică nici repertoriu, nici costume etc. Am venit din nou la Cernăuţi, unde a trebuit să adun şi costumele necesare. Cu ansamblul folcloric al studenţilor „Crenguţa de Iederă" am avut de asemenea succese frumoase. Avem înregistrări la Radioteleviziunea Naţională din Moldova. Am realizat şi filme cu spectacole întregi. Vreau să spun că aceşti tineri sunt de la diferite facultăţi, însă au o predilecţie pentru muzică. Aceşti tineri dotaţi posedă calităţi artistice excepţionale şi este foarte interesant să lucrezi cu ei. Am găsit o înţelegere deplină şi la rectorul Universităţii din Chişinău, domnul Gheorghe Rusnac, care este un om deosebit şi căruia i-am spus că aş dori să fac nu numai ore de clasă cu studenţii, ci să-i scot şi pe scenă, pentru ca ei să-şi demonstreze aptitudinile de dans şi calităţile lor vocal-artistice.

I. L.: Aţi construit un program-spectacol cu cântece şi coregrafie excelente. Cum v-a reuşit acest lucru?

M. I.: Ce să vă spun, cu ajutorul costumelor din Bucovina, a repertoriului din partea locului, m-am străduit „*să aduc o ţară de Crasna şi în inima Basarabiei*". Nu ştiu cât mi-a reuşit acest lucru, dar rezultatele sunt frumoase şi asta mă face să cred că nu lucrez în zadar. Atunci când aceşti tineri evoluează în scenă, nu-i deosebeşti de bucovineni, nici prin costume şi nici prin grai. Stilul cântecului şi dansului din partea nordului a prins rădăcină şi la Chişinău.

I. L.: Am ajuns la ceea ce urmăream, de fapt, în convorbirea noastră: la tradiţia şi originalitatea cântecului românesc din Bucovina. În acest context am dori să aflăm cât mai multe despre interpreta Maria Iliuţ. Despre stilul şi repertoriul ei. De data aceasta, despre interpretă, aşa cum am vorbit mai sus despre profesoara Maria Iliuţ.

M. I.: După ce am reuşit, după cum vă spuneam, să am un ansamblu – şi aici vreau să subliniez că nu avem un repertoriu numai din Bucovina, ci m-am străduit să familiarizez studenţii cu toate zonele folclorice din Basarabia – sigur că mă încerca gândul ca specialiştii să-şi spună cuvântul şi despre activitatea mea

ca interpretă.

Primul succes pe care l-am conştientizat a fost obţinerea trofeului unui concurs republican televizat, care s-a desfăşurat la Chişinău. Apoi a urmat alt trofeu, pe care l-am obţinut la cea de a doua ediţie a Concursului republican tradiţional de muzică populară „Tamara Ciobanu". Un concurs care avea condiţii foarte rigide şi care s-a desfăşurat în două etape. Prima etapă prevedea şase cântece în toate genurile. Am trecut-o cu bine. Am învins şi la cea de a doua etapă. Surpriza neaşteptată a fost însă invitaţia care a venit pe numele Uniunii Muzicienilor din Moldova de a lua parte la Festivalul-concurs internaţional al cântecului păstoresc *Mioriţa*, care se desfăşura la Târgovişte-Cornăţel. În juriul festivalului era doamna Emilia Comişel, mare folcloristă şi muziciană. Festivalul a avut loc în 1995. Am obţinut trofeul acestui concurs, fapt care m-a încurajat foarte mult. Iar peste un an şi jumătate, la Drobeta-Turnu Severin, a avut loc un Concurs internaţional al cântecului popular care avea să unească românii de pretutindeni. Trofeul acestui festival mi-a deschis calea spre visul meu dintotdeauna: să ajung să cânt la cel mai prestigios concurs din România, am în vedere concursul cântecului popular „Maria Tănase", care se desfăşoară la Craiova. Am participat la această sărbătoare a cântecului în afară de concurs. Fiind deja afirmată, am fost invitată să ţin un recital la acest concurs. A fost pentru mine o bucurie, o bucurie a împlinirii.

I. L.: Vă invit să vorbiţi despre alte spectacole pe care le-aţi susţinut şi despre soliştii instrumentişti sau orchestrele cu care aţi evoluat.

M. I.: După „Ştefan Vodă", când deja s-a mai răcorit entuziasmul prilejuit de succesele acestui ansamblu etnofolcloric, mi s-a propus să mă încadrez în noua orchestră, care se înfiinţase de curând la Chişinău şi care era condusă de maestrul Mihai Amihalachioaie. Este vorba de orchestra „Busuioc moldovenesc".

I. L.: Vă rog să spuneţi mai detaliat despre orchestra „Busuioc moldovenesc".

M. I.: Apariţia acestei orchestre a fost un fenomen în cultura Basarabiei şi nu numai. Mihai a ştiut să imprime acestei orchestre un statut deosebit. I-a găsit un stil specific, o haină caracteristică numai pentru ea. Orchestra lui Mihai Amihalachioaie a fost foarte apreciată de publicul spectator. Deşi vorbesc la timpul trecut, şi astăzi lumea întreabă de ea. Cu toate că arta în ziua de astăzi are alte criterii de existenţă. Artiştii care erau angajaţi cu ani în urmă în cadrul unei orchestre nu aveau grija existenţei de fiecare zi. Pe când astăzi trebuie să mai ai o sursă de existenţă, fiindcă din artă se trăieşte cam greu. Orchestra „Busuioc moldovenesc" s-a desfiinţat, de aceea vorbesc la timpul trecut despre ea. Acuma doar la un semnal ne mai adunăm cu toţii într-un spectacol. Mihai şi-a ales şi alt gen muzical, a devenit dirijor de muzică clasică, însă nu uită pasiunea lui de altă dată.

Astăzi fiecare interpret din Basarabia şi cred că nu numai de acolo are o activitate liberă, înregistrând discuri sau concertând la radio şi televiziune cu diverse formaţii muzicale.

I. L.: Am înţeles că orchestra „Busuioc moldovenesc" a fost pentru dumneavoastră o oază de afirmare deplină şi o posibilitate de a vă rotunji, de a vă împlini activitatea artistică. În continuare, vă rog să vă amintiţi câte ceva despre turneele dumneavoastră de peste hotare.

M. I.: Am avut mai multe turnee, inclusiv peste hotare, în Polonia, Italia, Spania, Grecia. Am avut turnee şi cu formaţia „Ştefan Vodă" în Cipru, fosta Jugoslavie, în Turcia, Olanda. În unele din aceşte ţări am fost de mai multe ori, la diverse festivaluri şi concursuri muzicale. În ziua de astăzi este mai greu

cu plecările. Trebuie să-ţi găseşti sponsori care să-ţi finanţeze activitatea sau deplasările.

I. L.: Doamnă Maria, aţi vorbit despre turneele dumneavoastră din perioada Uniunii Sovietice. Sunt sigur că aţi concertat şi la Moscova sau în alte oraşe ale fostei Uniuni.

M. I.: Am avut multe concerte în Moscova, în Sala cu coloane, la Ulianovsk şi alte oraşe. La Moscova se organizau serate consacrate scriitorilor clasici care aparţineau diferitor popoare. În special, mi-aduc aminte de serata consacrată clasicilor literaturii noastre Mihai Eminescu şi Ion Creangă. Serata s-a ţinut în Sala cu coloane din Moscova. Iar în România am fost de nenumărate ori. Am cutreierat-o în lung şi-n lat.

I. L.: Cum de nu v-a înşfăcat vreo orchestră din România, ca să vă aibă ca solistă permanentă a ei?

M. I.: Într-un timp era vorba despre înfiinţarea unei orchestre în Moldova, care să cuprindă solişti de pe ambele maluri ale Prutului. Nu ştiu cum s-a rezolvat acest proiect. În orice caz, când am concertat cu copiii mei în România, mi s-a propus să trec cu tot cu familie încolo, oferindu-mi-se şi un apartament. Nu m-am încumetat. La Chişinău totuşi am cercul meu de prieteni, colegi, am studenţii şi copiii cu care lucrez. Nu aş putea să-i abandonez.

I. L.: Se pare că mai există un motiv la mijloc. Dumneavoastră, fiind crăsneancă, sunteţi foarte ataşată de mediul în care v-aţi format şi de cel în care activaţi în prezent. Am citit într-un interviu acordat doamnei Maria Saharneanu de la Chişinău, unde afirmaţi convingător: „Nu cred să existe chin mai mare pe lumea asta ca dorul de casă" (M. Saharneanu, *Fiica Bucovinei*, în *Femeia în labirintul istoriei,* Ştiinţa, Chişinău, 2003, p. 225). Aşadar, e de la sine înţeles că vă este greu să schimbaţi mediul de viaţă, stilul care vi l-aţi format, şi-apoi, nu concepem nici noi, bucovinenii, sufletul Crasnei fără Maria Iliuţ.

M. I.: Din cele pe care le-am reuşit până astăzi, poate câteodată îmi dau seama că am un dezavantaj faţă de colegii mei, care au reuşit să scoată mai multe

discuri şi albume muzicale, dar mă liniştesc cu gândul că misiunea nobilă a unui artist este de a transmite din generaţie în generaţie valorile perene ale poporului nostru. Până la urmă mă liniştesc cu gândul că nu am făcut rău selectând şi punând în valoare piesele noastre folclorice.

I. L.: Şi nici puţin nu aţi făcut.

M. I.: Poate că aveţi dreptate, fiindcă e foarte greu să lucrezi cu copiii, să faci o selecţie a programului, să găseşti şi să valorifici piese din popor care sunt cu adevărat nişte nestemate. Mi-aduc aminte de rapsozii noştri din Crasna, de obiceiurile noastre care sunt nemuritoare.

I. L.: Da, cunoaştem spectacolul de Sfântul Vasile care are loc la Crasna. În general, sărbătorile de iarnă din localitatea dumneavoastră de baştină sunt adevărate sărbători dacice.

M. I.: În timpul totalitarismului comunist erau persecutaţi copiii de şcoală, tineretul şi cei în vârstă, care luau parte la carnavalul de Sfântul Vasile de la Crasna. Ţin minte că oamenii, care erau întrebaţi în ziua de Sfântul Vasile de ce nu sunt la lucru, răspundeau că şi-au cumpărat cu sângele lor libertatea de a sărbători în această zi, fiindcă înainte de aceasta ei mergeau la punctul de colectare a sângelui, în calitate de donatori, pentru ca să aibă dreptul să-şi rezerve o zi-două pentru a cinsti sărbătorile de iarnă. Deci, pot să spun că-şi cumpărau cu sângele lor propriu obiceiul strămoşesc, pentru a nu fi pierdut în noianul anilor. Eram copil mic pe atunci. Mă răvăşesc emoţiile şi astăzi când îmi aduc aminte de aceste lucruri.

I. L.: Stimată doamnă, mi-a venit în gând sintagma „doamna muzicii române". Ea era atribuită Mariei Tănase. Faptul că tot Maria vă cheamă şi tot atât de frumos şi cu suflet interpretaţi cântecele noastre populare, mă gândesc că v-ar sta bine să vi se spună „doamna cântecului bucovinean". În acest context, vă rog să spuneţi, cât de mult ţineţi la cântecul românesc din Bucovina?

M. I.: Îmi cereţi să spun despre ce-mi este mai drag pe lume. Cred că cele mai multe experienţe în acest sens le-am avut cu ansamblul „Tălăncuţa" şi mai târziu cu „Busuioc moldovenesc". Efectuam expediţii, culegeam folclor, am învăţat multe cu ei. Cu toate că îmi dau seama cât de grea meserie avem. Invidiile de tot genul nu sunt uşor de suportat. Eu m-am străduit să-mi formez un stil al meu, fără să imit alţi interpreţi. Am încercat să valorific piesele din nordul Bucovinei, trecându-le prin inima şi mintea mea. Tradiţiile şi obiceiurile de la Crasna le-am avut întotdeauna ca model. Consider că Bucovina a rămas până astăzi un teren fertil pentru expediţii şi cercetări în domeniul folclorului şi al tradiţiilor populare româneşti. Îmi pare rău că deplasările de la Chişinău la Crasna sunt grele şi, între timp, rămân din ce în ce mai puţini rapsozi în Bucovina. În special, în Crasna, au dispărut mulţi rapsozi talentaţi. Materialele pe care le-am selectat până în prezent aşteaptă să fie cercetate şi valorificate. Îl rog pe bunul Dumnezeu de sănătate pentru ca să le pot studia şi prelucra.

Îndemn tinerii de astăzi să păstreze şi să înmulţească aceste tradiţii strămoşeşti. Am pierde totul ce avem dacă ne-am uita graiul, portul şi tradiţiile noastre. Am dispărea ca naţiune. Dacă am rămâne numai cu rock-ul sau rap-ul de astăzi, ne-am prăpădi ca identitate naţională.

I. L.: Periculoasă este în ziua de astăzi şi invazia subculturii care ignorează valorile naţionale ale unui popor.

M. I.: Folclorul nostru m-a menţinut mereu în picioare. Consider că tradiţiile sărbătorilor de iarnă care s-au păstrat la Crasna, cu piesele *Capra, Irozii, Bujorii, Jienii, Brâncovenii* şi desigur tradiţionala *Malancă* sunt neîntrecute. În

componenţa *Mălăncii* intră următorii figuranţi: ţiganul cu ursul său, regele şi regina, căiuţii, (căluţii), cortarii (himpenii, iuflele), personaje mai bizare, numărul cărora este nelimitat într-o *Malancă*, baba şi moşneagul, comandanţii şi muzica. Toate personajele *Mălăncii* au costume şi măşti care sunt moştenite din obiceiurile străvechi de la Crasna. Aceste tradiţii populare au o valoare inestimabilă. Ca şi costumaţia sau măştile, textele fiecărui personaj sunt de asemenea şi ele absolut deosebite. Îmi învăţ studenţii mei să respecte această mitologie populară, s-o îndrăgească şi s-o propage.

I. L.: Acum aş vrea să o rog pe profesoara Maria Iliuţ să ne spună câteva cuvinte despre costumul nostru popular din zona Moldovei de Sus, din nordul Bucovinei. Cum se cotează el în comparaţie cu costumul din sudul Moldovei sau din Basarabia?

M. I.: Costumul bucovinean este deosebit. Mă refer în primul rând la broderie. Coloritul lui este mai sobru decât al costumului din sudul Basarabiei. Cu cât te deplasezi mai spre nord, nuanţele costumelor naţionale sunt mai bogate şi mai constante în culori. Sigur că fiecare costum ţine de zona folclorică unde a fost confecţionat. Probabil că îşi spune influenţa aici şi muntele, cu natura sa de diferite nuanţe. Toată feeria naturii noastre este imprimată pe costumul popular. Cojoacele şi sumanele vechi bucovinene sunt de o simplitate uluitoare. Ele sunt inconfundabile. Multor interpreţi de muzică populară le place costumul din nord, chiar dacă nu cântă piese din zona respectivă. Ideal este totuşi pentru un interpret ca să îmbine costumul din zona respectivă cu piesa pe care o prezintă.

Fiind invitată şi la prima şi la a doua ediţie a Festivalului-concurs „Din cântecele neamului", care au avut loc la Cernăuţi, m-a impresionat spectrul de costume care a fost prezentat de către soliştii interpreţi. Trebuie să se ţină cont de valoarea acestor costume. Ele trebuiesc păstrate şi valorificate. M-aş bucura dacă mai sunt oameni care ştiu să confecţioneze aceste costume în ziua de astăzi.

I. L.: Dragă Marie, despre care dintre muzicienii bucovineni împrăştiaţi prin lume aţi mai putea spune cuvinte frumoase, în afară de Mihai Amihalachioaie?

M. I.: Unul dintre cei mai valoroşi naişti care provine din Bucovina este Marin Gheras, fraţii Grib şi alţii. Pe lângă ansamblurile „Tălăncuţa", „Ştefan Vodă" şi „Busuioc moldovenesc", am cântat cu orchestra folclorică a Radioteleviziunii condusă de Petre Neamţu, cu orchestra „Mugurel" condusă de Ion Dascăl, cu ansamblul „Lăutarii" condus de Nicolae Botgros. Aici adaog invitaţiile pe care le-am avut din partea muzicienilor din România, ca bunăoară, orchestra de la Craiova, cea de la Iaşi. Despre toţi mi-aduc aminte cu multă stimă şi dragoste

I. L.: L-aţi cunoscut pe violonistul Dan Onofreiciuc care este bucovinean de origine?

M. I.: Da, l-am cunoscut şi am cântat cu el atunci când era angajat în orchestra „Lăutarii". La un moment dat, când a plecat solista Ioana Căpraru din formaţia „Lăutarii", am primit o invitaţie de a mă angaja în această orchestră în calitate de solistă. Am avut de ales atunci între „Lăutarii" şi „Busuioc moldovenesc". Cu toate că ambele orchestre erau foarte bune, am optat pentru cea din urmă şi nu regret deloc.

I. L.: Încerc să mă apropii discret de sufletul dumneavoastră şi vă întreb de unde vine acel tremolo inconfundabil care îl auzim în piesele pe care le cântaţi? Maniera melodică de interpretare îmbinată cu o dicţie respectivă zonei folclorice imprimă prezenţei scenice a Domniei voastre prospeţime artistică şi originalitate.

M. I.: Vedeţi dumneavoastră, descoperim până la urmă că e puţin să ai numai

talent. Bine spunea cel ce spunea că împlinirea artistică îmbină două procente de talent şi restul muncă. Acest lucru l-am simţit şi eu din plin. Am muncit fără preget de când mă ştiu, munca mi-a fost şi un rezultat al succesului şi un refugiu în momentele grele. Sigur că dascălii şi îndrumătorii mei şi-au spus şi ei cuvântul în formaţia mea muzicală. Însă munca pe care am depus-o, observările, practica scenică au o importanţă tot atât de mare. Aceasta vreau să transmit şi discipolilor mei. Îi învăţ să muncească şi să fie exigenţi cu ei, să aibă putere de caracter. Specialitatea noastră este foarte anevoioasă, aşa încât fără muncă serioasă şi multă nu obţii nimic. Şi nu în ultimul rând rugăciunea şi credinţa în bunul Dumnezeu mi-au dat putere şi forţă de muncă. Succesul vine atunci când aproape că nu-l mai aştepţi.

I. L.: Ce zice cântăreaţa Maria Iliuţ despre faptul că nu poate fi imitată atunci când interpretează piese muzicale din zonele folclorice pe care le cunoaşte foarte bine? Nimeni dintre cântăreţele care promovează folclorul românesc nu o pot imita, maniera ei de interpretare fiind absolut originală. Este vorba în primul rând despre tremolo din voce, care vă este caracteristic. Unde se ascunde secretul, în talent, în muncă sau în suflet? Maniera dumneavoastră de a cânta este ca şi ornamentul popular al ţesăturilor din nordul Bucovinei, unde se succedă armonios culoare după culoare, ceea ce ne duce cu gândul la explicaţia lui Lucian Blaga referitor la spaţiul mioritic.

M. I.: Adevărat, este un stil al meu la care am muncit foarte mult până mi l-am format. La început, ca fiecare începător, eu o imitam sau cântam ca şi Maria Ciobanu. Apoi o imitam pe Maria Lătăreţu. Mi-am dat seama apoi că trebuie să-mi găsesc un drum al meu. Selectând repertoriul, am ajuns să-mi descopăr şi rezervele ascunse ale vocii. Pentru a reuşi să obţin toate melismele pe care le stăpânesc acum, toate aceste aşa-zise floricele, acel tremolo despre care vorbiţi, a fost nevoie de o muncă uriaşă. E puţin să fii dotat numai cu voce. Pentru ca să obţii tembrul necesar al vocii şi să nu fii confundat cu alt interpret trebuie să ştii nu numai să-ţi alegi repertoriul, dar şi să-ţi dirijezi vocea, tembrul, stilul. E indiscret poate din partea mea, dar voi aminti cuvintele rostite de maestrul Gheorghe Urschi într-un spectacol al meu: „Maria este unica interpretă, spunea el, care auzind-o la radio, eu nu pot s-o confund cu altcineva". Aici e vorba de un tembru cu noduri, care mă caracterizează.

I. L.: Sunt nişte sincope pe care le numiţi foarte bine, un tembru cu noduri. Aceste melisme, această manevrare a vocii vă este caracteristică şi se deosebeşte de maniera altor interprete de muzică populară. N-am întâlnit la nimeni, la nici un cântăreţ, acel tremolo care îl emite vocea Mariei Iliuţ. Fraza liniei melodice cu tremolo amintit are şi unele sincope accidentale, neaşteptate, care dau o coloratură absolut originală vocii. E o şcoală sau e un stil al dumneavoastră de interpretare?

M. I.: Consider că este un stil. Poate şi spre marele meu noroc, fiindcă nu mă poate imita nimeni şi atunci interpretarea rămâne mai mult a mea, după cum aţi remarcat şi dumneavoastră. Referitor la voce, e greu să explic chiar şi la studenţii mei cum procedez. Există nişte tehnici în literatura vocală, însă nu ştiu exact cum îmi reuşeşte mie personal. Mă rog, mai există ceva, care depăşeşte limitele canonului. Fiecare interpret are şi tehnicile sale distincte.

I. L.: Aveţi dreptate, nimeni nu o confundă pe Sofia Vicoveanca, pe Maria Ciobanu sau altă interpretă, care au fiecare un stil specific de interpretare şi o voce originală. Acelaşi lucru se poate spune şi despre Maria Iliuţ. În acest context, aş vrea să vă întreb, care interpretare vă este mai aproape de suflet, cea a şlagărelor

orăşeneşti sau cea a folclorului autentic, nealterat? Care dintre cele două cântăreţe vă este mai aproape, Maria Tănase sau Maria Lătăreţu, dacă tot am amintit despre cele mai bune interprete ale muzicii româneşti? Şi asta înseamnă că atât prima cât şi cealaltă Marie au stat la izvoarele cântecului popular autentic. Ceea ce mă gândesc că se întâmplă şi cu Maria noastră de la Crasna.

M. I.: Eu cred că Maria Tănase a fost interpreta care s-a apropiat cel mai mult de izvorul cântecului popular. Prelucrându-l sau nu, ea s-a apropiat cel mai mult de mesajul cântecului din popor. Cât priveşte interpretarea, tot Maria Tănase îmi este cea mai dragă. Să ne aducem aminte de melodia *Cine iubeşte şi lasă*..., pe care nu am mai auzit-o într-o interpretare mai răscolitoare decât cea a Mariei Tănase.

I. L.: Aţi cunoscut-o pe Marica Balan, ca să vorbim şi despre interpretele cele mai valoroase din Basarabia.

M. I.: Nu le-am cunoscut personal nici pe Marica Balan, nici pe Tamara Ciobanu, nici pe Maria Drăgan. Când am venit eu la Chişinău aceste cântăreţe erau în vogă. Mai târziu au plecat la Moscova. Nu mai ştiu nimic de soarta Maricăi Balan. Pe Tamara Ciobanu am cunoscut-o ca profesoară la Conservator. Pe scenă nu le-am văzut nici pe una. Le-am ascultat sau le-am văzut doar după filmări sau imprimări. Acasă, la Crasna, nici astăzi nu se recepţionează bine radio Chişinău sau TVM.

I. L.: Doamnă Maria, dorul de Crasna vă vizitează adeseori? Vă gândiţi adesea la cei dragi şi la meleagurile unde aţi copilărit?

M. I.: În permanenţă mă gândesc la ai mei, rugăciunea mea de fiecare zi se îndreaptă către cei care-mi sunt aproape şi la meleagurile mele care-mi sunt mereu în faţa ochilor. Mă gândesc la cei care sunt în viaţă cu dragoste şi mă rog pentru cei care nu mai sunt printre noi pentru ca să le dea bunul Dumnezeu odihnă veşnică.

I. L.: Vă rog să depănaţi câteva amintiri despre părinţii dumneavoastră, care după cum ne-aţi spus s-au dus la cele veşnice ambii în acelaşi an. De cine aţi fost ataşată mai mult, de mama sau de tata?

M. I.: Părinţii mei au fost oameni credincioşi. Ei m-au povăţuit şi pe mine să cred în Dumnezeu. Sigur că mama mi-a fost mai apropiată sufleteşte. Ea a fost o femeie frumoasă, bine făcută, cu ochi verzi, mari, părul deschis. Aşa arăta tot neamul meu – bunicii, bunicele, tata, mama, fratele, surorile. Tata spunea că aşa au fost dacii şi că ne-am trage de la ei. Tata mai era mândru de străbunicul nostru, care, cică, a cărat cu carul cu patru boi tălpi din bârne de lemn pentru edificiul Reşedinţei Mitropolitane din Cernăuţi, unde astăzi se află Universitatea Naţională „Iu. Fedkovyci". Eu am moştenit mai mult caracterul mamei. Moale din fire şi mai retras. A suferit din cauza mea că am plecat în lume. Ar fi vrut să mă vadă măritată în sat, în rând cu lumea. Dar nu a fost să fie aşa.

I. L.: De câte ori pe an aveţi posibilitatea să reveniţi pe meleagurile natale? Rădăcinile care v-au rămas implântate în pământul Crasnei vă mai alimentează dragostea pentru frumuseţea acestor locuri? Mi-aduc aminte de frumosul vers dintr-un cântec popular: *„Ioane, de dorul tău mă uit la brazi!"*. De altfel, şi în cartea lui Mihai Moraraş (bucovinean şi el de origine), intitulată *Rădăcinile rămân acasă* (Editura *Alexandru cel Bun*, Cernăuţi, 2002), în interviul cu dumneata, Mihai Morăraş vorbeşte despre meleagul natal al Mariei Iliuţ, care se află *„dinspre Putna, mai încoace„*. Aveţi posibilitate să vizitaţi des această geană frumoasă a Carpaţilor care se cheamă Crasna?

M. I.: Tot ce ţine de suflet, de repertoriul meu este legat într-un fel de nordul Bucovinei. Sursa mea de existenţă profesională este Crasna. De aici îmi culeg

materialul folcloric, repertoriul meu, aici descopăr cele mai frumoase şi mai originale costume naţionale româneşti. Cămăşi brodate şi cusute, o ie care are vreo două sute de ani, am descoperit-o la o bătrânică. Era într-o stare deplorabilă, dar am restaurat-o şi acum arată foarte bine. Aici mai găsim sumane şi pieptare foarte frumoase. Etnografii de la Chişinău se dau în vânt după ele.

I. L.: Stimată doamnă, cum se procedează în cazul când un costum naţional vechi este uzat, dar este nevoie ca el să aibă o ţinută scenică. Cine le restaurează, cine le repară şi cum se efectuează lucrul acesta?

M. I.: Eu am avut un avantaj foarte mare în această privinţă. În familia noastră maică-mea a fost una dintre cele mai iscusite ţesătoare de astfel de costume, catrinţe (prigitori se numesc la noi) şi cămăşi. Avea foarte multe comenzi de prin sat, de la fete şi femei. Ea ştia să şi le repare foarte bine, să le înnoiască. Această îndeletnicire au moştenit-o şi surorile mele. Să ştiţi că ele au îmbrăcat aproape toţi interpreţii din Chişinău. De exemplu, Maria Bieşu, care şi-a dorit un costum popular, domnii Nicolae Grib, Constantin Rotaru, Arseni Botnaru, Maria Sarabaş. La toţi le-a plăcut şi au dorit să aibă un costum popular confecţionat în Bucovina.

I. L.: Cu alte cuvinte, Crasna a îmbrăcat toată Basarabia în costume din zona nord-bucovineană.

M. I.: Ansamblul de copii şi tineret, alte ansambluri din Moldova, inclusiv formaţiile „Tălăncuţa" şi „Ştefan Vodă" sunt îmbrăcate în costume bucovinene. Pe mine mă bucură acest lucru şi întotdeauna îmi încântă ochiul atunci când îi văd îmbrăcaţi în costumele noastre din Bucovina.

I. L.: Specificaţi, vă rog, costumul naţional de la Crasna. Ce înseamnă pentru zona noastră cămaşa naţională, fota, catrinţa şi celelalte elemente ale costumului popular?

M. I.: La noi cămaşa constituie piesa de bază a portului popular românesc. Sunt cămăşile cu pânză rară şi deasă, care trebuie să se asorteze cu toate celelalte elemente componente ale costumului tradiţional. Fota se consideră o îmbrăcăminte populară mai modernă. Ea se confecţionează cu un fir strălucit metalic. Odată cu apariţia costumului popular modern, au apărut şi cămăşile cusute cu fluturi sau cu fir de material subţire şi strălucitor. Catrinţa, în dialectul de la Crasna am mai amintit că i se spune prijitoare, este elementul vestimentar esenţial al unui costum popular de la Crasna. Brâului tradiţional, care se leagă de asupra catrinţei (prijitoarei), i se spune frâmgie (frângiu, de la cuvântul frânghie). Cămăşile se confecţionează la fel, în toată zona nordului. Referitor la broboada de pe cap, fiecare interpretă şi-o alege după gustul ei şi bineînţeles trebuie să se asorteze cu întreg costumul. Broboada, tulpanul (basmaua) nu trebuie să fie ţipătoare. Un atribut al portului femeiesc tradiţional este şi bondiţa, care se îmbracă peste cămaşă, catrinţă şi brâu şi care dă o nuanţă deosebită, un lux special costumului popular femeiesc.

Să ştiţi că în Crasna sunt cele mai bune meşteriţe-ţesătoare (broderiţe) care confecţionează costume populare. Una dintre cele mai bune a fost maică-mea, care ne-a învăţat la broderie pe toate trei surorile. Am avut două surori, Saveta şi Ileana şi un frate, Ioachim, care avea doar patruzeci şi şapte de ani când a murit. După ce a murit mama, au rămas surorile ca broderiţe bune în sat. Ele nu numai că brodează, ci şi inventează modele noi. La noi se aplică o tehnică foarte complicată la brodat. Puteai să stai luni întregi la o ie. Maică-mea compunea de una singură ornamentele, aşa-zise izvoadele.

I. L.: Şi dacă vorbiţi despre aceasta, cât rezistaţi să staţi acasă, la Chişinău,

până când sunteţi mânată de dorul să veniţi acasă, la Crasna?

M. I.: Vin cât se poate de des, iar dacă nu reuşesc să vin mai des, înţeleg că aşa sunt vremurile şi trebuie să rezist. De altfel, cu gândul sunt în fiecare zi la Crasna. Mai ales seara, înainte de culcare, când mai rostesc şi o rugăciune, întotdeauna mă gândesc la cei apropiaţi şi dragi de la Crasna.

I. L.: Doamnă Maria, proza vieţii de zi cu zi ne-ar răpune dacă nu ar exista şi partea frumoasă a lucrurilor. Să mai vorbim despre faţetele luminoase şi plăcute ale activităţii noastre. De aceea, vreau să vă întreb, care sunt planurile dumneavoastră de viitor? Mă gândesc la spectacole, la colaborările cu diferite orchestre şi la turneele pe care le planificaţi.

M. I.: Nu cred în superstiţii, dar dacă mă laud înainte de vreme, nu pot să fac nimic. Multe mi-aş dori, dar îmi dau seama cât de greu se realizează ceva. Mi-aş dori în primul rând cât mai mult să înregistrez, fiindcă am foarte multe materiale care îşi aşteaptă rândul. Piesele muzicale pe care aş dori să le înregistrez, cât şi costumele populare pe care le-aş scoate pe scenă, mi se pare mie că au o valoare inestimabilă. Şi de, păcatul fiecăruia, zic într-o doară că aşa cum le-aş da eu viaţă parcă nu le-ar valorifica altul. Am auzit aceste piese de la sursă, am reţinut cum le cânta informatorul şi parcă le-aş putea da o a doua viaţă. Ar fi păcat să se piardă în noianul vremurilor. Îmi doresc, ca şi fiecare interpret, să fac cât mai multe înregistrări.

I. L.: Se pare că lada cu zestre folclorică a cântăreţei Maria Iliuţ este plină. Cum scoateţi piesele muzicale la lumină? Care este soarta lansării unei piese vechi?

M. I.: Da, fiecare cântec trebuie să se coacă, să se împlinească în gândul meu, aşadar, să stea puţin în ladă, până nu-l simt cu tot sufletul meu, să-i însuşesc pe deplin mesajul şi abia atunci trebuie scos la lumină, pentru ca să i se dea viaţă pe scenă.

I. L.: Probabil că trebuie găsită şi orchestra respectivă.

M. I.: E un întreg procedeu. Aranjamentele pentru orchestră, care costă în ziua de astăzi destul de mult, sunt o problemă foarte mare pentru un interpret. Nu poţi să răpeşti timpul omului fără să-l compensezi cu o plată onorabilă.

I. L.: În toate sferele de activitate, pentru ca să faci ceva astăzi, trebuie nu numai talent, dar şi resurse materiale. Toţi artiştii în ziua de astăzi fac un efort material considerabil. Cine nu procedează în felul acesta, nu realizează nimic.

M. I.: Mi-am refuzat multe luxuri pe care le oferă sau le are viaţa, o maşină, de exemplu, sau altceva ce-ţi face viaţa mai uşoară. Am crezut şi cred în continuare că lucrurile mai importante sunt arta şi valorificarea cântecelor populare. Aşa am crezut şi asta am făcut.

I. L.: V-aş întreba dacă sunteţi mulţumită cu înregistrările pe care le-aţi făcut? Câte albume aţi scos până acuma?

M. I.: În această întreprindere fiecare artist depinde de sponsorul pe care îl are. Posibilităţile lui materiale se răsfrâng şi asupra imprimărilor pe care le poate sau nu le poate realiza artistul. Uneori cei care te sponsorizează optează pentru o altă prioritate. Şi atunci se schimbă şi posibilitatea artistului în ceea ce priveşte înregistrarea. De exemplu, Nina Bolboceanu de la Chişinău şi-a propus să facă un film cu înregistrările mele, cât şi cu imagine multă despre costumul naţional din partea nordului. După toate pregătirile prealabile, sponsorul i-a comunicat la un moment dat că înregistrarea se amână. Ea avea intenţia ca prin intermediul cântecului meu să prindă pe peliculă şi alte momente din obiceiurile populare din

Crasna Bucovinei. Între timp, am reuşit totuşi să scot câteva albume. Şi aici voi aminti CD-ul la care ţin mult, intitulat *Numai cânt şi dor de Bucovina*. În 2006 am reuşit să realizez şi un film de scurt metraj, *Un loc de pe pământ Crasna.* Aştept şi alte apariţii ale pieselor pe care le-am imprimat.

I. L.: La 1 iulie 2007 aţi vizitat Cernăuţiul împreună cu o parte din colectivul ansamblului folcloric de la Universitatea din Chişinău, pe care l-aţi creat şi îl conduceţi. Eraţi atunci la noi în ospeţie şi în calitate de preşedinte al juriului la Festivalul-concurs „În grădina cu flori multe". Cum vedeţi dumneavoastră viitorul cântecului românesc tradiţional din Bucovina? Or, la acest festival aţi avut posibilitatea să vă convingeţi personal că soliştii din Bucovina au rămas cu mult în urmă faţă de cei din Basarabia şi faţă de cei din judeţul Botoşani. Cum se explică acest fapt? De fapt basarabenii dumneavoastră s-au prezentat cu mult mai bine chiar şi în comparaţie cu botoşănenii şi sucevenii. De ce rămân în urmă bucovinenii în ultimul timp? Dumneavoastră sunteţi bucovineancă şi ar trebui să vă preocupe acest lucru.

M. I.: Consider că aceast declin al bucovinenilor se întâmplă din cauza lipsei de specialişti. Acuma când nu sunt specialişti în domeniul muzical, ar trebui ca profesorii de limba şi literatura română să nu uite de folclorul nostru. Ei ar trebui să aibă grijă pentru ca elevul să deosebească cel puţin balada de doină sau romanţa de doină. La Chişinău majoritatea artiştilor au crescut din ansamblul „Tălăncuţa". Toţi am fost educaţi de dascălul nostru Andrei Tamazlâcaru, acest remarcabil etnofolclorist român din Republica Moldova, care este de părere că „nimic nu macină mai mult omul decât dorinţa de a cânta şi a-şi exprima în cântec starea de suflet, de spirit, că nici o altă stare mai chinuitoare nu are omul cântăreţ decât atunci când vrea să cânte". El ne-a ajutat şi ne-a stimulat să studiem aprofundat folclorul nostru naţional. Apoi fiecare dintre noi am fost obligaţi să promovăm mai departe folclorul. Aşa se explică că mulţi dintre aceştia avem colectivele noastre de copii şi tineret cu care lucrăm. Valorificăm şi punem în scenă lucrările originale care nu au fost cântate de către înaintaşi. Noutatea constă şi în textul poetic original, nu numai în coreografie sau interpretare muzicală. Prin doinele şi

cântecele de petrecere pe care le putem auzi la poporul nostru ne caracterizăm cel mai bine. La fel şi bocetele care se interpretează la înmormântări.

I. L.: Faceţi trimitere adeseori la metoda de lucru a etnomuzicologului Andrei Tamazlâcaru de la Chişinău. Aş vrea să amintesc aici o notă însoţitoare a domniei sale la CD-ul pe care l-aţi scos, *Numai cânt şi dor de Bucovina*, în care el scrie, referindu-se la activitatea dumneavoastră artistică: „Frumoasă, inteligentă, punctuală şi dulce cântăreaţă bucovineană – Maria Iliuţ e unica în felul ei ca stil interpretativ şi manieră de prezentare a folclorului nostru muzical".

Care este părerea profesoarei Maria Iliuţ referitor la viitorul cântecului popular din nordul Bucovinei.

M. I.: Ar trebui să fie adunaţi într-un juriu toţi profesioniştii care mai sunt aici, pentru ca aceştia să poată să aprecieze talentul adevărat, ca apoi să-l poată şi promova. Şcoala, şcoala lipseşte!

I. L.: Spuneţi, cum se poate ca dintr-o melodie veche, tradiţională, să se facă un amalgam? De multe ori suntem martorii atâtor „minuni", care au loc pe scenă. Să faci un ostropăţ dintr-o doină, să schimbi ritmul, chiar şi linia melodică, oare e posibil aşa ceva? Până la urmă, acest kitsch se admite în folclorul autentic?

M. I.: Nici într-un caz! Pentru un festival-concurs care include piese folclorice ar trebui selectată o componenţă mai mică, atât a soliştilor cât şi a orchestrei. Fluierul, cobza, vioara ar fi de ajuns pentru o orchestră. Cu toate acestea, mă impresionează în ultimul timp când nişte copii sau nişte tineri mai încalţă opincuţa, mai îmbracă cojocelul, straiele străbunilor şi-şi pleacă urechea la doinele noastre nemuritoare, în pofida invaziei cotropitoare a tehnicii moderne: calculatoare, telefoane mobile, căşti de tot soiul etc.

I. L.: După cum am menţionat mai înainte şi după cum ştiţi şi dumneavoastră foarte bine, dialogul nostru durează de mai mulţi ani. Între timp s-a mai derulat un eveniment extrem de important în cariera dumneavoastră de artist interpret. E vorba de spectacolul muzical-artistic omagial pe care l-aţi avut la Chişinău la 10 iunie 2005. Nu am avut norocul să fiu în calitate de spectator la acest frumos concert omagial, am privit doar imprimarea pe CD a întregului spectacol, intitulat la fel, *Numai cânt şi dor de Bucovina*. Vă mărturisesc că mi-a plăcut foarte mult. Vă rog să ne vorbiţi mai detaliat despre el.

M. I.: Vreau să spun că acest spectacol a fost pentru mine o realizare pe care nu ştiu dacă o s-o mai fac vreodată. Am pus în primul rând accent pe tot ce aveam mai bun din partea Bucovinei, atât în ceea ce priveşte repertoriul, cât şi costumaţia din partea locului. De asemenea şi interpreţii, care au luat parte la spectacol, au fost în primul rând prietenii mei bucovineni, care îşi desfăşoară activitatea profesională la Chişinău. În spectacol au luat parte, bineînţeles, şi interpreţi basarabeni, scriitori şi oameni de cultură, care îmi sunt dragi şi au dorit să participe la acest spectacol. Le sunt recunoscătoare tuturora, mai ales ansamblului folcloric de la Crasna, care a fost prezent şi a participat la concert, în pofida tuturor greutăţilor şi distanţelor.

În acest spectacol am pus accentul pe sufletul poporului şi pe repertoriul românesc străvechi, încât am avut de explicat ulterior la Ministerul culturii din Chişinău câte şi mai câte în privinţa selectării repertoriului. Trebuia să dau explicaţii, bunăoară, la întrebarea care mi s-a pus: „Ce-atâta românism, ce-atâta vorbă românească pe scenă?!..." şi multe altele de genul acesta.

I. L.: Şi acuma se mai întâmplă lucruri de acestea? Le-aţi avut pe îndesate la începutul carierei, încât nici acum n-aţi mai scăpat de ele, după cum se vede. Sunt sigur că aţi avut puterea să treceţi peste aceste momente neplăcute, care nu

au nimic comun cu arta. Ceea ce a rămas valoros este spectacolul muzical. Va rog să spuneţi câteva cuvinte mai de suflet despre desfăşurarea lui.

M. I.: Cred că mă înţelegeţi care era starea mea emotivă. Trebuia să am grijă de toţi şi de toate. Şi apoi mai trebuia să fiu şi inspirată, pentru că aveam de cântat. Îmi pare bine că s-a imprimat tot spectacolul. S-au făcut şi imprimări video cât şi sonorizarea întregului concert. Le sunt recunoscătoare tuturora: regizorului care a ştiut să aleagă o paletă întreagă de culori deosebite, care a ştiut să monteze abil şi grupurile de copii şi studenţi cu care lucrez. Totul a fost regizat şi filmat la un nivel profesionist. Mulţumirile mele se îndreaptă şi asupra celorlalţi colaboratori, orchestranţi şi solişti. De exemplu, domnul Ion Paulencu, originar din Voloca Bucovinei, care a făcut o explozie de emoţii în scenă, aşa cum ştie dânsul să mânuiască cuvântul şi gestul nostru bucovinean. Sigur că m-au bucurat ecourile care au apărut în ziare până la sfârşitul anului. Atât televiziunea cât şi radioul au mediatizat din plin evenimentul, ceea ce a fost un lucru de asemenea plăcut pentru mine. La sfârşitul anului, în topul totalurilor pe un an întreg, am fost menţionată ca cea mai bună interpretă, punându-se accent anume pe spectacolul meu care s-a desfăşurat sub genericul *Numai cânt şi dor de Bucovina*.

Adevărat, am mai avut şi alte imprimări, în special, un CD imprimat în colaborare cu Mihai Amihalachioaie. Intenţionez să mai scot şi alte albume muzicale. Totul depinde de sănătate, timp şi putere financiară.

I. L.: Dialogul nostru reuneşte şi alţi interlocutori, care vă cunosc şi vă admiră. De data aceasta îl avem ca interlocutor pe maestrul Mihai Amihalachioaie, care ne va vorbi despre spectacolul dumneavoastră omagial. Cuvintele lui confirmă stima pe care v-o poartă toţi colegii artişti din spaţiul românesc.

Mihai Amihalachioaie: Vreau să vă spun că spectacolul Mariei Iliuţ de la Chişinău pentru mine a fost un eveniment extraordinar. Aş spune şi mai mult, şi anume, aşa spectacol de frumos eu nu am văzut de când sunt în Chişinău, din 1976. Pot să fac o comparaţie doar cu spectacolele care au avut loc la începutul anilor ’90 la Chişinău, când au venit Sofia Vicoveanca, Gheorghe Zamfir, Irina Loghin, atunci când s-au dărâmat frontierele spirituale între Basarabia şi România. Când s-a contopit sufletul românesc, după atâtea decenii de înstrăinare. Spectacolul doamnei Iliuţ a adus aproape toată Bucovina intelectuală de la Chişinău şi Cernăuţi.

I. L.: Cine a acompaniat spectacolul?

Mihai Amihalachioaie: Spectacolul a fost acompaniat de orchestra „Mugurel”, condusă de Ion Dascăl. Au participat foarte mulţi. Am fost invitat de Maria ca să particip şi eu în spectacol. Am cântat împreună cu Marin Gheras la nai. Am pregătit o suită de jocuri populare din Bucovina, special pentru orchestra „Mugurel”. Orchestra a interpretat această suită, iar eu cu Marin Gheras am interpretat o suită instrumentală, eu la acordeon şi Marin la nai.

I. L.: Şi acuma, după ce cunoaştem părerea maestrului Mihai Amihalachioaie despre concertul pe care l-aţi susţinut împreună cu invitaţii dumneavoastră, am dori să ne împărtăşiţi câteva gânduri referitor la activitatea acestui talentat muzician. Mai înainte ne-aţi dat doar câteva informaţii despre orchestra „Busuioc moldovenesc” care a fost înfiinţată şi dirijată de către Mihai Amihalachioaie.

M. I.: Noi, cei din Chişinău, în special bucovinenii care suntem acolo, ne ţinem grămăjoară. În desfăşurarea spectacolului meu am fost susţinută nu numai de colegii mei artişti, de literaţi şi alţi oameni de cultură, însă şi de oameni de afaceri. Chiar prezenţa lor în sala de spectacole a fost pentru mine o susţinere. Şi mă bucură acest lucru.

Referitor la maestrul Mihai Amihalachioaie, eu am cele mai frumoase gânduri despre activitatea şi talentul lui. Cele mai alese momente sufleteşti mă leagă de colaborarea noastră artistică. Eu consider că el este unul dintre cei mai buni cunoscători ai muzicii populare din zona folclorică a Bucovinei. Dumnealui cunoaşte cel mai bine genul care mă reprezintă, de aceea, întotdeauna apelez la el ca să-mi facă orchestraţiile la melodiile pe care le culeg sau le descopăr. El îmi cunoaşte stilul, cunoaşte şi zona folclorică din care venim amândoi, de aceea el îmi făcea şi mai înainte aranjamentele muzicale la melodiile pe care le aduceam de acasă. Şi astăzi, când ne întâlnim cu Mihai, el mă întreabă mereu: „Ce-ai mai adus nou din Bucovina?"

Consider colaborarea cu orchestra „Busuioc moldovenesc" ca fiind cel mai de vârf moment în activitatea mea artistică. Acuma Mihai este prim dirijor la Opera Naţională din Chişinău, ne adunăm mai rar în vechea componenţă a „Busuiocului moldovenesc". Mulţi dintre foştii orchestranţi sunt prinşi în alte parţi, angajaţi pe la alte orchestre şi formaţii. Destrămarea orchestrei „Busuioc moldovenesc" a fost un lucru care ne-a întristat. Această orchestră a impregnat muzicii din Basarabia o nouă viziune interpretativă, un nou stil de interpretare, un imbold nou şi o deschidere către toate zonele folclorice autentice, un stil care a fost preluat şi de alte orchestre prestigioase, chiar şi de către „Lăutarii" lui Nicolae Botgros.

Vreau să vă spun de asemenea că jumătate din orchestranţii „Busuiocului moldovenesc" erau bucovineni de origine. Şi anume, acordeonistul Iurie Bordeianu, violonistul Vitalie Grib şi fratele său Roverio, naistul Marin Gheras şi alţii. Cu toate că este preocupat de noua sa postură de dirijor de muzică clasică, Mihai nu uită niciodată de folclorul nostru popular. Nu sunt unica interpretă din Chişinău care colaborează cu el. Sunt atâţia alţii. De exemplu, cântăreţele Larisa Ungureanu, Silvia Grădinaru, Olga Ciolacu, Zinaida Julea, instrumentistul şi vocalistul Constantin Rotaru şi mulţi alţii. Domnul Mihai Amihalachioaie este considerat ca unul dintre cei mai perfecţi muzicieni din spaţiul românesc. Am în vedere şi în calitate de acordeonist şi ca muzician multilateral.

I. L.: Dragă doamnă Maria Iliuţ, acuma, revenind la discuţia noastră, v-aş ruga să spuneţi câteva cuvinte despre maestrul Nicolae Hacman din Cernăuţi. Atunci când veniţi în oraşul adolescenţei dumneavoastră, cred că Nicolae este acela care vă acompaniază, dacă e cazul.

M. I.: Suntem prieteni foarte buni, am împărţit bucăţica de pâine când eram studenţi. Am fost cam în aceeaşi perioadă colegi la Conservator şi locuiam în acelaşi cămin. Acolo, la Chişinău, eram ca acasă la noi, la Cernăuţi. Este un specialist deosebit, un violonist de mâna întâi. Este un exemplu de realizare artistică a unui muzician. Când spun acestea, am în vedere că s-a întors în Cernăuţi, a organizat mai multe orchestre cu care a cântat şi pe care le-a dirijat, pentru ca mai târziu să se afirme plenar cu orchestra „Plai". Să-l ajute Dumnezeu să cânte în continuare şi să aibă succese cât mai frumoase.

I. L.: Să ştiţi că este unicul dintre cei care mai menţine muzica românească aici, la Cernăuţi. Recent, orchestra „Plai" condusă de Nicolae Hacman a devenit una din orchestrele cooptate de Filarmonica din Cernăuţi, ceea ce este un lucru extrem de important. Oricine mai simţeşte româneşte şi mai cântă în această limbă se adresează lui Nicolae Hacman. Dânsul niciodată nu a refuzat pe nimeni. De exemplu, la ediţia a treia a Salonului de carte românească din Cernăuţi, care a avut loc în toamna anului 2003, domnul Hacman a pregătit o piesă originală de Ciprian Porumbescu, intitulată *Reverie*, care a şi interpretat-o în premieră la Cernăuţi.

Sigur că s-a cântat şi celebra piesă porumbescianǎ *Balada*, o lucrare nelipsită din repertoriul violonistului în evoluările lui de cameră. Şi la Festivalul „Din cântecele neamului”, domnul Hacman cu orchestra lui a fost responsabil de partea muzicală (acompaniament) a festivalului-concurs.

M. I.: Aşa este dumnealui, întotdeauna săritor la nevoie, nu te lasă la răspântie fără să te ajute. Îl stimez foarte mult şi ca profesionist, şi ca prieten.

I. L.: Stimată doamnă, vă rog să vorbiţi despre locul dumneavoastră recent de muncă. Sunteţi mulţumită de el. Activitatea didactică nu dăunează cumva activităţii artistice? Se împacă oare aceste două îndeletniciri frumoase, completându-se şi întregindu-se una pe alta?

M. I.: Sunt lector superior la Facultatea de arte frumoase a Universităţii de stat din Moldova. La această facultate există o catedră unde sunt adunaţi studenţi de la 14 facultăţi din cadrul universităţii, care au talent şi înclinaţie spre muzică şi dans. Sunt nişte tineri pe care i-am modelat după chipul şi asemănarea folclorului nostru popular. Nu-i vorbă, mulţi dintre ei au făcut şcoala muzicală, însă acuma şi-au ales alte specialităţi. I-a unit pe toţi însă dragostea faţă de muzică şi de folclorul nostru popular. Am o mare plăcere să lucrez cu ei şi să-i învăţ să preţuiască cântecul popular. Am lucrat şi la Conservator, unde fiecare student se consideră chiar din primul an de studiu un artist gata format, ceea ce de multe ori nu este chiar aşa. De aceea atitudinea mea faţă de studenţii din cadrul Universităţii este anumită. Fiecare dintre ei are o vocaţie specială faţă de muzică. Ei se străduiesc să muncească, pentru ca să apară în scenă ca adevăraţi profesionişti.

I. L.: Am avut posibilitatea să vedem acest lucru pe scena din Cernăuţi, când aţi evoluat cu ansamblul dumneavoastră etnofolcloric „Crenguţa de Iederă”.

M. I.: Da, erau studenţii mei de la specialitatea folclor vocal, pe care o conduc în cadrul Facultăţii de arte frumoase, la Catedra de etnografie şi folclor de la Universitatea din capitala Moldovei. În cadrul acestei facultăţi, pe lângă specialitatea de bază (chimie, biologie, fizică etc.), după un termen de trei ani de studiu aceşti studenţi mai primesc o diplomă, paralelă şi echivalentă cu cea de bază, care le oferă posibilitatea să profeseze suplimentar şi etnofolclorul. Ei pot alcătui şi conduce, pe baze legitime, cu un salariu, colective artistice de copii şi tineret. Deci, devin nişte mesageri ai cântecului popular românesc.

I. L.: Cum se consideră cântăreaţa noastră, Maria Iliuţ, un culegător sau un creator de folclor muzical? Cum îmbină aceste două pasiuni, fiindcă atunci când urcă pe scenă în costumu-i superb, ca mesager al zonei folclorice respective, ea este cu siguranţă şi un creator de folclor prin faptul cum redă melodic piesa pe care o interpretează?

M. I.: Mă consider o interpretă de folclor. Deşi am apelat de multe ori la textieri şi compozitori, nu am colaborat cu ei în aşa măsură încât să mă consider un creator de folclor. Cu toate că am un arsenal întreg de piese care-şi aşteaptă rândul de a fi prelucrate şi interpretate, nu-mi ajunge vreme pentru toate. În acelaşi timp, nu uit nici cuvintele lui Andrei Tamazlâcaru, care ne îndemna să studiem şi să promovăm folclorul muzical fără a apela la textieri şi compozitori. Textul autentic conţine în el atâta înţelepciune şi suflet, încât un textier l-ar ştirbi, chiar fiind şi un poet adevărat.

I. L.: Acest lucru îl spune nu numai o artistă emerită, membră de mai mulţi ani a Uniunii Muzicienilor din Moldova, ci şi o interpretă dublată de o profesoară cu experienţă în domeniul artei muzical-folclorice.

M. I.: Adevărat, sunt artistă emerită a Moldovei, de câţiva ani acest titlu este

etichetat cu un alt statut, şi anume, Maestru în arte, însă nu sunt un atât de mare îndrumător ca să pot să spun că le cunosc pe toate. Ceea ce fac este rezultatul muncii mele de ani de zile şi a sufletului care-mi ajută să exprim ceea ce cred că trebuie să exprim în cântec. Vă mai spuneam că atunci când cânt, văd aceleaşi cărăruşe bătute de copitele căprioarelor, aud aceleaşi izvoare, în faţa ochilor îmi apar aceleaşi culmi de munţi, altfel poate nici n-aş putea reda tot farmecul cântecului păstoresc. Când cânt, parcă mă transfer cu sufletul în inima naturii de acolo, de acasă, de la Crasna. Ea este ca o icoană care îmi stă mereu în faţă, de acolo mă alimentez, aceasta este sursa mea de viaţă şi de creaţie.

I. L.: Doamnă Maria, cântecele de înstrăinare, cele de jale, doinele şi horele noastre româneşti sunt piesele care vă reprezintă şi vă caracterizează, după părerea mea. Discutând, mi-am permis să privesc în ochii dumneavoastră frumoşi şi trişti. Să-mi fie iertat, oricine când discută cu un artist, sigur că se uită în ochii lui pentru ca să-i vadă sufletul. Nici din privirea dumneavoastră, nici din discursul dumneavoastră oral, nici din textele pe care le-am citit despre dumneavoastră, nici din cântecele, în care vă deschideţi cel mai bine sufletul, nu am putut să înţeleg un lucru, şi anume: de unde vine acea tristeţe care vă caracterizează felul de a fi, de unde vine regretul şi durerea chiar, în toate cele ce vă caracterizează o parte bine voalată a activităţii artistice? O tristeţe blândă, care de fapt nu deranjează nici un domeniu în care vă manifestaţi. De parcă ar fi o componentă a existenţei dumneavoastră. Şi atunci mi-a venit în gând sfâşietoarea tristeţe din melodia Ioanei Radu, care zicea: *„Foaie verde foi mărunte / De-aş trăi ca bradu-n munte, / N-aş avea supărări multe. / Dar trăiesc ca plopu-n vale / Supărarea mea e mare, / Inimioara mea. / Câte zile -s-într-un an / Eu atâtea gânduri am, / Inimioara mea”*, care se aseamănă foarte bine cu ceea ce cântaţi în nu mai puţin tristul: *„De când mama m-o făcut / Noroc, Doamne, n-am avut. / Ţi-am cerut, Doamne, să-mi dai / Noroc, şi mi-ai zis că n-ai. / Da noroc le-ai dat la multe, / Numai mie n-ai de unde. / Şi noroc le-ai dat la toate, / Numai mie nu se poate. / Şi-aşa mă bat gândurile / Ca pe munte vânturile. / Şi-atâtea vânturi mă bat / Câte frunze-n codru cad”*.

M. I.: N-aş fi poate atât de sensibilă la toate cele, dacă nu aş fi trecut prin multe suferinţe. Să nu uităm că pentru noi lacrima e ceva magic. Nicăieri cântecul miresei, despărţirea de părinţi, desprinderea de familie nu este percepută aşa ca la noi. Tristeţea pe care aţi sesizat-o mai vine şi din alte experienţe. Am avut de suferit din partea autorităţilor, până am ajuns ce-am ajuns, am suferit fiindcă vorbesc româneşte, în grai bucovinean. Multe suferinţe am avut şi în familie. Divorţată fiind, am crescut un copil de una singură, mi-am pierdut părinţii, sora, fratele, care la o vârstă prea timpurie au plecat în lumea celor drepţi. Şi acuma le

simt lipsa. Comunic cu ei mereu în gândul meu. Am fost marcată de toate aceste suferinţe. Dar am credinţă în Dumnezeu, ceea ce mă ajută să înving greutăţile.

I. L.: Cum îl cheamă pe fiul dumneavoastră? Spuneţi-ne despre el câteva cuvinte.

M. I.: Marin îl cheamă. E cea mai mare realizare din viaţa mea. Şi-a făcut studiile la Bucureşti. A absolvit Academia de teatru şi film „Ion L. Caragiale", Facultatea imagine-film. A obţinut trofeul la un Festival-concurs internaţional al filmului documentar din Slavonia. Are douăzeci şi şapte de ani. E bucuria mea cea mai mare şi vreau să-l văd împlinit şi fericit.

I. L.: Aşa este, e firesc să ne bucurăm cu cele mai scumpe daruri ale vieţii, iar surprizele şi spectacolul pe care ni le oferă viaţa de zi cu zi sunt imprevizibile. A putea să-ţi regizezi acest spectacol este o artă. Amalgamul de bucurii şi tristeţi ne domină uneori. Însă un artist nativ, aşa cum este Maria Iliuţ, cred că iese întotdeauna învingător din această bătălie. Spectacolul pe care îl oferă cântecul ei este cel mai valoros, cel puţin aidoma celui pe care l-a făcut Arghezi, potrivind cuvintele limbii române. Este un spectacol, care nu se mai termină.

Cernăuţi, 2008

„DINCOLO DE SPECTACOLUL LUMII…” CU HORTENSIA MASICHIEVICI-MIŞU – ARTIST PLASTIC*

Ne-am cunoscut graţie distinsei şi statornicei noastre prietene, doamna Nina Cionca, nepoata surorii lui Ciprian Porumbescu, care, harnică şi laborioasă cum o ştie toată lumea, a reuşit să viziteze în ultima vreme Cernăuţiul în mai multe rânduri.

Nu aveam cum să conştientizăm atunci ce va să însemne pentru noi lectura cărţii intitulate *Microbul şi alte povestiri adevărate,* scrisă de Hortensia Masichievici-Mişu şi tipărită în 2003, la Editura *Anima* din Bucureşti. Nu ştiam că după lectura cărţii aveam să descoperim un om cu totul deosebit.

Întâiul refugiu din Bucovina al familiei Masichievici a fost în anii primului război mondial. S-au refugiat la Chitila, nu departe de Bucureşti, unde la 16 septembrie 1917 vede lumina zilei Hortensia, viitoarea artistă plastică. Tatăl Partenie (n. 1887, Cuciurul Mare – m. 1952, Caransebeş) şi mama Sofia (n. 1887 Ustyanowicz – m. 1950, Caransebeş) erau intelectuali de elită din Cernăuţiul de altădată. Muzica, pictura, teatrul şi literatura erau preocupări obişnuite, de fiecare zi, ale familiei. Partenie Masichievici picta foarte frumos, compunea muzică, cânta la pian, scria versuri, iar Sofia Ustyanowicz, fiică de preot şi ea, ca şi Partenie, absolvise Şcoala Normală de fete din Cernăuţi, unde primise o educaţie aleasă.

Hortensia, fiica mai mică a Masichievicilor îşi va petrece anii copilăriei şi adolescenţei la Cernăuţi, unde va face studiile primare, liceale şi va urma, tot în capitala Bucovinei interbelice, cursurile Facultăţii de Drept, pe care le absolvă în 1939. Un nou refugiu, în iunie 1940 – de data asta provocat de cea de a doua conflagraţie mondială – o va aduce pe Hortensia la Bucureşti, unde se stabileşte definitiv.

* *„Dincolo de spectacolul lumii...” cu Hortensia Masichievici-Mişu – artist plastic*, în „Glasul Bucovinei”, An. XII, nr. 2 (46), 2005, p. 7-28.

Într-o frumoasă povestire, intitulată *Microbul*, care deschide de fapt cartea cu acelaşi început în titlu, Hortensia va mărturisi, furată de nostalgia gândului: „Eu vin dintr-o viaţă trăită în alt ritm şi dintr-un loc care nu mai e pe harta ţării noastre, a rămas undeva departe, pe pragul uitării, ba chiar e uitat de tot. Iar povestea mea se datorează unui «microb» pe care l-am lăsat să mă domine şi care a determinat drumul vieţii mele". (Hortensia Masichievici-Mişu, *Microbul şi alte povestiri adevărate*, Editura *Anima*, Bucureşti, 2003, p. 13).

Am citit fulgerător paginile cărţii, înţelegând că acest aşa-zis microb nu era altceva decât îndemnul de a face artă, pasiunea care se cuibărise în sufletul Hortensiei şi care avea s-o stăpânească pentru totdeauna. Fiind convins că trebuia să-i vorbesc, am îndrăznit să-i solicit o întâlnire. Mai ales că aveam un complice devotat, pe doamna Nina Cionca, care mi-a înlesnit drumul spre bunăvoinţa artistei de a mă primi.

Era în iarna lui 2004. Nu ştiam atunci, nu puteam nici să bănuiesc că din momentul când ne-am întâlnit pentru a realiza acest dialog şi până astăzi, când gândurile s-au aşternut pe hârtie, aveau să se schimbe atâtea lucruri. Unele din ele fiind bune, îmbucurătoare, iar altele triste şi dezolante. Printre cele care ne-au bucurat a fost apariţia, în 2004, la aceeaşi editură bucureşteană, a celei de a doua cărţi a Hortensiei Masichievici-Mişu, intitulată *Povestiri mai mult sau mai puţin adevărate*. Mai târziu, Hortensia Masichievici va îngriji şi va scoate la aceeaşi editură *Anima* din Bucureşti o carte a tatălui ei, Partenie Masichievici, intitulată *Egül : eine Kurzgeschichte zu meinen sieben Scherenschnitten [Laeri : o scurtă poveste la cele şapte siluete ale mele],* Editura *Anima,* Bucureşti, 2005.

Incitantă, profundă şi scrisă într-un stil tot atât de elegant ca şi prima, cartea *Povestiri mai mult sau mai puţin adevărate* poartă o dedicaţie tristă, şi anume: „Lui Nicu, acolo unde se află el acum…". Întâmplarea tristă ne face să credem că singurătatea a intrat fără milă în casa Hortensiei Masichievici, înlocuind de data aceasta ceea ce nu se mai poate recupera: pierderea soţului, a prietenului de viaţă. Nu ne rămâne decât să rostim ceea ce se spune de obicei în asemenea cazuri: „Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească în pace…".

Ţin minte primele momente când am apărut în casa soţilor Masichievici-Mişu. Domnul Mişu mi-a deschis, m-a invitat binevoitor în salon, unde pe o masă de sufragerie de altă dată erau întinse într-o ordine sobră reproduceri şi fotografii. Parcursesem în ajun un catalog al artistei, dar n-am reuşit să privesc lucrările aşa cum se cuvine, încât la început am fost frapat de câteva poze, care reprezentau o expoziţie, după cum avea să-mi spună mai târziu doamna Hortensia, unde un desen se întindea pe o lungime de 14 metri. Din explicaţia autoarei mi-am dat seama că aceste poze color de un roşu sângeriu şi negru funerar redau crâmpeie din simbolistica cromatică a expoziţiei intitulate „Manole – poem filozofic în prezentare sinestetică", expoziţie, care a avut loc în 1995, la Bucureşti. Poemul aparţinea lui Matei Stârcea-Crăciun.

Hortensia Masichievici: Antropolog de meserie, poetul Matei Stârcea-Crăciun are, din partea mamei sale, rădăcini în Bucovina. Mai mult filozof, de fapt, decât poet, el explică din punct de vedere antropologic fenomenul artă. În ultimul timp a scris o monografie despre Paul Neagu, sculptor român, care a trăit ani de zile în Anglia, decedat de curând, publicată la Editura „Anastasia", la Sorin Dumitrescu, în limba română şi în limba engleză. Cartea este o realizare remarcabilă.

În expoziţia pe care am făcut-o împreună cu Matei Stârcea-Crăciun ne-am

prezentat în felul următor: dânsul a scris un poem despre Meşterul Manole, privind esenţa legendei din alt punct de vedere decât cel cunoscut, eu însă am făcut desene care nu au o legătură directă cu poemul în cauză. Deci nu am ilustrat poemul, mai mult am decorat pereţii. Textul lui Matei Stârcea era parte agăţat sus, fiind scris pe nişte fâşii de hârtie, iar parte era jos, pe sol.

Ilie Luceac: Înţeleg că între ceea ce aţi desenat dumneavoastră şi textul scris de Matei Stârcea-Crăciun exista totuşi un paralelism, nu-i aşa?

H. M.: Un paralelism da, dar oricum desenele mele nu erau legate de text. De exemplu: lucrarea cuprindea 7 panouri mari de câte 2m / 1m, care exprimau fiecare o idee – să zicem filozofică. Aici o clepsidră uriaşă, aici o scoică mare din care iese un hăţiş de linii, alteori o serpentină, cu alte cuvinte, o lume neobişnuită… şi aşa mai departe. Alte desene nu erau legate deloc de text.

I. L.: Ce fel de tehnică aţi aplicat la realizarea acestor lucrări? Cum sunt lucrate ele?

H. M.: Sunt desene pe hârtie cu tuşuri colorate.

Dar să revin asupra activităţii mele. În general, eu am lucrat în gravură. La Academia de Arte Frumoase nu am urmat cursurile de gravură din motive pe care le descriu detaliat în cartea mea *Microbul*. Am început să lucrez gravură mai târziu, după terminarea anilor de studiu, învăţând tehnica din cărţi şi experimentând singură. Primele indicaţii totuşi le-am primit de la pictorul Dumitru Dimitriu-Nicolaide, de la care am învăţat şi pictură bisericească, ceea ce de asemenea descriu în cartea mai sus menţionată.

I. L.: Desigur, în cartea dumneavoastră este foarte multă informaţie, însă, din păcate, cartea nu ajunge aşa de uşor şi repede la cititorul bucovinean. De aceea, vă rog să faceţi o retrospectivă a epocilor, a perioadelor dumneavoastră de activitate, un excurs retrospectiv, cu jalonarea stilului şi a tehnicii, când şi cum, în ce manieră aţi creat?

H. M.: Mi-am început activitatea propriu-zisă în 1954, când am luat parte pentru prima dată la o expoziţie internaţională de gravură, la Moscova, cu patru lucrări în linoleum. În urma acestei participări am fost primită în Uniunea Artiştilor Plastici, Bucureşti. Faptul că în 1943 mi s-a expus un desen în cărbune, *Portret de fetiţă*, la Sala Dalles, o participare la Salonul de Toamnă din acel an – erau lucruri îmbucurătoare. Nu le consider însă un adevărat început, dat fiind faptul că nu eram încă studentă la Academia de Arte Frumoase. Cum am urmat cursurile, cum am terminat studiile şi cum s-a înrădăcinat în mine „microbul" de a face artă, iarăşi descriu în cartea mea *Microbul.*

În fine, am continuat să fac gravură în lemn şi linoleum.

Câteva vorbe despre tehnica gravurii. În lemn (xilogravură) sau în linoleum (linogravură) se aplică o tehnică. Se poate lucra şi în alte materiale, pe care eu nu le-am încercat. Pe aceste materiale se face de obicei gravură în înălţime – *Hochdruck*, în relief (la suprafaţă). Pe placa respectivă se desenează ceea ce doreşti să realizezi şi se taie de-a lungul liniilor desenate, eliminând toate părţile care nu ţin de desen, adică pe cele care le doreşti albe, rămânând în adâncime faţă de suprafaţa plăcii. Un sul încărcat cu cerneală de gravură se trece peste aceste suprafeţe rămase la nivelul plăcii. Se aşează o coală de hârtie cu faţa pe placă, şi cu o lingură sau orice alt obiect tare se freacă dosul hârtiei până apare, se imprimă, pe faţa hârtiei, desenul dorit. Acest procedeu se foloseşte dacă nu ai la dispoziţie o presă care să preseze pe verticală.

Tehnica gravurii în metal este numită *Tiefdruck*, adică în adâncime, acesta

fiind procedeul invers decât cel descris mai înainte, adică Hochdruck. Placa de metal (eu lucram pe placă de zinc sau cupru) se acoperă cu un vernis izolator, se face desenul dorit zgâriind cu un ac sau cu un cuţit, sau cu orice obiect de metal. Se pune placa într-o baie de acid. Acidul atacă placa unde a fost dezgolită de vernis. Aceste linii, săpate de acid, sunt umplute cu cerneală de gravură, surplusul se şterge. Se pune coala umezită cu faţa peste placă, apoi se imprimă la presă. Nu se poate imprima manual.

Pare uşor, dar e foarte anevoios. Este tehnica prin care se realizează acvaforte. Am învăţat tehnica gravurii în metal experimentând şi consultând cărţi de specialitate, ca cele ale lui Gabor Peterdi, Stanley, W. Hayter şi alţii.

Prima expoziţie personală am avut-o în 1960, cu lino- şi xilogravuri, a doua în 1965, de asemenea cu xilogravuri, de dimensiuni mai mari decât cele de la prima expoziţie. Din 1966 am început să fac gravură în metal, acvaforte, acvatinta. Am rămas îndrăgostită de această artă a gravurii în metal. La expoziţia personală din 1986, în afară de gravuri am expus desene mari în tuşuri colorate.

I. L.: O expoziţie de desene în tuş pe hârtie sau în altă tehnică? Vă rog să spuneţi mai detaliat despre această expoziţie.

H. M.: Da, desene mari de 2m / 1m pe hârtie. Desenele erau mari şi agresive, pentru că prea eram oprimaţi pe vremea aceea. Din această cauză credeam, la un moment dat, că expoziţia mea va fi închisă înainte de termen, dar nu s-a întâmplat aşa. Probabil nici un „factor de decizie" nu a vizitat-o sau n-a descifrat-o. Mi-aduc aminte că la acea expoziţie aveam o lucrare cu titlul *Poduri inutile*. A venit un vizitator şi, insinuând, mă întreabă: „Canale inutile nu aţi făcut?"…

În această expoziţie desenele mele mari reprezentau în majoritate animale ameninţătoare, create de mine, dragoni diferiţi etc. Nu a fost o expoziţie cu lucrări agreabile.

Dar a venit anul 1989 şi ne-am eliberat de toate spaimele şi ameninţările care planau asupra noastră. Eu am continuat cu gravură şi cu lucrări de dimensiuni mari.

I. L.: Desene de amploare, compoziţii întregi, în general.

H. M.: Da, compoziţii de amploare. În 1992 am făcut o expoziţie în care am prezentat în afară de desene şi lucrări cu o tehnică mixtă – am adăugat şi alte materiale. Textile de exemplu, pastă de hârtie, aceste materiale le aplicam pe desene, le înglobam în desenele mele. Sunt nişte procedee mai puţin clasice.

I. L.: Le consideraţi ca fiind nişte procedee de exprimare mai libere?

H. M.: Da, nişte exprimări mai libere. Am scăpat de acea apăsare când totuşi trebuia să te ţii întrucâtva de o tematică. Sigur, nu erai obligat să respecţi tematica, dar dacă vroiai să ţi se expună lucrarea, dacă urmăreai să închei un contract cu Ministerul Educaţiei Naţionale, să-ţi achiziţioneze lucrarea, trebuia să-ţi încadrezi lucrarea într-o listă cu subiecte impuse. Or, pe mine subiecte precum preamărirea eroilor care au obţinut rezultate măreţe în agricultură, în industrie, în general, mă dezgustau. În acea vreme când se cerea oarecum să redai teme „majore", eu mă strecuram, evadam, alegându-mi subiectele din lumea copiilor, ori din lumea ţăranilor. Ţăranul nostru, ca înfăţişare, este monumental, este etern, cu îmbrăcămintea lui, cu obiceiurile lui şi altele.

I. L.: Ţăranul nostru este cu adevărat monumental, în toate timpurile a fost aşa şi astăzi a rămas la fel. Mulţi dintre pictori – şi mai ales bucovineni – au recurs la această temă şi au realizat lucrări impresionante.

H. M.: Ca exprimare plastică am adoptat o stilizare mai accentuată, ca să

nu intru în aşa-numitul realism socialist, pe care îl cunoaştem cu toţii. M-am strecurat, ca să zic aşa, lucrând foarte stilizat. La început, prin anii 1950-1960, lucrările artiştilor plastici erau judecate de diferite comisii care exprimau uneori păreri ridicole. Cel puţin, aşa ni se par astăzi. De exemplu, ţi se spunea: „Îndreaptă personajele din compoziţie spre stânga, nu vezi că i-ai îndreptat în aşa fel, încât se uită toţi spre dreapta?" Comisia nu ţinea seama de compoziţia lucrării, de faptul cum erau respectate legile echilibrului sau ale ritmului dintr-un tablou, în ultimă instanţă, de viziunea pictorului.

I. L.: Cred că era vorba în asemenea cazuri şi de o incompetenţă.

H. M.: Absolut, era şi multă incompetenţă, dar în principal se ţinea seama de elementul politic. Norocul meu a fost că nu mi-au făcut asemenea critici. Probabil că ţăranii mei se uitau cu toţii numai la stânga!

I. L.: Doamnă Masichievici, spuneţi vă rog, în această perioadă despre care vorbiţi, aţi făcut parte dintr-un oarecare grup de artişti, dintr-o grupare artistică, aşa cum se întâmpla uneori cu alţi pictori, cu alţi artişti plastici?

H. M.: Nu, nu am intrat într-un grup de artişti. Făceam parte din secţia de grafică a Uniunii, dar asta nu însemna un grup. Când am început să lucrez gravură în metal, am frecventat atelierul de gravură din str. Speranţei. Aici aveam presele. Aici erau acizii, aveam ajutoare pentru imprimarea litografiilor, făceam expoziţii împreună, în spaţiul amenajat pentru aceasta. Dar asta nu înseamnă nicidecum a fi într-un grup, a face parte dintr-un grup.

I. L.: Au venit anii '90. Aţi avut probabil organizate mai multe expoziţii, aţi trecut între timp şi la altă tehnică de lucru?

H. M.: Da, adevărat că am trecut la altă tehnică, dar fără să părăsesc gravura în metal. Am înglobat în desen tot soiul de aplicaţii. Am executat lucrări de dimensiuni mai mari. Pentru expoziţia „Manole", despre care am vorbit mai înainte, am făcut un desen de 12 metri. Gravuri mai mari nu poţi face decât la dimensiunea pe care ţi-o permite presa. Ei, cam asta a fost evoluţia mea.

I. L.: Acum, vă rugăm să ne mărturisiţi ce stă pe masa de lucru a artistei Hortensia Masichievici-Mişu sau pe şevaletul dumneavoastră? Aţi rămas la aceleaşi tehnici, aceleaşi subiecte vă pasionează?

H. M.: În ultimii ani am încercat să mă folosesc de calculator. Am văzut că poţi să faci desene şi fără să ai introdus în calculator un program special. Nu am apelat însă la aceste programe, care sunt mai sofisticate. Am folosit mouse-ul, l-am folosit ca un creion al meu, o pensulă, am considerat că nu am nevoie de alte programe impuse mie de calculator.

I. L.: Cu alte cuvinte, aţi aplicat fantezia şi creativitatea dumneavoastră personală, folosind mouse-ul?

H. M.: Da, am folosit mouse-ul cu toate impreciziunile lui, fiindcă el este destul de capricios, delicat şi îţi mişcă mâna fără să vrei. Însă aceste mici defecte ale unui desen oarecum perfect, este un lucru plăcut. Dar această metodă are alte neajunsuri, şi anume, nu puteam face desene decât de dimensiunea A4, pentru că atât îmi permitea imprimanta pe care o aveam. Şi atunci am folosit o lucrare de dimensiunea A4 peste care am imprimat o gravură mai mare. În felul acesta nimeni nu mai ştie care porţiune din lucrare este făcută cu calculatorul şi care este gravură propriu-zisă.

I. L.: Deci aţi realizat o simbioză între două tipuri diferite de artă. Aţi realizat o punte între arta clasică, între gravura clasică şi modernitate, găsind modalităţi noi, moderne, de a exprima de fapt viziunea artistică. Gravura începe cu Dürer,

dacă nu greşesc, de la Albrecht Dürer încoace, iar calculatorul este invenţia zilelor noastre. Aşadar, aceasta este o performanţă a dumneavoastră.

H. M.: Da, este o performanţă, dacă vreţi să-i spuneţi aşa. Dar nu am obţinut cu ea succesul pe care ziceam eu că o să-l am, pentru că lumea artiştilor nu crede încă în calculator şi nu crede că se poate face artă prin intermediul calculatorului.

I. L.: Dumneavoastră aţi spus-o însă cu multă competenţă, seriozitate şi cu multă precizie, aţi şi demonstrat faptul că se poate ajunge la o astfel de simbioză a acestor două sisteme diferite de realizare a unei lucrări de artă.

H. M.: Da, dar… nu că n-am fost crezută, dar n-am fost urmată, ca să zic aşa. Pentru că trebuie să ai un calculator şi să vrei să faci aşa ceva. Or, artiştii, în mod obişnuit, nu au calculator, nu ştiu să lucreze pe calculator, nu-i interesează calculatorul şi asta e tot.

I. L.: Da, am întâlnit scriitori, pictori, care încă mai sunt fideli maşinii de scris. De când e lumea, noutatea a fost privită la început cu rezerve de către artişti. Cu toate că acest aparat deştept se foloseşte deja de vreo 15 ani pe la noi, totuşi lumea artiştilor mai are rezervele ei, poate şi din motivul pe care l-aţi invocat dumneavoastră adineaori, adică din lipsa unui calculator. De aceea vă spuneam că e un lucru cu totul aparte ceea ce aţi reuşit dumneavoastră să realizaţi şi nu se întâlneşte atât de des.

H. M.: Acuma, să revin la gravura în metal. Mai ales ea, gravura în metal, este într-un declin. Şi nu ca viziune, nici ca tenhică, ci ca activitate, ca îndeletnicire. Pentru că gravura este un lucru de lungă durată. Nu poţi să faci gravură într-o zi, să termini şi să realizezi lucrarea. Trebuie să stai aplecat asupra plăcii, s-o ataci o dată, s-o mai ataci încă o dată, iar aştepţi să se usuce, iar mai lucrezi, până pui grenul. Toate suprafeţele de gri se obţin printr-un strat al unui praf foarte subţire de sacâz, aplicat pe placa curată. Aceste picăţele minuscule de sacâz, cernute pe placă, trebuie să le ţii peste o sursă de căldură, să se încălzească şi să se lipească de placă. N-ai voie s-o laşi mai mult, fiindcă „se bălteşte”, adică picăţelele de sacâz se topesc şi se lipesc una de alta. Trebuie s-o ţii exact atât cât să se lipească pe placă şi între aceste minuscule puncte să aibă loc pe unde să se strecoare acidul, ca să atace în jurul acestor puncte, ele rămânând albe. Dar sunt puncte minuscule. Or, cine mai are răbdare astăzi să stea aplecat peste o placă, s-o mai atace iar şi iar să pună gren? Dacă nu ţi-a reuşit, n-o arunci, ci reiei procesul de la început. Nu mai are nimeni astăzi răbdarea cuvenită.

I. L.: Cred că am găsit o explicaţie, un răspuns. Aţi vorbit de meticulozitate, punctualitate, acurateţe, de insistenţă şi în acelaşi timp de răbdare. Sunt toate calităţile care-i caracterizează pe bucovinenii de altă dată. Din câţi am cunoscut aici, la Bucureşti – din câţi mai sunt în viaţă, bineînţeles – toţi sunt înzestraţi cu aceste calităţi.

Dar să revenim, cu permisiunea dumneavoastră, la desenul simplu. Aţi început cu desenul în cărbune, realizând lucrarea *Portret de fetiţă* (1943). Cum aţi început, de ce v-a atras desenul în cărbune?

H. M.: Desenul în cărbune se învăţa la şcoală, la Academia de Arte Frumoase. Făceai patru ani de zile desen după nud.

Anii de şcoală au fost pentru mine un chin. De fapt, mai întâi am vrut să fac sculptură. Cu asta o pornisem la drum. În căminul de refugiaţi, unde eram noi plasaţi la început, dintr-un bulgăre de plastilină, vroiam să fac portretul unui coleg care îmi poza. Şi atunci am simţit că eu trebuie să fac sculptură.

I. L.: Atunci a apărut „microbul” despre care vorbiţi atât de frumos în cartea

Dumneavoastră *Microbul şi alte povestiri adevărate*?

H. M.: Da, probabil atunci a apărut „microbul” şi atunci am simţit eu că vreau să fac sculptură. Eram funcţionară după refugiul din 1940, fiindcă trebuia să-mi câştig existenţa. Astfel, am încercat întâi să mă duc la sculptorul care mi-a plăcut atunci cel mai mult, la Oscar Han. Întâi am vrut să lucrez la el, în atelier, ca ucenic, ca pe vremea lui Michelangelo. Să fiu luată acolo, să-i spăl uneltele, să învăţ de la el meseria etc. Dar nu s-a putut. Până la urmă, am făcut un an ca audientă la Academie, cu maestrul Oscar Han. După aceea m-am înscris regulat la Academie şi am urmat cursurile după masă. Eram nevoită să lucrez după amiază fiindcă trebuia să-mi asigur şi bucata de pâine. Atunci am început să desenez în cărbune. Se lucra în cărbune, iar sâmbăta veneam la corectura respectivă. Aşteptam să mi se corecteze mie mai întâi lucrarea, fiindcă trebuia să plec înapoi la serviciu. Aşa că n-a fost chiar atât de uşor.

I. L.: Bine, dar aveaţi deja o facultate făcută la Cernăuţi.

H. M.: Da, aveam Facultatea de Drept, însă nu mi-au rămas în memorie decât strict nişte dictoane latineşti, pe care le ştiu şi astăzi. Eu n-am avut aplicaţie pentru drept, mi-am găsit însă drumul în artă.

Deci, după cum spuneam, după Oscar Han, m-am înscris regulat la cursuri, am urmat primul an cu profesorul Nicolae Dărăscu, care nu a avut nimic de obiectat că eu lucrez după amiază. Uneori am avut critici proaste, alteori am avut critici bune. Cu toate că nu era uşor să te duci de dimineaţă la serviciu, apoi urma cantina şi apoi repede la atelier. Nu era deloc uşor să lucrezi până târziu noaptea. Stăteam singură în aceste ateliere, pline cu şevalete în jurul meu şi nici un om lângă mine. Era noapte şi era târziu, era iarnă şi era greu, şi eu stam acolo şi lucram. Deci „microbul” a lucrat tare în mine. Nu m-a lăsat.

În anul doi de studiu se desena după model viu, dar numai dimineaţa. Şi-atunci a devenit şi mai dificil pentru mine.

M-am înscris între timp la maestrul Camil Ressu, despre care ştiam că este un bun desenator. Mă rog, desenul este totuşi baza unei lucrări de artă. Acolo era mai greu. Şi-atuncea ce făceam? Ressu venea sâmbăta la corectură. Eu până

sâmbătă trebuia să am gata un desen al unui nud care stătea în aceeaşi poziţie de luni până sâmbătă. Veneam luni de dimineaţă şi ocupam un şevalet. Schiţam mai întâi un picior, fiindcă la Ressu desenul începea de la piciorul pe care stă modelul. Şi pe urmă veneam din nou sâmbătă dimineaţa şi terminam desenul, ca să aştept apoi corectura. Poate mai veneam odată în mijlocul săptămânii, nu mai ţin minte. Oricum, eram fericită dacă găseam desenul şi coala – că lucram pe hârtie Ingres. Se lucra pe hârtie bună, nu se lucra pe orişice fel de hârtie. Eram, aşadar, bucuroasă dacă găseam şevaletul şi coala pusă pe şevalet, căci de multe ori era aruncată într-un colţ şi toţi studenţii, toţi colegii mei mă admonestau că ce, tu vii numai aici să-ţi ocupi locul, nu te ţii de lucru! Ei nu ştiau că eu trebuia să mă şi întreţin, că eram singură şi că eram refugiată.

Când venea Ressu la corectură – Camil Ressu era foarte drăguţ – venea comod, nu se grăbea. Ne povestea că la Paris a umblat prin diferite ateliere, ne povestea cu cine se întâlnea, ce era acolo. Şi eu tremuram lângă el, fiindcă eram grăbită să ajung la birou, unde mă aşteptau alte critici, de altă natură. Până la urmă, totuşi, îmi corecta lucrarea, câteodată cu o critică bună, câteodată cu o critică mai proastă. Şi aşa am făcut anul I de desen, adică anul II de studii.

I. L.: Pe vremea aceea Lövendal era deja la Bucureşti. Nu l-aţi avut ca profesor?

H. M.: Nu, nu l-am avut ca profesor. Lövendal nu era profesor la Academie. Şi aici aş vrea să fac o paranteză. N-am avut în acel timp contact cu bucovinenii deloc. Era un fel de frică, era un fel de timiditate a mea. La Bucureşti aveam şi nişte rude, mai îndepărtate, dar totuşi îmi erau rude. Era familia Tarnavschi, unchiul meu, Aurel Tarnavschi, era consilier la Curtea de Casaţie. Sora lui era Vera Săveanu, căsătorită cu Bibi Săveanu, mari ţărănişti. Nu m-am dus la ei. Era un fel de mândrie a mea, nu ştiu, nu pot să-mi explic astăzi. Nu vroiam să ştie că eu nu am nici măcar strictul necesar din lucruri.

În sfârşit, ca să revin la idee, repet că nu am luat contact cu bucovinenii pe vremea aceea. Rămăsesem însă în legătură cu cei care mă cunoşteau din Cernăuţi, cum a fost Ileana Creţan, de exemplu, prietenă de-o viaţă. Mergeam uneori la Putna, unde era fratele ei. Ileana a fost directoare la diferite şcoli, la Dobreşti, la Frunzăneşti, la Slănic. La urmă a fost numită cu slujba la Rădăuţi, unde a şi rămas. Vreau să spun, cu aceşti oameni ţineam legătura, dar ca să-mi fac legături noi cu bucovinenii, nu am mai făcut-o. Mai târziu i-am cunoscut, ne cunoşteam, însă ei poate nici nu ştiau că sunt bucovineancă. La Uniunea Artiştilor Plastici la fel nu se ştia că sunt bucovineancă.

I. L.: Cred că poate vă stăpânea şi un fel de teamă pentru tot ceea ce s-a întâmplat cu familia dumneavoastră şi cum aţi ajuns la Bucureşti, încât n-aţi mai legat nici o prietenie cu cineva.

H. M.: Poate şi o timiditate de-a mea sau poate că şi acea stare de teamă de care spuneaţi, pe care mi-au creat-o colegii de studiu. Iar când mi-am făcut un nume, am zis că e târziu să mai răvăşesc trecutul.

Dar să revenim. În al III-lea an de studiu se făcea culoare. Nu mai puteam să fac ceea ce făceam până acum. Nudul stătea o săptămână şi trebuia să pictezi. Exact atunci s-a deschis Academia Liberă a profesorului de desen Marcel Guguianu, care funcţiona după amiază. Corectura era asigurată tot de maestrul Camil Ressu. În ultimii ani venea şi Alexandru Ciucurencu, pe care am avut norocul să-l am şi ca profesor.

Acolo m-am întâlnit cu Spiru Chintilă, cu Ion Pacea, cu Biţan. În primii ani

erau toţi acolo. Eram colegi buni. De asemenea şi Costică Lucaci, sculptorul.

Acolo am urmat şi anul IV. Mi-am dat examenele de diplomă la Academia de Arte Frumoase. În 1948, când s-a naţionalizat totul, Academia Liberă a lui Guguianu a trecut la Şcoala de Arte.

Ceea ce se întâmpla atunci, după cum am mai menţionat, era că la expoziţiile de stat se cerea o tematică majoră. Lucrări cu muncitori entuziasmaţi, stahanovişti de tot soiul. Asta m-a determinat să abandonez, or, nu puteam să fac compoziţii din astea care înfăţişau o tematică aşa-zisă majoră.

Şi-atunci mi-am întrerupt activitatea pe vreo cinci ani de zile, până am dat de Nicolaide. Între timp, Banca de Credit Român, fiind o bancă privată, s-a desfiinţat. Atunci am fost transferată la Banca Naţională, numită Banca de Stat. Când s-a restructurat Banca am plecat din serviciu la Muzeul Băncii, ceea ce a fost pentru mine un lucru benefic.

I. L.: Doamnă Hortensia, s-ar părea că generaţia mea sau generaţiile în general mai tinere ar trebui să se intereseze mai mult de arta modernă. Ceea ce spuneaţi, acea simbioză între mouse-ul calculatorului şi gravură ar trebui să intereseze mai mult. Ciudat însă că pe mine personal mă interesează mai mult arta bizantină, adică activitatea pe care aţi desfăşurat-o cu pictorul Dumitru Dimitriu-Nicolaide.

H. M.: Da, dar şi ce greu era pentru mine până am prins tainele picturii bizantine. Eu eram învăţată cu desenul realist. Or, în pictura bizantină dimensiunile sunt cu totul altele. Asta-mi dădea peste cap tot ce ştiam eu despre desenul realist din Academie. Trebuia să uit totul şi să învăţ, ca să zic aşa, un fel nou de a desena.

Maestrul Nicolaide a fost foarte generos. M-a primit pe şantierul lui, că lucra aici, la Biserica Şerban Vodă – este undeva pe strada Progresului din Bucureştii de astăzi – şi m-a pus de-a dreptul în faţa zidului, să fac frescă. Nici despre frescă nu ştiam nimic şi nici de stil bizantin nu ştiam atunci aproape nimic. Procedura era următoarea: se punea tencuială proaspătă, deoarece fresca se lucrează pe tencuială proaspătă, udă. Şi pe această porţiune de tencuială proaspătă, folosind pensula, desenam cu ocru nudul respectiv, al sfântului respectiv, care pe urmă era îmbrăcat în hainele necesare. Acuma, eu desenam un nud după cum ştiam de la Academie că trebuie desenat un nud. Or, venea Nicolaide şi-l corecta şi ştergea aproape totul. Capul era prea mare, picioarele erau prea scurte. Labele nu stăteau bine, în stil bizantin, cum trebuiau să stea labele picioarelor. Degetele nu erau aşezate aşa cum trebuiau să fie în stilul bizantin. Deci, de la început el schimba totul. Dar nu s-a descurajat şi m-a tot pus să desenez. Tot ştergea ce desenam şi aşa încontinuu, până am învăţat şi eu stilul bizantin. Fără să ajung să-l cunosc atât de bine cum îl cunoştea, bineînţeles, Nicolaide. Totuşi, am învăţat tehnica frescei care este o tehnică foarte frumoasă. Este o senzaţie plăcută când pe această tencuială umedă, pe care trebuie s-o scliviseşti, adică trebuie s-o netezeşti, s-o şlefuieşti, ca să storci lichidul, apa din ea, să pui zeama de culoare peste ea cu pensula. Este o plăcere aproape fizică când această zeamă este absorbită de tencuiala de pe zidul respectiv. Mi-a plăcut foarte mult să fac frescă, mi-a plăcut şi stilul bizantin foarte mult. Dar nu am făcut decât câteva lucrări în frescă.

Domnul Nicolaide în afară de aceasta m-a învăţat şi desenul după natură. Seara, când nu se mai lucra la biserică, mergeam asupra motivului. Biserica la care pictam atunci, prin anii ’50, era înconjurată de case mici. În prezent este înconjurată de blocuri, dar atunci era înconjurată de case mici, cu grădini, cu pomi

de tot felul. Şi atunci eu făceam peisaj alături de el. Şi acolo mă învăţa cum să construiesc. El spunea: „Un arbore trebuie construit, nu făcut aşa aiurea, după cum ţi se pare”. În felul acesta, m-a învăţat pictură, m-a învăţat frescă, m-a învăţat stil bizantin. Şi la urmă, toamna, mi-a pus în mână nişte scule cu care să pot să fac gravură, adică să sap în linoleum, sau să sap în lemn. El este cel care mi le-a pus în mână şi cu asta am rămas, făcând gravură o viaţă întreagă.

I. L.: De fapt, dânsul este mentorul dumneavoastră, cel mai apropiat dintre profesorii pe care i-aţi avut.

H. M.: Da, este oarecum mentorul meu, în sensul că el m-a condus în primii ani când eram complet nepriceputǎ în ale artei. Eram tânără şi neexperimentată. Îmi pare rău că a murit. Era cu mult mai în vârstă ca mine.

Stilul bizantin mi-a plăcut şi cu Nicolaide împreună am mai pictat o biserică.

I. L.: Aţi lucrat în întregime această biserică, despre care povesteaţi mai înainte?

H. M.: Da, dar n-am lucrat-o eu singură, am lucrat-o cu el împreună şi pe urmă, anul următor, s-a făcut şantier de pictură bisericească acolo, pe care l-au parcurs şi alţii.

Patriarhul de atunci al Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Iustinian, a adus biserica de lemn a lui Horea la Olăneşti, judeţul Râmnicu-Vâlcea. Această biserică a fost de fapt transferată de la Albac la Florica, la moşia Brătienilor, şi nu a fost folosită ca biserică acolo, atunci Patriarhul Iustinian a dus-o de acolo, bârnă cu bârnă, şi a instalat-o la Olăneşti. Biserică ardelenească cu turlele ei frumoase şi cu acoperiş de şindrilă, din lemn, foarte frumoasă şi originală. Această biserică a fost aşezată pe un deal şi în jurul ei nu era pe atunci nici urmă de casă, numai livezi, pomi fructiferi. Acum vreo 10-20 de ani în urmă, când am văzut-o ultima dată, ea era înconjurată de blocuri şi de case, de vile. Aproape că n-o mai vezi dintre case. Ei, la această biserică trebuiau pregătiţi pereţii, pentru ca să poţi să lucrezi în tempera. Deci, se lucra în tempera şi pentru asta trebuia lipită o pânză pe pereţii bisericii. Erau cam 300 metri pătraţi cu plafon cu tot.

I. L.: Şi aşa s-a lucrat tot interiorul bisericii?

H. M.: Da, dar am avut un ajutor care a lipit această pânză cu clei. Adică cleiul care trebuia să facă priză cu lemnul şi cu pânza respectivă. Sigur, după ce s-a uscat, pânza nu s-a aşternut peste tot, peste bârne. Deci, la îmbinarea a două bârne a rămas un spaţiu şi eu trebuia să merg cu mâna mea şi să văd unde este acest spaţiu, să tai pânza nelipită şi să lipesc alta. După care, s-a pregătit fondul, ca şi orice icoană, cu ulei, apoi urma să fie aplicată pictura în tempera. Şi abia după aia am început să lucrăm. Ei, acolo era altă problemă. Stilul bizantin, pe care domnul Nicolaide îl cunoştea aşa de bine, încât îi intrase în sânge, aici trebuia abandonat. Pentru că fiind o biserică în stil popular, atunci şi stilul picturii trebuia să fie popular.

I. L.: Aveaţi în vedere că trebuia să se aplice un stil naiv, un stil popular naiv?

H. M.: Nu chiar naiv, stilul popular, care ţine oarecum de stilul bizantin, dar nu este aşa strict. Este mult mai lejer şi mai naiv, ca să zic aşa. Ei, şi atunci eu am avut un rol, hai să-i zicem mai important – nu mai important decât Nicolaide, Doamne fereşte! – dar totuşi, un rol important, pentru că eu, necunoscând stilul bizantin aşa bine, cum îl cunoştea el, eram mai stângace. Şi era exact ce trebuia să fiu – mai stângace. Şi-atunci, mai ales pridvorul tot mi l-a lăsat aproape pe mâna

mea.

I. L.: Aveţi în vedere pridvorul Bisericii lui Horea din Olăneşti? Dacă ajungem acolo, o vom admira.

H. M.: Da, este o biserică deosebită, pe un deal. Nu se poate confunda cu nici o altă biserică. Sigur că în interiorul ei până la înălţimea omului sunt numai ştergare puse peste tot. Aşa face omul, mai aduce un ştergar, mai acoperă un sfânt. Ei, asta a fost povestea cu Olăneştiul.

I. L.: După Biserica lui Horea de la Olăneşti aţi mai pictat cu Nicolaide şi alte biserici?

H. M.: Nu, cu Nicolaide, din păcate, n-am mai lucrat. El s-a îmbolnăvit şi n-a mai lucrat. Şi s-a prăpădit la un moment dat, bietul de el. Dar eu, între timp, eram cu nişte lucrări (gravuri) primite pentru o expoziţie internaţională, eram deja şi membru definitiv al Uniunii Artiştilor Plastici.

I. L.: Bine, dar nu cred că aţi abandonat pictura după ce aţi trecut să vă ocupaţi cu gravura.

H. M.: Pictura am cam abandonat-o după ce mă ocupam intens cu gravura, fiindcă nu se poate face şi una şi alta.

I. L.: Nu v-a stăpânit dorinţa de a face şi pictură în continuare?

H. M.: Pictura este o meserie pe care dacă n-o faci zi de zi şi ore în şir, degeaba vrei să faci pictură, ca şi orice alt lucru de fapt. Ca şi muzica sau alt gen de artă. Aşa că eu m-am dedicat gravurii şi am fost cu totul absorbită de ea. Or, gravura cere foarte mult timp dacă vrei s-o faci serios.

I. L.: Doamnă Hortensia, pe cine dintre profesorii, dintre pictorii mari i-aţi mai cunoscut, cât aţi studiat la Academia de Arte Frumoase? Am în vedere pictori care s-au afirmat, care sunt cunoscuţi în lumea artistică. Printre aceştia poate au fost şi din Bucovina?

H. M.: Din Bucovina vă spun drept că nu cunoşteam pe nimeni. Eu nu povestisem că sunt din Bucovina, după cum spuneam mai înainte, cu toate că pe Greculesi, pictoriţa din Suceava, am cunoscut-o aici, în Bucureşti.

I. L.: Cu speranţa că mai revenim la această frumoasă temă despre Bucovina, care aţi abordat-o şi în cartea dumneavoastră – bănuiesc că vă este foarte dragă – v-aş ruga acuma să vorbiţi despre expoziţiile dumneavoastră care le-aţi avut aici în ţară şi peste hotare. De exemplu, despre expoziţia de la Moscova, din alte ţări. Despre premiile şi diplomele care le-aţi luat pentru lucrările dumneavoastră. Astfel de distincţii ca Premiul „Ioan Andreescu" al Academiei Române (1994) sau Medalia de Aur din partea Academiei Internaţionale „Tommaso Campanella" de la Roma (1972), precum şi multe altele, nu sunt de trecut cu vederea.

H. M.: La Moscova era o expoziţie colectivă, unde am fost cooptată, n-am făcut o expoziţie de una singură, ci a fost o participare. Atunci a contat mai mult bucuria că am fost primită, că mi s-au achiziţionat nişte lucrări pentru această expoziţie. Prima mea lucrare achiziţionată, cu trei mii de lei, atunci, în 1958, era o avere, era imens de mult. Trebuia să fac imediat şi tirajul lucrării, care era de zece exemplare. Celelalte expoziţii din ţară sau de peste hotare au constituit pentru mine întotdeauna o bucurie pentrul faptul că am fost invitată, am participat cu lucrări diferite etc. Nu erau însă nişte evenimente atât de importante.

I. L.: Oricum, pentru un artist plastic, participările la expoziţiile de artă din ţară sau din străinătate constituie o modalitate de afirmare, pe lângă faptul că aceasta înseamnă şi o bucurie, cât şi o satisfacţie în plan profesional.

H. M.: Acum am să vă spun un lucru negativ, să-i zicem aşa, că mie îmi plac şi

lucrurile hazlii. O expoziţie personală în străinătate de obicei o faci la un galerist. Bineînţeles, de la început ai impresia că acest galerist te-a aşteptat pe tine şi numai pe tine. Aiurea. Nu este aşa, pentru el este o afacere din care trăieşte. Aici în ţară, când faci o expoziţie personală, totuşi, cu trei zile înainte îţi expui lucrările, le aranjezi cum vrei tu, cum crezi tu că trebuie. Discuţi cu oamenii care se pricep. Vine cutare sau cutare personalitate, la deschidere vobeşte un critic de artă, te bucuri de participările altor artişti. Eşti plină de felicitări, flori şi de săruturi, urmează un vernisaj etc. Apoi îţi treci în curriculum că ai făcut o expoziţie, la cutare sală sau la cutare.

În străinătate însă, ai venit la galerist, i-ai dat lucrările, nici nu ştii cum le-a înrămat, nici nu ai văzut cum le-a aranjat, vii cu o zi înainte şi el îţi spune drăguţ că, cică, nu e nevoie să veniţi, că vine cutare sau cutare să le pună pe perete. Adică, nu participi deloc. Artistul este un producător de marfă.

I. L.: Dar dacă acest galerist se întâmplă să fie un adevărat mecenat?

H. M.: Ar fi pe undeva, eu n-am dat de aceştia. Eu am dat numai de galerişti obişnuiţi, care vor numai să-şi facă bani şi care îmi spuneau că în ziua vernisajului pot să vin sau să nu vin. „Păi, cum să nu vin, Doamne fereşte, sunt operele mele, ţin la ele, eu trebuie să fiu de faţă…”. „Bine, veniţi!” Am intrat acolo cu câteva clipe înainte şi, la ora cinci, de exemplu, are loc vernisajul. Eu, crezând că vine cineva să mă prezinte, că sunt venită din altă ţară – că eram atunci încă din ţara de după cortină – de unde!… Nu vine nimeni, nu te prezintă nimeni. Se deschide uşa, vine câte unul, galeristul îi oferă un pahar cu bere. Vorbesc diferite amabilităţi, pe mine nu mă prezintă, pe nimeni nu-i interesează de unde vin, cine sunt. Este pur şi simplu o afacere. Cel cu berea în mână se uită la lucrări, îi place ori nu-i place, cumpără sau nu cumpără. Până la urmă, dacă a cumpărat cineva ceva, se fac formalităţile respective şi atât. Dar nu este un eveniment această expoziţie, cum este aici, la noi.

Dacă este într-un cadru oficial românesc, acolo, în străinătate, sigur că i se dă mai multă importanţă. Asta este părerea mea personală, ea poate fi şi subiectivă. Summa summarum, pentru mine, aceste expoziţii din străinătate sigur că au constituit o realizare, un bilanţ de activitate, care m-au bucurat în fond, dar n-a fost ceva ieşit din comun.

I. L.: Doamnă Hortensia, să revenim la Bucovina. Spuneaţi adineauri că nu ştiaţi nimic despre filiala Bucureşti a Societăţii pentru cultura şi literatura română din Bucovina.

H. M.: Nu, nu am ştiut de existenţa ei. E greşeala mea, nu m-am interesat. Nu

am luat contact cu bucovinenii, ca să fac cunoştinţe noi. Eu îmi urmam bucovinenii care-i cunoşteam de atunci, de înainte. Pe Ileana Creţan, Vera Soroceanu, care era de fapt basarabeancă, Nuca Tomescu, al cărei tată era bucovinean, şi ea plecată de la doi ani de acolo, din Bucovina, deci nu ştia mare lucru. În sfârşit, este o greşeală a mea, fiindcă trebuia să mă interesez la timp. Dar asta nu înseamnă că nu aş dori să văd Cernăuţiul. Ţin minte când am citit *Forsyte Saga* de John Galsworthy, spune acolo într-un loc în roman, că atunci când îmbătrâneşti, începi să-ţi cauţi rădăcinile. Şi eu tot aş fi vrut să-mi caut rădăcinele, să-mi caut casa în care am locuit la Cernăuţi. Dacă ziceţi că nu s-a schimbat cartierul vilelor din Cernăuţi, am putea identifica, fiindcă păstrez şi o fotografie a ei. Nu era casa noastră personală, stăteam cu chirie în ea. Pe vremea aceea nu toată lumea avea casă. Cu chirie se putea lua o casă foarte bună. Prima casă din cartierul vilelor în care am locuit era pe strada Ieremia Movilă, nr. 41, mi se pare. Iar ultima casă, care o am şi pe fotografie era pe strada Aviator Gagea. Cred că tot la nr. 40 sau 41, nu ştiu exact. Era o casă unde am avut într-adevăr camere mari şi frumoase.

I. L.: Probabil e casa despre care vorbiţi în cartea dumneavoastră. Este prima sau cea de a doua casă?

H. M.: Nu ştiu exact, cred că cea de a doua. Ţin minte că tata se întorcea de la lucru şi lucra în continuare pictură sau scria. Făcea, bineînţeles, şi muzică, dar mai avea şi un hobby – colecţiona timbre. La un moment dat a avut o colecţie de timbre foarte însemnată. Atunci când părinţii mei au plecat în Germania, ca refugiaţi, au predat această colecţie autorităţilor, cu chitanţa în regulă în speranţa şi cu siguranţa că o vor primi intactă înapoi. N-a mai fost să fie aşa. Păcat, era o colecţie foarte bogată şi frumoasă. Ţin minte, când eram mici, prin anii 1922-1924, tata aducea de la serviciu sau de unde le aducea nişte cărţi poştale sau corespondenţe cu timbre vechi, de pe vremea austriecilor, pe care era imprimat chipul lui Franz Jozef. Noi nu aveam voie să rupem timbrele aşa, la întâmplare, că se deteriorau. Aceste cărţi poştale se înmuiau în nişte lighene, fiindcă acel clei austriac era foarte bun şi nu ceda aşa de repede. Pe urmă aceste timbre dezlipite uşor de pe cartea poştală erau puse pe o sugativă. Pe patul din mijlocul dormitorului erau nişte sugative mari, pe care erau aranjate aceste timbre, pentru ca să se usuce. După aceea se luau cu penseta şi se sortau după cataloage speciale. Era un cult al tatei şi această îndeletnicire.

I. L.: Doamnă, s-a mai păstrat oare jurnalul tatălui dumneavoastră, din care aţi dat unele fragmente atât de frumoase în cartea pe care aţi scris-o? Or, tatăl dumneavoastră, Partenie Masichievici, s-a născut la Cuciurul Mare, lângă Cernăuţi.

H. M.: Da, sigur că îl am. Dar jurnalul lui evocă evenimentele de până la începutul primului război mondial, sunt informaţii acolo despre părinţii lui, preotul Ilie Masichievici şi soţia acestuia, Casiana, bunica mea.

I. L.: N-aţi dori să publicaţi aceste lucruri?

H. M.: Da, dar sunt în nemţeşte, trebuiesc traduse, redactate, puse la punct.

I. L.: Să ştiţi că ar fi un lucru excepţional pentru cititorul bucovinean şi pentru toată lumea care se interesează de Bucovina istorică, de oamenii care au trăit aici. Cu atât mai mult, personalităţi care înseamnă ceva pentru istoria şi cultura românească. Dar să revenim la dragostea dumneavoastră pentru Cernăuţi, pentru locurile unde aţi copilărit şi v-aţi petrecut cei mai frumoşi ani ai tinereţii.

H. M.: Da, aş dori să vizitez Cernăuţiul, să văd Liceul Ortodox unde am

învăţat, să văd Grădina publică, unde am cules castane, să văd casa unde am locuit. Numai aşa, sentimental, fără o afişare publică. Dar nu cred că mai pot să ajung acolo, trebuie paşaport nou, deocamdată nu-l am, cel vechi a expirat. E greu. Şi poate nici nu este bine să văd locurile care erau într-un fel, aşa cum le ţin minte din tinereţe, şi acuma să le găsesc în alt fel. Poate că nu este bine.

I. L.: Să ştiţi că din clădirile vechi, pe care le ştiţi, au mai rămas şi până astăzi multe.

H. M.: Ţin minte că în faţa Teatrului Naţional era un parc. La început acolo era o piaţă, cred că o piaţă de peşte. La stânga Teatrului Naţional era Camera de Comerţ, unde tatăl meu era secretar general. Ca să ajungi la el, la birou, trebuia să treci prin această piaţă, care a fost pe urmă desfiinţată, n-a mai fost o piaţă de peşte, ci un parc.

I. L.: Lövendal mai aminteşte de piaţa aceasta, fiindcă acolo şi-a întâlnit modelul pentru cunoscuta sa pânză *Madona Bucovinei.*

H. M.: Ştiu sigur, ţin minte bine, când mergeam la tata, acolo nu mai era piaţă de peşte. În timp cât eram eu elevă la liceu, s-a înfiinţat acolo un parc englezesc, adică l-au săpat şi l-au făcut mai adânc decât nivelul străzii.

I. L.: Da, nivelul a rămas mai jos în comparaţie cu străzile dimprejur, dar parcul nu mai este. Au mai rămas doar câţiva arbori plantaţi, pe care, probabil, o să-i scoată şi pe aceştia. Aş vrea să vă mai amintiţi despre tatăl dumneavoastră, pasiunea lui pentru muzică, despre realizările lui în domeniul artelor frumoase.

H. M.: Tot ce a realizat tata a fost pierdut odată cu colecţia de timbre. Toate compoziţiile lui muzicale, la fel, s-au pierdut. Atunci când au plecat în Germania, li s-a spus că nu au voie să ieie cu ei nimic. Nici un act scris. Şi-atunci tata, corect cum era, a predat tot-tot ce avea: colecţia de timbre, compoziţiile muzicale, toate schiţele de picturi şi alte manuscrise. Fiindcă îi era frică să nu-l întoarcă înapoi. Să ştiţi că era şi o frică cronică, intrată în oase. Noapte de noapte se aştepta ca nu cumva să se oprească vreo maşină, care să-i ridice.

I. L.: Ceea ce s-a întâmplat cu foarte mulţi.

H. M.: Da, dar ei au avut noroc că erau sub protecţie germană şi au scăpat ca prin minune. Nu s-au atins de ei, cu toate că puteau s-o facă în orice moment.

I. L.: Dar din picturile sau desenele lui Partenie Masichievici n-au mai rămas nimic?

H. M.: Din picturile lui am nişte acuarele, care le-a făcut mai târziu şi pe care le-aţi văzut. Unele sunt agăţate chiar pe pereţii din casa noastră, o să le vedeţi. Şi unele le-am donat muzeului de la Biblioteca „I. G. Sbiera" din Suceava. Acolo sunt şi nişte scrieri de-ale lui şi nişte poezii. Or, tatăl meu a scris şi poezii.

I. L.: Aşadar, se pot face şi nişte recuperări, se pot publica nişte lucruri care ar reconstitui măcar o parte din strădaniile unui intelectual bucovinean de elită pentru arta plastică sau pentru literatură. Aceste lucruri trebuiesc publicate, oamenii trebuie să le cunoască.

H. M.: Cineva ar trebui să se ocupe de toate acestea. Unele fragmente din memoriile lui eu le-am dat unui ziar german de aici şi au fost publicate. Nişte crochiuri literare de proporţii mici.

I. L.: Şi n-aţi dori să le publicaţi integral?

H. M.: Da, aş dori, dar trebuie traduse şi redactate, după cum am mai spus. Însă poeziile e mai greu să le traduci, fiindcă trebuie să le traducă un poet. Ar trebui cineva să citească tot acest material şi să aprecieze ce s-ar putea publica. Or, are tata acolo confidenţe foarte frumoase. De exemplu, familia tatălui meu locuia la Carapciu pe Ceremuş. Şi acolo multă populaţie era ucraineană. Bunicul meu, părintele Ilie, fiind preot acolo, trebuia să ţină slujba şi în ucraineană. Sunt multe lucruri interesante.

I. L.: Doamnă, lucrurile au fost aşa cum au fost, noi căutăm întâi şi întâi să descoperim valoarea. Dacă omul a avut o valoare pentru cultură, pentru literatură, pentru artă în general, el rămâne în memoria noastră şi această valoare trebuie cunoscută. Acest criteriu de apreciere al omului este, după părerea noastră, cel mai just. Dacă are valoare, dacă are talent, omul lasă pe pământ o amintire care nu trebuie uitată de semenii lui.

Eu vă mulţumesc din suflet pentru gândurile şi cuvintele dumneavoastră frumoase. Vă doresc multă sănătate şi inspiraţie în activitatea dumneavoastră de artist plastic şi de scriitor.

MAESTRUL MIHAI MOROŞAN – UN „ODISEU" AL PICTURII BISERICEŞTI DIN BUCOVINA*

Adevăratul talent este o stare de graţie la care nu poţi aspira decât în armonie deplină cu forţele naturii. Până la urmă, măiestria este o consecinţă a voinţei lui Dumnezeu, care revarsă harul său peste toate cele ce face un adevărat artist. Şi atunci, rămânem surprinşi de acest miracol în care experienţa unei fiinţe umane înzestrată cu talent se transformă artistic într-o frumuseţe nebănuită, dând formă visului şi grai nevăzutului. Fie că este vorba despre pictura laică sau cea bisericească, reuşita unui mare artist nu se rezumă doar la monumentalitatea creaţiei sale. Ea este sporită de o capacitate extraordinară a lui de a atinge în procesul creator culmile unei experienţe care să se regăsească într-o zonă de lumină, saturată de o continuă, copleşitoare prezenţă divină.

Adevăratul secret al picturii bisericeşti plăsmuite de artistul român Mihai Moroşan – căci despre el este vorba – constă în măiestria cu care sacrul este în mod strălucitor camuflat în profan. Ideea nu ne aparţine. Aşa spunea Mircea Eliade, referindu-se la cele două stări ale atitudinii noastre faţă de religie, faţă de sentiment, faţă de talent etc. Formula i se potriveşte foarte bine operei lui Mihai Moroşan, zugravul de biserici, pe care l-am văzut pentru prima dată acum vreo doi ani, pictând interiorul Sfintei Mănăstiri Putna. Atunci, la prima întâlnire, nu s-a legat nici o discuţie între noi. Încercam să cunosc artistul, admirându-i picturile de pe pereţii naosului şi pronaosului mănăstirii, unde-şi doarme somnul de veci voievodul Ştefan cel Mare şi Sfânt. Simţeam căldura ademenitoare care se prelingea din ochii sfinţilor pictaţi. În acelaşi timp, încercam să descifrez semnificaţia şi profunzimea gândului, pe care artistul reuşise să-l exprime printr-o paletă întreagă de sentimente umane. Dragostea şi iubirea de oameni curgea ca un râu de peste tot. Liniştea şi lumina caldă ce izvora din privirile chipurilor pictate se revărsa peste capetele noastre. Cu pictorul Mihai Moroşan însă mi-a fost dat să mă întâlnesc într-o discuţie abia în toamna anului 2008.

Ilie Luceac: Maestre Mihai Moroşan, iată că v-am găsit astăzi aici, la biserica *Sfinţii Mihail şi Gavriil* din Iţcani, municipiul Suceava, pe care, potrivit spuselor dumneavoastră, aţi pictat-o cu vreo 40 de ani în urmă. Probabil că pictura la această biserică a fost printre primele lucrări pe care aţi realizat-o.

* *Maestrul Mihai Moroşan – un „Odiseu" al picturii bisericeşti din Bucovina*, An. XVI, nr. 1 (61), 2009, p. 7-33.

Mihai Moroşan: Această biserică, din mila lui Dumnezeu şi darul pe care ni L-a dat – la fiecare în parte – a fost pictată într-adevăr de fraţii Moroşan. Părintele Videanu, care era parohul bisericii în acea vreme, a dorit foarte mult ca s-o pictăm noi, el fiind din zona noastră, din satul Mănăstirea Humorului, aproape de comuna noastră Floarea Frasin. După ce terminasem studiile de pictură bisericească la Bucureşti, la insistenţa părintelui Videanu am acceptat pictura bisericii din Iţcani. Sigur că fiind începători, ne-am dat toată stăruinţa şi dragostea să scoatem ceva frumos. Pe atunci eram pictori de categoria a treia. Această categorie se acorda pictorilor la sfârşitul studiilor de specialitate. Biserica fiind de categoria întâi, pictura la ea trebuia să fie supravegheată de un pictor de categoria întâi. În felul acesta, stareţul Mănăstirii Antim din Bucureşti, părintele Sofian Boghiu, a supravegheat această lucrare, el fiind pictor de categoria întâi. Sfinţia sa a venit să ne vadă de vreo două ori, avea toată încrederea în noi. Am terminat această lucrare în 1970. Acuma, după ani şi ani, călătorind în multe zone ale lumii, m-am întors să renovez o pictură mai veche. De altfel, să ştiţi că am pictat la Ierusalim, în Liban, Siria, Iordania, Cipru, Grecia, Anglia, Germania, Canada, America şi, bineînţeles, multe biserici şi mănăstiri din România.

I. L.: Revenim neapărat la această temă. Mai întâi, vă rog să ne spuneţi ce se subînţelege prin formula: pictor de categoria întâi sau a doua?

M. M.: La început, după ce terminai studiile, nu primeai decât categoria a treia, după cum am mai spus. Trebuia apoi să pictezi trei biserici şi abia atunci primeai categoria a doua, dacă o meritai, bineînţeles. După aceea, dacă erai foarte bun şi aveai deja categoria a doua, abia atunci erai cotat pictor de categoria întâi. Eu am primit categoria a treia la început şi apoi am fost înaintat la cea dintâi, trecând peste categoria a doua. Prea Fericitul Iustinian, Patriarhul de atunci al Bisericii Ortodoxe Române, care era în comisia de evaluare, în cadrul căreia s-au prezentat lucrările mele, a fost foarte încântat şi a spus: „El merită să ia categoria întâi". Am fost angajat apoi, după un an, ca pictor al Patriarhiei Române, în timpul păstoririi Patriarhului Iustinian.

I. L.: V-aş ruga să ne spuneţi câteva cuvinte despre familia dumneavoastră şi studiile pe care le-aţi făcut.

M. M.: M-am născut în comuna Frasin, la 22 februarie 1942, iar fratele meu, Gavril Moroşan, care a părăsit, din păcate, această lume, era născut la 23 septembrie 1939, la Voroneţ, judeţul Suceava. Tatăl meu, Dumitru, era dintr-o familie de buni gospodari creştini, iar mama, Matrona, era descendentă dintr-o familie de preot din Voroneţ. În casa părintească am fost şase copii. Toţi au primit o educaţie aleasă. Mama ne-a sădit în sufletele noastre un sentiment de adâncă cinstire pentru credinţa strămoşească.

După ce am absolvit liceul, am trecut la pictura monumentală. După cinci ani de studii de pictură bisericească m-am învrednicit să iau primul loc pe ţară. De aceea Patriarhul Iustinian şi părintele Sofian, care erau în comisia de evaluare, au hotărât să mă angajeze ca pictor al Patriarhiei Române. Peste vreo doi ani şi jumătate, timp în care am deţinut postul de pictor al Patriarhiei Române, am plecat în Brazilia.

I. L.: Ar fi foarte bine dacă aţi specifica anii care împart perioadele de activitate artistică ale domniei voastre.

M. M.: Da. În această perioadă, după terminarea studiilor, împreună cu un alt talentat pictor român, arhimandritul Sofian Boghiu de la Mănăstirea Antim din Bucureşti, încercam să punem în practică ceea ce am învăţat în materie de

restaurare şi pictură din nou a bisericilor bucureştene: Pitarmos, Schitul Darvari, Visarion şi Bumbăcari, unde a fost invitat şi regretatul meu frate, Gavril Moroşan, pentru a-şi începe ucenicia în domeniul picturii bisericeşti. Gavril Moroşan se iniţiază mai departe pe şantierele pictorului Sofian Boghiu, luând mai târziu examenul de pictor bisericesc. Între anii 1968-1969 noi amândoi fraţii, împreună cu Sofian Boghiu am executat pictură din nou, în frescă, la bisericile din comuna Slatina şi Iţcani, judeţul Suceava. Tot în frescă am lucrat şi biserica din satul Poiana, comuna Sohodol, judeţul Alba (1969) şi biserica din Părteştii de Jos, judeţul Suceava (1970). Am lucrat atunci împreună şi cu pictorul Judet Petre de la Curtea de Argeş.

Între timp, ne-am remarcat cu lucrări de pictură monumentală executate în ţară. Părintele misionar Iuga, venit din Brazilia, ne-a comandat să pictăm icoanele pentru două iconostase. După această lucrare am fost invitaţi în străinătate.

În 1971 am plecat din ţară spre Brazilia. Am obţinut un paşaport, însă n-am putut pleca direct spre Brazilia, de aceea m-am oprit în Liban. Am rămas acolo datorită unor probleme privind plecarea mea în Brazilia, unde trebuia să ajung în calitate de pictor al Patriarhiei Române, pentru ca să pictez o biserică în localitatea Goias Campinas. De ce s-a întâmplat acest lucru? Când am ajuns să iau viza pentru Brazilia, mi s-a spus că pot s-o obţin abia după patru luni. În felul acesta am rămas în Liban, ţară care avea o colaborare culturală cu România. Am plecat încolo împreună cu un student libanez, care făcea pictură la Bucureşti. El m-a dus la o mănăstire din munţii Libanului, care se chema Deir El Harf, ca să-mi aştept viza. Dar viza nu mai venea. Atunci Patriarhul Antiohiei Elias al IV-lea şi cu Mitropolitul Muntelui Libanului Georg Khodr m-au invitat să pictez o mănăstire din munţii Libanului. Cu toate că viza pentru Brazilia a venit între timp, eu am rămas în Liban şi am pictat în continuare mănăstirea care am început-o. Ea a fost lucrată în frescă, în perioada anilor 1971-1972. Iată binecuvântarea lui Dumnezeu şi grija lui Dumnezeu faţă de oamenii care totuşi încearcă să aducă o lumină în viaţa creştinului, să facă arta aceasta spirituală nevăzută-văzută, pentru a înţelege mai uşor Evanghelia lui Hristos.

I. L.: Foarte frumos aţi spus despre oamenii care sunt aproape de Dumnezeu, mereu în preajma lui. Vă rog să continuaţi.

M. M.: Cam aşa s-au întâmplat lucrurile şi am rămas în Liban. Am continuat lucrarea, am finisat-o şi apoi a venit alta şi alta. Între timp, l-am adus şi pe fratele meu, Gavril, apoi a venit şi părintele arhimandrit Sofian Boghiu de la Bucureşti, care a stat un an de zile cu noi. În acelaşi an, 1972, am mai pictat împreună biserica din Bramana, un orăşel de munte, unde îşi petrec vacanţele libanezii, iar în 1973 am fost invitat împreună cu fratele meu să pictăm în Siria, în patria marelui părinte duhovnicesc Sf. Ioan Damaschin. Acolo am lucrat biserica *Sf. Iulian* din Homs, unde se află moaştele Sfântului Iulian, în cinstea căruia Sfânta Elena a ridicat un lăcaş de închinăciune, refăcut în secolul al XIX-lea.

După doi ani de zile am plecat la Ierusalim, unde am pictat Catedrala Patriarhală greco-melkită din Ierusalim, care este situată în cetatea veche, lângă Poarta Jaffa, în apropierea bisericii Sfântului Mormânt. Acolo am stat un timp mai îndelungat. Am pictat biserica ortodoxă română a *Bunei-Vestiri* de la Nazareth şi o altă biserică de la Bethlehem. În acele trei locuri importante – Ierusalim, Nazareth şi Bethlehem – am pictat patru biserici, adică o catedrală patriarhală şi trei biserici. Spre sfârşitul anului 1975, am plecat spre Canada. Cu aprobarea *Department of Manpower and Immigration* şi binecuvântarea Î.P.S. Arhiepiscop

Victorin, în anul 1976 s-a executat în ulei pictura catapetesmei bisericii *Sfântul Dumitru* din oraşul Winnipeg, provincia Manitoba, Canada. Examinând pictura acestei catapetesme, comitetul bisericii remarca următoarele: „Cunoscându-se de mai înainte capacitatea celor doi pictori români de a executa pictură bisericească de cea mai bună calitate – iconografie ortodoxă bizantină – avem în prezent satisfacţia că pictura catapetesmei noastre este o strălucită lucrare de artă ortodoxă românească pe pământul Canadei. Atât coloritul, liniile desenului şi expresia autentică a icoanelor, dovedesc că pictorii Mihai şi Gavril au o bogată experienţă în arta picturii bisericeşti din România".

I. L.: Cu bunăvoinţa dumneavoastră vom mai reveni la aceste lucruri. Acum vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre originile familiei dumneavoastră. Sunteţi un bucovinean de înaltă ţinută morală care preţuieşte valorile creştin-ortodoxe. Opera vă caracterizează cel mai bine. În maniera de a fi a dumneavoastră se disting şi însuşiri maramureşene. Aveţi cumva rădăcini în Ardeal?

M. M.: M-am născut în Bucşoaia, aproape de Voroneţ, în Bucovina. Mi-am petrecut copilăria pe aceste locuri minunate din preajma mănăstirilor bucovinene Moldoviţa, Sucevița, Humor şi altele, a căror fresce şi picturi monumentale m-au atras din fragedă copilărie. Atâta frumuseţe coloristică pe care am acumulat-o din tinereţile mele m-a făcut să îndrăgesc natura şi desenul de mic copil. Nu cred că mai există undeva atâta bogăţie spirituală câtă se găseşte în acest colţ de ţară. E de la sine înţeles că toată această frumuseţe mi-a trezit dorinţa de a mă dedica acestei înalte îndeletniciri, prin care am încercat să îmbin naturalul cu transcedentalul. A urmat şcoala primară, secundară, normală, apoi liceul la Bucureşti. După ce am învăţat pictura la Bucureşti, fiind, după cum am spus mai înainte, numit pictor al Patriarhiei Române, am luat drumul străinătăţii pentru a picta. A fost o dorinţă a mea, cu atât mai mult că am avut invitaţii din diferite ţări ale lumii. Am intenţionat să aduc o nouă formă artistică în pictura noastră bisericească, sacră, monumentală. Fiindcă mi-am dat seama că pictura noastră bisericească, la un moment dat, sărăcise din punct de vedere coloristic. Şi atunci m-am gândit că trebuie să revenim la vechea noastră tradiţie în pictură.

I. L.: Aveţi în vedere pictura mănăstirilor din nordul Bucovinei, atunci când vorbiţi de tradiţie?

M. M.: Sigur că da. Voroneţul, Sucevița, Moldoviţa, Humorul şi alte mănăstiri sunt un model al picturii tradiţionale bisericeşti din Moldova. Şi astfel am luat drumul spre Orient. Sunt lucruri care îmi sunt veşnic proaspete în memorie. Am descoperit multe taine ale artei, ale trăirii şi ale duhovniciei. Vreo treizeci de ani am pictat prin alte ţări, aproape în toată lumea. De exemplu, în insula Cipru, în insula Afroditei, am stat în total vreo optsprezece ani ca să pictez.

I. L.: Sunteţi cu adevărat un „Odiseu" al picturii bisericeşti. Şi „Ithaca" dumneavoastră, în care aţi revenit mereu şi de unde, de fapt, aţi şi pornit, a fost întotdeauna Bucovina.

M. M.: Cred că da. Ceea ce pot să vă spun este că am dus mesajul artei noastre cu multă cinste, în toate zonele lumii. Nu este o mândrie a mea personală, ci este un adevăr pe care îl spun, pentru că multă lume ştie şi se bucură de acest lucru.

I. L.: Ba este o mândrie a picturii noastre. Opera care vă reprezintă este o carte de vizită a Bucovinei, în primul rând.

M. M.: Poate că am putea spune acest lucru. Vreau să adaug că în insula Ciprului am pictat mult. Una dintre cele mai frumoase mănăstiri pe care am

pictat-o acolo este mănăstirea Kikkos. Acolo este înmormântat fostul preşedinte şi arhiepiscop Makarios al Ciprului. Acolo se află şi icoana făcătoare de minuni a Sfintei Fecioare Maria. Egumenul mănăstirii Kikkos ne-a solicitat fraţilor Moroşan să pictăm în frescă o friză care să conţină compoziţii din istoria acestei sfinte mănăstiri. Această lucrare a fost realizată în două etape, în anii 1989 şi 1993.

După aceea, Catedrala mitropolitană din Limassol, care este un lăcaş de închinăciune nemaipomenit de frumos. În vara anului 1986 am realizat pictura acolo. Apoi au urmat alte şi alte biserici. La vestita mănăstire construită de împărăteasa Sfânta Elena, unde se păstrează un fragment din Sfânta Cruce pe care a fost răstignit Domnul nostru Iisus Hristos, s-a construit un paraclis, la care eu, împreună cu frate-meu Gavril, ne-am adus contribuţia, împodobind în 1987 o mare parte din el cu pictură bizantină în tehnica fresco. Şederea în insula Afroditei s-a concretizat apoi cu pictarea în anul 1988 a turlei şi a sfântului Altar, tot în frescă, de la biserica *Sfânta Treime* din centrul oraşului Limassol. În 1989 am luat parte la o expoziţie de icoane, organizată în Aula Bibliotecii orăşeneşti din Limassol, unde icoanele pictate de noi au fost primite foarte bine de către locuitorii şi vizitatorii acestui oraş. Insula Afroditei a exercitat o atracţie pentru noi, continuând astfel să îmbogăţim cu pictură în frescă biserica din localitatea Athienou, Larnaca. Biserica din localitatea Platres îmbracă şi ea haină ortodoxă prin pictura realizată de noi în anul 1994. Am mai pictat în Iordania, în oraşul Aman, biserica Jabal Al Taj. Nici Grecia nu ne-a ocolit cu ofertele ei, astfel că în anii 1994, 1996 şi respectiv 1998, dacă nu mă înşeală memoria, s-a pictat o bună parte din biserica Sf. Atanasios din localitatea Stefani-Preveza. Merită să amintim şi despre pictura catapetesmei bisericii *Sf. Arhangheli* din Los Angeles, California (SUA), realizată în tehnica tempera. În 1991 drumul nostru s-a îndreptat spre nord-vestul Europei, în Anglia, unde am pictat catapeteasma bisericii ortodoxe arabe, în tehnică tempera. Această catapeteasmă dimpreună cu pictura icoanelor a fost nominalizată şi premiată ca operă de artă de înaltă valoare artistică contemporană a anului 1992. Cât am lucrat în străinătate, am avut de învăţat foarte multe lucruri nu numai în domeniul profesional, dar şi despre obiceiurile şi tradiţiile seculare ale oamenilor de acolo.

Am fost apreciat foarte mult, mai ales de către mitropolitul Hrisantos, care a fost pentru mine un adevărat tată. A fost un ierarh şi un om de o mare valoare. Dumnezeu să-l ierte, fiindcă acum vreo trei ani în urmă s-a dus la cele veşnice.

I. L.: Lucrările care le-aţi realizat în străinătate vă caracterizează ca pe unul dintre cei mai cunoscuţi artişti ai picturii bisericeşti din România, iar pentru noi, bucovinenii, bucuria este dublă, deoarece anume dumneavoastră, care v-aţi născut pe meleagurile dulci ale Bucovinei, sunteţi unul dintre ambasadorii culturii româneşti peste hotare. Aţi pictat foarte mult şi în ţară. Vă rog să ne spuneţi şi despre lucrările care le-aţi realizat în România şi mai ales cele care împodobesc interioarele bisericilor şi mănăstirilor din nordul Bucovinei.

M. M.: Vreau să vă spun, în primul rând, că revenirea în ţară a fost întotdeauna pentru noi foarte necesară, deoarece dorul de pământul natal nu ne-a lăsat niciodată să ne îndepărtăm de locul unde ne-a fost sădită în suflet dragostea pentru sfânta noastră biserică.

Îmi amintesc de anul 1989, când am început pictura în frescă de la biserica cu hramul *Sfântul Gheorghe* din eparhia Blumana – Braşov, cât şi a catapetesmei din ansamblul aceleiaşi biserici, care am lucrat-o aplicând tehnica tempera. Comisia de specialitate a apreciat în chip special la această pictură coloritul ei odihnitor, primăvăratec, chipurile senine încărcate de pace lăuntrică şi bine individualizate ale

sfinţilor pictaţi, şirul sfinţilor români corespunzător reprezentaţi aici, cât şi spaţiul bisericii foarte bine gospodărit şi valorificat din punct de vedere pictural. Tot împreună cu fratele meu Gavril am pictat şi biserica *Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril* din oraşul Sibiu, Mitropolia Ardealului. După terminarea picturii, comisia a consemnat în procesul verbal de recepţie definitivă următoarele: „Comisia de recepţie a fost astăzi martora unui eveniment unic în felul lui, în Arhiepiscopia Sibiului. Înainte de a se face recepţia legiuită, pictura de la biserica *Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril* – Trei Stejari din Sibiu a fost recepţionată într-un anumit fel de miile de credincioşi din toată ţara, care au venit să o vadă şi să o admire. Prin tonul ei cald, prin coloritul dulce ce s-a folosit, prin vădita individualizare a personajelor şi a scenelor pictate şi cu deosebire prin profunda spiritualitate ce o degajă, pictura executată de domnii Mihail şi Gavril Moroşan creează într-adevăr o atmosferă de reală emoţie şi trăire religioasă, ajutând cu adevărat credincioşii la regăsire lăuntrică, la rugăciune, la înălţare sufletească, la îndemn pentru tot lucrul cel bun”. Mai mare apreciere nu ne-am fi dorit. Mulţumim Celui de Sus pentru inspiraţie şi pentru faptul că am fost vrednici de a realiza acest lucru.

I. L.: Să revenim totuşi la pictura bisericească din nordul Bucovinei. Ce biserici aţi mai pictat în acest spaţiu de lângă geana Carpaţilor?

M. M.: După cum vă spuneam, întoarcerea acasă însemna pentru noi muncă şi eforturi noi de perfecţionare a stilului şi a expresiei artistice. Cu multă dragoste am împodobit în frescă biserica *Sfântul Nicolae* din comuna Vama, judeţul Suceava, mai ales că acolo păstorea fratele nostru mai mic, preotul Nicolae Moroşan. În 1999 se termină pictarea acestei biserici, care devine un loc de pelerinaj pentru cei pasionaţi de frumuseţea picturii.

În urma vizitei unei delegaţii de arhierei condusă de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustinian în anul 1975 la Ierusalim, Î.P.S. dr. Iustin Moisescu, pe atunci Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, ia legătura cu noi, care pictam atunci în Ţara Sfântă, pentru a ne solicita să pictăm la noi în ţară, în România, cel mai important lăcaş de închinăciune din nordul Moldovei – Paraclisul *Sf. Apostoli* din ansamblul mănăstirii Putna, necropolă a celui mai strălucit domn al Moldovei Ştefan cel Mare şi Sfânt. Această importantă lucrare a fost angajată pe bază de concurs cu proiecte colorate şi aprobate de către fericitul întru amintire, fostul Părinte Patriarh Teoctist, pe atunci Mitropolit al Moldovei şi Sucevei şi de către Comisia de Pictură Bisericească împreună cu fostul Consiliu al Culturii şi Educaţiei. Am lucrat cu multă pasiune la împodobirea Paraclisului *Sf. Apostoli* din ansamblul mănăstirii Putna. Aş dori să consemnez una dintre aprecierile făcute la recepţia

finală a lucrării de către membrii delegaţi ai comisiei, printre care erau preotul Dimitrie Isopescu, consilier economic pe atunci al Arhiepiscopiei Iaşilor, preot Ioan Ciornei, protopop de Rădăuţi şi Mihai-Bogdan Mociulschi, pictor bisericesc. Iată concluzia făcută de comisie: „Ansamblul pictural realizează o unitate artistică şi o atmosferă încărcată de spiritualitate, îmbinând elemente de arhitectură cu podoaba picturii. Sensibilitatea plastică îmbinată cu calităţile portretistice remarcabile transgresează sensul religios-teologic al temelor abordate, creând o stare de rugăciune. Pictorii au inclus în ansamblul pictural şi un aspect istoric inedit prin figurarea în pridvor a unei frize cu 7 portrete de voievozi, care au adus o contribuţie însemnată în istoria acestui sfânt locaş".

Apoi, la chemarea Î.P.S. Pimen, arhiepiscopul Sucevei şi Rădăuţilor şi a arhimandritului Melchisedec Velnic, stareţ al Sfintei Mănăstiri Putna, am fost binecuvântat ca să pictez interiorul Mănăstirii Putna. De şapte ani de când sunt pe acest drum al Putnei şi sper, cu ajutorul lui Dumnezeu, ca în anul acesta să se facă marea sărbătoare a sfinţirii picturii de la Putna. Este o pictură executată toată pe fond de aur, o lucrare deosebită. N-o spun eu, o spun criticii de artă, care mă asaltează de multe ori cu fel de fel de întrebări. Eu sunt mulţumit de acest lucru, fiindcă pot să le explic şi să justific concepţia pe care am realizat-o prin această pictură şi să le vorbesc despre valorile tradiţiei noastre creştin-ortodoxe, pe care le-am întruchipat în această pictură.

I. L.: Când aţi început să pictaţi interiorul Mănăstirii Putna?

M. M.: Am început lucrarea de la Putna în 2001. Am avut multe peripeţii. Au fost şi oameni care au încercat să ne saboteze, să ne creeze fel de fel de probleme, dar Ştefan cel Mare şi Sfânt n-a lăsat pe nimeni să ne împiedice. Cu multă bărbăţie sfântă, aş putea să spun, a împiedicat pe toţi cei care au încercat să ne facă rău.

I. L.: Stimate maestre, putem afirma că lucrarea de la Putna este un reper în activitatea dumneavoastră artistică, este o perioadă de împlinire, să-i zicem aşa, totodată şi o performanţă în pictura noastră bisericească.

M. M.: Tot ce am înţeles şi am dobândit până acuma exprimă aura acestei împodobiri, zugrăvirea acestui sfânt locaş, pentru că după atâţia ani de lucru am învăţat şi am însuşit multe îndeletniciri în tainele picturii, pe care nu le poţi învăţa sau dobândi peste noapte. De aceea spun eu că această lucrare constituie o aură a împlinirii în arta noastră bizantină de aici şi, bineînţeles, o mulţumire şi pentru mine în plan profesional.

I. L.: Cum aţi împăcat tehnica artei bizantine cu coloristica modernă şi cu chipurile foarte luminoase şi calde care apar în toată pictura de la Putna?

M. M.: E o întrebare destul de frumoasă şi la locul ei, n-aţi greşit cu nimica formulând-o în acest fel. Ce se întâmplă, aşa cum spuneam, după ani şi ani de luptă, omul încearcă să aducă ceva nou în activitatea sa. Mai ales un artist. Acel ceva nou este de fapt lumina care o poţi reda în chipurile sfinţilor pictaţi şi în paleta cea bogată a coloristicii, care să nu fie stridentă. Această coloristică trebuie să fie ca un izvor ce curge liniştit şi care apropie sufletul omului de dragostea faţă de Dumnezeu. Întotdeauna m-am străduit să găsesc aceste linii, să ajung la această coloristică, pentru ca omul să se bucure, să nu fie îndepărtat de dumnezeire, de lumea cea nevăzută pe care pictorul, prin penelul său şi cromatica frumoasă pe care o stăpâneşte, să aducă sufletul omului mai aproape de cer.

I. L.: Simţiţi acest lucru atunci când lucraţi, aceste sentimente vă stimulează în timpul lucrului?

M. M.: O fac cu multă dragoste pentru că din copilărie mi-a plăcut natura.

Ea este superbă atunci când o înţelegi, dar noi, din păcate, o distrugem. Sigur că aceasta este o altă problemă, dar e dureros faptul pe care îl constatăm noi, contemporanii, de zi cu zi. Generaţiile tinere sunt pragmatice şi bolnave de indiferenţă. Cam aşa stau lucrurile în această zonă a noastră, a Bucovinei. Cred că şi în alte părţi se observă acest lucru.

I. L.: Din păcate, acest lucru trist pe care l-aţi consemnat se simte peste tot, cu toate că Bucovina poate fi considerată ca o oază adevărată a culturii româneşti, în general, un loc în care sunt aşezate cele mai frumoase aşezăminte de cult, împodobite cu o pictură neasemuită.

M. M.: Luptăm din răsputeri să facem ceva frumos ca să rămână pentru cei ce vor veni după noi, pentru urmaşii urmaşilor noştri.

I. L.: Oricum, am înţeles că pictura de la Putna a fost o lucrare de meditaţie adâncă şi de o adevărată împlinire profesională. Această realizare atinge o maturitate notorie în arta picturii bisericeşti de la noi.

M. M.: E adevărat, însă când intri în biserică trebuie să ai o imagine clară cam ce ar trebui să faci începând de la altar, de sus, până la ieşirea din biserică. Trebuie s-o vezi, fiindcă altfel nu poţi s-o îmbraci în haină de sărbătoare, dacă n-ai o imagine clară cum ar trebui să fie. Pentru că aici este marea artă: să înţelegi şi să vezi în profunzimea ta, a minţii tale, tot ansamblul bisericii. Apoi trebuie să potriveşti culorile în aşa fel încât să simţi acel izvor de linişte care te îndeamnă spre meditare.

I. L.: Acea linişte şi meditaţie, acea atingere a profunzimii despre care vorbiţi, pentru scriitor o constituie cuvântul, iar pentru pictor este paleta, toată cromatica culorilor.

M. M.: Această problemă a Putnei a fost pentru mine o luptă, pentru că în acelaşi timp au existat şi unele mişcări împotriva noastră. La un moment dat, am hotărât s-o facem şi gratuit, fiindcă e vorba de Bucovina, de acest loc atât de minunat, de Ştefan cel Mare şi Sfânt, care a apărat aceste locuri cu sângele plăieşilor săi, cu tot ce-a fost mai frumos, pentru ca să rămână o mărturie peste veacuri. Şi iată că Ştefan cel Mare este cântat şi slăvit şi în pictura noastră. De aceea, am dorit din suflet să-i dăm toată frumuseţea posibilă. Cu modestie o spun şi cu smerenie, dar ştiu că Dumnezeu lucrează prin oameni şi Dumnezeu ne-a ajutat să facem ceea ce am reuşit până acum, sper că ne va ajuta şi în continuare s-o ducem la bun sfârşit. A fost o luptă, e o luptă şi în continuare. Pentru că la ora actuală – o spun iarăşi cu durere – tinerii noştri nu mai vor să dăruiască pentru aceste lucrări, ei vor lucruri uşoare, ieftine şi bani mulţi.

Cam aşa stau lucrurile. Sperăm, cu ajutorul lui Dumnezeu, ca în 2009 să săvârşim lucrările. Cu pridvorul vom vedea ce vom rezolva.

I. L.: Am înţeles că pictura din pridvor este veche şi necesită o restaurare sau un strat nou de pictură.

M. M.: Acea bucăţică de frescă din pridvorul Mănăstirii Putna, care datează din secolul al XIX-lea şi se află pe faţeta de răsărit, este o lucrare cu un caracter indefinit, fără nici un fel de semnificaţie. De fapt, nu este nici frescă ca atare, este o tempera care se consumă. Problema se pune acuma cum va fi şi ce se va face cu ea? Vom decide împreună cu ierarhii locului, mai exact, cu ierarhul locului şi Consiliul mănăstiresc al Mănăstirii Putna.

I. L.: Între timp cât aţi lucrat la Putna, cred că aţi mai făcut şi alte lucrări.

M. M.: Fără îndoială că mai lucrez şi la alte proiecte începute. Am mai pictat şi nu este terminată o mare biserică în Braşov, cea de la Răcădău, de sub

Tâmpa, biserica *Sfinţilor Împăraţi Constantin şi Elena*. Părintele paroh de acolo este preotul Cornel Cârbacea, un om de o mare valoare. De vreo şapte-opt ani tot aşteaptă. Din când în când mai mergem şi mai pictăm câte un fragment. Biserica a fost îmbrăcată cu pictură în tehnica frescă. La momentul de faţă în această biserică s-au pictat turla cu cei patru Sfinţi Evanghelişti, bolta sfântului Altar şi bolta cu timpanul absidei laterale dreapta. Cu toate astea, părintele Cârbacea este foarte mulţumit şi mă aşteaptă tot timpul. Apoi vreau să spun despre paraclisul de la *Sfântul Ioan cel Nou* de la Suceava. Pictura trapezei de acolo este executată în tehnica caseină şi doresc să subliniez aici semnificaţia scenei din *Cina cea de taină,* unde a fost eliminată policromia. Personajul central, Mântuitorul Iisus Hristos, se evidenţiază prin minuţiozitatea detaliilor şi măreţia siluetei. Merită amintit aici şi ansamblul istoric al mănăstirii Slatina din judeţul Suceava, care a fost înzestrat cu haina de sărbătoare a picturii bizantine în anul 1985.

Acum, că m-aţi găsit la prima noastră întâlnire în Biserica *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil* de la Iţcani, vreau să reamintesc că pictura acestei biserici este o lucrare pe care am făcut-o cu vreo patruzeci de ani în urmă, după cum am mai spus. Când veneam de la Putna, mă opream pentru o zi-două la Iţcani şi mai renovam o bucăţică. Şi aşa, încet-încet, iată că acuma, de Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil această biserică din Iţcani va fi resfinţită. Aşa-i viaţa de pictor.

I. L.: Memoria dumneavoastră nu se diluează, nu se împrăştie, aveţi toate lucrările imprimate acolo? Cum reuşiţi să lucraţi pe fragmente la mai multe lucrări, concomitent?

M. M.: Nu, nu le uit, ele sunt ca o carte deschisă în memoria mea. Întotdeauna revin la ele şi sper să definitivez ceea ce am început.

I. L.: Maestre Moroşan, vreau să vă mărturisesc bucuria care mă încearcă şi să vă mulţumesc pentru încrederea de a mă invita în casa domniei voastre din oraşul Suceava. Mai mult decât atât. E plăcut că discuţia noastră se desfăşoară în prezenţa distinsei doamne doctor Waltraudi Moroşan, soţia dumneavoastră. Mărturisesc că am fost foarte plăcut impresionat să aflu că doamna Moroşan este descendentă din familia renumitului istoric german Raimund Friedrich Kaindl, personalitate marcantă a istoriografiei şi etnografiei austriece de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului al XX-lea. El a scris mult despre Bucovina, inclusiv *Istoria oraşului Cernăuţi.* După cum bine ştiţi, Kaindl a fost nu numai unul dintre istoricii notorii ai Bucovinei austriece, dar a fost şi profesor pentru istoria Imperiului austriac la Universitatea din Cernăuţi, ajungând în 1912 rectorul Universităţii Francisco-Josephine din capitala Bucovinei de atunci.

Spuneaţi că aţi copilărit în preajma frumoaselor mănăstiri din nordul Bucovinei, Voroneţul, Humorul, Moldoviţa, Sucevița şi, bineînţeles, Putna. Când aţi simţit că v-a furat pictura, când aţi hotărât că veţi deveni pictor?

M. M.: Pictura am început-o mult mai târziu, adevărata pictură am început-o după ce am venit din armată, la 22 de ani. Până atunci am făcut şoferie, contabilitate, am fost operator de cinema şi alte comedii. Dar în sufletul meu şi în toată puterea de a înţelege lumea înconjurătoare mă urmărea arta, în primul rând.

I. L.: Când spuneţi că aţi schimbat multe profesii, mă duce gândul la Ion Theodorescu, care a încercat de toate până să devină marele Tudor Arghezi. Nu vedeţi o asemănare în activitatea dumneavoastră din tinereţe cu cea a lui Arghezi?

M. M.: Poate, nu ştiu, dar ştiu că am început cu pictura de şevalet, peisajul, portretul şi am avut, totuşi, profesori foarte buni. Părinţii mei au fost nişte oameni înţelepţi, care înţelegeau ce înseamnă arta. Pe lângă acest fapt, am avut norocul să

am şi profesori renumiţi. În primul rând îl amintesc aici pe marele profesor George baron Lövendal, la pictura laică, adică portret, peisaj, compoziţie. După aceea am avut un alt mare profesor, un neamţ de la Sibiu, care era invitat la noi acasă. Îl chema Adam Albert, un om de mare valoare, un artist desăvârşit. El sta la noi acasă, la Bucşoaia, câte o lună de zile întreagă. Învăţam cu el acasă desenul şi anatomia. Doctor în artele frumoase, maestrul Adam Albert îşi făcuse studiile în Germania. Era liber profesionist, a fost evacuat, a suferit la timpul său foarte mult. Cu el am învăţat perspectiva, anatomia. Dacă vrei să devii pictor de biserici, contează foarte mult să ştii cum cad hainele pe corpul uman. Dacă nu cunoşti anatomia corpului uman, faci greşeli grave. Cunoscând în schimb anatomia bine, poţi să faci fel de fel de lucruri mult mai superioare, descoperi formele sub o altă frumuseţe. Vedeţi dumneavoastră, cu toate că am avut profesori renumiţi la pictura laică, am îndrăgit până la urmă pictura bisericească. Sub îndrumarea maestrului Adam Albert am pictat multe studii academice, peisaje, portrete şi compoziţii întregi. Lucru care s-a concretizat mai târziu prin participarea la o expoziţie colectivă, deschisă în vara anului 1964 la Casa de Cultură din Suceava, unde am expus un număr de tablouri pe pânză, fiind apreciate în mod deosebit de critica de artă.

I. L.: Când v-aţi hotărât şi când aţi înţeles că sunteţi alesul picturii bisericeşti?

M. M.: Odată ce m-am întors din armată, unde am avut posibilitatea să pictez mult, diferite panouri, să scriu diferite lozinci, m-am hotărât definitiv să mă dedic picturii. Am avut tot timpul tentaţia zborului. Mi-am satisfăcut serviciul militar în termen la aviaţie. Adică tot cu zborul am ţinut-o. Am pictat mult această miraculoasă mişcare înspre înalturi, atunci când făceam pictură laică.

I. L.: Să înţelegem că zborul v-a fost profeţit chiar din copilărie. Acum aţi rămas cu zborul imaginaţiei. Şi dacă e vorba de zborul gândurilor, vă rog să vă mai aduceţi aminte despre artistul George Lövendal, de numele căruia se leagă foarte multe amintiri cernăuţene. Cred că aţi cunoscut-o şi pe fiica lui, Lidia Lövendal-Papae, care a reuşit să păstreze în casa pictorului de la Bucureşti o mare parte din portretistica tatălui ei.

M. M.: Lövendal era un tip foarte categoric. A fost un poet în pictură. L-am cunoscut într-o familie de avocaţi din Bucşoaia. Venea des în Bucovina ca să-şi colecteze modelele pentru galeria de portrete de ţărani. Am făcut cu el pictură vreo două luni de zile. Avea o manieră deosebită de a preda pictura. Primul lucru pe care mi l-a cerut a fost acela că trebuia să desenez un cal în fugă. Mi-a pus în faţă o coală de hârtie şi un creion, zicându-mi că trebuie să-mi fie cunoscute aceste lucruri din natură. M-am descurcat repede, după care el mi-a profeţit un viitor frumos în pictură. După aceea am început să iau lecţii cu el. Venea des la Gura Humorului şi se oprea la un pădurar cu care a ţinut prietenie mai îndelungat. Eram mai mulţi care luam lecţii de pictură cu maestrul Lövendal. Veneam cu toţii la Humor, unde artistul ne preda pictura. O făcea din plăcerea cea mare pentru noi şi pentru frumoasele peisaje ale Bucovinei. Soarta ne-a despărţit, din păcate, repede. Eu am plecat în armată şi nu am mai avut posibilitate să învăţ cu el.

I. L.: Vreau să vă spun că tot ce s-a păstrat din lucrările maestrului, în casa de la Bucureşti, tot ce a fost adunat acolo, catalogat şi înmatriculat într-o adevărată arhivă, se datorează atât fiicei sale Lidia Lövendal-Papae, cât şi soţului acesteia, inginerul Mihai Papae, care a ordonat şi a lăsat o întreagă avere pentru posteritate, şi anume, arhiva pusă la punct despre viaţa şi opera pictorului George Lövendal. S-au prăpădit cu toţii, a rămas să trăiască doar amintirea despre ei şi opera baronului Lövendal, atâta cât s-a mai păstrat.

Deci aţi învăţat pictură cu Adam Albert şi cu George Lövendal. Aţi mai avut şi alţi îndrumători în arta picturii?

M. M.: Da, după ce a murit George Lövendal, am mai avut un profesor bun – de data aceasta pentru pictură bisericească – de la Bacău, pe care îl chema Gheorghe Dumitrescu. De la el am învăţat foarte mult. A fost un faimos desenator şi colorist. Când l-am cunoscut, aproape că nu mai putea picta biserici. Avea dureri de picioare, picta în ultimul timp numai la şevalet, în casă. Am învăţat de la el multe lucruri frumoase. Avea acest profesor un dar de a preda, de a demonstra. Nu-l are fiecare. Apoi am mai învăţat pictură bisericească cu Ion Taflan şi Nicolae Stoica din Bucureşti.

I. L.: Experienţa vieţii, ochiul şi talentul – darul cu care v-a înzestrat Dumnezeu – au făcut să operaţi atât de bine cu culoarea?

M. M.: Poate că este aşa, dar mai trebuie să înţelegi lucrurile şi să le înveţi în profunzime. Fiindcă toată cromatica care cântă uneori este luată din natură. Natura este crudă pe undeva, în schimb ea armonizează. Vezi câte un verde undeva foarte puternic, însă datorită atmosferei şi celorlalte culori dimprejur – copaci, ierburi, flori – el cântă. Totul e să ştii cum să le îmbini, să le pui, să le aşezi. Natura ştie acest lucru foarte bine.

I. L.: Maestre, spuneţi, vă rog, cum se îmbină culorile, cum trebuie să le potriveşti? Cum reuşiţi dumneavoastră, de exemplu, să scoateţi culorile, să le combinaţi? De ce depinde acest lucru? Maeştrii vechi reuşeau să obţină culori naturale prin îmbinarea diverselor amestecuri. Care este taina acestei tehnologii? Cum se procedează astăzi, ce tehnici se folosesc?

M. M.: Pământurile conţin culori naturale, mai bine zis, culorile sunt în pământuri. Gama de culori arse se găseşte în pământuri; galbenul, ocru galben, apoi o suită de game din ocru, până la oxidul roşu. Se spune mereu despre *Albastru de Voroneţ*. Eu l-am descoperit în munţii Libanului, la o mănăstire pictată şi dăruită de Brâncoveni. Este acelaşi albastru de Voroneţ. Noi ştim foarte bine că Moldova lui Ştefan cel Mare făcea comerţ cu Orientul. În Mediterană sunt o specie de scoici, care, luându-le cochiajul şi punându-le la foc şi după aceea fiind măcinate, se scoate un albastru extraordinar din ele. Am descoperit acest lucru, am şi publicat cu ani în urmă referitor la această tehnologie. Sigur că Voroneţul are misterul lui, culoarea Voroneţului are misterul pe care îl are şi e frumos să-l aibă în continuare. Culoarea însă, în sine, nu mai este un mister. Trebuie să fim şi rezonabili. Culoarea albastră nu trebuie s-o transformăm într-un mister. Toate pe pământul acesta sunt date prin binecuvântarea lui Dumnezeu. La fel şi apele noastre care au scoici de diferite feluri. Mai ales scoicile speciale care se ard, se freacă şi se scoate apoi din ele acel albastru deosebit, pe care, de altfel, îl întâlnim

şi la Voroneţ. Acest lucru mi l-au spus şi câţiva oameni de ştiinţă din Liban. Fenicienii cunoşteau tehnologiile obţinerii culorilor din scoicile de mare. Or, se ştie că în Liban sunt fenicieni, ei nu sunt arabi. Ei au acceptat limba arabă, însă sunt fenicieni de origine. Aceasta este o explicaţie a misterului culorii albastre. De ce n-ar fi o explicaţie şi pentru albastrul de Voroneţ?

I. L.: Maestre, dacă aţi face un bilanţ al activităţii artistice de până acum a domniei voastre, ce ar predomina, tehnica frescei sau pictura în ulei? Aţi pictat mai multe biserici şi mănăstiri, ce tehnică predomină în lucrările pe care le-aţi realizat?

M. M.: Sigur că am lucrat mai mult în frescă.

I. L.: Tehnica frescei de astăzi se deosebeşte cu ceva de fresca care se aplica în Evul Mediu? Spuneţi ceva despre faptul cum se realizează fresca de astăzi. Se aplică aceleaşi tehnologii ca şi în vechime?

M. M.: În primul rând, nu toţi pictorii aplică fresca aşa cum trebuie. Nici nu le reuşeşte tuturora s-o pregătească şi s-o aplice aşa cum trebuie. Fresca adevărată cere multă seriozitate şi o disciplină aparte. Nu ai voie să pui suprafeţe mari pentru că ea nu poate să dureze umedă decât până la cinci zile, după aceea se usucă.

I. L.: Vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre tehnologia frescei. Cum se prepară ea astăzi?

M. M.: Tehnologia frescei, la prima vedere, este simplă. La început peretele trebuie să fie udat. Apoi se pune un strat de frescă, o combinaţie din var, nisip şi cârlţi, tăiaţi la 3-4 cm. Se pregăteşte zidul cu o tencuială neagră, aşa se cheamă tencuiala. Mai mult nisip, var mai puţin şi cârlţi. Pe acea suprafaţă de un centimetru sau un centimetru şi jumătate de tencuială, la câteva zile se aplică fresca adevărată, adică trei părţi de var şi o parte de nisip şi cârlţi. Apoi se mai pune o cantitate de un sfert de praf de marmoră. Se amestecă cu cârlţi toate aceste componente şi apoi se aplică un centimetru de frescă pe stratul respectiv. Îl pui astăzi şi mâine faci desenul şi începi să lucrezi. Desenul se face cu culoare ocru, în ocru. Să fie totuşi culoarea cea galbenă, care se zice că ar fi cerul dumnezeiesc, spiritual. După ce se conturează desenul peste tot, se începe aplicarea culorilor, adică fondul. Aici este foarte important ca în fiecare bucăţică, în fiecare porţiune să se scliviseasc ă, adică să se lustruiască cu mistria şi atunci culoarea întră în fresca încă umedă. Apoi vii a doua oară cu culoarea şi nu mai scliviseşti şi dacă e cazul – vii şi a treia oară cu culoarea. Dar nu faci nimic nesclivisit, bucăţică cu bucăţică, pentru că în momentul când ai sclivisit se formează un lucru extraordinar: iese calciul din var, siliciul care îl are nisipul şi celuloza care se conţine în cârlţi. Sunt, de fapt,

trei elemente fundamentale care, prin oxizi, formează o crustă pe veşnicie. Acest strat exterior se formează prin solidificare şi uscare. Un strat solid care protejează pictura în frescă. De fapt, acesta este vernisul adevărat al picturii. Ea nu mai are nevoie de a fi acoperită cu un alt strat de vernis pentru a proteja culorile şi a le da strălucire, cum se procedează la pictura în ulei.

I. L.: Culorile care sunt aplicate în frescă se distrug la un incendiu sau la o umezeală excesivă dacă – Doamne fereşte! – se întâmplă? Atunci când au pictat concomitent cei doi monştri sacri, aflându-se într-o competiţie de specialitate, – îi avem în vedere pe Michelangelo Buonarroti şi Leonardo da Vinci, care cică au pictat pe doi pereţi interiori opuşi ai unei catedrale. Mai târziu, când s-a întâmplat un incendiu în această catedrală, lucrarea lui Leonardo, intitulată *Bătălia de la Anghiari,* nu a fost mistuită integral de incendiu. Care ar fi explicaţia?

M. M.: Ce să vă spun, noi ştim foarte bine că focul mistuie totul. Dar, întrucât în frescă era var, care conţine calciu, nisip şi altele, probabil nu a ars totul. Ceea ce s-a mai păstrat, ne-a rămas mărturie despre cum a arătat parţial monumentala frescă. În cazul nostru, Putna, care a fost nu o dată mistuită de incendiu, s-a distrus totul ce era acolo din pictură. Ce n-am spune, focul distruge, arde totul fără milă. Şi fiindcă în acea frescă, în acel var erau şi câlţi uscaţi, ei au ars în întregime, încât nu s-a mai păstrat nimic din lucrarea iniţială.

I. L.: De fapt, pictura care aţi realizat-o acuma la Mănăstirea Putna este a treia sau a doua?

M. M.: Este a doua pictură. După ce a ars pictura de la Putna, ea n-a mai fost restaurată. Deci este a doua pictură.

I. L.: Maestre Moroşan, dintre restauratorii de biserici, dintre restauratorii de pictură bisericească din Bucovina pe cine i-aţi numi? Mai sunt specialişti în acest domeniu?

M. M.: Încă mai sunt, bineînţeles. Acuma, n-aş dori să atac sau să vorbesc ceva împotriva pictorilor restauratori, însă parcă nu mai sunt cei de altădată. Îmi pare foarte rău, dar trebuie s-o spun. Acum aşa-zişii restauratori fac foarte multe mutilări ale picturilor vechi. Rămân multe pete albe, distrugeri, nu mai ştiu să integreze şi să aducă din nou sfântul la valoarea lui reală. Sfântul Ioan Damaschin spunea un lucru foarte frumos: „Pictura sacră n-are voie să fie mutilată”. Şi noi trebuie să ţinem seama cu sfinţenie de acest lucru.

I. L.: Aveţi dreptate. Bucevschi, de exemplu, când a restaurat cele câteva

biserici din Bucovina sau biserica *Sf. Dumitru* de la Iaşi, s-a confruntat cu acest lucru. Când a curăţat primul strat de frescă lucrat de restauratori şi apoi a mers în profunzime, a găsit dedesubt o pictura originală cu mult mai frumoasă decât stratul care o acoperea. Adică lucrarea executată de restauratorii de mai târziu era cu mult mai slabă decât fresca originală.

Dintre pictorii bucovineni moderni, pe cine aţi vrea să-i nominalizaţi aici, în dialogul nostru?

M. M.: Sunt pictori buni. Tare mulţi nu pot numi, însă avem pe pictorul Gavrilean Dimitrie, apoi l-aş numi pe Croitoru Gheorghe care este iarăşi un pictor bun. Avem din familia Bratilovenilor pictori foarte buni. Mai sunt şi alţii, dar acuma nu mi-i mai amintesc.

I. L.: Dintre bucovinenii de origine, care sunt împrăştiaţi în toată România, în Banat, în Muntenia sau în alte părţi. De exemplu Constantin Flondor, Hortensia Masichievici-Mişu, Paul Gherasim sau alţii. Ce aţi dori să spuneţi despre opera lor?

M. M.: Sunt reprezentanţii generaţiilor mai în vârstă, ei fac parte din şcolile de pictură, a căror activitate nu-mi este atât de aproape de ocupaţiunile mele. Am auzit de ei, dar nu le-am studiat cu de-amănuntul opera.

I. L.: Care sunt planurile pe viitor ale pictorului Mihai Moroşan?

M. M.: Vă spuneam mai înainte că aş dori să închei cu succes marea lucrare de la Sfânta Mănăstire Putna, pentru ca anul acesta să poată fi sfinţită pictura integrală. Apoi mai am două mari biserici începute a picta în insula Cipru. Şi alte multe lucrări care mă aşteaptă. Dar să vină primăvara. Gândul, ochiul şi mâna se mişcă mai uşor atunci când soarele încălzeşte mai puternic cu razele lui pământul şi sufletele noastre.

I. L.: Mă despărţeam de pictorul Mihai Moroşan cu speranţa unei noi întâlniri, fie cu maestrul în persoană, fie cu lucrările sale. Sentimentul care mă încerca era unul de împlinire sufletească, de purificare a gândului, mai ales că cercetasem ore la rând fotografiile cu frumoasele sale lucrări, care reprezentau fie icoane pictate, fie fragmente întregi din picturile murale. Artistul le privea şi el – a câta oară! – comentându-le şi stabilind parcă uneori cu unele dintre ele un contact secret şi absolut personal. În momentele de tăcere se putea citi în ochii lui o strălucire deosebită, aparte. Era probabil îndemnul inspiraţiei, care porneşte din diverse surse transcendentale, numai de el ştiute. Şi atunci am început să înţeleg mai bine şi să pătrund mai adânc în tainele culorilor calde şi liniştite, să decantez blândeţea şi profunzimea gândului din lucrările sale, care provin dintr-o imaginaţie ale cărei limite mi se părea uneori că sfidează înţelegerea obişnuită. Ne aflam în turnul de fildeş al maestrului, în casa domniei sale din Cetatea de scaun a Sucevei... Când ne-am apropiat de geam să privim cum se îngână ziua cu noaptea, am văzut dănţuind în aer primii fulgi care cădeau mari şi liniştiţi peste vechea cetate. Pacea şi melancolia care ne stăpânea sufletele cât şi aerul dalb de colinde din preajma bisericii *Sf. Ioan cel Nou* anunţa sosirea sărbătorilor de Crăciun.

DAN ONOFREICIUC: „PRIN SUFLET, TOT CE CÂNT SE TOARNĂ-N AMINTIRI…”*

Hotărât că există lucruri pe pământ care nu trebuiesc explicate. Nu din motivul că nu ar avea o explicaţie. În sinea lor lucrurile au o deducere logică, însă atunci când începi să le povesteşti, unele îşi pierd din farmecul lor. Nu poţi să explici celui ce nu a văzut nicicând, de exemplu, frumuseţea unui răsărit de soare ce inundă creasta unui munte carpatin, acoperit de pădure, pe ale cărui versante sau în a cărui perspectivă măreaţă se profilează turla unei mănăstiri. Priveşti de departe acest răsărit, învăluit de o ceaţă inefabil de frumos sclipitoare în bătaia de dimineaţă a razelor de soare – şi acestea de o culoare care nu are nume – când nici nu simţi că te pomeneşti uşor năpădit de o vrajă pe care nu o poţi turna în nici un fel de tipare ale cuvântului. E melodia naturii, e povestea naturii însăşi, plină de farmecul originilor. E acea frumuseţe pe care dacă retina ochiului a prins-o pentru un moment, fie şi numai o singură dată, ea rămâne imprimată pentru totdeauna în memorie. Starea noastră de spirit în faţa acestei frumuseţi zămislite de natură este – vorba poetului – „secunda care suntem”.

Care ar fi însă explicaţia farmecului plăsmuit de mâna şi sufletul unui artist? Care este adevăratul semn pe care trebuie să-l preţuim în arta pe care poate să o întrupeze un muzician interpret? O fi puterea lui de inspiraţie, vraja cu care ne încântă atunci când se dăruieşte pe deplin muzicii. A dărui e egal cu a avea. Ceea ce dăruieşte un adevărat interpret este arta lui, ceea ce e în stare să facă doar el, de unul singur, şi, din păcate, nu în fiecare clipă, ci numai atunci când este dominat de inspiraţie.

Acesta este etalonul care poate sluji drept carte de vizită şi pentru violonistul Dan (Adam) Onofreiciuc, bucovinean de origine, actualmente cetăţean al SUA.

Dan Onofreiciuc s-a născut la 6 aprilie 1962, la Voloca, regiunea Cernăuţi (Bucovina). A absolvit în 1979 şcoala medie generală din localitate. Între timp absolvise paralel şi şcoala muzicală pentru copii nr. 2 din Cernăuţi, unde a învaţăt 8 ani. Doi ani a făcut particular instrumentul cu violonistul Ion Cocea din Voloca. Părinţii au vrut să-şi vadă copilul matematician sau geograf, ceea ce

* *Dan Onofreiciuc: „Prin suflet, tot ce cânt se toarnă-n amintiri...”*, în „Glasul Bucovinei”, An. XI, nr. 1-2 (41-42), 2004, p. 43-67.

nu s-a întâmplat. Când trebuia să se decidă pentru o profesie, o căruţă cu lăutari, care trecea pe lângă casa lui, l-a răpit pentru tot restul vieţii. La 17 ani pleacă de acasă. Un an cântă în orchestra „Ciocârlia" de la Edineţ, unde capătă o practică scenică şi se formează, în fond, ca interpret. În această perioadă evoluează în cadrul mai multor concerte la Moscova şi în alte oraşe din fosta Uniune, în Moldova, unde îl remarcă şi-l apreciază la justa-i valoare dirijorul Ion Popov, care va insista ca tânărul violonist să urmeze o instruire muzicală profesională. Astfel, între anii 1980-1984, Dan învaţă la Colegiul de muzică din Bălţi. Între timp are mai multe solicitări din partea violonistului şi dirijorului Nicolae Botgros, care era gata să-l angajeze în orchestra „Lăutarii", fără ca tânărul violonist să-şi fi definitivat studiile, ispitindu-l nu o dată să plece în turnee peste hotare. Iarăşi intervine dirijorul Ion Popov, care insistă ca Dan Onofreiciuc să-şi termine şcoala. Şi a fost, de fapt, o intervenţie fericită, de care Dan îşi va da seama mai târziu, amintind nu o dată cât îi datorează acestui om şi muzicant. Cât a învăţat la Bălţi, l-a avut un timp îndrumător la vioară pe profesorul Henrich Halder, care a ţinut la el şi l-a apreciat. Din 1985 până în 1990-1991, aproximativ, îl vom găsi pe Dan Onofreiciuc cântând în diferite orchestre din Republica Moldova, unde îşi va face un nume printre cei mai aleşi interpreţi violonişti din republică şi unde va lega prietenii cu muzicieni de marcă ai timpului.

A plecat în Statele Unite ale Americii în 1993, împreună cu fratele mai mic, Cornel, urmându-şi mama şi un frate mai mare, Gheorghe. Doamna Victoria Ungurean, mama acestor copii talentaţi, s-a repatriat de fapt în SUA. Ea s-a născut acolo în 1926 şi deci era un lucru firesc de a putea să-şi revadă locurile natale. Soarta a decis până la urmă ca dânsa să rămână în America. Iar atunci când unul dintre cei mai dragi fii ai ei, Adam, a urmat-o, nici el nici ea nu bănuiau la început că atât de îndrăgostitul de Bucovina, violonistul Dan Onofreiciuc, va rămâne cu loc de reşedinţă în SUA. Peste câţiva ani, în 1996, familia se va întregi, celor patru stabiliţi peste ocean – mama şi trei fii – alăturându-li-se şi o fiică a Victoriei Ungurean, Mariana-Cornelia.

…În toamna anului 2003, Dan Onofreiciuc a venit într-o vizită în locurile natale, să-şi vadă prietenii şi cunoscuţii. Întâmplarea a făcut să ne întâlnim într-un dialog, pe care îl propunem în continuare, în speranţa că va interesa cititorul nostru, întregind în acelaşi timp şi informaţia pe care o deţineam până acum despre activitatea acestui muzician, care a plecat din Bucovina, unde a lăsat un gol imens în arta interpretativă de aici, dar nu uită în acelaşi timp că s-a născut român. Bucovinenii aşteaptă să revină acasă, mai ales muzicienii, care îi poartă un respect şi o apreciere deosebită.

Ilie Luceac: Maestre, dacă-ţi aduci aminte, cu ani în urmă ai încercat şi-ai izbutit, după părerea mea, să formezi o orchestră aici, la Cernăuţi, despre a cărei activitate scurtă, dar promiţătoare atunci, se mai comentează şi astăzi, peste ani de zile.

Deapănă-ţi, te rog, amintirile despre această orchestră. Atunci te dăruiseşi cu trup şi suflet pentru a o face aşa cum doreai, bună şi de calitate. Spuneţi despre componenţa orchestrei, cu cine ai început-o, care ţi-a fost gândul când ai pornit la drum?

Dan Onofreiciuc: Ideea a fost atunci de a organiza o orchestră, dacă nu la Filarmonică, atunci măcar o orchestră independentă. Aşa s-a născut orchestra care avea să se numească „Hora Bucovinei". Din ea făceau parte artişti profesionişti cu talent, cu şcoli, oameni care au absolvit instituţii muzicale superioare de învăţământ,

şcoli speciale de muzică, licee de muzică, şcoli de arte populare (secţia muzicală). „Hora Bucovinei” era o formaţie de nouă muzicieni, dintre care doi violonişti – Ioniţă Onofreiciuc şi subsemnatul, ţambalagiul Iliuţă Onofreiciuc, acordeoniştii Aurel Axenti din Molniţa şi Nicu Haraga de la Crasna, talentatul clarinetist din Soroca Valeriu Tacu, trompetistul Ghiţă Bilea de la Valea Cosminului. Am avut câţiva solişti vocalişti, dintre care vi-i amintesc pe Gheorghe Onofreiciuc din Voloca, fratele ţambalagiului, apoi a fost Ionel Iacobuţă de la Târnauca, care e şi un bun acordeonist, şi, bineînţeles, Luminiţa Caluta de la Sângerei, Republica Moldova. Din orchestră mai făceau parte instrumentiştii Radu Dovghei din Voloca, la chitară acustică, cât şi Cornel Onofreiciuc, frăţiorul meu, la contrabas.

I. L.: Ce a însemnat pentru dumneata această orchestră, ce a însemnat pentru sufletul dumitale de muzicant înnăscut această frumoasă realizare?

D. O.: După o retragere de la Chişinău, de la Filarmonica de Stat din Chişinău, de la Centrul de Cultură al Tineretului, de la orchestrele „Lăutarii”, orchestra „Moldova”, orchestra „Balada”, în componenţa căreia intra Nicolae Sulac şi mulţi alţii, m-am stabilit la Cernăuţi cu scopul de a face ceva pe tărâmul muzicii. Cernăuţiul mi-a oferit ocazia de a-mi găsi rostul în fruntea unei orchestre de muzică populară aici, la baştină. Ştiam prea bine că aveam cu cine să o organizez, apoi am găsit şi un local bun – Căminul cultural de la fosta uzină „Kvarţ”. Am avut şi un ajutor mare din partea administraţiei uzinei „Kvarţ”. În felul acesta, după ce am înjghebat orchestra, am putut să organizez vreo câteva turnee în România, la Botoşani şi la Suceava. Am avut câteva concerte şi la televiziunea din Cernăuţi. Am colaborat cu şcoala de iluminare culturală (secţia muzicală) din Cernăuţi.

I. L.: De ce v-aţi hotărât să botezaţi orchestra cu numele „Hora Bucovinei”, ce v-a îndemnat s-o numiţi anume aşa şi nu altfel?

D. O.: Sigur că unul dintre genurile de muzică din zona noastră de aici, din Bucovina, este hora. Unul dintre dansurile noastre populare cele mai frecvente este hora. La noi se dansează în stil de horă, sârbele la noi se ascultă doar, or sârbele provin şi din altă parte, de dincolo de Balcani. De aceea a fost şi firesc să numim orchestra nou înfiinţată „Hora Bucovinei”. Puteam s-o numim şi „Hora lui Pricochi”, dar i-am spus „Hora Bucovinei” şi cred că n-am greşit.

I. L.: Maestre, aş vrea să vă întreb un lucru care ar interesa cititorii noştri. Am avut posibilitatea s-o ascult pe fosta solistă a dumneavoastră, Luminiţa Caluta. Arta adevărată rămâne artă, vocea ei a încântat atunci auzul bucovinenilor, uimindu-i cu originalitatea de interpretare a unor melodii bine cunoscute din repertoriul cântecelor populare româneşti afirmate. Care mai este soarta Luminiţei astăzi, ca artist interpret?

D. O.: Despre Luminiţa Caluta ştiu că a cântat în formaţia „Joc” vreo câţiva ani, după care a imprimat un CD cu o orchestră selectă, formată din câţiva muzicieni foarte buni. Între ei se numără fraţii Ştefaneţ, Edgar la acordeon şi Marcel la vioară, la fel şi Anatol Ştefaneţ la braci, la trompetă a acompaniat Adam Stânga şi Gheorghe Severin la ţambal. Discul, care a apărut cu vreo doi ani în urmă, bineînţeles că şi l-a intitulat *Sanie cu zurgălăi*. Afară de acest cântec preferat de ea şi pe care-l interpretează într-o manieră absolut originală, Luminiţa mai are şi alte melodii cunoscute din repertoriul clasic al muzicii populare româneşti, cum ar fi *Trenule, maşină mică, Ascultă, neică, ce-ţi spun, Frunzuliţă viorea, Iar îmi bate la fereastră nucul, Mă vorbesc vecinele* şi alte cântece de petrecere. În prezent doamna Caluta cred că imprimă în continuare, concertează şi se bucură de un succes binemeritat.

I. L.: De atunci, de când am auzit-o noi, au trecut cam vreo zece ani. Cu cine profesează ea acuma, cu cine cântă în timpul de faţă? În fond, cum aţi cunoscut-o şi cum a ajuns în Bucovina?

D. O.: Am cunoscut-o cu vre-o 15 ani în urmă, poate şi mai mult, prin anul 1984. Am întâlnit-o când îmi făceam studiile la şcoala de muzică din Bălţi. Atunci ea cânta în orchestra de muzică populară din Sângerei, fostul raion Lazo, actualmente raionul Sângerei, Republica Moldova.

Am ascultat-o apoi în 1986, la un concurs al interpreţilor de muzică populară din Moldova. Eu făceam parte atunci din formaţia „Doina Moldovei", ulterior orchestra „Moldova", în frunte cu dirijorul Vasile Goia. Având un succes mare şi un talent veritabil, Luminiţa Caluta a fost invitată ca solistă în orchestra „Doina Moldovei". Astfel ne-am cunoscut.

I. L.: Poate şi acuma deţine locul de solistă în vreo orchestră prestigioasă din Moldova. Oricum, să ştiţi că a fost un moment propice pentru muzica din Bucovina, mai ales dacă ne amintim de frumoasele piese pe care le-a interpretat atunci şi la care aţi făcut un aranjament muzical atât de ingenios şi original, în special la piesa *Sanie cu zurgălăi*. Să ştiţi că au rămas în memoria bucovinenilor până astăzi acele frumoase treceri şi modulaţii, ascunzişurile nebănuite ale acestei melodii vechi româneşti, originalitatea pe care dumneata ai putut-o imprima liniei melodice şi care solista Luminiţa Caluta o completa de minune prin interpretarea ei.

D. O.: Da, sigur, am colaborat cu mai mulţi solişti. Mai ales prin anii 1984, când eram în orchestra „Lăutarii". Pe parcurs de vreo opt ani de zile am colaborat cu mai multe orchestre şi am cunoscut mai mulţi solişti şi instrumentişti de forţă pe care nu i-am uitat până astăzi. Cu cernăuţenii au colaborat de fapt mulţi solişti dintre cei mai talentaţi, cum a fost, Dumnezeu să-l ierte că s-a prăpădit, trompetistul Valeriu Hanganu, soliştii Ion Boldumea, Victor Dubenco, care se află acuma la New-York şi mulţi alţi talentaţi muzicieni. Printre ei vreau să-l numesc pe Veaceslav (Slavic îi spuneau toţi) Tănase, virtuosul ţambalagiu, neîntrecut în măiestria sa până astăzi, solist în ansamblul „Lăutarii", şi alţi muzicieni – prea mulţi ca să-i pot enumera aici şi acum pe toţi. Talente foarte mari pe care nu-i pot uita până astăzi.

I. L.: Da, vă înţeleg, talente adevărate şi împrăştiate, din păcate, pe toate meridianele lumii. Şi dacă vorbim desprte meridianele lumii – atunci aş spune că e tristă, într-un fel, pentru bucovineni această condiţie a vieţii, această lege dură a vieţii – înstrăinarea de meleagul natal – din care motiv dialogul între ei esta atât de rar. Mai ales cu un bucovinean ca Dan Onofreiciuc, care, în pofida celor 9-10 ani ce s-au scurs de când a plecat de pe meleagurile Bucovinei, tot bucovinean a rămas, poate undeva şi mai convins în suflet decât era, revenind acum într-o vizită pe locurile copilăriei. Ce-aţi putea spune de condiţia existenţei care vă desparte de meleagurile natale? Orice ai spune, aici v-a trecut copilăria, adolescenţa, o parte din tinereţe şi nu se poate să vă lase indiferent ceea ce se numeşte dorul de casă.

D. O.: Cu nostalgie în suflet mărturisesc că America e departe, dacă ar fi acolo unde e Austria sau Germania ar fi mai uşor de colaborat cu muzicienii de aici, de acasă. Cu cât e mai departe America, cu atât mai puternică e nostalgia care ne bântuie sufletele. Distanţa în raport cu dorul s-au aşezat direct proporţional.

Am venit cu mare bucurie după nouă ani de înstrăinare, după nouă ani de muncă pe tărâmul culturii acolo, peste ocean. Aş spune că omul la depărtare mare de meleagul natal, la depărtare de familie, de prieteni, de tradiţii, de limbă şi de

muzica poporului său începe să înţeleagă mai bine ce înseamnă a fi bucovinean, ce înseamnă a fi băştinaş al unui astfel de meleag blagoslovit de Dumnezeu, cum este Bucovina.

I. L.: Frumoase cuvinte care ne copleşesc. Probabil, pentru fiecare om locul unde s-a născut, unde a crescut, îi este cel mai drag loc de pe pământ. Nu mai spun că Bucovina, de una singură, este un meleag frumos şi atrăgător, chiar dacă nu ai avea-o la inimă ca meleag natal.

Dragă Dane, ai văzut o lume întreagă, după câte ştiu şi după câte sper că o să ne povesteşti. Observ însă că sentimentul pentru Bucovina a rămas tot acelaşi, statornic şi drag sufletului tău, nu-i aşa?

D. O.: Da, aşa este şi mă mândresc cu aceasta. Între timp, îmi şi mai aduc aminte un moment de învăţătură pentru mine din perioada când eram copil. Mi-o spunea un muzician în vârstă, care m-a şi îndrumat un timp în domeniu. Eu eram de vreo 13-14 ani atunci, el avea vreo 60-65 de ani. Într-o zi mi-a spus: „Niciodată să nu te cobori mai jos de cum eşti. Şi niciodată să nu te ridici mai sus de cum eşti în stare. Niciodată! Acest lucru n-o să ţi-l spună nimeni. La momentul în care ai să înveţi să faci aceste lucruri, atunci o să-ţi ştii valoarea adevărată".

I. L.: Cred că ai însuşit aceste adevăruri de multă vreme, e de fapt ceea ce faci toţi anii la rând, de când te cunosc. Mi se pare că este o bună bucată de vreme de când te cunosc. Ar fi vreo douăzeci de ani de când te cunosc? Cred că da, cu siguranţă că sunt. Dar să revenim, vorbeam despre lucrurile frumoase. Atunci când le rosteşti într-o formulă laconică, cum obişnuieşti dumneata, ele sunt şi cele mai inspirate şi cele mai atrăgătoare.

D. O.: Da, adevărat este, laconismul este un dar. Însă vreau să mai menţionez că uneori, chiar şi cei mai talentaţi oameni nu sunt obişnuiţi să caute şi să găsească cu precizie rostul lor în ceea ce fac. Probabil trebuie să te cunoşti bine pe tine însuţi. Frumos spuneau latinii: „*Cognesce te ipsum*". Trebuie să priveşti la tine însuţi din mai multe unghiuri, să ştii a privi în felul acesta. Într-un cuvânt, trebuie să-ţi ştii locul în toate împrejurările vieţii, dar mai ales atunci când faci artă. Sunt

mulţi muzicieni buni, de exemplu, care nu-şi ştiu locul în ierarhia valorilor. Aspiră la ceva mai sus decât sunt ei înşişi în realitate.

I. L.: Câştigă un loc în ierarhie şi pierde, în acelaşi timp, ceva mai esenţial.

D. O.: Cred că pierde contactul cu sine însuşi în realitate.

I. L.: Şi, probabil, cu nervul muzicii, dacă sunt de profesie muzicieni.

D. O.: Cu personalitatea însăşi, mai curând. Are o mare importanţă dacă omul îşi ştie locul lui în ceea ce face.

I. L.: Dane, mi-amintesc adeseori de convorbirile noastre în care menţionai că ai avut posibilitatea să concertezi mult cu formaţiile din Chişinău. Ţi-au rămas momente impresionante pe care memoria le păstrează până astăzi de la concertele pe care le-ai avut cu colegii din Chişinău?

D. O.: Sigur. Am colaborat cu multe orchestre, începând cu „Ciocârlia" de la Edineţ, care a fost condusă de Ion Popov, cred că o conduce şi până în ziua de astăzi. O amintire din tinereţe, care nu poate fi uitată, este colaborarea cu Dumitru Ciobanu, un violonist de clasă înaltă, încadrat în această orchestră. Bătrânul Dumitru Ciobanu, aşa-numitul între noi muzicienii „moş Metiu", m-a inspirat cu adevărat la începutul carierei mele de interpret. El a fost solist la ansamblul „Ciocârlia" mulţi ani la rând. A fost îndrumătorul multor artişti mari, care şi-au făcut un nume în lumea muzicii, ca, de exemplu, Nicolae Botgros, Caro Airapetean. Toţi aceştia au trecut prin filtrul, prin moara lui moş Metiu, au făcut şcoala lui Dumitru Ciobanu şi au ajuns mari muzicieni. Bătrânul Dumitru Ciobanu avea doi feciori. Anatolie Ciobanu, ţambalagiu şi pianist şi Ion Ciobanu, care a fost şi este unul dintre cei mai buni bracişti din Moldova. Braciul este un instrument muzical numit şi violă. Un instrument intermediar între vioară şi violoncel, care ţine funcţia de acompaniament, ţine secunda în acompaniamentul melodiei. Deci îi zice braci în lumea muzicii, iar cel ce cântă la el e bracist. Ion Ciobanu a fost bracist la multe ansambluri din Moldova. El a colaborat cu Caro Airapetean, cu „Lăutarii" cei vechi, cu orchestra „Joc" în decurs de vreo două decenii şi mai bine.

I. L.: Ce aveţi în vedere când spuneţi „Lăutarii" cei vechi?

D. O.: Când spun „Lăutarii" cei vechi mă gândesc la orchestra condusă de violonistul Mircea Oţelu. Printre ei era şi marele violonist Caro Airapetean din Armenia.

I. L.: Despre Caro desigur că o să avem o pagină aparte şi chiar aş dori să vă întreb mai multe despre acest violonist. Se pare că CD-ul dumneavoastră care s-a produs cu doi-trei ani în urmă şi pe care l-aţi intitulat *Tribute To A Friend (Tribut pentru un prieten)* a fost inspirat din aprecierea şi dragostea care i-aţi purtat-o. După câte am înţeles din corespondenţa semnată de irlandeza Sharon Presley Gnau şi intitulată *A Fitting Tribute to A Friend (Tribut potrivit pentru un prieten)*, care a apărut în revista americană „City Magazine", July 2001, p. 47,52 (Roanoke, Virginia, USA), amintirea celui care a fost Caro Airapetean v-a inspirat să numiţi astfel CD-ul pe care l-aţi scos. E momentul potrivit să spuneţi câteva cuvinte despre cel dispărut.

D. O.: Noi îl numeam Caro Airapetean, dar numele lui adevărat era Garo Hayrabedian. Născut la Erevan, violonist de cea mai înaltă clasă din câţi am cunoscut, care a cântat toate genurile de muzică. Inspirat de muzica populară românească, el a venit în Basarabia să facă muzică. A venit să înveţe de la muzicienii din Basarabia. A cântat în orchestra „Lăutarii", pe timpurile când aici era solist Nicolae Sulac. A înregistrat un progres extraordinar în înţelegerea şi interpretarea muzicii româneşti. S-a întors în Erevan şi a devenit un simbol al muzicii mai

multor popoare. A contribuit la dezvoltarea ariei de întrebuinţare a viorii în orchestrele din Armenia, deoarece acolo instrumentul naţional este zurnaua, un instrument de suflat, apropiat flautului sau oboiului. Odată cu întoarcerea lui în Armenia, vioara şi-a căpătat semnificaţia ei adevărată, ca regină a instrumentelor. El a ridicat arta de a cânta la vioară la înălţimi nebănuite. Cânta toate genurile de muzică populară a ţărilor din bazinurile Mării Negre şi a Mării Mediterane. Caro a cântat ungureşte, a cântat româneşte, a cântat romanţe ţigăneşti, a cântat jazz, a cântat muzică populară.

Mi-amintesc că prin anul 1986-1987 am avut un turneu de vreo zece zile în Erevan cu orchestra „Moldova", la pupitrul dirijoral al căreia se afla maestrul Simion Duja. Am concertat cred că la Centrul de Sport din Erevan, într-o încăpere de vreo 6-7 mii de locuri. Am cântat atunci împreună cu orchestra simfonică şi cea a radioteleviziunii din Armenia, în care Caro era solist violonist. Atunci el a cântat cu noi, cu orchestra noastră, ca solist. A fost o colaborare de neuitat. Am cântat cu dânsul câteva zile, ca doi prieteni, ca doi muzicieni care se înţeleg cel mai bine. Atunci când orchestra repeta în scenă, noi ne împărtăşeam în culise fiecare cu muzica lui. Ne dăruiam muzica unul altuia, fiecare cât o avea în suflet. Dânsul fiind mai în vârstă, a avut de împărtăşit mai mult. A făcut-o cu mărinimie, lăsându-mi nişte amintiri care nu se şterg nici astăzi din memorie. În acele zece zile am învăţat mai mult decât te învaţă o şcoală în decurs de ani de zile.

I. L.: Ce s-a întâmplat cu el, cum s-a stins din viaţă?

D. O.: Date concrete nu avem, dar după cum am auzit a decedat, probabil, în Egipt sau Siria. Asta se întâmplă prin 1997 sau 1998.

I. L.: Acest lucru cred că v-a îndemnat la o datorie de suflet, motiv pentru care aţi şi scos CD-ul pe care i l-aţi consacrat, ca unui prieten adevărat. V-a reuşit această imprimare aşa cum aţi vrut?

D. O.: Cred că acest disc ar fi putut fi şi mai bun, însă pentru cel care îl va asculta, sper să-mi înţeleagă din gândurile care am vrut să le redau prin interpretarea acestor melodii bine cunoscute. Folosindu-mă de ocazie, aş vrea să exprim mulţumirile mele şi pe această cale chitaristului american Andy Friedman, cu care am colaborat şi m-am înţeles atât de bine.

I. L.: Stimate Adam Onofreiciuc, să mai revenim puţin la articolul care a apărut în „City Magazine" din Roanoke (Statul Virginia), în care se menţionează, printre altele: „Adam Onofreiciuc, împreună cu talentatul chitarist Andy Friedman au modelat artistic o paletă sonoră plină de culori a diferitelor influenţe culturale într-un colaj impresionant de muzică plăcută. Noul CD este de asemenea o culminaţie a unui vis şi a unor speranţe, care au încolţit în mintea lui Adam Onofreiciuc încă de când era copil". (Sharon Presley Gnau, *A Fitting Tribute to A Friend* [*Tribut potrivit pentru un prieten*], on „City Magazine", July 2001, p. 47).

Vă rog să spuneţi în acest context câteva cuvinte şi despre oraşul în care locuiţi.

D. O.: Da, am fost plăcut impresionat când a apărut acest articol. Mi-am văzut nişte gânduri împlinite şi mă bucur. Revista „City Magazine" este o publicaţie lunară, una dintre cele mai citite în Roanoke. Toate evenimentele culturale din Statul Virginia sunt reflectate aici. Este o revistă-cheie de cultură.

Cât priveşte oraşul Roanoke, pot să vă spun că este una dintre urbele cele mai muzicale de pe coasta de est a Americii. Avem orchestră simfonică, operă, balet. Există nenumărate ansambluri de jazz şi de folclor. Aici se organizează

festivaluri internaţionale de muzică folclorică, alte festivaluri de jazz şi alte diverse manifestări culturale. De asemenea şi multe concursuri de patinaj artistic. Este un oraş liniştit, care îmi place şi l-am îndrăgit.

I. L.: Şi ca să revenim la discul dumneavoastră, tocmai vroiam să vă întreb dacă nu cumva vreo una dintre melodiile imprimate pe CD-ul *Tribut pentru un prieten* vă aparţine.

D. O.: Nu vreau să spun că îmi aparţine vreo melodie. Poate că am trecut unele pasaje cunoscute prin sufletul meu, dându-le o altă haină sonoră, o altă viziune. Adevărat că sunt nişte aranjamente melodice care îmi aparţin. În rest, sunt melodii cunoscute. Nu sunt un compozitor, însă cred că dacă un muzician poate să facă un aranjament fericit la o melodie veche, să adauge la ce este bun ceva şi mai elegant, atunci are de câştigat atât melodia cât şi ascultătorul.

I. L.: Da, se percepe o trecere printr-un filtru ce ţine de suflet al unor melodii, care au căpătat în interpretarea dumitale o haină nouă, o sonoritate revigorată. Chiar şi *Hora Dance* (*Hora staccato*) (piesa nr. 2) de Grigoraş Dinicu are unele stilizări originale. Nu mai vorbesc de romanţa *Russian Romance* (*Romanţa rusească*) (piesa nr. 9) de Piotr Ceaikovsky, unde se simte atâta eleganţă în linia melodică şi unde într-adevăr te identifici cu adânca pasiune sufletească a marilor artişti ruşi Ceaikovsky şi Puşkin. Considerăm că ai excelat şi în interpretarea melodiilor *Armenian Bridal Song* (*Cântec armean de nuntă*) (piesa nr. 7) şi *Tribute To A Friend* (*Tribut pentru un prieten*) (piesa nr. 15), unde recunoştinţa dumitale faţă de acel care a fost Caro Airapetean te-a făcut să te depăşeşti în interpretare. CD-ul este o reuşită, pentru care vă felicit din suflet.

D. O.: Şi eu vă mulţumesc şi mă bucur dacă am reuşit să fac ceva care să vă placă. Să ştiţi că am imprimat aceste melodii cu toată dragostea, după cum le-ar fi imprimat însuşi Caro…

I. L.: Aş vrea să vă pun acuma o întrebare care e mai puţin obişnuită, şi anume, cum se întâmplă sau cum explicaţi faptul că aţi cunoscut atâtea personalităţi remarcabile din lumea muzicii, cu care aţi avut norocul să colaboraţi. Or, depărtarea dintre Erevan, Chişinău, Cernăuţi, Bucureşti, Budapesta sau Paris poate fi simplificată doar prin formula muzicii, nu-i aşa? În fond, care este steaua ce vă călăuzeşte în muzică, ce vă ţine totuşi în albia muzicii, de ce trăieşte muzica în dumneavoastră? Aţi pornit de la folclorul bucovinean sau muzica clasică v-a înghiţit de la bun început?

D. O.: Am pornit de la muzica bucovineană. Am pornit de fapt de la maestrul Iurie Bleşciuc, de la dumnealui au pornit toate căile mele spre muzica mare. Apoi întâlnirea mea cu Sandor Lacatos de la Budapesta, în iarna anului 1985, a adunat atâta muzică în mine, încât simt şi acum acea vrajă a interpreţilor cu adevărat mari pe care am avut norocul să-i întâlnesc în calea mea. Acest celebru violonist face parte dintr-o dinastie a celor opt primi virtuoşi ai Ungariei. L-am ascultat cum cânta vreo trei ore la rând. Am auzit de asemenea imprimările lui Sandor Deky Lacatos, fiul lui Sandor Lacatos. Şi alt descendent, din cea de-a opta generaţie de muzicieni Lacatos, Roby Lacatos. Cuvintele sunt de prisos pentru a aprecia arta acestor interpreţi. Întâlnirea pe care am avut-o cu acest violonist fantastic, la Budapesta, mi-a marcat memoria. Aşa o seară nu se uită niciodată. Aş zice că ultimul Lacatos, acest mesager al muzicii multor popoare, a şters graniţele care ne despart. Un astfel de muzician nu are nevoie de nici un fel de viză în paşaport pentru a trece de la folclorul unui popor la altul. Reiese că cel mai mare diplomat din lume este muzica.

Fiind atunci la vârsta de 23-24 de ani, pentru mine a fost o revelaţie şi o încurajare, un îndemn pentru anii ulteriori. Mai amintesc aici şi fericita colaborare cu acordeonistul Petre Baranciuc, care se află la Paris. Cu trei ani în urmă l-am întâlnit acolo, el formând o echipă cu un alt acordeonist din Chişinău, Victor Coman, cu contrabasistul Dumitru Robot şi strălucitul clarinetist Valeriu Tacu, împreună cu care am trăit opt zile la Paris o altă revelaţie, produsă de aceeaşi veşnic neschimbată chemare – muzica. O întâlnire după zece ani de despărţire.

Apoi aş menţiona muzica de peste ocean, pe care am ascultat-o şi unde am avut ocazia să cânt cu mari maeştri, precum chitaristul Andy Friedman, chitaristul Henry Brostovsky şi pianistul Vladimir Kromin, care a studiat la Simferopol şi cu mulţi alţii. Am colaborat cu orchestre de muzică pentru clezmer, cu pianişti şi chitarişti brazilieni, muzicieni din Toronto, Canada. Ţin în ultimul timp o strânsă relaţie cu muzicienii locali de jazz, de la Real-to-Real şi alţii. O amintesc aici şi pe violonista Barbara Montero, cu care am colaborat. Contrabasişti, muzicieni experimentaţi, pianiştii Jarry Sayers şi Sussane, soţia lui Jarry – muzicieni profesionişti, care urcă pe scenă aproape în fiecare zi.

I. L.: Vorbeam adineauri despre muzica clasică şi despre interpreţii ei emblematici. Vroiam să vă întreb în acest context despre artistul Sherban Lupu, celebru violonist şi profesor de vioară la Universitatea Illinois (SUA). Îl cunoaşteţi, aţi avut posibilitate să colaboraţi cu el?

D. O.: Din păcate, nu-l cunosc. Dânsul este stabilit la San Francisco, iar eu locuiesc pe coasta de est a Statelor Unite. N-am avut posibilitatea să-l ascult în vreun recital. Tot ce am auzit despre el sunt informaţiile din emisiunile radiofonice sau televizate.

I. L.: Maestrul Sherban Lupu, originar din Braşov, este, după cum spuneam, profesor de vioară la Universitatea Illinois şi a fost concertmaistru asociat la Opera din San Francisco. El este stabilit cu traiul de multă vreme în SUA. Sherban Lupu este membru al Asociaţiei „George Enescu Chamber Players". Laureat al premiului „Opera Omnia" al Institutului Cultural Român şi al premiului „Arnold Beckam", acordat de Universitatea din Illinois. Doctor Honoris Causa al Universităţii din Cluj-Napoca, artistul Sherban Lupu are o dragoste nemărginită pentru ţara în care s-a născut, un respect şi o admiraţie profundă pentru muzica rurală şi pentru interpreţii ei profesionişti. În unul din interviurile sale el mărturisea: „Apropiindu-mă de rădăcini, mi-am dat seama că folclorul românesc de virtuozitate violonistică este strălucitor şi inegalabil în lume".

La sfârşitul lui iunie 2004, celebrul violonist şi-a lansat la Muzeul Ţăranului Român din Bucureşti un CD, intitulat *Sherban Lupu şi virtuozii ţărani din România*, unde a susţinut un strălucit recital pe viu cu lăutari din Maramureş, Ţara Oaşului, Bihor, nordul Moldovei (Bucovina), Muntenia şi Oltenia. Acest proiect, CD-ul şi concertul susţinut cu cei mai buni dintre lăutarii români în viaţă, este o urmare a îndelungatelor eforturi ale maestrului în cadrul muzicii enesciene şi celei a lui Bela Bartok.

Sherban Lupu este cu siguranţă violonistul emblematic care deschide secolul al XXI-lea cu o viziune de interpretare a muzicii româneşti cu totul aparte, mizând pe profesionalism, profunzime şi tehnică. Poate unicul dintre muzicienii contemporani, care fiind un violonist de formaţie clasică, este preocupat de mondializarea tezaurului violonistic românesc.

II.

D. O.: *Mulţi mă întreabă de ce apropierea mea de muzică, de vioară este*

diferită de cea a altor muzicieni.

I. L.: Adică relaţia, intimitatea dumneavoastră cu instrumentul. Şi eu aş vrea să vă formulez această întrebare. Care este relaţia dumneavoastră personală, intimă, cu vioara, cu această regină a instrumentelor?

D. O.: Este o întrebare care de mulţi ani aş dori s-o discut cu cineva, mai ales cu muzicienii care au tendinţa de a fi în competiţie sau măcar cu vreun prieten al muzicienilor, cum sunteţi dumneavoastră.

I. L.: Încântat de aprecierea dumneavoastră la adresa mea, însă aş vrea să revin la întrebare. Cum v-a cucerit acest instrument şi cum aţi reuşit să fiţi dominat pe parcursul întregii dumneavoastră tinereţe de această cutie fermecată?

D. O.: Mulţi muzicieni profesează respectând forma. În majoritatea cazurilor, însă, instrumentul „tuşeşte". E parcă pus la o muncă silnică.

I. L.: Are ftizie instrumentul uneori, asta vreţi să spuneţi, nu-i aşa?

D. O.: E bună remarca. Însă această boală poate fi învinsă cu anii şi experienţa acumulată. Este o problemă foarte delicată, care nu se predă uneori nici în şcoală şi nici în instituţiile superioare de muzică, ci se însuşeşte odată cu trecerea anilor şi cu faptul bine demonstrat: toată dragostea faţă de instrument se conjugă cu o muncă titanică, peste care nu poate să treacă nici un interpret de valoare. Apoi, o mare importanţă o are experienţa colaborării, contactul cu interpreţi de valoare, de la care ai ce învăţa.

Aş zice că modelul de competiţie în muzică nu e cea mai bună şi reuşită cale de a deveni muzician. Chiar şi la profesioniştii de pe scenă. Desigur, nu suntem împotriva concursurilor, însă o competiţie de altă natură, care ia uneori amploare între muzicieni nu e prea sănătoasă. Aptitudinea de a cânta la vioară sau la un alt instrument, nu ar trebui să constituie o competiţie în sine, o alergare la o sută de metri cu bariere, ci un dialog intim cu acest instrument. Profesorii şi maeştrii experimentaţi ar trebui să ia în vedere acest lucru, fiindcă în concepţia copilului rămâne imprimată întrecerea între persoanele care fac acelaşi lucru, în cazul dat între aceia care cântă la vioară. Prin întrecere se produc mulţi muzicieni şi astfel rămân doar cu această concepţie şi mai departe în viaţă, fără a medita asupra unei modalităţi originale, artistice dacă vreţi, de a reda o bucată muzicală. Când un muzician bine şcolit devine deţinătorul premiului întâi la o alergare de o sută de metri cu bariere, metaforic vorbind pentru muzicieni, acesta nu se poate compara cu un violonist care este pregătit sau destul de inspirat pentru a da viaţă unei romanţe, de exemplu, care să meargă la inima ascultătorului. Or, la interpretarea unei romanţe sau a unei doine nu cred că se poate lua premiul întâi la suta de metri cu bariere. De aceea vreau să menţionez că ar fi bine să se explice copiilor noţiunea care se rezumă, după părerea mea, la postulatul că muzica vine din suflet şi nu din competiţie. Astfel multe talente care se pierd, se consumă în zadar, mistuiţi de patima şi febrilitatea competiţiei ar putea fi salvate pentru marea muzică.

I. L.: Şi nu ar fi ucise chiar în faşă.

D. O.: Exact.

I. L.: Aşadar, dacă rezumăm cele spuse, relaţia dumneavoastră intimă cu vioara nu constă în competiţia de a fi primul în interpretare, ci această interpretare, care devine până la urmă artă, trebuie să treacă mai întâi prin sufletul celui care ţine arcuşul în mână.

D. O.: Da, aşa ar trebui să fie, muzica trebuie trecută de acolo de unde porneşte – din centru – prin suflet, prin filtru şi degetele care trebuie să o reflecte exact, în concordanţă deplină cu îndemnul sufletului, trebuie s-o facă nu în favoarea

competiţiei, ci ascultând de chemarea inspiraţiei, pornită din dragostea pentru muzică, din profunzimea sentimentului, conjugate cu perfecţiunea şi exactitatea interpretării.

I. L.: Extrem de interesantă gândirea dumneavoastră în ceea ce priveşte felul de interpretare, modul de interpretare, viziunea fiecărui artist şi apropierea lui de lucrarea pe care trebuie s-o interpreteze. Mă gândesc în acest moment la maniera de interpretare a lui Rahmaninov a unor bucăţi din Chopin sau Schumann. El proceda fără să acţioneze pedala la pian, pentru a scoate, de exemplu, un legato sau un staccato. În acelaşi timp, un pianissimo sau un forte (mezzo-forte) le realiza atât de strălucit, nu numai datorită întinderii mâinilor şi a atacului elegant al degetelor, ci şi cu intuiţia interioară de mare artist. E pe aproape această tehnică şi pentru vioară?

D. O.: Exact, e un secret pe care ar trebui să vi-l divulg, mi l-au transmis şi mie alţii, printre care maeştri mari. Când violonistul ia arcuşul în mână nu trebuie să aibă senzaţia că a luat un instrument mort în mână, o şurubelniţă sau altceva. Adevărat, arcuşul este şi el un instrument fizic, dar pe care trebuie să ştii să-l poţi domestici.

Unii muzicieni cântă pentru prestigiu şi alţii de frica competiţiei, după cum am mai spus. Şi unii şi alţii nu cred că ar avea dreptate, şi la unii şi la alţii se cuibăreşte frica în suflet. Şi atunci când sufletul este stăpânit de frică, el nu poate prinde aripi. Sufletul nu ar trebui să fie prieten cu frica, mai ales la muzicienii interpreţi.

I. L.: Am înţeles ceea ce ai vrut să ne sugerezi, şi anume, că în muzică libertatea are o mare importanţă. Ca, de altfel, şi în alte activităţi creatoare.

D. O.: Păi muzica de la libertate şi vine. Dacă la alte instrumente muzicale degetele vin în contact direct cu claviatura, atunci la vioară e mult mai complicat. Sau la violă, violoncel, la contrabas. Există o relaţie: arcuş-coardă-degete şi gând. E o sincronizare a câtorva factori, care trebuie să funcţioneze cu precizia unui mecanism de ceas, precum un ceas elveţian. De aceea vorbeam de o depăşire a fricii şi a stării de competiţie. Rămaşi la nivelul acestor stări de lucruri, muzica pură este ucisă. De altfel, remarca pe care o făceam în legătură cu aceste taine ale viorii nu o întâlnim la fiecare pas. Măiestria vine greu, dacă vine până la urmă.

I. L.: Aţi dat un sfat muzicienilor, o remarcă în numele muzicii şi cred că faceţi de-o viaţă acest lucru, explorând tainele artei de a cânta la vioară.

D. O.: Sper că în viitor, cine o să aibă curajul de a înţelege aceste lucruri, se va elibera de un mare beteşug. În momentul când muzicianul se eliberează de starea de frică în faţa instrumentului şi de starea de competiţie, apropierea de instrument devine alta, frica dispare şi interpretul e pe cal alb. Aş putea da şi o comparaţie. Aşa cum un călăreţ are un cal alb şi dacă se teme de el, îl mângâie doar, îi dă de mâncare, îl îngrijeşte şi niciodată nu-l încalecă. Aşa şi un violonist care are o vioară veche, nobilă, şi niciodată nu cântă la ea liber, inspirat. Frica de a încăleca un cal alb e mare, riscul de a nu-ţi frânge şira spinării e şi mai mare. Riscul este mare, dar şi merită. Beteşugul şi riscul trebuiesc depăşite. Realitatea este că acest lucru necesită ani de zile de experienţă, curaj şi muncă titanică. Dacă depăşeşti aceste neajunsuri, ajungi unde ţi-ai pus în gând, te ascultă lumea cu drag, iar dacă nu le depăşeşti, rămâi pentru toată viaţa cu gelozia că cineva a cântat mai bine decât tine. Leacuri pentru bolile de acest gen sunt un profesor bun, un îndrumător adevărat şi exerciţiul zilnic. O disciplină de fier şi o muncă enormă.

Un prieten al meu, ca să facem şi o glumă, spunea adeseori: „Băieţi, scoateţi-

vă mănuşelele de pe mâini şi cântaţi”. Cine are curajul, posibilitatea şi puterea de a scoate aceste mănuşi, acela cântă cu adevărat.

I. L.: Dragă prietene Dan, acum aş vrea să atac o întrebare care mă tulbură de mulţi ani. Şi anume, este vorba despre dinastiile de muziceni din Bucovina. Ştim cu toţii că în Ţara de Sus a Moldovei au existat, începând chiar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mai frecvent însă în secolul al XIX-lea, dinastii întregi de lăutari. Acum, când am păşit peste pragul secolului al XXI-lea, am certitudinea că discut cu unul dintre ultimii descendenţi ai lăutarilor de odinioară. Ce binevoieşte să spună Dan Onofreiciuc despre muzica lăutărească de la noi, din Bucovina. Mai continuă ea o tradiţie sau nu?

D. O.: Eu cred că da. Tradiţiile lăutăreşti au început să se revigoreze la noi în Bucovina cu vreo 40-50 de ani în urmă. Tradiţiile mari, influenţele mari, care s-au reluat peste arcul anilor, nu au putut să dispară definitiv. Ele au putut fi reluate şi revizuite de lăutarii cei mai aproape de noi în timp. Să ne aducem aminte de regretatul violonist Ion Drăgoi, de violonistul Mihai Botofei, de violonistul Florea Cioacă, să ne aducem aminte de ţambalistul Tony Iordache. Eu cred că astfel de talente se nasc rar şi lasă o urmă pe pământ. Apoi au venit Dumitru Ciobanu de la Edineţ, despre care am mai amintit, succesorul lui, Ion Popov. Şi în cele din urmă, ajungem şi la bucovineni. Aici îl amintim în primul rând pe Iurie Bleşciuc. Din capul locului vreau să menţionez că muzica lăutărească din Ţara de Sus a Moldovei, cum aţi numit-o, cunoaşte în maniera ei de interpretare influenţa unor astfel de muzicieni ca Sandor Lacatos din Ungaria, cunoaşte influenţele muzicii bulgarilor şi a sârbilor, a unui Radimir Tokici, Gora Dughici, care şi-au adus contribuţia lor în tradiţia lăutărească, preluată în parte şi de lăutarii din Ţara de Sus a Moldovei. În acest context nu trebuie să uităm şi de influenţa stilului interpretativ preluat de la Chişinău, de la un Dumitru Blajinu, Nicolae Botgros, Ignat Bratu şi mulţi alţii. Apoi bucovinenii despre care am vorbit mai la început. Trompetistul Gheorghe Grosu din Mologhia, care a făcut foarte mult pentru Bucovina şi, desigur, un învăţător care ne-a îndrumat pe noi, pe toţi – violonistul Ion Cocea de la Voloca, care are un fecior, Lucian Cocea, solist violonist şi în acelaşi timp al doilea dirijor în orchestra „Fluieraş”, cât şi fiica lui Ion Cocea, Dina Cocea, cunoscuta actriţă din Chişinău, de o profundă factură lirică şi dramatică. Şi nu în ultimul rând, instrumentiştii din Hliniţa, muzicienii din Crasna, de la Horbova şi Herţa, din Voloca, despre care am mai amintit, din satele din împrejurimi şi din Cernăuţi.

I. L.: Este acea dinastie, vreţi să spuneţi, care formează familia înaintaşilor sau a celor din generaţia lui Dan Onofreiciuc? Există, aşadar, o tradiţie lăutărească, preluată şi perpetuată de către instrumentiştii de astăzi?

D. O.: Desigur, tradiţia în primul rând, fiindcă dacă vorbim despre dinastii, nu fiecare familie este o familie de lăutari din tată-n fiu, ci doar ici-colea, în unele familii a apărut câte un instrumentist de forţă, care formează, în ultimă instanţă, marea familie-dinastie a lăutarilor în general.

I. L.: Dacă ne gândim la dinastiile adevărate de lăutari, nu întâlnim des astfel de familii ca cea a lui Grigoraş Dinicu sau altele. Talentele nu descind neapărat numai din dinastii.

Mă gândesc şi îndrăznesc să vă întreb care sunt începuturile muzicale ale familiei Dan Onofreiciuc, de unde a pornit el şi cine i-au fost dascălii viorii?

D. O.: Muzicienii pe care i-am numit mai sus sunt acei cu care am venit în contact când am început şi eu să cânt, la vârsta de 10-13 ani. Întâi am cântat cu cei din Voloca, cu Ion Poclitar, cu Gheorghe Grosu din Mologhia şi cu fratele meu drag, violonistul Ioniţă Onofreiciuc, cu ţambalagiul Ilie Onofreiciuc, cu care nu suntem rude apropiate, cu toate că purtăm acelaşi nume. Familia Onofreiciuc poate nu constituie o dinastie întreagă, însă suntem trei fraţi care am devenit muzicieni: Ioniţă, Cornel şi cel care vă vorbeşte.

În copilărie cântam pe la nunţi, după cum spuneam. Acolo să ştiţi că se călesc adevăraţii lăutari. Acolo se antrenează şi urechea celor care o au cu adevărat. Cea mai bună şcoală de maturizare a unui lăutar a fost dintotdeauna cântările cu orchestra la nunţi şi la diferite alte petreceri. Ele erau un fel de Scylla şi Caribda pentru viitorii interpreţi. Dacă un instrumentist le trecea cu bine, înseamnă că el putea să-şi croiască un viitor şi în arta interpretativă. Nu mai spun că aici orice muzicant avea posibilitatea să-şi descopere şi calităţile sale umane. Şi iarăşi îl invoc pe muzicantul Gheorghe Grosu, trompetistul emblematic din Mologhia, despre care am mai amintit nu odată. Dânsul nu a părăsit muzica nici atunci când a rămas fără ambele picioare. Am cântat cu el când era sănătos, apoi când era fără un picior şi atunci când nu avea ambele picioare. Era un om extraordinar. În tinereţea lui fusese dirijor de orchestră militară în România. Apoi s-a stabilit în Mologhia lui dragă. Am învăţat multe lucruri de la el. Pe la vârsta de treisprezece ani ai mei dânsul îmi prezicea că voi ajunge muzicant. A spus-o cu profeţie. De atunci am învăţat un lucru pe care vi l-am destăinuit mai înainte, adică acela de a-ţi cunoaşte valoarea prin muncă şi de a-ţi şti locul tău exact în ceea ce faci, clasamentul tău personal. El m-a învăţat cum să înfrunt umilinţa şi cum s-o înving în meseria de muzician. Din acel moment am luat-o foarte în serios şi cred că şi astăzi mă conduc după această lege: dacă munceşti cu adevărat şi ai har de la Dumnezeu, atunci poţi învinge. „Capul plecat, sabia nu-l taie” în muzică nu are nici un sens. Aici trebuie să lupţi şi dacă eşti înzestrat cu talent şi pe deasupra munceşti enorm, trebuie să învingi până la urmă.

I. L.: Ce puteţi spune despre violonistul Ilie Miskiy, or vorbeam despre muzicienii din Cernăuţi şi nu se cade să trecem peste acest talent, care a îndrumat mulţi violonişti tineri.

D. O.: N-am avut ocazia, din păcate, să cânt cu dl Miskiy. Ştiu că este un muzician de categorie superioară. Soarta nu ne-a oferit posibilitatea să ne întâlnim pe o singură scenă. El a cântat cu mulţi dintre muzicienii bucovineni pe care i-am menţionat. Eu nu am avut ocazia să cânt cu dumnealui. Am cântat însă adesea cu Iurie Bleşciuc. La vârsta de 13-14 ani, cum vă spuneam, eu cântam pe la nunţi cu o formaţie de instrumentişti din Voloca şi din Cernăuţi. În această formaţie domnul Bleşciuc cânta la trompetă. Din când în când lua vioara în mână, şi atunci să vedeţi minunea! Muzica trăia cu adevărat sub arcuşul şi degetele lui. Acele

momente, când îl ascultam şi cântam împreună cu el, mi-au fost mai târziu un adevărat îndemn profesional. Nu pot uita momentele de înaltă trăire sufletească pe care le încercam atunci când îl auzeam cântând. El cânta din suflet, a fost şi este foarte apreciat de noi. Bucovina trebuie să se mândrească cu muzicanţi aşa ca Iurie Bleşciuc. La vârsta lui de 73 de ani are o performanţă uimitoare. Îşi menţine o formă, un stil în interpretare de invidiat. Mă bucur foarte mult pentru această ţinută a lui şi îmi doresc şi mie ca la o anumită vârstă să fiu în stare să cânt tot atât de bine.

Dacă ar fi să fac o apreciere, o ierarhizare a valorilor interpretative din Bucovina la ora actuală, ca simplu spectator, sigur că l-aş nominaliza pe Iurie Bleşciuc ca unul care deţine întâietatea în arta de a stăpâni vioara. Fără a lua în ecuaţie, bineînţeles, generaţiile tinere. Tinerii mai au mult de învăţat pentru a atinge performanţa unui interpret cum este violonistul Iurie Bleşciuc. Cred că e timpul ca generaţiile tinere să facă un rezumat, o estimare a adevăratelor valori.

I. L.: La întrebarea pe care vroiam să v-o formulez şi la care dumneavoastră aţi răspuns anticipat, referitor la faptul care ar fi primul între violoniştii din Bucovina la ora actuală, am primit deocamdată răspunsul unui spectator, bineînţeles, nu a unuia de rând, ci a unui spectator ales, rafinat. Acum am dori să auzim şi răspunsul unui profesionist, al unui violonist.

D. O.: Răspunsul violonistului este următorul: dacă aţi avut în vedere altceva, atunci eu am spus-o de la bun început că am lăsat competiţia de mulţi ani. Ca să mă înţelegeţi mai bine, adaug că eu nu mă plasez nici pe locul întâi, nici pe locul doi, nici pe cel de-al treilea. Când omul e liber de competiţie, el devine indiferent faţă de clasament. Atunci el cântă din suflet, liber, ascultând de chemarea inspiraţiei.

I. L.: Domnule Dan, am discutat multe probleme despre arta sunetelor, aţi ajuns la o vârstă a maturităţii ca artist profesionist, viaţa v-a oferit până acum, după câte am înţeles, posibilităţi poate unice de a întâlni oameni aleşi, artişti mari, muzicieni de clasă, încât sunteţi îndreptăţit de a da un răspuns prompt şi pe neocolite la o întrebare care se impune, i-a venit timpul în cadrul dialogului nostru.

Care este părerea dumitale despre arta interpretativă românească, arta muzicii instrumentale de azi, din Bucovina. O vedeţi pe o linie de ascendenţă sau o vedeţi stagnând din atâtea şi atâtea motive, mai ales acum, când cultura s-a plasat, din păcate, printre ultimele preocupări ale societăţii contemporane. Sau să zicem, muzica interpretativă a cam degradat, invadaţi fiind cu toţii de zi cu zi de o manelizare totală a ariei intereselor noastre muzicale. În sfârşit, arta interpretativă românească din Bucovina mai are vreo perspectivă? O întrevedeţi la orizonturi, va mai supravieţui?

D. O.: Aş zice că muzica în Bucovina, muzica interpretativă de aici, lasă mult de dorit. Mulţi muzicieni au abandonat-o din motive diferite. Acoperiri fiecare are sau le invocă dacă nu le are. Justificări adevărate însă nu are nimeni.

Părerea mea este că muzicienii care merită să profeseze trebuie să lase la o parte acoperirile, diferitele invocaţii şi scuzele care se pot inventa la fiecare pas şi să se întoarcă la muzică. Eu sunt convins pe deplin că muzica este o artă care nu poate fi abandonată. O spun cu certitudine, eu care am trecut prin atâtea încercări şi care am reuşit să învinge multe greutăţi în numele acestei arte.

Or, după ce ai făcut 10-14 ani de şcoală şi ai învăţat ceva, nu găsesc o justificare pe care ai putea s-o foloseşti pentru a abandona această artă, la care s-a ajuns cu atâta efort şi muncă. Şi apoi un muzician adevărat nu abandonează niciodată muzica.

Avem talente extraordinare în Bucovina, avem un potenţial pe care mai rar îl poţi întâlni. Cred că totuşi ceea ce ne lipseşte nouă aici este subvenţia, susţinerea materială a muzicii. Însă vedeţi dumneavoastră, asta a fost şi este o problemă eternă. Pentru ca să trăiască, să aibă viaţă, muzica are nevoie de scenă. Scena, la rândul ei are nevoie de susţinere materială. În baruri, în cafenele şi în buticurile lui „badea Toadere", de exemplu, muzica nu are nici un viitor. Ea are nevoie de scenă, de marea scenă. Scena e unicul loc unde se poate afirma muzica.

De ce nu înaintează acum, de ce s-a cam „stins viaţa falnicii" Bucovine muzicale, e greu de spus. N-aş putea spune exact ce s-a întâmplat, însă ceva se întâmplă. Lipseşte un patronaj asupra muzicii. El trebuie să se restabilească. Dacă boierii lipsesc, muzicanţii nu mai au cui să cânte, iar dacă boierii nu plătesc, muzicanţii nu mai cântă. Or, în ziua de astăzi, vorba ceea, pe cât plăteşti pe atâta ţi se cântă. E trist, dar acesta este adevărul şi noi trebuie să-l spunem deschis.

I. L.: Să mai umblăm pe la subtilităţi, cu permisiunea dumneavoastră. De aceea vom îndrăzni să întrebăm, cum a găsit violonistul Dan Onofreicuic starea culturii, în general, din Bucovina, după o lipsă a domniei sale de 9-10 ani. La un clasament mai înalt sau la nivelul cum o ştia când a plecat?

D. O.: Ca muzician aş dori să spun un cuvânt de încurajare pentru colegii şi mulţi dintre ei prietenii mei şi nu să fac o analiză de caz. Aş adăuga doar un gând, care mi se pare a fi de primă urgenţă. Până nu s-a pierdut arta interpretativă de tot, ar trebui să se ia măsuri corespunzătoare. Doresc, după cum vedeţi, să fiu de partea muzicienilor şi nu a celor ce critică şi invocă motive neîntemeiate.

Dacă aş şti că ajut muzica interpretativă din Bucovina rostind aceste cuvinte de încurajare, le şi spun cu toată încrederea. Însă, în acelaşi timp, o ştim cu toţii foarte bine, că muzica, pentru ca să trăiască, are nevoie nu de cuvinte de încurajare, ci de susţinere materială.

I. L.: Dragă Dane, ce înseamnă pentru tine talentul, este un lucru înnăscut sau este ceva muncit?

D. O.: Eu aş zice că este un dar de Sus, care este alimentat de o pornire lăuntrică, îmbinată cu o dragoste nemărginită pentru ceea ce vrei să faci şi restul este muncă. Muncă cât încape, mai ales pentru un muzician. Munca, după cum se ştie, stă la baza oricărui talent.

I. L.: Când a ajuns violonistul Dan Onofreiciuc să înţeleagă că de fapt nu mai are cale-ntoarsă de pe drumul muzicii. Muzica l-a ales pe el sau el a ales muzica?

D. O.: După 33 de ani de experienţă. De fapt, dacă am lua distanţa de la 7 ani până la 40, câţi îi am acum, atunci îmi rămân 33 ani de muncă, de căutări a unui stil de interpretare, a unui drum al meu, de preferinţă nebătătorit. Abia după 33 de ani de experienţă muzicală am înţeles că viaţa mea nu ar avea nici un rost fără câteva ore de exerciţiu în fiecare zi, fără muzica de toate zilele, fără scenă, fără prieteni muzicieni. Nu ar avea pur şi simplu nici o valoare.

După părerea mea, fiecare muzician trăieşte zilnic cu întrebarea aceasta, e tentat de ea în orice clipă. Face sau nu face să continui? Mergem mai departe sau ne oprim, avem destul? Dar când priveşti înapoi şi vezi că ai avut curaj şi cineva te-a susţinut, vezi nişte rezultate concrete, atunci îţi vezi de drum înainte. În acest moment neapărat mai intervine ceva. Dacă sufletul ţi-e plin de muzică, tot ea, muzica, te împinge înainte. Şi atunci te trezeşti că nu mai ai timp să abandonezi. Chiar dacă ai vrea. E o chemare tainică, interioară, muzica. Până la urmă înţelegi că asta îţi este calea, soarta, distanţa pe care trebuie s-o parcurgi.

I. L.: Maestre, din câte mai ţin minte, din întâlnirile noastre vechi şi pline de parfumul amintirilor, romanţa deţinea un loc aparte în repertoriul dumitale. Oare

a mai rămas şi astăzi să te încânte, să te domine cântecul orăşenesc, acest gen de chanson, care nu face altceva decât să aline sufletul şi să-ţi trezească amintirile? De ce romanţa?

D. O.: De ce romanţa, mă-ntrebaţi? În primul rând vreau să spun că ea trece prin suflet. Eu cred că romanţa este unul dintre cele mai alese genuri din toate timpurile. Sau poate că mi-a venit timpul romanţelor, cu toate că nu înclin încă spre bătrâneţe. Oricum, ea este genul meu preferat. Tot ce cânt trece prin suflet şi se toarnă-n amintiri… Simt că în romanţă îmi găsesc modalitatea de exprimare în ultimul timp.

I. L.: Romanţa este o treaptă de evoluţie pe care o atingi în muzică sau este mai curând o chemare?

D. O.: În toată lumea se cântă romanţa. Iar în lumea mare, romanţa românească, cea lăutărească, cântecul de oraş, este înţeleasă cel mai uşor. Dacă vorbim despre o piaţă internaţională a muzicii, atunci mărturisesc că mie mi-a fost cel mai uşor să scot romanţa pe piaţa internaţională, la aprecierea străinilor. Din totalitatea muzicii româneşti, romanţa, a fost înţeleasă în primul rând. Ea este înţeleasă mai bine şi în acelaşi timp este aplaudată mai bine. În fine, dacă cineva vorbeşte despre muzica românească în America, chiar şi în Europa, atunci romanţa trece pe planul din faţă.

I. L.: Probabil din motivul că romanţa are o deschidere mai mare decât o horă sau o doină, care au un circuit şi o expresie pur naţionale.

D. O.: Romanţa este o modalitate de exprimare pe plan internaţional, ea tinde spre universalitate. Dacă vrem să ne explicăm şi să fim înţeleşi, atunci prin romanţă este cea mai scurtă cale care duce spre inima ascultătorilor. Cu romanţa, noi, românii, putem păşi înainte.

I. L.: Care sunt interpreţii dumneavoastră preferaţi de romanţe?

D. O.: În primul rând trebuie s-o numim pe inegalabila Maria Tănase. Dar cea mai aproape de sufletul meu este Ioana Radu. Repertoriul romanţelor româneşti interpretate de această cântăreaţă mă copleşeşte. Dacă vorbim despre romanţă ca despre un gen universal, atunci nu e de neglijat şi romanţa rusească. Aici aş numi-o pe interpreta mea preferată, cântăreaţa Alla Boianova. Sufletul ei este mai mare decât vocea. Eu cred că ea posedă o cultură elevată a vocii, încât atunci când atacă sunetul, o face într-un mod foarte delicat, într-un pianissimo care se lasă ascultat şi dirijat. Ea face parte dintre cântăreţii care nu-şi demonstrează puterea diapazonului, ci operează cu puterea emoţiei. Ea nu strigă, nu afişează romanţa, ci o simte şi o redă cu o fineţe aleasă.

În America acest gen de muzică are o mare deschidere. Şi acolo se cântă romanţa, romanţa clasică. În general, interpreţii de romanţă, dacă ei sunt veritabili, aproape că nu se deosebesc în ceea ce vor să redeie prin cântecul lor, prin mesaj. Fie că o ascultăm pe Ioana Radu sau pe Gică Petrescu, cântând despre Bucureşti sau Ella Fitzgerald cântând despre Paris, efectul rămâne acelaşi. Romanţa rămâne romanţă.

I. L.: Da, muzica e mai privilegiată decât literatura, cu siguranţă. Vă dau câteva exemple. Pentru a înţelege şi a recepta pe un Marin Preda, pe un Liviu Rebreanu, pe un Augustin Buzura, opera lor trebuie mai întâi tradusă. E o cale mai lungă şi mai anevoiasă spre inima şi mintea cititorului de altă limbă. Pe când muzica, în cazul dat romanţa, merge direct la inima ascultătorului. Ea nu trebuie tradusă pentru a fi receptată.

Şi totuşi, cum înţelege un francez sau un american o melodie a căluşarilor, o

bătută sau o doină? Cum este receptată muzica românească în lume, prin locurile pe unde aţi avut posibilitatea să ţineţi atâtea concerte, în capitalele mari, în oraşele muzicale?

D. O.: Vorbeam şi mai sus de receptarea muzicii româneşti. Sigur că orice melodie interpretată cu măiestrie este în primele momente ascultată. După aceea, depinde ce fel de public este în faţa ta şi ce fel de gen de muzică interpretezi. În America, de exemplu, pentru a capta atenţia ascultătorului până la sfârşitul recitalului, care durează ca şi la noi, 1,5-2 ore, trebuie să recurgi la melodiile care au o deschidere către sentimentele general-umane – şi atunci recurgi la romanţă. Fără îndoială, cel ce apare cu vioara în mână în faţa unui public select, trebuie să fie un virtuos, pentru ca să fie ascultat până la capăt. Nu trec cei care sunt intermediari. Să vă spun acum, într-un stil mai sarcastic, o părere a mea, poate şi subiectivă. Eu cred că muzicienii sunt de trei categorii: prima categorie sunt cei care trăiesc cu dorinţa de a ajunge cineva şi sunt stăpâniţi de gelozie că nu pot ajunge ceea ce-şi doresc, a doua categorie sunt cei care trăiesc cu frica de instrument, fiindcă nu-l stăpânesc şi în a treia categorie intră cei care ajung la desăvârşire şi cântă din suflet, adică muzicienii performanţi. Dacă nu cânţi din suflet, nu eşti ascultat. Slavă Domnului, nu am această soartă. Şi apoi, mai există un cuvânt al nostru, înţelept din cale-afară, vorba ceea: cât pui, atâta iei!

I. L.: Îndrăznesc să cred că cei care intră în categoria a treia poate nici n-au trecut prin gelozie şi prin frică, adică n-au parcurs cele două etape de început.

D. O.: Toţi trec prin aceste etape, dar puţini ajung la performanţă.

Vreau să vă rog să includeţi în această convorbire a noastră, în acest clasament, să-i spunem aşa, pe domnul Nicolae Hacman, despre care vroiam să vorbesc aparte, ca despre unicul care a mai rămas în Bucovina dintre cei care mai cred încă în viitorul muzicii interpretative de toate genurile. Dânsul desfăşoară aici o activitate de necrezut, cu un efort enorm şi cu o dragoste de muzică extraordinară pentru plaiul bucovinean, reuşind să facă lucruri demne de laudă în zilele noastre. Dumnealui ţine piept condiţiilor care s-au creat, când muzica şi în general arta se află într-o situaţie penibilă, fiind lipsită de susţinere materială şi de orice înţelegere a faptului că fără cultură nici o naţiune nu are viitor. El dirijează una din ultimile orchestre profesioniste de muzică populară de aici, din Bucovina. În genere, mă miră faptul cum se întâmplă că până acum un muzician ca Nicolae Hacman nu a beneficiat de înţelegere din partea autorităţilor şi nu a fost răsplătit pentru munca sa uriaşă pe tărâmul artei, acordându-i-se cel puţin titlul de artist emerit al Ucrainei.

Mă bucur că ne-am întâlnit de mai multe ori în această venire a mea. Odată fiind invitat ca membru al juriului la Festivalul-concurs muzical-folcloric în memoria lui Vasile Tovarniţchi, intitulat „Comoara neamului” (octombrie 2003), sponsorizat de domnul Nicolae Zahariuc din Chicago, actualmente cetăţean al SUA, membru al Comunităţii Libere „Baştina” de acolo, originar de fapt din Carapciu. Întregul festival care a avut loc la Liceul „Mihai Eminescu” din Carapciu (director Eugen Tovarniţchi) a fost acompaniat de către orchestra de muzică populară „Plai”, condusă de maestrul Hacman. Şi a doua întâlnire a avut loc la Cernăuţi, când împreună cu câţiva profesori de la şcoala muzicală, am cântat cu Nicolae într-un cerc restrâns, cunoscându-ne reciproc şi mai bine decât ne ştiam. El cânta la vioară iar eu l-am acompaniat la pian şi invers. A fost o improvizaţie plăcută. O improvizaţie între prieteni vechi. Este un om deosebit şi un muzician foarte bun.

I. L.: Domnule Dan Onofreiciuc, m-a impresionat înâlnirea pe care aţi avut-o

cu colegii dumneavoastră din Chişinău, în toamna anului 2003. Am înţeles că au venit să vă vadă atunci aici la Cernăuţi, în scurta dumneavoastră şedere, de care am beneficiat cu toţii. Spuneţi câteva cuvinte despre dumnealor, mi-au părut a fi nişte oameni simpatici şi adevăraţi prieteni, de vreme ce au venit un drum atât de lung pentru a vă revedea. Mi s-a părut de-a dreptul impresionant acest lucru.

D. O.: Da, băieţii de la Chişinău erau clarinetistul Valeriu Tacu, pe care l-aţi mai cunoscut, el e cu sediul mai mult în Franţa, decât la Chişinău, apoi Petrică Plugaru, profesor de clarinet la liceul de muzică din Bălţi şi Gheorghe a lui Toader Ştefaneţ, profesor de clarinet de treizeci de ani şi mai bine la acelaşi liceu din Bălţi. Gheorghe a lui Toader Ştefaneţ este un vechi prieten al meu, el este tată a doi feciori, Edgar Ştefaneţ şi Marcel Ştefaneţ, doi dintre cei mai buni solişti din orchestra „Lăutarii" din Chişinău. Lui Marcel i-am fost la timpul său îndrumător şi eu. Spun acest lucru cu mândrie, fiindcă ambii au ajuns nişte virtuoşi ai viorii, tatăl lor având cu ce se mândri. Ştefaneţii formează, în general, o dinastie de muzicieni. Îl amintim aici pe Anatol Ştefaneţ, care cântă la violă, la braci, cum am mai spus că-i zice acestui instrument, în orchestra „Lăutarii" şi Alexandru Ştefaneţ, la fel un excelent violonist din orchestra „Lăutarii". Cu ei a venit şi Vladimir Ţurcanu, profesor la clasa de ţambal de la liceul de muzică din Bălţi, un acompaniator extraordinar de talentat. Mi-a fost dirijor la timpul său, un muzician care cânta la mai multe instrumente, cu un stagiu de peste treizeci de ani de activitate artistică. Au fost foarte drăguţi, au venit la Voloca, am stat cu ei de vorbă, ne-am adus aminte de timpurile frumoase care au trecut, am şi cântat puţin împreună, la solicitarea celorlalţi colegi muzicanţi din Voloca. A fost frumoasă şi nostalgică această întâlnire.

I. L.: Dane, îţi mărturisesc un lucru pe care nu ţi l-am spus până acum. Atunci când ne-am întâlnit cu toţii într-o seară la hotelul „Kiev" din Cernăuţi, într-un moment când lipseai din cameră, Vladimir Ţurcanu spunea, cu entuziasmul şi euforia care îl caracterizau: „Domnule, uite, îl vezi, a ieşit acuma. Vă mărturisesc, că atunci când veneam la întâlnire spre Cernăuţi, în maşină, mă gândeam: domnule, nouă ani au trecut de când nu ne-am văzut cu Dan. În nouă ani mai ştii cum se poate schimba un om?! A fost prin străinătăţi, cine ştie… Oricum, venim noi, dar cine ştie dacă o să ne mai recunoască, cum o să ne primească? Ştii cât a trecut din momentul când ne-am revăzut? Două minute doar! A rostit numai o frază – şi gata! – acelaşi Dan sta în faţa noastră. Nu s-a schimbat deloc, a rămas acelaşi. Atât de mult mă bucur să-l revăd neschimbat, Danu nostru de altădată".

D. O.: Da, le spuneam băieţilor şi eu că se schimbă doar acei ce nu au fost formaţi până la capăt. Cei care s-au format cu caracterul încă în tinereţe nu au nevoie de schimbări.

Red.: [Între timp, de când am înregistrat dialogul de faţă şi până la publicarea lui, s-a întâmplat un lucru foarte trist. Acest om atât de vioi, atât de prietenos şi atât de devotat muzicii, care a fost Vladimir Ţurcanu, a plecat dintre noi, lăsându-ne cu regretul că am pierdut un prieten adevărat şi cu speranţa că amintirea despre el nu va muri nicicând în memoria noastră. Noi, cei supuşi cu toţii aceleiaşi legi de a pleca odată şi odată, îi dorim ca Dumnezeu să-l odihnească în pace în împărăţia Sa].

I. L.: Dragă prietene, revenind la dialogul nostru, aş vrea să-ţi spun ceva ce bănuiesc că ştii şi singur prea bine. Despre Dan Onofreiciuc se vorbesc mai că nu legende pe-aici pe la noi, prin Bucovina. Multă lume ştie şi vorbeşte despre muzicantul Dan Onofreiciuc. Puţini care ştiu ceva despre omul Dan Onofreiciuc,

care, iată, a venit într-o vizită să-şi vadă locurile natale şi prietenii. Cum se împacă, aşadar, Dan Onofreiciuc-omul cu Dan Onofreiciuc-artistul?

D. O.: Ei se împacă foarte bine, aşa cum se împacă arcuşul de la vioară cu mâna stângă. Ele trebuie să lucreze de la creier la mâna dreaptă şi la cea stângă, să funcţioneze toate într-o relaţie sincronică, ca ceasul. Omul este o personalitate multiplă. Muzicianul însă printre oameni e unul şi pe scena profesionistă e altul. Din alt punct de vedere, diferenţa este doar de un papion la gât.

I. L.: De un papion la gât şi o vioară în mână, pe care ştii s-o mânuieşti. În rest, artistul este şi el om, cu toate grijile cotidiene pe care le poartă. Omul Dan Onofreiciuc şi artistul Dan Onofreiciuc şi-a găsit ancora lui în viaţă?

D. O.: Desigur, muzica.

I. L.: Şi acum am vrea să ne vorbiţi despre orchestrele cu care aţi colaborat. Unde v-aţi simţit cel mai bine?

D. O.: Fiind originar din Voloca, cred că cel mai mult mi-a rămas la inimă prima orchestră, „Mărţişor", din Voloca. Or, de aici mi-am selectat muzicanţi şi în orchestra „Hora Bucovinei". A doua orchestră a fost „Ciocârlia" de la Edineţ (Republica Moldova), în frunte cu dirijorul Ion Popov, apoi a urmat orchestra de muzică populară din Kalininsk. După aceea am cântat în orchestra „Lăutarul" de la Bălţi, condusă de Ion Dascăl, succesorul binecunoscutului muzician Dumitru Blajinu. A urmat o formaţie de patru persoane, cu care am cântat la restaurantul „Ciobănaş" din Bălţi. După aceea – orchestra de muzică populară a Liceului muzical din Bălţi, unde am şi învăţat. Apoi am trecut în orchestra de muzică populară „Alunelul" de la Institutul Pedagogic din Bălţi, condusă de Ion Rusu, după care au urmat alte orchestre, mai mici sau mai mari, de exemplu, orchestra de muzică populară a Palatului de Cultură din Bălţi, condusă de Isidor Rusu şi cea de la Alexandreni, condusă de maestrul Vladimir Ţurcanu.

Ulterior am fost repartizat ca prim violonist în orchestra „Lăutarii", condusă de Nicolae Botgros. Apoi mi-am continuat activitatea la Centrul Tineretului „Iu. Gagarin", unde îşi desfăşura activitatea formaţia „Doina Moldovei", în frunte cu dirijorul Vasile Goia. După aceea am revenit la Filarmonica de Stat din Chişinău, ocupând postul de conducător în scenă a orchestrei, cât şi solist violonist în orchestra „Balada", în frunte cu Nicolae Sulac. El a fost director artistic şi eu

eram conducător muzical în scenă. Cu toate că n-a avut un dirijor oficial, orchestra „Balada” s-a descurcat destul de bine cu obligaţiile pe care le avea. Aş vrea însă să adaug un lucru destul de important pentru mine. În orchestra „Balada” am avut ocazia şi norocul să cânt alături cu un violonist de marcă, originar tot din Bucovina. Este vorba despre Victor Toderean din Ostriţa, un prieten din copilărie al meu, de asemenea prieten şi consătean cu violonistul Nicolae Hacman.

Victor Toderean, după ce a absolvit Conservatorul din Kiev, a fost repartizat în orchestra „Fluieraş” din Moldova. În acelaşi timp şi eu am fost repartizat în orchestra „Lăutarii”. Ne-am întâlnit însă cu dumnealui în orchestra „Balada”. După aceea, el a plecat în Ansamblul „Joc” din Chişinău. Aclualmente se află în Italia, pe o perioadă mai lungă de timp. Un violonist extraordinar, un talent al Bucovinei care nu trebuie să treacă nemenţionat. Am avut o plăcere deosebită să cântăm împreună, am fost şi buni prieteni, după cum spuneam. Nu ne-am văzut însă de vreo 12 ani.

De la orchestra „Balada” am revenit la orchestra „Moldova”, fosta „Doina Moldovei”. Am mai colaborat în concerte mixte cu orchestrele „Fluieraş” şi „Joc”, care-l avea conducător artistic atunci pe maestrul Serghei Lunchevici. Sporadic am colaborat şi cu alte formaţii mai mici din capitala Moldovei. Când se întruneau într-un concert mixt „Joc”-ul şi „Fluieraş”-ul, acestea erau conduse în scenă de către dirijorul Vasile Goia.

După alte diferite orchestre a urmat „Hora Bucovinei” din Cernăuţi, care am organizat-o în 1989, colaborând încă periodic cu colegii mei din Chişinău. Despre orchestra „Hora Bucovinei” am discutat mai înainte. Ştiu un lucru, că mi-au rămas vreo 14 costume de scenă în diferite orchestre cu care am colaborat şi m-am format ca muzician.

I. L.: Domnule Dan Onofreiciuc, aţi ascultat foarte multă muzică în viaţa dumneavoastră, aţi făcut multă muzică, aţi trăit cu ea în suflet. Cunoaşteţi diferite stiluri ale muzicii moderne. În ultimii ani aţi avut posibilitate să cunoaşteţi îndeaproape şi muzica latino-americană, muzica de jazz, muzica postmodernă, nu ştiu cum o receptaţi dumneavoastră pe cea din urmă. Se impune de la sine o întrebare: vă mai pasionează aşa ca înainte muzica populară românească, muzica cu care ne-am născut noi aici, în Bucovina? Or, într-o convorbire cu fratele dumneavoastră, violonistul Ioniţă Onofreiciuc, care v-a fost de fapt unul dintre primii învăţători de vioară, el îmi mărturisea: „Fratele meu, Dan, când era mic, a vrut să înveţe sa cânte la ţambal. Eu l-am îndrumat spre vioară şi cred că n-am greşit. Mă bucur de succesele lui în prezent şi, totodată, îmi pare rău că nu suntem aproape unul de celălalt. Am fi putut face lucruri bune împreună. Mai ales acum, când el este un violonist pe deplin format”. Deci, întrebarea era dacă vă mai pasionează muzica populară aşa ca înainte.

D. O.: Vă răspund din start că interesul pentru muzica populară n-a trecut şi nu va trece niciodată. Ea este veşnică. E adevărat că am avut posibilitatea să ascult foarte multă muzică a altor popoare, diferite specii noi ale genurilor muzicale. De asemenea ştim că muzica a devenit şi o modalitate de business. Eu cred în primul rând că s-a deschis o altă viziune asupra muzicii în ziua de astăzi. În tot acest amalgam al vieţii de astăzi, în această goană nebună după senzaţii de diferite genuri, eu cred înverşunat că muzica populară românească a rămas la aceeaşi înălţime, la care a fost de la bun început, a rămas pe aceeaşi arie a sufletului nostru, pe care îl exprimă în cea mai curată lungime de undă a lui. Muzica populară românească stă la un loc de onoare, indiferent de faptul cum este receptată de diferite popoare.

I. L.: Pe care dintre interpreţii de muzică populară aţi avut posibilitatea să-i acompaniaţi pe parcursul activităţii dumneavoastră cu diferite orchestre?

D. O.: Nu-i un lucru uşor să mi-i amintesc acuma pe toţi, însă voi încerca să aduc câteva nume de referinţă în muzica noastră populară. Aici i-aş aminti pe artista Maria Sarabaş, Valentina Cojocaru, Luminiţa Caluta, Zinaida Julea, Maria Bieşu, aproape toate cântăreţele cunoscute din Republica Moldova, apoi Irina Loghin din România, Daniela Condurachi, Sofia Vicoveanca, Benone Sinulescu şi mulţi-mulţi alţii, pe care nu i-am numit, dar mi-i reamintesc atunci când îi aud cântând.

Mi-au rămas în memorie întâlnirile mele cu muzicieni de prima mână din România. De exemplu, Costel Burcea, Lilian Burcea, Cristi Roscior de la ansamblul „Ciprian Porumbescu" din Suceava. Cu Trifan Leancă şi dirijorul Viorel Leancă , am cântat cu ei şi i-am apreciat. Cu acordeonistul Ilie Udilă, de exemplu, am avut o întâlnire la Bucureşti, în 1987, ascultându-l şi admirându-l o noapte întreagă cum cântă. Colaborarea cu Simion Duja şi Vasile Iovu este una dintre cele mai frumoase amintiri ale mele. De asemenea şi perioada cea mai frumoasă, care mi s-a întipărit în memorie, a fost colaborarea cu orchestra „Moldova", în frunte cu dirijorul Vasile Goia. Am avut pe parcurs întâlniri şi colaborări spontane cu maestrul Sergiu Ciuhrei, unul dintre cei mai buni cunoscători ai muzicii din Republica Moldova. Sau ţambalistul Ion Surguci, Gheorghe Severin şi alţii. La fel şi cu violonistul Petrică Rotaru, cu care mi-aduc aminte că am cântat nu o dată în acoladă, ca solişti instrumentişti. Cântam sincronic partea viorii întâi, ceea ce se întâmplă foarte rar în lumea muzicii.

Aş dori ca soarta să-mi ofere posibilitatea să mai cânt cu dânşii, dacă ne-am mai întâlni aici sau peste ocean, în America, aş fi foarte fericit să mai colaborăm. Mulţi dintre ei vin adeseori în turnee la New-York, la Los-Angeles, dar eu sunt într-o localitate din America, despre care v-am mai vorbit, unde nu pot să las totul şi să vin la o întâlnire cu ei. Cine ştie, poate voi mai avea posibilitatea să-i revăd, lumea-i mare şi Dumnezeu e milostiv cu noi.

I. L.: Care ar fi planurile muzicale de perspectivă ale violonistului Dan Onofreiciuc?

D. O.: Aş dori să mai învăţ din muzica altor popoare, să aprofundez cunoştinţele în ceea ce priveşte creaţia populară românească, mai sunt multe de învăţat. Mă uit cu mare dragoste, de exemplu, la jazz. Gândul meu de viitor este de a imprima un nou CD cu romanţe, care ar fi pentru mine o împlinire sufletească. Visez în continuare la concerte reuşite şi aş vrea să valorfic tot materialul pe care l-am acumulat pe portativ, în memoria şi sufletul meu.

De ce-aş fi trist? Or, înţeleg bine, că dacă un muzicant s-a născut între generaţia lui Toni Iordache şi Ion Drăgoi şi între cea a lui Sherban Lupu, Sandor Lacatos şi Caro Airapetean sau între cea a lui Hanganu şi Luca Novac – el trebuie să se califice printre acei, cărora soarta le-a hărăzit noroc în viaţă.

I. L.: Dragă prietene, ajungând la finalul discuţiei noastre, te ascult şi-mi vin în memorie diferite momente când erai cu vioara în mână sau când exersai la pianul negru, în serile de iarnă, pline de colinde…

Când i-am spus aceste cuvinte, l-am văzut tresărind parcă. Iar când l-am întrebat pe neprins de veste: „dacă ai avea vioara acuma, ai mai cânta o dată *Hora lăutărească* aşa de inspirat cum ai cântat-o pe scenă, atunci când lansai orchestra „Hora Bucovinei?" Întrebarea îi pătrunsese fără să vrea prin măştile tragico-comice ale feţei, pe care le poartă cu abilitate pentru a ascunde adâncul sufletului. Şi atunci i-am văzut din nou sufletul: era plin de muzică şi de nostalgie…

UN APĂRĂTOR CONSECVENT AL FOLCLORULUI ROMÂNESC: BUCOVINEANUL IOAN PAULENCU, SOLIST AL OPEREI NAŢIONALE DIN CHIŞINĂU*

La 5 decembrie 2016 Voloca Bucovinei a marcat o dată frumoasă şi memorabilă. Un fiu destoinic al acestei comune, cunoscută nu numai în Ucraina, dar şi peste hotarele ei, şi-a marcat cea de a 76-ea aniversare. Este vorba despre domnul Ioan Paulencu, artist al poporului din Republica Moldova, conferenţiar universitar, solist al Operei Naţionale, cavaler al Ordinului de Onoare al RM, preşedinte al Societăţii culturale „Salvaţi folclorul" din capitala Basarabiei.

În vara anului 2015 a avut loc un spectacol în aer liber (la marginea pădurii), organizat de solista de muzică populară Maria Iliuţ de la Crasna, altă comună unde tradiţiile populare sunt conservate şi valorificate de către crăsneni la toate

sărbătorile de peste an. Printre altele fie spus, doamna Iliuţ, „Măria cântecului bucovinean", a împlinit la 23 februarie curent 62 de ani. Cu această ocazie îi dorim sănătate şi succes în activitatea ei artistică. La acel splendid spectacol de atunci a luat parte şi solistul Ioan Paulencu. Vivacitatea şi energia cu care a interpretat câteva piese populare şi câteva dansuri strămoşeşti au captat atenţia spectatorilor. Când l-am întrebat pe domnul Paulencu dacă ar fi dispus să realizăm un dialog pentru revista „Glasul Bucovinei" despre activitatea artistică a domniei sale, el a fost de acord şi atunci am fixat să ne întâlnim a doua zi la Voloca, în casa maestrului. Convorbirea ni s-a părut interesantă şi instructivă.

Cu toate că timpul este nemilos cu noi, ceea ce ne-a povestit Ioan Paulencu atunci este valabil şi astăzi şi îi face cinste, el rămânând un adevărat ambasador

* *Un apărător consecvent al folclorului românesc: bucovineanul Ioan Paulencu, solist al Operei Naţionale din Chişinău*, în „Glasul Bucovinei", An. XXIV, nr. 1 (93), 2017, p. 19-39.

cultural al Bucovinei care îşi desfăşoară activitatea artistică şi pedagogică la Chişinău.

Propunem atenţiei cititorilor noştri convorbirea care a avut loc în vara anului 2015, corelând evenimentele şi întâmplările la momentul când a fost înregistrat textul.

Ilie Luceac: Domnule Ioan Paulencu, cât de frumoasă a fost această zi de la mijloc de vară, ziua de ieri am în vedere, 14 iulie 2015, când v-am urmărit în acel spectacol de la Crasna, aţi cântat o doină, aţi interpretat o sârbă cu strigături, şi încă două cântece, *Satul meu din depărtare* şi *Aseară-am fost la mândra.* V-am văzut cu câtă ardoare şi cu câtă dăruire interpretaţi piese din folclorul nostru, cât de bine îl cunoaşteţi şi cât de la mijlocul folclorului sunteţi. Probabil creaţia populară v-a adus satisfacţie în întreaga dumneavoastră activitate. Aşa am înţeles că folclorul este centrul spaţiului activităţii dumneavoastră artistice. De ce folclorul?

Ioan Paulencu: Domnule Luceac, din cauză că folclorul este creaţia poporului, este sufletul poporului, ce-a fost mai frumos din sufletele buneilor şi stră-străbuneilor noştri a rămas în folclor, s-a întipărit în folclor, aşa cum ar fi nişte monumente de piatră, care dăinuiesc peste veacuri. Cum să nu-mi placă folclorul dacă aici găsim cea mai mare bogăţie spirituală, cea mai mare filozofie a existenţei noastre. Ca să vezi matale de ce iubesc atât de mult creaţia populară, vă dau câteva exemple. Am să citez doar câteva rânduri memorabile: *Eu doinesc pădurea sună, / mândra patru boi adună, / Eu doinesc pădurea crapă, / mândra patru boi adapă. / Nu-i adapă că li-i sete, / dar i-adapă că mă vede.* Iată ce bogăţie spirituală avem adunată în folclor.

I. L.: Da, ca şi în altă strofă splendidă, de exemplu: *Ioane, de dorul tău mă uit la brazi.*

I.P.: Desigur, eu cred că în doină este adunată cea mai desăvârşită bogăţie a sufletului nostru. Cred că doina este *cununa folclorului nostru.* În doină se poate cânta de dragoste, de ură, de jale, de tragedie, de răsplată, absolut despre toate stările sufletului uman. Mulţi folclorişti din Chişinău scriu despre doină şi când redau definiţia că doina este cununa folclorului românesc scriu în paranteză: Ioan Paulencu. Vreau să vă spun că în Chişinău eu am cele mai multe doine cântate de mine. Eu am mai multe doine în fondul fonotecii radioului decât toţi cântăreţii împreună luaţi. Foarte puţini interpreţi iubesc cu adevărat doina. Aţi văzut chiar în piesa aceasta care v-am dat-o ca exemplu câtă respiraţie, câtă voce trebuie să dai. O lungime şi o lărgime imensă, nu mai vorbesc de profunzimea mesajului.

Nicolae Sulac m-a auzit interpretând această doină, s-a întâmplat să ne întâlnim în studiou atunci, el repeta piesa lui preferată *Hai la joc, măi moşnegele,* iar eu imprimam exact această doină care v-am dat-o ca exemplu. Şi, când m-a auzit cântând, mi-a spus: „Apoi, măi Ioane, tu eşti cântăreţ adevărat că ştii să cânţi asemenea doine". În pauză, când am ieşit din studiou, eu i-am cântat câte o strofă din mai multe doine şi balade, câte le-am ştiut, la care el a rămas uimit, spunându-mi că trebuie să se apuce şi el de doine. Se pare că Sulac are înregistrate câteva doine, dar foarte puţine, din păcate.

I. L.: Cu câţi ani în urmă se întâmplau aceste lucruri?

I.P.: Cred că era prin 1969-70. Încă de atunci toţi cântăreţii îşi alegeau un gen ieftin şi uşor, nu genul baladei sau al doinei, fiindcă baladele noastre iarăşi sunt atât de bogate prin mesajul lor, atât de încărcate de sens, încât un scriitor cu o fantezie bogată ar putea scrie volume întregi pe marginea lor. De exemplu, balada *Codreanu.* Şi vă demonstrez cele spuse: *„Prin pădure, prin poiană, / Trece mama*

lui Codreanu. / Lângă un bătrân stejar, / Se-ntâlni c-un pădurar. / Pădurare, pădurare, / N-ai văzut Codreanu mamei / L-am văzut cu-ai săi haiduci / Chelfănea un cârd de turci... [...] Şi acum sfârşitul acestei balade: *El o să ne izbăvească / De omida cea turcească / Ţara mea moldovenească. / Măi Codrene, măi haiduce, / Măi Codrene, măi haiduce"*. V-am fredonat aşa, fugitiv, un fragment din balada *Codreanu* ca să vă daţi seama în acelaşi timp şi de bogăţia liniei melodice a baladei.

I. L.: Un univers întreg condensat în câteva strofe, unde şi melodia este adecvată. Într-adevăr baladele şi doinele noastre fac cununa creaţiei populare orale. Ele s-au plămădit şi s-au cristalizat secole întregi.

I.P.: De dragul cântecului nostru popular am studiat folclorul mai multor popoare din lume ca să mă dumeresc care este cel mai frumos. Şi m-am convins că nici un folclor din lume nu se aseamănă cu al nostru. Creaţia noastră populară este plină de filozofie, de frumuseţe, de nostalgie. Este ca o apă vie şi limpede care se prelinge din stânca unui munte. Este o podoabă care s-a cristalizat zeci şi sute de ani. E ceea ce a rămas mai frumos. Deci cum să nu-mi placă folclorul. Cum să nu-l fi îndrăgit pe parcursul carierei mele de interpret.

I. L.: Pe parcursul întregii dumneavoastră cariere muzicale aţi acumulat o experienţă mare, aşadar cum aţi estima locul folclorului, cum trebuie valorificată şi conservată această zestre spirituală a unui popor?

I.P.: Ştiţi ce mi-a spus Andrei Strâmbeanu atunci când a vizionat filmul *Sărbătorile de iarnă*, pe care l-am filmat anul trecut şi acum o lună l-am terminat de montat. El a privit filmul la Academia de Ştiinţe din Chişinău. Când m-a întâlnit, mi-a spus: „Ioane, ştii de ce eşti formidabil şi atât de original, fiindcă tu lucrurile acestea nu numai le cunoşti, dar şi le redai într-o formă în care îţi pui tot sufletul pentru a le exprima sau prezenta. Acest lucru valorează mai mult decât ceea ce scriu unii în volume întregi".

Nu vreau să mă laud sau să fiu lăudat, or, tot ce am dorit în viaţă am reuşit să-mi fac, mulţumesc lui Dumnezeu, dar parcă mi se strânge inima de durere când văd că tineretul nostru rămâne cu o avere spirituală secată de tot, batjocorită. De ce tot tineretul este înnebunit după melodii ieftine, după manele lipsite de sens şi frumuseţe? De ce se duc pe drumul acesta? Este o batjocoră în deplinul sens al cuvântului. De ce se dansează şi se cântă aşa de ieftin, când avem în acelaşi timp o muzică populară atât de frumoasă şi un dans atât de caracteristic nouă? Fiindcă trebuie să înveţi, să studiezi toate acestea. Înainte trebuia să ştii să dansezi *Ciobanca, Hora, Coroghiasca, Bătuta, Rusească, Coasa* şi alte dansuri. Fiecare din ele avea frumuseţea şi farmecul lui.

De ce credeţi că am dansat ieri sârba pe care am dansat-o acolo, unde a avut loc spectacolul doamnei Maria Iliuţ. Fiindcă am văzut că un colectiv întreg de la începutul dansului şi până la sfârşit făcea una şi aceeaşi figură. Poate că maestrul de balet al colectivului să însuşească câteva figuri pe care să le aplice mai târziu. Poate nu vor muri pe viitor aceste dansuri cu figurile lor caracteristice.

Eu vreau pe viitor *Sârba, Hora mare, Rusească cu strigături* şi *Cazaciocul* să le montez cu nişte colective de dansatori din Chişinău. M-am adresat la nişte domni din Chişinău, oferindu-le aceste dansuri, dar dânşii motivând că mai trebuiesc prelucrate, n-au fost de acord. Vroiam să fac această ofertă gratuit, doream doar să se amintească numele meu ca persoană de la cine s-au cules piesele, dar nu am reuşit.

I. L.: Între artişti slăbiciunile omeneşti sunt uneori de proporţii foarte mari. Păcat că se întâmplă aşa, toate aceste lucruri sunt în detrimentul artei.

I.P.: Domnule Luceac, mai frumos ca folclorul nu găsesc nimic în arta muzicală a unui popor, în cazul dat folclorul nostru ţine întâietatea. De ce marii compozitori italieni s-au bazat pe folclor? Am citit într-o carte că celebrul compozitor Giuseppe Verdi s-a inspirat din creaţia populară. El spune cam aşa, citez din memorie: „Eu n-am lăsat nici o melodie populară italiană să se piardă. Toate le-am introdus în operele mele". Toată muzica clasică are în substratul ei melodiile poporului. Toată muzica celebră, care dăinuieşte peste ani, are în ea motive care caracterizează poporul respectiv. Toate muzele îşi au întâlnire în melodiile clasice celebre, Euterpe, Terpsihora, muza luminii de scenă, într-un cuvânt, frumuseţea este greu s-o descrii. În muzică trebuie s-o auzi şi s-o simţi.

I. L.: Aveţi perfectă dreptate, or nu numai Verdi s-a adăpat la fântâna creaţiei populare, ci şi mulţi alţii dintre compozitori, Edward Grieg, Piotr Ceaikovski, Beethoven, Liszt şi câţi alţii. Dintre compozitorii noştri, toţi s-au adăpat la fântâna nesecată a folclorului. Să ne aducem aminte de Enescu, de Porumbescu, de Gavril Muzicescu etc.

I.P.: Cât priveşte folclorul şi marea muzică clasică, vreau să mai fac o mică remarcă. Tot referitor la Giuseppe Verdi. După cum se ştie, marele compozitor italian a scris opera *Rigoletto* în patruzeci de zile. Într-o inspiraţie continuă. Ce primea de la libretistul Piavi într-o zi, a doua zi muzica era gata. Opera este într-adevăr genială şi se joacă peste tot în lume. Dar eu vreau să vă spun altceva. În textul operei există o melodie populară italiană pe care compozitorul a folosit-o, însă n-a dezvăluit-o până în ziua premierei. Este vorba despre cântecul contelui. Compozitorul a chemat interpretul la el, i-a prezentat partitura, a repetat şi cu orchestra aparte. Şi a urmat surpriza premierei. A doua zi după spectacol gazetele aveau să scrie cum că toate caretele fredonau celebrul motiv arhicunoscut astăzi de toţi melomanii. Deci iată puterea melodiei din popor.

Despre folclor se poate vorbi la nesfârşit. Vedeţi, domnule Luceac, multe lucruri de la noi din sat, din Voloca mea dragă, multe ornamente, ornamentaţiile de pe unele fântâni, de pe case, porţile de la intrare în curte şi altele sunt măiestrite tot sub influenţa folclorului. Eu sunt pe deplin convins că atâta timp cât trăieşte

folclorul, trăieşte şi poporul respectiv şi invers. Cât dăinuie un popor, e viu şi folclorul lui. Un popor care nu-şi respectă folclorul se preface în masă cenuşie. Şi, din păcate, asta ne urmăreşte pe noi acuma dacă vom da uitării creaţia populară, ceea ce s-a cristalizat în decursul sutelor de ani.

Dar ce-am văzut ieri la Crasna a fost o minune. Costumaţia, portul popular splendid, care se poartă acolo, de la mic la mare, este o splendoare. Acesta este buletinul de identitate românesc. Nimeni nu va fi în stare să-l anuleze, să-l anihileze. Turci, tătari, oricine ar fi, nimeni n-o să-l poată schimba. De aici porneşte identitatea noastră, secretul originalităţii şi al nemuririi noastre.

I. L.: Folclorul este considerat ca bază a oricărei activităţi muzicale, orice domeniu al activităţii muzicale, de altfel aţi şi amintit că folclorul este cultivat şi în operele marilor compozitori. La Enescu, mai ales la el în cele două rapsodii, în *Poema Română*, la Porumbescu nici nu mai vorbim, la fel şi la alţi compozitori clasici întâlnim în lucrările lor fragmente şi arii care se bazează pe creaţia populară orală. În legătură cu acest lucru aş dori să vă întreb care este părerea dumneavoastră în ceea ce priveşte muzica clasică ce se compune/scrie astăzi şi atitudinea compozitorilor faţă de creaţia populară orală.

I.P.: Vreau să vă spun că în ultimele cinci-şase decenii în muzica clasică observăm o tendinţă spre disonanţă şi spre modernizarea liniei melodice a ariilor din opere sau a pieselor instrumental-simfonice, unde folclorul nu mai tronează în ţesătura melodică a bucăţii muzicale şi e păcat acest lucru. Mie-mi vine foarte greu să mă adaptez acestor norme melodice moderne, disonanţelor care împânzesc deseori linia melodică. Chiar şi în opera *Alexandru Lăpuşneanu* de Gheorghe Mustea, unde am interpretat rolul lui Lăpuşneanu. Cred că am rămas tradiţionalist şi nu m-am adaptat la muzica unui Stravinski, Şostakovici sau alţii. Această operă a fost scrisă aproape toată la mine în casă. Compozitorul Gheorghe Mustea era vecin cu mine şi venea foarte des şi compunea la mine în casă. Ne consultam şi eu eram primul ascultător al ariilor care se năşteau. Cu toate că nu acceptam multe arii care erau scrise în stil modern, el a reuşit să introducă multe disonanţe care au rămas în partitură. În pofida acestui fapt, eu am interpretat rolul lui Lăpuşneanu, devenindu-mi un rol îndrăgit. Opera începe cu *Balada lui Jianu*, din drama populară *Ceata lui Jianu.* Introducerea începe în *a cappella*, foarte impresionantă. În partiţia mea, adică rolul lui Lăpuşneanu este ponderat, nu abundă în disonanţe. Câteva duete sunt foarte greu de interpretat.

I. L.: Sigur, ceea ce percepem ascultând, de exemplu, cele două *Rapsodii* şi *Poema Română* de Enescu sau ariile din *Crai Nou* şi *Balada* pentru vioară de Porumbescu este cu totul altceva decât atunci când audiem piese sau arii din opere contemporane, unde cântecele din popor nu sunt valorificate. În acelaşi timp, nu trebuie să uităm că şi creatorul modern de muzică trebuie să fie racordat la ceea ce se face astăzi, am zice aşa că trebuie să fie la modă, pentru ca operele lui să fie receptate de publicul larg.

I.P.: Deci, cum să nu fie frumos folclorul, cum să nu-l iubesc?! Aţi văzut cum am salvat eu ieri situaţia. Într-o conăcărie simplă eu am rostit o iertăciune scurtă, pentru ca oamenii să se simtă că sunt români. Eu fac tot posibilul întotdeauna ca să le-amintesc oamenilor cine sunt ei. Aşa procedez şi cu studenţii mei. Eu încerc prin folclor, prin oraţii, conăcării, iertăciuni, colinde, pluguşoare, balade, doine, să le reamintesc cine sunt. Dar nu numai atât. Eu mă străduiesc să-i molipsesc de aceste lucruri. Asta cred că trebuie s-o facem cu toţii.

I. L.: Domnule Paulencu, m-am întâlnit ceva timp în urmă cu cineva la

Cernăuţi şi discutam despre un concert al dumneavoastră susţinut în capitala Bucovinei, la care persoana respectivă mi-a spus: „În Chişinău Paulencu este considerat o enciclopedie pe picioare. Are o memorie formidabilă”.

I.P.: Andrei Tamazlâcaru, şeful Casei de Creaţie la Uniunea Muzicienilor din Chişinău când mă întâlneşte îmi zice: „Tătuca folclorului”. Şi „tătuca folclorului” n-a fost invitat în ultimii ani nici la un concurs ca să fiu membru al juriului. Fiindcă „tătuca folclorului” nu lasă să treacă nici o piesă care nu merită să treacă. Acolo sunt în juriu oameni care n-au cântat nici o doină în viaţa lor. Amatori care n-au cântat, nu cunosc genul, nu au habar de mesajul acestei specii de cântec.

Tamazlâcaru îmi spunea tot timpul: „Bădiţă Ioane, nu sunteţi înghiţit, nu sunteţi gustat aici la Chişinău, din păcate. Dacă încearcă cineva să vă muşte, ştie ce va păţi şi mai bine nu se încumetă”.

I. L.: Mai revenim la aceste lucruri pe parcurs. Să ordonăm un pic discuţia noastră. S-o luăm totuşi la rând. Cine este Ioan Paulencu şi cum a ajuns la muzică şi de unde a plecat?

I.P.: Am înţeles că ne punem serios pe treabă. Atunci să vă dau răspuns la întrebarea dumneavoastră. Eu m-am născut la 5 decembrie 1940, într-o familie de voloceni înstăriţi. De la vârsta de zece ani am cântat în corul de la biserică. Şi am cântat în acest cor până la vârsta de douăzeci şi şase de ani. Sunt botezat la biserica Sfântul Nicolae din Cernăuţi. În Voloca nu era preot atunci, timpurile erau grele, puterea sovietică nu avea nimic comun cu biserica, ba chiar o prigonea.

Am absolvit şcoala de şapte ani aici, la Voloca, şi fiind timpurile foarte grele, a trebuit să caut să lucrez undeva. La vârsta de cincisprezece ani mi-am luat adeverinţă de la primărie cum că am şaptesprezece ani, pentru ca să pot lucra la Cernăuţi. Eu la cincisprezece ani aveam înălţimea de astăzi, numai că eram zvelt şi slăbuţ. M-am angajat la diferite lucruri. Întâi la o companie judeţeană de drumuri, apoi căruţaş la căile ferate, după aceea la o staţiune de maşini şi apoi am fost şi CFR-ist. Vreo doi ani de zile am lucrat la direcţia orăşenească de tramvaie-troleibuze. Un timp am muncit şi în colhoz, apoi făceam stâlpi şi diferite acareturi pentru garduri. Şi ultima mea meserie a fost că am învăţat cizmăria. Am învăţat această meserie de unul singur. Mergeam în atelierele meseriaşilor şi învăţam din ceea ce vedeam. Am ajuns să fac încălţăminte domnească. Ştiam să dubesc pielea, adică cunoşteam procesul de la început până la sfârşit. Vreau să vă spun că şi în Chişinău când am venit, câştigam foarte bine cu meseria de cizmar.

I. L.: Maestre, cum aţi ajuns totuşi la muzică?

I.P.: Foarte simplu. După ce am devenit un cizmar bun, câştigam bine, mi-am făcut şi casă, eram pe picioarele mele, dar totuşi mă durea inima pentru muzică, tânjeam după ea.

I. L.: De mic copil v-a plăcut să cântaţi? Cum v-a cucerit muzica?

I.P.: Sigur că da. De ce-aş fi mers să cânt în corul bisericesc! De mic copil păşteam oile şi-mi făceam tilincă din băţ de răchită, din salcie, şi astfel cântam. Ce m-a făcut să revin la muzică. Eu eram deja gospodar hotărât. Eram căsătorit, aveam un copil de doi ani. Corul bisericesc însă şi preotul din sat vedea în persoana mea un potenţial dirijor. Muriseră Gheorghe Lungu, a murit unchiul Tanase Ursuleac care conducea corul bisericesc din sat, îl mai conducea din când în când Gheorghe Lupuleac, Gheorghe Golovaci, dar un dirijor constant nu era. Eu atunci m-am gândit că pentru ca să fii dirijor trebuie să cunoşti teoria muzicii. Atunci am aflat că la mine în sat este un profesor de fizică şi matematică pe nume Dionis Banaru din Costicenii Noua Suliţei care cunoaşte muzica. Cunoştea teoria

muzicii, a absolvit cursurile de operă la Cernăuţi, pe lângă Casa Ofiţerilor. El ne învăţa la şcoala de seară fizica şi matematica. Şi, într-adevăr, cunoştea foarte bine teoria muzicii. Aşa cum mi-a predat el teoria muzicii, nici la conservator nu mi-au predat-o specialiştii atât de explicit. În condiţiile de la ţară, seara lucra cu mine, că doar atunci puteam să ne ocupăm şi dânsul era profesor la şcoala serală, unde am obţinut şi eu studiile medii.

Într-o joi am venit la el cu lecţiile nefăcute şi ca să mai atenuez lucrurile am început să-i cânt *Mureş, Mureş, apă lină...* Atunci el mi-a solicitat să mai cânt şi i-am cântat până la orele două noaptea. El m-a ascultat şi mi-a spus: „Tu ai talent, măi băiete, tu trebuie să cânţi, tu trebuie să ajungi la conservator". Şi atunci s-a trezit ceva în mine, ce adormise deja. S-a deschis ca o rană. A erupt dorul de muzică. Acesta a fost omul care m-a descoperit şi mi-a deschis ochii.

Asta se întâmpla într-o joi seara şi duminică seara am plecat amândoi spre Chişinău, să ne încercăm norocul la conservator.

I. L.: Dar Dionis Banaru a plecat în calitate de însoţitor?

I.P.: Nu, şi el a plecat cu gândul să dea proba la conservator. El a venit cu aria lui *Rigoletto*, era foarte bine pregătit şi să ştiţi că a fost admis. Avea o pregătire foarte bună din Cernăuţi. Era un bariton liric.

I. L.: Şi cum aţi ajuns dumneavoastră la conservator?

I.P.: Cu admiterea mea la conservator a fost o întreagă odisee. Când a aflat comisia de primire că am 26 de ani, că sunt căsătorit, am un fiu de doi anişori, au ezitat să mă asculte. I-am rugat să-mi dea voie să interpretez ceva, dar nu s-a acceptat. Atunci eu am ieşit din sala unde era comisia şi am intrat într-o clasă alăturată care era la moment liberă şi văzând un pian acolo mi-am luat o tonalitate şi am cântat o doină de jale şi încă vreo câteva piese. Mi-am zis că măcar să cânt într-o sală de conservator, dacă nu vor să mă asculte. Când m-am întors spre uşă, toată comisia era acolo şi asculta cu atenţie. Imediat m-au chemat în sala de primire şi am mai cântat câteva piese.

I. L.: Şi cum au decis totuşi, până la urmă?

I.P.: Întrebându-mă, cu regret, unde am fost până acum, mi-au spus să aştept o zi pentru ca să se ceară acceptul ministerului ca să fiu primit, fiindcă aveam o vârstă, ca până la urmă să fiu acceptat, ca excepţie, cu condiţia că voi prezenta interes pentru cultura republicii. Aşa am devenit student.

Ai mei de-acasă când au auzit că sunt student, toţi erau miraţi, mai ales rudele mele apropiate, inclusiv mama, soţia şi fraţii mei. În special mama, care îşi frângea mâinile ştiind că voi pleca de acasă şi va rămânea toată gospodăria pe capul ei. Ea ne-a crescut pe toţi trei fraţi şi nu vroia să se despartă de mine. Tatăl nu mai era în viaţă şi ea nu s-a mai recăsătorit. Familia noastră era înstărită şi noi trăiam bine. M-a ajutat directorul şcolii de atunci, domnul Nicolae Pitei, care i-a spus mamei: „Liţă Zinovia, trebuie să te bucuri că băiatul este student şi să nu fii supărată. Cine a mai devenit student la conservator de la noi, din Voloca ?" De fapt, în Chişinău era Lucian şi Dina Cocea, de la noi de aici, din Voloca. Până la urmă, mămuca s-a liniştit şi s-a împăcat cu gândul. Adevărat că la început dânsa mi-a dosit chemarea la studii, dar până la urmă s-au aplanat lucrurile.

I. L.: Trebuie s-o iertaţi, fiindcă mamele vor ca fiii şi fiicele lor să fie întotdeauna în preajma lor. Aşadar, aţi început să învăţaţi la specialitatea *Canto academic*.

I.P.: Aş dori să fac o paralelă aici, importantă, zic eu, pentru amintirile mele. Când am venit la Chişinău, chiar în prima zi după ce m-am cazat, am reuşit să

câştig cu cizmăria 17 ruble, atunci când bursa era de 15 ruble şi copeici. Deci erau bani pe atunci acele 17 ruble. Mi-am zis în gândul meu atunci: „Vei învăţa, Ioane!”. Şi aşa a fost. Meseria m-a ajutat foarte mult. La un timp nu puteam scăpa de comenzi. Toţi vroiau pantofi la modă, cu tocul înalt şi botul ascuţit.

În anul întâi lucram deja ca solist şi în orchestra „Folclor”, condusă de Dumitru Blajinu, deci aveam posibilitate să învăţ, din punct de vedere material.

I. L.: Totuşi munca a stat la căpătâiul tuturor începuturilor.

I.P.: Absolut. Şi cea fizică şi cea intelectuală. Dar vreau să remarc că nimeni din sat nu m-a îndemnat să merg la studii, cu excepţia domnului Pitei despre care v-am vorbit. El a liniştit-o pe mama şi tot el m-a îndemnat să insist cu învăţătura.

Da, spuneam de orchestra „Folclor” şi vreau să vă comunic vestea tristă că acum câteva zile a decedat maestrul viorii Dumitru Blajinu. Să ştiţi că am fost unul dintre acei care tot timpul eram indignat şi vociferam la postul de radio „Vocea Basarabiei” de ce acest om n-a primit până acum Premiul de Stat al Moldovei. Într-o emisiune a mea i-am invitat pe Simeon Duja, profesor la Academia de muzică, Sergiu Ciuhrii, profesor la Academie şi compozitor, Vasile Crăciun, compozitor şi profesor la Academie, naistul Vasile Iovu, profesor la Academie, Vasile Chiseliţa, doctor în muzicologie, de aici de la noi. Două ore cât a ţinut emisiunea a răsunat muzica lui Blajinu şi toate aceste personalităţi invitate s-au adresat la Guvern, indignaţi de atitudinea faţă de acest artist care a fost Dumitru Blajinu. Impactul a fost unul benefic. Peste vreo jumătate de an Blajinu a primit totuşi Premiul de Stat, dar nu mai ştiu dacă a reuşit să-l consume totul fiindcă a decedat. După cum v-am mai spus, l-am îngropat cu câteva zile în urmă. A plecat dintre noi un mare artist, un artist nativ şi un compozitor bun.

I. L.: Foarte frumos că reuşiţi să faceţi lucruri bune şi de mare folos pentru mulţi dintre colegii muzicieni. Este o calitate nobilă, înseamnă că aveţi un suflet mare.

I.P.: Domnule Luceac, eu simt o necesitate să fac un lucru bun pentru cineva, eu caut s-o fac atunci când apare posibilitatea. Iar pentru colegii mei care sunt oameni adevăraţi, nu stau pe gânduri niciodată. Îi ajut cum pot şi unde pot. Întotdeauna ajutam colegii la examene. Profesoara noastră de armonie de la conservator, Aleksandra Ibramovna Blehermann, mă lăsa pe mine în sală atunci când avea probleme. Eu ieşeam lângă tablă şi ajutam colegii, apoi îmi rezolvam şi problema mea de armonie direct pe tablă. Din cauză că mă străduiam să fac bine, de multe ori sufeream.

Profesorul Berov, şeful catedrei de teorie şi compoziţie nu o prea accepta pe doamna Blehermann. Şi la un examen despre care vă povesteam s-a ajuns la aceea că eu am fost notat cu notă insuficientă până la momentul când a văzut domnul Berov orchestraţiile mele la o melodie. La insistenţa doamnei şi la controlul profesorului Berov, care s-a convins de orchestraţie, am primit până la urmă nota cea mai bună.

I. L.: Ce profesori aţi mai avut, vă rog să vă amintiţi, pentru cei ce vă cunosc şi vă admiră activitatea. Aceste mărturisiri sunt interesante şi pentru cititorii noştri.

I.P.: Cu plăcere vreau să-l amintesc pe profesorul Boris Miliutin. Printre altele fie spus, nu demult am fost la cimitirul armean şi am reparat un colţ al monumentului de la mormântul profesorului. Acest om a jucat un rol extraordinar de mare în viaţa mea de muzician. Eu trebuia să fac doi ani pregătitori, dar datorită dânsului am făcut numai un an pregătitor. Era un om cu o cultură vastă, era din Petersburg. El mi-a fost profesor la clasa de operă.

Cum vă spuneam, eu trebuia să fac doi ani pregătitori şi apoi să urmez cursul de bază, dar am făcut numai un an pregătitor, fiindcă am învăţat stăruitor şi bine. Miliutin mi-a spus că nu am ce căuta în anul doi pregătitor, ci am mers în anul întâi de bază. Aşa că eu am făcut şase ani conservatorul şi nu şapte. Revin la profesorul Miliutin, care avea o cultură vastă. El a fost şi dirijor la teatru. Când am venit prima dată la lecţie la el, dânsul s-a sculat de la pian şi mi-a spus: „Tinere, aveţi un bas care se aude în tot conservatorul. Dar vreau să vă spun ceva. Vocea încă nu înseamnă nimic dacă nu ai o cultură generală întinsă".

I. L.: Şi ce aţi făcut cu educaţia, cu lectura? Ce aţi făcut ca să însuşiţi o cultură generală?

I.P.: Am citit foarte mult la îndemnul profesorului meu. Îmi plăceau romanele şi povestirile de aventuri. *Aventurile submarinului Dox, Contele de Monte Cristo*, foarte mult din ceea ce a scris Jules Verne. Am citit istoriile romanţate ale cântăreţilor şi pictorilor. A trebuit să mă cultiv.

Am ajutat mulţi colegi, cu ce am putut i-am ajutat. Încă un moment pe care aş dori să-l evoc, care ţine de amintirea profesorului meu drag, Boris Miliutin. Când am susţinut examenul de stat la clasa de operă am interpretat *Scena nebuniei morarului* din opera *Rusalka* de Modest Musorgski.

I. L.: Vă mai amintiţi şi alte scene care au legătură cu profesorul Miliutin, despre care vorbiţi atât de frumos?

I.P.: Vă spuneam de Miliutin care a avut în cariera mea formativă un rol hotărâtor şi decisiv. El mi-a trasat calea pe care trebuia să merg, el a fost îndrumătorul meu preferat. Adevărul este că mi-a plăcut dramaturgia foarte mult. Pot să spun că am fost nu numai un cântăreţ, dar şi un regizor. Îmi construiam după simţul meu, după gustul meu fiecare personaj pe care îl interpretam. Pentru aceasta a trebuit să citesc foarte mult. Să mă cultiv, să învăţ şi să muncesc, ceea ce nu era străin de felul meu de a fi. Cu munca eram obişnuit. Toate le-am învăţat de la Miliutin, Dumnezeu să-l odihnească.

I. L.: Mai vorbiţi-ne puţin despre aria pe care aţi cântat-o la examenul de absolvire şi cum v-a influenţat profesorul Miliutin cariera dumneavoastră de mai departe.

I.P.: Rolul pe care l-am cântat era greu de interpretat nu numai din punct de vedere al dramaturgiei, dar era greu şi de cântat. Trei note de Fa octava întâi se întâlnesc în partitură, ceea ce pentru băşii slabi este o catastrofă. Eu treceam fără nici o greutate aceste obstacole. Atacam aceste note fără nici o greutate. Maria Bieşu fiind în comisia de examinare şi ascultându-mă a spus că în teatru este nevoie de aşa un bas. Dar la repartiţie Veronica Garştea care era dirijor al capelei „Doina" m-a propus să fiu repartizat ca solist al capelei „Doina". Eu eram absolut dezorientat. Şi iarăşi a intervenit profesorul Miliutin cu autoritatea lui şi am fost repartizat ca solist al teatrului. El a fost pentru mine mai mult decât un părinte. Astea sunt amintirile de la clasa de canto clasic.

I. L.: Ce profesori aţi mai avut la celelalte discipline? Vă mai amintiţi şi de alţi profesori care au contribuit la formarea dumneavoastră ca muzician?

I.P.: Acum aş vrea să vă vorbesc despre clasa de canto. De la început l-am avut pe profesorul Mihail Maiburov. Dar a decedat după câteva luni. După aceea am fost trecut la Nicolae Chiosa.

Cu Chiosa nu am făcut mare lucru. Noroc că eram angajat în orchestra „Folclor", lucru care mi-a ajutat să nu degradez cu vocea. Apoi am fost repartizat la clasa Polinei Botezat. Ea era solistă în teatrul nostru, artistă a poporului din Moldova. Era o profesoară foarte bună. Învăţam pe atunci aria lui Filip din *Don Carlos* de Verdi. Aria se termină cu un *mi becar* sus, excepţională arie. Dar totul depinde de aparatul vocal care este cel mai important instrument al vocii umane. De la coardele vocale la aparatul vocal. Înţelegând acest lucru eu am reuşit să cânt uşor practic toate ariile scrise pentru bas, dar am ajutat şi mulţi colegi la conservator.

Deci la canto am avut aceşti doi profesori minunaţi, Miliutin şi Botezat.

Datorită acestor doi profesori eu am devenit cântăreţ de operă. Am devenit solist al teatrului, ceea ce îmi doream de fapt.

I. L.: Să revenim la alte întrebări care trebuie să le cunoască cititorii noştri. Când aţi fost student la conservator? Să încercăm să ordonăm lucrurile după ani.

I.P.: Din 1966 până în 1972 mi-am făcut studiile la conservator. Din 1967 până în 1972 am lucrat în orchestra „Folclor". Şi în 1972, când am fost repartizat ca solist la teatru am ieşit din orchestra „Folclor". După examenul de stat, când am cântat aria lui Filip din opera *Don Carlos,* am fost observat de directoarea teatrului şi am fost primit cu braţele deschise. Pe atunci toţi soliştii mai vechi din teatru, am în vedere băşii, erau în frăţie cu păhărelul. Eu veneam ca o salvare a rolurilor pentru bas. Aşadar, din 1972 până în prezent sunt în teatru, este serviciul de bază. Lucrez pe un salariu la Academia de Muzică şi Arte Plastice şi pe un salariu la Colegiul „Ştefan Neaga". La Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice [AMTAP] (fostul Institut de Arte, apoi Conservatorul din Chişinău) predau canto popular din 1985. Prin mâinile mele au trecut o sumedenie de studenţi, azi solişti cunoscuţi în diferite oraşe şi chiar în alte ţări. La mine au învăţat Adriana Ochişanu, Viorica Moraru, solistă în orchestra „Folclor", Ilenuţa Gheorghiţă, o cântăreaţă foarte bună, Diamanda Petreu, laureată a Premiului Mare a Festivalului „Crizantema de Argint" de la Chişinău, Neonela Duplei, laureată a Premiului Mare la „Crizantema de Argint", acuma a plecat în România şi s-a angajat acolo. Am două fete care au studiat la mine, acuma sunt în Italia. Dumitru Caulea din

Cernăuţi a fost studentul meu. Dumitru Caulea a studiat cu mine şi apoi a plecat la Bucureşti. La Colegiul „Ştefan Neaga”, pe lângă faptul că predau canto popular din 1997-98, am înfiinţat ansamblul etnofolcloric „Bucovina”, denumire pe care am reuşit s-o dau ansamblului cu mare greutate. Abia am reuşit să-l numesc „Bucovina”. Oricum putea fi numit, numai nu „Bucovina”. Mulţi artişti mari au trecut prin acest ansamblu.

I. L.: Cunoaştem mai multe cazuri de acest gen, nu sunt o noutate pentru noi aceste metehne.

I.P.: Domnule Luceac, se cântă că *„unde joacă moldovenii, acolo pământul geme”*. Din păcate, nu geme de joc, ci de ruşine şi de trădare, de invidie. Câtă invidie există în mijlocul nostru, de ce ar exista, de ce s-ar duşmăni rudele între ele, fraţii, surorile. Câtă trădare există între noi. Este un lucru greu de înţeles. Eu am o doină care o cânt studenţilor mei, pentru ca ei să fie oameni adevăraţi în viaţă. Să înţeleagă ce înseamnă să fii om adevărat. O doină pe care eu o numesc imnul de suflet al românilor. Am să v-o recit să vedeţi că merită să fie ştiută. Ea are un mesaj tragic şi de mare învăţătură: *De ce Doamne ai lăsat / Omul să cadă-n păcat / Ne certăm, ne judecăm / Prea multe lacrimi vărsăm.// Vino, Doamne, şi le scoate / Mila Ta le poate toate, / Dintre fraţi scoate mânia / Şi din om rău duşmănia. // Omule, ce s-a-ntâmplat, / Cine mi te-a blestemat? / Pe străini îi tot cinsteşti / Iar cu-a tăi te duşmăneşti. // Când dorul ţi-i căpătâi / Tot la soră fugi şi-i spui. // Sângele apă nu se face, / Frate tot la frate trage, / Un război de ce-ar veni / Că şi-aşa putem muri. // Când vezi ura dintre fraţi / Şi părinţi la greu lăsaţi, / Ori vezi copil omorât / De cel care-a fost născut. // Ori îi vezi pe drum lăsaţi / Dezbrăcaţi şi nemâncaţi. // Vino, Doamne, şi le scoate / Mila Ta le poate toate. / Dintre fraţi scoate mânia / Şi din om rău duşmănia!*

I. L.: Un mesaj cu adevărat de mare învăţătură. E binevenit pentru semenii noştri. Dar să revenim la Colegiul „Ştefan Neaga”. În acest colegiu a învăţat şi muzicianul Mihai Amihalachioae, nu-i aşa?

I.P.: Da, Mihai Amihalachioae este un muzician mare, un acordeonist minunat, actualmente dirijor şi aranjor foarte bun, cât şi un compozitor. A lucrat la noi în teatru dirijor de operă câţiva ani de zile. Am cântat cu el *Traviata*, *Trubadurul* de Verdi, *Bărbierul din Sevilla* de Rossini. Vreau să vă spun că *Bărbierul din Sevilla* şi *Trubadurul* le-am făcut cu dânsul din nou, adică am lucrat la muzicalitate. Am revizuit muzical rolurile pe care le-am cântat. În *Bărbierul* l-am jucat pe Don Basilio, iar în *Trubadur* pe Ferrando. Eu deschideam spectacolul cu o arie mare, desfăşurată. Am renăscut din nou aceste roluri. Cu el le-am remodelat, este un muzician extraordinar. Mihai Amihalachioae este o onoare a Bucovinei pentru marea muzică, nu numai din Basarabia, dar şi de pretutindeni.

I. L.: Domnule Paulencu, cum reuşiţi să le faceţi pe toate în iureşul de zi cu zi? În această goană a timpului, cum reuşiţi să faceţi faţă atâtor angajări? Adică, nu e uşor să faci atâta muncă. Să predaţi şi la Academia de Muzică, şi la Colegiul „Ştefan Neaga”, să realizaţi şi emisiunile de la „Vocea Basarabiei” etc.?

I.P.: Dragă domnule, de la fiecare muncă pe care o fac, eu am o enormă satisfacţie, dacă am două ore libere, ele îmi par ca o săptămână. Eu simt o necesitate să fiu tot timpul ocupat. Dumnezeu mi-a hărăzit să am satisfacţie de la viaţă şi de la munca pe care o îndeplinesc. Îmi place enorm să muncesc şi să mă bucur de energia pe care o am şi să dea bunul Dumnezeu s-o am în continuare.

I. L.: Maestre, vorbiţi puţin despre rolurile pe care le-aţi cântat în Teatrul de Operă, despre vocea dumneavoastră, despre repertoriul dumneavoastră, în general.

I.P.: Ca să vedeţi ce fel de bas am avut eu, trebuie să vă spun că eu am cântat aproape toate rolurile care au fost scrise pentru bas din repertoriul clasic naţional şi universal. Aici e locul să vă istorisesc nişte lucruri de la începuturile mele pe scena Teatrului de Operă. Începând cu rolul lui Mefisto din *Faust*, care trebuie nu numai cântat dar şi jucat. Acest rol mi-a rămas cel mai drag.

Acuma am să vă spun un lucru trist, şi anume, atunci când am venit în teatru, moldovenii erau priviţi ca nişte străini. Cu mine s-au purtat mizerabil până am demonstrat potenţialul meu de bas, învăţând câteva roluri pe care le-am însuşit de unul singur.

Primul meu rol în teatru a fost contele Monteroni din *Rigoletto* de Verdi. Nu mi-au dat o lecţie, nu mi-au dat o scenă, nu mi-au dat o repetiţie cu orchestra, pentru ca să mă pregătesc de spectacol. Am lucrat şi cu dirijorul şi pianistul Hudalei. Şi în ziua premierei operei am salvat opera. Am cântat foarte bine. În felul acesta m-am impus. Dirijorul Albert Mocialov m-a ascultat şi m-a acceptat. Pentru ca să le demonstrez invidioşilor că sunt un profesionist, am cântat în *Bărbierul din Sevilla* cu trei repetiţii şi în rolul lui Mefistofeles cu cinci repetiţii pe scenă. Pentru rolul lui Mefisto era prea puţin, era incredibil, însă am reuşit să-l pregătesc bine, încât la premieră am fost chemat la bis de mai multe ori.

Cu cât mai bine cântam, cu atâţi mai mulţi invidioşi câştigam. Şi astfel m-am afirmat în teatrul de operă.

Vreau să vă spun câteva cuvinte despre rolurile mele. În *Don Carlos* am cântat două roluri importante, şi anume, regele Filip şi rolul marelui Inchizitor. Două roluri foarte mari şi extraordinar de greu de interpretat. Ambele roluri le-am învăţat cu dirijorul Alexandru Samoilă, despre care nu am amintiri plăcute. În *Kneazul Igor* de Borodin l-am cântat pe hanul Konciak şi pe kneazul Galiţki. Într-un spectacol, în actul întâi îl cântam pe Galiţki şi în actul doi pe hanul Konciak. Galiţki era scris pentru bas înalt, aproape bariton, iar Konciak pentru bas jos. Ambele roluri le cântam cu mult succes.

Dar în lumea noastră, a artiştilor, şi nu numai, întotdeauna a fost, este şi va fi invidie, dar eu am găsit puteri să trec peste aceste intemperii.

Am cântat în *Iolanta* de Ceaikovski, şi anume, pe regele Rene, un rol scris cu o ţesătură complicată şi cu note înalte. În *Bărbierul din Sevilla* l-am interpretat pe Don Basilio, am mai spus-o, în *Clopoţelul* de Donizetti am cântat Farmacistul, un rol scris pentru bariton dramatic, un rol hazliu, fiindcă asta este o comedie excepţională, publicul nu se putea potoli de râs pe parcursul întregului spectacol, în *Rigoletto* l-am cântat şi pe contele Monteroni şi ucigaşul Sparafucil, ambele roluri mi-au plăcut foarte mult. Din *Forţa destinului* de Verdi l-am interpretat pe pater Gordian, pe contele Raimondo din *Lucia de Lammermoor* de Puccini, pe cneazul Gremin din *Evgheni Oneghin* de Ceaikovski. Printre altele fie spus, când am avut un turneu la Moscova, critica muzicală de acolo a vorbit în termeni laudativi despre tânărul bas de la Chişinău, Ioan Paulencu, unicul care a excelat în spectacolul *Evgheni Oneghin* de Piotr Ceaikovski. Cazuri de felul acesta am avut foarte multe, dar eu nu reacţionez la succese şi nu-mi pierd capul.

În total am cântat vreo patruzeci de roluri. Am cântat în *Norma* de Belinni, tata lui *Norma*, în *Traviata* de Verdi, *Rigoletto, Trubadur, Don Carlos, Forţa destinului*. De Ceaikovski v-am spus, am evoluat în *Evgheni Oneghin* şi *Iolanta.* Am cântat în câteva opere ale compozitorilor sovietici contemporani, cum ar fi opera *V buriu [În furtună]* de Tihon Hrennikov, în rolul lui Frol Petrov, un rol foarte frumos, solid şi puternic. Că este o operă despre restabilirea puterii sovietice

mai puţin contează pentru mine. Muzica face mai puţină politică, contează muzica care este foarte bună. Am cântat în *Serghei Lazo* de Svetlana Burgiu, nu prea grozav rol, dar l-am cântat. În *Barbu Lăutaru,* în *Alexandru Lăpuşneanu* şi multe altele. Mai în scurt, de când am venit în Teatrul de la Chişinău, toate rolurile care s-au scris pentru bas, toate le-am cântat.

La Simferopol, în stagiune, ne-am întâlnit cu Dmitro Gnatiuk, cântăreţul iubit al ucrainenilor. După ce m-a auzit cântând, relaţiile noastre s-au răcit. Or, el ar fi vrut să mă ademenească spre Opera din Kiev. Nu a fost să fie. De fapt, vreau să spun că mai grav este când simţi că fraţii tăi te invidiază, asta este mai grav. Gnatiuk a fost în primul rând un cântăreţ de muzică populară ucraineană, el nu a fost un veritabil cântăreţ de operă. Motivul acestei atitudini a mai multor colegi ruşi şi ucraineni era originea mea românească. Mai dureroasă a fost pentru mine atitudinea artistei Maria Bieşu. Asta m-a durut mai mult. Am avut mai multe experienţe cu doamna Bieşu. Ca şi cu cântăreţul Mihai Munteanu şi alţii. Oamenii tăi când te invidiază e mai dureros şi mai grav. Aşa-i neamul nostru.

Succesul nu mi-a adus decât ură şi pedeapsă pe parcursul mai multor ani.

I. L.: Aşa este, domnule Paulencu, talentul aduce şi ură şi pedeapsă. Amintiţi-vă de soarta lui Mozart.

I.P.: Acum după cum am promis, doresc să vă povestesc câteva secvenţe despre cunoştinţa noastră cu dirijorul Alexandru Samoilă. Să vă istorisesc cum l-am adus la noi, la Chişinău. Am fost invitat în oraşul Permi din Rusia să cânt trei spectacole. *Bărbierul din Sevilla, Kneazul Igor* şi *Mefisto*. Dimineaţa repetam şi seara cântam spectacolul. M-au primit foarte bine acolo, chiar m-au invitat să vin la ei la teatru, promiţându-mi o casă ca un castel dacă mă prind să rămân la ei. Sigur că nu am făcut-o. Eu îl căutam însă pe Alexandru Samoilă. El conducea o orchestră de instrumente populare ruse la Institutul de Cultură din Permi. Îl cunoşteam de când era copil mic. Avea repetiţie cu orchestra simfonică în acea zi. Vasile Corpaci mi-a spus că el este acolo. L-am găsit repetând cu orchestra. După repetiţie m-am apropiat de el, am schimbat câteva vorbe, el s-a bucurat că aude vorbă românească. Seara m-a invitat la el în ospeţie şi mi-a spus că ar veni mai aproape de casă. Şi atunci i-am spus despre intenţia mea de a-l aduce acasă. Părea foarte bucuros şi bine intenţionat. Nu ştiam însă că sub această mască a feţei bine intenţionate se ascunde foarte mult orgoliu, mândrie şi neiubire de neam.

M-am întors la Chişinău şi am discutat cu Dumitru Goia, dirijorul la orchestra simfonică, căruia i-am sugerat gândul de a-l aduce pe Samoilă la Chişinău. Ştiam că se căuta un dirijor-doi la orchestra simfonică. Dumitru Goia a rămas cam pe gânduri la propunerea mea, dar odată ce-l rugam eu, caracterizându-l pe Samoilă ca un băiat de treabă, a fost de acord, însă mi-a spus că transferul rămâne pe răspunderea mea. El m-a preîntâmpinat atunci că îl cunoştea pe Samoilă de la Conservatorul din Petersburg, unde ambii au studiat. Peste vreo jumătate de an a fost numit dirijor-şef al teatrului. Într-o zi, întâlnindu-ne în faţa teatrului, el mi-a spus: „Noi vom lucra împreună, însă de acum înainte nu mai suntem prieteni”. Abia mai târziu am aflat că i s-a sugerat că dacă doreşte să aibă o carieră frumoasă, trebuie să rupă orice relaţie cu Paulencu. Iată care a fost mulţumita pentru faptul că i-am ajutat să vină la Chişinău, l-am ajutat cu apartamentul, l-am împrumutat chiar cu bani de la început. Vreau să vă spun că atunci când a venit în teatru, a scos din repertoriul teatrului cele mai frumoase spectacole pentru bas, ca să-mi facă şicane de felul acesta. Vocea n-a putut să mi-o ia.

Ca dovadă că a făcut aşa este şi faptul că atunci când Gheorghe Mustea a scris

opera *Alexandru Lăpuşneanu*, Samoilă, înţelegând că nu are cine interpreta rolul lui Lăpuşneanu, a spus: „Aici nu am ce-ţi face, te-am scăpat din gheare”.

O întreagă odisee a fost şi cu premiera operei *Alexandru Lăpuşneanu*. Eu m-am îmbolnăvit şi solistul care a cântat partea lui Lăpuşneanu nu a fost în stare să interpreteze rolul aşa cum trebuie. Iar Samoilă a declarat pe deasupra că cică moldovenii nu pot cânta muzică de operă, fiindcă ei sunt obişnuiţi cu melismele, influenţaţi fiind de muzica populară. Iar cu *Alexandru Lăpuşneanu* a fost un dezastru. Eu fiind bolnav, i-au dat rolul lui Lăpuşneanu altui interpret, care nu a fost în stare să cânte aria lui Lăpuşneanu, o arie asemănătoare celei din *Boris Godunov*. Samoilă dacă a văzut că opera n-a avut succes, a scos-o din repertoriu pe motiv că nu are relevanţă. Aşa a procedat Samoilă la noi în teatru. Muzicant bun, nimic de zis, dar ca om este sub orice critică. Am scris în „Sovetskaia cultura” despre tot ce s-a petrecut la noi în teatru. Articolul s-a intitulat *Bas vopiiuşcego v pustâne (Un bas care strigă în pustiu)*. Redactorul s-a speriat de articol, dar eu i-am răspuns franc că nu voi schimba nici un gând, nici o frază, învinuindu-l că nu este un jurnalist cinstit şi obiectiv. Atunci el a publicat articolul fără schimbări.

După asta au urmat şedinţe interminabile, discuţii despre ceea ce se întâmplă în teatrul nostru de operă. Fiecare avea părerea lui personală, care trebuia să corespundă cu linia generală de partid. Dirijorul Samoilă în discursul său a spus că în teatrul nostru tronează o atmosferă de înţelegere, toată lumea e mulţumită etc, etc. Deci el juca aşa cum îi cântau ruşii, cu alte cuvinte, turna apă la moara ruşilor, aceştia spunând că el face „ordine” singur cu oamenii lui, deci el ne convine nouă şi de aceea trebuie promovat.

Apoi au mai avut loc câteva şedinţe, după care mi-au dat dreptate, iar cei care erau de partea neadevărului peste vreo trei săptămâni au primit titluri de artişti emeriţi sau artişti ai poporului, ca Alexandru Samoilă.

I. L.: Spuneţi câteva cuvinte despre discipolii pe care i-aţi învăţat dumneavoastră şi cu care aţi colaborat. Unde sunt angajaţi?

I.P.: Am avut şase solişti în teatru pe care Samoilă i-a concediat. Acum sunt angajaţi care şi unde. Lenuţa Gherman, artistă a poporului, Vasile Becuşa, tenor angajat la Iaşi, Vasile Cheptănaru, tenor, a plecat în Statele Unite, Năstica Buruiană, angajată la Cluj. Toţi aceşti tineri de naţionalitate români au fost concediaţi de la teatru, ca artişti fără perspectivă, la ordinul lui Samoilă.

Cu tristeţe trebuie să vă mărturisesc că pe mine m-au susţinut şi m-au iubit colegii ruşi, iar fraţii mei, moldovenii, au căutat tot timpul să mă stopeze şi să-mi pună piedici. Cu toate astea, am ajutat, după cum vă mai spuneam, mulţi tineri.

Pe cine exmatricula Mihai Munteanu, ca şef de catedră, eu îi restabileam, fie la Bucureşti, fie la Iaşi. O fată care am pregătit-o şi am ajutat-o, trimiţând-o la Viorica Cortez, este în prezent solistă la Viena.

I. L.: Soarta dumneavoastră se aseamănă cu cea a scriitorului Ion Druţă, care a fost expulzat din Chişinău, iar cei de la Moscova l-au primit şi l-au ajutat. Mai mult decât atât, la Moscova i-au pus piesele în scenă şi l-au primit în Uniunea Scriitorilor, pe când în Moldova a fost exclus din Uniune.

Dar să revenim la nişte lucruri mai practice. Când aţi primit titlul de artist al poporului?

I.P.: Cred că prin anul -'75-'76 am primit titlul de artist emerit. Am pregătit cu ansamblul „Fluieraş" un program pentru ca să plecăm în America Latină, într-un turneu, pentru trei luni şi jumătate. Dar nu s-a realizat intenţia mea. Atunci când s-au făcut listele, numele meu nu figura în liste. Regretatul Serghei Lunchevici, cu care eram în relaţii foarte bune, mi-a spus să mă liniştesc că s-a implicat KGB-ul şi eu urma să plec în turneu cu Teatrul nostru de Operă la Moscova şi Iaroslav, nu în America Latină.

I. L.: Şi titlul de artist al poporului când vi s-a decernat?

I.P.: Cam prin anul 1981-82. Aproximativ cam aşa.

I. L.: Sunteţi preşedinte al Societăţii culturale „Salvaţi folclorul" din Chişinău. Cine a iniţiat-o, tot dumneavoastră cred că, şi cu ce se ocupă această societate?

I.P.: Sigur că eu am fondat-o şi eu o conduc. Când am înfiinţat-o credeam că oamenii bogaţi vor veni cu basculantele şi vor dona bani în fondul societăţii. Dar de unde?! Nimeni pentru cultură nu vrea să dea bani. Eu mă chinui şi fac ceea ce fac mai mult pe contul meu.

I. L.: De fapt, dumneavoastră care sunteţi cântăreţ de operă la Teatrul Naţional, sunteţi aproape că unicul care luptaţi şi pentru viaţa folclorului, pentru ca această zestre populară să nu moară.

I.P.: Foarte corect. De aceea şi mă numesc colegii enciclopedie pe picioare. Eu pot să vă cânt sau să vă recit ore întregi creaţii populare. Mi-a fost drag dintotdeauna folclorul, şi dacă auzeam o piesă o singură dată, o memorizam. Eu sunt foarte legat de creaţia noastră populară, care, după părerea mea, nu are pereche în lume.

În teatru sunt marginalizat cumplit şi demonstrativ. Şi pentru faptul că sunt român şi cred că şi pentru activitatea mea. De vreo jumătate de an nu am cântat nici un spectacol, ultima dată l-am cântat pe contele Monteroni din *Rigoletto* de Verdi, de atunci n-am mai cântat nici un spectacol. Dar când au mai auzit că eu

lucrez şi la postul de radio „Vocea Basarabiei”, nu mi-au mai dat nici un rol.

I. L.: Vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre acest post de radio, ce impact are el asupra ascultătorilor şi în ce măsură sunteţi implicat în emisiunile acestui

post?

I.P.: „Vocea Basarabiei” este un post de radio ascultat nu numai în Republica Moldova, dar şi peste hotare, în Belgia, în Olanda, în România, în Europa, în general. Cei de la radio, ştiind că eu sunt folclorist, mi-au dat o emisiune de folclor de două ore. Realizez această emisiune în direct. La acea vreme, toată lumea uitase de Nicolae Sulac, de Maria Drăgan, de Negară, de Angela Păduraru şi alţi mari cântăreţi ai noştri, adevăraţi rapsozi populari. În emisiunea mea eu promovez aceste valori. Am în vedere folcloriştii mari care sunt aproape uitaţi, dar au rămas nişte valori uriaşe ale poporului nostru. Alături de aceste valori promovez foarte mult studenţii mei, care iubesc folclorul şi îl cunosc foarte bine. Mai frumos decât toţi cei ce au titluri şi regalii. Mai frumos decât unii profesori universitari de la conservator. Două studente de-ale mele deja au întemeiat ansambluri etnofolclorice la Institutul de Studii Economice de la Chişinău. Cu ele aş putea să fac o emisiune de câteva ore la rând la postul nostru de radio.

Toată speranţa mi-o pun în discipolii mei. Mă bucur întotdeauna de succesele lor şi-i susţin pe toate căile.

De fapt, eu îndeplinesc rolul unui muzicolog la acest post de radio şi fac tot ce cred de cuviinţă pentru a promova talentele tinere şi pentru a nu uita marii noştri cântăreţi şi rapsozi.

I. L.: O viaţă destul de agitată şi – de ce nu?– frumoasă, interesantă, dar şi foarte grea. Este o adevărată luptă.

I.P.: Într-un interviu am menţionat că dacă se crede că teatrul e un lucru sfânt, să nu credeţi ceea ce vi se spune. El numai pe deasupra e sfânt, dar în interiorul lui e putred.

I. L.: Dar înăuntru este un teatru. Maestre, să adăugăm puţin optimism şi mai bine să ne spuneţi ce-aţi mai reuşit?

I.P.: Am alcătuit un manual de canto. Am realizat patru filme la care ţin

foarte mult. Un scenariu intitulat *Nunta străbunilor*. Un film se intitulează *Cuvânt pentru Mesia.* Este un film cu substrat folcloric, or eu lucrez la secţia de folclor. Alt film intitulat, *Sărbătorile de iarnă*, este un film unic, nu a realizat nimeni un asemenea film. Un scenariu şi film *Nunta străbunilor,* pe care a pus sechestru televiziunea în prezent, e ca şi cum arestat. De la laureaţii mei, studenţii cu care lucrez, am optsprezece premii internaţionale importante, dar de premiile întâi şi diplome naţionale, premii republicane, nici nu mai ţin cont câte sunt.

Invidia n-a putut să umbrească aceste realizări, cu toate că n-am fost nici comsomolist, nici membru de partid.

I. L.: Maestre Paulencu, numiţi câţiva artişti buni din Cernăuţi, care s-au afirmat la Chişinău.

I.P.: Am avut un foarte bun bariton din Cernăuţi, Boris Raisov, de fapt numele lui era Boris Katz, evreu de naţionalitate – un actor de talie mondială şi un bariton de excepţie. Când îl juca pe Figaro, iar eu îl jucam pe Don Basilio, realizam nişte spectacole de excepţie. Apoi din Cernăuţi o avem pe Elena Gherman, o foarte bună cântăreaţă. Şi, bineînţeles, Alexandru Samoilă, despre care v-am vorbit deja. Aceştia sunt cântăreţii din partea Cernăuţiului. Şi, bineînţeles, muzicianul şi dirijorul Mihai Amihalachioae, despre care v-am vorbit şi pe care îl stimez foarte mult.

I. L.: Maestre, eu sunt convins că atât timp cât sunt astfel de oameni ca Paulencu, folclorul nostru nu va muri, dimpotrivă, va străluci şi mai mult.

După toate aceste bătălii şi după toată această viaţă artistică, Voloca rămâne în inima dumneavoastră?

I.P.: Cu siguranţă. Voloca este şi va fi în inima mea cât voi trăi. I-am spus soţiei mele că atunci când nu voi mai fi, aş dori să-mi dorm somnul de veci aici, la Voloca, lângă bisericuţă, în curtea mea, în grădina mea. Voloca îmi rămâne în suflet şi eu mulţumesc consătenilor mei măcar pentru faptul că ei au păstrat şi păstrează obiceiul sărbătorilor de iarnă frumos. Nu numai Voloca o port în inimă, ci întreaga noastră Bucovină e mereu alături de gândurile mele cele mai frumoase.

CHEIA DE BOLTĂ ÎN ACTIVITATEA ARTISTICĂ A PICTORULUI BUCOVINEAN ŞTEFAN PURICI*

L-am întâlnit pe pictorul Ştefan Purici lucrând la unul din altarele Bisericii *Sfânta Treime* a Mănăstirii de maici din Cernăuţi. Era foarte prins de lucru şi cuprins de pasiune pentru ceea ce făcea, muncind la finisarea unor chipuri de sfinţi din panteonul creştin-ortodox. Pe unul din registrele pictate am văzut reprezentată *Liturghia îngerească*, motiv ce apare pentru prima dată în picturile bisericilor din nordul Bucovinei. În ansamblul lucrării realizate la Mănăstirea de maici s-a respectat programul iconografic bizantin, ceea ce constituie, de fapt, o viziune nouă asupra picturii şi iconografiei din Bucovina, aplicată de pictorul Ştefan Purici. A trebuit să insist mult pentru ca să-l pot sustrage de la ceea ce făcea. El însuşi avea înfăţişarea unui sfânt, cu faţa palidă, absorbit de idei, cu privirea cuprinsă de o inspiraţie ciudată şi cu pletele lăsate în dezordine pe spate. Lucra cu echipa sa de ucenici, pe care o tutelează mulţi ani la rând în calitate de maestru şi în calitate de îndrumător spiritual al acestor tineri pasionaţi pentru pictura bisericească. L-am întrebat dacă aceşti tineri lucrează separat sau sub îndrumarea lui. Era atât de concentrat, încât nu a reacţionat la ceea ce-l întrebam. În timpul lucrului nu scotea nimeni nici o vorbă. Se vedea că tinerii care pictau în preajmă erau ucenicii lui, fiindcă trecea încet pe lângă fiecare, adăugând ici-colea o nuanţă sau alta cu pensula. Într-un târziu mi-a răspuns, cu un glas care îşi revenea la realitate.

Ştefan Purici: Sunt printre ei mulţi tineri care au absolvit şcoli medii generale sau licee de artă, dar şi unii care fac facultatea în timpul de faţă. Sunt studenţi din Chişinău, din Cernăuţi şi din zona regiunii Cernăuţi, cum este Putila, Vijniţa sau am avut studenţi chiar şi din Kiev.

Ilie Luceac: Aţi selectat aceşti tineri sau ei v-au găsit pe dumneavoastră? Şi dacă vorbim despre ei, vă rog să-i şi prezentaţi.

Şt. P.: Care şi cum. Unii dintre ei au venit singuri la mine, iar pe alţii i-am selectat eu. Printre tinerii care lucrează sub îndrumarea mea i-aş numi pe Vitalie

* *Cheia de boltă în activitatea artistică a pictorului bucovinean Ştefan Purici*, în „Glasul Bucovinei", An. XV, nr. 4 (60), 2008, p. 7-28.

Cocea din Voloca-Hruşeuţi, Tudor Aştefulesi din Târnauca, Domnica Zaidel-Loic din Mahala, Nicolae Gumeniuc din Corovia, Vasile Guranda din Soroca, Republica Moldova, Ion Cojocaru din Chişinău, Vitalie Haliţea şi Vitalie Popiuk din Putila, regiunea Cernăuţi. Trebuie să vă spun că tinerii care au absolvit o instituţie medie de specialitate sau chiar Academia de Arte Plastice au nevoie la început de cale de o practică specială la pictarea icoanelor. Sunt nişte lucruri care trebuiesc însuşite în practică, cu toate că şcoala pe care o faci ţi le oferă în mod teoretic.

I. L.: Care este criteriul de selecţie al acestor tineri? Prevalează talentul sau sunt alte motive, în baza cărora îi alegeţi?

Şt. P.: O parte din tineri care au venit la mine erau nevoiţi să susţină o probă practică, i-am testat într-un fel oarecare pictoriceşte sau au venit cu lucrările pe care le aveau finisate anterior. Sigur că în această selecţie prevalează talentul. Nu am respins nici un tânăr care avea darul picturii, mai ales nativii care sunt înzestraţi de la Dumnezeu cu un ochi exact, care vede dincolo de ce văd toţi. Un coleg al meu de şevalet, pictorul Alexandru Timciuc, român şi el tot de aici, de pe valea Prutului, din Mahala (Buda), cu care lucrăm împreună de ani de zile, se ocupă intens de educaţia acestor tineri, învăţându-i desenul, compoziţia, pictura. Ne cunoaştem din copilărie. El a absolvit şcoala de pictură din Cernăuţi, apoi Liceul de Arte din Chişinău şi după aceea Institutul de arte plastice „I. Creangă" din capitala Republicii Moldova. Mai vreau să adaug că atât eu, împreună cu soţia, cât şi prietenul meu Alexandru Timciuc, ne ocupăm de educaţia profesională a acestor tineri, învăţându-i practic să picteze, mai întâi pictura icoanei şi apoi pictura murală bisericească. Mulţi dintre ei sunt talentaţi şi ne bucură acest fapt. Succesul lor este un îndemn şi un suport moral şi pentru munca noastră de fiecare zi.

I. L.: Aveţi o bucurie în urma acestor tineri? Puteţi să afirmaţi că munca dumneavoastră a dat rod?

Şt. P.: Cred că am tot temeiul să mă bucur de ucenicii mei. Mare mi-a fost bucuria când şcoala care am înfiinţat-o cu binecuvântarea Înalt Preasfinţitului Onufrie, Mitropolitul Cernăuţilor şi al Bucovinei, a obţinut Premiul de excelenţă la concursul „Icoana din sufletul copilului", organizat de către Ministerul Culturii şi Cultelor şi Patriarhia Română, consecutiv, doi ani la rând.

O altă mulţumire sufletească mi-a prilejuit-o sârguinţa lui Vitalie Cocea, care la cei 23 de ani ai săi conduce un şantier de pictură bisericească sau Tudor Aştefulesi, care încearcă să ţină piept conducerii unui atelier de pictură. Succese deosebite a obţinut şi Domnica Zaidel-Loic din Mahala, iar verişoara ei, Marcela Straticiuc pictează, vreme de doi ani, la Lavra Sfântul Aleksandru Nevski din Sankt-Petersburg.

Şcoala a organizat şi expoziţii de pictură. Cele mai reuşite lucrări au fost expuse la Casa de cultură din Noua Suliţă, la Consulatul General al României din Cernăuţi. Aceste realizări ne bucură şi ne încurajează.

I. L.: Maestre Ştefan, aş dori să ordonăm lucrurile şi s-o luăm de la început, aşa cum se cuvine într-un dialog de felul acesta. O formulă plauzibilă ar fi să începem cu şcoala pe care aţi făcut-o, cum a decurs copilăria dumneavoastră şi cum aţi fost ademenit de pictură?

Şt. P.: M-am născut la 19 iunie 1965 în comuna Mahala de pe valea Prutului, actualmente chiar îi zice satul Prut. Comuna Mahala de lângă Cernăuţi este cunoscută în societatea românească doar dacă rostim cel puţin două nume de rezonanţă: cel al profesorului universitar Grigore Nandriş şi cel al ţărancei Aniţa

Nandriș-Cudla... Mă mândresc că m-am născut şi eu aici, sub geana Cernăuţilor. Am avut parte de o copilărie frumoasă. În familia noastră toată lumea era învăţată cu munca, mai ales munca la câmp. Tata a avut multe oi, de aceea cunosc meseria de baci, ştiu ce înseamnă balada *Mioriţa*, mergeam să pasc oile şi luam cu mine mereu o carte, însă până la urmă descopeream că citesc frumuseţea care mă înconjura: apele învolburate ale Prutului, frumuseţea luncilor de lângă Prut, poezia multicoloră a pădurilor şi a câmpiilor în plină vară sau în fapt de toamnă. Aveam întotdeauna şi un album cu mine, unde prindeam sub creion încântătoarea privelişte a naturii care mă înconjura. Probabil că din această perioadă am simţit atracţia pentru pictură, pentru culoare.

I. L.: V-aş ruga să specificaţi nişte perioade ale şcolii pe care aţi făcut-o, pentru ca cititorii noştri să vă cunoască mai bine, aşa cum vă preţuiesc şi pictura din bisericile pe care le-aţi zugrăvit până în prezent.

Şt. P.: Am făcut clasele primare în comuna natală, apoi şcoala medie necompletă din Mahala, învăţând paralel şi la şcoala de pictură pentru copii din Cernăuţi. În 1980 mi-am continuat studiile la Liceul de arte „I. E. Repin" (astăzi poartă numele pictorului Plămădeală) din Chişinău, pe care l-am absolvit în 1985. A urmat serviciul militar în termen, după care în 1987 m-am angajat la Fondul plastic din Cernăuţi, pe atunci Combinatul de arte plastice.

I. L.: Ce obligaţii aţi avut sau în ce a constat angajarea la Combinatul de arte plastice, astăzi Fondul plastic din Cernăuţi? Cu ce v-aţi ocupat acolo?

Şt. P.: Executam diferite picturi de design, interioare sau exterioare pe care trebuia să le amenajăm din punct de vedere estetic. De exemplu, am fost printre primii care am realizat reclame publice de anvergură. Între timp, mă gândeam la un studiu serios al picturii.

I. L.: Şi când s-a întâmplat acest lucru?

Şt. P.: În 1990, la îndemnul mai multor prieteni, inclusiv şi a criticului literar Ştefan Hostiuc – măhălean şi el de origine – am susţinut probele necesare care trebuiau date pentru a pleca la studii în România. Aceste lucruri se făceau atunci în baza unui acord bilateral între Ucraina şi România, ultima oferind burse de studiu tinerilor de origine română din regiunea noastră. Astfel, am ajuns să devin student la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu" din Bucureşti.

I. L.: Aşadar, odată cu studiile la Academia de Arte Plastice „N. Grigorescu" din capitala României a început o pagină nouă în viaţa dumneavoastră şi o viziune de asemenea nouă asupra artei în general şi a picturii în special. Este momentul propice să vă depănaţi nişte amintiri legate de studiile pe care le-am făcut la Bucureşti.

Şt. P.: Sigur că la început aveam frică să plec de acasă, cu atât mai mult că pictam o biserică în Basarabia, deci aveam de acum o experienţă oarecare şi mă înspăimânta plecarea pe mai mult timp de acasă. Însă când am venit la Bucureşti, mi-a plăcut atât de mult oraşul, încât am rămas să studiez cu multă ardoare în acel aşa-numit „micul Paris" de odinioară. Primul an a fost cam greu pentru mine, până mi-am pus la punct problemele cu limba. Colegii din ţară erau mai pregătiţi şi la specialitate, şi la celelalte discipline generale.

I. L.: Ce se studiază în primul an la Academia de Arte Frumoase?

Şt. P.: În primul an am făcut pictură, compoziţie, desen, desen academic, obligatoriu anatomie. Însă eu am rămas cu plăcerea de a picta icoane, în primul rând, fiindcă înainte de a pleca la studiu, pictasem deja câteva biserici. Vroiam să fac pictură bisericească şi acest gând mă stăpânea.

I. L.: Probabil că la Academie v-aţi ales specialitatea pictură monumentală.

Şt. P.: Să ştiţi că şi pictura bisericească este o pictură monumentală, deci specialitatea pictură monumentală include şi noţiunea de pictură bisericească. Am rămas totuşi la specialitatea „pictură", unde l-am avut ca îndrumător pe marele profesor Ştefan Câlţea, de la care am învăţat tainele picturii adevărate. Dânsul a fost un om deosebit din toate punctele de vedere. Văzând, de exemplu, că sunt atras de pictura icoanei, mi-a propus în vacanţele de studiu să pictez pe diferite şantiere cu un alt mare pictor, Grigore Popescu, care era prietenul profesorului Câlţea. Astfel am ajuns să pictez cu maestrul Grigore Popescu la Mănăstirea Râmeţ din judeţul Alba Iulia. Acolo am făcut primii ani de ucenicie adevărată, cu maestrul Grigore Popescu, care avea ucenici din toată ţara. Am stat acolo o vară şi am pictat. Al doilea an am avut norocul să pictez în calitate de ucenic la Mănăstirea Tismana, tot cu maestrul Grigore Popescu. Consider că am făcut două şcoli în paralel: Academia de Arte Plastice şi şantierele de vară cu pictură bisericească.

I. L.: Este un mare noroc pe care l-aţi avut, deoarece nu fiecare poate să beneficieze de o asemenea ocazie. Să pictezi la frumoasa Mănăstire Tismana, de care este legat numele lui George Coşbuc, nu este o simplă întâmplare, ci mai curând o ofertă a sorţii. Aţi avut noroc.

Şt. P.: Norocul vine şi din partea profesorului Ştefan Câlţea, care avea grijă să fac şantierele de vară, deoarece programele de studiu erau foarte dense şi nu fiecare putea să le facă faţă. Consider că am învăţat bine pictura bisericească, deoarece la lucrarea de licenţă am prezentat patru icoane. Şi am avut succes cu ele.

I. L.: Care v-a fost volumul lucrării de licenţă la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu"? Este interesant, ce trebuie să prezinte la sfârşitul cursului de pictură un licenţiat al acestei instituţii?

Şt. P.: Deşi trebuia să fac pictură în ulei, am fost admis să prezint patru icoane, ca material practic al lucrării de licenţă. Comisia a luat această decizie, deoarece s-a convins că-mi place pictura bisericească. Şi apoi, domnul profesor Câlţea m-a susţinut în această idee.

I. L.: Specificaţi, vă rog, în ce constă tehnica picturii în ulei şi tehnica picturii unei icoane. Atât tehnica cât şi materialele cu care se lucrează, presupunem că sunt diferite. Descifraţi aceste frumoase taine pictoriceşti.

Şt. P.: La Academia de Arte Plastice sunt mai multe facultăţi, iar două din ele

se intitulează Pictura monumentală (murală) şi Pictura de şevalet. Ca să poţi picta icoane pentru biserici, trebuie să faci Facultatea de pictură monumentală (murală). Aici se învaţă arta şi tehnica picturii murale, cât şi cea a icoanelor. Iar la pictura de şevalet se învaţă compoziţia şi pictura în ulei. Aici intră şi peisagistica, care se realizează în ulei. Eu am rămas la pictura de şevalet, apoi am avut posibilitatea să însuşesc bine şi pictura bisericească, pe şantierele de vară, după cum vă spuneam, alături de specialişti experimentaţi, ceea ce mi-a prins foarte bine.

I. L.: V-aş ruga să vă amintiţi despre cei mai îndrăgiţi profesori ai dumneavoastră de la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu". Probabil că au fost anii decisivi în decursul cărora aţi optat definitiv pentru pictura bisericească. Este un lucru foarte important pentru cultura bucovineană, deoarece, după Epaminonda Anibal Bucevschi, care şi-a desfăşurat activitatea artistică în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu prea am avut în Bucovina pictori de biserici.

Şt. P.: Despre profesorul Ştefan Câlţea v-am vorbit. Să ştiţi că în cei şase ani de studii care se fac la Academia de Arte am avut mai mulţi îndrumători talentaţi. Mi-aduc aminte de profesorul de anatomie – tot Popescu îl chema – care este originar din Cernăuţi. El ne povestea că a locuit pe strada Fedkovyci (fosta Aviator Gagea) din Cernăuţi, după care s-a refugiat din acest oraş, odată cu declanşarea celui de al doilea război mondial.

I. L.: Este strada pe care a locuit şi familia Masichievici, care de asemenea s-a refugiat în perioada celui de al doilea război mondial în România. Astăzi scriitoarea şi artista plastică Hortensia Masichievici-Mişu, care locuieşte actualmente la Bucureşti, îşi mai aduce aminte cu nostalgie despre oraşul frumos al copilăriei. Spuneaţi că durata studiilor la Academia de Arte este de şase ani, mai rămâne să adăugaţi dacă studiile se fac cu frecvenţă sau la distanţă, adică prin corespondenţă?

Şt. P.: Studiile la Academia de Arte Plastice sunt cu frecvenţă. În decursul desfăşurării lor se face intens pictură în atelier, pictură monumentală, se organizează diferite expoziţii, se studiază în muzee. Eu am absolvit Academia de Arte Frumoase în 1996, prezentând patru lucrări la licenţă. În fond, patru icoane cu *Arhanghelul Mihail*, *Arhanghelul Gavriil*, *Sfântul Nicolae* şi *Sfântul Vasile cel nebun pentru Hristos*.

I. L.: Vă rog să mărturisiţi cum aţi ajuns la pictura bisericească? Cred că şi profesorii pe care i-aţi avut au contribuit decisiv la această alegere pentru care aţi optat. Sau e vorba numai de pasiunea dumneavoastră?

Şt. P.: La pictura bisericească am ajuns din dragostea faţă de icoană, de Dumnezeu. Apoi am avut noroc de profesorul Ştefan Câlţea, după cum vă mai spuneam, care m-a trimis câteva veri la rând pe şantiere, unde am întâlnit specialişti remarcabili în pictura bisericească. Şi apoi, din 1991 până în 1993 am făcut Şcoala de pictură bisericească din cadrul Patriarhiei Ortodoxe Române din Bucureşti. Iar vara plecam să învăţ şi să pictez pe şantierele care erau în lucru. Aşa am ajuns la maestrul Grigore Popescu, de la care am învăţat practic pictură bisericească. Fără această şcoală şi experienţa acumulată nu aş fi putut să pictez biserici.

I. L.: Eraţi de unul singur acolo, pe şantierele de vară, sau aţi mai avut colegi, aţi fost mai mulţi? Cum se desfăşoară activitatea sau cum se lucrează pe un asemenea şantier de pictură bisericească?

Şt. P.: Bineînţeles, că eram mai mulţi ucenici care pictam, în diferite etape, sub îndrumarea unui maestru. Acest şantier de pictură bisericească se desfăşoară

în felul următor: ucenicii care sunt mai avansaţi, pictează chipurile sfinţilor, veşmintele lor, ceilalţi pictează fondurile, fac diferite ornamente ale interiorului bisericii, aplică foiţa, mestecă culorile, fac diferite schiţe, desenează. Care sunt la început de cale, încep cu desenele. Aşa şi eu am început, aşa îmi învăţ şi ucenicii mei de astăzi.

I. L.: Aşadar, din 1996 până astăzi au trecut vreo doisprezece ani. Cum s-au scurs aceşti ani pentru dumneavoastră, chinuitor de încet sau ca o clipă?

Şt. P.: Aş răspunde că au trecut foarte repede sau mai corect spus, rapid şi chinuitor. De fapt, în aceşti ani ai studenţiei am rezolvat mai multe lucruri. Fiind în Bucureşti, am cunoscut-o pe Doina, care mi-a devenit soţie. Eram atunci în anul doi de facultate. Ne-am căsătorit, am locuit la cămin. În Bucureşti mi s-au născut şi cei doi fii ai mei. Într-un cuvânt, le-am reuşit pe toate, dar important este că am reuşit să învăţ pictura. Soţia mea a făcut Facultatea de Litere. Dânsa este un om deosebit, mă ajută foarte mult în ceea ce fac, în primul rând mă înţelege excepţional.

I. L.: Prezentaţi-vă, vă rog, fiii. Am înţeles că vă urmează exemplul, optând pentru aceeaşi specialitate ca şi tatăl.

Şt. P.: Pe cel mai mare dintre fii îl cheamă Horia-Ştefan, are vârsta de 16 ani şi face Liceul de arte din Cernăuţi. Iar cel mai mic este Constantin-Alexandru, noi îi zicem Costel. Băiatul va împlini anul acesta vârsta de 14 ani.

I. L.: Să vă fie sănătoşi şi să păşească cu dreptul, atât în viaţă, cât şi în domeniul specialităţii pe care şi-au ales-o, adică să vă ajungă din urmă. Sunt sigur că nu i-aţi impus să vă urmeze calea şi să devină pictori.

Şt. P.: Sigur că nu. Ştiţi prea bine, copilul unui muzician sau al unui pictor urmează îndeletnicirea părintelui doar dacă este înzestrat. Ori cânţi, ori nu cânţi. Aşa e şi cu pictura: ori pictezi, ori nu poţi picta. Talentul vine pe alte căi, el nu se transmite chiar din mână în mână.

I. L.: Deci, aţi venit din Bucureşti cu plinul: soţie, copii, diplomă, doldora de carte şi de experienţă.

Şt. P.: Da, dar pe loc gol. Totul a început de la zero. Casă, masă, stabilitate materială, deoarece trebuia să fac faţă obligaţiilor de părinte şi să-mi întreţin familia. Să ştiţi că am avut noroc. Nu a durat mult timp de când mă întorsesem de la Bucureşti şi am ajuns să pictez o biserică. E vorba de lăcaşul *Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavriil* din satul Corogea (Corovia, regiunea Cernăuţi), pe care am finisat-o în 1997. Adevărul este că până atunci mai pictasem două biserici. Una din ele, Biserica *Naşterea Maicii Domnului* din satul Unguri, Republica Moldova, am lucrat-o în 1989. Cea de a doua, Biserica *Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena*, din Călăraşii Vechi, România, am pictat-o în 1993, în perioada studenţiei mele de la Bucureşti.

I. L.: Explicaţi, vă rog, cum se ajunge să lucrezi o biserică sau alta? Există un concurs oarecare sau e de ajuns doar o invitaţie personală?

Şt. P.: Când am fost invitat să pictez biserica de la Corovia, a cărei pictură am realizat-o în ulei, m-au găsit pur şi simplu enoriaşii şi părintele paroh. Ei mi-au şi lansat invitaţia, ştiind că am mai executat astfel de lucrări. Abia după realizarea picturii interioare la această biserică, m-am decis să încerc să fac pictură bizantină, ceea ce nu exista până atunci în nordul Bucovinei.

I. L.: Aici trebuie se discutăm mai pe larg. Despre tehnica picturii bizantine şi despre ceea ce aţi reuşit în acest domeniu merită s-o spuneţi metodic, pe îndelete, cu lux de amănunte, deci, vă lansăm invitaţia.

St. P.: Ne-am întors aici, în Bucovina, unde, de fapt, nu prea există biserici care să fie pictate în stil bizantin, doar pictura veche de la biserica din Lujeni. Nu cunosc unde s-ar mai afla vreo biserică pictată în stil bizantin. Şi astfel, încet-încet, am început să pictez icoane în stil bizantin. În Cernăuţi n-am găsit această tradiţie, adică, de a înfrumuseţa interiorul bisericilor cu pictură bizantină. Cred că suntem primii care am încercat să aplicăm acest stil în pictura bisericească.

I. L.: Acest început în pictură, am în vedere acest pionierat în domeniul aplicării stilului bizantin în nordul Bucovinei, s-a soldat cu eforturi din partea dumneavoastră sau nu? Aveaţi adepţi care să vă susţină, că de specialişti în acest domeniu nu cred că aţi avut parte? Vă rog să daţi mai multe amănunte, fiindcă acest lucru este extrem de important pentru a cunoaşte cum a evoluat istoria artei plastice în nordul Bucovinei.

St. P.: Da, vreau să vă spun că am început-o de la zero. Ne-am gândit să facem o şcoală, nişte cursuri de pictură bisericească. Neavând nici un spaţiu şi nici o înţelegere din partea nimănui, am hotărât să organizez aceste cursuri la mine acasă, în atelierul meu de pictură. Nu avem alt local nici până în ziua de astăzi, de aceea continuăm lucrul şi învăţătura la mine acasă. Până în ziua de astăzi nu avem şi nici un sprijin material din partea cuiva.

I. L.: Care este contingentul de ascultători la această şcoală particulară, cred că aşa ar fi potrivit s-o numim.

St. P.: Am început cu copiii care au absolvit clasa a zecea sau cu cei de la instituţii diverse de specialitate. I-am învăţat pe rând ce înseamnă pictura bizantină, adică pictura bisericească. Am luat-o de la început, i-am învăţat ce înseamnă în general desenul, pictura, compoziţia, aplicarea foiţei, cum se prepară scândurile, lemnul pentru a putea picta o icoană, cum se prepară pereţii, mă rog, tot ce trebuie pentru a putea picta. Tot ce am învăţat eu la Bucureşti, am aplicat aici în practică, i-am învăţat pe tineri să lucreze cu această tehnică. Şi am încercat apoi să aplicăm în practică tot ce au învăţat aceşti tineri însetaţi de cunoştinţe. Prima biserică pe care am pictat-o, aplicând această tehnică, a fost Biserica *Înălţarea Domnului* din Colincăuţi, raionul Hotin. Am realizat această lucrare în 1998.

I. L.: Este momentul să dezvăluiţi câteva secrete ale tehnicii picturii bizantine, în ce constă această artă a picturii care a dominat timpurile? Am avut între timp mai multe discuţii cu pictori de origine bucovineană, cum ar fi artiştii plastici Hortensia Masichievici-Mişu, Constantin Flondor sau Mihai Moroşan, care au lucrat cu această tehnică. Admiraţia pentru cunoscătorii secretelor picturii bizantine este mare în lumea artiştilor plastici.

St. P.: În primul rând aş vrea să spun că tehnica picturii bizantine ţine de un canon foarte strict, riguros. Acest canon nu poate fi încălcat sau neglijat,

fiindcă există nişte reguli de pictură în biserică. Fiecare scenă, fiecare icoană are locul ei şi se foloseşte după Erminia lui Dionisie din Furna. Toate bisericile care sunt pictate în stil bizantin se lucrează după acest program iconografic al Bisericii Ortodoxe. Fiecare icoană, fiecare sfânt are locul lui în ansamblul picturii dintr-o biserică. Din cupola centrală până jos, toate registrele picturii sunt plasate după canonul respectiv, despre care am vorbit. De la Iisus Hristos Pantocratorul vine liturghia îngerească în jos, proorocii, apostolii, după rang, după cin. După evanghelişti în jos vin scenele Înălţării, ale Răstignirii etc. Pe partea de nord sunt reprezentate scenele legate de patimile Domnului şi pe partea opusă – scenele legate de Buna Vestire şi de Naşterea Domnului. Apoi jos vin sfinţii, împăraţii. Dacă, mai explicit, pictura bisericească se construieşte după două axe, pornind de la cele două simboluri ale Cerului. Primul este Sfântul Altar, de unde începe prima axă, al doilea este turla. Pictura este aşezată în ordine ierarhică, de la cupolă în jos şi din Sfântul Altar spre ieşire, spre naos şi pronaos. Ca centru în turlă este reprezentat Mântuitorul Iisus Hristos Pantocrator, Atotţiitorul. În jos coboară lumea îngerească, Liturghia îngerească. După aceea, dacă există spaţiu, urmează strămoşii, după aia vin proorocii, apoi vin sfinţii apostoli. În pandantiv sunt pictaţi evanghelişti. Tot în orânduiala întâi, în locul cel mai de sus, sunt scenele de praznic. Acelaşi lucru se poate urmări şi pe axa a doua, adică din Sfântul Altar. Pictura începe cu sfinţii ierarhi, avându-i în centru pe Mântuitorul Iisus Hristos ca mare arhiereu, alături de sfinţii Vasile cel Mare şi Sfântul Ioan Gură de Aur, ca scriitorii de liturghie, şi în continuare pictura înfăţişează alţi sfinţi ierarhi şi sfinţi diaconi. Apoi după Catapeteasmă, după Iconostas, urmează sfinţii mari mucenici, sfinţii doctori fără de argint, apoi se continuă cu marii cuvioşi, ca stâlpi ai bisericii, cum ar fi pustnicii. În această ierarhie se desfăşoară pictura până la ieşirea din biserică. Descrierea prezentată constituie ordinea interioară de zugrăvire a bisericii, iar cea exterioară are oarecum aceeaşi structură. Se respectă, în principiu, acelaşi tipic. Adică, pe partea exterioară a Altarului sunt de preferinţă pictaţi sfinţii ierarhi şi în absidele de pe exterior, la fel, apar sfinţii mucenici. E cam acelaşi lucru. Deoarece numărul de sfinţi este foarte mare, de obicei se continuă în exterior cu ceea ce n-a avut suficient spaţiu în interior. Se mai pictează şi sfinţii locului, cei ce sunt veneraţi într-o regiune oarecare. De multe ori se pictează chiar cu vieţile sfinţilor în registre casetate.

I. L.: Maestre Ştefan, aţi absolvit Facultatea pictură de şevalet şi, în paralel, pictură bisericească. Nu cred că nu aţi organizat vreo expoziţie personală, fie în timpul studiilor sau după terminarea lor.

St. P.: În timp cât am fost student am organizat în Bucureşti patru expoziţii personale. Acestea au fost nişte expoziţii de icoane. Una din ele a fost deschisă la Biserica *Sf. Visarion* din Bucureşti, unde slujeşte părintele Nicolae Buga, bucovinean din Solca, un bun prieten al nostru. El ne-a ajutat foarte mult în Bucureşti. Ne simţeam ca şi cum am fi fost copiii lui. La biserica unde îşi are el parohia, am şi făcut în 1993 prima expoziţie de icoane. Vreau să menţionez că una din aceste expoziţii a fost vizitată de către academicianul Răzvan Theodorescu, un mare specialist în domeniul artelor plastice, ceea ce a constituit pentru noi o onoare deosebită. Dânsul a şi vorbit foarte frumos despre icoanele expuse în cadrul acestei expoziţii. În timpul cât am fost student, el preda un curs de Istoria artei la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu".

I. L.: Domnule Ştefan, aveţi tot motivul să fiţi un om fericit şi ca familist, şi în domeniul profesional. Vă înţelege foarte bine soţia, vă susţine, copiii intenţionează să îmbrăţişeze aceeaşi specialitate ca şi tata.

Şt. P.: Să ştiţi că într-adevăr mă consider un om fericit. Copiii încearcă să picteze şi ei, învaţă tainele acestei arte şi s-ar părea că lucrurile merg bine. Soţia mă ajută enorm, ea se ocupă de iconografie, tehnologia picturii, de cursurile pe care le ţine ucenicilor, cu alte cuvinte, se ocupă cu tot ce ţine de tehnologia picturii.

I. L.: Aţi vorbit mai sus despre ierarhia (canonul) picturii bizantine în biserică. Mai insistaţi vă rog asupra tehnicii realizării acestui tip de pictură. Cum se realizează o icoană în stil bizantin?

Şt. P.: Icoana se pictează destul de complicat. Se începe de la lemn, care trebuie să fie neapărat un lemn de tei, uscat pe cale naturală, şi cu o vechime de 4-5 ani de când a fost tăiat. Trebuie să ştim cum se usucă acest lemn. Într-un an reuşeşte să se usuce doar un centimetru grosime. Acest lemn slujeşte drept suport, cu traverse în coadă de rândunică. După aceea, pe suprafaţa lui se aplică un strat de clei din oase de peşte de nisetru diluat, pentru ca să pătrundă cât mai adânc în lemn. Apoi se lipeşte un tifon. Pe această suprafaţă se aplică straturi de grund, preparat din praf de cretă naturală, clei şi ulei de in. Acest grund preparat se şlefuieşte, se face desenul pe el, se aplică foiţa de aur, apoi încep a se aplica primele culori, care sunt pregătite din pigmenţi naturali. Tainele acestei tehnologii încep de la cele mai închise nuanţe de culori. Peste acest prim strat de culoare, chipul sfântului pictat începe să se lumineze cu alte culori, mai deschise, asemeni sufletului uman, care se luminează prin har. Se lucrează cu pigmenţi naturali, amestecaţi cu emulsie de gălbenuş de ou. Se ia un gălbenuş de ou, se amestecă cu puţin oţet sau bere, sau vin natural, în calitate de conservant, şi astfel se obţine emulsia. De remarcat că la culorile deschise se foloseşte oul de fabrică, al cărui gălbenuş este mai deschis, iar la culorile mai închise se folosesc ouăle de ţară. Altă categorie de pigmenţi – cei minerali – se prepară din pietre semipreţioase şi sunt foarte costisitori. Acesta şi este unul din secretele picturii mănăstirilor vechi din nordul Bucovinei. Când icoana este pictată, se scrie numele sfântului, realizându-se abia acum comuniunea între nume şi imagine. Din acest moment, panoul pictat devine icoană. Şi ultima fază a icoanei este ungerea ei cu ulei de in fiert. Asemenea poruncii date de Dumnezeu lui Moise în pustiu, atunci când s-a făcut Cortul Mărturiei: „După aceea să iei mir de ungere şi să ungi cortul şi toate cele din el şi să-l sfinţeşti pe el şi toate lucrurile lui şi va fi sfânt” (*Ieşirea*, 40, 9).

I. L.: Până acuma aţi vorbit despre prepararea şi realizarea unei icoane în stil bizantin. Vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre pictura murală, despre fresca bizantină.

Şt. P.: Sunt două feluri de pictură murală bisericească. Cea mai preţioasă este fresca, care se realizează pe tencuiala umedă, tencuială din var şi cârlţi. Şi cea de a doua este pictura al secco. Se prepară un glet din cretă cu cleiuri anumite, se şlefuieşte şi se aplică din nou un strat de clei. E o tehnologie mai complicată la această pictură murală. Apoi se trec desenele, se aplică foiţa şi apoi încep toate etapele picturii artistice.

I. L.: Şi acuma, un lucru care impresionează. Nu cred că mai există mulţi oameni în Bucovina care să-şi pună la dispoziţie casa proprie pentru a întreţine şi a lucra cu tinerii care au talent şi care vor să devină zugravi de biserici. Întâlnim pentru prima dată un asemenea curaj şi dragoste pentru adevărata artă. O şcoală de felul acesta este un laborator de creaţie. Activitatea dumneavoastră întrece imaginaţia. Am înţeles că tinerii sunt nu numai instruiţi, dar şi întreţinuţi. Şi apoi, afară de grupul celor mai avansaţi în tainele picturii, am înţeles că mai instruiţi un grup de copii.

St. P.: Da, mai primim un grup de copii de 13-14 ani, care învaţă desen, pictură, compoziţie. Aceste ore se ţin sâmbăta. O parte din ceilalţi ucenici, locuiesc chiar în atelier şi învaţă tehnologia picturii icoanei, iar alţii lucrează în biserici sub îndrumarea noastră, însuşind pictura murală. Bineînţeles că ei se schimbă, dorind fiecare să înveţe şi cealaltă specialitate. Tehnologiile acestor picturi sunt puţin diferite, cu toate că au foarte multe elemente comune, după cum am amintit mai sus. Am transformat atelierul de acasă într-o adevărată şcoală. Realizăm desen, pictură, compoziţie, tinerii învaţă să prepare lemnul pentru icoane, învaţă să aşeze culorile pe un panou. Astfel, învăţând 4-5 ani, ei pot deja picta o icoană.

I. L.: Maestre Ştefan, ştiu că aţi lucrat pictura interioară a Bisericii *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil* din Cernauca, care a fost ctitorită de Doxachi Hurmuzaki şi construită pe fosta moşie a Hurmuzăkeştilor de la Cernauca. Istoricul Teodor Balan susţine că „la 1825 zidirea bisericii şi a castelului era terminată”. Sfinţirea lor a avut loc de hramul Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavriil, în prezenţa episcopului Bucovinei Isaia Baloşescul, invitat personal de către boierul Doxachi Hurmuzaki. Vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre această lucrare, deoarece este foarte importantă conservarea şi păstrarea unui asemenea monument istoric, care la timpul său a slujit drept o „Mecca” pentru menţinerea identităţii românilor din Bucovina. Vara aceasta am avut ocazia să vizităm împreună cu un grup de istorici biserica şi locul unde a fost cândva curtea de la Cernauca. Ne-am convins de frumuseţea picturii pe care aţi realizat-o şi vă rugăm să spuneţi mai detaliat despre această lucrare. Este interesant, în ce stare aţi găsit pereţii naosului şi, în general, toată pictura veche, în altar, pe tavan? Cât priveşte mormintele ctitorilor, atât a Hurmuzăkeştilor, cât şi a rudelor acestora, Murguleţii şi Petrinii, ele necesită deopotrivă o îngrijire anumită şi o conservare cum se cuvine. E strigător la cer dacă vor dispare şi aceste morminte!

St. P.: Vreau să încep de la faptul că până la pictura care am executat-o la Cernauca am mai pictat două biserici care îmi sunt foarte dragi. Este vorba despre Biserica *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel* de la Voloca (Hruşeuţi), pe care am pictat-o în 2000-2002, cât şi Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din Boianul lui Neculce, pe care am pictat-o în 2003. Iar în 2004, la rugămintea părintelui Veaceslav, ne-am apucat de pictura pereţilor interiori ai bisericii de la Cernauca. Am găsit un dezastru total la Cernauca. Biserica era într-o stare de degradare foarte avansată. Pereţii erau umezi din cauza construcţiei. Temelia şi pereţii din piatră veche au

prins igrasie. Pictură ca atare acolo n-am găsit. Erau nişte tipare (modele), cum se făceau mai înainte, un soi de clişee vechi, ceva foarte primitiv. Pictură veche nu am găsit. Şi mă mir de ce? Cu siguranţă că pictura veche s-a distrus mai târziu.

I. L.: S-ar putea să fie aşa, fiindcă în Arhiva Hurmuzaki se găsesc informaţii despre biserica lui Doxachi Hurmuzaki de la Cernauca. Istoricul Teodor Balan aminteşte în treacăt despre amenajarea bisericii din Cernauca, menţionând că în timpul cât a pictat Carol Iobst la Catedrala Ortodoxă din Cernăuţi, apoi mai târziu, când a pictat şi profesorul Johann Klein de la Viena, cică cineva din ei sau din meşterii care au pictat cu ei să fi dat cu pensula şi pe la Cernauca, la invitaţia unuia dintre Hurmuzăkeşti, nu cunoaştem exact cine. Deci, se presupune că ar fi fost o pictură veche acolo, dar care, probabil, a fost distrusă mai târziu. Cu atât mai mult că şi dumneavoastră mărturisiţi că nu aţi mai descoperit-o.

Şt. P.: Eu cred că prin anii ,80 ai secolului al XX-lea sau un pic mai înainte se mai pictau biserici pe la noi. Nu este exclus ca atunci să se fi nimicit toată pictura veche. A fost înlăturată şi s-a făcut kitsch-ul pe care l-am găsit eu în 2004. Tencuiala veche era degradată, umezeala îşi făcuse efectul, iar în biserică s-au depozitat diferite substanţe chimice, amoniacuri diferite, ca, de altfel, şi în alte aşezăminte de cult, încât mă şi mir cum a rezistat tencuiala. N-am găsit nimic din pictura veche. Eu am căutat să pot să descopăr ceva, însă nu am găsit nimic. În Boian, de exemplu, am descoperit ceva interesant. E vorba de o piatră frumoasă, cred că are nişte inscripţii de pe vremea lui Ioan Neculce. Urmează să mai vedem, dar e ceva foarte interesant. Pe când în Cernauca, după cum vă spuneam, n-am găsit nimic, decât un soi de şabloane stereotipe fără nici un gust. Aşadar, am dat totul jos, am făcut o tencuială nouă, am preparat pereţii din nou, cu nişte materiale calitative din Germania şi am făcut pictura pe care aţi văzut-o. Am pictat-o în stil bizantin, după canonul lui Dionisie din Furna. Pictura arată bine, e frumoasă. S-a făcut tot ce s-a putut face acolo, dar să ştiţi că pereţii bisericii necesită o conservare serioasă pe exterior, chiar de la fundament în sus. Tavanul – deoarece în această biserică nu este o cupolă – l-am realizat după pictura lui Teofan Cretanul. Cred că am reuşit să fac tot ce se putea face. Însă repet, ceea ce vrea să facă astăzi părintele Veaceslav la biserica din Cernauca, costă foarte scump. Pentru a izola fundamentul de perete, cu scopul de a opri umezeala, este nevoie de o investiţie serioasă, de specialişti restauratori, pe care nu-i găseşti atât de repede şi care în plan material nu sunt atât de accesibili.

I. L.: Cât timp aţi lucrat la biserica din Cernauca?

Şt. P.: Am pictat un an şi jumătate la biserica de pe fosta moşie a Hurmuzăkeştilor. Am lucrat la această biserică cu multă pasiune şi tragere de inimă. Nu cred că trebuie să vă explic de ce.

I. L.: Cum lucraţi de obicei? Începeţi un proiect şi pictaţi numai la el sau lucraţi şi în paralel?

Şt. P.: Atunci când începem să pictăm o biserică, lucrăm la ea până nu terminăm pictura, îmbinând această activitate cu pictura icoanelor în atelier. Dacă este o biserică mare, sigur că volumul de muncă este tot atât de mare şi nu ieşim din ea până nu terminăm pictura.

I. L.: Aţi lucrat multe biserici aici, în nordul Bucovinei. Este bine cunoscut faptul că orice creator ţine la lucrările pe care le-a realizat ca la nişte copii ai săi. Vreau să vă întreb care lucrare de aici, de la noi, vă este mai aproape de suflet?

Şt. P.: Cea mai dragă-mi este biserica de la Hruşeuţi, pe care am început s-o pictez în anul 2000. Mi se pare cea mai reuşită. Este o lucrare la care ţin foarte

mult. Am lucrat la ea doi ani şi ceva, biserica fiind foarte mare. Am pictat circa două mii metri pătraţi de pictură. Sigur că am executat această lucrare împreună cu ucenicii mei.

I. L.: Care este timpul în care se poate realiza o asemenea lucrare de anvergură? Cred că şi biserica din Hruşeuţi aţi pictat-o în stil bizantin.

St. P.: Lucrăm în fiecare zi. Ne aflăm pe schele de dimineaţă până seara târziu. Bineînţeles în afara zilelor de sărbătoare. Acuma puteţi socoti cam cât de repede înaintează o asemenea lucrare, dacă am pictat în doi ani de zile aproximativ două mii de metri pătraţi.

I. L.: Aţi pictat multe biserici în stil bizantin, puteţi vorbi despre o evoluţie a acestui stil în comparaţie cu cel vechi, originar?

St. P.: Sigur că putem vorbi despre o evoluţie a acestui stil. Chiar şi din punct de vedere tehnic. Culorile de astăzi diferă de cele vechi, de cele din Evul Mediu târziu. Putem să vorbim, bunăoară, despre mai multe şcoli. Cunoaştem pictura bizantină grecească, pictura bizantină rusească, pictura bizantină românească (bisericile mănăstirilor Sucevița, Moldovița, Voroneţul, Cozia şi altele), pictura bizantină sârbească, macedoneană. Diferite şcoli după cum vedeţi. Un început poate fi şcoala lui Teofan Cretanul din Grecia. Mai târziu s-a dezvoltat şcoala lui Teofan Grecul din Rusia. A apărut marele Andrei Rubliov, care a rămas un fenomen în pictura bizantină universală. Această pictură, unică în felul ei, a avut la bază pictura bizantină grecească, canonul bizantin. Mai târziu se dezvoltă şi celelalte şcoli.

I. L.: Dintre toate şcolile pe care le-aţi numit, care este cea mai aproape de sufletul uman, care este receptată cel mai bine de către creştinii ortodocşi? Care este cea mai reuşită şcoală care apropie mai mult sufletul credinciosului de Dumnezeu?

St. P.: Cred că o pictură bună, adevărată, caldă şi receptivă este cea promovată de şcoala lui Teofan Cretanul, şcoala lui Panselinos. Gândiţi-vă şi la *Troiţa* lui Rubliov, *Sfânta Treime* de Andrei Rubliov, la chipul lui Iisus Hristos în viziunea lui Rubliov. Lucruri extrem de profunde şi răscolitoare. Aceştia sunt titanii picturii

bizantine. De la ei încoace orice pictură bizantină n-a putut să facă abstracţie de lucrările lor, de aceste concepţii.

Astăzi, când există o pictură neobizantină, o pictură mai apropiată de cea realistă, nu putem să facem abstracţie nici de ea. Aceasta este o pictură frumoasă, o întâlnim din ce în ce mai des, însă eu sunt de părere că nu trebuie să uităm de tradiţia bizantină curată, de pictura pură bizantină, care trebuie să înfrumuseţeze o biserică.

I. L.: Ce se întâmplă în Bucovina cu respectarea acestor tradiţii? Dumneavoastră sunteţi îndreptăţit să spuneţi lucrurilor pe nume, deoarece sunteţi în domeniu şi cunoaşteţi, fără îndoială, cel mai bine situaţia. Şi apoi sunteţi unul dintre primii pictori care aţi promovat aici stilul bizantin.

Şt. P.: În nordul Bucovinei lucrurile sunt mai complicate în acest domeniu. Aici avem multe influenţe sau confluenţe ale şcolilor. Pictura realistă, pictura rusească, pictura românească şi-au găsit puncte de interferenţă. În ceea ce mă priveşte, am reuşit o combinaţie dintre pictura bizantină şi trăsăturile caracteristice locului şi oamenilor. O pictură bizantină bucovineană, frumoasă, receptivă, cu chipuri vii şi chiar uneori dinamice. Eu cred că ea va rămâne şi se va impune ca ceva al nostru, aproape de sufletul nostru. Este o cheie de boltă a activităţii noastre de până acum. Folosind elemente din şcoala grecească, şcoala rusească, sper că am reuşit să obţinem ceva original, care să ne caracterizeze, dar fără să ieşim din tipic. Râvnim la o pictură care să se apropie de sufletul nostru. Am visat de ani de zile la acest lucru. Bucovina nu a avut această pictură bizantină în zonă, nu a cunoscut-o până acum aici. La început am pictat mai moale, mai dulce, pentru ca în ultimul timp să ajungem la o pictură bizantină care înclină spre tipicul clasic. Şi lumea o înţelege. Acest fapt mă bucură cel mai mult.

I. L.: Într-adevăr, pictura de la Cernauca, de la Hruşeuţi, ca şi alte lucrări, din alte biserici, realizate în stil bizantin, sunt expresive, frumoase. Chipurile sfinţilor şi ale ierarhilor sunt luminoase şi evlavioase. Este o combinaţie fericită a picturii tradiţionale cu cea veche bizantină – acesta este momentul-cheie pe care l-aţi reuşit în pictura bisericilor din Bucovina. Şi e spre lauda dumneavoastră şi a ucenicilor pe care îi îndrumaţi în tainele acestei arte.

Şt. P.: A fost o muncă titanică, în primul rând pentru mine. Şi ea nu s-a încheiat, nu cred că se va sfârşi vreodată. Am trecut prin foarte multe încercări de creaţie, am îndurat multe decepţii până am ajuns să se cristalizeze lucrurile.

I. L.: Câte biserici aţi pictat, aplicând stilul bizantin?

Şt. P.: În jur de vreo cincisprezece biserici.

I. L.: Se pare că aţi pictat şi în România. Vă rog să spuneţi câte biserici şi în ce localităţi aţi lucrat acolo? Şi cred că nu aţi numit nici toate bisericile de aici, din

nordul Bucovinei, pe care le-aţi lucrat.

Şt. P.: Cred că nu v-am numit vreo trei biserici pe care le-am mai pictat la noi, în Bucovina. În 2005-2006 am pictat interiorul Bisericii *Sfântul Ierarh Nicolae* din Sadagura (Cernăuţi), a Bisericii *Sfânta Treime* de la Mănăstirea de maici din Cernăuţi şi Biserica cu hramul *Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena* din Ţânteni (Herţa). Iar în România am pictat în 2004 Mănăstirea *Naşterea Maicii Domnului* din Marghita, judeţul Oradea. În 2007 am lucrat la Schitul de maici *Adormirea Maicii Domnului* din comuna Petru-Vodă, judeţul Neamţ, nu departe de Casa memorială „Ion Creangă". Acolo ne-am apropiat sufleteşte de părintele arhimandrit Iustin Pârvu, cunoscut în lumea monastică din România ca un mare duhovnic. Anul acesta, în 2008, am început să lucrez la Mănăstirea *Sfântul Ierarh Spiridon* din comuna Vârful Dealului, lângă Cacica, judeţul Suceava. Deci vreo patru biserici în total, lucrate în stil bizantin.

I. L.: Aţi mai lucrat şi în alt stil? Pictură laică, portretistică sau lucrări de alt gen?

Şt. P.: După absolvirea facultăţii, altceva n-am mai pictat, decât pictură bisericească. Am mai realizat şi câteva catapetesme: la Mănăstirea Hreşceatik, la Mănăstirea de maici *Înălţarea Maicii Domnului* de la Briceni (nordul Basarabiei), la biserica din Colincăuţi, iconostasul bisericii din Zastavna şi a celei din Rostoki (raionul Vijniţa), la Călăraşii Vechi din România, la o biserică din Eforie Nord, România şi altele.

I. L.: Aţi amintit de părintele Iustin Pârvu de la Mănăstirea Petru-Vodă din judeţul Neamţ. Am citit nu demult despre acest mare duhovnic contemporan şi aş vrea să vă rog să spuneţi câteva cuvinte despre sfinţia sa, de vreme ce l-aţi cunoscut personal.

Şt. P.: Părintele Iustin Pârvu este un duhovnic al românilor de pretutindeni. A trecut vârsta de 90 de ani. Sfinţia sa demult nu-şi mai măsoară timpul în ani, ci în fapte şi vorbe bune. Acest lucru l-am simţit şi noi, întotdeauna, cât am fost în preajma lui. E ca un sfânt, cu ochi albaştri, de culoarea cerului. Te îndeamnă, îţi spune de ce anume ai nevoie ca să mergi mai departe într-un început bun şi-ţi insuflă speranţă şi încredere în tine. Când pictam la Mănăstirea Petru-Vodă, într-un moment de inspiraţie meditativă, aruncându-şi privirea asupra *Sfintei Treimi*, pe care am lucrat-o acolo, mi-a spus: „Ştefane, eşti frate cu Rubliov, trebuie să mergi înainte, să lucrezi, aceasta este mântuirea ta!". M-au copleşit aceste cuvinte şi m-au smerit.

I. L.: La ce lucraţi în momentul de faţă şi ce gânduri vă încearcă pentru viitor?

Şt. P.: Anul 2008 e pe sfârşite. Aş dori să închei cu bine pictura la care am lucrat un an întreg. E vorba de Mănăstirea *Sfântul Spiridon* din comuna Vârful Dealului, lângă Cacica, judeţul Suceava, despre care vă vorbeam mai înainte. Mi-a mai rămas să pictez pronaosul şi câteva detalii din naos. Dacă mi-ajută bunul Dumnezeu, în timpul cel mai apropiat trebuie să încep lucrul la o Catapeteasmă de la Mănăstirea de maici *Izvorul Tămăduirii,* din comuna Icoana, de lângă Constanţa (România). Iar pentru viitor, ce să vă spun, de-am fi sănătoşi! În primăvara anului ce vine intenţionez să încep lucrările la Mănăstirea de călugări din satul Urecheni, lângă Cristeşti, nu departe de Târgu Neamţ (România).

I. L.: Pictorul Ştefan Purici, un om foarte modest din fire, care a făcut şcoală la morala creştin-ortodoxă, atunci când l-am întrebat dacă nu are lucrări împrăştiate prin colecţii particulare, ne-a relatat următoarele lucruri.

Şt. P.: O parte din icoanele mele se află în colecţii particulare în Statele Unite ale Americii, iar altele – în Moscova, Grecia, Italia, Franţa, Anglia şi, bineînţeles, în România.

I. L.: Îl ascultam şi mi se părea că vorbele lui domoale treceau prin fereastra sufletului, urcând acolo sus, lângă chipurile sfinţilor pictaţi, amestecându-se cu frumuseţea culorilor sau intersectându-se în zborul lor cu direcţia privirilor smerite ale sfinţilor, îndreptate spre cer. Copleşit de frumuseţea culorilor şi de sufletul tandru al maestrului, care a ştiut să le potrivească atât de fericit, mi-am amintit de cuvintele cronicarului, parafrazându-le, fără să vreau, în gândul meu: Nasc şi astăzi în Bucovina pictori!..

POETUL ARCADIE SUCEVEANU*

Ilie Luceac: Dragă Arcadie, bucuria şi emoţia, care mă încearcă deopotrivă la gândul reîntâlnirii noastre într-un dialog, îmi sporesc speranţa că vom întreţine o discuţie interesantă din care cititorul va putea să ia cunoştinţă despre ce mai face poetul Arcadie Suceveanu şi cum o mai duce omul Arcadie Suceveanu. Or, norocul de a te cunoaşte în tinereţea şi studenţia noastră cernăuţeană nu l-au avut mulţi şi din acest motiv, dacă-mi permiţi, vreau să-ţi spun – sunt mândru!

Poetul Arcadie Suceveanu nu are nevoie de prezentările mele. Cărţile Domniei Sale, *Mă cheamă cuvintele* (1979), *Ţărmul de echilibru* (1982), *Mesajele la sfârşit de mileniu* (1987), *Arhivele Golgotei* (1990), *Secunda care sunt eu,* colecţia „Poezii de duminică" (1993), *Eterna Danemarcă* din seria „Poeţi români contemporani" (1995) vorbesc de la sine. Sunt tentat să cred doar că scrisul tău ne-a salvat pe mulţi de la decepţii cumplite, care puteau avea urmări grave în conştiinţa noastră în aceste vremuri de zgârcenie sufletească ce o semnalăm cu toţii la sfârşit de secol XX.

Arcadie Suceveanu: Deşi soarta a făcut să ne întâlnim în ultimii ani tot mai rar, nu pot concepe acest dialog decât ca pe o continuare a pasionantelor noastre discuţii şi confesiuni pe care le-am avut „la adânci tinereţi", în anii de efervescenţă şi febrilitate intelectuală ai studenţiei şi reveriilor cernăuţene, când ni se modela caracterul şi statura morală la focul cărţii din metalul nobil al idealului artistic şi al suferinţei purificatoare. „Norocul" despre care vorbeşti a fost reciproc, deoarece noi ne-am descoperit unul pe altul şi ne-am regăsit mereu într-un spaţiu afectiv şi ideatic comun, ale cărui însemne „heraldice" erau poezia şi muzica, arta, în general, precum şi sentimentul naţional. Nu voi uita niciodată acele zile mirifice petrecute împreună în anturajul plin de aer solemn, romantic,

* *Poetul Arcadie Suceveanu (*dialog cu poetul Arcadie Suceveanu), în „Glasul Bucovinei", An. IV, nr. 2 (14), 1997, p. 3-10.

al Universităţii din Cernăuţi, fosta clădire a Mitropoliei Bucovinei, animaţi de idealuri, de bucuria descoperirii (mai mult pe cont propriu) a marilor nume ale literaturii şi muzicii româneşti clasice şi contemporane, fapt ce echivala pentru noi atunci cu descoperirea unor planete sau continente necunoscute. După cum nu pot uita nici casa şi grădina eminentului doctor Zuflucht, neamţ de origine şi român de formaţie, fost ofiţer în armata austriacă, unul dintre „ultimii mohicani" ai vechii intelectualităţi bucovinene, acel loc binecuvântat în care ne-a întrodus cu discreţie spre a cunoaşte o altă lume şi o altă ideologie decât cea plină de sloganuri şi dogme comuniste. Confesiunile domnului doctor erau, pentru cei 20 de ani ai noştri, adevărate lecţii de istorie şi filozofie, de etică morală sănătoasă, nefalsificată. Iar pianul la care exersai, mi se părea un fluture uriaş poposit în odaie din alte lumi, din spaţii necunoscute… Să mă ierte cititorii pentru această abatere lirică, dar, ori de câte ori evoc spaţiul cernăuţean, cerneala îmi devine sentimentală…

Cât priveşte cărţile mele, vreau să spun că le-am conceput şi le mai simt şi astăzi ca pe nişte mici fragmente de viaţă, ca pe nişte „întâmplări ale unui timp şi spaţiu anume. Un poet, oricât de abstract şi interiorizat ar fi, nu poate face abstracţie de viaţa sa, de ceea ce i se întâmplă ori de ceea ce se petrece în jurul său. Sunt (oare s-ar putea să nu fiu?) contemporan cu viaţa mea, cu naşterea, dragostea, moartea care sunt numai ale mele. Iar spiritul timpului răzbate nu neapărat din atitudinea civică a scriitorului, ci chiar din fibra sa existenţială, din viziunea sa, din felul său de a se exprima prin mereu alte şi alte mijloace artistice. Trăim vremuri de mari transformări politice şi sociale, de degradare a sentimentelor şi de eclipsare sufletească, spectaculoase şi dure totodată. Omul modern a obosit, maşina lumii s-a uzat, fericirea omenirii n-a mai avut loc… Aş fi bucuros dacă m-aş putea convinge că am reuşit să exprim în versurile mele măcar ceva din spiritul dramatic al acestui sfârşit de veac şi de mileniu, măcar o părticică din idealurile şi frământările de emancipare şi regăsire a conaţionalilor mei. Cât priveşte „salvarea de la decepţii", cred că exagerezi… Or, la vârsta pe care o am de aproape 45 de ani îmi vine greu să mai cred că „poezia poate face lumea mai bună"… Oricum, cuvintele rostite cândva de Arthur Rimbaud: „Într-o zi oamenii vor arăta ceea ce Poetul a văzut", rămân în continuare idealul nostru, al celor visători…

I. L.: Poezia ce-ţi aparţine acoperă o vastă arie de cultură pe care o stăpâneşti şi poartă pecetea unei frumuseţi ce pare să aibă profunzimi neexplorate. De la formula „Orga lui Bach bolnavă-i de plămâni", care parcă intenţionează să adune şi să reconstituie din ceaţa deasă a vremii chipul ca de ceară, crispat de atâta muzică, al bătrânului organist din Leipzig, – şi până la resemnarea în sine a poetului: „Un cuplu sunt: Pietà sucevani", care ne duce cu gândul la înfăţişarea renascentistă a lui Michelangelo, cu nasul zdrobit, părul în dezordine, nepieptănat, privirea năucită de atâta culoare (pictorul şi-o fi surprins autoportretul în vremea când lucra la Capela Sixtină) – asistăm la un spectacol uimitor de ardere internă, aproape totală, a poetului în numele adevăratei arte, încât ne întrebăm, parafrazându-l pe Goya, dacă nu cumva somnul raţiunii umane naşte monştrii răului din lume, care afectează condiţia existenţială a poetului.

A. S.: Credinţa mea dintotdeauna a fost că un poet trebuie să fie, în mod implicit, şi un om de cultură, cu lecturi permanente şi serioase. Maşina sa de citit trebuie să funcţioneze fără întrerupere, iar refugiul trebuie să-i fie cărţile, biblioteca. Astăzi, la sfârşit de secol XX, nu se mai poate scrie exclusiv din talent. Lectura a devenit fapt de viaţă, atribut al existenţei de fiecare zi, ca şi dragostea,

suferinţa, moartea. De aceea, explorarea şi valorificarea creatoare de către poet a spaţiilor culturale şi livreşti ţin de ordinea firească a lucrurilor. De multe ori, creaţia poetului de azi, care este un poet al timpului modern şi postmodern, recurge la reinterpretarea şi chiar rescrierea, la modul parodic sau liric, ironic sau caricatural, a unor texte deja cunoscute, parafrazând şi topind în el sintagme, expresii celebre, parabole biblice, mituri, stiluri eterogene. Deci, un astfel de poet este, prin definiţie, un om al cărţii, instruit, un spirit doct, cu o solidă cultură generală, deschis spre toate orizonturile cunoaşterii. Bineînţeles, toate aceste simboluri şi surse livreşti se cer a fi trecute prin focul propriilor trăiri, prin câmpul de tensiune al propriei existenţe, spre a fi redimensionate sau reinvestite cu noi semnificaţii. În concepţia mea, un poet de azi, pe lângă talentul pe care îl are şi care rămâne condiţia sine qua non a oricărui creator, trebuie să fie un bun cunoscător al mitologiilor lumii, un ins pasionat de filozofie, muzică, pictură, astronomie, fizică… Or, limbajul poeticii moderne e unul al interferenţelor culturale, al substituirii termenilor, al sublimării şi colajului, al sintezelor de tot felul. Mitul „analfabetul inspirat" a fost spulberat. Imaginea poetului aşteptând în transă inspiraţia divină, care coboară din sfere oculte în chip de Muză, este subminată de desuetudine.

Cât priveşte „monştrii răului", trebuie să spun că ei ne-au devorat sufletul aproape în întregime. În zadar poeţii încearcă să-i îmblânzească, vorba lui Eminescu, „cu gândiri şi cu imagini"… În orga acestei lumi, dezacordată, e tot mai puţin aer, iar noi apărem în lumină, la naştere, cu tot cu cruce, ajungând cu toţii nişte pietà imaginare… De aici şi suferinţa artistului, şi strigătul său disperat în faţa inerţiilor şi atrocităţilor acestei lumi în derivă, structurată de febre apocaliptice. „Spectacolul" său „de ardere internă", după cum zici, nu poate avea drept „personaje" decât Dezolarea şi Zădărnicia, Suferinţa şi (totuşi) Speranţa…

I. L.: În fuga atât de nemiloasă a timpului, între agonia şi extazul vieţii cotidiene, între sacrul şi profanul clipei de fiecare zi, când „hazardul scuipă-n noi cu dude coapte / şi moartea face salturi la trapez", cu ce trebuie să se înfăţişeze Poetul – acest fiu risipitor de frumuseţi – în faţa părintelui său judecător – Cititorul, la porţile întredeschise ale celui de-al treilea mileniu?

A. S.: Curând cele două milenii se vor angrena ca nişte roţi dinţate în marele mecanism al timpului. Suntem ultimii vieţuitori ai acestui mileniu şi poate chiar ai acestei civilizaţii. Şi, deci, s-ar putea să fim şi ultimii ei poeţi. Omul modern s-a schimbat mult faţă de omul antic sau cel medieval. *Omul interior* însă, care în concepţia mea se identifică cu esenţa spiritului uman, a rămas acelaşi, neschimbat, frumos sau urât, animat de zboruri înalte sau târându-se prin noroaiele de jos, feroce şi neîmblânzit ca bestia sau fragil şi visător ca o trestie gânditoare. La fel s-a întâmplat şi cu poezia: ea a cunoscut o evoluţie spectaculoasă în timp, dar a rămas neschimbată în esenţa ei cea mai pură. Iată de ce condiţia şi menirea poetului de azi, aflat „la porţile întredeschise ale celui de-al treilea mileniu", au rămas aceleaşi ca şi pe timpul lui Homer, cel aflat la porţile unor vremi mitologice, ca şi pe timpul lui Horaţiu, cel ce scria satire şi epopee „la porţile întredeschise" ale primului mileniu al erei noastre. Chiar dacă imaginea sa clasică s-a schimbat, chiar dacă limbajul său este altul – intertextualist şi foarte „democratizat" –, chiar dacă preferă să intre în literatură pe o locomotivă postmodernă, poetul de azi, ca şi cel de ieri, ca şi cel de mâine trebuie să vină în faţa cititorului cu adevărul despre sine şi despre timpul său, cu imaginea developată a realităţii sale interioare, cu acel inefabil *miracol* cuprins în oglinzile visului şi misterului existenţial. Numai aşa se poate spera că poezia îl va ajuta pe cititor (dar mai are oare poezia un

cititor fidel?) să se cunoască pe el însuşi, să se refugieze, spre a se regăsi în sfera ideilor înalte şi a visului purificător, să-l descătuşeze de pragmatismul sufocant şi păgubos, de indiferenţa sa pustiitoare.

I. L.: Cărţile destinate micilor cititori : *A fugit melcul de-acasă* (1986), *Ora cinci fără doi fulgi* (1986), *În cămaşă de cireaşă* (1989), ilustrate respectiv de pictorii V. Maliarenko, D. Iazan şi A. Ţurcanu, cât şi cele două culegeri pentru preşcolari şi clasele primare, *Dincolo de ce văd ochii* (1991), *Ştii să colorezi vacanţa?* (1995), realizate în colaborare cu pictorul Ion Severin, au înviorat poezia românească pentru copii din ultimii ani. Putem spune cu certitudine că de la Tudor Arghezi, Elena Farago încoace nu s-a mai scris atât de inspirat şi copleşitor pentru cei mici. Cum este receptată poezia pentru copii a lui Arcadie Suceveanu am avut posibilitatea să ne convingem încă o dată la întâlnirea cu cititorii care a avut loc la Şcoala normală din Cernăuţi în Săptămâna Mare 1996.

Întrebarea este cum şi-a conceput autorul următoarea carte pentru copii, ce aduci nou în această carte, a cărei apariţie de fapt ai şi anunţat-o în faţa cititorilor la frumoasa întâlnire despre care am amintit? Care este viziunea poetului Suceveanu în general asupra poeziei româneşti pentru copii din ultimii ani?

A. S.: Aş începe cu răspunsul la ultima parte a întrebării, cea privind viziunea pe care o am asupra poeziei româneşti pentru copii din ultimii ani. După părerea mea, această poezie a înregistrat în ultimul timp, atât în Ţară, cât şi în Basarabia, mai multe succese remarcabile, între care aş menţiona aici: *Întâmplări din grădina mea* şi *Întâmplări de pe strada mea* de Ana Blandiana, *Cocostârcul Gât-Sucit, Cirip-Ciorap* şi *Lulu şi Gulu-Gulu* de Marin Sorescu, *Carte de motanică* de Gheorghe Tomozei, *Şcoala de muzică* şi *Zebra şi algebra* de Grete Tartler, *Poezii-jucării pentru cei mai mici copii* şi *O poveste cu mult soare despre cum te faci tu mare* de Daniela Crăsnaru, *Cărticica de doi ani* (respectiv… *de trei, de patru, de cinci ani*) de Constanţa Buzea, poeziile lui Grigore Vieru, Ion Hadârcă, Constantin Dragomir, Nicolae Dabija, Iulian Filip, Vasile Romanciuc, Ludmila Sobeţchi… Cărţile acestor şi altor autori au îmbogăţit substanţial literatura pentru

copii, asigurându-i o diversitate de stiluri şi o viziune inedită asupra universului copilăriei. În marea lor majoritate, aceste cărţi contribuie în mod efectiv la plasticizarea prin imagini poetice a abstacţiunilor impuse de şcoală, la cultivarea sensibilităţii şi viziunii moderne a copilului de la sfârşitul secolului XX. Ce-i drept, vremurile grele, pline de tot felul de crize şi privaţiuni, fac să apară în ultimii ani tot mai puţine (catastrofal de puţine!) cărţi destinate micului cititor. O editură tipăreşte mai lesne o carte comercială sau chiar un roman al unui autor contemporan decât o carte pentru copii, care necesită ilustraţii color, hârtie de calitate, tipar special. Astfel, în literatura pentru copii s-a creat în ultimii ani un mare gol ce trebuie lichidat cât mai grabnic. După părerea mea, acest lucru intră în atribuţiile oricărui stat civilizat, care este dator să asigure protecţia socială a culturii în general şi a cărţii pentru copii în special.

Mă bucură, fără îndoială, aprecierea pe care o dai poeziei mele pentru copii. Este poezia pe care o scriu cu toată descătuşarea simţurilor şi cu întreaga libertate a fanteziei, recurgând cât mai des la umor şi la situaţia paradoxală, la procedeul asociativ-metaforic şi la jocul verbal. Cred că doza de umor pe care o conţine şi metafora insolită o şi fac să fie „receptată" de copii. „Mitul copilăriei e construit cu mijloace autentice de gândire ale copilului însuşi, proiectate asupra conştiinţei poetice a autorului" – această afirmaţie privind poezia mea pentru copii ce aparţine poetului şi criticului literar Ştefan Hostiuc poate fi una dintre cele mai adevărate.

În ceea ce priveşte noua carte, pot spune că ea se numeşte *Dacă vrei să fii Columb* şi sper s-o văd apărută anul aceasta la Editura Alexandru cel Bun din Cernăuţi (director dna academician Alexandrina Cernov). Simbolul lui *Columb* e lesne de descifrat: a fi Columb înseamnă a căuta şi descoperi ceva nou, alte şi alte continente ale gândirii şi fanteziei, înseamnă să fii cavalerul neînfricat al cutezanţei şi bărbăţiei… Aşa cum am afirmat şi la acea întâlnire de neuitat pe care am avut-o la Şcoala Normală din Cernăuţi în primăvara anului trecut, este o carte destinată copiilor mai avansaţi, din clasele V-VII, ce conţine poezii şi ghicitori pe teme diferite, „definiţii" metaforice ale cifrelor, literelor, vocalelor, culorilor, notelor muzicale, precum şi ale unor noţiuni matematice, cum ar fi: numerele pare şi impare; descăzut, scăzător, diferenţă; termen, sumă ş. a. Afară de aceasta, am inclus în ea şi mai multe parabole în care am utilizat unele tehnici postmoderniste, jocul semantic şi etimologic al cuvintelor, încercând să-l familiarizez pe micul cititor cu noua paradigmă literară. În ce măsură mi-a reuşit acest lucru, se va vedea după apariţia cărţii…

I. L.: În urma lecturii poeziilor pentru copii cititorul îşi dă seama imediat că deţii pe deplin cheia magică de la comorile ascunse ale imaginaţiei copilului. Sinceritatea gândului învăluit într-o muzicalitate verbală perfectă, frumuseţea limbii şi a stilului cucereşte imediat atenţia micului cititor. Imaginea metaforică în poezia pentru cei mici (ca de altfel în toată poezia lui Suceveanu) este captivantă. Copiii îţi ştiu „dalbele colinde bătrâne" pe dinafară.

Legate cu meşteşug de substanţa lirică românească, poeziile tale pentru cei mici sunt aureolate cu o taină sonoră de logos, care o poate percepe şi dezlega doar un copil ce a ascultat primele poveşti în româneşte. Cred că e intraductibil: „Suflet şi grai / Gură de rai / Au un părinte şi-un nume".

A. S.: Sunt convins că poezia pentru copii trebuie să fie cât mai perfectă din toate punctele de vedere: limbă, stil, ritm, rimă, imagine, muzicalitate… N-aş putea accepta în nici un caz licenţele poetice sau „inabilităţile" de ordin lingvistic ori prozodic. Situaţiile şi întâmplările trebuie să fie pline de inedit şi autentice

totodată, lipsite de artificialitate, metaforele şi imaginile asociative trebuie să conţină culori proaspete, vii, finalizând în poante neaşteptate. Îmi displac diminutivele care vor să „cuminţească” într-un mod exagerat copilul, dar să nu mă copilăresc (citeşte: maimuţăresc) în sensul peiorativ al cuvântului. Bineînţeles, e mereu nevoie să practici limbajul accesibil copiilor, dar nu în forma lui primitivă şi redusă, ci folosind întreaga bogăţie şi frumuseţe a limbii române. Unii autori se străduiesc să folosească numai cuvinte uzuale sau cele funciar poetice, din teama că micul cititor nu va putea recepta poezia. Este o atitudine greşită. Or, copilul se află la vârsta descoperirilor, când asimilează aproape totul şi are o receptivitate deosebită faţă de tot ce citeşte. De ce să nu-i dai şi cuvinte mai puţin obişnuite, şi poezii mai „sărite” din tiparele tradiţionale?

Dar cea mai mare valoare în poezia pentru copii, ca de altfel în creaţie în general, o au sinceritatea gândului şi sentimentelor, autenticitatea trăirii. De aceea, atunci când scriu, încerc să retrăiesc la modul imaginar propria copilărie, să trezesc în sufletul meu copilul care am fost, vesel şi curat, văr bun cu fluturii şi melcii din lunca Siretului… În garderoba mea intimă, cămaşa copilăriei este haina cea mai scumpă şi neîntâmpinată, pe care o îmbrac doar în clipele de aleasă inspiraţie şi reverie…

I. L.: Pictorul şi compozitorul leton Mikalojus Čiurlionis îşi închipuia lumea ca o mare simfonie, în care oamenii sunt note muzicale. Acest gând raportat la poezia lui Suceveanu poate avea o interpretare cvasi-muzicală. Fiind în totalitatea ei ca o partitură simfonică închegată, poezia pe care o scrii, cu acordurile suave, baroce, uneori cu accente grave în ţesătura versului, armonizate perfect atât în manieră clasică, mozartină (beethoveniană mai curând!), cât şi în cea modernă, stravinskiană, denotă un simfonist poetic original, în care metafora dură cu „o voinţă de incriminare fără drept de replică” (Alex. Ştefănescu) ţine loc de dominantă.

Întrebarea este care îţi sunt preferinţele în materie de muzică clasică, ce te delectează mai mult: o nocturnă de Chopin, o piesă impresionistă din Debussy, cum ar fi, de exemplu, preludiul *La după-amiaza unui faun* sau *Imperialul* de Ludwig van Beethoven?

A. S.: Cred că poetul autentic scrie, până la urmă, o singură carte, în stare să-i exprime fluxul interior neîntrerupt, viziunea integratoare ce pot fi numite „simfonism poetic”. Dacă ai văzut poezia mea ca pe „o partitură simfonică închegată”, e poate pentru că eu, încercând să-mi păstrez de la o carte la alta tonalitatea de început, am căutat să scriu într-o viziune polifonică şi pe mai multe registre. Am scris şi scriu atât versuri de factură „clasică”, cât şi poezie în vers alb, lipsită de rimă şi alte artificii prozodice; atât sonete şi poeme erotice, cât şi parabole fanteziste, ample, oniric-vizionare. Nu-mi aleg în mod programat

formula în care scriu, ea vine „de la sine”, obiectiv, în procesul creaţiei. Dar am căutat întotdeauna să nu-mi falsific ritmurile interioare, să-mi realizez „discursul” în perimetrul unei viziuni unice, integratoare, cum am numit-o mai sus. Nu vreau să zic, prin aceasta, că intenţiile mele au reuşit în totalitate…

Referitor la muzică, cred că dintre toate artele ea reuşeşte cel mai bine să exprime inexprimabilul, bucuria de a exista… „Muzica este poezia sufletului şi sufletul poeziei”, a spus cineva. Muzica bună, în special marea muzică clasică, întotdeauna mă tulbură şi mă transfigurează. Nu mi-a trecut niciodată prin minte să dau poeziei mele o interpretare muzicală, să descifrez în ea o „grafică” muzicală… Presupun că asemenea relaţii contrapunctive ori „suprapuneri” secrete ar putea să existe… De regulă, preferinţele mele muzicale se conjugă şi alternează cu stările sufleteşti, dar şi cu cele poetice. De aceea, îmi vine greu, aici şi acum, să dau prioritate unei singure piese sau unui singur gen. Cert e că muzica bună, clasică ori contemporană, mă ajută să mă apropii mai mult de taina lucrurilor, de înţelesul lumii.

I. L.: Pornind de la piesa *Contemporani cu Hamlet*, apărută în culegerea *Mesaje la sfârşit de mileniu* (1987), şi până la viziunea din poeziile *Eterna Danemarcă* şi *Hamlet în noua regie*, incluse în volumul *Arhivele Golgotei* (1990), asistăm la o radiografiere perfectă a prezentului, unde ochiul fix al artistului a prins şi a developat cu exactitate zguduitoarea dramă existenţială a contemporanilor săi, a căror *terra vitae*, numită simbolic *Danemarca*, are un sens conotativ şi o durată de eternitate în spaţiu. Surprinde francheţea prinţului moştenitor, raportată la secolul nostru plin de angoasă: „…Dar iar apare Hamlet să ne spună / Că-i putred şi în noua Danemarcă”.

Fiind un prizonier al propriului său caracter (tragedia lui Shakespeare este o tragedie de caracter, după Freud), Hamlet este simbolul unei condiţii dureroase, numită psihonevroză (Ernest Jones); or, şi în poezia lui Suceveanu urmărim această stare de spirit: „Ce mai face Danemarca? Ce să facă Danemarca? / Putrezeşte mai departe şi e sănătoasă tun. / Doar c-o mai înjură Hamlet şi-o ameninţă, săraca, / C-o să-i sfarme-o dată tronul… / Şi-o să-l sfarme, că-i nebun!”.

A. S.: Lumea contemporană există sub spectrul marii întrebări hamletiene: *A fi sau a nu fi?* Războaiele şi seismele sociale, hipertehnicizarea şi dezastrele ecologice, şomajul, foametea şi cancerul i-au ros temeliile şi au transformat viaţa de fiecare zi într-o continuă dramă ai cărei „eroi” suntem chiar noi: eu, tu, el, ea… Atât lumea contemporană, cât şi cea de ieri, cât şi, vai, cea de mâine nu sunt altceva decât o *eternă Danemarcă*, în care mereu „e ceva putred”, după cum spune Shakespeare, şi care are drept blazon răul neschimbat şi fatalitatea. Din nefericire, de-a lungul întregii istorii, nici o revoluţie, nici o formă de sistem ori progres social n-au reuşit să-i schimbe acest statut, condiţia de Danemarcă… De fiecare dată, revoluţiile treceau şi îmbătrâneau, vechea Danemarcă era succedată de o nouă

Danemarcă: „alte măşti, aceeaşi piesă”, vorba lui Eminescu.

Simbolul lui Hamlet m-a obsedat şi m-a fascinat în acelaşi timp, exprimând prin excelenţă spiritul timpului nostru. „Psihonevroza” sa despre care vorbeşti nu este oare chiar starea noastră de spirit? Condiţia sa, privită la scară mai largă, nu este chiar condiţia acestei lumi dezechilibrate, sfâşiate de întrebări şi dileme, ea se identifică în imaginaţia mea cu *eterna Danemarcă*? Din nefericire, nouă ne este dat să fim mereu contemporani cu Hamlet, *în ipostază de Hamlet* – ieri, azi, mâine şi întotdeauna.

I. L.: Rubrica *Cronica literară*, pe care o susţii în prestigioasa revistă *Contrafort*, publicaţie a tinerilor scriitori din Republica Moldova care apare cu sprijinul Fundaţiei Culturale Române, face cinste oricărui critic literar sau eseist. Cum reuşeşte poetul Arcadie Suceveanu să le împace pe toate: demnitatea de a fi bucovinean, crtica literară, munca pe care o desfăşoară în calitate de vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova?

A. S.: Mi-a plăcut întotdeauna să meditez asupra condiţiei poeziei, să glosez pe marginea fenomenului literar. Unui poet nu-i strică niciodată să încerce şi alte genuri literare, cu atât mai mult să pătrundă în maşinăria teoretică, spre a cunoaşte funcţionarea mecanismelor ei interioare. Cronicile şi eseurile pe care le scriu mă ajută să-mi menţin luciditatea creatoare, spiritul analitic; ele sunt „explicaţia” sau, mai bine zis, „carcasa” teoretică a propriei mele poezii.

Cât despre timp, ce să spun… El n-a ajuns nimănui niciodată. Din păcate, în *ultimul timp, timpul* meu apare tot mai segmentat, tot mai divizat, tot mai drămăluit în porţiuni şi doze… Oricum, pentru mine el are *sens* abia atunci când reuşesc să aştern ceva pe hârtie. Or, zicea Spinoza: „Timpul nu este o calitate a lucrurilor, ci numai un mod de a gândi”.

I. L.: Permite-mi, dragă Arcadie, să te întreb în încheiere, poate indiscret din partea-mi, care este totuţi cursul sublimei nave a poeziei lui Arcadie Suceveanu, navă care, după cum afirmă Ştefan Hostiuc, a intrat în apele postmoderniste ale literaturii de la sfârşit de secol?

A. S.: Ţin să mărturisesc aici că volumele pe care le-am tipărit până azi constituie o etapă revolută în scrisul meu. Cine este curios, îşi poate lesne da seama că poezia mea întotdeauna a avut o deschidere consecventă spre modernitate, spre formele poetice înnoitoare (iertată-mi fie lipsa de modestie). Aşa se face că în ultima vreme mă simt tot mai atras de noua simbolistică postmodernă, de o nouă experienţă literară ce se află prefigurată în ultimul ciclu de *inedite* din antologia mea de autor, *Eterna Danemarcă* (seria „Poeţi români contemporani”). Ştefan Hostiuc se pare că are dreptate: „nava poeziei” mele se mişcă acum sub alte orizonturi paradigmatice, se îndreaptă spre alte Indii noi, imaginare… Sper să treacă cu bine dincolo de linia de demarcaţie a acestui secol, în apele mileniului trei…

I. L.: Îţi mulţumesc foarte mult pentru bunăvoinţa şi generozitatea de a dialoga şi să ştii că te aşteptăm cu drag ori de câte ori ţi se va face dor de Bucovina ta, de Cernăuţii care îmbătrânesc şi din care-ai pornit în lumea marii poezii.

TENORUL DRAMATIC MARIAN TALABĂ: O MĂRTURIE A TALENTULUI AUTENTIC BUCOVINEAN PE SCENA STAATSOPER-EI DIN VIENA*

Încă nu apucaseră să apună cu totul ultimele acorduri ale orchestrelor simfonice din centrele muzicale ale Europei, care marcau prin concerte şi recitaluri încheierea Anului Enescu şi iată că noile programe şi stagiuni muzicale ale teatrelor lirice din lumea întreagă anunţau deschiderea noului an muzical – Anul Mozart (250 de ani de la naştere), cât şi comemorarea a 150 de ani de la moartea compozitorului german Robert Schumann. Nume de referinţă în lumea creatorilor de geniu, muzica acestor compozitori mişcă soarele şi planetele, cugetul şi sufletele oamenilor. Un asemenea „miracol inexplicabil" – vorba lui Goethe, cu privire la melodicitatea lui Mozart – întrece orice imaginaţie umană.

Talentul, acest ciudat şi enigmatic fenomen cu care sunt înzestraţi oamenii aleşi de providenţă, nu este împărţit oricui. Mulţi îl râvnesc, vanitoşii îl visează în nopţile lungi de iarnă şi se amăgesc cu gândul că-l stăpânesc. În zadar. Puţini sunt cei care îl primesc în dar de la Dumnezeu. Nu ne prea înghesuie oamenii talentaţi, şi dacă-i avem, nu ştim să-i ocrotim. Există însă oameni deosebiţi care merită toată stima şi preţuirea noastră. Mai ales dacă ei sunt şi bucovineni, copământeni de-ai noştri, cărora soarta le-a surâs şi i-a ales pentru ca să ne fie ambasadorii culturii neamului.

Printre aceştia este şi tenorul dramatic Marian Talabă, cu care am avut fericita ocazie să stăm de vorbă în vara anului 2005 la Cernăuţi. Tânărul cântăreţ ne-a mărturisit multe lucruri frumoase şi interesante din lumea operei, pe care vi le propunem în continuare.

---

* *Tenorul dramatic Marian Talabă: o mărturie a talentului autentic bucovinean pe scena Staatsoper-ei din Viena*, în „Glasul Bucovinei", An. XIII, nr. 1 (49), 2006, p. 7-36

Ilie Luceac: Stimate Marian Talabă, sunt foarte bucuros că ne-am întâlnit într-un dialog, care sper să fie interesant nu numai pentru noi, ci şi pentru cititorii revistei noastre. De obicei, când se întâlnesc doi oameni cu scopul de a realiza un dialog, şi dacă cel intervievat mai e pe deasupra şi muzician, bineînţeles că primele întrebări nu pot fi altele decât: unde te-ai născut, unde ai învăţat, cine ţi-au fost profesorii şi cum ai ajuns la muzica de operă? Aşadar, îţi propun şi te rog în acelaşi timp să vorbeşti fără nici un fel de rezerve despre dragostea ta pentru marea muzică.

Marian Talabă: M-am născut în satul Cupca, regiunea Cernăuţi (Ucraina), într-o familie de muzicanţi. Atât surorile cât şi fraţii mei au cântat înainte, cântă şi astăzi. Chiar aş putea spune că suntem o dinastie de muzicanţi. Vreau să-l amintesc în primul rând pe tatăl meu, care ne-a învăţat pe toţi să cântăm. De mic copil, mi-aduc aminte, părintele meu nu m-a lăsat nici o dată să fiu relaxat. Întotdeauna m-a împovărat cu şcoală, cu muzică. Întotdeauna trebuia să aduc de la şcoală numai note de „zece". O întrebam pe mama de ce are această atitudine severă faţă de mine şi ea îmi răspundea că tata a dorit întotdeauna ca noi, copiii lor, să avem o altă deschidere faţă de ceea ce facem şi cum facem, faţă de şcoală, în general, şi mai ales faţă de munca mea, ceea ce în fond avea să-mi determine mai târziu soarta de cântăreţ. Nu prea înţelegeam atunci gândurile tatălui meu. Abia mai târziu am început să le înţeleg. Cea mai plăcută ocupaţie pe care o aveam când eram copil a fost aceea de a cânta. Tot ajutorul pe care-l acordam părinţilor pe lângă casă era cântecul. Ţin minte că de la vârsta de trei ani am fost împins pe scenă să cânt. S-a păstrat până acum o înregistrare pe bandă de magnetofon a unui cântec popular, *Sanie cu zurgălăi*, care a fost făcută când aveam cinci ani. Când am împlinit douăzeci şi cinci de ani, rudele mele mi-au făcut această surpriză, punându-mi melodia pe care am cântat-o la vârsta de cinci ani. Mi-am ascultat vocea. Am fost impresionat până la lacrimi. Aveam o voce ca de îngeraş. Mai ţin minte că în copilărie îmi era o frică teribilă să ies pe scenă. Aveam mereu emoţii în faţa publicului. Credeam că o să uit într-o bună zi pe scenă cuvintele. Niciodată nu le-am uitat. Până am crescut mare însă am avut această frică de scenă. Eram mereu cuprins de suspiciuni, mama mă liniştea tot timpul, m-am acomodat greu cu scena.

Ţin minte că la un moment dat tata mi-a cumpărat un acordeon „Malîş", dar nu înainte de a mă întreba ferm dacă voi cânta la el sau nu. Am cântat un timp, mi-a plăcut, simţeam că n-o să mă mai despart de acordeon. Dar prin clasele a şasea, a şaptea am început să fiu antrenat în ansamblul vocal al familiei noastre. Toate sâmbetele şi duminicile aveam concerte în sat sau la şcoală. Concertam la stânga şi la dreapta. Satul m-a primit foarte bine. Încet-încet am devenit solistul ansamblului de familie. Toate serile de revelion din familie erau ale mele. Cântam mereu. *Sanie cu zurgălăi* a fost de fapt cântecul care m-a lansat. Aşa am ajuns la muzică. Tata a fost acela care m-a dus de mânuţă spre această meserie, care mai târziu avea să se transforme în artă adevărată şi să dea sens existenţei mele.

I. L.: Duioase şi incitante aceste mărturii din copilărie. Ele se depun undeva în străfundul memoriei noastre şi rămân intacte pentru tot restul vieţii. Când ai nevoie de ele, poţi să le depeni fără nici o greutate. Mai ales dacă îţi sunt şi dragi.

După toate cele povestite până acum deduc că eşti o fire extrem de emotivă. De asemenea cred că ai intuit foarte bine publicul chiar din fragedă copilărie, ceea ce ţi-a ajutat, cu siguranţă, în cariera ta de mai târziu.

M. T.: Da, emoţiile sunt în fiecare din noi, important este ca ele să fie

constructive, benefice, cum s-ar zice, şi să-ţi aducă satisfacţii. Sufletul trebuie să simtă, mai ales sufletul unui interpret. Şi apoi m-am convins că dacă sufletul nu e mare şi nu e bun, nu poţi nici să cânţi. Numai un om bun la suflet poate să cânte cu adevărat. Este o convingere a mea. Un om rău la suflet nu poate da culoare vocii lui, îi lipseşte dulceaţa vocii. Mulţumesc lui Dumnezeu, căci numai el aşează toate lucrurile aşa cum le aşează. Omul dacă e deştept şi are minte, ştie cum să folosească ceea ce i-a dat Dumnezeu sau ce i-a pus în suflet.

I. L.: Să revenim, cu permisiunea ta, la începuturile şcolarizării. Să ne spui unde ai învăţat, ce ţi-a plăcut mai mult la şcoală şi dacă binevoieşti, să ne dai şi nişte date mai concrete pentru a putea reconstitui calea pe care ai parcurs-o până când ai ajuns solist de operă.

M. T.: Sunt foarte mândru pentru că m-am născut la 15 ianuarie 1977. Este o dată emblematică pentru toţi românii, nu numai pentru mine. E ziua naşterii lui Mihai Eminescu. De câte ori sunt întrebat când m-am născut, rostesc cu mândrie această dată, cu toate că pentru mine este doar o fericită coincidenţă.

În 1984 am păşit pragul clasei întâi la şcoala natală din Cupca şi în 1992 am absolvit nouă clase, şcoala medie necompletă, cum este considerată la noi. După tentative nereuşite de a-mi continua studiile la vreo şcoală din oraş pentru a învăţa în continuare muzica, m-am hotărât să fac clasa a zecea şi a unsprezecea, adică să absolv şcoala medie, pentru ca între timp să mă şi pregătesc mai serios la muzică. De altfel, prin clasa a noua eram deja sigur că o să mă dedic muzicii.

La un festival şcolar anual, care s-a desfăşurat la Cernăuţi, m-a auzit cântând doamna Galina Amari, profesoară de muzică pe atunci în oraş, care m-a îndemnat să mă gândesc ce voi face în continuare, deoarece am o voce care nu trebuie lăsată de izbelişte. De aici a şi pornit toată povestea. Domnul profesor Vasile Amari, tatăl Galinei, m-a luat de mână şi m-a dus la profesorul de vocal de la Colegiul Pedagogic din Cernăuţi, domnul Mykola Katerenciuk, care a început să mă înveţe vocal academic. De la început n-am prea înţeles multe, dar mai târziu, când am început să studiez muzica cu adevărat, aceste lecţii ale domnului Katerenciuk mi-au prins bine.

I. L.: Te rog să mai depeni nişte impresii din copilărie, legate implicit de muzică. Spuneai că oriunde ai fi fost, cu prilejul oricărei ocazii, întotdeauna erai gata să cânţi. Îţi face plăcere astăzi să-ţi aduci aminte de aceste momente? Mai persistă ele în memoria ta?

M. T.: Da, mi-aduc aminte că la toate festivalurile de artişti amatori, la seratele muzicale întotdeauna eram prezent şi trebuia să cânt. Nu mai vorbesc de toate nunţile, petrecerile cu cântec care au loc pe la sate. Ele erau toate ale mele. Această practică mi-a dezvoltat foarte mult auzul muzical şi îndeletnicirea de a cânta, fie şi fără multă şcoală de la început, cu toate că notele muzicale le cunoşteam deja când am venit la oraş. Consider că a fost o practică benefică şi pentru voce. Am înţeles acest lucru mai târziu, când am ajuns cântăreţ de operă.

I. L.: Să revenim, dragă Mariane, la şcolile pe care le-ai făcut şi cu cine ai învăţat.

M. T.: În 1994, după ce am luat câteva lecţii de vocal cu domnul Katerenciuk, m-am prezentat la Colegiul muzical „Isidor Vorobchievici" din Cernăuţi, unde m-a ascultat profesoara de canto Silvia I. Maksymenko. Această doamnă mi-a hotărât soarta mea de cântăreţ şi m-a îndrumat pe drumul cel drept. De exemplu, când am venit să mă asculte, m-am prezentat că sunt bariton, ceea ce nu era adevărat. Doamna Maksymenko mi-a spus de la bun început că sunt tenor şi nu bariton. Cu

toate că pentru ea ar fi fost mai uşor să lucreze cu un bariton. Acestuia nu trebuie să-i formezi un diapazon. Dacă e bariton, aşa rămâne. Tenorul însă are nevoie să-i formezi cu timpul un diapazon. Cu tenorul este greu de lucrat, notele din octavele de sus se iau foarte greu. Dumneaei mi-a intuit vocea de tenor, ea era însă ascunsă undeva acolo, în străfunduri, şi urma să fie dezvăluită. Ca pedagog, ea a observat că are un material bun cu care poate să lucreze şi a insistat. Am fost primit direct în anul doi. Vreau să spun că din 1994 până în 1996, când am absolvit Colegiul de muzică „Isidor Vorobchievici" din Cernăuţi, profesoara Silvia Maksymenko mi-a înlesnit accesul la încă o octavă, aşadar aveam un diapazon de două octave. Dumneaei a reuşit să extragă tot ce aveam ascuns în vocea mea. Material era, însă trebuia intuit şi valorificat. A făcut aceasta uneori în pofida faptului că un vocalist la o vârstă fragedă nu are voie să lucreze mai mult decât 45-60 de minute pe zi. Dacă depăşeşti regulile de vocal, coardele pot să se întindă, să se îngroaşe, să apară pe ele un gen de polipi sau pot să i să şi se rupă. Instrumentiştii pot să exerseze de dimineaţă până în seară, vocaliştii însă se conduc după alte legi, pe care sunt nevoiţi să le respecte.

I. L.: După cum se vede, ai nişte amintiri frumoase despre prima ta profesoară de vocal, ai mai întâlnit-o de atunci, ea ştie că ai ajuns solist la Opera din Viena?

M. T.: Da, am nişte amintiri deosebite despre profesoara Silvia Maksymenko. O întâlnesc din când în când şi ea este bucuroasă să mă vadă. Mi-a fost uneori ca o mamă, nu mai vorbesc de faptul cât am putut să învăţ de la ea. Îi datorez enorm că mi-a descoperit vocea. Cântam bine, nu-i vorbă, şi până atunci, însă vocea îmi era acoperită. Ea este aceea care a înţeles acest lucru şi mi-a relansat, mi-a redescoperit vocea. A ţinut la mine foarte mult şi am o recunoştinţă deosebită faţă de dumneaei pentru acest lucru. A fost o muncă uriaşă. Ea a avut răbdarea s-o ducă la bun sfârşit, aplicând diferite tipuri de exerciţii. Mi-a pus la punct şi respiraţia în timpul vocalului. A făcut să rezoneze vocea, a scos-o în afară. Or, o voce obişnuită nu poate să fie auzită într-o sală de trei mii de spectatori, de exemplu. Vocea pregătită a vocalistului are o intensitate de circa o sută de ori mai mare decât o voce obişnuită. În jumătate de an doamna Maksymenko a făcut minuni cu vocea mea. Sunt oameni care se chinuie ani de zile să ajungă la asemenea performanţe. Nu e atât de uşor să scoţi din voce într-un an de zile încă o octavă. Ea a ştiut s-o facă şi de aceea îi sunt foarte recunoscător.

După un an de zile de muncă simţeam că ştiu ceva, am însuşit ceva. În 1995 am încercat să dau examenul de admitere la Conservatorul din Odesa. M-am răzgândit însă, i-am ascultat sfatul şi am mai lucrat un an de zile cu dumneaei. Acuma văd că nu am greşit. Vreau să mai adaug că în Vestul Europei astfel de specialişti ca doamna profesoară Maksymenko sunt preţuiţi la justa lor valoare. Din păcate, în Ucraina omul talentat nu este apreciat şi răsplătit la timp, după valoarea lui. Din acest motiv mulţi oameni talentaţi pleacă şi nu se mai întorc în Ucraina.

I. L.: Aştept cu nerăbdare să aud ce s-a întâmplat după absolvirea Colegiului de muzică din Cernăuţi.

M. T.: În 1996 m-am decis pentru Conservatorul din Kiev. De altfel şi doamna Maksymenko îmi spunea că în capitală lucrurile sunt cu totul altfel. Există posibilităţi mult mai mari. Există tradiţii, solişti mari, instituţii muzicale mai multe, o şcoală în domeniul muzicii cu tradiţii instituite în sensul stilului de interpretare. Şi iarăşi dânsa a avut dreptate. Astfel că în toamna anului 1996 am păşit pragul Academiei Naţionale de Muzică din Kiev.

I. L.: Te rog să-ţi aduci aminte de profesorii care te-au îndrumat în arta de a cânta? Ai avut şi aici parte de profesori buni? Cine a lucrat cu tine cel mai mult?

M. T.: Primul meu îndrumător de la Conservator a fost profesorul Vladimir Timohin, solist din pleiada lui Kozlovski şi Lemeşev. Aceştia din urmă erau prieteni buni cu profesorul meu, se întreţineau cu familiile chiar. Timohin a fost un tenor renumit la timpul său. Ca om a fost de asemenea deosebit. Un sufletist adevărat. Ţinea foarte mult la studenţii săi.

I. L.: Ce înseamnă de fapt clasa unui profesor de la conservator, ce intră în obligaţia profesorului, dar şi a studenţilor în acelaşi timp?

M. T.: Clasa unui profesor de la conservator are vreo zece-doisprezece tenori, noi eram vreo cincisprezece, cu un program zilnic de la orele 12 până la 18. De trei ori pe săptămână aveam acest program. Profesorul nostru mai avea şi o soprană-două cu care lucra. Deci avea un program destul de dens. Lecţia fiecăruia dura până la o oră. Aceeaşi lege: vocea începătoare este crudă şi trebuie cruţată. Nu ai voie s-o exploatezi la maximum. Ea poate ceda dacă nu ştii cum s-o dirijezi. Coardele vocale pot să cedeze, să se rupă şi atunci îţi iei rămas bun de la carieră, în genere de la vocal.

Mi-aduc aminte nişte amănunte care mi-au rămas în memorie. Cum am nimerit să studiez cu Timohin? Când am venit la Kiev pentru examenul de admitere la Conservator, am fost la audiţie la alt profesor de canto, tenorul Constantin Ognevoi, care mi-a spus că am o voce puternică, dar strig prea tare, nu se ştie dacă voi rezista în arii mai mari ca durată, poate ar fi bine să mi se propună un an pregătitor etc. Aveam însă o ambiţie de bucovinean şi mi-am zis în gând că eu trebuie să reuşesc în acest an la cursul de bază şi nu în anul pregătitor. Şi am reuşit. Cu atât mai mult că între timp mai trecusem o audiţie şi la directorul de atunci al Teatrului Dramatic din Kiev, baritonul Anatoli Mokrenko, care preda şi la Academia de Muzică. Acesta i-a ripostat lui Ognevoi, spunându-i că sunt un tenor curat de operă, fapt care m-a încurajat foarte mult şi m-a făcut să ies din incinta Academiei de Muzică cel mai fericit om, care se vedea deja viitor student. Bucuria o împărţeam cu buna mea profesoară de la Cernăuţi, Silvia Maksymenko, care venise să mă susţină la audiţie. Aşadar, am fost admis la Conservator, erau toţi curioşi să vadă ce fel de voce a venit şi de unde. La examenele de admitere m-au ascultat cu interes, am înţeles că am o voce adevărată, destinată operei. Mai târziu colegii de studiu îmi spuneau că după ce m-au ascultat la admitere toată lumea era curioasă să ştie de unde am venit sau de unde m-am luat. Amintiri frumoase şi plăcute.

În toamnă m-am apropiat timid de profesorul Timohin, care se plimba pe culoar cu mâinile la spate, rugându-l să binevoiască să mă asculte. M-a ascultat, mi-a cerut imediat să scriu cerere la clasa de canto pe care o conducea, fără să spună un cuvânt. Era prima mea bătălie câştigată, or, ca să ajungi să studiezi cu Timohin nu era atât de uşor.

Doi ani şi jumătate am studiat cu acest admirabil profesor, care mi-a fost şi el ca un tată, ca un prieten, ca un îndrumător adevărat. Soarta mi-a scos în cale al doilea om care a jucat un rol hotărâtor în formarea mea ca vocalist. După doi ani şi jumătate, profesorul Timohin a murit, din păcate. Un cancer violent l-a doborât la o vârstă când mai putea să facă mult pentru arta muzicală ucraineană şi universală. Durerea noastră, a studenţilor pe care îi conducea, a fost de nedescris…

În Kiev am început să înţeleg cu adevărat ce înseamnă belcanto. Acolo am început să învăţ stilurile de interpretare italian, rusesc şi altele. Am început să am

o dexteritate oarecare, am început să înţeleg că muzica italiană se cântă într-un fel, cea rusească puţin mai deschis şi multe alte fineţuri, pe care nu le-aş fi însuşit dacă nu l-aş fi avut ca profesor pe regretatul Vladimir Timohin.

I. L.: Sigur, se cunosc şi alte cazuri, cum a fost cel al Mariei Tănase, care a cântat până-n ultimele clipe ale vieţii. Nici cei mai apropiaţi oameni nu au ştiut că ea a suferit de această boală cumplită. Sau cazul ilustrului pianist Dinu Lipatti, care a concertat până în ultimele zile, înfruntând dramatic leucemia care-l chinuia.

M. T.: Cu Timohin a fost la fel. La ultima lui lecţie (noi nu ştiam că avea să fie ultima lecţie), când s-au adunat toţi tenorii lui iubiţi, profesorul a cântat splendid, atacând nişte înălţimi impresionante în registrul de sus. Nimeni nu s-ar fi gândit că este atât de bolnav. Avea grijă de noi. Ne întreba până când şi ce am mâncat. Ţin minte că ne explica că un tenor trebuie să se alimenteze bine, deoarece el are nevoie de putere pentru a ataca sunetele înalte. Şi apoi respiraţia trebuie să fie bine pusă la punct. Diafragma se dilată, plămânii se umflă. Nu e întâmplător că artiştii vocalişti de operă sunt mai voluminoşi. Acuma, ca să beneficiem de o abatere lirică, vreau să vă spun că cineva l-a întrebat o dată pe Caruso ce a făcut el pentru a deveni cel mai mare tenor al lumii, de ce a avut nevoie? El a răspuns foarte simplu: „Un piept mare şi o gură mare. Nouăzeci la sută memorie, zece la sută inteligenţă şi foarte multă muncă. Şi ceva în inimă". Sper că nu am greşit prea mult, fiindcă am citat din memorie.

Şi încă un lucru semnificativ în legătură cu amintirile mele despre profesorul Timohin. Înainte de a se stinge din viaţă – cred că simţea acest lucru, dar noi nu ştiam nimic – m-a prezentat altui pedagog foarte bun, Aleksandr Vostreakov, tenor şi el de anvergură. Acest profesor mi-a rămas îndrumător până în ziua de astăzi. A ştiut să lucreze cu vocea mea atât de bine, dându-i coloratură şi strălucire. Avea un stil de îndrumare foarte original. Mi-a uşurat vocea. Am putut să mă lansez în diferite arii care erau până atunci pentru mine dificil de interpretat. Cu el am şi terminat studiile la Academia de Muzică. La absolvire am avut un program foarte complicat. Am avut vreo opt arii din Verdi, Ceaikovski, Lysenko, diferite romanţe. Am evoluat ultimul. Intenţionat m-au lăsat să cânt la urmă. Examenul meu s-a transformat într-un spectacol adevărat, atât pentru comisie, cât şi pentru sală. Toţi au venit să mă asculte. Şi colegii, şi cunoscuţii. Am rămas cu amintiri foarte frumoase despre anii de studii la Kiev.

I. L.: Marian, te-aş ruga să dai câţiva termeni de specialitate din domeniul vocalului sau să enumeri câteva din legile cântării cu vocea, ceea ce cred că i-ar interesa în primul rând pe cititorii avizaţi.

M. T.: Mulţi vocalişti de la începutul carierei lor abuzează cu vocea de piept, aşa am procedat şi eu, am făcut abuz de registru de piept şi nu a fost bine. Când foloseşti prea mult acest registru, ai senzaţia că vocea se îngreunează. Vocea de piept ţine de registrele de jos şi atunci nu poţi să ataci nici o notă în registrul de sus. Cu cât te urci mai sus cu vocea, cu atât pieptul (vocea de piept) se detaşează şi treci în rezonatorul superior, în registrul de sus al vocii. Valul de aer se loveşte de cerul gurii şi repercutează până în canini. Cerul gurii are o mare importanţă pentru a obţine o voce adevărată, cea care trebuie să ajungă la spectator. Vocalistul care exploatează foarte bine rezonatorul, care contează pe registrul vocal de sus, are cele mai bune şanse să devină un cântăreţ bun. Este o întreagă tehnică pe care trebuie s-o stăpâneşti. Vocea trebuie scoasă la suprafaţă şi împinsă înainte. Nu trebuie să atingi peretele din spate al rezonatorului, al cerului gurii. Drumul parcurs de voce trebuie să aibă ondulaţia formei unui clonţ de vultur. Dacă vocea atinge peretele

din spate al cerului gurii, atunci ea rămâne în mare parte în cavitatea bucală şi este auzită numai de spectatorii din primele două rânduri. În asta şi constă raţiunea vocalistului. El trebuie să ştie cum să manipuleze cu vocea.

Vocalul se bazează pe simţ şi pe intuiţie, trebuie să ţii minte unde ai trimis vocea şi cum trebuie s-o primeşti. Între timp trebuie s-o şi fixezi pentru ca ea să iasă curată, cristalină, să exprime ceea ce doreşti, dacă ai, bineînţeles, sensibilitatea necesară.

Forma coardelor vocale, a cerului gurii, a corolarului dentar, a nasului este diferită la fiecare om. Vocalistul adevărat trebuie să ştie unde trimite vocea. De aceea aici se iau în ecuaţie mintea şi judecata corectă. Cu alte cuvinte, vocalistul trebuie să aibă o gândire muzicală adecvată. Centrul respectiv din creier urmează să conducă vocea acolo unde trebuie.

I. L.: Da, am mai întâlnit aceste gânduri la cântăreţii de operă. Arta de a cânta cu vocea trebuie să înceapă a se studia cu perseverenţă şi rigurozitate abia de la 17-18 ani. În caz contrariu, coardele vocale, încă neformate, pot să se distrugă.

M. T.: Întocmai, aparatul cantabil (cavitatea bucală) împreună cu porţiunea unde se află coardele vocale trebuiesc menajate. Acest aparat este ca o vioară. Arcuşul este aerul, strunele sunt coardele vocale. Cavitatea nazală, împreună cu cerul gurii formează cutia de rezonanţă. Ea se întinde până la partea din faţă, de lângă dinţi. Aerul trece peste coardele vocale cum ar trece arcuşul peste strune. Contactul arcuşului cu strunele produce sunetul. De aici începe un lucru mai complicat. Trebuie să scoţi vocea de acolo, din adâncuri, să n-o laşi să se piardă pe undeva prin gât, aiurea. Trebuie s-o scoţi înainte. Pentru ca s-o faci să rezoneze, trebuie s-o trimiţi în faţa cavităţii bucale şi nazale. De aici vocea ţâşneşte la libertate. Cântăreţul de operă trebuie să gândească, să simtă şi să ştie să-şi dirijeze vocea. Este o lămurire simplă la prima vedere, însă se învaţă ani şi ani de zile.

În zilele înainte de spectacol cântăreţul de operă trebuie să fie odihnit şi liniştit. Mai ales somnul are o importanţă mare pentru voce. De obicei vocaliştii se trezesc din somn la o oră târzie, activitatea lor începe după prânz. Spectacolul de seară constituie ora de vârf a activităţii unui cântăreţ de operă.

I. L.: Care sunt manierele lui Marian Talabă în viaţa de fiecare zi, în comportarea cu semenii, cu colegii de breaslă, cu prietenii? Se pare că eşti un caracter ferm, prompt, care nu permite nici un fel de presiune asupra conştiinţei. Eşti după câte ştiu un român bucovinean mândru de ceea ce faci şi o faci cu toată dăruirea de sine. Asta se simte şi în maniera de interpretare a diferitelor arii din opere.

M. T.: Sunt un om ambiţios, dar am o ambiţie sănătoasă care e departe de a se transforma în invidie. Mi s-a mai spus că am o voce de operă. Vocile de operă sunt voci mari. Mi-a dat Dumnezeu o voce mare şi-i mulţumesc pentru asta. Cei de la Viena îmi zic că sunt un tenor spinto, am o voce italiană. Aceasta este o voce foarte rară, răsunătoare şi pătrunzătoare totodată. Sunt şi alte voci, cu un răsunet mat. Dar un tenor spinto posedă o voce strălucitoare. Tenorul lirico-dramatic spinto îl auzi dintre alţi tenori atunci când cântă. Aceasta este o culoare de voce, coluratura ei, o culoare de tembru. Şi e bine, fiindcă în artă dacă nu tinzi către performanţă, înseamnă că nu există artă cu adevărat.

I. L.: Marian, care sunt disciplinele de bază pe care trebuie să le însuşească un cântăreţ de operă?

M. T.: Bineînţeles, pe lângă măiestria de a cânta – clasa de operă aşa numită sau opera propriu-zisă – un viitor cântăreţ de operă are şi alte discipline speciale, care sunt obligatorii pentru vocalişti. Şi anume, mişcarea în scenă, arta actoricească şi dicţiunea scenică. Astea toate se învaţă pe lângă disciplinele generale pe care oricum trebuie să le însuşeşti.

I. L.: Şi acum să vorbim despre activitatea ta concertistică. Ai evoluat în *Aleko* de Rahmaninov? Te întreb acest lucru ştiind că partitura muzicală a acestei opere de tinereţe a lui Rahmaninov este foarte complicată. Cum se descurcă un solist cu ea?

M. T.: Pentru un tenor nu e atât de greu, tenorul nu are multă partitură în această operă. Baritonii şi başii au de lucru foarte mult aici. Cu toate că şi partea tenorului este destul de complicată. Nu am interpretat încă rolul tânărului ţigan din această operă, care revine tenorului. Din Rahmaninov am cântat până acum doar romanţe.

I. L.: Dar din Ceaikovski ai cântat ceva în faţa publicului?

M. T.: L-am interpretat pe Gherman în *Dama de pică*, cu toate că acuma văd acest personaj cu alţi ochi, îl simt altfel. Din *Evgheni Oneghin*, de exemplu, care-mi place foarte mult, nu am cântat încă nimic. Pentru Lenski trebuie un tenor liric. Pentru un tenor dramatic rolurile cele mai indicate sunt Radames din *Aida* de Verdi, Canio din *Paiazze* de Leoncavallo sau Don José din *Carmen* de Bizet. Vocea mea este pentru un rol dramatic. În finalul operei tenorul dramatic trebuie să ucidă sau trebuie să se sinucidă, conform libretului respectiv al fiecărei opere în parte. Pur şi simplu lui i se distribuie un rol plin de dramatism. Iată, în *Dama de pică* este exact rolul meu, însă sunt încă tânăr pentru a-l interpreta aşa cum trebuie pe Gherman. Pentru un vocalist vârsta de aur este cea de 35 de ani, atunci când vocea se maturizează şi se stabileşte definitiv. Sunt roluri pe care abia aştept să le interpretez, pe care le văd şi le simt că sunt ale mele. Şi dirijorii cu care lucrez au observat acest lucru.

I. L.: Să punctăm în continuare câteva momente din activitatea pe care ai desfăşurat-o la Kiev. Bănuiesc că ai mai avea multe de spus.

M. T.: Da, spuneam că profesorul Vostreakov m-a orientat spre scena Teatrului din Kiev încă din anul cinci de studii la conservator. Ştiam că mă

aşteaptă o responsabilitate foarte mare, de aceea amânam mereu ceea ce până la urmă a trebuit să se întâmple. Am acceptat invitaţia şi m-am prezentat la Teatrul din capitala Ucrainei. Primul rol interpretat la Opera Naţională din Kiev, după ce am fost audiat şi angajat ca solist, a fost rolul lui Tibaldo din *Romeo şi Julieta* de Charles Gounod. Repetiţia a fost foarte scurtă, deoarece acolo spectacolele sunt multe la număr şi se schimbă repede. Am avut nişte emoţii extraordinare. Regia la această operă este interesantă, rechizitele scenelor sunt foarte înalte, scena însăşi este mare. Când mi-am făcut apariţia în faţa spectatorilor am avut senzaţia că sunt pe lună. Primii paşi în scenă îi ţin minte şi până astăzi... Apoi au urmat alte spectacole şi m-am obişnuit repede. N-au lipsit, bineînţeles, şi intrigile de fiecare zi, odată cu apariţia mea ca stagiar. Însă am învins şi am fost luat ca solist.

La Kiev am interpretat în premieră un rol dintr-o operă de Prokofiev. Emoţiile erau duble, deoarece ştiam că la Cernăuţi mi se născuse şi prima fetiţă, Diana. Am avut un succes nemaipomenit. Şi astăzi mi-aduc aminte cu emoţie de acele clipe fericite.

I. L.: Ce ai mai cântat din rolurile mari, fiind angajat la Opera Naţională din Kiev?

M. T.: Rolurile pe care le-am interpretat pe scena Operei Naţionale din Kiev şi nu numai au fost următoarele: Ducele din *Rigoletto* de Verdi, Lâkov din *Mireasa ţarului* de Rimski-Korsakov, Bezuhov din *Război şi pace* de Prokofiev, Arlecchino din *Paiazze* de Leoncavallo, Tibaldo din *Romeo şi Julieta* de Gounod, despre care v-am mai vorbit. La fel am interpretat şi rolul Prinţului din *Dragostea pentru trei portocale* de Serghei Prokofiev, alături de admirabilul bariton ucrainean Pavel Baransky. Am cântat muzică de Händel şi Haydn, în special am interpretat un rol important din oratoriul *Messia* de Händel. Dar sigur că cele mai îndrăgite roluri şi poate şi cele mai frumoase au fost Calaf din *Turandot* de Puccini şi Ducele din *Rigoletto* de Verdi. Sunt două roluri, de fapt, care îl caracterizează pe orice tenor. Ele sunt ca o carte de vizită pentru cântăreţul de operă. Cel care se pricepe în muzica de operă, ştie cu cine are de-a face, dacă îi spui că le-ai interpretat. Odată ce te-ai încumetat să le cânţi, înseamnă că eşti un cântăreţ de operă adevărat.

I. L.: Dragă Mariane, povesteşte, te rog, cum ai fost cooptat la Staatsoper-a din Viena. E un moment stelar din cariera ta, din viaţa ta ca solist de operă.

M. T.: În 2004 a avut loc un concurs „Moniuszko" la Varşovia, un concurs internaţional de vocalişti. Am întârziat puţin cu înaintarea documentelor. Aşa se obişnuieşte de obicei, trebuie să înaintezi nişte formulare speciale pentru a fi inclus la un asemenea concurs. Printr-un impresar care îl cunoşteam – am mai cântat în capitala Poloniei şi de acolo îl cunoşteam – am întrebat dacă mai pot fi inclus în concurs. La Opera din Kiev, unde eram solist, nu mi s-a transmis la timp despre faptul că trebuie înaintate documentele. Din acest motiv eram foarte amărât. Însă am reuşit totuşi ca să trimit la timp hârtiile necesare şi am plecat la Varşovia. Am trecut primul tur, al doilea. La al treilea tur al ediţiei din anul acela a asistat directorul Staatsoper-ei din Viena, maestrul Ioan Holender. El era invitat tot timpul la acest concurs, însă domnul Holender a venit pentru prima dată la Varşovia în anul acela, când a ajuns concursul la cel de-al treilea tur. Acesta a fost norocul meu cel mare. Şi acum să vedeţi de ce! Eu mă aşteptam să primesc cel puţin un premiu bănesc la acest concurs. Orice distincţie m-ar fi satisfăcut. Ce s-a întâmplat însă? S-a încheiat concursul, s-au distribuit premiile: locul întâi, al doilea, al treilea… Numele meu nu a apărut nicăieri. Eram decepţionat că nu am fost nominalizat nici la unul din primele trei locuri, aşa încât nici nu am mai sesizat

ce se întâmplă mai departe. Simţeam că se năruie cerul peste mine. În disperarea mea nu mai auzeam şi nu mai înţelegeam nimic ce se face. Şi deodată unul dintre colegii care sta lângă mine îmi spune: „Ai auzit că ai fost nominalizat la un premiu special?! Ai primit invitaţie să pleci la Viena, la Staatsoper-a din Viena!”. Bucuria mi-a creat un şoc de moment din care cu greu mi-am revenit. Abia peste vreo câteva ore am conştientizat cât de mare mi-a fost norocul. Dirijorul care a condus orchestra în turul trei al Festivalului m-a felicitat şi el, spunându-mi că acesta este de fapt cel mai mare premiu la care poate să viseze un vocalist.

I. L.: Cum l-ai cunoscut pe maestrul Holender? Ce a urmat după ce ştiai că vei pleca la Viena?

M. T.: După absolvirea Academiei Naţionale de Muzică am cântat patru ani de zile în capitala Ucrainei, fiind angajat ca solist la Opera Naţională din Kiev. Când am venit la concursul „Moniuszko” din Varşovia ştiam despre domnul Ioan Holender doar că este directorul Operei de Stat din Viena, mai mult nu ştiam nimic. Nici nu bănuiam că ştie româneşte.

I. L.: Sigur că ştie limba română, doar este născut în Timişoara, oraş de care continuă să se simtă legat afectiv şi astăzi. De prin 1960 s-a stabilit în Austria. Este întemeietorul unei agenţii uriaşe de impresariat. Colaborează cu unii dintre cei mai mari cântăreţi din lume, inclusiv vocalişti români. Nu numai cu cei consacraţi, dar şi cu cei în curs de afirmare. Cel mai bun exemplu eşti dumneata. Din 1992 conduce Opera de Stat din Viena, cea mai importantă instituţie artistică a Austriei şi una din cele mai prestigioase scene lirice din lume. Printre distincţiile pe care le merită din plin pentru activitatea sa culturală enumerăm doar „Crucea de aur pentru artă şi cultură”, „Medalia de aur a Vienei pentru merite deosebite”(1999). Este cetăţean de onoare al Timişoarei şi al Clujului. În numeroase interviuri afirmă următoarele: „Tot ce ştiu am învăţat în România”. Printre alte merite pe care le are maestrul Holender faţă de cultura română este şi faptul că în 1997 la Viena a fost montată premiera operei *Oedip* de George Enescu. Şi apoi să nu uităm că în ultimii ani a fost directorul onorific al mai multor ediţii ale Festivalului „George Enescu”, care se desfăşoară la Bucureşti. Într-un reportaj intitulat *Le Festival et Concours international George Enescu (L’édition 2005)*, patronul spiritual al acestui festival, maestrul Ioan Holender, afirma: „Georges Enesco demeure un sommet sans pareil de la musique roumaine. Le festival portant son nom, arrvé à sa XVIIe édition, se déroule pour la sixième fois dans une Roumanie redevenue libre… C’est un signe de normalité pour la Roumanie”. („George Enescu rămâne o somitate fără pereche în muzica românească. Festivalul care-i poartă numele şi care a ajuns la cea de a XVII-a ediţie, se derulează pentru a şasea oară într-o România care a devenit liberă… Este un semn al normalităţii pentru România”).

Cred că domnul Holender te-a ascultat la Varşovia, te-a punctat şi a decis să te invite în capitala europeană a muzicii. Care a fost prima convorbire cu directorul Operei din Viena?

M. T.: M-am apropiat de el şi l-am întrebat dacă vorbeşte într-adevăr româneşte. „Păi cum să nu vorbesc?”, mi-a răspuns el într-o română perfectă. Am înţeles imediat că nu este străin de spaţiul cultural românesc. Am discutat cu el şi l-am întrebat ce s-a întâmplat cu distincţiile de la Festivalul din Varşovia? El mi-a răspuns: „Nu contează, tinere. Uită de asta. Important este că vii la Viena”. Mi-a dat cartea de vizită, mi-a spus câteva cuvinte despre contract, despre actele necesare pentru a mă putea angaja. N-a vorbit mult, dar tot ce mi-a spus a fost de folos pentru mine. L-am întrebat dacă la Opera din Viena mai cântă Anatoli

Kocerga, renumitul bas din Ucraina. El mi-a răspuns că a plecat de acolo de vreo câţiva ani.

I. L.: Am înţeles că dintre artiştii din Ucraina nu numai Kocerga a fost angajat la Staatsoper-a din Viena, ci şi soprana Victoria Lukianeţ. Care sunt condiţiile, cum poţi să te menţii pe scenele teatrale din capitala Austriei?

M. T.: E foarte greu să te menţii mulţi ani la rând pe scena Operei din Viena. Unii lucrează câte trei-patru ani şi pleacă. Oricum, vocaliştii se menţin vreo trei-patru ani şi pleacă de acolo. La Viena uneori te angajezi şi fără salariu, cred că mă înţelegeţi de ce. Oricare muzician îşi doreşte acest lucru din toată inima. Ar da orice pe lume numai să ajungă acolo. Pentru o angajare la Teatrul din Viena accepţi orice condiţii. Şi consider că este corect, vocaliştii care sunt acolo trebuie să simtă valoarea, înălţimea acestui pisc. Prin splendoarea ei, această importantă scenă te obligă şi la responsabilitate în acelaşi timp.

I. L.: Chiar vroiam să te întreb dacă acest Teatru de operă, atât de important prin valoarea lui artistică şi impunător din punct de vedere arhitectonic, este impresionant şi în interiorul lui?

M. T.: Da, Teatrul din Viena este foarte frumos, are o arhitectură pe măsura splendorii lui artistice, o sală frumoasă cu o acustică foarte bună, ceea ce pentru vocalişti este de primă importanţă. Pentru vocalişti cea mai mare frumuseţe este acustica. Cu cât e mai bună ea, cu atât mai bine te simţi pe scenă. Dacă nu este acustica în ordine, începi să forţezi vocea, îţi pare că nu te auzi, unele fragmente mai fine din recital nu se aud în sală, pierzi din calitate. Cu cât e mai bună acustica, cu cât e mai mare ecoul, cu atât mai uşor, mai liber te simţi pe scenă şi, bineînţeles, mai inspirat.

I. L.: Maestre Marian, cu cine dintre marii artişti ai avut posibilitate să cânţi până acum? Cine ţi-au fost partenerii de scenă?

M. T.: Dacă eşti un vocalist care te respecţi şi dacă visezi la o carieră adevărată în marea operă, e un noroc să începi a cânta alături de mari interpreţi care s-au afirmat de-acum pe scenele lirice ale lumii. Pot să spun că eu am avut norocul să cânt cu unul dintre cei mai mari dirijori contemporani, Marcelo Viotti. La fel şi cu alt italian celebru, dirijorul Armiliatto. Am fost partener de scenă în *Nabucodonosor* de Verdi cu legendarul Leo Nucci. Atunci când am cântat alături de Leo Nucci, am avut un rol principal în scenă, singurul rol principal pe care l-am avut până la acea vreme pe scena din Viena. La sfârşitul spectacolului, Leo Nucci mi-a dat nota: „Magnifico", ceea ce pentru mine a fost ca un vis. Celelalte roluri care le-am avut până la angajarea mea la Opera de Stat au fost secundare. Deci, vă daţi seama cât de greu este ca domnul Holender să-ţi încredinţeze un rol principal într-un spectacol de la Staatsoper-a din Viena. Am mai cântat după aceea în *Paiazze* alături de Jose Cura. Este un tenor argentinian strălucit. Apoi am cântat în *Norma* de Belinni cu Gruberova, o cântăreaţă foarte bună din Bulgaria. Una dintre cântăreţele afirmate, de şcoală veche, cum au fost Maria Callas, Ileana Cotrubaş, Viorica Cortez, Montserrat Caballé şi altele, nu prea multe la număr. Am cântat într-un spectacol şi cu Bruson, bariton italian bine cunoscut.

I. L.: Să ne spui, te rog, cum se obţine un rol – fie secundar sau principal – la Opera de Stat din Viena? De ce depinde obţinerea unui rol?

M. T.: Nu este lucru simplu să primeşti un rol care-ţi place la Opera din Viena. Am în vedere un rol principal, cunoscut în literatura muzicală universală. Se înţelege de la sine că acest teatru este plin de vedete. Printre vedete e foarte greu să te strecori. De aceea, cred că maestrului Holender îi vine cam greu să

găsească un rol mai bun şi pentru începători. Uneori însă şi monştrii sacri sunt mai indulgenţi. Şi atunci poţi să obţii un rol bun, chiar dacă eşti începător. În acelaşi timp, un solist nu trebuie să uite despre gusturile publicului, care în Viena nu poate să fie altfel decât elevat. Astăzi îl vor pe cântăreţul cutare, mâine pe altul, poimâine pe al treilea. Încearcă să ghiceşti şi să satisfaci gustul publicului! E greu, după cum vedeţi, să obţii un rol principal într-o operă îndrăgită de spectatori, dar toate se rezolvă până la urmă de la sine, fiindcă viaţa merge înainte şi noi nu avem decât să învăţăm de la ea.

I. L.: Mariane, ai deja suficientă experienţă pentru ca să-mi permit să te întreb dacă există în opinia ta vreo diferenţă între şcoala rusească de canto şi cea germană, mai bine zis cea austriacă. Şi, bineînţeles, să nu uităm în această gradaţie de vechea şcoală italiană de canto.

M. T.: Cu siguranţă că există o diferenţă. E unanim cunoscut faptul că şcoala italiană de belcanto este cea mai bună. În lumea muzicii ei sunt cei care stau la începuturi, ei au cântat bine dintotdeauna, cântă şi vor cânta. Italienii sunt conştienţi de faptul că ei sunt primii. Au avut compozitori şi interpreţi de talie mondială şi-i au şi astăzi. Cât priveşte şcoala rusească de canto, ea se consideră în Europa ca fiind una tot dintre cele mai bune, însă cam stridentă, ca realizare scenică. Metoda ei este de a lua vocea cu forţa. Ruşii au voci bogate şi mari. Europenilor le pare însă că şcoala rusească este stridentă puţin.

I. L.: Din ceea ce spui putem deduce că ai cântat cu ruşii sau ai fost chiar invitat la concursuri care se desfăşurau pe scenele din oraşele ruseşti.

M. T.: Da, am fost la Petersburg, la Teatrul Mariinski (Kirov), am avut o solicitare, o invitaţie din partea lor. Mă gândeam la un moment dat să mă şi angajez acolo. Nu mi-a plăcut însă sistemul de muncă, maniera de comportare a soliştilor ruşi. Am rămas un timp acolo, am tras concluziile corespunzătoare şi m-am întors acasă. Soliştii din Petersburg sunt într-un fel sedentari. Ei cântă cu precădere numai în teatrul lor. Nu le prea plac oaspeţii, dar mai ales acei în a căror persoană ar putea vedea un rival potenţial. Felul de comportament al celor care sunt invitaţi la ei trebuie să fie unul oriental. Trebuie să fii foarte docil, să te închini, să le cânţi şi în surle. Adică fiind între soliştii ruşi de acolo, trebuie să uiţi de demnitatea ta personală, nu mai vorbesc de origine. Un tânăr solist de acolo, pe care l-am cunoscut la Festivalul din Varşovia, mi-a şi spus la un moment dat, întâlnindu-ne într-un spectacol la Viena, că am procedat corect când am plecat de la Teatrul din Petersburg.

I. L.: Angajarea de acolo n-ar fi fost promiţătoare pentru tine?

M. T.: Nu ştiu ce s-ar fi întâmplat până la urmă, dar ştiu ce mi-au spus, că dacă rămân la ei îmi voi face o carieră foarte frumoasă. Ei aveau de gând să mă ţină vreo doi-trei ani pentru ca să-mi transforme maniera de interpretare, intenţionau să mă facă al lor, numai pe placul lor. Cam aşa procedează dânşii. Dacă vine o voce bună din Ucraina, ei o prelucrează, o transformă în maniera lor, pentru ca până la urmă să te prezinte că eşti de-al lor. Au o plăcere deosebită dacă până la urmă pot să spună: „Eto naş peveţ", adică, acesta este cântăreţul nostru.

I. L.: Bine, aici este vorba despre mentalitate şi maniere, dar nu de altceva, însă nu poţi să neglijezi marea lor şcoală de canto sau de dans, de balet. Ei au o tradiţie veche în muzică.

M. T.: Da, mentalitatea aceasta modernă a lor este deranjantă. Înainte se cânta mai mult decât se vorbea. Toate intrigile de scenă care sunt iminente astăzi nu contează în comparaţie cu vocea pe care trebuie s-o ai. Din păcate, în ziua de astăzi

nu te salvează numai o voce bună, ci şi faptul cum lucrează impresarul fiecărui artist. Cunoştinţele contează, diversele aranjamente şi multe altele. Poţi să ai voce foarte bună şi să nu evoluezi nici pe o scenă mare a lumii. Astăzi întreabă toţi: „E frumos, e scenic, e înalt?”. Vocea i-o amplificăm şi o facem să răsune. De exemplu, pentru un contract scurt în Danemarca – doar două concerte – mi-a fost solicitată o singură fotografie pe internet. În baza ei m-au şi invitat. Mulţi solişti care sunt înalţi, au prioritate pe scenă. Însă vocile lor pot fi artificiale, acoperite, modelate, contrafăcute, etc.

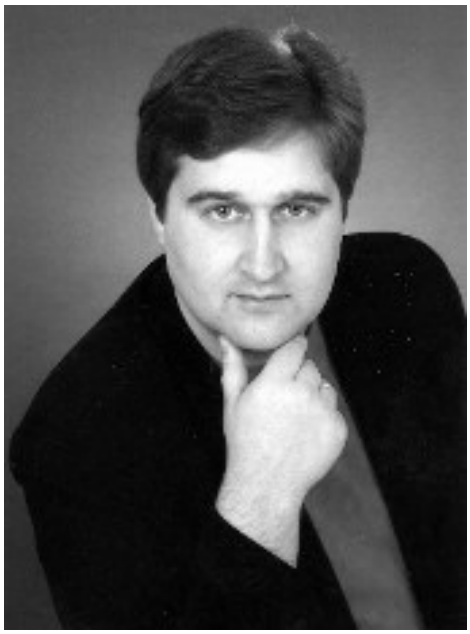

I. L.: Bine, dar ce ne facem, Enrico Caruso nu era deloc înalt. Avea circa un metru şi jumătate înălţime. Nu mai comentăm însă succesul pe care l-a avut pe tot parcursul activităţii sale artistice.

M. T.: Asta şi este. Înainte conta frumuseţea şi vigoarea vocii. Lumea era mai simplă şi avea alte măsuri de apreciere a talentului autentic. Astăzi cerinţele sunt un pic mai altfel.

I. L.: Din păcate, şi arta se supune uneori legilor comercializării. Şi totuşi, să ne întoarcem la şcolile de canto despre care vorbeam mai sus. Pe lângă şcoala rusă şi cea italiană de canto, cum ai aprecia şcoala germană sau austriacă, dacă vrei?

M. T.: Pentru ca să te consideri un cântăreţ de şcoală germană, nu trebuie să înveţi în altă parte arta de a cânta. Vreau să spun că străinii care sunt consideraţi drept interpreţi de şcoală germană şi care au venit în Austria sau Germania pentru a se angaja sunt deja cu studiile făcute fie în Italia, fie în Rusia. Interpreţii de origine germană sau austriacă, de obicei, rămân la ei acasă şi preferă să cânte mai mult piese din repertoriul naţional. Nu am prea auzit despre mulţi cântăreţi mari, originari din Germania, Austria sau Franţa. Italienii şi ruşii întotdeauna au ţinut întâietatea.

I. L.: Da, vocaliştii germani, austrieci sau francezi nu s-au remarcat la nivelul celor italieni. Germanii şi austriecii au fost dintotdeauna instrumentişti foarte buni. Cum apreciază Marian Talabă la vârsta şi performanţa la care a ajuns noţiunea de noroc. Crede în norocul pe care poate să-l aibă un artist?

M. T.: Un vocalist cunoscut îmi spunea în anii studenţiei că eu am numai noroc, că am avut mereu noroc, îmi tot repeta că mă însoţeşte peste tot norocul. Până la urmă, mi-am ieşit din pepeni şi i-am reproşat. L-am întrebat dacă îşi dă seama cât am muncit şi dacă înţelege că doar prin muncă grea am ajuns acolo unde am ajuns. Nu puteam să-mi găsesc liniştea uneori, erau zile când nu puteam să adorm dacă nu reuşeam să iau o notă înaltă, dacă nu puteam să atac nota în aşa fel încât să obţin fraza pe care o dorea profesorul meu. O muncă sisifică la început, dar până la urmă, dacă am fost perseverent, am început să culeg şi roade pe măsură. Aşadar, norocul vine prin muncă, în primul rând. Pentru un cântăreţ

norocul adevărat este ceea ce ţi-a dat Dumnezeu. Cel de Sus îţi dă un impuls şi tu trebuie să lucrezi. Simt că am în mine o putere şi o dragoste de muncă neobişnuite, pentru care sunt mândru. Poate nu este prea modest, dar nu concep să fiu al doilea, al treilea în ceea ce fac, tind întotdeauna să fiu primul. Cu aranjamentele de astăzi se întâmplă lucruri ciudate, uneori ţi se spune dinainte că vei fi pe locul al doilea sau al treilea, la care eu mă revolt la culme. Şi încă ceva, dacă simţi că ai cu ce, că ai posibilităţi, că ai har de la Dumnezeu, e un mare păcat să nu foloseşti ceea ce ţi s-a dat. Aşadar, norocul mai vine şi ca un rezultat al muncii. Dacă lucrezi şi eşti mereu în căutare, succesul nu te ocoleşte.

I. L.: Sau te remarcă cineva pentru lucrul bine făcut. În cazul tău, directorul Teatrului de Stat din Viena, maestrul Ioan Holender, care te-a descoperit şi te-a invitat la Viena.

M. T.: Într-adevăr, cunosc mulţi vocalişti care muncesc mult, foşti colegi de-ai mei din Ucraina, au şi voci foarte bune, cântă prin teatrele din Europa, dar, din păcate, în teatre mai mici, de mai puţină importanţă. Din Kiev n-a mai reuşit nimeni în ultima vreme. Mulţi solişti vin la audiţii în teatrele mari, de prestigiu, dar nu reuşesc. Poate aici ar fi bine să se vorbească de acel dram de noroc. În ceea ce mă priveşte, cred că l-am avut. De ce depinde acest gen de noroc e greu de spus. Un lucru îmi este clar. Trebuie să ai şi un suflet bun, o inimă curată, să fii cinstit. Toate acestea contează foarte mult. Cei cu un caracter păcătos nu reuşesc întotdeauna. Uneori vezi omul, mai ales cântăreţul. Eu îl simt la distanţă. Îl simt după voce cel mai bine. Când vine vocea la mine o simt de la distanţă din ce suflet iese. Sunt mulţi oameni care te ung la rană, urmărind în acelaşi timp un scop meschin, un câştig de cauză. Ei se fac luntre şi punte la început, te curtează, se linguşesc pe lângă tine, numai pentru ca să scoată informaţia care-i trebuie sau să te pună într-o lumină nefavorabilă faţă de altcineva. În rest, aceştia sunt concomitent şi oameni răi, şi profesionişti răi. Eu îi cunosc, îi intuiesc şi mă feresc de ei.

I. L.: Marian Talabă crede în Dumnezeu?

M. T.: Fără nici o rezervă, nimic fără Dumnezeu, numai cu ajutorul lui Dumnezeu am reuşit în viaţă. Din firea mea sunt un om care am frică de Dumnezeu.

I. L.: Care vă sunt compozitorii preferaţi?

M. T.: Întrebarea este foarte simplă la prima vedere, dar îmi vine greu să fac o enumerare rapidă în momentul de faţă, fără să cântăresc lucrurile. N-aş vrea să greşesc. Oricum, compozitorii pe care-i iubesc mai mult sunt Verdi, Puccini, Ceaikovski, Rahmaninov. Aceştia sunt marii creatori al căror repertoriu aş vrea să-l cânt în viitor. Ei au scris pentru toată lumea şi pentru toate timpurile.

I. L.: Bucovineanul Marian Talabă, românul Marian Talabă, care a plecat de aici, din Bucovina, sunt sigur că nu peste mult timp va vorbi cu aceeaşi dragoste şi despre George Enescu.

M. T.: Apropo, la 15 septembrie curent am o invitaţie din partea unui domn, Tomiţă Popescu îl cheamă, de la Conservatorul din Viena, pentru a participa cu un recital Enescu în faţa unei societăţi restrânse a românilor din Viena. Un omagiu adus maestrului la cei 50 de ani de la dispariţie.

I. L.: Am înţeles că sunt mulţi români la Viena. Printre ei mulţi cântăreţi, oameni de cultură şi artă.

M. T.: Da, românii au ieşit de mult în lume, sunt cunoscuţi bine în Europa, spre deosebire de ucraineni. Acest domn despre care vă vorbeam, Tomiţă Popescu, este un fost solist al Operei din Viena, care s-a stabilit cu traiul acolo şi acum

desfăşoară o activitate muzical-culturală în cadrul societăţii românilor din Viena. A fost cunoscut cu Franco Corelli, cu Plácido Domingo şi alţi artişti de anvergură.

Aşadar, cum spuneam, la 15 septembrie toţi românii cântăreţi din Viena vor organiza această serată închinată memoriei lui George Enescu, unde voi avea onoarea să cânt şi eu, ca român din Bucovina. Îmi face mare cinste această invitaţie.

I. L.: Mă gândesc acum la una din cărţile lui Alexandru Popescu intitulată *Viena românească*, în care autorul vorbeşte despre activitatea românilor din capitala Austriei, începând încă din secolul al XIX-lea. Aşa cum bucovinenii nu au fost străini de Austria nici în timpurile mai vechi, când evenimentele istorice au dictat acest imperativ, invitaţia despre care vorbeşti acum cred că îţi va aduce multe bucurii şi satisfacţii.

M. T.: Va fi primul concert în viaţa mea cu românii din Viena. Se va cânta mai mult Enescu.

I. L.: Iar acum te rog să ne spui câteva cuvinte cum se descurcă tăticul Marian Talabă? Eşti departe de cele două păpuşele ale tale, fiicele Diana şi Patricia. Cred că îţi este foarte dor de ele atunci când eşti la Viena. Ele te aşteaptă să revii acasă, la Cernăuţi? Sunt bucuroase când te revăd?

M. T.: Sigur, casa părintească este cel mai drag loc unde îmi face plăcere să revin mereu. Aici îmi acumulez puterile, mă refac imediat, gustând o gură de aer tare, carpatin, de-al nostru. Chiar şi în Kiev când eram, nu puteam să rezist mai mult de o lună şi jumătate-două fără să trag o fugă acasă, în Bucovina. De la Viena pot veni mai rar, dar oricum găsesc posibilitatea să vin să-i văd pe cei dragi ai mei, la care ţin foarte mult şi le datorez enorm. De la Viena este mai complicat să vii. Îţi trebuie trei zile libere, două zile dus şi întors cu maşina, iar o zi poţi să stai cu cei dragi. Cu maşina se face şaisprezece-optsprezece ore de la Viena până în Bucovina, dacă mergi bine. Vin uneori, când am posibilitate, să-mi văd familia, fetiţele, soţia, fraţii şi părinţii.

I. L.: Aici vroiam să ajung. Am înţeles că tatălui îi datorezi cel mai mult. Te rog să mai spui câteva cuvinte despre el.

M. T.: Tatălui îi port o stimă deosebită. Vreau să spun – am mai spus şi la început – că el niciodată nu m-a lăsat fără ocupaţie. Mereu eram pus la lucru, la studiu. Cântam la pian, făceam vocal. Ascultam foarte multă muzică. Cu alte cuvinte, m-a învăţat să lucrez şi m-a învăţat să nu-mi fie frică de muncă. După ce-am plecat la studii, niciodată n-am avut teamă de muncă grea, eram obişnuit cu ea. Abia mai târziu mi-am dat seama din ce cauză pot să însuşesc foarte repede o partitură sau alta, aveam acea practică, acea bază, acea tenacitate, pe care mi-a insuflat-o părintele meu. La lecţie fixam repede ceea ce-mi trebuia şi mergeam mai departe, pe când mulţi colegi de-ai mei băteau pasul pe loc.

I. L.: Aţi crescut mulţi în familie?

M. T.: Suntem de toţi patru fraţi. Toţi îl stimăm şi-l apreciem pe tata. El ne-a dat tot ce a ştiut, mie în special mi-a pus o bază sănătoasă în ce priveşte munca şi perseverenţa. M-a învăţat muzica când eram la şcoala generală din sat. Aveam şi un fel de frică de el. Niciodată nu am avut vreo notă rea la muzică. El era foarte sever. Când lucram cu el, uitam fiecare dintre noi de afecţiunea care există între tată şi fiu. Emoţiile erau date la o parte. Întâi se lucra serios, apoi reveneam la sentimentele fireşti în relaţia tată-fiu. Deci, vreau să spun că era un profesor foarte sever, în primul rând cu mine şi asta mi-a prins bine mai târziu.

I. L.: Maestre Marian, care sunt gândurile de viitor ale tânărului solist de

la Staatsoper-a din Viena? Ne face cinste că un bucovinean de-al nostru, de la Cernăuţi, ne reprezintă pe scenele lumii ca solist al Operei de Stat din Viena. Care-ţi sunt gândurile creatoare de mai departe?

M. T.: Orice solist de operă are un vis. Consider că în evantaiul viselor mele, unul dintre ele – cel mai frumos – s-a împlinit, deoarece am ajuns solist la Teatrul din Viena. Este o performanţă, fără îndoială. Şi mulţumesc soartei pentru aceasta. Ca orice cântăreţ, bineînţeles, îmi doresc şi eu un nume printre cei aleşi. Este o dorinţă a fiecărui artist din lume. Şi cred că e firesc. Mă bucur că am reuşit să imprim multe discuri până acum. Şi în Statele Unite ale Americii au ajuns discurile cu imprimările mele. Sigur că mi-aş dori ca să se cunoască în lume numele Talabă. Chiar atunci când susţii un recital undeva, dacă evoluezi reuşit, toată lumea te ţine minte că ai cântat bine.

La Viena, de exemplu, lumea te aşteaptă după spectacol ca să ia un autograf de la tine. E plăcut pentru noi, cântăreţii. Te întreabă când o să mai cânţi, impresiile ajung şi la urechile lui Holender, de exemplu, sau la urechile impresarului, ceea ce nu e deloc rău. Dimpotrivă. Nu există o mulţumire mai mare decât atunci când te solicită publicul spectator.

Ca să răspund la întrebare, aş adăuga că pe viitor am de gând să cânt cât mai mult, să mă perfecţionez, pentru ca să-mi fac cu adevărat un nume. Am nevoie de vreo cinci-şase ani buni ca să pot să parcurg un repertoriu cât mai întins pe care aş vrea să-l interpretez şi care îmi va da posibilitate să mă simt tare pe picioare. Doresc să-mi creez un stil propriu. E un vis care aş dori să se împlinească. E visul oricărui tenor de teatru.

I. L.: Te rog să revii la momentul cu Plácido Domingo. Vorbeai că te-a ascultat Domingo şi te-a apreciat.

M. T.: Da, am fost invitat de maestrul Ioan Holender, la jubileul lui de 70 de ani ca să interpretez aria *Libiamo* din *Traviata* de Giuseppe Verdi. Domingo era printre invitaţii de onoare. După ce am cântat, bineînţeles nu fără emoţii mari, în momentul când eram la masă, alături de vocaliştii români din Viena, marele tenor Plácido Domingo s-a apropiat, m-a felicitat şi mi-a spus că am o voce frumoasă şi un viitor de care trebuie să mă îngrijesc. Nu cred că există o notă mai mare pentru un cântăreţ de operă care se află la începuturile carierei sale scenice decât atenţia pe care poate să ţi-o acorde maestrul Plácido Domingo.

I. L.: Dintre cei trei tenori emblematici cu care s-a încheiat de fapt secolul al XX-lea, cine îţi este cel mai aproape de suflet, cel mai drag, să spunem aşa?

M. T.: Cred că cel mai aproape de suflet, cel mai drag, mi-a fost întotdeauna José Carreras. El a trecut printr-o mare încercare, dar l-a ajutat Dumnezeu, cred că pentru vocea lui şi pentru sufletul lui mărinimos. Am în vedere boala cumplită prin care a trecut şi s-a vindecat. Vorbesc despre el, cred că am o oarecare afinitate cu vocea lui, nu ştiu, poate greşesc, dar aşa îmi pare. Mai mulţi vocalişti mi-au spus că am ceva asemănător în tembrul vocii şi chiar în maniera de a cânta. Sigur că Pavarotti este cel mai mare dintre toţi. Cântăreţii glumesc între ei că el şi-a bătut joc de toţi tenorii lumii (în sensul bun al cuvântului, bineînţeles!). El a cântat şi cântă la vârsta pe care o are cu o uşurinţă de neimaginat. Este impresionant cât de exact şi formidabil de frumos poate să-şi moduleze vocea acest mare maestru al tuturor timpurilor. Nu degeaba îi numeşte lumea pe toţi trei – Pavarotti, Domingo şi Carreras – tenori de vis. Italienii, spaniolii se ajută unii pe alţii, nu ca la alte popoare, unde cântăreţii – şi nu numai ei – se apasă unii pe alţii, îşi pun piedici, de frică ca nu cumva unul să se ridice mai sus decât celălalt. O invidie neagră. O

psihologie nenorocită, care există şi la ucraineni, şi la români, din păcate.

I. L.: Dragă Mariane, vorbeam despre stil, am ascultat câteva scene din rolurile pe care le interpretezi acuma sau le-ai cântat mai înainte pe scenă şi mă gândesc la o posibilitate pe viitor ca să te asculte şi bucovinenii. Ei ar fi, cu siguranţă, foarte plăcut impresionaţi să te asculte la Cernăuţi, acasă la tine. Cu toate că în Cernăuţi nu există un teatru de operă, publicul meloman din Bucovina ar fi dispus să te asculte şi pe scena Teatrului dramatic de aici, unde în alte timpuri au evoluat celebrităţi ale scenei lirice. Printre altele, Teatrul dramatic din Cernăuţi împlineşte anul acesta o sută de ani de când a fost proiectat şi realizat de către arhitecţii vienezi Ferdinand Fellner şi Hermann Helmer. Cred că până la o posibilă evoluţie pe scena cernăuţeană, bucovinenii trebuie să-ţi asculte vocea şi să se bucure de frumuseţea ei cel puţin la radio sau din imprimări.

Să revenim la stil. Aş vrea să te întreb acum, după o experienţă scenică concretă, ce părere ai despre stilul interpretativ şi dacă Marian Talabă şi-a găsit deja drumul său în artă? Drumul propriu, care contează cel mai mult pentru un artist.

M. T.: Ca vocalist consider că sunt foarte tânăr, din acest motiv mă aflu într-o continuă căutare de stil. Despre un drum propriu, despre un stil format, definitivat, care să mă caracterizeze personal, cred că e devreme să vorbim. Consider că am încă vreo şase-şapte ani buni de muncă creativă, pentru ca să pot să spun că am păşit pe un drum propriu în arta scenică. Vedeţi, e greu să faci şi o prognoză în acest sens. În vreo şapte ani de zile aş reuşi să fac mult în ceea ce priveşte şlefuirea măiestriei profesionale. Cred că la un moment dat apare totuşi un stil propriu al interpretării, apare ceva ce te caracterizează în modulaţiile vocii, care nu poate fi confundat cu vocea altcuiva. Asta ar trebui să fac, după părerea mea. Şi numai prin muncă se ajunge la aşa ceva. Este un credo al meu, care m-a călăuzit tot timpul. De altfel, fiecare vocalist este obligat să-şi găsească maniera lui de interpretare. Trebuie să-ţi găseşti, să-ţi descoperi posibilităţile tale care te caracterizează, să le dezvolţi şi numai astfel poţi să vorbeşti despre un stil. Publicul de astăzi nu-l mai impresionezi cu un piano sau cu un forte splendid, sau că ai cântat foarte corect, respectând partitura compozitorului. Astăzi trebuie să demonstrezi ceva original, deosebit, ce te caracterizează numai pe tine personal, o viziune a ta asupra lucrării pe care o cânţi, cu alte cuvinte, trebuie să vii cu ceva nou. Numai aşa publicul începe să te cunoască, să te asculte, să te solicite, să te caute.

I. L.: Mariane, după câte ştim din istoria muzicii în Bucovina, pe scena Operei din Viena în diferite timpuri au ajuns şi interpreţi bucovineni. Cred că ai auzit şi cunoşti multe din activitatea tenorului liric Joseph Schmidt, care a încântat Cernăuţiul de altădată cu vocea sa excepţională. A fost contemporan cu Traian Grozăvescu. Schmidt a studiat la Cernăuţi, la Berlin şi la Viena. A cântat un timp şi la Opera din Viena. El a evoluat pe multe scene lirice din Europa. Numele său străluceşte alături de cele ale marilor tenori ai lumii. Sigur că dacă am face o enumerare, am găsi pe listă mai mulţi bucovineni care au cântat în capitala europeană a muzicii. Şi aici mă gândesc în primul rând la soprana Viorica Ursuleac, care a cântat şi la Opera din Viena. A fost soţia dirijorului şi directorului Operei din Viena Clemens Krauss. Compozitorul german Richard Strauss, care o aprecia şi o adora pentru maniera sa de interpretare, a scris pentru ea o operă, intitulată *Arabella.* Opera i-a fost dedicată sopranei Viorica Ursuleac. Ea era prietenă bună şi cu celebra pianistă Aurelia Cionca. A vizitat-o pe aceasta din urmă la Bucureşti, într-un turneu susţinut în 1939. E cazul să amintim aici şi despre soprana Lidia

Lypkovska-Marschner, care tot din Bucovina era.

După cel de-al doilea război mondial, mai bine zis în ultimii 50-60 de ani, eşti primul dintre bucovineni care ai străbătut pe scena Operei de Stat din Viena şi asta ne face o mare onoare atât nouă, bucovinenilor, cât şi ţie personal – o mare favoare în plan profesional. Te obligă la ceva acest lucru sau nu?

M. T.: Cred că mă obligă, mă obligă să fiu un tenor bun, să las o urmă în arta interpretativă, să-mi fac un nume, să promovez numele Bucovinei. Atunci când mă întreabă cineva de unde sunt, eu le răspund că sunt din Ucraina şi atunci austriecii sunt cam indiferenţi. Iar când specific că sunt din Bucovina, ei manifestă imediat un interes sporit. Mă întreabă mai amănunţit despre Cernăuţi şi atunci eu găsesc repede limbă comună cu ei.

I. L.: Bineînţeles, austriecii ştiu bine ce înseamnă Bucovina şi Cernăuţiul, în special. Mai ales acei care mai ştiu puţină istorie. Nu trebuie să-ţi explic de ce. Cernăuţiul a fost cândva o „mică Viena". Austriecii şi-au lăsat amprenta peste Cernăuţi şi în arhitectură, şi în pictură, şi în muzică, şi în general în artele frumoase. Nu mai vorbesc de mentalitatea germană, mai ales punctualitatea bucovineană, care, din păcate, dispare încet-încet.

M. T.: Sigur că înţeleg acest lucru. Eu trebuie să fiu la înălţimea cuvenită, pentru ca ceilalţi solişti ai Operei sau alţi vocalişti care mă cunosc să aibă motiv de a mă aprecia. Faptul că sunt din Bucovina mă onorează şi mă obligă în acelaşi timp.

I. L.: Domnule Marian, care dintre dirijorii contemporani îţi sunt cei mai dragi şi cu care dintre ei ai colaborat? Cu maestrul Seiji Ozawa ai colaborat? Dirijează des în Viena? După câte ştiu, din 2002 era director artistic al Operei din Viena. Deţine un stil dirijoral propriu, este suplu şi strălucitor în acelaşi timp. L-am urmărit la televizor într-un concert de revelion, la pupitrul Orchestrei Filarmonice din Viena, la o ediţie din anii trecuţi. De altfel, ca şi pe alţi dirijori mari, cum sunt Zubin Mehta, Riccardo Muti, Lawrence Foster, Lorin Maazel şi alţii. Ei sunt inconfundabili la pupitru.

M. T.: Da, Seiji Ozawa are stagiuni dese la Viena, poate voi cânta anul acesta sub bagheta lui, concertele din anul acesta vor fi multe şi variate, sper că voi avea posibilitate să cânt şi cu alţi dirijori cunoscuţi.

I. L.: Dacă tot vorbim despre mari dirijori şi interpreţi pe care i-ai cunoscut sau ai cântat sub bagheta lor, să ne spui, te rog, prin care dintre cele patru colţuri ale lumii ai avut turnee?

M. T.: Cu Teatrul de Operă din Kiev, în cei patru ani de zile cât am fost solist acolo, am avut spectacole în Elveţia, în Germania. În general, am avut posibilitatea să cânt pe scenele mai multor oraşe ale lumii: în SUA, Danemarca, Japonia, Franţa, Suedia.

I. L.: Vreau să te întreb dacă în vreo stagiune muzicală sau în vreo deplasare de concert ai cântat sau dacă l-ai cunoscut pe dirijorul Ion Marin, fiul cunoscutului maestru Marin Constantin de la Bucureşti. Ion Marin este stabilit de mult timp în Elveţia şi dirijează des în cele mai mari oraşe muzicale ale lumii. Poate ai avut posibilitatea să cânţi cu acest dirijor tânăr şi de mare perspectivă. El dirijează la pupitrul celor mai cunoscute orchestre simfonice din Europa.

M. T.: Nu l-am cunoscut pe dirijorul Ion Marin, însă un nume la care întotdeauna putem face referinţă este cel al lui Sergiu Celibidache, dintre marii dirijori ai lumii. Dacă aş fi avut norocul să lucrez sub îndrumarea lui, aş fi fost unul dintre cei mai fericiţi români. Astăzi însă sunt alţi dirijori mari, cum ar fi

Marcello Viotti, Luisi, Armiliatto. Tineri şi cunoscuţi în toată lumea. Am avut plăcerea şi norocul să cânt sub îndrumarea lor şi am beneficiat şi de foarte multe sfaturi ale lor care mi-au prins bine în formarea mea profesională. Chiar şi în unele decizii referitor la stil. Orice remarcă din partea lor a fost benefică pentru mine. Nu mai vorbesc de faptul că orice gest al unui astfel de dirijor trebuie recepţionat imediat, fiindcă o altă ocazie poţi să n-o mai ai. Uneori se întâmplă că după două-trei repetiţii are loc spectacolul, de aceea trebuie să ştii cum să înveţi de la aceşti dirijori. Stilul lor de lucru este foarte rapid, dacă ştii să-i asculţi, înveţi foarte multe de la ei. Şi vocalistul are de câştigat în urma acestor indicaţii, în decursul lucrului cu marii dirijori. Spectacolul este arena cea mai bună unde toate exerciţiile şi învăţăturile sunt puse în valoare.

I. L.: Gesturile dirijorului în timpul repetiţiilor sau a spectacolului au vreo importanţă pentru interpretul vocalist? Poate este o întrebare naivă pentru profesionişti, însă cititorul neavizat contează pe aceste mărturisiri.

M. T.: Sigur că gesturile dirijorului au o mare importanţă pentru vocalist, uneori ele sunt decisive în spectacol. Un dirijor mare poate să-ţi intuiască potenţialul şi atunci el scoate din interpret cu ajutorul gesturilor tot ce se poate scoate. Uneori nici nu bănuieşti ce poate să facă un mare muzician cu vocea unui interpret. Aici totul depinde de receptivitatea şi îndemânarea celui din urmă.

I. L.: Mă gândesc cum lucrau dirijori ca Sir John Birbirolli, Arturo Toscanini, Herbert von Karajan sau alţii cu orchestrele simfonice şi cu soliştii de operă. Cred că cei contemporani au moştenit şcoala celor mari, a înaintaşilor.

M. T.: Printre altele fie spus, domnul Holender m-a invitat la început la Viena ca bursier, cu o bursă Karajan, dar s-a întâmplat că m-a şi angajat şi eu am putut să am şi un salariu. Norocul meu a fost foarte mare. Banii unei astfel de burse şi salariul mi-au facilitat şederea mea în Viena, unde viaţa este – vă daţi seama – foarte scumpă. Uitaţi-vă, deci, cum procedează un mare muzician. Herbert von Karajan a lăsat o sumă de bani ca moştenire în scopuri culturale şi astfel s-a putut întemeia o bursă care-i poartă numele. Unii cântăreţi pot să beneficieze de ea, ceea ce este un mare noroc, mai ales pentru unul ca mine, care am plecat de la Kiev la Viena.

I. L.: Tânărul tenor dramatic Marian Talabă nu visează să cânte şi în *Recviem*-ul lui Mozart? Întreb acest lucru, gândindu-mă la magnifica vrajă a muzicii mozartiene.

M. T.: Vreau să vă spun că am avut posibilitatea să cânt o partitură din *Recviem*-ul lui Mozart, la o serată-jubileu în memoria lui Karajan, care a avut loc la Viena. Această serată s-a desfăşurat într-o casă-muzeu Karajan, probabil la Fundaţia Karajan din Viena, într-o sală specială. În *Recviem*-ul lui Wolfgang Amadeus Mozart sunt partituri pentru tenor, bas şi mezzo-soprană. Eu am interpretat partea tenorului. Am cântat şi în *Recviem*-ul de Verdi, dar aceasta a fost în Kiev.

I. L.: Din muzica germană ce ai cântat? Din Schubert sau alţi compozitori germani?

M. T.: Din cea germană mărturisesc că am interpretat cam puţin până în prezent. Am cântat în *Simfonia cu coruri* de Ludwig van Beethoven. În *Simfonia a IX-a* de Beethoven. Am cântat în *Aladin*. Opera s-a jucat în limba germană. În incinta Staatsoper-ei din Viena s-a deschis o sală unde se interpretează muzică contemporană pentru copii. Acolo am interpretat pe Aladin din *Lampa lui Aladin*. O oră şi zece minute de text în limba germană. Mi-a fost foarte greu, dar am trecut

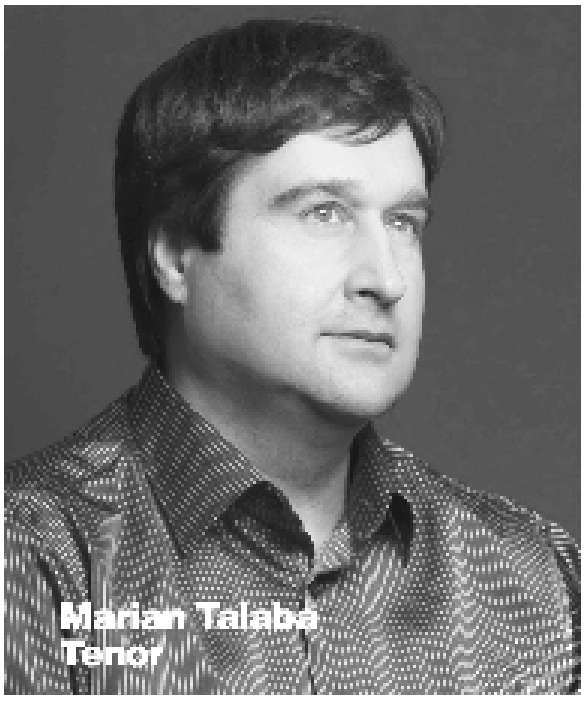

şi peste această încercare. Am avut vreo şapte-opt probe. După aceste probe cu pianistul am reuşit să trec cu bine bariera limbajului. Chiar am luat şi un premiu pentru interpretarea lui Aladin.

I. L.: Ai anticipat ceea ce intenţionam să te întreb. Şi anume, ce fel de premii sau distincţii ai obţinut până în prezent pentru munca pe care o depui la propagarea marii muzici din repertoriul universal?

M. T.: Pentru rolul lui Ismail din *Nabucco* am luat un premiu important. O comisie specială în frunte cu maestrul Ioan Holender m-a apreciat şi mi-a acordat un premiu special. O medalie pentru contribuţia mea la interpretarea rolului respectiv. E vorba de distincţia „Eberhard Waechter". Această medalie mi-a fost înmânată la Viena. Pe verso, unde este indicat numele meu şi anul când mi-a fost decernată, mai este gravată o inscripţie în limba germană, pe care v-o spun în traducere românească: „Pentru extraordinara contribuţie la interpretarea unui rol de operă". Medalia respectivă a fost însoţită şi de un premiu bănesc, ceea ce pentru un muzician venit din altă ţară în Austria contează enorm. Cu atât mai mult că domnul Holender mi-a triplat suma premiului. Pentru mine a fost o adevărată fericire.

În 2002 am devenit laureat al celui de al II-lea Concurs internaţional de muzică clasică „Mykola Lysenko", care a avut loc la Kiev. La acest concurs am obţinut premiul întâi şi medalia de aur. Iar în 2003 am devenit laureat al Premiului Cabinetului de Miniştri al Ucrainei pentru contribuţia tineretului la edificarea statului, înmânându-mi-se diploma „Pentru realizări în domeniul creaţiei artistice". Dar cele mai mari distincţii sunt totuşi aplauzele spectatorilor. Cea mai mare mulţumire a unui cântăreţ de operă este satisfacţia publicului, a unui public select. Modul în care te apreciază el, este nota pe care o meriţi.

I. L.: Sigur că aşa este. Dar cred că ai nevoie şi de o popularizare în presă. Pe lângă faptul că ai apărut în diferite roluri alături de colegii de breaslă, în albumul *Joy Peace and Love*, care ilustrează în condiţii grafice excelente activitatea desfăşurată în anii 2000-2002 a Orchestrei simfonice şi a Corului de pe lângă Filarmonica din Kiev, ai beneficiat prin intermediul acestui album şi de posibilitatea de a populariza CD-ul intitulat *The Dynamic Duo*, unde vă prezentaţi cu un program select din repertoriul clasic împreună cu baritonul Pavel Baransky şi dirijorul Alla Kulbaba. Părerea mea este că Marian Talabă are nevoie tot atât de mult şi de presă. Un interviu în ziarul „Zorile Bucovinei" (nr. 15 [129476], din 25 februarie 2004, p. 3) intitulat *Primul tenor român al Operei Naţionale din Kiev*,

realizat de ziarista cernăuţeană Maria Toacă sau interviul Lesei Ivasiuk, intitulat *Un tenor ucrainean pe scena Operei din Viena*, publicat în cotidianul kyievean „Svoboda" (nr. 23, vineri, 10 iunie 2005, p. 17) este foarte puţin. Lumea trebuie să te cunoască şi să te audă.

Revenind la discuţia noastră, ţin să te întreb dacă ai prieteni români acolo la Viena, printre colegii vocalişti?

M. T.: Sigur că am. Am un prieten din România, un tenor liric excepţional pe care îl cheamă Ifrim Cosmin. El a fost alături de mine atunci când mi s-au decernat premiile pe care vi le-am enumerat. Este solist de vreo şase ani la Staatsoper-a din Viena. E un prieten de minune. De altfel, mai sunt vreo cinci-şase vocalişti din România la Opera de Stat din Viena, care ne ţinem grămăjoară. În toamnă vom organiza o serată-omagiu închinată marelui Enescu. Sufletul ei vor fi românii de la Staatsoper-a vieneză. Printre colegii mei români de acolo sunt solişti sosiţi din Oradea, din Timişoara şi din Bucureşti. Din Bucovina sunt numai eu în Viena, după cum aţi şi menţionat. Cât priveşte austriecii, ei nu prea leagă prietenii. Sunt sobri, corecţi şi reţinuţi în comunicare.

I. L.: Marian, care este cel mai îndrăgit rol, cel mai plăcut rol pe care l-ai cântat până acum?

M. T.: Cel mai îndrăgit rol al meu pe care l-am interpretat până la momentul de faţă este rolul lui Calaf din opera *Turandot*. Tânărul prinţ din opera lui Puccini este un personaj excepţional. Compozitorul a scris o muzică pe măsura textului literar. Un personaj nobil, bun la suflet. Calaf este şi un om care persevereză. El şi-a pus în gând să cucerească dragostea prinţesei şi a cucerit-o până la urmă. Ea i-a dat trei întrebări, pe care dacă nu le-ar fi ghicit, ar fi fost executat. Dar el le-a ghicit şi a câştigat dragostea ei. Tânărul şi chipeşul Calaf îi pune şi el o întrebare lui Turandot. Ea trebuia să-i ghicească numele. Avea o noapte la dispoziţie. Şi atunci urmează celebra arie *Nessun dorma*. Pavarotti la timpul său a provocat o explozie muzicală cu interpretarea ariei *Nessun dorma*, încât a devenit piesa sa emblematică. „*Nessun dorma! Nessun dorma!/ Tu pure, o Principessa/ Nella tua fredda stanza/ Guardi le stelle che tremano/ D'amore e di speranza!// Nimeni să nu doarmă! Nimeni să nu doarmă!/ O, tu, Prinţesă,/ În a ta castă încăpere/ Priveşti stelele ce tremură/ De dragoste şi de speranţă!*".

Un final foarte frumos încununează această operă. Consider că Puccini a excelat prin muzica sa. Regele Timur, care era tatăl lui Calaf, şi-a pierdut şi oastea şi coroana într-o luptă în care a fost învins. El se întâlneşte prin lume din întâmplare cu fiul său Calaf. Scena este de un lirism captivant: „*Padre, padre, o padre si pirtrova…*", se adresează tânărul prinţ Calaf către tatăl său. *Turandot* s-a jucat pe scena Operei din Kiev, când eram încă acolo. A avut un succes formidabil. Rolul lui Calaf durează vreo oră şi ceva de interpretare scenică. Eu am avut întotdeauna o plăcere la interpretarea acestui rol.

I. L.: Dar care-ţi sunt rolurile preferate pe care ai dori să le înterpretezi în viitor?

M. T.: Sigur că vocaliştii cunosc bine rolurile cele mai frumoase din repertoriul universal. Le-au auzit, le-au ascultat de nenumărate ori în interpretarea altor cântăreţi. Aş dori în viitor să-l cânt pe Don José din *Carmen*, pe Gherman din *Dama de pică*, Ricardo din *Bal mascat*, Des Grieux din *Manon Lescaut*, pe Canio din *Paiazze* aş dori foarte mult să-l cânt pe Lâkov din *Mireasa ţarului* de Rimski-Korsakov. Poate pe viitor m-aş încumeta să-l cânt pe Lenski din *Evgheni Oneghin*. Câteva din aceste roluri le-am interpretat deja, dar visez să le cânt pe toate.

I. L.: Dragă Marian, orice rol pe care-l interpretezi este o performanţă. Îmi pare foarte rău că nu te-am auzit până acuma într-un spectacol pe viu. Din imprimările pe CD-urile pe care mi le-ai oferit ascult cu multă plăcere aria Ducelui *La donna è mobile* din *Rigoletto* de Verdi, *Libiamo* din *Traviata* de acelaşi compozitor sau vreo scenă lirico-dramatică cu Calaf din *Turandot* de Puccini, unde vocea ta de o coloratură fină de tenor spinto schimbă registrele, conform partiturii, cu o eleganţă şi o strălucire uimitoare, aidoma razelor de soare care bat într-un mozaic şi mereu îi schimbă forma. Trecerea de la o formă la alta a mozaicului imaginar, cu care încercăm să comparăm frumuseţea vocii tale, nuanţa inefabilă a travestirii neaşteptate a lui, conjugată cu vraja obsedantă a îmbinării culorilor te cucereşte pe deplin. Astfel şi vocea ta. Uşurinţa cu care cânţi, coloratura vocii, aureolată de un timbru strălucitor şi inconfundabil, creează o ambianţă de vis pentru spectator.

Cât timp durează ca să însuşeşti un rol? Cred că depinde şi de rol, nu-i aşa?

M. T.: Dacă-ţi place rolul, el se însuşeşte foarte repede. Un rol îndrăgit îl însuşeşti în circa trei săptămâni – o lună maximum. Procesul de însuşire constă, la modul general, în munca depusă împreună cu pianistul. El îţi cântă partitura, tu o înveţi, o însuşeşti, iar pianistul te acompaniază, cântând partea clavirului. Solfegierea cu vocea de la început e mai migăloasă, între timp însuşeşti şi cuvintele. Este exact aşa cum ai citi o carte. Însă nu trebuie să te abaţi de la partitura muzicală. Deci, cu pianistul se învaţă întâi, fiindcă pianistul îţi oferă un acompaniament armonic al textului şi atunci partea vocalistului sună altfel şi se memorizează mai repede. Pianistul te poate corecta la timp dacă ai greşit o notă, o pauză, ori chiar ai intonat o notă altfel decât este ea scrisă. Linia melodică se însuşeşte pe din afară exact ca în partitura lucrării. De aceea lucrul cu pianistul are o importanţă decisivă. Totul se numără, se verifică, se gândeşte, primele două săptămâni e mai greu, după aceea procesul se desfăşoară din ce în ce mai repede. Melodia se depune în memorie şi procedeul de însuşire durează uşor. Din lecţie în lecţie tot mai uşor şi mai uşor. După ce citeşti bine partitura pe note, începi să lucrezi cu vocea plină. Vreo zece probe cu pianistul trebuie să le cânţi de la început până la sfârşit. Apoi se montează scenetele, sufleorul te mai ajută aici dacă trebuie. Etapa finală vine atunci când lucrezi cu regia la un loc.

Dacă-ţi place rolul, totul durează foarte repede, uneori melodia se depune peste noapte în memorie, te trezeşti dimineaţa că ştii rolul. Nici nu-ţi dai seama de unde l-ai însuşit aşa de repede.

Mai greu este când trebuie să cânţi la teatru rol după rol şi unele din ele nu-ţi cad la suflet, de exemplu. Vreau să vă spun că la Viena se cântă intens, rol după rol, tot ce se cere să se cânte la teatru, tot ce intră în repertoriul teatrului.

I. L.: Marian, o întrebare pe care am rezervat-o pentru finalul discuţiei noastre ar fi următoarea: care este atitudinea ta faţă de muzica populară românească, s-a mai păstrat peste ani acea dragoste pe care-ai avut-o pentru cântecul popular? Ştiu că rădăcinele talentului ţi se trag de la muzica populară. O mai porţi în sufletul tău ca pe o comoară de la care ai avut ce învăţa? Chiar şi în arta de a cânta.

M. T.: Nu numai că mi-a rămas în suflet, ci cu ea, cu muzica populară mă reconfortez ori de câte ori obosesc sau sunt la sfârşitul unui spectacol, epuizat totalmente de energie. Renasc ca o pasăre Phoenix, ascultând-o. Muzica populară mă ocroteşte şi mă menţine în albia conştiinţei de neam. Cu ea am început drumul meu în marea muzică şi de aceea nu poate să-mi fie străină. Prin ea m-am ridicat, muzica populară mi-a legănat copilăria, datorită ei, dacă vreţi, am ajuns unde am ajuns. Graţie muzicii populare mi-am dezvoltat vocea, auzul şi memoria muzicală.

Toată copilăria şi adolescenţa mea am cântat muzică populară. Şi astăzi, când îmi vine dor de ea, cânt câte o melodie-două din repertoriul popular românesc. Toate

frumuseţile unei melodii populare sunt ca o floare de piatră, care nu se ofileşte, excelând întotdeauna prin invenţiile melodice numai de popor gândite, şlefuite, purtate şi transmise din gură-n gură de marii interpreţi. Lăutarii noştri, interpreţi de talia unei Maria Tănase, Maria Lătăreţu, Ion Albeşteanu sau Ionel Fernic sunt nemuritori şi inconfundabili.

I. L.: Ce putem afla din agenda recentă a tenorului Marian Talabă?

M. T.: În toamna anului acestuia sunt invitat din nou în Ţările Scandinave, în Suedia, unde am cântat anul trecut în *Turandot* de Puccini împreună cu alţi vocalişti suedezi. Am susţinut două concerte sub cerul liber cu alţi solişti de la Opera din Copenhaga. Pe lângă rolul lui Calaf din *Turandot*, am cântat şi o melodie neapolitană bine cunoscută, *O Sole Mio* de Capua. În Copenhaga a fost construit un teatru ultramodern, în care cred că voi cânta dacă voi fi invitat. Anul trecut am cântat în incinta Operei de acolo, care are una dintre cele mai mari scene din Europa, 26 metri lungime, mai mare chiar şi decât cea din Bolşoi Teatr din Moscova.

Bucuriile mele sunt concertele mele. Mi le doresc din suflet cât mai multe şi mai bune.

I. L.: Să-ţi dea Dumnezeu sănătate şi succese din plin. Te aşteptăm cât de curând cu un recital de operă la Cernăuţi. Ar fi o plăcere nu numai pentru bucovineni, ci şi pentru familia ta, pentru tatăl tău, în special, cât şi pentru toţi cei ce te iubesc, te admiră, te preţuiesc şi doresc să te asculte mereu cântând.

LA PUTNA, CU ARHIMANDRITUL MELCHISEDEC VELNIC*

Timpul îşi deapănă în tăcere anii, trecând fără milă peste toate mofturile istoriei. Neschimbate rămân doar semeţia munţilor în împrejurimile Putnei şi statornicia Mănăstirii lui Ştefan Voievod de sub geana Carpaţilor milenari, care de peste 500 de ani străjuieşte zestrea cea mai aleasă a acestui popor – spiritul lui. Iar ctitorul îşi doarme somnul de veci, veghind din piscul veşniciei sale peste acest pământ, pentru ca „vreun vânt să nu ni-l ia". Prin faptele sale eroice şi prin credinţa sa fierbinte, strămoşul cuminte îndeamnă la neuitare generaţie după generaţie, poruncindu-le blând să nu uite „Ierusalimul neamului românesc" şi să ţină minte în veacul veacurilor cuvintele sale rostite urmaşilor: „Moldova n-a fost a strămoşilor mei, n-a fost a mea şi nu e a voastră, ci a urmaşilor voştri ş-a urmaşilor urmaşilor voştri în veacul vecilor...". Ecoul acestor cuvinte reverberează şi astăzi în pădurile de brazi din preajma Putnei, rarefiind şi purificând aerul, încât în orice oră a zilei, dangătul clopotelor de la Putna, care cheamă la rugăciune, poate fi auzit până în adâncul inimii fiecăruia care gândeşte şi simte româneşte.

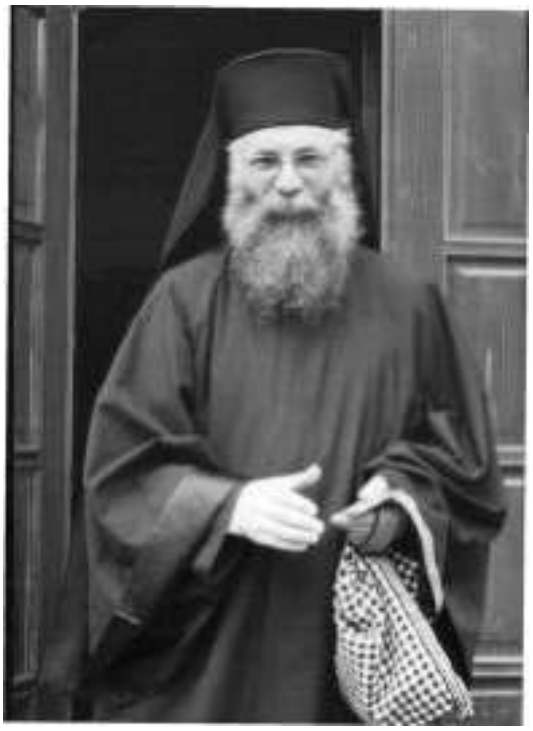

Într-una din zilele frumoase ale acestei toamne, chiar atunci când sosiseră la Putna moaştele Sfântului Maxim Mărturisitorul, am avut fericita ocazie să ne învrednicim de bunăvoinţa Părintelui stareţ al Mănăstirii Putna, Arhimandritul Melchisedec Velnic, care a binevoit să stea puţin de vorbă cu noi. Aşa încât, cu „Doamne ajută" în gând, am pornit să cercetăm gândurile bune.

Ilie Luceac: Părinte Arhimandrit, am citit undeva cuvintele frumoase care Vă aparţin şi al căror înţeles rotunjeşte o adevărată înţelepciune. Sfinţia Voastră spuneaţi într-o convorbire: „Omul credincios este echilibrat. Omul credincios ştie ce are de făcut. Omul credincios ştie cum să se apropie de aproapele său…".

Şi dacă simt o adâncă sfială şi o nelinişte în sufletul meu în aceste momente, când încerc să mă apropii cu cuvântul de Sfinţia Voastră, înseamnă că slabă îmi este credinţa. Ajutaţi-mă să ies din acest impas. Cum să mă întăresc în convingerea că tot ceea ce fac este bine şi de folos, că tot ceea ce fac este plăcut Celui de Sus?

* *La Putna, cu Arhimandritul Melchisedec Velnic*, în „Glasul Bucovinei", An. XVII, nr. 4 (68), 2010, p. 7-28.

Melchisedec Velnic: Să vă ajute Dumnezeu să faceţi în continuare ceea ce este bun şi de folos. Şi dacă vă mustră conştiinţa pentru ceva, înseamnă că puteţi să faceţi mai mult şi nu aţi făcut, sau poate ceea ce aţi făcut a fost din niţică slavă deşartă. Atunci apare această nemulţumire. Dar aceasta nu este numai la dumneavoastră, ci şi la noi, la monahi. De multe ori când avem nemulţumiri lăuntrice, nemulţumiri sufleteşti, fie că puteam să facem mai mult şi n-am făcut, fie că ceea ce am făcut, am făcut din mândrie, pentru a fi văzuţi şi apreciaţi.

Să faceţi, aşadar, cu dragoste faţă de Dumnezeu! Faptul că sunteţi conştient de o anumită neîmplinire este un semn bun, un semn al urcuşului duhovnicesc. Omul, când nu-şi dă seama de starea lui lăuntrică, când se încrede în sine şi e convins că el este cineva şi nu-şi mai vede neputinţele, neajunsurile, nu progresează duhovniceşte. Atât timp cât suntem conştienţi de anumite neîmpliniri ale noastre, acesta este un semn al urcuşului duhovnicesc, al smereniei, al modestiei, de care avem neapărată nevoie pentru urcuşul nostru duhovnicesc. Smerenia este cheia urcuşului duhovnicesc. Smerenia dă echilibru şi aşezare lăuntrică. Smerenia este virtutea care ne aşează în Dumnezeu, ne pune într-o strânsă legătură cu Dumnezeu şi cu aproapele. Smerenia este virtutea care premerge dragostei sau, mai bine zis, care este împreună-lucrătoare cu dragostea. Smerenia, cu dragostea şi cu răbdarea – aceste trei virtuţi ne fac pe noi să creştem în Dumnezeu. Şi când ne dăm seama de anumite neîmpliniri duhovniceşti este un semn bun. Să vă ajute bunul Părinte Ceresc să vă puteţi împlini.

I. L.: Preacuvioase Părinte Stareţ, la 1 decembrie 2010, dacă nu greşesc, se vor împlini 18 ani de când sunteţi îndrumătorul obştii monahale a Sfintei Mănăstiri Putna. Toată lumea Vă cunoaşte ca un adevărat căutător de isihie, dar, în acelaşi timp, foarte mulţi simt lucrarea Sfinţiei Voastre îndreptată către lume. Cine calcă cu dreptul, cu inima curată, în incinta Mănăstirii Putna, nu poate să nu observe că în fruntea ei se află un adevărat gospodar. Cu toate acestea, se simte că gândul Sfinţiei Voastre nu este în primul rând la zidurile de piatră, ci la zidirile cele sufleteşti.

M. V.: Anul acesta, pe 1 decembrie, se vor împlini 18 ani de când am fost rânduit îndrumătorul obştii monahale. O cruce nu grea, ci chiar foarte grea, pe care obştea mănăstirii şi Înalt Preasfinţitul Arhiepiscop Pimen au rânduit să o iau. Într-adevăr, în căutările mele lăuntrice, pacea şi liniştea au avut un loc aparte. Un stareţ trebuie să îmbine partea spirituală cu partea materială, adică să o împace pe Marta cu Maria, căci ele sunt surori. Marta reprezintă partea materială, bunăstarea, iar Maria reprezintă partea duhovnicească. Ea, Maria, e cea care s-a aşezat la picioarele Mântuitorului Hristos şi asculta cuvintele Lui. Ei bine, Maria nu trebuie uitată. Ea trebuie să fie în faţa ochilor noştri duhovniceşti. Pe Maria trebuie să o căutăm permanent. Şi de ce? Pentru că a o căuta pe Maria, adică partea duhovnicească, partea lăuntrică, înseamnă a avea legătură strânsă cu Dumnezeu, iar celelalte se adaugă. Mântuitorul Hristos ne-a spus limpede şi clar: „Căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea Lui şi toate acestea se vor adăuga vouă” (Matei 6, 33). Iar Sfântul Apostol Pavel spune foarte frumos: „Cu ochii aţintiţi asupra lui Iisus, începătorul şi plinitorul credinţei” (Evrei 12, 2). Să avem ochii aţintiţi asupra lui Iisus, ţinta noastră să fie Hristos, dar să ne îngrijim şi de celelalte. Mai este un cuvânt foarte frumos la Sfinţii Părinţi, care spune: „Să avem în mintea noastră cugetarea la moarte ca şi cum am mai avea de trăit o zi, dar să muncim cu mâinile noastre, să ne ostenim şi să trudim ca şi cum am mai avea de trăit foarte mulţi ani”. Deci, mintea să ne fie permanent la Hristos şi la viaţa

noastră de dincolo, iar cu mâinile să împlinim ceea ce avem de făcut aici. Să-l slujim pe aproapele, căci în felul acesta Îl slujim pe Hristos. Să slujim comunitatea în care suntem, pe părinţi şi pe fraţi, pe cei care sunt în obştea aceasta monahală, ca şi cum am sluji Părintelui Ceresc. Şi în felul acesta putem să le împăcăm pe toate. Cred că acesta mi-a fost scopul, ţinta. Şi nu pot să spun că am luat-o dintr-o experienţă lăuntrică. Am văzut la părinţii duhovniceşti pe care i-am avut, dar şi în scrierile Sfinţilor Părinţi, în scrierile Patericului. Deci, dacă pe primul loc Îl punem pe Dumnezeu şi slujirea aproapelui, toate se adaugă nouă şi Dumnezeu ne poartă de grijă.

I. L.: Părinte Stareţ, cine V-au fost părinţii duhovniceşti? Învăţătura lor V-a călăuzit la momentele de cumpănă ale vieţii?

M. V.:, Cu darul lui Dumnezeu, am avut parte de părinţi duhovniceşti foarte buni. Numai că eu nu sunt un urmaş vrednic al acestora. Cuvintele lor mă călăuzesc, cuvintele lor sunt prezente în viaţa mea, le simt, de multe ori apelez la ele. Chipul lor îmi apare de multe ori în minte şi de multe ori, îndrăznesc să spun, chiar mustrându-mă, îmi amintesc cum petreceau, cum erau ei, îmi amintesc starea lăuntrică pe care o aveau şi o compar cu starea mea lăuntrică. A te cunoaşte pe tine şi a-ţi vedea păcatele înseamnă a fi mai mare decât cel care vede îngeri şi care se înalţă cu mintea către cele mai înalte culmi ale cunoaşterii Dumnezeirii. Aşa că mă străduiesc în primul rând să mă cunosc, să-mi văd neputinţele şi greşelile în comparaţie cu părinţii pe care i-am avut.

L-am cunoscut încă din primii ani de şcoală, din anii tinereţii, pe când aveam 18-19 ani, pe părintele Paisie Olaru. Prima întâlnire am avut-o cu el la Schitul Sihla. M-a copleşit cu blândeţea, cu smerenia, cu pacea lui cea adâncă. Avea o smerenie atât de adâncă încât simţeai că te copleşeşte; simţeai că are o trăire a prezenţei lui Dumnezeu. Avându-l pe el în preajma ta, în faţa ta, Îl simţeai parcă pe Dumnezeu.

Este apoi părintele Cleopa Ilie, pe care l-am avut ca îndrumător duhovnicesc şi care m-a sprijinit mult. Pe părintele Sofian Boghiu l-am avut ca duhovnic în anii de facultate. Şi părintele Sofian te copleşea cu blândeţea lui, cu smerenia lui cea adâncă. N-am să uit niciodată când, într-un moment de răzvrătire pentru ceea ce se întâmpla în jur, în anii grei ai comunismului, 1987-1988, când se dărâmau biserici în Bucureşti, am mers la părintele Sofian. Văzând răzvrătirea din interiorul meu, părintele, cu multă dragoste şi cu multă smerenie, mi-a pus această întrebare: „Ei bine, ai îndreptat lucrurile cu ceva?!”. Şi mi-a mai spus atunci: „Tu să nu faci, tu să nu îndrăzneşti să faci vreodată aşa ceva!”. A fost un cuvânt care venea dintr-o trăire adâncă, dintr-o simţire adâncă, fiindcă a nu judeca pe cineva nu este nimic altceva decât împlinirea poruncii Mântuitorului Hristos: „Nu judecaţi şi nu veţi fi judecaţi”. Părintele Sofian Boghiu mi-a fost duhovnic trei ani de zile şi m-a sprijinit enorm. Chiar dacă nici în ziua de astăzi nu împlinesc pe deplin cuvintele lui, am nădejdea că le voi împlini. Nădăjduiesc, cu darul lui Dumnezeu, că va sosi sorocul când voi pune în practică sfaturile pe care mi le-a dat de atâtea ori.

Venind în mănăstire, l-am avut duhovnic pe părintele Iachint Unciuleac, stareţul de atunci al Putnei, care mi-a fost stareţ şi duhovnic până la trecerea sa la cele veşnice. Aşa a rânduit bunul Dumnezeu, aşa a fost să fie ca ultimul pe care l-a spovedit părintele Iachint să fiu chiar eu. Chiar în ziua aceea, către orele 11.30 m-am spovedit la el, apoi am plecat la Suceava, la praznicul naşterii Sfântului Ioan Botezătorul, Sânzienele, şi seara, la ora şase, părintele a plecat pe drumul veşniciei. Am considerat aceasta ca o binecuvântare pe care am primit-o de la

Sfinţia Sa înainte de plecarea dincolo, ca un mandat, ca un testament pe care mi l-a transmis, pe care mi l-a lăsat să-l duc mai departe.

Aceşti părinţi, aceşti duhovnici iscusiţi pe care i-am avut, au lăsat o amprentă puternică asupra mea, asupra vieţii mele. Îmi amintesc de ei cu dragoste şi cu evlavie, îi port în rugăciunile mele şi nădăjduiesc în rugăciunile lor, pentru că au fost părinţi cu adevărat, duhovnici mari, care au ştiut să dea un anumit curs vieţii mele.

I. L.: Sfinţia Voastră, care ar fi învăţăturile cele mai importante pentru un călugăr? Cum ajunge un trăitor din obştea Mănăstirii Putna sau din orice altă mănăstire la înţeleapta cugetare?

M. V.: Aceasta este o întrebare înaltă. Nu este atât de uşor să ajungi la înţeleapta cugetare, sau mai bine am putea-o numi la smerita cugetare, adică să ai cugetare înaltă, care, totuşi, să fie smerită. Şi atunci când cugetarea îţi este smerită, atunci cu adevărat ai o aşezare lăuntrică cu totul deosebită. Am să fac apel la un cuvânt al unui părinte din Sfântul Munte, al părintelui Dionisie, cel care a fost duhovnic la Schitul Colciu din Muntele Athos până la adânci bătrâneţe şi care, înainte de trecerea sa la Domnul, şi-a pierdut vederea. El spovedea aproape tot Sfântul Munte, stareţi şi monahi, foarte multă lume alerga la el. De loc din Vorniceni-Botoşani, a plecat din anul 1932 în Sfântul Munte şi a trăit acolo tot timpul, nu a ieşit decât o singură dată din Sfântul Munte. A fost un om duhovnicesc deosebit. Părintele Dionisie mi-a spus acest cuvânt: „Ascultarea şi tăierea voii. Astea două dacă le ai: ascultarea şi tăierea voii, după scurt timp sau mai mult coboară harul Sfântului Duh şi dobândeşti smerita cugetare, şi atunci eşti înarmat cu toate armele cele duhovniceşti cu care lesne poţi sta împotriva duhurilor necurate şi a tuturor ispitelor". Deci părintele o prezintă ca pe un dar al Duhului Sfânt. Nu oricine poate să dobândească această harismă, această virtute a smeritei cugetări. Puţini sunt aceia care reuşesc să o dobândească. Dar prin ascultare şi prin tăierea voii se poate ajunge la lucrul acesta. Acestea sunt temelia vieţii noastre monahale. Dar să ştiţi că nu este vorba de acea roboteală, de a te duce şi a împlini un anumit cuvânt, o anumită muncă undeva, ci ascultarea implică cu mult mai mult, implică acea taină a lui Hristos. A face ascultare înseamnă a intra în taina lui Hristos, care „S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-se până la moarte, şi încă moarte pe cruce" (Filipeni 2, 8). Dacă cercetăm ascultarea lui Hristos, vedem că ea implică smerenia, implică dragostea faţă de aproapele, răbdarea, şi, avându-le pe acestea, intri apoi în taina cea adâncă a lui Hristos. Aşadar, călugărul, monahul devine un dar al lui Dumnezeu, un dar pe care omenirea îl face lui Dumnezeu, dar şi un dar pe care Dumnezeu îl face omenirii. Eu aşa am considerat şi aşa am simţit că este călugărul. Prin virtuţile acestea pe care caută să şi le agonisească, el este un dar al lui Dumnezeu, şi în felul acesta ajunge la cea mai înaltă treaptă a smeritei cugetări, când pe el nu-l mai ispitesc gândurile şi toate cele din jur. Înălţarea cu mintea şi momentul când te prinde închipuirea de sine sunt ca un ghimpe care ne macină, o ispită care vine după noi până la cea din urmă suflare. Când ai această virtute, despre care am vorbit, acest dar de la Dumnezeu al smeritei cugetări, atunci, cum spunea părintele Dionisie, eşti cel mai fericit om. Ai de toate, pentru că-L ai pe Hristos.

I. L.: Părinte stareţ, cum aţi ajuns la Putna şi cine v-a îndrumat paşii către ctitoria lui Ştefan cel Mare?

M. V.: La Putna am ajuns în 12 august 1989, după ce în 30 iunie am susţinut examenul de licenţă la Facultatea de Teologie din Bucureşti. După ce am absolvit

studiile la zi, am avut o discuţie adânc duhovnicească cu Înalt Preasfinţitul Iustinian Chira Maramureşeanul, pe atunci episcop-vicar la Cluj. După discuţia amintită m-am decis definitiv pentru viaţa monahală. Gândul meu a fost pentru Putna. De ce? Pentru că, lângă Părintele stareţ Iachint Unciuleac, mai erau, cel puţin în vremea aceea, încă vreo patru-cinci absolvenţi de teologie. Pentru vremurile acelea, în plin regim comunist, era destul de greu să fii primit în vreo obşte monahală, chiar dacă aveai studii şi erai pornit spre mănăstire. Dar Părintele Iachint, cu blândeţea şi cu dragostea pe care le avea, a atras pe lângă sine mulţi părinţi cu pregătire teologică. În felul acesta am venit către Putna, la Părintele Iachint şi la mormântul Sfântului Ştefan, pentru a fi alături de părinţii care vieţuiau aici. La Putna mai erau încă doi vieţuitori pe care îi cunoşteam încă din anii de Seminar şi de Teologie, părintele Vartolomeu Chira şi părintele Antonie Ştirban, primul fiind astăzi stareţ la Mănăstirea Sfântul Ioan cel Nou din Suceava, al doilea fiind ecleziarh mare aici, la noi, la Putna. Ştiind că ei au intrat înaintea mea – unul cu un an şi altul cu doi ani – în obştea Mănăstirii Putna, gândul meu a fost că voi merge şi eu pe lângă ei, aşa încât lângă blândul părinte Iachint îmi voi găsi şi eu loc ca să-mi mântuiesc sufletul. Nu am gândit niciodată că numai peste trei ani părintele Iachint avea să se orienteze şi să mă ia cumva sub oblăduirea sa, când mi-a şi zis pentru prima dată la taina spovedaniei: „Să te pregăteşti pentru o cruce mai grea". Atunci când mi-a zis lucrul acesta, pentru mine a fost ceva neaşteptat. Ei bine, el avea gândurile lui, gânduri care s-au împlinit peste câteva luni de zile. Lucrurile acestea s-au întâmplat în 1992. Eu am venit la Putna cu gândul de a fi monah, cu gândul de a sluji monahismul din interior, de a-L trăi pe Hristos, şi de a mă apropia de Hristos aşa cum mi-am dorit dintru-nceput. Aşa a fost să fie. Nădăjduim, cu darul lui Dumnezeu, ca aici, la Putna, să ne ducem crucea frumos şi să fim nişte lucrători în via lui Hristos şi să fim de folos totodată pentru Biserică.

I. L.: Părinte Arhimandrit, cum împărţiţi obligaţiile de stareţ al Mănăstirii Putna cu cele de exarh al mănăstirilor din Bucovina? Ce presupune această demnitate pe care o îndepliniţi?

M. V.: E o ascultare pe care am primit-o acum 15 ani, în 1995, când Înalt Preasfinţitul Arhiepiscop Pimen a decis să fiu şi exarh al mănăstirilor. La început eram alături de Părintele stareţ Iachint, pentru ca să-l sprijin pe el, căci mai ţinea încă locul de exarh. Apoi, din 1996 am fost încadrat pe deplin în ascultarea de exarh al mănăstirilor. E o ascultare destul de grea. De ce? Pentru că trebuie să mergi să îndeplineşti şi să supraveghezi la buna rânduială a celorlalte mănăstiri. Priveghind şi veghind asupra celorlalte mănăstiri, de multe ori nu mai ai timp pentru mănăstirea ta. De aceea, eu am cerut de la IPS Arhiepiscop Pimen ca ascultarea de bază să fie cea de stareţ al Mănăstirii Putna şi, când este nevoie, să merg să îndeplinesc ascultarea de exarh. Lucru pe care IPS Pimen l-a înţeles şi îl înţelege, şi mă sprijină în privinţa aceasta. Pentru că a fi stareţ la Putna, totuşi, nu este un lucru uşor. Părintele Iachint Unciuleac, înaintaşul meu, spunea în ziua de 7 decembrie, ziua când am fost instalat ca stareţ: „Stăreţia Putnei este o stăreţie foarte grea, este o stăreţie chiar anormală". Şi aceasta o spunea având în vedere problemele pe care le ridică stăreţia Putnei. Aici trebuie să prezinţi, să transmiţi sau să altoieşti neamului şi ţării, societăţii întregi, nu numai credinţa în Dumnezeu, nu numai dragostea de Dumnezeu, ci şi dragostea de neam, de ţară, de valorile noastre naţionale. Acesta a fost şi este mandatul Putnei, pe care l-a dat Măria Sa Ştefan, şi totodată este ascultarea pe care o avem de la acest ctitor sfânt al neamului nostru: să transmitem urmaşilor noştri şi celor care sunt sub păstorirea noastră aceste

valori, să transmitem dragostea faţă de valorile culturale, de credinţă, de neam şi de ţară. Căci, dacă nu păstrăm şi nu avem aceste valori, atunci nu mai mergem pe urmele strămoşilor cuminţi, ci ne abatem, şi acesta este un lucru foarte grav. Şi când nu vom mai merge pe urmele strămoşilor cuminţi, atunci neamul şi ţara se vor dezbina şi se vor risipi. Nădăjduim, cu darul lui Dumnezeu, să nu se ajungă niciodată la aşa ceva. Deci, căutăm să îmbinăm şi ascultarea de stareţ, şi ascultarea de exarh fără ca obştea aceasta de la mănăstire să simtă lipsa stareţului de aici, dar nici celelalte mănăstiri să nu sufere cumva că nu este prezent exarhul.

I. L.: Egumenul Ioasaf, arhimandritul Spiridon, arhimandritul Vartolomei Mazereanu, mitropolitul Iacov Putneanul, care a instituit o nouă epocă de strălucire şi care va readuce slăvita ctitorie monastică a voievodului Ştefan cel Mare în primplanul istoriei culturale româneşti din secolul al XVIII-lea, egumenul Arcadie Ciupercovici, viitorul Mitropolit al Bucovinei (şi am în vedere vara anului 1871, când a avut loc Congresul studenţilor de la Putna), apoi, mai aproape de noi, stareţul Pimen Zainea, actualul Arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor, stareţul de frumoasă amintire Gherasim Putneanul, arhimandritul Iachint Unciuleac – ca să numim doar câţiva dintre ctitorii sufleteşti care au dus faima Putnei şi au îmbogăţit cultura românească în tot spaţiul locuit de români. În ce măsură vă simţiţi responsabilizat de această moştenire?

M. V.: Sfântul Apostol Pavel spune în Epistola către evrei: „Priviţi la înaintaşii voştri cum şi-au încheiat viaţa şi urmaţi-le credinţa”. E o povară destul de grea stăreţia Putnei. Pentru că, privind la înaintaşi, începând de la Ioasaf, aşa cum foarte bine aţi pomenit aici câteva nume mari ale celor care s-au impus în istoria Mănăstirii Putna prin viaţa lor, prin cultura lor, prin ceea ce au creat şi au lăsat în urma lor, aceasta constituie o responsabilitate foarte mare pentru stareţul Putnei de astăzi. Aşa cum spune acest cuvânt al Sfântului Apostol Pavel: trebuie să privim la înaintaşi, cum şi-au încheiat viaţa, şi să le urmăm credinţa. Pentru orice stareţ, de la oricare mănăstire, sau pentru orice conducător, de oriunde ar fi el, înaintaşii au fost cei care le-au dat viaţă, le-au dat seva necesară, hrana necesară. Eu am găsit la strămoşii mei, la înaintaşii mei, hrana necesară pentru a-mi duce crucea mai

departe, crucea stăreţiei Putnei. Mi-a plăcut de fiecare dată, şi îmi place să scot în evidenţă vrednicia lor, a acestor înaintaşi. Am în minte şi un Pateric al Putnei, pe care aş dori să-l realizăm, în care să scoatem în evidenţă trăirea, simţirea şi cuvintele părinţilor noştri, care s-au nevoit şi au trăit aici, căci am avut înaintaşi vrednici, în faţa cărora ne plecăm cu multă pioşenie, cu multă evlavie. Înaintaşi vrednici, care, aşa cum am spus, ne dau putere în viaţa noastră de zi cu zi. Stareţul Putnei, cel de astăzi şi cel din viitor, care va fi – pentru că toţi suntem trecători, azi putem să fim şi mâine putem să nu mai fim – trebuie să ştie cât de importantă este învăţătura înaintaşilor. Cât priveşte viaţa noastră, Părintele Cleopa ne îndemna să avem permanent cugetarea la moarte, ca şi Sfinţii Părinţi: „Când ţi-a da să fie ca şi când ţi-ar lua, şi când ţi-ar lua să fie ca şi când ţi-ar da”. Ei bine, conştiinţa vremelniciei noastre nu face nimic altceva decât să ne dea puterea de a face cât mai mult, acum, cât suntem în viaţă, dar nu spre slavă deşartă, ci spre slava lui Dumnezeu. Pentru că, dacă privim la înaintaşi, cum au ctitorit ei, cum s-au jertfit, cum s-au dăruit, suflul lor, dragostea lor, duhul lor ne obligă şi pe noi la aceeaşi stare de jertfă. Căci, în cele din urmă, stareţul Putnei trebuie să se aşeze într-o stare de jertfă. El nu trebuie să-şi mai aparţină sieşi, ci el aparţine comunităţii, obştii monahale şi obştii celei mari, a tuturor acelora care vin şi bat în poarta Putnei. El trebuie să fie prezent, trebuie să fie în mijlocul tuturor, să sprijine, să mângâie, să îndrume, să povăţuiască. Acesta a fost dintotdeauna rolul esenţial al Putnei, al acestor vrednici înaintaşi pe care i-aţi amintit; acesta este şi rolul viitorului stareţ şi al tuturor stareţilor care vor fi aici: să îndrume, să povăţuiască, prin faptă şi cuvânt, prin ceea ce face şi prin ceea ce spune. Căci faptele trebuie să concorde cuvântului. Trebuie să fie o împreună-lucrare. Părintele Sofian Boghiu ne spunea de multe ori că trebuie să fie o unitate între minte şi inimă. Mintea înseamnă cugetarea, iar inima lucrarea. Deci cugetarea şi lucrarea trebuiesc unite. Şi când acestea sunt strâns unite între ele, atunci firul vieţii, cursul vieţii noastre este unul firesc, normal, aşezat în duhul strămoşilor, în duhul lui Dumnezeu.

I. L.: Părinte stareţ, aţi zidit în propria personalitate cele mai frumoase pagini din istoria Bucovinei. O dată cu cele orânduite întru buna şi dreptmăritoarea slujire adusă Părintelui Ceresc, aţi reuşit să reînviaţi în conştiinţa românilor, împreună cu întreaga obşte a Mănăstirii Putna, adevărata personalitate a Sfântului Voievod Ştefan cel Mare. Importanţa acestui lucru este uriaşă în aceste timpuri de globalizare totală şi de înstrăinare a conştiinţei de neam. În ultimii ani, la Editura Iacov Putneanul a Mănăstirii Putna au apărut mai multe cărţi, unele dintre ele consacrate Sfântului Voievod Ştefan cel Mare.

Vă rog să binevoiţi să ne spuneţi câteva cuvinte despre Centrul de Cercetare şi Documentare „Ştefan cel Mare” al Sfintei Mănăstiri Putna, care editează şi revista „Analele Putnei”.

M. V.: În anul 2001, când au început pregătirile pentru sărbătoarea *Ştefan cel Mare şi Sfânt – 500* din 2004, a venit în conştiinţa noastră gândul că trebuie să facem ceva mai mult pentru slăvitul Voievod Ştefan. Şi, în felul acesta, am luat legătura cu un grup de profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, de la Facultatea de Istorie, secţia de Istoria Evului Mediu, şi, în mod deosebit, cu domnul profesor Ştefan Sorin Gorovei. Grupul acesta de istorici a venit alături de noi şi am pregătit cumva marea sărbătoare, din punct de vedere cultural-cărturăresc. Am organizat simpozioane, colocvii, premergătoare evenimentului *Ştefan – 500,* am publicat câteva cărţi. Aşa au apărut: *Portret în legendă* (2003), unde am adunat toate legendele legate de Ştefan cel Mare şi Sfânt. Aici îndrăznesc

să amintesc un cuvânt al celui care semna prefaţa. Este vorba despre regretatul academician Virgil Cândea, care spunea să luăm aceste legende aşa cum luăm cuvintele Patericului, acele cuvinte venite din bătrâni, despre care nu ne întrebăm cine şi cum le-a scris, dacă a trăit şi în ce secol a trăit, să le luăm ca atare şi să căutăm să le împlinim. Au urmat încă două volume, *Portret în istorie* (2003) şi *Portret în cronică* (2004), despre cum au înţeles istoricii şi cronicarii şi cum au vorbit ei despre Măria Sa Ştefan, care, împreună cu volumele *Bibliografie* şi *Biserica. O lecţie de istorie (2004)*, acesta din urmă despre statutul Bisericii în vremea lui Ştefan cel Mare, au premers evenimentului de la 2 iulie 2004. După ce a trecut sărbătoarea, am avut o întrunire, la începutul anului 2005, cu acelaşi grup de profesori de la Iaşi, şi împreună am plămădit ideea creării Centrului de Cercetare şi Documentare „Ştefan cel Mare şi Sfânt". Centru care a şi luat fiinţă, cu binecuvântarea Înalt Preasfinţitului Arhiepiscop Pimen şi care iată, din 2005 şi până astăzi, are o activitate rodnică. În fiecare an se ţin unul sau două colocvii la Putna sau la Iaşi, iar comunicările se publică în revista „Analele Putnei". Centrul de Cercetare şi Documentare are acum editura proprie *Mitropolit Iacov Putneanul*, care a publicat până acum câteva volume. Aşa au apărut *Maria Asanina Paleologhina* (2004), apoi a apărut volumul profesorilor Maria Magdalena şi Ştefan S. Gorovei, *Princeps omni laude maior (O istorie a lui Ştefan cel Mare)* şi *Cercetări arheologice la Mănăstirea Putna* (2007), primul volum, şi sperăm ca în curând să apară şi al doilea. Ultima lucrare tipărită este o culegere de articole istorice despre Bucovina, intitulată chiar *Pro Bucovina*. Apoi, când în mass-media s-a discutat care este cel mai mare român, s-au făcut nişte afirmaţii nefondate despre Măria Sa Ştefan, cum că ar fi un mit creat de regimul comunist. Atunci am publicat scrierile unor oameni de seamă ai neamului nostru, apărute înainte de 1948, înainte de instalarea regimului comunist. Aceşti autori, au arătat în cuvintele lor cine este slăvitul Voievod Ştefan. Aşa au apărut în secolul al XVIII-lea scrierea lui Gherasim Putneanul, *Cuvânt de îngropare vechiului Ştefan Voievod al 5-le, domnul Ţării Moldovii, cel ce s-au numit Mare, pentru marile vrednicii şi vetejii ale sale*, apoi un cuvânt al lui Xenopol, *Cuvântare festivă rostită la serbarea naţională pe mormântul lui Ştefan cel Mare în 15 (27) august 1871*. Volumul al doilea al *Cuvintelor* conţine scrieri ale unor personalităţi din secolul al XX-lea, precum Mircea Eliade. Ele toate arată că imaginea marelui voievod a fost identică peste veacuri, fiecare generaţie recunoscându-l ca model exemplar de viaţă şi de credinţă. Deci imaginea de astăzi nu este un mit creat, ci slăvitul Voievod Ştefan este Mare şi Sfânt şi Bun, este strămoşul cuminte, este „domn mai presus de orice laudă", cum îl numea Dimitrie Cantemir, şi este cel mai mare român, asupra căruia trebuie să ne aplecăm şi pe care trebuie să-l urmăm, în credinţă şi în faptă.

Toate aceste scrieri, înmănuncheate în patru volume, *Pomenirea lui Ştefan cel Mare*, volumele I şi II (2007) şi *Cuvinte despre Ştefan cel Mare*, volumele I şi II (2007), au fost redactate în cadrul Centrului de Cercetare şi publicate prin editura Muşatinii din Suceava. Din ele, oricine poate înţelege cine a fost slăvitul Voievod Ştefan şi cum l-au văzut şi l-au înţeles înaintaşii.

I. L.: Mănăstirea Putna îşi desfăşoară activitatea astăzi ca o întreagă instituţie academică, aşa încât, dacă ar fi să comparăm rolul cultural al mănăstirilor de seamă din epoca lui Ştefan cel Mare cu instituţiile moderne din vremea noastră, „Mănăstirii Neamţu i s-ar putea atribui titlul unei facultăţi de litere, pe când Mănăstirii Putna i-ar reveni gloria celei mai înfloritoare academii de arte frumoase din trecutul românesc". Ca cea mai importantă mănăstire din Moldova în epoca,

înfloritoare sub toate aspectele, a marelui domn, ea îndeplinea rolul Şcolii patriarhale din Constantinopol, atât pentru ţara sa, cât şi pentru întreg spaţiul bizantin.

Astăzi, Sfânta Mănăstire Putna şi-a redresat activitatea culturală. Pe lângă Centrul de Cercetare şi Documentare „Ştefan cel Mare", a fost înfiinţată Fundaţia *Credinţă şi Creaţie. Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta*, cu Editura *Nicodim Caligraful*. Care este rolul acestei fundaţii şi ce activitate desfăşoară?

M. V.: Fundaţia *Credinţă şi Creaţie. Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta* a fost creată după moartea marelui profesor, a maicii Benedicta, în 2006. Maica Benedicta s-a aşezat în pământul Putnei ca bobul de grâu. Bobul de grâu, când îl aşezi în pământ, dacă n-ar putrezi el nu ar încolţi, nu ar rodi. Aşa am îndrăznit să spun şi despre Maica Benedicta, că s-a aşezat ca bobul de grâu în pământul Putnei şi a venit alături de părintele Iachint, de amintirea lui Mihai Eminescu şi, în primul rând, de slăvitul Voievod Ştefan, pentru a arăta tuturor românilor care ne este drumul, care ne este calea. Fără dragostea de neam, de ţară şi de valorile strămoşeşti nu putem să mergem mai departe. Eu aşa am considerat prezenţa ei aici la Putna. După înmormântarea din mai 2006, împreună cu un grup de profesori şi de apropiaţi, cunoscuţi ai Maicii Benedicta, şi în mod deosebit, cu academicianul Dan Hăulică, am organizat un simpozion dedicat memoriei Maicii Benedicta – academician Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Simpozionul a avut loc în august 2006. Apoi, în 2007, am înfiinţat Fundaţia *Credinţă şi Creaţie*, despre care am amintit mai sus. Scopul acestei fundaţii este „promovarea modelului de viaţă creştină şi a valorilor culturale şi spirituale româneşti şi universale cărora li s-a dedicat Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta".

Maica Benedicta a avut o credinţă şi o cultură deosebite şi a fost un model în viaţă, în primul rând pentru toţi cei care au stat în bancă şi i-au ascultat prelegerile. Pentru a promova dragostea faţă de valorile spirituale, culturale şi literare ale neamului nostru, s-a decis ca în fiecare an să se organizeze câte un simpozion aici, la Putna, pe diferite teme: *Tradiţie spirituală şi deschidere spre universal* – 2007, *Tensiunea etic – estetic* – 2008, *În căutarea absolutului: Eminescu* – 2009, iar anul acesta, în 2010, tema a fost *Fertilitatea mitului.* Aceste colocvii, cu aceste teme interesante, au atras aici oameni de cultură de valoare care, în preajma mormântului Maicii Benedicta, în preajma mormântului Sfântului Voievod Ştefan şi a bustului lui Eminescu, nu au putut şi nu pot să gândească altfel decât în duhul acestor strămoşi sfinţi şi cuminţi. În felul acesta, îmbinându-se dragostea pentru aceste valori cu pregătirea şi cultura fiecăruia, se nasc valori care ne înrădăcinează bine

în valorile strămoşeşti. Astfel se promovează dragostea de cultura şi spiritualitatea românească.

I. L.: Ca să nu ne îndepărtăm de acest subiect, V-aş ruga, Sfinţia Voastră, să ne dezvăluiţi câteva momente în legătură cu personalitatea celei care a fost profesorul academician Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Cum a ajuns dânsa la monahism? Nu credem că este întâmplător faptul că domnia sa îşi doarme somnul de veci aici, în cimitirul Mănăstirii Putna.

M. V.: În testamentul pe care ni l-a lăsat, ea a scris: „Dacă voi muri la Bucureşti vreau să fiu înmormântată la mănăstirea Cernica, dacă se va întâmpla însă la Văratec sau oriunde în altă parte, să fiu înmormântată la mănăstirea Putna". A fost o dorinţă a ei. La întrebarea pe care i-a pus-o un reporter odată, şi anume care au fost iubirile ei, Maica Benedicta a răspuns: „L-am iubit pe Apostol şi pe Mihai. Acestea au fost iubirile din viaţa mea". Apostol nu a fost altul decât soţul ei, care a plecat la Domnul cu câţiva ani înaintea ei, iar Mihai nu este altul decât Mihai Eminescu. Cred că nimeni din perioada contemporană nu l-a iubit şi nu l-a preţuit pe Mihai Eminescu aşa cum a făcut-o Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Şi unde putea să-şi doarmă somnul de veci cea care l-a iubit atât de mult pe Mihai Eminescu decât la Putna, unde este bustul lui Eminescu, şi unde ştim prea bine că Mihai Eminescu a fost unul dintre organizatorii Serbării de la Putna din 1871, când a lansat îndemnul: să facem din Putna „Ierusalimul neamului românesc, iar din mormântul lui Ştefan cel Mare altar al conştiinţei naţionale". Maica Benedicta, prin personalitatea ei, prin tot ceea ce a lăsat urmaşilor, a imprimat dragostea faţă de valorile literare, culturale ale neamului nostru. Şi, totodată, ea a fost o iubitoare de Dumnezeu; dragostea de Dumnezeu i s-a întipărit în suflet încă de mică, cum o auzeam mărturisind într-o conferinţă. Trăia Liturghia pe deplin, ca o comuniune deplină cu Hristos. Permanent afirma: fără Dumnezeu şi fără de Psaltire, deci fără de rugăciune, nu putem să înaintăm. Să ne întoarcem la Psaltire, acolo vom găsi cuvintele de care avem nevoie şi care ne formează pe noi. Îl vom găsi pe Dumnezeu, care ne călăuzeşte în viaţa noastră. Fără de acestea este greu să înaintăm. Nu pot să descriu şi nu pot cuprinde în cuvinte tot ce a fost domnia sa ca om de cultură, ca academician, ca savant, pentru că mă văd neputincios în faţa colosului ce se cheamă „Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta". Îmi amintesc în ziua înmormântării cum era: cu faţa veselă, senină, cu ochii aproape deschişi către cerul divin care o aştepta. N-am să uit acea imagine a ei. Ea L-a iubit pe Hristos, L-a iubit pe Dumnezeu, şi nu întâmplător şi-a găsit odihna aici, în cimitirul Putnei, alături de mari sfinţi strămoşi ai neamului nostru. Se întâlnesc în mod fericit la Putna şi sunt aşezaţi pe o axă: bustul lui Eminescu, mormântul lui Ştefan, Turnul Tezaurului, mormântul lui Zoe Dumitrescu-Buşulenga şi mormântul Părintelui Iachint, duhovnicul iscusit al Bucovinei.

I. L.: Vara aceasta, înainte de Colocviul închinat memoriei acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta, care s-a desfăşurat între 25-28 august 2010, sub genericul *Fertilitatea mitului*, la Mănăstirea Putna a avut loc un eveniment extrem de important. La 15 august, de hramul Adormirii Maicii Domnului, a avut loc sfinţirea picturii interioare a Bisericii, în care îşi doarme somnul de veci voievodul-ctitor. Biserica şi-a recăpătat „veşmântul liturgic" abia după mai bine de 350 de ani, graţie celor doi pictori bucovineni – Gavril şi Mihail Moroşan.

Ce a însemnat pentru Sfinţia Voastră această osârdie de nouă ani de zile? Când a apărut ideea repictării interioare a Bisericii voievodale?

M. V.: Ideea pictării bisericii Mănăstirii Putna a venit dintru-nceput, chiar din prima zi a stăreţiei. Dar nu am primit momentan atunci gândul că trebuie pictată Putna în timpul stăreţiei mele. De ce spun lucrul acesta? Pentru că în seara zilei de 7 decembrie 1992, când fusesem instalat ca stareţ, către orele 21-22, a bătut la uşa chiliei Părintele stareţ Iachint Unciuleac, care mi-a adus câteva pachete de foiţă de aur (şlagmetal) şi pigmenţi pentru pictura mănăstirii. Totodată, împreună cu acele pachete a transmis şi dorinţa lui şi a înaintaşilor, ca un mandat, ca un testament al tuturor, de a se picta biserica Mănăstirii Putna. Iar el a preluat de la înaintaşul său, Preasfinţitul Gherasim Putneanul, această dorinţă fierbinte de a picta Putna. Mai târziu, cercetând documentele Mănăstirii, am văzut dosare întregi legate de pictarea din nou a Bisericii Mănăstirii Putna, cu toate încercările ce au fost făcute mai înainte în această direcţie. Cu darul lui Dumnezeu, acest gând a revenit după ce s-au rânduit lucrurile în exterior, după ce au fost refăcute gardurile, arhondaricul „Visarion Puiu", corpul de chilii din gospodărie cu garajele, atelierul de sculptură, atelierul de pictură şi altele. Apropiindu-se anul 2004, am cugetat că pentru marea sărbătoare, toată suflarea românească, cler şi mireni, să facem un dar slăvitului Voievod Ştefan – pictarea din nou a Bisericii Mănăstirii Putna. De aceea, Părintele Patriarh Teoctist a răspuns la adresa înaintată de mănăstire că a primit dorinţa noastră ca pe o „bună vestire". Prea Fericitul Patriarh Daniel, pe când era Mitropolit al Moldovei şi Bucovinei, venind odată la Putna, dacă nu greşesc, la împlinirea a 125 de ani de la Serbarea de la Putna din 1871, a spus: „Biserica voastră fără pictură e ca un arhiereu îmbrăcat numai în stihar, fără odăjdii. Faceţi în aşa fel încât să pictaţi biserica, împodobiţi-o în veşmântul pe care îl merită". Astfel, am văzut că e o dorinţă comună a tuturor şi a celor mari, şi a celor mici, de la vlădică până la opincă, cum se zice, de la conducătorii de stat şi până la cel din urmă enoriaş, astfel am purces la treabă. În 2001 s-au început lucrările de pictare a bisericii Mănăstirii Putna. Atunci intenţionam ca aceste lucrări să se finalizeze în 2004, însă ele aveau să dureze nouă ani de zile, căci într-un 31 iulie 2001 s-au trasat primele linii, primele culori, sus, în turla mănăstirii şi tot într-un 31 iulie, însă 2010, aveau să se încheie lucrările picturii interioare a bisericii voievodale. A fost o bucurie pentru noi, monahii de la Putna, deoarece a fost împlinirea unei dorinţe a noastre, a tuturor. Nu a fost uşor, ci destul de greu, pentru că a trebuit să procurăm materialele necesare nu numai din ţară, ci şi din străinătate, în mod deosebit, foiţa de aur, într-o cantitate destul de mare, pentru că, aşa cum bine se cunoaşte, Putna a fost pictată pe fond de aur. Cu darul lui Dumnezeu, cu purtarea de grijă a Maicii Domnului şi a Sfântului Voievod Ştefan şi cu binecuvântarea ierarhului locului, s-a dus la bun sfârşit acest mandat. Deşi, de multe ori, în perioada aceasta de nouă ani, credeam că nu voi mai ajunge să văd finalizată pictura Mănăstirii Putna. Au fost multe încercări, pentru că orice lucru bun nu se face fără de ispite. Lucrul plăcut lui Dumnezeu se cerne ca aurul în topitoare. Monahul şi lucrul lui Dumnezeu se învederează în mod deosebit în cuptorul ispitelor şi al încercărilor. Acest cuptor a fost, aş zice, permanent în preajma noastră. Cu toate acestea, Îi mulţumim lui Dumnezeu că ne-a dat puterea ca să răbdăm şi să ducem, să împlinim acest mandat, această frumoasă lucrare. Şi, iată, acum vedem pictura, vedem Putna strălucind în interior, îi vedem pe sfinţi binecuvântându-ne şi îi simţim aproape de noi. Astăzi vedem Putna înveşmântată aşa cum bine merita.

I. L.: Cum aţi găsit aceşti doi pictori, cum i-aţi descoperit?

M. V.: Începând din primăvara anului 2000, am cercetat pictura mai multor

autori de categoria I, care aveau dreptul să picteze monumente istorice. Hotărârea pentru fraţii Moroşan a venit în urma a două cuvinte pe care le-am primit de la Patriarhul Teoctist şi de la Arhiepiscopul locului, Părintele Pimen. Patriarhul Teoctist mi-a spus: „Ce faci, nu te apuci de pictat Putna? Că iată, fraţii Moroşan stau degeaba, acum s-au întors din Israel şi sunt liberi, i-ai". Apoi IPS Pimen, după ce am mers pe la mănăstiri şi biserici de la noi din ţară: Râmeţ, Lainici, Tismana, Secu, Neamţu, Sfântul Gheorghe Nou din Bucureşti, mi-a spus: „Bine, cum vrei, dar mai buni ca fraţii Moroşan nu vei găsi, pentru că sunt oamenii locului, crescuţi în duhul locului şi ei, când au crescut, au văzut Voroneţul, Humorul şi Moldoviţa, încât nu vor picta altfel decât în acelaşi duh". Şi aşa m-am decis pentru fraţii Mihail şi Gavril Moroşan. Iar decizia finală s-a luat în comisia mixtă din mai 2001, de la sediul Patriarhiei, prezidată de Preafericitul Teoctist, prezent fiind şi ministrul Culturii de atunci, academicianul Răzvan Theodorescu.

I. L.: Preacuvioase părinte stareţ, cultul pentru Eminescu a fost şi este întotdeauna viu la Mănăstirea Putna. Aici a cântat şi Ciprian Porumbescu „Daciei întregi", în vara anului 1871, tot aici era prezent şi Epaminonda Bucevschi, înfrumuseţând porticurile Mănăstirii pentru sărbătoarea care trebuia să aibă loc.

Toţi trei au pornit din Cernăuţi, au învăţat apoi la Viena, însă şi-au modelat gândurile şi simţirea românească la Putna. Ce înseamnă Cernăuţiul pentru Putna sau ce ar trebui să însemne Putna pentru Cernăuţi?

M. V.: Cernăuţiul este un oraş cu care avem o strânsă legătură sufletească, aşa cum sunt şi Suceava, şi Iaşul. Toate sunt centre culturale şi spirituale ale neamului nostru. Nu putem să vorbim de Moldova, nu putem vorbi de Bucovina, fără a vorbi de Cernăuţi. Acolo au activat atâţia români vrednici, acolo au iniţiat ei marea Sărbătoare de la 1871 şi tot de acolo s-a plecat către Putna. Eminescu, când a venit la Putna în 1871, a venit de la Cernăuţi, prin Storojineţ, Crasna. La Crasna a poposit şi acolo, potrivit mărturisirilor sale, a văzut cum creştinele din Crasna făceau cozonaci pentru sărbătoarea de la Putna, care avea să aibă loc peste o zi sau două. Ei bine, pentru noi, Cernăuţiul, aşa cum am mai spus, este oraşul lui Eminescu, este oraşul atâtor români care au iubit valorile şi nu ne putem despărţi niciodată de Cernăuţi. Cunosc îndeaproape oraşul şi m-aş bucura dacă românii de dincoace l-ar cunoaşte. Cernăuţiul fiind în Ucraina, nemaifăcând parte din statul naţional unitar român, cred că românii din ţară au mai multe datorii faţă de Cernăuţi, pentru că din Cernăuţi au plecat multe idei folositoare neamului nostru, din Cernăuţi au plecat mari oameni de cultură. Să nu uităm că Eudoxiu Hurmuzaki şi familia Hurmuzăkeştilor sunt mai la nord de Cernăuţi, la Cernauca. Acolo s-au

născut şi au trăit. Să nu uităm Şipeniţii lui Miron Costin, care sunt şi ei din preajma Cernăuţilor. Apoi Toporăuţii lui Miron Barnovschi, să nu uităm de Boianul lui Neculce, de Hotinul lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, de atâtea şi atâtea locuri care ne sunt dragi, de Codrii Cosminului, locuri care se află în jurul Cernăuţiului. Să nu uităm nici de cimitirul de la Cernăuţi, unde-şi dorm somnul de veci primii episcopi şi mitropoliţi ai Bucovinei: Dositei Herescu, Teofil Bendella, Teoctist Blajevici, Arcadie Ciupercovici, marele Silvestru Morariu Andrievici, Vladimir de Repta – cu serbarea din 1904 de la Putna, Nectarie Cotlarciuc – emerit profesor. Tot aici îşi doarme somnul de veci şi Aron Pumnul, apoi profesori de la Universitatea din Cernăuţi – Vasile Mitrofanovici, Teodor Tarnavschi, profesorul de ebraică Hacman –, universitate de înaltă clasă, care a creat atâtea valori în plan naţional şi universal. Cernăuţiul ni l-a educat pe poetul nostru naţional, Mihai Eminescu, căci la Cernăuţi a studiat, şi până în ziua de astăzi se mai păstrează o stradă care-i poartă numele, chiar dacă este scurtă. Mai avem şi un liceu la Carapciu, care poartă numele poetului nepereche. Iată de ce Putna este legată de Cernăuţi şi Cernăuţiul este legat de Putna. Nu numai această legătură culturală trebuie să fie între noi şi Cernăuţi, ci acest oraş trebuie să fie în sufletul oricărui român. Eu am zis că fiecare român trebuie să meargă să îngenuncheze la mormântul lui Ştefan şi să înveţe de la el, dar să nu uite să treacă şi prin Cernăuţi şi să vadă valorile pe care le-au creat înaintaşii noştri, centrul cultural al Cernăuţilor, atât cât mai este din el, dar şi aceste locuri pe care le-am amintit, care sunt cu o adâncă încărcătură istorică şi unde au activat români deosebiţi, centre istorice pe care nu trebuie să le uităm, ci să le avem în conştiinţa noastră ca pe nişte locuri sfinte.

Legătura dintre Putna şi Cernăuţi am simţit-o şi o simt mereu. Când zic Cernăuţi, mă gândesc la românii din Herţa, din Crasna, din Storojineţ, din Boian, din Hotin, din Cernauca şi de peste tot unde sunt români. Mă gândesc la cele circa 103 sate româneşti cu cei 103 preoţi români, şi de aceea cu drag am mers în satele româneşti de dincolo, pentru că şi pe românii de acolo i-am găsit cu dragoste faţă de Putna. Ei vin cu drag la sărbătorile Putnei şi noi mergem cu drag la sărbătorile din satele lor. Iar acum, graţie Departamentului pentru românii de pretutindeni, s-a iniţiat un proiect, în urma căruia în fiecare sâmbătă primim câte aproximativ 100 de români, care vin de acolo ca să cunoască mănăstirile din nordul şi sudul Bucovinei. Vin grupuri de copii, împreună cu profesorii lor şi se închină la mormântul lui Ştefan cel Mare. Deci e o strânsă legătură între Putna şi regiunea Cernăuţi, care cred că are o importanţă mare pentru a ne cunoaşte mai bine cultura şi spiritualitatea neamului nostru. Fraţii noştri de acolo nu trebuie să se simtă niciodată uitaţi, chiar dacă acum vreo câţiva ani de zile un cântăreţ din Crasna mi-a spus: „Părinte, ne-aţi uitat". Acelaşi cuvânt l-am auzit şi anul acesta, la sărbătoarea Crasnei. Un creştin mi-a spus: „Părinte, noi suntem români, dar suntem ai nimănui". I-am răspuns: „Nu sunteţi ai nimănui, chiar dacă poate nu facem prea mult pentru dumneavoastră, dar vă purtăm în sufletul nostru, în rugăciunile noastre şi pe cât ne este în putere, vă sprijinim". Într-adevăr, românii de dincoace trebuie să facă mai mult pentru românii din Bucovina şi din Basarabia.

I. L.: Vorbeaţi despre acest proiect, care există cu sprijinul Departamentului pentru românii de pretutindeni, în cadrul căruia se fac la fiecare sfârşit de săptămână excursii pentru copii de şcoală şi pentru adulţi pe la mănăstirile din Bucovina istorică. E un lucru foarte frumos şi salutabil. Se pare că nu numai între sate, dar şi între biserici, în special între Mănăstirea Putna şi Mitropolia din Cernăuţi există o legătură foarte frumoasă. Avem certitudinea că datorită înţelepciunii exarhilor

şi de la Putna, şi de la Mitropolia Cernăuţilor şi a Bucovinei, se pot realiza aceste lucruri. Ca dovadă, toamna aceasta, la aducerea moaştelor Sfântului Maxim Mărturisitorul la Mănăstirea Putna, a venit să se închine şi Înalt Preasfinţitul Onufrie, Mitropolitul Cernăuţilor şi al Bucovinei. A fost un gest foarte frumos.

M. V.: Legătura strânsă cu Putna dintre românii de dincolo şi românii din partea aceasta s-a văzut în decursul timpului. Nu numai la nivelul nostru de clerici, de preoţi, ci şi ierarhii de dincolo au vizitat Mănăstirea de aici. Aşa cum spuneaţi, acum, de curând, când Înalt Preasfinţitul Onufrie a aflat de venirea moaştelor Sfântului Maxim Mărturisitorul la Putna, a venit cu evlavie şi s-a închinat la Putna şi a fost un lucru cu totul deosebit, binevenit pentru noi, căci a întărit legăturile acestea frăţeşti. Înalt Preasfinţia Sa a venit cu un grup de preoţi de dincolo şi au dat răspunsuri la Sfânta Liturghie, ne-am rugat deci împreună şi ne rugăm împreună. Această strânsă colaborare, această strânsă legătură s-a văzut de nenumărate ori. Acum un an de zile, pe 7 decembrie 2009, a fost iarăşi prezent la Putna Înalt Preasfinţitul Onufrie, cu Preasfinţitul Meletie, Episcopul Hotinului, cu Înalt Preasfinţitul Teodor de Kameneţ-Podolski, şi au purtat un dialog de cunoaştere şi de apropiere cu ierarhii noştri, Înalt Preasfinţitul Părinte Mitropolit Teofan şi Înalt Preasfinţitul Pimen. Cu câteva luni mai înainte fuseseră iarăşi Preasfinţitul Meletie cu episcopul de la Ivano-Frankovsk, Panteleimon, cu Teodor de Mukacevo, care au venit şi au vizitat mănăstirile noastre. E foarte bine şi binevenit lucrul acesta, pentru că îmi amintesc un cuvânt al Părintelui Iachint, care spunea: „Oamenii se iubesc când se cunosc şi se cunosc când se iubesc”. A ne vedea, a ne cunoaşte şi a ne aprecia valorile reciproc nu fac altceva decât să ducă la o bună trăire, la o împreună-vieţuire pe aceste locuri binecuvântate de Dumnezeu, aşa cum se cuvine în duhul curat ortodox. Şi este bine ca să ne cunoaştem valorile reciproc.

I. L.: Sfinţia Voastră, în anul 1904, când a fost comemorat Ştefan cel Mare, sărbătoarea a fost condusă de către Doxuţă Hurmuzaki, fiul lui Gheorghe Hurmuzaki, unul dintre fraţii primei generaţii a celebrilor fraţi Hurmuzăkeşti din Bucovina.

În 2004, când s-au comemorat 500 de ani de la trecerea Dreptcredinciosului Voievod la cele veşnice, Sfinţia Voastră aţi fost sufletul manifestărilor comemorative. Vă rog să ne spuneţi câteva cuvinte despre desfăşurarea acestor

festivităţi. Iorga a scris atunci şi a dedicat poporului român frumoasa monografie despre Ştefan cel Mare, iar după 2004, în 2005, istoricul nostru contemporan Ştefan Sorin Gorovei a scris bogata şi bine documentata monografie *Princeps omni laude maior (O istorie a lui Ştefan cel Mare)*.

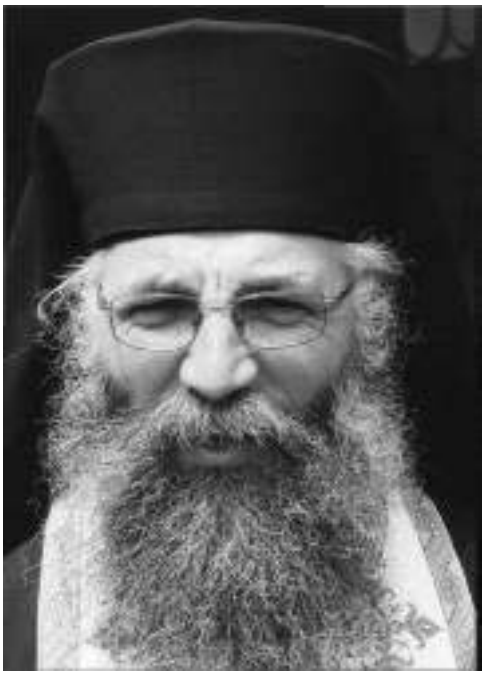

M. V.: Marea sărbătoare din 2004 am pregătit-o cu drag, împreună cu vieţuitorii Mănăstirii Putna. A fost o sărbătoare de suflet, cea mai mare, cel mai important eveniment pe care l-am putut întâmpina, pe care mi l-a hărăzit Dumnezeu să-l trăiesc ca stareţ al Putnei. Când am zis că am pregătit cu drag această sărbătoare, nu am făcut ceva din slavă deşartă, din slavă omenească. Tot ceea ce s-a înfăptuit înainte de 2004 şi după aceea a fost ca o datorie sfântă. Toate au venit dintr-un îndemn lăuntric, nu aşa cum spunea Iorga, „de sus şi de-aiurea" ci „de sus şi dintr-o chemare lăuntrică". Aşa am simţit că trebuia făcut. În felul acesta, am purces prima dată la pictarea din nou a bisericii Mănăstirii Putna, care s-a dorit a fi un dar făcut slăvitului Voievod Ştefan la împlinirea a 500 de ani de la adormirea sa, dar nu a fost să fie decât în parte. Numai altarul şi naosul au fost pregătite atunci. Apoi, simpozionul care s-a ţinut în primăvara anului 2004, *Ştefan cel Mare şi Sfânt – atlet al credinţei creştine*, simpozion care a durat o săptămână şi a întrunit istorici din ţară şi străinătate, un simpozion internaţional. Lucrările au fost publicate într-un volum cu acelaşi titlu. Pe lângă aceste două mari evenimente, am fost absorbiţi de pregătirea însăşi a sărbătorii. Pregătirile au implicat în primul rând restaurarea catapetesmei bisericii mănăstirii, reorganizarea muzeului, definitivarea lucrărilor la arhondaricul „Visarion Puiu". Apoi, pictarea unor icoane de dimensiuni foarte mari: o icoană cu *Adormirea Sfântului Voievod Ştefan*, care este unică, apoi un Deisis dezvoltat, care avea să împodobească scena de la 2 iulie, ziua marii sărbători. Au fost şi alte lucrări care s-au cerut a se face: împodobirea Bisericii cu candele noi, aducerea de odoare sfinte – Evanghelie, sfinte vase, sfântul chivot pentru marea sărbătoare. Toate s-au făcut dintr-un îndemn lăuntric, spre slava lui Dumnezeu şi a Sfântului Voievod Ştefan. Lucrările care au premers sărbătorii au fost ca o ofrandă, ca o jertfă, pe care am pus-o în faţa mormântului marelui ctitor de neam şi de ţară. Şi am simţit-o ca pe o datorie sfântă. Este un cuvânt în Sfânta Scriptură: „Suntem slugi netrebnice pentru că am făcut ceea ce eram datori să facem" (Luca 17, 10). Premergător marii sărbători a fost şi acel pelerinaj deosebit de frumos, organizat de studenţii români, Asociaţia Studenţilor Creştini Ortodocşi Români (ASCOR), în frunte cu păstorul lor, părintele dr. Vasile Gavrilă, pelerinaj care s-a făcut de la cetatea Sucevei şi până la Mănăstirea Putna. S-a plecat de la Suceava în ziua de 29 iunie, cu icoana *Adormirii Sfântului Voievod Ştefan*, pe jos până la Putna,

când s-a ajuns în ziua de 2 iulie. Acest pelerinaj a adunat între patru sute şi şase sute de studenţi români. Cred că a fost cea mai mare mişcare studenţească din perioada noastră. O întrunire a studenţilor mai mare ca aceasta nu cred că a fost. În dimineaţa zilei de 2 iulie 2004 au intrat pe poarta mănăstirii, purtând icoana Sfântului Voievod Ştefan.

Apoi a urmat slujba, cu cele obişnuite care sunt prezente în Sfânta Liturghie. Au slujit Părintele Patriarh Teoctist, Preafericitul Sava, Mitropolit al Varşoviei şi al întregii Polonii, Înalt Preasfinţitul Ghendios, Mitropolit de Sasima, delegatul Patriarhiei Ecumenice, şi alţi 32 de arhierei români, înconjuraţi de un mare sobor de preoţi şi diaconi. Au fost în total 154 de slujitori la sfântul jertfelnic, între care şi clerici din Basarabia şi Nordul Bucovinei. Au fost atunci şi românii din satele din apropierea graniţei, cu străvechi legături cu Putna: Crasna, Hliboca, Storojineţ, Voloca, Cernăuţi. La ora 12, la Radio România, întreaga ţară a putut asculta *Simfonia clopotelor*, în care clopotele mai multor catedrale din ţară au bătut însoţind versuri de aleasă simţire a unităţii româneşti.

S-au rostit cuvântări deosebite, s-au adus daruri deosebite. În cuvântul din partea Patriarhului Ecumenic, Sanctitatea Sa l-a mărturisit pe Sfântul Ştefan ca „simbol şi expresia autentică a întregii naţiuni române". Între daruri, aş vrea să amintesc despre o replică a sabiei slăvitului Voievod Ştefan adusă de către Primul Ministru al României de atunci, Adrian Năstase, apoi darurile aduse de Patriarhul Teoctist, o icoană pictată de Elena Murariu, icoană care împodobeşte astăzi sala de protocol a stăreţiei. Au fost şi alte daruri, ale Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe din Polonia, Mitropolitul Sava, apoi darurile Patriarhului Ecumenic, ale IPS Iustinian, arhiepiscopul Maramureşului şi Sătmarului, şi altele.

Seara, la ora 23, torţe ale recunoştinţei, purtate de studenţii veniţi în pelerinaj, au fost aprinse pe Dealul Crucii, luminând noaptea cu numele „ŞTEFAN", iar deasupra acestuia reprezentând o cruce.

Patriarhul Ecumenic, însă, a ţinut să vină şi personal în vizită, aşa încât pe 19 octombrie 2004 el a cercetat Mănăstirea Putna. Sanctitatea Sa a aşezat atunci o candelă, cu propria sa mâna, pe mormântul Voievodului Ştefan, în semn de recunoştinţă faţă de sprijinul pe care l-a dat slăvitul Voievod Ştefan Patriarhiei Ecumenice prin Muntele Athos. Apoi aş vrea să mai amintesc, tot între evenimentele deosebite de atunci, prezenţa la Putna a Mitropolitului Vadului, Feleacului şi Clujului, Înalt Preasfinţitul Bartolomeu, care a venit cu un sobor imens de clerici, de stareţi, stareţe, de protopopi, consilieri, profesori universitari, care au ţinut să vină în mod deosebit în luna lui septembrie, în semn de recunoştinţă faţă de Ştefan cel Mare, căci Ştefan a înfiinţat în timpul său prima episcopie ortodoxă din Transilvania, cea de la Vad şi Feleac. De atunci şi până în ziua de astăzi, Episcopia Clujului îşi are rădăcinile de la Măria Sa Ştefan. În cuvântul său, IPS Bartolomeu a spus că românii din Transilvania, ale căror suferinţe pentru credinţa ortodoxă şi pentru apărarea identităţii româneşti sunt binecunoscute, nu au avut precum în Moldova un Ştefan care să ducă crucea ţării şi a fost nevoit să o ducă poporul.

Toate acestea au fost pentru noi momente deosebite, popasuri duhovniceşti dedicate sărbătorii *Ştefan – 500*. Au fost multe evenimente excepţionale pe care le-am parcurs şi le-am trăit împreună, care au lăsat urme adânci în sufletul nostru şi care ne-au legat pentru totdeauna de acest mare ctitor. Trăind aceste evenimente şi văzând mişcarea românilor către Ştefan, am simţit că fără dragostea pentru aceste valori şi fără dragostea pentru Ştefan cel Mare, fără a-l avea ca model, este greu să mergem mai departe. Într-un cuvânt pentru tineri, istoricul Neagu

Djuvara spune că avem ceva de învăţat de la Ştefan cel Mare doar dacă ne iubim valorile noastre strămoşeşti. Dacă nu ne mai iubim valorile strămoşeşti, atunci nu avem ce să învăţăm de la Ştefan cel Mare. Doar în acel duh al său putem să învăţăm ceva de la el. În consecinţă, trebuie să păstrăm duhul strămoşilor noştri, acea logică, acea gândire pe care au avut-o ei, căci numai în felul acesta putem să dăinuim ca neam şi ca ţară.

I. L.: Este o mărturie a faptului că figura lui Ştefan cel Mare focalizează românitatea în jurul ei. Şi e simbolic faptul că anul acesta, în vara lui 2010, a fost instituit al doilea hram al Mănăstirii. E o bucurie probabil pentru Mănăstirea Putna de a avea încă un hram al locaşului, cel al Binecredinciosului Ştefan Voievod.

M. V.: Până în 1992 ne adunam a treia zi de Crăciun la Putna, când era pomenit Sfântul Arhidiacon Ştefan, patronul, ocrotitorul Sfântului Ştefan. Şi atunci săvârşeam parastas şi vorbeam şi simţeam româneşte la mormântul Sfântului Voievod Ştefan. Din 1992, Voievodul a fost canonizat, a fost trecut în calendar în rândul sfinţilor, fiindcă în popor el era cinstit ca bun, drept şi sfânt încă din vremea sa, şi astfel ziua de 2 iulie a devenit ca un al doilea hram al Putnei. Iată că anul acesta, printr-un act patriarhal, pe care Preafericitul Părinte Patriarh Daniel l-a dat împreună cu Înalt Preasfinţitul Arhiepiscop Pimen, Putnei i-a fost conferit oficial cel de al doilea hram, ziua de 2 iulie. Deci, în fiecare an, la 2 iulie ne vom întâlni la hramul al doilea al Mănăstirii Putna, pentru a-l cinsti pe cel care nu a avut odihnă întru apărarea ţării şi a credinţei strămoşeşti.

I. L.: Istoria şi credinţa strămoşească sunt cei doi piloni care au ţinut şi ţin dintotdeauna aprinsă flacăra Putnei. Oare aceste două datorii nu sunt un testament pentru generaţiile tinere de astăzi şi cele care vor veni?

Am dori să avem cuvântul de învăţătură al Sfinţiei Voastre, cum trebuie să le păstrăm şi cum să înmulţim aceste datorii?

M. V.: Mai întâi trebuie să le cunoaştem. Am spus mai devreme acel cuvânt: nu poţi să cunoşti dacă nu iubeşti şi invers. Mai întâi trebuie să cunoşti. Trebuie să te duci la rădăcini, să-ţi cunoşti bine istoria, istoria neamului, aşa cum îţi cunoşti bunicii, părinţii, chiar şi străbunicii. Deci trebuie să-ţi cunoşti neamul tău, de unde vii, stirpea ta din care te tragi. Aşa trebuie să ne cunoaştem istoria neamului. Dacă nu ne cunoaştem istoria, şi dacă Ministerul Educaţiei şi Învăţământului nu înţelege că trebuie să promoveze istoria, să promoveze dragostea faţă de înaintaşi, dacă tinerii care vin după noi nu vor cunoaşte aceste rădăcini, vor fi ca nişte pomi fără de rădăcină, ca nişte plante care nu au rădăcină şi nu au de unde să se hrănească. La unul dintre colocviile închinate acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta, ambasadorul şi academicianul Dan Hăulică spunea foarte frumos:

„Agentul funcţionalităţii acestui neam este tocmai cunoaşterea rădăcinilor lui”. Dacă nu-ţi cunoşti bine rădăcinile, istoria, nu poţi să funcţionezi, e ca şi cum n-ai avea agentul funcţionalităţii, ca neam şi ca ţară. Trebuie să ne cunoaştem bine istoria. Cunoscându-ne aşa cum trebuie istoria, după aceea vine şi dragostea faţă de valorile pe care le avem, faţă de tot ceea ce a creat neamul acesta. Adică valorile de patrimoniu. Când vom vedea o clădire, când vom vedea o troiţă, o biserică veche, o carte, un epitaf, o cruce într-un cimitir, ceva care vine de la strămoşii noştri, o să ştim să le apreciem, să le preţuim şi să le promovăm mai departe, căci acestea sunt Sfânta Sfintelor a neamului. Aşa cum te îngrijeşti şi mergi de aprinzi cu evlavie o lumânare la mormântul mamei şi al tatei, la mormântul bunicilor, al celor care ne-au crescut, căci acolo, sub brazda de pământ se ascunde o altă mână de ţărână de care suntem legaţi, aşa şi cunoaşterea istoriei neamului creează în interiorul nostru, aprinde în suflet dragostea faţă de aceste valori. Şi atunci vom şti cum să le apreciem, vom şti mai departe cum şi încotro să mergem. Căci altfel, neiubind şi nemergând pe aceste urme sfinte ale strămoşilor cuminţi, vom fi mereu „pe muchie de cuţit şi la margine de prăpastie”. Vom fi permanent în stare de instabilitate şi nu vom şti în care direcţie să mergem, cum de fapt mi se pare că şi suntem, permanent cu gândul că ne scufundăm, din punct de vedere economic, cultural şi spiritual. Să ne întoarcem la valorile noastre cele reale, să ne întoarcem la Dumnezeu şi să-i cinstim pe strămoşi. Să vedem cum au acţionat ei şi de ne vom întoarce cu adevărat cu faţa spre aceste valori, atunci neamul şi ţara vor prospera, atunci vom merge bine. Până atunci este greu. Fără Dumnezeu nu putem face nimic.

I. L.: Sărut dreapta, părinte stareţ, să Vă dea Dumnezeu sănătate şi putere de muncă pentru ca să le puteţi îndeplini pe toate.

M. V.: Dumnezeu prea bunul să ne ajute şi Sfântul Voievod Ştefan să trezească conştiinţa naţiunii noastre, să-i trezească pe cei mari ca să-şi dea seama de unde suntem şi unde am ajuns, şi să pornim hotărâţi în a ne reface cultural şi spiritual, şi atunci va veni şi materialul din urmă. Dar mai întâi, spiritual şi cultural să ne refacem, şi celelalte se vor adăuga nouă. Căci fără El, fără Dumnezeu, nu putem face nimic.

EDITOR'S NOTE

The concept of the book "The Destiny's Force or the Window Through Which You See the Sky", (Cultural Dialogues with the Bukovinians))/Rom. - *Forţa destinului sau fereastra prin care priveşti cerul (Dialoguri culturale cu bucovinenii)* initiated by the author in 2009, has not seen the light due to the "destiny's force" and is to be finally edited and published this year, after 11 years on hold, a year, when the late historian from Cernăuți *(Ukr. – Chernivtsi, Germ. – Czernowitz,*), Prof. Dr. PhD Ilie Luceac would have turned 70. It is naturally a tribute paid by his colleagues from the editorial office, along with some close friends of his, to put together a book containing his renowned dialogues with the Bukovinians, published across the years in the "Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei* – the journal, the late professor initially collaborated with and has been the editor-in-chief, from the time of its re-activation. He deeply cared for the journal and considered his duty and responsibility to create and ellaborate the valorous historical and cultural studies about historical Bukovina within its pages.

The idea to publish the dialogues with the Bukovinian and worldwide-known historical personalities in „The Voice of Bukovina", was born in 1996. The first two dialogues with the late academicians Radu Grigorovici and Vladimir Trebici, graduates of the "Aron Pumnul" Lyceum and the University of Cernăuți, have been executed by Acad. Alexandrina Cernov. The academician Radu Grigorovici has served as the Vice-President of the Romanian Academy, and the academician Vladimir Trebici as the director of the Demographical Institute of Romania, which bears his name today. They had been both devoted friends of "The Voice of Bukovina".

From the year of 1997, the cultural dialogues were taken over by the historian Ilie Luceac, and the column "Dialogues with the Bukovinians" has become one of the most important source of cultural information in Bukovina. The interviews have been dedicated, in its vast majority, to the significant representatives of the Romanian culture, originating from the Cernăuți region. The 16 dialogues, reproduced in the below book, represent an image of our Bukovinian talents, which contributed to the formation and evolution of the Romanian culture, mostly in the fields of music, arts and literature.

Arcadie SUCEVEANU ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, an interview from 1997), Ilie Luceac's colleague from the University of Cernăuți, the Department of the Romanian and Classic Philology (1969-1970). Born on the 16th of November 1952 in Suceveni, Cernăuți region. A graduate of the secondary school in his native village (1959-1969) and the secondary school in Carapciu on Siret (1969-1974). "Has pursued a brilliant poetic career, creating over 50 poetic works, essays and books for children, published by different editing houses in Romania, Moldova and Ukraine". After graduating from the University, teaches the Romanian language and literature in Horbova, a village in Herța (nowadays Ukraine), then works as an editor and editor-in-chief at "The Artistic Literature" /*Literatura Artistică*/ in Chișinău (1979-1990), later known as "Hiperion". In 1990, was elected as the executive vice-president, then as the secretary and later as the president of the Writers' Union of Moldova. As of 2005, has been embracing the function of the President of the Chișinău Representative Branch of the Romanian Writers' Union. At present, serves as the President of the Writers'

Union of Moldova.

Ște**fan ANDRONIC** ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, 2000), is an honoured arts master, musicologist and choir conductor from Moldova. He was born on 22nd of December, 1939 in Slobozia, Dorohoi county. He graduated the primary and secondary schools in his native village (1948-1954), after which joined the high school in Horbova, Herța county (modern Ukraine) (1954-1954). Studied music at the college in Cernăuți, followed by entering the "Gavriil Muzicescu" Conservatory in Chișinău, the Department of Choral Conducting (1964-1970). After graduating, he has taught music and conducted choirs at many schools in Moldova. As of 2002, he became the academic choral canto and solfeggio teacher. Ștefan Andronic is the founder and the spiritual guide of the choral "The Voices of Spring"/*Vocile primăverii*.

Constantin FLONDOR, ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei***,** 2003, 2010), a Romanian artist who lives in Timișoara. He was born in Cernăuți on 16th of December 1936, the son of Dumitru and Claudia Flondor, neé Ivasiuc. Dumitru Flondor is a descendant of the Bessarabian family of Flondors. The brothers Sergiu and Constantin Flondor are related to the artist Nicolae Ivasiuk and the Kaindl family (known for Maximilian Kaindl) on the maternal side and the Kunz family on the paternal side.

The artist Constantin Flondor is the co-founder of the group "Prologue"/*Prolog* (1985), alongside the Bukovinians Paul Gherasim, Horea Paștina, Horea Bernea, Mihai Sârbulescu and others. Former member of the groups "111" and "Sigma".

Former teacher at the College of Plastic Arts in Timișoara and professor at Timișoara West University, where he has also served as dean in the years of 1996-1999.

Constantin's brother, **Sergiu FLONDOR,** has written a book, depicting their family life in Cernăuți, in which he described both refuges, the first one between 1940-1941, and the second and last one in 1944, after which the family had permanently settled in Romania.

Dan ONOFREICIUC ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, 2004) was born on 6th of April 1962, in Voloca, Cernăuți region (Bukovina). He graduated from the local secondary school in 1979 and the junior musical school nr 2 from Cernăuți, where he was a pupil for 8 years. He had also been privately tutored by the violonist Ion Cocea from Voloca. The parents dreamt to see their child become a mathematician or geographer, which was not meant to happen.

When the time had come to decide his future profession, a carriage with folk musicians/*lautari* happened to pass by their house and play some music which has stolen his heart forever. He has left home at 17 years of age. For a year, he had played with the orchestra ”Ciocârlia” from Edineţ, where he mastered the scenic image and, in fact, formed as a musician. During this period, he evolved through giving various concerts in Moscow and other cities of former Soviet Union and Moldova to be noticed and really appreciated by the conductor Ion Popov, who would insist the young violonist followed a professional musical education. Thus, between the years of 1980-1984, Dan Onofreiciuc studied at the Musical College in Bălţi. Meanwhile, he has caught the attention of the violonist and conductor Nicolae Botgros, who was ready to hire him at ”Lăutarii” orchestra, even without concluding his studies, numerously tempting the young violinist to follow him on his tours abroad. And, again, the conductor Ion Popov had intervened and insisted Dan Onofreiciuc completed his studies. He also had Henrich Halder as his violin mentor, while living in Bălţi.

He left for the USA in 1993, together with his younger brother Cornel, following his mother and an older brother, Gheorghe. The violonist Dan Onofreiciuc has been permanently residing in the USA ever since. In 1996, his family would have been partially rejoined by another daughter of the late Victoria Ungurean – Mariana-Cornelia and more descendants of the family.

Hortensia Puia MASICHIEVICI-MIŞU (”The Voice of Bukovina”/*Glasul Bucovinei*, 2005) was born in Cernăuți in 1917, an artist and talented graphic designer. Her father, Partenie Masichievici (Partenie’s father was a priest in Carapciu on Ceremuş), was a general secretary at the Chamber of Commerce and Industry in Cernăuţi during the interbellic period, but also a passionate and taleneted poet, artist and composer. A Bukovinian by origin, Puia Hortensia Masichievici-Mişu has written many memoirs and stories. She has brought to light the literary legacy of her father, Partenie Masichievici. The books of Partenie Masichievici *Egül (Laeri)*, *Aus meinem Leben (About My Life)* or the *Album 1940-1941 – Sketches from the Camps of Resettlement,* have been put together, edited and translated from the German language by his daughter, Puia Hortensia at the Publishing House „Anima”.

These books have been presented during the *Book Exhibition: Partenie Masichievici (1887-1952) and Hortensia Masichievici-Mişu*, which took place at the Galateca Hall of the Central Univeristy Library in Bucharest. The exhibition was organised along with the contest of the Publishing House ”Anima”, founded in 1990.

The Masichievici family shared the destiny of the thousands of Bukovinian intellectuals, forced to refuge in 1944 to Romania, Germany and other countries. Many of them, talented people have contributed to the promotion and development of the Romanian culture.

Nina CIONCA (1926-2019) (”The Voice of Bukovina”/*Glasul Bucovinei*, 2005), the granddaughter of Mărioara, the sister of Ciprian Porumbescu. She introduced us to Puia Hortensia Masichievici, who had been her good friend.

Nina Cionca was born on the 4th of January 1926, christened Viorica Genunea, Nina (how she would often call herself), the daughter of Romulus, a violin teacher at a conservatory, and Livia - a pediatrician. She studied Romance languages and taught French at colleges of Timişoara, to later move to Bucharest, to the Military Academy. She had survived the war, being refuged together with

her family in Bucharest. The above fact made her cherish the big love and care for her family for the rest of her life. She dedicated herself to the memory of the perished ones, researching, gathering and telling their stories by depicting their live images in her stories. She had carefully cherished the memories about her grandparents, editing documents about some of them, published articles and monographies about the composer Ciprian and his father, Iraclie Porumbescu (a famous Bukovinian story teller, a contemporary of the poet I.Creangă), wrote a book about the pianist Aurelia Cionca, the sister of her father Romulus. She had never missed one commemorative service in honour of Ciprian in Stupca near Suceava, which has been bearing his name today. She had actively participated at the reunions of the refuged Bukovinians from Bucharest, contributing at numerous conferences, giving interviews and writing articles in the Bukovinian papers.

She never let the memory about the Porumbescu family die, following the last will of Ciprian Porumbescu, who had passed it to his sister Mărioara and the whole family on his deathbed. His last words before he had passed, were: "Don't let my work perish"... Her first monography named *Ciprian Porumbescu*, has been published at the Musical Publishing House in Bucharest. The volumes to follow were: *Ciprian Porumbescu – an Illustrated Commemorative Album 1883-1983*, Musical Publishing House, Bucharest, 1984; *Aurelia Cionca*, Musical Publishing House, Bucharest, 1986, *The Letterrs of Iraclie Porumbescu*, Ars Docendi Publishing House, Bucharest, 1999; *Pour a Glass of Wine for Me too,* a volume put together by Nina Cionca and Ion Drăguşanul, The Publishing Group "Ion Gr**ămadă**", Suceava, 2003. The last mentioned book has been important also due to the fact, that it included the journals and the letters of the late composer. Due to the numerous contributions, she has been entitled to bear a name of an honorary citizen of the city of Suceava.

Marian TALABĂ ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, 2006) a soloist of the Opera in Vienna. He was born on the 15th of January, 1977 in Cupca, Cernăuţi region (Ukraine), in a family of musicians. Both his sisters and brothers have always been singing. Their father has taught them all to sing. He even had organised a family band, which determined his destiny to become a singer. He graduated from the local school in his native place and started learning the vocals with a professor from the Pedagogical College in Cernăuți. In 1994, he continued his musical studies at the Musical College "Isidor Vorobchievici" from Cernăuţi, with the bel canto professor Silvia I. Maksymenko. This lady has played a key role in his destiny as a singer. In 1996, he joined the National Academy of Music in Kiev. He has sung at the National Opera in Kiev. The role of Tibaldo from Romeo and Juliette by Charles Gounod became his debut, since he had been auditioned and hired as a soloist.

In 2004, the international vocal competition, called "Moniuszko", took place in Warsaw. The director of Staatsopera from Vienna, Maestro Ioan Holender assisted at the 3rd tour of that competition, where Marian had received the special prize – an invitation to join the State Opera in Vienna!

Mihai AMIHALACHIOIE ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, 2007) an accordionist and a symphonic music conductor. Originally from Molnița, Herța district, Cernăuți region. Has been a resident of Chișinău since 1976, currently working as a conductor at the National Opera and Ballet Theatre in the capital of Moldova. Born on 23rd of February 1961, in a family of musicians. His father was a very famous local bard music player. He is known in his own region,

as well as across the Prut, in Noua Suliţă district, since he has been playing with other musicians at many weddings, baptisms and other parties.

He is a graduate of the secondary school in his native village Molniţa. Additionally, he has studied at the musical school in Herţa. He learned the accordion with Ilie Crâşmaru. He left for Chişinău in 1976, where he joined the Musical College "Ştefan Neaga". In 1980, he passed the entrance exams at the Conservatory of Chişinău. He had studied with professor Valentin Zagumionov, one of the most renowned accordion and bayan teachers in the history of the Chişinău Conservatory. All the accordionists, who were studying during that time in Chişinău, owe this professor a lot.

Maria ILIUŢ ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, 2008), was born on 23rd of February 1955 in Crasna-Ilschi, Cenăuţi region. The honoured artist of Moldova, member of the Union of the Musicians of Moldova. She is the fellow professor at the Faculty of Fine Arts at the Moldova State University. This faculty embraces students from 14 other departments of the university with the talent and skills for music and dance.

She has graduated the secondary school in Crasna, followed by joining the Arts School in Cernăuţi, the section of folk music in 1970, where she studied for 3 years. In 1973, she graduated from this school and worked at the house of culture in Crasna. In 1977, she has left for Chişinău, along with her much esteemed colleague Elena Gherman, nowadays a soloist at the Opera and Ballet Theatre in Chişinău, a singer well known in the classical music world, being a fellow alumni of Arts School of Cernăuţi herself. Maria Iliuţ has continued the studies at the Conservatory in Chişinău, department of choral conducting. In 1982, she made her debut with the ensemble "Tălăncuţa". She has become the lead singer of the ensemble. After graduating the studies at the Conservatory, she has joined the national TV in Chişinău to activate the "Folclor" orchestra. She has worked as an assistant at the institute, at the department of folk music, afterwards at the Youth Creation Hall. After leaving the „Tălăncuţa" ensemble, she carried on her activity in the musical formation, called "Ştefan Vodă". She managed to form a youth ensemble, called *Iedera* (The Ivy). She had taken the opportunity to join the State University of Chişinău, which already had a Faculty of Fine Arts, but no folk music specialist at the Department of Ethnography and Folklore, where she managed to organise a student ensemble *Crenguţa de Iederă*/"An Ivy Branch".

Nicolae HACMAN ("The Voice of Bukovina"/*Glasul Bucovinei*, 2008) was born in Ostriţa, Herţa district, near the city of Cernăuţi, on 11th of May 1959, in a family of teachers. His father, an educator, had been also fond of music in his youth. Nicolae Hacman studied the violin at the Musical School nr 1 in Cernăuţi with the maestro Iuriy Ghina. In 1947, he joined the Arts College "Isidor Vorobchievici". In 1983, he completed the musical studies in Chişinău and returned to Cernăuţi, where he was hired as the concert master in the Bukovinian Ensemble of singing and dance at the Philarmonic of Cernăuţi. He has had a career of four years duration with this ensemble, under the leadership of the conductor maestro Andriy Kuşnirenko.

Meanwhile, the violonist Nicolae Hacman decides to become an orchestra conductor. At the crosspoint of millenniums, the northern-Bukovinian space has received an excellent orchestra conductor. The orchestras, found by Nicolae Hacman in Cernăuţi, supported the older singers and promoted the younger passionados of the Romanian folk music. All the cultural manifestations and the

protocol meetings with the guests and visitors of the city of Cernăuți, have been sustained by the ”Plai” orchestra, conducted by Nicolae Hacman, an orchestra much solicited during any cultural events. The first orchestra he collaborated with, was the orchestra of the dance and singing ensemble ”Luminiţa” from Chişinău, which was active within the cultural house of the tractor and machinery factory in the capital of Moldova.

He left the Bukovinian ensemble in 1987 and was invited to conduct the folk orchestra ”Mărţişor” at the cultural house in Roşa-Stâncă. In 1992, an Esthetic Education Centre ”The Youth of Bukovina” was created, where Nicolae Hacman founded a youth orchestra ”Mugurel”. Nicolae Hacman has been a solid mentor for many musicians from Cernăuţi and its vicinity. He has formed a whole pleiade of young musicians. Nowadays, he is conducting the folk orchestra of the Philarmonic in Cernăuți.

Ștefan PURICI (”The Voice of Bukovina”/*Glasul Bucovinei* „Glasul Bucovinei”, 2008), an artist, born on 19th of June 1965 in Mahala on the Prut valley, nowadays called the village Prut. The Mahala community is famous in the Romanian society due to, at least, two well-known personalities, the University professor Grigore Nandriș and the famous peasant Aniţa Nandriş-Cudla. He went to junior school in his native village, afterwards attended the secondary school in Mahala and the arts school for children in Cernăuţi. He joined the ”I. E. Repin” Arts College (nowadays named after the artist Plămădeală) in Chişinău in 1980 and graduated from it in 1985, followed by the military service, after which he was employed at the Society of Plastic Arts in Cernăuţi, the Conjunct of plastic arts back then.

In 1990, he left to continue his studies at the Fine Arts Academy, named after Nicolae Grigorescu in Bucureşti. He has chosen monumental arts, which includes church paintings as his major at the Academy. During the years of 1991-1993, he attended the church painting class at the Romanian Orthodox Patriarchal school in Bucharest. With the blessing of his Eminence Onufrie, the Metropolitan of Cernăuţi and Bukovina, he founded a church painting school - an initiative of his own, to organise those classes of church painting in his own art studio at home in his native city. For two years in a row, he had won the Award of Excellence in the competition ”The Icon from the Child’s Soul”/*Icoana din sufletul copilului*, organised by the Ministry of Culture and the Romanian Patriarchy. The school has also organised arts exhibitions. His best works have been displayed at the Cutlural House in Noua Suliţă and the General Consulate of Romania in Cernăuţi. He has painted, alongside with his pupils, a number of churches in Cernăuți region, Moldova and Romania.

Mihai MOROȘAN (”The Voice of Bukovina”/*Glasul Bucovinei*”, 2009) was born in Frasin, on 22nd of February 1942, and his brother, Gavriil Moroşan, whom he joined on the occassion of painting numerous churches, was born on 23rd of September 1939, in Voroneţ, Suceava county. After five years of church painting studies, he had become the best in his craft, hence, Patriarch Iustinian and Father Sofian, who were in the evaluation committee, decided to hire him as the painter of the Romanian Patriarch.

After graduation, joined by another talented Romanian painter, the Archimandrite Sofian Boghiu from the Antim Monastery in Bucureşti, he has worked on the reconstruction and painting of numerous churches of Bucureşti: Pitarmos, Darvari Hermitage, Visarion and Bumbăcari, where he was joined

by his brother, Gavril Moroşan. During the years of 1968-1969, both brothers, together with Sofian Boghiu, painted again, that time in fresco, in the churches of Slatina and Iţcani, Suceava county. They worked with fresco at the Poiana church, Sohodol county, Alba district (1969) and at the church of Părteştii de Jos, Suceava county (1970). The painter Judet Petre from Curtea de Argeş worked with them at that time too. Mihai is known for painting in Jerusalem, Liban, Syria, Jordan, Cypress, Greece, England, Germany, Canada, the USA and, naturally, many Romanian churches and monasteries.

At the calling of his Eminence Pimen, the late archbishop of Suceava and Rădăuţi and the archimandrite Melchisedec Velnic, the prior of the Saint Monastery of Putna, he has been blessed to paint the interior of the Monastery Putna. He started a marvellous masterpiece, a painting totally executed on a golden background, in 2001.

The Archimandrite MELCHISEDEC VELNIC, the prior of the Putna Monastery (”The Voice of Bukovina*”/Glasul Bucovineei,* 2010). Born in 1961, in Cepleniţa, Iaşi county. He was baptised with the name Mihai. He studied at the Theological Seminary of the Neamţ monastery (1979-1984) and at the Theological Institute with the Unuversity merit in Bucureşti (1985-1989).

He reached Putna on 12th of August 1989, after he obtained his bachelor’s degree at the Theological University in Bucharest on the 30th of June. After he completed his full-time studies, he had a fully spiritual discussion with his Eminence Iustinian Chira - Maramureşeanul, the vicar bishop of Cluj, after which he has definitely decided to change his life into entirely monacal. He came to Putna, to Father Iachint and to the grave of St. Stephen. On 7th of September 1989, he converted to monhkood with the blessing of the Archimandrite Iachint Unciuleac at the Putna Monastery, and on 10th of September 1989, he was ordained a hierodeacon by His Holiness Patriarch Teoctist. On 16th of August 1990, he was ordained a hierodeacon by His Holiness Father Daniel, then the Metropolitan of Moldova and Bukovina, and on the 7th of December 1992, he was ordained a protosyncellus by his Holiness Gherasim Putneanul, the vicar Bishop of the Archdiocese of Suceava and Rădăuţi.

On the 7th of December 1992, he was named the prior of the Putna Monastery by his Eminence Pimen, the late Archbishop of Suceava and Rădăuţi.

In 1995, his Eminence Pimen decided Melchisedec was to become an exarch of the monasteries, primarily alongside Father abbot Iachint. As of 1996, he has fully embraced the title of an monasterical exarch.

Joining the monastery, he had Father Iachint Unciuleac, then prior of the monastery, as his spiritual mentor, who remained as such until his death.

The Putna Monastery has become not only a spiritual shrine, but also a scientific centre of the historical research. The Editory House „Iacob Putneanul” at the Putna Monastery has published many books, among which some dedicated to the Saint Voivod - Stephen the Great. The Centre of Research and Data ”Ştefan cel Mare”, which has been editing the journal ”The Annals of Putna*”/ „Analele Putnei*”, has been initiated by a group of professors from the University ”Alexandru Ioan Cuza” from Iaşi, the Faculty of History, the department of the Medieval History, and led by Professor Ştefan Sorin Gorovei. This group of historians have organised symposiums and conferences connected to the event *Ştefan – 500* and published some books. The Putna Monastery has been known now as a thorough academic and cultural institution. The Foundation ”Belief and Creation. Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Mother Benedicta”/*Credinţă şi*

Creaţie. Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga – Maica Benedicta, has been founded along with the Editing House *Nicodim Caligraful*, after the death of the eminent professor, mother Benedicta, in 2006. The Foundation has been editing the journal "The Notes of Putna"/„*Caietele Putnei*". The Monastery has been printing some press for the youth as well, "A Word for the Young Ones/„*Cuvinte către tineri*" and "The Church from the Child's Heart"/„*Biserica din inima copilului"*.

The Putna Monastery has tight connections with the Romanians from Cernăuți. "Cernăuţi, says the holy father, is a city which is close to our heart, same as Suceava and Iaşi. All of the above are the cultural and spiritual centres of our nation. We can't speak of Moldova or Bukovina without mentioning the city of Cernăuţi. I have felt the connection between Putna and Cernăuţi since always. When I say Cernăuți, I mean the Romanians from Herţa, Crasna, Storojineţ, Boian, Hotin, Cernauca and all places the Romanians come from...".

Ilie CARAŞ ("The Voice of Bukovina/„*Glasul Bucovinei",* 2014) a young folk music singer, born on 31st of July 1989 in Ropcea, Storojineț county. In 1996, he joined the secondary and the musical schools in his native village. He sang in the ensemble "Izvoraş", led by the teacher Victoria Costinean. He continued his musical studies in Romania, at the Arts College in Botoșani, in the class of professor Maria Cozmei Cojocaru, originally from Storojineț.

In 2012, he graduated from the Conservatory of Iaşi with the major in bel canto and received the diploma of a professional singer, in the same year he entered the University in București, the Faculty of Ethnology, Cultural Anthropology and Folklore, where he studied aside prominent personalities, Acad. Sabina Ispas, Professor Dr. Narcisa Știucă, a researcher in folklore studies. His dissertation concentrated on the studies and promotion of the Bukovinian doina. After writing his master degree paper, he has published a volume of folk poetry. He has always dreamt, apart from his career as an artist, to study, research and contribute to the Romanian folklore.

In 2013, he has recorded 10 songs for the national radio and the phonotheque, and some more peices with the radio orchestra. He received the diploma and a trophy from the Romanian Radio in 2014. He has also collaborated with the ensemble "Ciocârlia", "Lăutarii" orchestra, the conductor maestro Nicolae Botgros, the radio orchestra, the conductor Adrian Grigoraș and major national orchestras, including the famous ensemble "Dor Românesc" from Bistrița Năsăud. He has been continuously collaborating with the Romanian national TV. He has organised different cultural events for the Romanians of Cernăuți region in partnership with the Romanian Youth League "Junimea" and BucPress Media Centre.

Ioan PAULENCU ("The Voice of Bukovina/„*Glasul Bucovinei*", 2017) opera and folk singer. Born in the village of Voloca, Cernăuți region on 5th of December, 1940. After graduating from his native village school, he worked at the railway, at the tram park and at the national roads' authority. At the age of 19, he mastered a craft of shoemaker, which he practised until he turned 26. This profession has helped him survive during his first years as a student in Chişinău. He has also sung in the local church choir.

At 26, Ioan Paulencu became a student at the Arts Institute "Gavriil Muzicescu" in Chişinău. During the years of 1968-1972, while still a student, he worked at the Orchestra "Folklore" of the Moldovan Radio and Television. Since 1972, he has been the soloist of the National Opera and Ballet Theatre "Maria Bieşu".

Ioan Paulencu has performed over 60 roles in opera plays, some of them are

the priest Goardean from the opera ”The Destiny’s Force”, king Philip and the inquisitor from ”Don Carlos”, the king and the big priest Ramfis from ”Aida”, Parafucili from the opera ”Rigoletto”, Mefisto from ”Faust”, king Renne from ”Iolanta”, the Prince from ”The Barber of Seville” and Alexandru Lăpușneanu from the opera with the same name.

Ioan Paulencu has always cared to promote the authentic folklore. He sang doinas, ballads, nuptial songs, carrols and toasts. The artist plays 15 folk instruments, such as the pipe, the whistle, the Jew’s harp, the harmonica, the ocarina, the kalimba thumb piano, the bagpipe and the twin whistle.

Ioan Paulencu has been working as a canto professor at the Academy of Music, Theatre and Plastic Arts and the Musical College ”Ștefan Neaga”. His students have been winners of numerous national and international competitions. The maestro has also inaugurated the ethno-folk ensemble ”Bukovina” at the College „Ștefan Neaga” and has been directing and moderating a folk music program at a radio station.

He has put together a canto manual and directed 4 movies, ”The Wedding of the Great Grandparents”/*Nunta străbunilor,* ”A Word for Messiah”/*Cuvânt pentru Mesia* and *”*The Winter Holidays”/*Sărbătorile de iarnă*.

ВІД ВИДАВЦІВ

Задум друку збірки «Сила долі або вікно, через яке ми милуємось небом» (Діалоги про культуру з буковинцями) народився на початку 2009 року, але, на жаль, обставини зумовлені вищезгаданою «силою долі» не дали сповнитись цій мрії, а книга видається зараз, на 11 років пізніше – у 2020 р., коли чернівецькому історикові, викладачеві та доктору наук Іллі Лучаку мало б виповнитись 70 років. Колеги по редакції та близькі йому люди вважають своїм обов'язком видати цю книгу – збірку діалогів з відомими буковинцями, які протягом десятиріч публікувались у журналі «Голос Буковини» – виданні, яке тісно пов'язане з іменем чернівецького історика. Ілля Лучак плекав теплі почуття до цього журналу, дуже любив працювати над текстами, які виходили на його сторінках, вносячи цінний вклад в дослідження історії та культури Буковини.

Ідея видати діалоги з видатними постатями, істориками та митцями, які вплинули на перебіг подій на Буковині і не тільки, на сторінках журналу «Голос Буковини» народилася ще у 1996 році. Перші два діалоги з академіками Раду Григорович та Владіміром Требіч, випускниками ліцею «Арон Пумнул» та Чернівецького університету, були опубліковані пані акад. Олександриною Черновою. Академік Раду Григорович обіймав посаду віце-президента Академії Наук Румунії, а академік В.Требіч був директором румунського Інституту Демографії, який в даний час названо на його честь. Обидва були відданими друзями журналу «Голос Буковини».

З 1997 року інтерв'ю з митцями починає друкувати історик Ілля Лучак, а рубрика «Діалоги з буковинцями» стає одним з найцінніших інформаційних джерел про культуру на Буковині. Всі ці інтерв'ю присвячені, здебільшого, важливим постатям румунської культури родом з Чернівецької області. 16 діалогів виданих на сторінках цієї книги відображають фрагмент з історії та діяльності наших буковинських талантів, які внесли неабиякий вклад у створення та розвиток румунської та європейської культури в сферах музики, мистецтва та літератури.

Аркадій Сучевяну («Голос Буковини», діалог, який мав місце в 1997 році), однокурсник Іллі Лучака з часів навчання в Чернівецькому університеті, на кафедрі румунської та класичної філології (1969-1970). Народився 16 листопада 1952 року в селі Сучевени Чернівецької області.

Навчався в початковій школі у рідному селі (1959-1969) та закінчив середню школу у с. Карапчів над Сиретом (1969-1974). «Робить блискучу кар'єру поета, під час якої видає понад 50 збірок віршів, есе та книжок для дітей, які друкує в різних видавництвах Румунії, Республіки Молдова

та України». Після закінчення університету працює вчителем румунської мови та літератури у селі Горбова Герцаївського району (нині на території України), після чого стає редактором та головним редактором видання «Література артістіке» у Кишиневі (1979-1990), яке згодом перейменовано у «Гіперіон». Обраний виконавчим віце-головою Спілки Письменників Молдови (1990), згодом її секретарем, а пізніше – головою. З 2005 року є головою філії Спілки Письменників Румунії.

Штефан Андронік («Голос Буковини», 2000) – заслужений артист Республіки Молдова, музикознавець та хоровий диригент. Народився 22 грудня 1939 року в селі Слобозія Дорогоського повіту. Початкову та середню освіту здобув у загальноосвітній школі у рідному селі (1948-1954), протягом 1954 року навчався у середній школі у с. Горбова Герцаївського району, (сучасна територія України). Був учнем музикальної школи у Чернівцях, а протягом 1964-1970 рр. – студентом кафедри хорового диригування Кишиневської Консерваторії «Гавриїл Музіческу». Після закінчення консерваторії працював учителем музики та диригентом хору (1968-1973) в середній школі № 10 у Чернівцях. Нині продовжує працювати вчителем музики та диригентом хору в кількох школах Республіки Молдова. З 2002 року – викладач академічного хорового співу та сольфеджіо. Штефан Андронік – засновник та духовний меценат хору «Голоси весни».

Константин Флондор («Голос Буковини», 2003, 2010) – румунський художник, який мешкає у м. Тімішоара, Румунія. Народився в Чернівцях 16 грудня 1936 р. у сімї Думітру Флондор та Клавдії Флондор (дошлюбне прізвище – Івасюк). Думітру Флондор є нащадком бессарабського роду Флондорів. По лінії матері, брати Сержіу і Константин Флондори пов'язані з художником Миколою Івасюком, а також із родиною Кайндлів (родиною Максиміліана Кайндля), а по батьківській лінії – споріднені з родиною Кунців.

Художник Константин Флондор є співзасновником спілки «Пролог» (1985 р.), до якої належали 1 інші видатні буковинці – Пол Герасим, Хоря Паштіна, Хоря Берня, Міхай Сирбулеску та інші. Він є один із засновників угрупування «111» та «Сигма».

Викладав у Школі образотворчого мистецтва в Тімішоарі, працював професором Західного університету м. Тімішоари, деканом якого був протягом 1996-1999 років.

Брат Константина, **Сержіу Флондор**, написав книгу про життя їх родини у Чернівцях, де описав дві втечі під час війни: першу – між 1940-1941 роками та другу і останню – у 1944 році, після якої родина Флондорів назавжди залишилась у Румунії.

Дан Онофрейчук («Голос Буковини», 2004) народився 6 квітня 1962 року у Волоці Чернівецька область (Буковина). У 1979 році закінчив місцеву середню школу, паралельно 1 дитячу музичну школу №. 2 у Чернівцях, де навчався 8 років. Два роки вчився у скрипаля Іона Кочі з Волоки. Батьки хотіли бачити свою дитину математиком чи географом, чого не судилось трапитись. Коли настав час визначитися з професією, Дан почув музику, яка лунала з проїжджаючого повз їх домівку возу з гучними леутарами (народними музиками) і та назавжди полонила його серце. У 17 років залишає батьківський дім. Рік грає в оркестрі «Чокирлія» з Єдинця, де здобуває сценічну практику і формується як музикант. У цей період

виступає на декількох концертах у Москві та інших містах колишнього Радянського Союзу та Молдови, де його помічає та оцінює як справжнього віртуоза, диригент Іон Попов, який наполягає на тому, щоб юний скрипаль пройшов професійну музичну підготовку. Так, у період з 1980-1984 рр., Дан Онофрейчук навчається в музичному коледжі в м. Бельцах. Тим часом, він користується інтересом з боку скрипаля і диригента Ніколає Ботгроса, який готовий найняти його в оркестр «Леутарі», одразу, без підготовки, часто запрошуючи його на гастролі за кордоном. Знову втручається диригент Іон Попов, який наполягає на тому, щоб Дан Онофрейчук закінчив спочатку навчання. В Бельцах якийсь час навчається в професора по класу скрипки Генріха Гальдера.

У 1993 році, вслід за матір›ю та старшим братом Георгієм, іммігрує до Сполучених Штатів Америки разом із своїм молодшим братом Корнелом, де скрипаль починає проживати постійно. У 1996 році до сім'ї за кордоном - матері та трьох синів – приєднається дочка, покійної вже Пані Вікторії Унгурян – Мар›яна-Корнелія.

Гортензія Пуя Масікевич-Мішу («Голос Буковини», 2005) народилася в Чернівцях в 1917 році, художниця та обдарований графік-ілюстратор. Її батько – Партеній Масікевич (батько Партенія був священиком в селі Карапчів над Черемошем) був генеральним секретарем палати торгівлі та промисловості в Чернівцях в міжвоєнний період, але і пристрасним і обдарованим поетом, художником і композитором. Родом із Буковини, Гортензія Пуя Масікевич-Мішу написала кілька книг спогадів та оповідань. Вона сприяла оприлюдненню творів свого батька Партенія Масікевича. Книги Партенія Масікевича: «Egül (Laeri)», «Aus Meinem Leben» («Про моє життя») і «Альбом 1940-1941 – Ескізи з табору переселенців», були відредаговані, перекладені з німецької мови та видані його дочкою Гортензією Пуєю у видавництві «Аніма».

Її книги були представлені на книжковій виставці «Партеній Масікевич (1887-1952)» та «Гортензія Масікевич-Мішу», що проходила у почесній залі Центральної університетської бібліотеки в Бухаресті. Виставка була організована за допомогою видавництва «Аніма». Родина Масікевичів розділила долю буковинських інтелігентів, які були змушені переховуватися в 1944 році в Румунії, Німеччині та інших країнах. Багато з них були талановитими людьми, які посприяли розвитку румунської культури.

Ніна Чонка (1926-2019) («Голос Буковини», 2005), племінниця Меріори, сестри Чіпріана Порумбеску. Вона познайомила нас з пані Гортензією Масікевич, її доброю приятелькою.

Ніна Чонка народилася 4 січня 1926 року, була охрещена іменем Віоріка Генуня, Ніна (як вона сама себе називала), донька Ромулуса, вчителя гри на скрипці у консерваторії та Лівії, лікаря-педіатра. Закінчила освіту в галузі романістики. Працювала вчителькою французької мови в середніх школах міста Тімішоари, пізніше, після направлення до Бухаресту – викладала у Військовій академії. Пережила війну, під час якої разом із своєю родиною переселилася до Бухаресту. Ніну відрізняла велика турбота про сім›ю. Вона присвятила себе вшануванню пам'яті предків, досліджувала, збирала та писала їх історію, передавала образи родичів у оповіданнях про них; старанно піклувалася про пам'ять своїх пращурів, роблячи цікаві документальні фільми про деяких з них, опублікувала статті та монографії про композитора

Чіпріана та його батька Ираклія Порумбеску (відомого буковинського письменника, сучасника І.Крянге), написала книгу про піаністку Аврелію Чонку, сестру її батька, Ромулуса. Протягом багатьох років брала участь в церемоніях ушанування пам'яті Чіпріана в селі Ступка поблизу Сучави, яке сьогодні почесно носить його ім'я. Часто була присутня на зустрічах буковинських біженців у Бухаресті, беручи активну участь у конференціях та інтерв›ю. Про Ніну публікувалося багато статтей у буковинській пресі.

Пані Ніна не дала загинути культурному доробкові родини Порумбеску, цим самим виконуючи останню волю Чіпріана Порумбеску, яку він передав своїй сестрі Меріорі та її родині. Його останніми словами були: «Не дозвольте аби змарнувався мій життєвий доробок»... Її перша монографія під назвою «Порумбеску», була опублікована видавництвом «Музика» в Бухаресті. Всі видання, що вийшли у серії «Чіпріан Порумбеску - пам›ятний ілюстрований альбом 1883-1983», Музичне видавництво, Бухарест, 1984; «Аурелія Чонка», Музичне видавництво, Бухарест, 1986 р., «Листи Ираклія Порумбеску», видавництво «Арс Доценді», Бухарест, 1999 р.; «Налийте і мені келих вина» були відредагували Ніною Чонка та Іоном Дрегушанул під керівництвом редакції «Іон Гремада», Сучава, 2003 р. Остання з вищезгаданих книг важлива також тим, що вперше включала щоденники та листи композитора. За свій цінний вклад, Ніна була удостоєна званням почесної громадянки міста Сучава.

Мар'ян Талаба («Голос Буковини», 2006) – соліст Віденської опери. Народився 15 січня 1977 року в селі Купка Чернівецької області (Україна), в сім›ї музикантів. Всі його сестри та брати завжди співали, чому навчив їх батько, який організував сімейний ансамбль, що в подальшому і визначило долю співака. Закінчив середню школу у рідному селі. У Чернівцях розпочав навчання у викладача вокалу Чернівецького педагогічного коледжу. У 1994 році продовжив музичне навчання у музичному училищі ім. Ісидора Воробкевича у Чернівцях, під керівництвом викладача співу – Сильвії Іванівни Максименко, яка відіграла ключову роль у його долі, як співака. У 1996 році поступив до Національної Музичної академії міста Києва. Співав у Київській Національній опері. Його першою роллю, після прослуховування і отримання посади соліста, була роль Тібальдо в «Ромео і Джульєтті» Чарльза Гуно.

У 2004 році, у Варшаві, відбувався міжнародний вокальний конкурс «Монюшко», де у третьому турі в складі журі взяв участь директор Віденської Державної Опери – маестро Іоан Голендер, під час якого Мар'ян отримав спеціальний приз – запрошення приєднатися до складу Віденської опери!

Міхай Аміхалакіоає («Голос Буковини», 2007) акордеоніст, диригент оркестрів симфонічної музики, родом із села Молніца Герцаївського району Чернівецької області. Проживає в Кишиневі з 1976 року. В даний час є диригентом Національного театру опери та балету в столиці Республіки Молдова. Народився 23 лютого 1961 року в сім›ї музикантів. Його батько був відомим музикою у рідній місцевості, про якого чули і односельчани, і люди з цілого району, і з місцевостей над Прутом, в Новоселицькому районі, адже він виступав з іншими музикантами на багатьох весіллях, урочистостях та інших вечірках.

Закінчив восьмирічну школу в рідному селі Молніца, також паралельно навчався п'ять років в музичній школі в Герці. Вивчав акордеон у вчителя

Іллі Кришмару. У 1976 році поїхав до Кишинева, де поступив у музичний коледж «Штефан Няга». У 1980 році склав іспити та вступив до Кишинівської консерваторії, де мав щастя навчатися у викладача Валентина Загумьонова, одного з найвідоміших викладачів класів акордеону та баяну в історії консерваторії. Усі акордеоністи, які в той час навчалися в Кишиневі, дуже багато завдячують саме цьому викладачеві.

Марія Іліуц («Голос Буковини», 2008) народилася 23 лютого 1955 року в Красноїльську Чернівецької області. Заслужена артистка Республіки Молдова, член Спілки музикантів Молдови. Є старшим викладачем на факультеті витончених мистецтв університету Молдови. На цьому факультеті є кафедра, де зібрані студенти з 14 факультетів університету, які мають талант та схильність до музики та танцю.

Закінчила восьмирічну школу в Красноїльську, а в 1970 році приїхала до Чернівців і поступила до Школи мистецтв на відділення народної пісні, де навчалася три роки. У 1973 році закінчила цю школу і деякий час працювала у Будинку культури в Красноїльську. У 1977 році їде до Кишинева разом зі своєю видатною колегою, Оленою Герман, в даний час солісткою театру опери та балету в Кишиневі, співачкою, відомою у світі класичної музики, яка також закінчила Школу мистецтв у Чернівцях. Марія Іліуц навчалася в Кишинівській консерваторії, на диригенсько-хоровому відділенні. У 1982 році дебютувала в ансамблі «Теленкуца», солісткою якого була. Після закінчення консерваторії, її було призначено на роботу на телебачення в Кишиневі, де заснувала оркестр «Фольклор». Працювала науковим асистентом інституту, на кафедрі фольклору, пізніше у Палаці молоді. Після діяльності в ансамблі «Теленкуца», працювала в ансамблі «Штефан-Воде». Засновує дитячий ансамбль «Єдера», а згодом отримує пропозицію працювати в Кишинівському державному університеті, де вже був факультет витончених мистецтв, але бракувало фахівця галузі фольклору на кафедрі етнографії та фольклору. На цій посаді, організовує студентський ансамбль «Крєнгуца дє єдєре» (*укр. - Гілочка плюща*).

Микола Гакман («Голос Буковини», 2008) народився 11 травня 1959 року в родині вчителів, в селі Остриця Герцаївського району, поблизу Чернівців. Його батько, педагог за професією, в молодості сам дуже любив музику. Микола вивчав скрипку у 1-й музичній школі у Чернівцях у маестро скрипки – Юрія Гіни. У 1974 році поступив до Чернівецького коледжу мистецтв імені Сидора Воробкевича. У 1983 році отримав музичну освіту в Кишиневі та повернувся до Чернівців, де почав працювати концертмейстером Буковинського ансамблю пісні і танцю Чернівецької обласної філармонії. Пропрацював в ансамблі під керівництвом маестро Андрія Кушниренко близько 4 років.

На межі тисячоліть, скрипаль Микола Гакман стає диригентом оркестру, а північна Буковина отримує прекрасного фахівця. Оркестри, засновані паном Гакманом в Чернівцях співпрацювали і з більш досвідченими виконавцями, але і виховували молодих артистів у сфері румунської народної музики. Жоден важливий культурний захід або виступ для гостей міста майже не обходиться без виступу оркестру «Плай», заснованим маестро Гакманом. Першим оркестром, з яким він співпрацював, був оркестр ансамблю пісні та танцю «Лумініца» з Кишинева, який діяв при будинку культури Тракторного заводу в столиці Молдови.

У 1987 році залишає Буковинський ансамбль через запрошення очолити оркестр народної музики «Мерцішор» будинку культури, що на Роші Стинці. У 1992 році в Чернівцях організовано центр естетичного виховання «Молодь Буковини», де засновує оркестр дітей та юнацтва «Мугурєл». Микола Гакман користується прекрасною репутацією наставника для багатьох музикантів з Чернівців та околиць міста. За його сприяння, народилася ціла плеяда молодих музикантів. В даний час очолює фольклорно-інструментальний оркестр Чернівецької обласної філармонії.

Штефан Пуріч («Голос Буковини», 2008) , художник, який народився 19 червня 1965 року в селі Магала, що над річкою Прут, в даний час село Прут. Магала, поблизу Чернівців, відома в румунському суспільстві завдяки принаймні двом відомим іменам – професора університету Григорє Нандріша та селянки Аніци Нандріш-Кудла. Закінчив початкову школу у рідному селі, потім неповну середню школу в Магалі, одночасно навчався у дитячій школі образотворчого мистецтва у Чернівцях. У 1980 році поступає до Вищої школи мистецтв ім. «І.Є. Рєпіна» (сьогодні названа на честь художника Племедяле) у Кишиневі, яку закінчує у 1985 році.

Після закінчення обов'язкової військової служби, в 1987 році долучається до спілки художників у Чернівцях, у той час – спілки образотворчих мистецтв.

У 1990 році їде на навчання до Румунії, де поступає до Академії образотворчих мистецтв «Ніколає Григореску» в Бухаресті. В Академії обирає спеціальність монументального живопису, що включає також церковний живопис. З 1991 по 1993 рік вивчає церковний живопис при Румунському православному патріархаті в Бухаресті. Повернувшись до Чернівців, заснував школу церковного живопису за благословенням Високопреосвященого Онуфрія, Чернівецького та Буковинського митрополита. Художник засновує курси живопису у своїй домашній студії з власної ініціативи та без жодної підтримки. Лауреат конкурсу «Ікона душі дитини», організованого Міністерством культури та культів і Румунським патріархатом два роки поспіль. Його школа організовувала виставки живопису, найуспішніші роботи були виставлені в Будинку культури в Новоселиці та Генеральному консульстві Румунії в Чернівцях. Його випускники відомі через розпис декількох церков у Чернівецькій області, Республіці Молдова та Румунії .

Міхай Морошан («Голос Буковини», 2009) народився в селі Фрасін 22 лютого 1942 року, а його брат, Гавриїл Морошан, з яким він розписав кілька церков, народився 23 вересня 1939 року у с. Воронець Сучавського повіту. Після п›яти років навчання в галузі церковного живопису, зайняв перше місце в країні у своїй сфері діяльності. Це стало приводом для того щоб Патріарх Юстиніан та отець Софіан оцінили його роботу на найвищому рівні та найняли митця художником у Румунській Патріархії.

Після завершення навчання, поряд з іншим, не менш талановитим художником Румунії, архімандритом Софіаном Богіу з монастиря Антім, в Бухаресті працював над відновленням та розписом багатьох церков: Пітармос, Скит Дарварі, Віссаріон і Бумбакарь, до розпису яких був запрошений і його брат – Гавриїл Морошан. Між 1968-1969 рр. обидва брати разом із Софіаном Богіу, розписали фресками церкви в селі Слатіна та Їцкань Сучавського повіту, а також церкву у селах Пояна, повіту Соходол, уїзду Алба (1969) та церкву у Нижніх Партештях повіту Сучава (1970). Також співпрацював з художником Петрє Жудет з місцевості Куртя-де-Арджеш. Прославився через

свої праці в Єрусалимі, Лівані, Сирії, Йорданії, на Кіпрі, у Греції, Англії , Німеччині, Канаді, Америці та, звичайно, у багатьох церквах і монастирях Румунії.

За благословенням покійного нині Високопреосвященного Пімена, архієпископа Сучави та Радівців та архімандрита Мельхиседека Вельника, ігумена Святого монастиря Путна, запрошений до розпису інтер'єру монастиря Путна, роботу над яким розпочав у 2001 році. Робота у монастирі являє собою досконалий твір мистецтва – фрески та малюнки, виконані на золотому тлі.

Архімандрит Мельхиседек Вельник, ігумен Монастиря Путна («Голос Буковини», 2010). Народився в 1961 році в селі Чепленія, Ясського повіту. Хрещене ім'я – Михайло. Закінчив курси богословської семінарії при монастирі Нямц (1979-1984) та теологічний інститут з акредитацією університетського ступеня в Бухаресті (1985-1989).

Прибув до Путни 12 серпня 1989 року, склавши іспит бакалавра на теологічному факультеті в Бухаресті 30 червня. Після закінчення університету, курс навчання денної форми, мав глибоку духовну бесіду з Його Високопреосвященством Юстиніаном Хирою-Марамурешаном, в той час помічником єпископа в Клужі, яка остаточно переконала його обрати чернече життя. Ігумен прийшов до Путни, до отця Яхінта та перш за все поклонився гробу Святого Штефана. 7 вересня 1989 р. був пострижений в монахи архімандритом Яхінтом Унчуляком, а 10 вересня 1989 р. був освячений ієродияконом Блаженним Патріархом Теоктистом. 15 серпня 1990 року Преблаженний Отець Даніель – митрополит Молдови та Буковини, освячує його в сан ієромонаха, а 7 грудня 1992 року стає протосинкелем Його Високопреосвященства Герасима Путнянула, вікарія єпископа архиєпархії Сучави і Радівців.

7 грудня 1992 року освячений Його Високопреосвященством Пименом, архієпископом Сучави і Радівців, на службі ігуменом монастиря Путна.

У 1995 році, Його Високопреосвященство Архієпископ Пімен вирішив, що Мельхиседек стане і екзархом монастирів. Спочатку він був під наставництвом ігумена Яхінта, а з 1996 року самостійно бере участь у послуху екзарха монастирів.

Після прибуття до монастиря, Мельхиседек має за духовного наставника отця Яхінта Унчуляка, на той час ігумена монастиря Путна, який до смерті був його пастором.

Монастир Путна стає не лише духовним, а й науковим центром історичних досліджень. Видавництво «Якоб Путнянул» при монастирі Путна надрукувало видатні книги, деякі з них присвячені Святому воєводі Штефану Великому, а центр Досліджень і Документів «Штефан чел Маре» видає журнал «Аннали Путни», заснований групою професорів Ясського університету «Александру Іоан Куза», факультету історії, кафедри середньовічної історії на чолі з професором Шефаном Соріном Горовей. Ця група істориків організовує конференції, семінари, видає книги, присвячені вшануванню пам'яті молдавського воєводи «Штефан – 500». Монастир Путна відомий сьогодні як комплексний заклад освіти та культури. У 2006, після смерті видатного румунського професора, виникає Товариство «Віра і творіння» імені академіка Зої Думітреску-Бушуленга – матері Бенедикти, разом з видавництвом «Нікодим Каліграфу». Товариство випускає журнал

«Записи Путни». Монастир видає і молодіжні журнали «Промови до молоді» та «Церква в серці дитини».

Монастир Путна має тісні зв'язки з румунами з Чернівців. «Чернівці - каже отець ігумен, місто, з яким у нас міцний духовний зв›язок, як і з Сучавою і Яссами. Всі вони є культурними та духовними центрами нашого народу. Ми не можемо говорити про Молдову або Буковину, не згадуючи про Чернівці. Я завжди відчував і відчуваю зв'язок між Путною та Чернівцями. Коли я говорю про Чернівці, я думаю про усіх румунів з Герци, Красноїльська, Сторожинця, Боянів, Хотина, Чорнівки та звідусіль, де проживають румуни».

Ілля Караш («Голос Буковини», 2014), молодий виконавець народної музики, народився 31 липня 1989 року в селі Ропча Сторожинецького району. У 1996 році вступив до початкової школи, а згодом і до музичної школи. Співав в ансамблі «Ізвораш» під керівництвом викладача Вікторії Костинян. Продовжив музичну освіту в Румунії, в школі мистецтв у Ботошанах, у вчительки співу Марії Козмей-Кожокару, народжена у Сторожинцях.

У 2012 році закінчив Ясську консерваторію за спеціальністю класичного співу та здобув диплом професійного артиста, в тому самому році поступив до Бухарестського університету на факультет етнології, антропології культури і фольклору, де навчався у великих особистостей –академіка Сабіни Іспас та доктора Нарциси Штюки, наукового співробітника в галузі фольклору. Його дипломна робота була присвячена вивченню та удосконаленню буковинської дойни. Після здобуття диплому магістра, публікує збірку народних віршів. Попри кар'єру артиста, прагне присвятити себе вивченню, дослідженню та удосконаленню румунського фольклору.

У 2013 році записує 10 пісень для народного радіо-фонду та фонотеки, співпрацює з оркестром радіомовлення. У 2014 році стає лауреатом премії Румунського Радіо. Додатково успішно співпрацює з ансамблем «Чокирлія» та оркестром «Леутари» під керівництвом маестро Ніколає Ботгрос, оркестром радіо під керівництвом диригента Адріана Григораша та з усіма важливими оркестрами країни, в тому числі відомим ансамблем «Дор Романеск» з Бистриці-Несеуд. Співпрацює з державним телебаченням Румунії, організує різноманітні культурні заходи для румунів у Чернівецькій області у співпраці з румунською молодіжною лігою «Жунімя» та Медіа Центром БукПресс.

Іоан Паулєнку («Голос Буковини», 2017), виконавець народної музики та оперний співак. Народився 5 грудня 1940 року в селі Волока Чернівецької області. Закінчив школу у рідному селі, пізніше працював робочим на залізниці, у трамвайному парку, регіональній дорожній мережі. У віці 19 років вивчає фах шевця-модельєра, чим займається до 26 років. Це заняття допомогло йому вижити в Кишиневі в перші роки навчання. Паралельно співає у церковному хорі в селі.

У 26 років Іоан Паулєнку стає студентом Інституту Мистецтв «Гавриїл Музіческу» в Кишиневі. У 1968-1972 роках, паралельно з навчанням в університеті, працює в оркестрі «Фольклор» молдавського радіо та телебачення. З 1972 року по теперішній час Іоан Паулєнку є солістом Національного театру опери та балету «Марія Бієшу» .

Іоан Паулєнку зіграв понад 60 ролей в оперних виставах, деякі з них: отець Гвардіано з опери «Сила долі», король Філіп та інквізитор з «Дона Карлоса», король та верховний жрець Рамфіс з опери «Аїда», Спарафучіле

з опери «Ріголетто», Мефістофель з опери «Фауст», король Рене з опери «Іоланта», принц з «Севільського цирульника», Олександр Лепушняну з однойменної опери.

Паулєнку також активно пропагує автентичний фольклор, співає дойни, балади, весільні пісні, колядки, музичні привітання. Виконавець грає на 15 народних інструментах, таких як флейта, дримба, губна гармоніка, окарина, сопілка, лист, волинка, свисток, зозулька.

Іоан Паулєнку – викладач співу в Академії музики, театру та образотворчого мистецтва та в музичному коледжі імені Штефана Няги. Його учні – переможці численних національних і міжнародних змагань. У коледжі «Штефан Няга», маестро створює етно-фольклорний ансамбль «Буковина», а також веде радіопередачу про фольклор.

Є автором підручника співу та режисером чотирьох кінострічок, одна з яких – «Весілля прадідів». Інші фільми: «Слово для Месії», «Зимові канікули» та ін.

THE AUTHOR'S NOTE

Motto: "... Because for man culture is not some fluky ornament, but, in fact, the medium of his existence, like water is for fish and air is for birds…"
(Constantin Noica)

Time flies unmercifully. The years have been continuously passing and it has always been so. Life has been spanning deliriously and it seems that only yesterday the wheel of history managed to mix all the distinct features of the cohabiting nations and we almost became a single nation – a vast Soviet state – without even knowing anymore where we had started our journey, where we had come from and where we had been headed. The languages have reached the image of the Tower of Babel...All the big nations, along with their destinies, had fallen into a big mill and tried emerging each with a strange destiny of their own, torn from their base, a destiny based on the corresponding circumstances.

The waywardness of the human matters, apart from its melancholic, turbulent nature, also has a consoling and bright upside in the way, that thanks to God's mercy, for about two decades on, we have seemed to reach a new start. Good or bad, in the measure we have deserved it through our prayers to our "*Father, who art in heaven*".....

We are, however, conscious, somewhat with stupour, that, in the world, where information has been spinning vertiginiously, we are left with less and less time for live communication. The modern technologies, which are meant to improve our lives, have been transforming the human communication into a superficial one, the wave of information has been diffusing and dispersing the thought, bringing emptiness to the hearts, setting us apart from God and making us estranged to each other.

We have convinced ourselves, based on our own experience, that the civilization, which is built on the principles of the unprecedented consumerism and capitalization, has never brought the humankind neither stability, nor progress, nor creative inspiration. The society, which lost its spiritual vector, which lacks respect for the elderly and the ancestors, which has a goal to fight the spiritual principles of life, is doomed to degeneration and perdition.

If we speak about the territory we live on, baptized by the Austrians in 1774 with the name of „Bukovina", it has fairly become a magic word. In fact, oficially, what has once been called the historical Bukovina, doesn't exist anymore. Its fragments, slightly amplified, had gained territory-wise in both Ukraine and Romania, through the adjacency of the cities, which became capitals of these scattered pieces of land. For the sake of the above name, given to the north-west of the medieval Moldova, Joseph the II-nd had bribed the Turkish viziers and the Russian commander-in-chiefs after the withdrawal, following the Russian-Turkish War during the years of 1768-1774, with a scope of formation of the territory link between the annexed region of Galicia (1772) and the Grand Principality of Transilvania.

As far as the myth of Bukovina is concerned, it has settled in the conscience of the comtemporary citizens. The young generations, whose parents and grandparents have resided in Bucovina until the World War II, especially the Germans and the Austrians, to a lesser extent the Poles and the Jews, have been

referring to Bukovina in a nostalgic way, as to a miracle.

The *classification* of the Bukovinian myth doesn't strictly embrace a timeline. Not even one of the biggest essential myths (be it memorial, phenomenological, cosmogonic or cosmographic, or even transcedental), often interlaced with each other, can be ever applied to Bukovina.

In our case, some other applications, especially historiographical, have been added to the original notion of the myth. The historians accummulated interpretative constructions of some fragments from the past of Bukovina, the myth being perceived as a fabulation around a real nucleus, namely about a province, totally out of the common, as far as the political and administrative aspects are concerned, which created, somewhat exaggerated protest trends among other historiographical views. Therefore, we are dealing with various national opinions, created historically on the basis of the existence of the united infallible empire state at first glance.

In reality, the Habsburg administration stupendously applied the ideological model borrowed from *The Prince* by Niccolò Machiavelli, where the logic is based on the Latin saying *Divide et impera!* Nowadays, the Ukrainian government from the historical northern Bukovina, along with the persevering historiography, have initially adopted a similar strategy and tactics as the Austrians, whom they imitated in the way they applied the model of the national cohabitation.

The way the history is being perceived, reflects the national ideal, based on mythical elaborations, the myth becoming a creator of history and collective conscience, in this case, being imposed to the younger generations primarily in the History manuals. Therefore, various mythical elaborations have served as foundations to the national interests, the images being organised in a representation of the origins of historical evolution of the formation of the state and the national identity conscience.

In the context of Bukovina, the Ukrainian historians attempt to eliminate the

blind spots of the collective past and memory, substituting them with a mythical vision of the past. Thus, the historical and the collective memories are in a state of a conflictual relation, which has been generated by three casualties: memory, imagination and the authentic document.

The interest in Bukovina has increased significantly in the past couple of years. It has resulted in works of synthesis by such contemporary historians, as Mihai Iacobescu, Nicolae Ciachir, Erich Prokopovich, Emanuel Turczynski, Rudolf Wagner, Arkadyi Zhukovsky, Oleksandr Dobrianski etc.

The social, political, economical, religious, demographical and cultural problems, faced by the historical Bukovina, have been emerging today, in the light of a retrospective analysis, as direct consequences of the treaty of the year 1775, all in different interpretation by the Romanian, Austro-Hungarian and Russian-Ukrainian historiographies accordingly. Taking into consideration the geopolitical importance of the region, as well as the specific interests of the authorities in the actual conditions, the problem of Bukovina has been in the centre of attention of both the scientific world and the public opinion. Not less discussed are the two notions of the so-called *"Bukovinian model"*, as a premonition of the modern Europe through its example of the interethnic co-living and co-operation, (a model differently perceived by the above mentioned historiographies), along with the *"homo bucovinensis"*, similarly perceived in its own way.

The Bukovinian culture has undergone different stages of development. The clash between "tradition" and "modernity" has been an important conflict of the generations, culminating into the so-called transition from the "modern" into the "postmodern" fiction, which has been produced in Bukovina and given birth to numerous important personalities.

Many cutlural people, as it has always been, have been tempted by the immensity of the eternity. The thought, that nobody is going to remember their virtues, has been hunting them throughout their lives, however, some of them, ultimately, grasp the idea of the vanity of the moment in time, called our earthly life, its insignificance and minusculity, as opposed to the eternity.

This book reperesents an image of certain fragments of the cultural reality of Bukovina. How is the Bukovinian sky seen through an artistic window? What determines the force of the cultural destiny? We are going to try looking for the answers to the above questions in the below presented dialogues with some significant representatives of the Bukovinian culture.

Ilie LUCEAC

ВІД АВТОРА

«Так як птахи потребують повітря,
а риби – води, так людина жадає культури»
(Костянтин Нойка)

Час біжить невблаганно, а роки минають наче в запаморочливому маренні. Ще начебто вчора колесо фортуни змішало всі виразні ознаки співіснуючих націй, ми всі майже стали одним великим радянським народом, не знаючи звідки почалася наша подорож і куди вона веде. Мови змішалися, наче на Вавилонській вежі, а цілі народи опинилися наче на образному «млині», де кожна нація повинна була «відсіяти» свою власну долю, в залежності від влади та часів, в яких опинилася.

Мінливість людського життя, попри свої меланхолічні та турбуючі ознаки, має деколи і втішаючу та заспокійливу природу. Так і ми, з Божою ласкою, вже десь на протязі двох десятиріч є свідками нових часів: поганих чи хороших – судити одному Господу Богу.

У світі де інформація розвивається та засвоюється з блискавичною швидкістю, ми щоденно усвідомлюємо, що часу на живе спілкування залишається обмаль. Сучасні технології, які були розроблені з метою полегшення нашого повсякденного життя, перетворюють людське спілкування у штучне; інформаційний шквал роздрібнює та відволікає думки, пустошить душу, віддаляє нас від Бога і робить нас байдужими один до одного.

Ми переконалися на власному досвіді, що суспільство, яке будується на суто споживацьких основах та ідеї швидкого, не завжди чесного збагачення, не вносить ані стабільності, ані прогресу, ані творчого натхнення. Суспільство, яке втратило вісь морального розвитку, якому бракує поваги до старшого покоління, до власних пращурів, яке практично веде духовну війну – приречене на деградацію та виродження.

Щодо території, на якій ми живемо, яка у 1774 році була охрещена австрійцями іменем «Буковина», вона є по правді дивовижним краєм. В принципі, те, що за часів звалося історичною Буковиною, вже офіційно не існує. Деякі територіальні частки, дещо змінені по обом сторонам сучасних Румунії та України, отримали назви пов'язані з містами, які згодом стали адміністративними центрами цих регіонів. За цю назву, надану північно-західній частині середньовічної Молдови, Йозеф II-й рясно заплатив як і турецьким підданим, так і командуючим відступаючим російським війська опісля закінчення російсько-турецької війни 1768-1774 рр., маючи на меті створити територіальний міст між свіжо приєднаною у 1772 році до Галичини територією та Великим Князівством Трансільванія.

Якщо говорити про легенду Буковини, вона вже майже зникла з пам'яті сучасників. Молоді покоління, чиї батьки та прадіди проживали на Буковині за Другої світової війни, в основному німці та австрійці, меншою мірою поляки та євреї, згадують про Буковину з почуттям ностальгії, як про щось міфічне, як про справжнє диво.

Міф про Буковину не можливо класифікувати. Жоден з відомих світових міфів (чи то меморіальний, феноменологічний, космогонічний чи космографічний або трансцендентальний, які часто перетинаються), не

може бути застосований щодо Буковини.

У нашому випадку, однак, до початкового значення міфу додаються й інші властивості, особливо історіографічні. Історики накопичили інтерпретаційні конструкції фрагментів з минулого Буковини, де міф інтерпретується як байка про провінцію, повністю незвичну з точки зору її політичної та адміністративної організації, яка породила протестуючі течії серед історіографів. Отже, ми маємо справу з різними національними думками, створеними історично на основі, на перший погляд, безкомпромісної держави-імперії. Насправді, уряд династії Габсбургів спритно застосував політичну модель з «Державця» Ніколо Макіавеллі, відомої як Divide et impera. Сьогодні українська адміністрація на півночі історичної Буковині, пліч-о-пліч із наполегливою історіографією, запозичила окремі елементи цієї стратегії щодо співіснування націй.

Сприйняття історії відображає національний ідеал, заснований на міфічних розробках, де міф стає творцем історії та колективної свідомості, нав'язуючи себе молодим поколінням насамперед посередництвом підручників з історії. Таким чином, різні міфічні розробки обґрунтовують національні інтереси, власні точки зору формуються на основі образів історичної еволюції становлення держави та свідомості національної ідентичності.

Стосовно Буковини українські історики намагаються усунути білі плями минулого та колективну пам'ять, замінивши їх міфічним баченням минулого. Таким чином, історична та колективна пам'яті знаходяться в конфліктних відносинах зумовлених трьома явищами: пам'яттю, уявою та існуванням справжнього документу.

В останні роки інтерес до Буковини значно зріс, що знайшло відображення в наукових працях таких сучасних істориків, як Міхай Якобеску, Ніколає Чакір, Еріх Прокопович, Емануель Турчинський, Рудольф Вагнер, Аркадій Жуковський, Олександр Добрянський та ін.

Підхід до соціально-політичних, економічних, релігійних, демографічних та культурних проблем, з якими стикалася історична Буковина, відображено сьогодні у світлі ретроспективного аналізу як прямі наслідки Конвенції 1775 р., які відображаються по-різному на думку румунських, австро-німецьких та російських чи українських історіографів. Враховуючи геополітичне значення регіону, а також специфічні інтереси впливових політичних діячів в сучасних умовах, проблема Буковини була і є в центрі уваги як наукового співтовариства, так і громадської думки. Не менш обговорюваним є і так зване явище «буковинської моделі» як прогностичної форми майбутньої Європи через приклад співіснування та міжетнічного розуміння. Ця модель була по різному сприйнята вищезгаданими історіографами, так само як і феномен «homo bucovinensis».

В цьому контексті, буковинська культура переживала різні періоди розвитку. Сутичка між «традицією» та «сучасністю» була важливим конфліктом поколінь, а поворотним моментом став так званий перехід від «модерністської» до «постмодерністської» художньої літератури, який також відбувся у культурі Буковини, багатої на численні та важливі особистості.

Багатьох культурних діячів, як і раніше, вабить поняття неосяжності вічності. Думка про те, що ніхто не згадає про їх добрі вчинки бентежить їх протягом життя, хоча деякі з них, врешті-решт, розуміють, що той відрізок

часу, який нам всім дано пройти та який власне зветься нашим земним життям – настільки незначний та нікчемний у порівнянні з вічністю, що і не варто думати про його марнославство.

Ця книга є репродукцією деяких фрагментів культурної спадщини Буковини. Яке воно художнє вікно, через яке ми милуємось буковинським небом? У чому сила культурного середовища? Відповіді на ці питання ми шукатимемо в інтерв'ю з відомими культурними діячами Буковини.

Ілля ЛУЧАК

DESPRE AUTOR

Ilie Luceac, născut la 2 iulie 1950, în comuna Sinăuţii de Jos (fostul judeţ Dorohoi, România), astăzi raionul Hliboca, regiunea Cernăuţi, Ucraina – decedat la 5 iunie 2017 în or. Cernăuţi, Ucraina. Istoric, publicist, editor, cercetător, critic şi istoric literar.

Părinţii: tatăl, Luceac Vasile al lui Ion; mama, Luceac (născută Ungureanu) Profira a lui Gheorghe, fii de agricultori.

Din 1957 până în 1965 urmează şcoala primară şi medie necompletă din satul natal, Sinăuţii de Jos. Între 1965-1969 învaţă la Şcoala Normală (Liceul Pedagogic) din Cernăuţi. Studii universitare: licenţiat al Universităţii din Cernăuţi. Facultatea de Filologie (specialitatea: limba şi literatura română) (1974) şi Facultatea de Istorie (1992).

Pentru contribuția remarcabilă avută, la afirmarea și apărarea identității etnice și culturale a comunităților românești din vecinătatea țării, contribuind la strângerea legăturilor dintre românii de pretutindeni, a obținut ordinul „Meritul Cultural", categoria F – „Promovarea culturii" (2014).

Doctor în istorie. Teza de doctorat, susţinută în iulie 2000, la Universitatea din Bucureşti, cu tema: *Cultura în Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. O analiză de caz: Familia Hurmuzaki*.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova şi al Societăţii Scriitorilor din Bucovina, membru al Societăţii Scriitorilor Români din Cernăuţi. Redactor-şef adjunct la revista trimestrială de istorie şi cultură „Glasul Bucovinei", Cernăuţi–Bucureşti, care apare din 1994 sub egida Fundaţiei Culturale Române (astăzi Institutul Cultural Român).

Profesor la Colegiul Pedagogic din Cernăuți și la Institutul Teologic Ortodox din Cernăuţi, Catedra de Jurnalism şi Traducere.

Membru fondator al Editurii *„Alexandru cel Bun"* din Cernăuţi. Membru activ al Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta" din Iaşi. Cercetător ştiinţific asociat la Centrul Pentru Studierea Problemelor Bucovinei, astăzi Institutul „Bucovina" (Filiala Iaşi a Academiei Române) cu sediul la Rădăuţi.

Autor de manuale pentru şcolile cu predare în limba română din Ucraina.

Ilie Luceac a făcut partea din echipa revistei „Glasul Bucovinei" de la întemeierea ei în 1994. A colaborat la reviste şi periodice din ţară şi din străinătate

cu studii de critică şi istorie literară, articole despre istoria şi cultura românească din Bucovina, apărute în „Academica” (Bucureşti), „Magazin istoric” (Bucureşti), „Dosarele istoriei” (Bucureşti), „Revista Istorică” (Bucureşti), „Glasul Bucovinei” (Cernăuţi – Bucureşti), „Codrul Cosminului” (Suceava), „România Liberă – Aldine” (Bucureşti), „Viaţa Basarabiei” (Chişinău), „Curierul Românesc” (Bucureşti), „Candela” (Suceava), „Bucovina literară” (Suceava), „Zorile Bucovinei” (Cernăuţi), „Bukovinske vice” (Cernăuţi), „Concordia” (Cernăuţi), „Libertatea cuvântului” (Cernăuţi), „Arcaşul” (Cernăuţi), „Curierul de Cernăuţi” (Cernăuţi).

Autor a sute de studii ştiinţifice şi articole de presă despre viaţa culturală şi istoria Bucovinei. Domenii de cercetare: istoria culturii şi civilizaţiei româneşti din Bucovina. A publicat trei volume despre familia Hurmuzaki din Bucovina. 1. *Familia Hurmuzaki: între ideal şi realizare (O istorie a culturii româneşti din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIXlea)*, Editura Alexandru cel Bun–Cernăuţi, Editura Augusta–Timişoara, 2000, 364 p. [Premiul „Eudoxiu Hurmuzaki” al Academiei Române]; 2. *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei – Din viaţa parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Ediţie bilingvă, cu stabilire de text, prefaţă, note şi comentarii de Ilie Luceac. Traducerea textului german de Catrinel Pleşu, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2007, 367 p.; 3. *Eudoxiu (Doxaki) Hurmuzaki (1812-1874)*, Cernăuţi, Editura Alexandru cel Bun, Editura DrukArt, 2015, 120 p

ABOUT THE AUTHOR

Ilie Luceac, born on 2nd of July 1950, in Sinăuţi de Jos, (hist. part of Dorohoi county, Romania), at present Hliboca county, Cernăuţi region, Ukraine – deceased on 5th of June 2017 in Cernăuţi, Ukraine. Publicist, editor, researcher, literary critic and historian, teacher of Romanian language and literature, world literature, music, history and Latin language; radio broadcaster.

Parents: father – Luceac Vasile, son of Ion, mother Luceac (née Ungureanu) Profira, daughter of Gheorghe, born in Romania.

During the years of 1957 – 1965, attends the primary school and gets the secondary education in his native village; between the years of 1965-1969 joins the pedagogical college in Cernăuţi, where he completes the studies at both pedagogical and musical departments. A graduate of the National University of Cernăuţi, the faculty of Romanian and Classical Philology (1974) and the faculty of History (1992).

For his remarkable contribution to the affirmation and protection of the ethnical and cultural identity of the Romanian communities and tightening the links between the Romanians around the world, conferred with the Order "For Cultural Merit" in the F category – "For the Promotion of Culture" in 2014.

PHD in History. The doctorate thesis, defended at the Bucharest University in 2000 with the topic: *Culture in Bukovina in the Second Half of the XIXth century. A Case Study: The Hurmuzaki Family*.

Member of Writers' Union of Moldova and the Bukovinian Writers' Union, as well the Romanian Writer's Union in Cernăuți, included in the Dictionary of the Romanian contemporary writers. Chief co-editor at the trimestrial periodical on history and culture – "The Voice of Bukovina" (Rom. – „Glasul Bucovinei"), Cernăuți–București, which appears under the patronage of the Romanian Cultural Foundation (now Romanian Cultural Institute) since 1994.

Professor and lecturer at the Pedagogical College and the Theological Institute, Faculty of Journalism and Translation, in Cernăuţi.

A co-founding member of the Publishing Foundation "*Alexandru cel Bun"* from Cernăuţi. An active member of the Sever Zotta Romanian Institute of Genealogy and Heraldry from Iaşi. Associate scientific researcher at the Centre of Studies of the Bukovinian Problems, modern "Bukovina" Institute (the Romanian Academy Branch in Iaşi) with its main office in Rădăuţi. Founding member of the

Society for the Romanian Culture "Mihai Eminescu" from Cernăuţi, one of the founders and members, as well as the executive committee president of the Editing Association "Alexandru cel Bun" (1996), founding member of the Republican Scientific & Pedagogical Association "Aron Pumnul" in Ukraine and vice - president of the Charity Fund "House of the Romanian Language" in Cernăuţi.

Author of manuals in Romanian language and literature, world literature for Ukrainian schools with Romanian as a teaching language.

Appreciated and known for his research and scientific value of the published historical and cultural study cases in Ukraine, Romania, Moldova and other countries.

Ilie Luceac was part of the editing crew and chief co-editor of "The Voice of Bukovina" since its re-appearance in 1994. Collaborates on various publications in the field of history and cultural studies, as well as in the domain of literary criticism. Author of hundreds of scientific studies and columns about the culture and history of Bukovina in the domain of research of the history of Romanian culture and civilization. His works were published in various books and journals: „Glasul Bucovinei" (Eng. -*"The Voice of Bukovina")* (Cernăuţi – Bucharest), „Academica" (Bucharest), „Magazin istoric" (Eng. - "*The Historical Magazine*") (Bucharest), „Dosarele istoriei" *(Eng.-"The Files of History")* (Bucharest), „Revista istorică" *(Eng.-"The Historical Journal"*) (Bucharest), „Codrul Cosminului" (Suceava), „Curierul românesc" (*Eng. - "The Romanian Courier"*) (Bucharest), „Viaţa Basarabiei" *("The Life of Bessarabia"*) (Chişinău); appeared in the Romanian editions of the newspapers: „Zorile Bucovinei", „Concordia", „Libertatea cuvântului", „Arcaşul", „Curierul de Cernăuţi", in the Ukrainian periodical „Bukovyn'ske Viche" (Cernăuţi).

Published three volumes-monographies about the Hurmuzaki family, originating from Bukovina. 1. *The Hurmuzaki Family. Between the Ideal and Realization. (A History of the Romanian Culture in the Second Half of the XIXth Century),* „Alexandru cel Bun" Editing House, Cernăuţi in collaboration with „Augusta" Editing House from Timişoara, 2000, 364 p. [distinguished by the Romanian Academy Award - "Eudoxiu Hurmuzaki" (2002)] (orig. - *Familia Hurmuzaki: între ideal şi realizare (O istorie a culturii româneşti din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIXlea)*), the Award at the „Lectures of History" by the International Book Hall in Iaşi, (2001). 2. *Discourses by Eudoxiu Hurmuzaki in the Bukovinian Diet – Of the Parliamentary Life of Bukovina in the Second Half of the XIXth Century*, The Romanian Cultural Institute, Bucharest, 2007 (a bilingual edition, German text translation made by Catrinel Pleşu), (with the text edition, preface, comments and notes by the same author)(orig. - *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei – Din viaţa parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*) 3. *Eudoxiu (Doxaki) Hurmuzaki (1812-1874)* „Alexandru cel Bun" Editing House – DrukArt Editing House, Cernăuţi, 2015.

ПРО АВТОРА

Ілля Лучак народився 2-го липня 1950 року в с. Нижні Синівці (в даний час – Глибоцький район, Чернівецька областт, Україна) – помер 5-го червня 2017 року у м. Чернівці. Історик-буковинознавець, публіцист, доктор історичних наук, заступник головного редактоа журналу «Голос Буковини», ведучий радіопередач румунською мовою на «Радіо Україна», літературознавець, видатний вчитель румунської мови, румунської та світової літератури, музики та латинської мови, викладач педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Богословського інституту (факультет журналістики та перекладу).

Батько – Лучак Василь Іванович, мати - Лучак Профіра Георгіївна (з дому Унгуряну), обидва з роду буковинських селян.

Протягом 1957-1965 років навчається у початковій школі у рідному селі, де здобуває неповну середню освіту; у 1965-1969 рр. навчається у педагогічному коледжі у Чернівцях. Випускник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кафедри румунської та класичної філології (1974) та історичного факультету (1992).

Докторська дисертація захищена в Бухарестському університеті у 2000 році. Тема дослідження: «Культура Буковини у другій половині XIX-го століття. Тематичне дослідження: Родина Гурмузакі».

За видатний внесок в утвердження і захист етнічної та культурної самобутності румунської громади та зміцнення зв'язків між румунами у цілому світі, у 2014 році нагороджений орденом «За заслуги» в категорії Ф – «Зміцнення культурних зв'язків».

Член Спілки письменників Молдови, Спілки буковинських письменників у м. Сучаві, а також Спілки румунських письменників у Чернівцях, включений до списку сучасних румунських письменників. З 1994 по 2007 – редактор, а з 2007 по 2017 рр. – заступиник головного редактора культурно-історичного журналу «Голос Буковини» («Glasul Bucovinei»), що видається в м. Чернівці та в Бухаресті за сприяння Фонду культури Румунії (нині Румунського Інституту Культури). Співзасновник Видавництва «Александру чел Бун» («Alexandru cel Bun») у м. Чернівці.

Делегований дослідник та член Румунського інституту генеалогії та геральдики «Север Зотта» у м. Ясси, Румунія. Делегований науковий співробітник Центру досліджень буковинських проблем, сучасного інституту «Буковина» (філія Румунської академії в м. Ясси) з головним офісом у м. Радівці, Румунія. Член-засновник Товариства румунської культури «Міхай Емінеску» у м. Чернівці, співзасновник, член, а згодом і президент виконавчого комітету видавництва «Олександр Добрий» («Alexandru cel Bun») (1996), один із засновників та членів республіканської наукової та педагогічної асоціації «Арон Пумнул» та віце-президент благодійного фонду «Дім румунської мови» в Чернівцях.

Автор підручників з румунської мови та літератури та посібників з румунської та світової літератури для українських шкіл з румунською мовою навчання, інспектор-методист у школах з румунською мовою навчання.

Цінний дослідник та публіцист в галузях історії та культури Буковини, відомий в Україні, Румунії, Молдові, Німеччині та інших країнах.

Ілля Васильович Лучак був членом редакції та заступником головного редактора журналу «Голос Буковини» з 1994 року. Співпрацював з різними виданнями, займався науково-дослідницькою діяльністю, був літературним критиком. Автор численних статтей та праць про Буковину, надрукованих у різних книгах та журналах, таких як «Glasul Bucovinei» («Голос Буковини»)

(Чернівці-Бухарест), «Academica» («Академіка»), Бухарест, «Magazin istoric» («Історичний журнал»), Бухарест, «Dosarele istoriei» («Історичні дос'є»), Бухарест, «Revista istorică» («Історичний журнал»), Бухарест, «Codrul Cosminului» («Валякузьмінський ліс»), Сучава, «Curierul românesc» («Румунський кур'єр»), Бухарест, «Viaţa Basarabiei» («Життя Бессарабії»), Кишинів; видавався у румунських та українських газетах: «Zorile Bucovinei» («Зоря Буковини»), «Конкордія», «Libertatea cuvântului» («Свобода слова»), «Arcaşul» («Аркашул»), «Curierul de Cernăuţi» («Чернівецький кур'єр»), в українському журналі «Буковинське віче», Чернівці.

Опублікував три монографії про буковинську родину Гурмузакі: 1. «Родина Гурмузакі. Між ідеалом та реалізацією. (Фрагмент румунської культури II-ої половини XIX-го століття)», вид. «Александру чел Бун», Чернівці, у співпраці з Видавництвом «Augusta» («Августа»), Тімішоара, 2000, 364 с. [збірка відзначена премією Румунської Академії Наук «Євдоксій (Доксакі) Гурмузакі»), 2002 рік.] (ориг. – «*Familia Hurmuzaki: între ideal şi realizare (O istorie a culturii româneşti din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIXlea)»*, премія «Lecţiile Istoriei» («Лекції історії») Міжнародного книжкового салону книги в Яссах, (2001). 2. «Промови Євдоксія Гурмузакі в Буковинському сеймі – про парламентське життя Буковини в другій половині XIX століття», Румунський інститут культури, Бухарест, 2007 р. (Двомовне видання, переклад тексту німецькою мовою – Катрінєл Плєшу), (текстове видання, передмова, коментарі та примітки того ж автора) (ориг. – «*Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei - Din viaţa parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*») 3. «Євдоксій (Доксакі) Гурмузакі» (ориг. – «*Eudoxiu (Doxaki)Hurmuzachi (1812-1874)»)* - вид. «Александру чел Бун» - вид. «ДрукАрт», Чернівці, 2015.

ÎN LOC DE EPILOG

Suntem memoria pe care o avem…
Jose Saramago

Anul 2020 ne-a surprins pe toți cu o pandemie globală, care s-a declanşat pe neașteptate și a pus la cale un plan al său anume, când toate lucrurile importante au devenit și mai importante și le-au anulat pe toate cele mai puțin importante, dar totodată s-au ales cele mai neschimbătoare și veșnice valori, cum ar fi rădăcinile, esența fiecărui om aparte, compasiunea, smerenia, dar și cultura individuală.

Pentru mine anul acesta a fost menit să-l comemorăm pe mult-stimatul meu Tată care ar fi împlinit pe 2 iulie 70 de ani. Așadar, împreună cu redacția „Glasul Bucovinei" am decis să realizăm un eveniment aparte, prin editarea cărții lui Ilie Luceac – *Forţa destinului sau fereastra prin care priveşti cerul* (Dialoguri culturale cu bucovinenii), care nu s-ar fi împlinit fără sprijinul stimaților lui colegi: Doamna dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, directorul Editurii Alexandru cel Bun, redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei", Domnul Marin Gherman, doctor în politologie, redactor-șef adjunct al revistei „Glasul Bucovinei", președintele Centrului Media BucPress, Doamnei Natalia Proțiuc – filolog, redactor la Editura Alexandru cel Bun și Doamnei Cristina Paladian, doctor în filologie, conferențiar universitar de la Catedra de Filologie Română și Clasică a Universității „Iuri Fedkovici" din Cernăuți. De asemenea, aș vrea să le mulțumesc mamei mele și tuturor prietenilor, care m-au susținut în timpul realizării proiectului. Dialogurile menționate au fost publicate în revista „Glasul Bucovinei" începând cu anul 1995, o inițiativă preluată de tatăl meu Ilie Luceac, care ar fi frumos să o continuăm. Cartea conține dialoguri despre bucovinenii celebri care i-au fost prieteni dragi Tatălui meu, la fel ca și activitatea la revista „Glasul Bucovinei" la care a lucrat ca redactor-șef adjunct cu multă pasiune și inițiativă din anul apariției revistei în 1994.

I-a cunoscut îndeaproape pe oamenii cu care a ținut convorbirile, fiind ca și el bucovineni și oameni de cultură, în domeniile muzicii, artei, picturii și credinței creștine, pilonii culturii pe care a reprezentat-o el însuși, muncind, ca istoric și critic literar, profesor de limba și literatura română, limba latină, literatura universală, muzică. A lucrat la postul de Radio Ucraina Internațional, redactor și crainic al emisiunilor în limba română. Despre Ilie Luceac s-au rostit și se vor rosti cuvinte ca despre un istoric bucovinean și important cercetător al istoriei

Bucovinei mai ales despre teza sa de doctorat dedicată familiei Hurmuzaki şi rolului ei în formarea identităţii româneşti în Bucovina secolului al XIX-lea. Eu doresc să mă concentrez asupra trăsăturilor şi talentelor lui mai puţin cunoscute, personale, cum ar fi modestia sa şi felul de a se comporta cu orice persoană, felul de a aborda cu sinceritate respectul deosebit faţă de oameni, onestitatea, prietenia şi multe alte calităţi caracteristice oamenilor de cultură cu vaste cunoştinţe pe care le putem observa şi în dialogurile propuse şi nu numai. Cum spunea părintele Iustinian, citat de părintele Arhimandrit Melchisedec, starețul Sfintei Mănăstirii Putna, în unul din dialogurile prezentate, nu poţi să cunoşti înainte de a iubi, ca şi nu poţi iubi ceva ceea ce nu cunoşti. Cred, că tatăl meu le-a făcut pe ambele. A purtat un mare respect faţă de strămoşii şi părinţii săi, faţă de limba maternă, faţă de băştinaşii săi, a promovat mereu plaiul său natal şi anume Bucovina, ca pe o societate multinaţională, prototip al individului tolerant, care se naşte cel puţin bilingv şi rămâne o minune pentru lumea din afara Bucovinei, oriunde nu s-ar afla. A reflectat faptul acesta şi în creaţia sa, mereu învăţându-mă, de fapt, la fel ca şi pe discipolii săi, despre ce înseamnă să fii bucovinean, ce reprezintă oamenii de cultură din Bucovina – vorbitori ai mai multelor limbi, şi anume: româna, ucraineana, rusa, ebraica, idiş, germana, poloneza, armeana, etc. şi reprezentanţi ai diferitelor popoare. Doar un bucovinean veritabil, cum a fost Tatăl meu, a putut alege, totodată, să vorbească prin creaţia sa limba universală, a sufletului, dând prioritate istoriei şi culturii, ca principalele domenii de cercetare, legând faptele din trecut cu cele actuale.

Ilie Luceac s-a născut şi a crescut în Bucovina, legându-şi activitatea de persoanele şi locurile, care îl pasionau, fie ca profesor de limba şi literatura română la colegiul pedagogic de la Cernăuţi sau predând la Institutul Teologic limbile română şi latină. Nu a fost întâmplătoare şi alegerea temei tezei de doctorat – despre rolul familiei Hurmuzaki în formarea identităţii naţionale româneşti şi aspectul geo-politic, social şi cultural în sec. al XIX-lea.

Ca fiică a lui, pot să spun cu certitudine, că a studiat toată viaţa sa, dar ceea ce e mai principal – Tatăl meu a avut un dar anume de a educa, de a transmite cunoştinţele nu numai elevilor săi. Amintirile mele zboară mereu fie la convorbirile, pe care le-am avut cu Tata Ilie, din care am putut să învăţ ceva nou de fiecare dată, fie la plimbările noastre prin Cernăuţi, fiecare fiind ca o excursie în trecut, fie arătându-mi locuri mai puţin ştiute despre oraş sau povestindu-mi despre celebrele personalităţi, care au provenit sau şi-au desfăşurat activitatea profesională în fosta capitală a Bucovinei, precum E. Bucevschi, O. Kobyleanska, A. Pumnul, C. Miculi, E. Mandicevschi, M. Eminescu, Paul Celan, M. Kaindl, M. Ivasiuk, Iu. Fedkvici, fraţii Flondor.

Profesorul Ilie Luceac a lăsat în urmă lucrări valoroase pentru studenţi şi viitorii cercetători ai istoriei şi culturii Bucovinei, dar cel mai important este, că ne-a infectat pe toţi cu o pasiune anume, pentru Bucovina, care va fi propovăduită de noi oriunde ne-am afla ca reprezentanţi ai identităţii româneşti, cu multe talente elevate cu care ne mândrim.

Cele 16 dialoguri adunate în această carte au pus temelia unei tradiţii frumoase, prezentând personalităţi talentate, majoritatea din care au fost înrudite cu Bucovina nu numai prin origine, dar şi prin activitatea lor profesională sau simpla simpatie faţă de acest meleag. Cunoscându-i personal pe interlocutorii săi, autorul Ilie Luceac a demonstrat talentul bucovinenilor şi prezenţa lor în societatea universală a artelor frumoase: pictură bisericească, evidenţiind

importanța credinței creștine și a artei contemporane, a demonstrat potențialul și talentul bucovinenilor, longevitatea conceptului artistic bucovinean, dar și al artelor moderne, insuflând un aer proaspăt și modern, adus tocmai din Bucovina. Cultura, istoria și literatura, fiindu-i cele mai apropiate datorită domeniilor sale de activitate, le-a moderat în dialogurile cu mult stimatele personalități, descrise în ediția aceasta cu o grijă anume, demonstrând nu numai talentul de a dialoga, dar și vastele sale cunoștințe generale. Simbolic, dialogul cu binecuvântatul Arhimandrit Melchisedec, starețul Mănăstirii Putna, a fost să-i fie ultimul în cartea aceasta, ca un fel de binecuvântare dar și un act smerit față de forța destinului propriu.

Dialogurile le recomand oricărui bucovinean sau prieten al Bucovinei, deoarece, un asemenea tărâm ca Bucovina, mai ales, dacă vorbim de ținutul istoric, a fost considerat în conştiința opiniei publice o „Elveție" a estului Europei, cu capitala sa - Cernăuți, dobândind titlul deosebit de măgulitor de „mica Vienă", după cum afirmă istoricul sucevean dr. prof. univ. Florin Pintescu. Așadar, firește că a produs asemenea personalități înzestrate cu mai multe talente, mândri de originea sa, motivul, pentru care aș vrea să mă folosesc de ocazia onorabilă din partea redacției „Glasul Bucovinei" și personal de a mulțumi tuturor interlocutorilor din cartea aceasta, totodată comemorându-i pe cei plecați la cele veșnice.

Fiind de asemenea bucovineancă, simt, că ar fi frumos să continuăm această tradiție culturală și aș vrea să-i invit pe dragii cititori să privească cerul bucovinean cu o tandrețe și mândrie asemănătoare autorului, Tatălui meu - Ilie Luceac, răsfoind paginile despre oamenii născuți și educați bucovineni, care, în ciuda propriilor forțe ale destinelor, au reușit să aplice ce este mai frumos din a fi născut și educat în Bucovina și continuă să o facă și astăzi.

Așadar, dragi cititori, apreciez că mi-ați fost alături în aceasta mică călătorie spre frumoasa viață al Tatălui meu – Ilie Luceac și Vă mulțumesc pentru ocazia de a-l comemora împreună.

Iuliana LUCEAC

INSTEAD OF AN EPILOGUE

A nation's culture resides in the hearts and in the soul of its people
Mahatma Gandhi

The year of 2020 with its natural and personal disasters has rushed upon us, marking a beginning of a new era, clearly imposing an end to the former life style and re-shifting and re-designing our priorities, forcing us to re-invent ourselves, yet showing us the importance of the things which remain unchanged, these being our roots and values, our background and attitude towards the foundation of our culture, personal and general, per se.

The same year has marked a personal tribute due, and that is the commemoration of my father Ilie Luceac, who would have turned 70 this year, the date, which inspired me to re-consider some personal and professional values, which are beyond time, same as his dialogues, presented in the above book *"The Destiny's Force or the Window Through Which You See the Sky", (Cultural Dialogues with the Bukovinians)*, an initiative, which, with God's help and the reader's interest, I would love to continue one day, courtesy of the dear readers.

Professor Ilie Luceac, PHD in History, an honorable bearer of the Order of Cultural Merit in the rank of officer, born on 2nd of July 1950, has sadly passed on 5th of June 2017, leaving behind many unfinished professional projects and ideas, which all had been primarily linked to the promotion of the culture and history of both historical and modern picturesque land called Bukovina, yet carving his name in its cultural and historical legacy. The above book has a special meaning for me, not only because it was one of my father's numerous uncompleted projects, but also because it triggers a calling to continue his legacy, as per mentioned above, and to pay the due respect to the people he had met and interviewed, less or more known famous Bukovinians, who, similarly to him, ardently promoted the culture and the language of their native land, the place my father Ilie originated from and which will always stay linked to his name and works.

That place is a tiny lovely land of Bukovina, geographically and culturally situated in both Ukraine and Romania; a land, once visited forever stays in one's memory, the place many native people of various descents cherish for the rest of their lives, which "practically only exists in our memories now", as the author himself points out in his foreword. Careful to detail, stupendously meticulous, with a vast cultural and historical background, my celebrated father chose to interview the people, some of whom he knew closer than the others, experts in

the fields he was good in himself in this way or another, be it as a writer, a literary critic, a historian, a pedagogue, a radio broadcaster or a friend of music or church. Every dialogue is a personal story, crafted to link the Bukovinian cultural gems to the European and even worldwide culture, revealing the extraordinary potential of this province, which gave birth to many exceptional Ukrainian, Romanian, Moldavian, Jewish, Russian, German, Austrian, Hungarian, Armenian, Polish, American and even Australian cultural and scientific personalities. The author put his heart in every conversation by moderating a hearty dialogue and mastering the style of somewhat cosmopolitan biographical character, backing it up with deep knowledge of history, especially this of the 18th-20th centuries and broad general knowledge. Hence, I believe it is a suitable read for every Bukovinian *in situ* and abroad, but also to a person who is keen on learning about Bukovina.

The above 16 dialogues have been carefully recorded, moderated, edited and written by I.Luceac to dwell on Bukovinian music, arts, literature and spirituality, thus forming the core values of a nation's culture and have been just the beginning of the continuous chronicle of culture inside and outside the region with its capital in Cernăuți, also known as Chernivtsi and Czernowitz. They have been published in "The Voice of Bukovina" and replicate here, in a separate edition, all linked in a logical and artistic way, including moderators' opinions, but also showing a certain plot, symbolically interrrupting with the dialogue with Father Melchisedec Velnic, the known Archimandrite of the Holy Monastery of Putna, as if a blessing to the author's legacy and to the continuation of this excellent initiative.

The personalities interviewed in the above book have had a direct or indirect link to Bukovina, be it by descent, up-bringing, tradition, professional activities or cultural representation outside the region, all struck and influenced by its beauty, which have inspired many masterpieces, and is still to be researched and discovered by the generations ahead.

Despite many authorities it has been under, Bukovina has been continuously surprising us every day and revealing a vast potential for research and education, both personal and professional. We can say with certainty, not only a Bukovinian as generally referred to as a prototype of a tolerant individual in the 18th century era under Austro-Hungarian governance, had experienced what it meant to be born in Bukovina with its capital Cernăuți, often called "the little Vienna", a city, in the words of the famous local poet Rose Ausländer, "where even a carp all garnished for Christmas dinner would have been silent in 5 languages". The phenomenon of being born at least bilingual, historically urged to not identify with any of the several cultures, languages or nations in particular, but rather with a synergy of those, is the topic, which has still been awakening much interest in the modern days.

My dear father was not only born and brought up in Bukovina, his both personal and professional lives practically merged with this region, be it by educating and teaching the Romanian language and literature to numerous alumni at the local Pedagogical College, part of the National University of Chernivtsi or Latin and languages at the Theological Institute, the D-nt of Translations and Journalism – he had always been personally inspired by the local people and places.

Every time I would take a walk with my father on the streets of Cernăuți - the craddle of creation for E.Bucevschi, O.Kobylianska, A.Pumnul, C.Miculi, E.Mandicevschi, A.Pumnul, M.Eminescu, Paul Celan, who, by the way marks his 100-th birth anniversary this year, M.Kaindl, M.Ivasiuk, Yu. Fedkovich, the

Flondors family and many others - it would have been a fresh journey for me, one day I could picture Caruso singing out of the Belle Vue hotel balcony, another time it could be the story about Chopin's visit to the city – never a story told twice. When we follow Ilie Luceac's educational and professional paths at the above mentioned Pedagogical College, the musical and linguistic departments or the philological studies at the local University or his historical debut with the PHD thesis on Hurmuzaki family role in the Duchy of Bukovina, one thing is for sure, he can't and must not be left outside the historical and cultural memory of Bukovina, his works serving as good material for modern research of the topic.

This book would have not certainly happened without some special people I would like to extend warm thanks to, that is the Honorable Academician, PHD Alexandrina Cernov - head of the Foundation "Alexandru cel Bun", present editor-in-chief of the editorial house of "The Voice of Bukovina" with its co-editor-in-chief, PHD in Politology Marin Gherman - the President of the Media Centre "BucPress", the philologist and editor Mrs Natalia Proțiuc and Mrs Cristina Paladian - lecturer and PHD in philology, co-editor of "The Voice of Bukovina"; my beloved mother and friends, who inspired me to contribute to the realization of this project – the book of my father Ilie Luceac. Last but not least, in the name of the editorial house of the "Voice of Bukovina", I would love to thank and salute all the interviewees and wish them much success in all their personal and professional endeavours, as well as to extend my deepest condolences to the family members and communities of those on the pages of this book, who sadly left us during the past years.

This was merely meant as an epilogue, but more a stance of an on-going dialogue with the memory and an introduction to the work which must continue and that is the research and discovery of the cultural reality of Bukovina. A dialogue between the past and the future, between the generations of parents and off-springs, between the history of yesterday and today. A dialogue which goes on and on, despite the turns of history, despite the geographical, political and cultural turns of the human destiny, despite the inequities or joys of the days, which all constitute our lives. A dialogue between our consciousness and reality, the subconsciousness and the dreams, our principles, beliefs and decisions, followed by actions. It is also an epilogue to a captured moment in time and history.

Born in Cernăuți myself, everytime I lay foot in the memory about my native land or visit my birthplace, I enjoy observing the Bukovinian sky myself, through the same window my father used to do it, similar to his much-esteemed interviewees, I am sure. Each of us must be having such a window to observe, the window we let our inner children bring us back to our roots and ancestors and to pass the shining light to our descendants towards the sunset of our lives.

Thus, dear reader, wherever you come from and wherever you are headed, I encourage you, despite and in the name of your own destiny's force, to always have the time and inspiration to have a glimpse through the cultural window you enjoy, this time giving you a peek at the Bukovinian sky, here presented by one of its own sons - Ilie Luceac, whose legacy shall be continued and whom I present you again in this book aside his much-esteemed interviewees - cultural gems of the beautiful Bukovina.

Iuliana LUCEAC

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

2020 рік – рік під гаслом пандемії – окрім соціальної, політичної та культурної реструктуризації на глобальному рівні, приніс нам усім значні особисті та професійні зміни, трансформував минулі устої, навів нові порядки, віддалив або зблизив людей, наче затримав час та спричинив нас усіх задуматися про справді важливі цінності. Проте, для мене особисто, нехибно, цей рік був призначений для вшанування пам'яті про життя та діяльність мого батька – Іллі Васильовича Лучака, якому цього року мало б виповнитись 70 років.

Тата немає з нами вже 3 роки, але залишилися його незакінчені проекти, думки та ідеї, однією з яких, разом із редакцією видавництва «Голос Буковини» ми й вирішили зайнятися, видаючи одну з його книг – «Сила долі або вікно, через яке ми милуємось небом (Діалоги про культуру з буковинцями)».

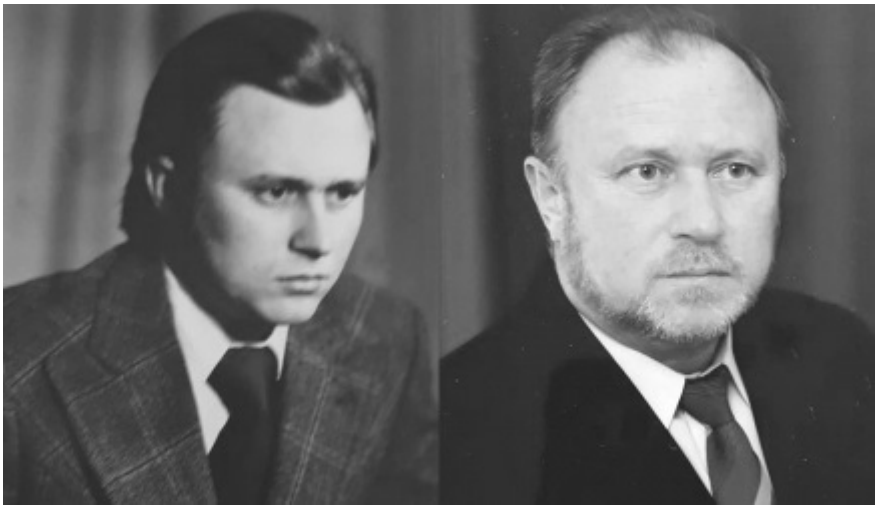

Користуючись цією нагодою, прагну виразити слова подяки редакції журналу «Голос Буковини», на чолі з головним редактором, Олександриною Черновою, почесним членом Румунської Академії Наук, директором видавництва «Александру чел Бун». Також висловлюю свою вдячність Маріну Герману, кандидату політичних наук, заступнику головного редактора журналу «Голос Буковини», голові Медіа Центру БукПресс, філологу Наталії Процюк, редактора видавництва «Александру чел Бун» та Христині Паладян, доктору філологічних наук, редактору журналу «Голос Буковини», доценту кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Окрім того, хочу подякувати своїй мамі Іванні та всім друзям та знайомим, які підтримували мене під час даного проекту та приєдналися до вшанування пам'яті мого батька – колишнього редактора видання «Голос Буковини», доктора історичних наук Іллі Лучака. Читачі мали приємну нагоду познайомитися з діалогами на сторінках журналу, які друкувались з 1995 року під керівництвом мого батька, який перейняв цю рубрику через рік після появи журналу «Голос Буковини» у

1994 році.

Діалоги з даної збірки народилися не тільки під впливом професійного замилування мого батька даною темою; багатьох з буковинських постатей тато знав особисто, цікавився життям і творчою діяльністю митців, представлених вище. Усі діалоги є наслідком вподобання автором традицій рідної Буковини, пов'язані з власним професійним шляхом та постійним удосконаленням знань чи то з історії, чи з філології, з музики, культурної спадщини, які здобув доктор Ілля Лучак протягом свого гарного життя. Народжений у мальовничому кутку Буковини, тато змалку жив фольклором та традиціями предків, у школі грав на акордеоні, брав участь у різних заходах рідного села, а згодом і сам отримав музичну і педагогічну освіту у педагогічному коледжі Чернівецького національного університету, де згодом і став викладачем румунської мови та літератури. Його пасія до навчання мов вилилася у педагогічну діяльність у Богословському Інституті у Чернівцях, де викладав латинську і румунську мови та літератури (батько говорив румунською, українською, російською, знав латинську, польську, французьку, трохи німецьку, англійську та італійську мови, розбирався у старослов'янских церковних текстах та намагався розібрати старовинні тексти, написані готською та грецькою).

Як його донька можу сказати з впевненістю, що тато любив і вкладав душу абсолютно в усе за що брався. Якщо прослідкувати його професійний шлях, він волів спочатку ретельно здобути знання сам, як на приклад, навчання на філологічному та історичному факультеті Чернівецького університету, а що найважливіше відчути усі місця і людей перед тим як передати їм досвід. Ілля Лучак дуже любив Буковину, сам будучи вихідцем з Буковини, поважав її багатоетнічність, що з рештою і прагнув донести читачеві чи своїм студентам, а мене особисто завжди вчив толерантності і любові до людей, незважаючи на їх походження. Невипадково історик обрав тему докторської дисертації у вигляді опису історико-культурного фрагменту Буковини ІІ-ої половини 19 століття – на прикладі родини Гурмузакі, плеяди культурних діячів-борців за самобутність Буковини у складі Австро-Угорщини та Румунії, але і досконалих дипломатів, якими можуть бути тільки справжні буковинці, що внесли значний вклад у культуру, мову та історію сучасної Буковини.

Замилування формою діалогового спілкування у випадку Ілля Васильовича можна було помітити давно, чи то через професійну діяльність з часів праці ведучим на радіо, чи через вічну спрагу здобувати знання про Буковину та її людей, з якими батько завжди вмів знайти спільну мову, бо говорив, вважаю, у першу чергу на універсальній мові, в якій присутні повага, скромність, лаконічність, власний шарм, хист, доречне почуття гумору, знання фактів, а понад усе – вміння і бажання вислухати, зацікавити співрозмовника, аби отримати влучну та вичерпну відповідь на задане питання.

Кожну подорож з батьком по рідному місті згадую як екскурсію у минуле, паралельно пов'язане з сучасним, майже кожну розмову – як урок з історії про рідні Чернівці, столицю Буковини, місце народження чи колиску творчості таких відомих постатей та митців як О.Кобилянська, Ю.Федькович, М.Івасюк, Е.Бучевський, Є.Мандичевський, К.Мікулі, П.Целан, М.Емінеску, А.Пумнул, К.Блісс, Р.Ауслендер, М.Кайндль, брати Флондори та інші.

Варто відзначити, що діалоги пов'язані між собою через відомих постатей, які були експертами в галузях, які досліджував мій батько Ілля Васильович: чи то літератури – критикою якої захоплювався і займався, чи то образотворчого мистецтва – у якому досить добре розбирався, або фольклору і народної музики, на якій знався, чи духовності, без якої не існує віри і зв'язку з майбутнім – виливаючи все це у суцільну історію, пронизану фактами і датами та цінними загальними інформаціями.

Рекомендую книгу Іллі Лучака «Сила долі або вікно, через яке ми милуємось небом (Діалоги про культуру з буковинцями)» кожній людині, яка цікавиться історією і культурою Буковини професійно чи із захопленням, яка народилася та живе у цьому мальовничому куточку України або жила колись за інших часів і прагне натішитись спогадами, а також вивчити щось цікаве про її історичних чи сучасних культурних представників та їх взаємодію з місцевою та світовою культурою.

Як буковинка за походженням, заохочую читача додати цю книгу до полички маленьких знахідок про історичних та сучасних митців Буковини, до полички біля «вікна, через яке кожен з нас милується власним небом» як приклад тендітного, подекуди лірично-біографічного твору, як невеликий фрагмент свята, яким було життя мого батька Іллі Васильовича Лучака.

Наприкінці, хочу щиро подякувати усім співрозмовникам, які згодилися взяти участь у вищезгаданих діалогах протягом років, волію згадати деяких з них, яких вже немає серед нас, а чиї творіння та внесок у культурну спадщину Буковини закарбувались в народній пам'яті та побажати співрозмовникам та читачам здоров'я, успіхів та натхнення творити та берегти красиве і вічне, часом понад силу власної долі.

Юліана ЛУЧАК

INDICE DE NUME

A

Achiței, Anton, 62
Albert, Adam, 185, 186
Albeșteanu, Ion, 273
Aldea-Teodorovici, Ion, 43
Alecsandri, Vasile, 67, 137
Amari, Galina, 253
Amari, Lucia, 37
Amari, Vasile, 253
Amihălăchioaie, Mihai, 6, 14, 15, 19, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 46, 295, 296
Amihălăchioaie, Pavel, 16
Amihălăchioaie, Valentina, 24
Andreescu, Ioan, 94, 95, 99, 171
Andronic, Ștefan, 4, 35, 38, 40, 42, 45, 46, 293,
Anghel, Mariana, 54
Aodăiței, Haralampie, 125
Arghezi, Tudor, 160, 184, 246
Aștefulesi, Tudor, 229
Axenti, Aurel, 192
Aznavoure, Charles, 24

B

Baba, Corneliu, 90, 93, 104
Bahrin, Constantin, 60, 62
Balan, Marica, 151
Balan, Teodor, 237, 238
Baloșescul, Isaia, 237
Balzac, Honoré de, 137
Banaru, Dionis, 216, 217
Baranciuc, Petre, 198
Baraniuk, Victor, 131
Baransky, Pavel, 259, 270
Barbirolli, Sir John, 29
Barbu (Lăutaru), Vasile, 125, 223
Barenboim, Daniel, 34
Barnovschi, Miron, 286
Bartok, Bela, 198
Beckam, Arnold, 198
Becușa, Vasile, 224
Beethoven, Ludwig van, 30, 32, 34, 39, 86, 92, 137, 214, 248, 269
Belinni, Vincenzo, 222, 261
Belonenko, Vladimir, 37, 39
Bendella, Teofil, 286
Bernea, Horia, 4, 91, 92, 105, 108, 293
Bernstein, Leonard, 29
Berov, Leonid, 39, 218
Bibescu, Martha, 76

Bider, Mihail (Max), 37
Bilea, Ghiță, 135, 192,
Birbirolli, John, 269
Biriukov, Felix, 143
Bivol, Alexandru, 145
Bizet, Georges, 30, 258
Blajevici, Teoctist, 286
Blandiana, Ana, 246
Blehermann, Aleksandra, 218
Bleșciuc, Iurie, 133, 197, 201, 202, 203
Bobescu, Constantin, 79
Bodnărescu, Leonida, 83
Bogdan, Catul, 94, 95, 96,
Bogdan-Duică, Gheorghe, 94
Bogdanovschi, Efim, 39
Boghiu, Sofian, 8, 177, 178, 276, 280, 297, 298,
Boguslaveț, Liubomir, 130
Boianova, Alla, 205
Boito, Ariggo, 77
Bolboceanu, Nina, 23
Bolboceanu, Zinaida, 153
Boldumea, Ion, 193
Boldurat, Valentina, 143
Borcan, Puiu, 118
Bordeianu, Iurie, 23, 157
Botezat, Polina, 220
Botnaru, Arseni, 152
Botofei, Mihai, 201
Boțu, Dorina, 30
Brahms, Johannes, 45, 75, 137
Braniște, Valeriu, 77
Bratu, Ignat, 201
Britten, Benjamin, 45
Brodschi-Rapoport, Rita, 39
Brostovsky, Henry, 198
Bruckner, Anton, 82
Bruson, Renato, 261
Bucevschi, Epaminonda Anibal, 76, 77, 84, 85, 87, 95, 121, 188, 232, 285
Budilevschi, Valentin, 40, 44
Buga, Nicolae, 235
Buonarotti, Michelangelo, 167, 188, 244
Burcea, Costel, 210
Burcea, Lilian, 210
Burdin, Isidor, 132, 133
Burdin, Țoli, 132
Burduja, Boris, 130, 135, 138
Burgiu, Svetlana, 223
Buruiană, Năstica, 224
Butaciu, Maria, 62
Buzea, Constanța, 246

Buzura, Augustin, 205
Bieşu, Maria, 10, 30, 152, 210, 220, 223, 299
Bach, Johann Sebastian, 17, 32, 75, 137, 140, 244
Blajinu, Dumitru, 19, 32, 133, 143, 201, 208, 218
Buzilă, Serafim, 19, 45
Botgros, Nicolae, 5, 10, 18, 21, 23, 48, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 66, 133, 149, 157, 191, 195, 201, 208, 294, 299

C

Caballé, Montserrat, 261
Calancea, Elena, 124
Callas, Maria, 261
Caluta, Luminița, 210, 192, 193
Cantemir, Dimitrie, 281
Captar, Toader, 135
Caragiale, Ion Luca, 160
Caraş, Ilie, 10, 47, 48, 56, 57, 60, 63, 65, 68, 69, 299
Carreras, Jose, 266
Caruso, Enrico, 29, 256, 263
Caulea, Dumitru, 124, 220, 221
Câlțea, Ștefan, 231, 232,
Cândea, Virgil, 281
Cârdei, Ion, 71
Cârlan, Nicolae, 79
Ceaikovski, Piotr, 29, 30, 34, 39, 67, 68, 107, 140, 214, 222, 256, 258, 264
Ceauşescu, Nicolae, 111
Celan, Paul, 121
Celibidache, Sergiu, 26, 27, 28, 33, 82, 268
Cernov, Alexandrina, 3, 247, 292
Cézanne, Paul, 94
Cheptănaru,Vasile, 224
Chintilă, Spiru, 168
Chiosa, Nicolae, 220
Chira, Vartolomeu, 8, 278
Chiriac, Anatol, 45
Chiriac, Tudor, 43, 45
Chiselița, Vasile, 218
Chiţenco, Dumitru, 45
Chopin, Frédéric, 200, 248
Cioacă, Florea, 201
Ciobanu, Anatolie, 195
Ciobanu, Dumitru, 195, 201
Ciobanu, Maria, 55, 60, 62, 150
Ciobanu, Mihai, 129
Ciobanu, Tamara, 146, 151
Ciolacu, Olga, 23, 157
Cionca, Aurelia, 5, 6, 78, 267, 295
Cionca, Nina, 5, 6, 70, 71, 75, 88, 140, 161, 162, 294, 295
Ciornei, Ioan, 182
Ciuclea, Diana, 125

Ciucurencu, Alexandru, 90, 104, 168
Ciuhandu, Gheorghe, 72
Ciuhrei, Sergiu, 210
Ciupercovici, Arcadie, 279, 286
Čiurlionis, Mikalojus, 248
Cleopa, Ilie, 73
Clodnițchi, Emilia, 73
Cocea, Dina, 201
Cocea, Ion,4, 190, 201, 293
Cocea, Lucian, 201
Cocea, Vitalie, 228, 229,
Cojocaru, Ion, 229
Coman, Victor, 198
Comișel, Emilia, 146
Condurachi, Daniela, 210
Constantin, Marin, 43, 44, 45, 268
Corelli, Franco, 265
Corlățean, Ancuța, 61, 65
Corot, Jean-Baptiste-Camille, 94
Corpaci, Vasile, 223
Cortez, Viorica, 64, 225, 261
Cosma, Viorel, 77, 84
Cosmin, Ifrim, 271
Costin, Miron, 286
Costinean, Bogdan, 49
Costinean, Victoria, 10, 49, 50, 60, 61, 299
Coșbuc, George, 231
Cotlarciuc, Nectarie, 286
Cotrubaș, Ileana, 261
Covalciuk, Victor, 38, 39
Cozmei Cojocaru, Maria, 10, 50, 51, 55, 64, 299
Crăciun, Vasile, 22, 218,
Crăsnaru, Daniela, 246
Crâșmaru, Ilie, 6, 15, 16, 135, 296
Creangă, Ion, 5, 41, 83, 84, 147, 229, 241, 295,
Cretanul, Teofan, 238, 239
Crețan, Ileana, 168, 173,
Croitoru, Gheorghe, 189
Croitoru, Lola, 30
Curbet, Vladimir, 19

D

Da Vinci, Leonardo, 100, 188
Dabija, Nicolae, 246
Daniel, Patriarh, 284, 290
Danilescu, Ion, 43
Dascăl, Ion, 149, 156, 208
Dărăscu, Nicolae, 167
De Repta, Vladimir, 286
Demenciuc, Dumitru, 37

Dercaci, Tamara, 143
Dimitriu-Nicolaide, Dumitru, 163, 169, 170, 171
Dinicu, Grigore, 16, 197, 202
Djuvara, Neagu, 290
Dobuș, Dan, 51
Doga, Eugen, 43, 45
Dolănescu, Ion, 62
Dolănescu, Ionuț, 62
Domingo, Plácido, 265, 266
Donizetti, Gaetano, 222
Dovghei, Radu, 192
Dragomir, Constantin, 246
Drăgan, Ion, 55
Drăgan, Maria, 155, 226
Drăgoi, Ion, 201, 210
Drăgușanul, Ion, 6, 79, 80, 81, 82, 87, 295
Driga, Mihail, 17
Dubenco, Victor, 193
Dubosarski, Boris, 25
Dughici, Gora, 201
Duică, Bogdan, 94
Duja, Ion, 18
Duja, Simion, 196, 210
Dumitrescu, Sorin, 162
Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, 9, 282 ,283, 290, 298, 299
Dumitru, Gabriel, 65
Duplei, Neonela, 220
Dürer, Albrecht, 165, 166
Dvořák, Antonín, 30

E

Elena, Împărăteasa, 180
Elgar, Edward, 30
Eliade, Mircea, 176, 281
Eminescu, Mihai, 39, 43, 47, 84, 99, 100, 103, 106, 121, 147, 206, 245, 250, 253, 282, 283, 285, 286,
Enescu, George, 33, 37, 67, 75, 92, 198, 214, 215, 251, 260, 264, 265, 271

F

Farago, Elena, 246
Fauré, Gabriel, 45
Fedorciuc, Ion, 49
Feldman, Lev, 130
Fellner, Ferdinand, 267
Fernic, Ionel, 273
Filip, Iulian, 246
Fitzgerald, Ella, 205
Flechtenmacher, Alexandru, 43
Fleiger, Fenea, 36
Flesch, Carl, 139

Flintaşu, Viorica, 62
Flondor, Claudia, 4, 293
Flondor, Constantin, 4, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 115, 119, 120, 121, 122, 189, 234, 293
Flondor, Dumitru, 4, 111, 293
Flondor, George, 96, 101
Flondor, Iancu, 107, 109 , 111, 115, 117, 118, 119, 120, 121
Flondor, Nicolae, 96
Flondor, Sanda, 108, 121
Flondor, Sergiu, 4, 108, 109, 112, 117, 293
Flondor, Şerban, 97
Flondor, Tudor, 45, 103
Flondor, Vasile, 96
Florea, Eugenia, 54, 55, 58
Fluture, Angelica, 65
Foster, Lawrence, 268
Friedman, Andy, 196, 198
Furdui Iancu, Nicolae, 54
Furtwängler, Wilhelm, 29, 34

G

Galsworthy, John, 173
Garştea, Veronica, 44, 220
Gavrilă, Vasile, 288
Gârbu, Aglaia, 124
Gebauer, Constantin, 79
Gega, Paolo, 72
Ghendios, Mitropolitul, 289
Gheorghe, Tudor, 59
Gheorghian, Corneliu, 87
Gheorghiţă, Ileana, 220
Gheorghiu, Angela, 64, 68
Gheraş, Marin, 23, 149, 156, 157
Gherasim, Paul, 4, 92, 98, 102, 103, 105, 108, 189, 293
Gherman, Elena, 7, 30, 142, 227, 296
Gherman, Ştefan, 142
Ghilels, Emil, 137
Ghiţulescu, Ion, 55
Gibescu, Roxana, 55
Glib, Nicolae, 23
Glinka, Mikhail, 67
Gluşco, Vasile, 49
Gnatiuk, Dmitro, 223
Gogh, Vincent van, 94, 99, 107
Goia, Dumitru, 19, 223
Goia, Vasile, 193, 208, 209, 210
Goldiş, Vasile, 121
Golembiovschi, Atanasie (Tănase),
Golembiovschi, Gheorghe, 73
Golovaci, Gheorghe, 216

Gorgon, Bertha, 86, 87
Gorovei, Maria Magdalena, 281
Gorovei, Ştefan Sorin, 9, 97, 280, 281, 288, 298,
Gounod, Charles, 6, 295
Goya, Francisco, 244
Grădinaru, Silvia, 23, 157
Greco, El, 99
Grecul, Teofan, 239
Greculesi, Elena, 171
Grib, Nicolae, 152
Grib, Roverio, 157
Grib, Vitalie, 23, 157
Griboiedov, Alexandr, 132
Grieg, Edward, 214
Grigorcea, Ilie, 121
Grigorovici, Gheorghe, 116
Grigorovici, Radu, 3, 292
Grosu, Gheorghe, 201, 202
Grozăvescu, Traian, 267
Guguianu, Marcel, 168, 169
Gumeniuc, Nicolae, 229
Guranda, Vasile, 229
Gură de Aur, Ioan, 235

H

Hacman, Eugen, 85,
Hacman, Lidia, 137
Hacman, Luciana, 124, 137, 138
Hacman, Nicolae, 7, 46, 123, 138, 140, 157, 158, 206, 208, 296, 297
Hadârcă, Ion, 246
Haisan, Andreea, 65
Halder, Henrich, 5, 191, 294
Halițea, Vitalie, 229
Han, Oscar, 167
Händel, Georg Friedrich, 259
Hanganu, Valeriu, 193
Hanslick, Eduard, 81, 88
Haraga, Nicu,192
Haşdeu Petriceicu, Bogdan, 43
Hăulică, Dan, 92, 282, 290
Haydn, Joseph, 30, 86, 259
Hayrabedian, Garo, 195
Hayter, William, 164
Helmer, Hermann, 267
Herescu, Dositei, 286
Hliboceanu, Victor – fiul, 125
Hliboceanu, Victor – tatăl, 125
Holender, Ioan, 6, 65, 68, 259, 260, 261, 264, 266, 269, 270, 295
Hostiuc, Ştefan, 230, 247, 250
Hrennikov, Tihon, 222

Hurmuzaki, Alecu, 85
Hurmuzaki, Doxachi, 237, 238
Hurmuzaki, Doxuță, 287
Hurmuzaki, Eudoxiu, 285, 287
Hurmuzaki, Gheorghe, 287
Hurmuzaki, Nicolae, 83

I

Iazan, Dumitru, 246
Ignat, Dumitru, 135
Iliuț, Maria, 6, 7, 22, 23, 54, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 124, 141, 142, 145, 147, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 211, 213, 296
Iobst, Carol, 238
Iordache, Toni, 210
Iovu, Vasile, 18, 210, 218
Isopescu, Dimitrie, 182
Ispas, Sabina, 10, 69, 299
Istrati, Nina, 124
Iuncu, Rodica, 45
Iușchevici, Anna, 39
Iustinian, Patriarhul, 8, 170, 177, 181, 278, 289, 297, 298
Ivasiuk, Claudia, 111
Ivasiuk, Emilia, 112
Ivasiuk, Lesia, 271
Ivasiuk, Nicolae,4, 112, 120, 122, 293
Ivasiuk, Vasile, 111, 112

J

Jones, Ernest, 249
Josan, Ion, 30
Julea, Zinaida, 23, 157, 210

K

Kaindl, Maximilian, 4, 112, 120, 293
Kaindl, Raimund Friedrich, 112, 184
Karajan, Herbert von, 28, 29, 269
Katerenciuk, Mykola, 253
Katz, Boris, 227
Khodr, Georg, 178
Klein, Johann, 238
Klodniczki, Stefan, 73
Kobyleanska, Olga, 109, 117
Kocerga, Anatoli, 261
Kogan, Leonid, 68, 131
Korsakov-Rimski, Nicolai, 259, 271
Kotlearov, Boris, 39
Kozlovski, Ivan, 255
Krauss, Clemens, 267
Kreisler, Fritz, 140
Krenn, Franz, 81, 82,

Kromin, Vladimir, 198
Kunz, Emilia, 4, 112, 120, 293
Kuşnirenko, Andriy, 7, 125, 126, 296

L

Lakatoş, Roby, 133
Larionescu, Trăian, 73, 74
Lavric, Laura, 62
Lazarovici, Ştefan, 42
Lătăreţu, Maria, 55, 150, 151, 273
Leancă, Trifan, 210
Leancă, Viorel, 57, 66, 210
Lemeşev, Serghei, 255
Leoncavallo, Ruggero, 258, 259
Leu, Paul, 77
Lipatti, Dinu, 256
Liszt, Ferenc, 30, 75, 214
Litvinenko, Leonid, 37
Lobel, Solomon, 39
Loghin, Irina, 66, 129, 156, 210
Løvendal, George, 91, 168, 174, 185, 186
Lucaci, Costică, 169
Luchian, Ştefan, 50, 51, 94, 100
Luisi, Fabio, 269
Lukianeţ, Victoria, 261
Lunchevici, Serghei, 132, 133, 209, 225
Lungu, Gheorghe, 216
Lupu, Jean, 44
Lupu, Sherban, 198, 210
Lupuleac, Gheorghe, 216
Luţia, Elie, 87
Luţia, Petre, 87
Lypkovska-Marschner, Lidia, 268
Lysenko, Mykola, 256, 270

M

Maazel, Lorin, 268
Macovei, Ion, 30, 43, 45
Macovei, Viorica, 65,
Magalnic, Mihail, 38
Maiburov, Mihail, 220
Maksymenko, Silvia, 6, 253, 254, 255, 295
Malcoci, Vera, 41
Maliarenko, Valeriy, 246
Mamot, Eugeniu, 40, 44
Mandicevschi, Eusebie, 45, 87, 107
Marin, Ion, 268
Masichevici-Mişu, Hortensia, 5, 161, 162, 294, 165, 173, 174, 189, 232, 234,
Masichievici, Casiana, 173
Masichievici, Ilie, 173

Masichievici, Partenie, 161, 162, 294
Masichievici, Sofia, 161
May, Carl, 117
Mazereanu, Vartolomei, 279
Mehta, Zubin, 29, 34, 268
Meletie, Episcopul Hotinului, 287
Mendelssohn-Bartholdy, Jakov Ludwig Felix, 30, 45
Miclescu-Prăjescu, Ion, 97
Miculi, Carol, 85, 86,
Mihai Viteazul, 72
Miliutin, Boris, 218, 219, 220
Miller, Glenn, 133
Mintencu, Nicolae, 124
Miskyi, Ilie, 133, 134
Mitric, Dumitru, 142
Mitric, Ştefan,142
Mitrofanovici, Vasile, 286
Mitterand, François, 137
Mix, Tom, 113
Mocialov, Albert, 222
Mociulschi, Mihai-Bogdan, 182
Moisescu, Iustin, 181
Mokrenko, Anatoli, 255
Moloci, Vasile, 130, 135
Montero, Barbara, 198
Monti, Vittorio, 132
Moraraş, Lilia, 124
Morariu Andrievici, Silvestru, 111, 286
Morariu, Constantin, 74, 83
Morariu, Leca, 71, 73, 75, 76, 79, 82, 85, 88
Moraru, Maria, 124
Moraru, Viorica, 220
Morăraş, Mihai, 14, 35
Moroşan, Dumitru, 177
Moroşan, Gavril, 8, 177, 178, 285, 297, 298
Moroşan, Matrona, 177
Moroşan, Mihai, 8, 176, 184, 188, 189, 234, 283, 285, 297
Moroşan, Nicolae, 181
Moroşan, Waltraud, 184,
Movilă, Ieremia, 173
Movilă, Simion, 118
Mozart, Wolfgang Amadeus, 30, 32, 34, 39, 45, 66, 67, 68, 107, 134, 140, 223, 251, 269
Munteanu, Mihai, 223, 225
Munteanu, Viorel, 45, 68
Murariu, Elena, 289
Murărescu, Mărioara, 55, 63, 69, 142
Mureşianu, Iacob, 78
Musicescu, Gavril, 24, 39, 45, 142, 143
Musorgski, Modest, 219

Mustea, Gheorghe, 32, 45, 215, 223
Muti, Riccardo, 268
Muzâka, Tatiana, 143

N

Nandriş, Grigore, 7, 229, 297
Nandriş-Cudla, Anița, 7, 230, 297
Năstase, Adrian, 289
Neaga, Ştefan, 6, 15, 16, 18, 41, 140, 220, 221, 296, 300
Neagu, Paul, 162
Neamțu, Petre, 19, 149
Neculce, Ioan, 85, 237, 238, 286
Negară, Teodor, 226
Negrean-Brudaşcu, Sava, 54
Netrebko, Ana, 68
Nicolaievici, Aurel, 130
Novac, Luca, 210
Nucci, Leo, 261
Nuțiu, Romul, 104, 106, 107

O

Ochișanu, Adriana, 220
Oginski, Michal, 132
Ognevoi, Constantin, 255
Oistrah, David, 131, 137
Olar, Maria, 79, 88
Olaru, Paisie, 276
Olteanu, Dorel, 103, 104, 107
Onofreiciuc, Cornel, 192
Onofreiciuc, Dan (Adam), 4, 5, 46, 135, 149, 190, 191, 192, 193, 196, 201, 204, 207, 209, 210, 293, 294
Onofreiciuc, Elena, 124,
Onofreiciuc, Gheorghe, 192, 294
Onofreiciuc, Ilie, 135, 192, 202
Onofreicuc, Florin, 135
Onofreicuc, Ion, 135, 192, 202, 209
Onufrie, Mitropolitul Cernăuților și a Bucovinei, 8, 229, 287, 297
Osoianu, Ileana, 144
Oțelu, Mircea, 195
Oxinoit, Lia, 39
Ozawa, Seiji, 268

P

Pacatiuş, Ana, 62
Paganini, Niccolo, 144
Pann, Anton, 43
Papae - Löwendal, Lidia,185
Papae, Mihai, 185
Papană, Ovidiu, 58
Paştina, Horea, 92, 293

Paulencu, Ioan, 10, 156, 211, 212, 216, 221, 222, 223, 227, 299, 300
Pauls, Raimond, 45
Pavarotti, Luciano, 62, 64, 266, 271
Paveze, Cesare, 90
Păduraru, Angela, 226
Pălălău, Constantin, 107
Pătrășcanu, Lucrețiu, 85
Pârâu, Marcel, 54
Pârvu, Iustin, 241
Pâslaru, Mina, 56
Pergolesi, Giovanni Battista, 45
Perlea, Ionel, 75
Peterdi, Gabor, 164
Petra-Petrescu, Horia, 77
Piaf, Edith, 24
Piavi, Francesco Maria, 214
Picu, Nicolae, 46
Pilat, Ion, 126
Pimen, Preasfințitul Arhiepiscop al Sucevei și a Rădăuților, 8, 9, 172, 275, 278, 279, 281, 285, 287, 290, 298
Pitei, Nicolae, 217, 218
Pleșu, Andrei, 92, 108
Plugaru, Petre, 207
Poclitar, Ion, 202
Podlipny, Iulius, 90, 96
Popa, Nineta, 54
Popescu, Alexandru, 265
Popescu, Grigore, 231, 232
Popescu, Ion, 39, 125
Popiuk, Vitalie, 229
Popov, Ion, 4, 5, 191, 195, 201, 208, 294,
Popov, Margarita, 37
Popovici, Teofilia, 87
Porumbescu, Ciprian, 5, 6, 39, 45, 48, 57, 66, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 103, 107, 121, 127, 133, 137, 140, 157, 161, 210, 214, 215, 285, 294, 295
Porumbescu, Iraclie, 5, 6, 73, 74, 77, 78, 80, 83, 85, 295
Porumbescu-Rațiu, Mărioara, 71, 74
Posluşnicu, Mihail, 77
Posteucă, Gheorghe, 124
Precăuțeanu, Petre, 19
Preda, Marin, 205
Presley Gnau, Sharon, 195, 196
Prokofiev, Serghei, 259
Puccini, Giacomo, 30, 33, 222, 259, 264, 271, 272, 273
Puiu, Gheorghe, 124
Pumnul, Aron, 3, 83, 286, 292,
Purici, Constantin-Alexandru, 233
Purici, Ştefan, 7, 228, 241, 297
Putneanul, Gherasim, 9, 284, 298

Putneanul, Iacov, 9, 279, 280, 281, 298

R

Rachieru, Adrian Dinu, 103
Radu, Ioana, 205
Rahmaninov, Serghei, 30, 34, 45, 200, 258, 264,
Rareș, Ștefania, 60, 61, 62, 65,
Rațț, Gheorghe, 72
Rațț, Gherasim, 72, 73
Rațț, Petru, 71, 72
Rațiu, Ciprian, 74, 85
Rațiu, Ion, 71, 73
Rațiu, Livia, 74
Rațiu, Liviu, 71, 72, 73
Ravel, Maurice, 30
Rebreanu, Liviu,205
Repin, Gavril, 36
Repta, Vladimir, 286
Ressu, Camil, 167, 168
Richter, Sviatoslav, 68, 137
Rimski-Korsakov, Nicolai, 259, 271
Robot, Dumitru, 198
Romanciuc, Vasile, 246
Romul, Nuțiu, 104, 106, 107
Ros Marba, Antony, 26, 27
Roscior, Cristi, 210
Rosetti, Andrei, 105
Rotaru, Constantin, 23, 25, 152, 157
Rotaru, Petre, 24, 210
Rotaru, Sergiu, 145
Rubliov, Andrei, 239, 241
Runcu, Ioan, 45
Rusnac, Constantin, 21, 26
Rusnac, Gheorghe, 145
Rusu, Ion, 208
Rusu, Isidor, 208

S

Sabău, Nicolae, 66, 142
Saint-Säens, Camille, 140
Sala, Marco, 77
Samoilă, Alexandru, 19, 132, 222, 223, 224, 227
Sarabaș, Maria, 152, 210
Savciuc, Ostap, 128
Savu, Zorica, 62
Sayers, Jarry, 198
Săveanu, Bibi, 168
Săveanu, Vera, 168
Sârbulescu, Mihai, 4, 92, 293
Scalcău, Mitică, 135

Scărarul, Ioan, 99
Schiller, Friedrich, 93
Schițco, Veronica, 124
Schmidt, Joseph, 267
Schubert, Franz, 30, 52, 53, 107, 129, 138, 269,
Schumann, Robert, 200, 251
Schweitzer-Cumpănă, Rudolf, 90
Sederovan, Mihai, 20
Severin, Gheorghe, 192, 210,
Severin, Ion, 246
Sfântul Ioan Botezătorul, 47, 276
Sinulescu, Benone, 66, 129, 210
Skalozub, Mihail, 37
Sobețchi, Ludmila, 246
Sorescu, Marin, 246
Sorokoumov, Anatolie, 37
Spohr, Louis, 140
Sprantsmanis, Iaanis, 43
Stadniciuk, Mihail, 37
Stan, Elize, 53, 55, 56, 58, 63, 65
Stânga, Adam, 192
Stârcea-Crăciun, Matei, 162, 163
Stoica, Nicolae, 186
Straticiuc, Marcela, 229
Strauss, Eduard, 88
Strauss, Johann, 88, 133, 134
Strauss, Richard, 267,
Stravinski, Igor, 215, 248
Strâmbeanu, Andrei, 213
Strezev, Anna, 39
Strezev, Gheorghe, 39
Stroiescu, Vasile, 118
Struve, Gheorghe, 40
Suceveanu, Arcadie, 3, 14, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 292
Sulac, Nicolae, 192, 195, 208, 212, 226
Surguci, Ion, 210
Sviridov, Gheorghi, 45
Sylva, Carmen, 75

Ș

Șeremet, Vladimir, 134
Ștefaneț, Alexandru,
Ștefaneț, Anatol, 192, 207
Ștefaneț, Edgar, 192, 207
Ștefaneț, Marcel, 192, 207
Ștefaneț, Toader, 207
Ștefănescu, Alexandru, 248
Știucă, Narcisa, 10, 69, 299
Ștefan cel Mare și Sfânt, 9, 43, 50, 109, 110, 111, 112, 114, 117, 118, 176, 181, 182, 183, 186, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 298,

T

Tacu, Valeriu,
Talabă, Marian,
Tamazlâcaru, Dinu,
Tarnavschi, Aurel,
Tarnavschi, Teodor,
Tartini, Giuseppe,
Tănase, Maria,
Tărâțeanu, Vasile,
Teoctist, Patriarhul,
Teodorovici - Aldea, Ion,
Teofan, Mitropolitul,
Theodorescu, Răzvan,
Timciuc, Alexandru,
Timohin, Vladimir,
Toacă, Maria,
Toderean, Victor,
Tokici, Radimir,
Tomescu, Nuca,
Toscanini, Arturo,
Tovarnițchi, Eugen,
Tovarnițchi, Vasile,
Trebici, Vladimir,
Tripa, Călin,
Tudor, Iuliana,

Ț

Țibulschi, Iulia, 39, 40, 43, 44, 45
Țurcanu, Andrei, 246
Țurcanu, Vladimir, 207

U

Ulian, Natalia, 145
Unciuleac, Iachint, 9, 276, 278, 279, 284, 298
Ungurean, Mariana-Cornelia, 5, 191, 294
Ungurean, Victoria, 5
Ungureanu, Larisa, 23, 157
Ungureanu, Tudor, 144
Urdeș, Ionuț, 52, 56, 64, 66
Ursuleac, Mihai, 125
Ursuleac, Tănase, 216
Ursuleac, Viorica, 267
Ustyanowicz, Sofia, 161

V

Van Rijn, Rembrandt, 93, 94, 99
Vasilică, Liviu, 63
Vâsoțchi, Gheorghe, 130, 135, 138, 139
Velnic, Melchisedec, 8, 9, 182, 274, 275, 298
Velyciuc, Rostislav, 130, 135

Verdi, Giuseppe, 30, 32, 33, 68, 77, 138, 214, 220, 221, 222, 225, 256, 258, 259, 261, 264, 266, 269, 272
Veress, Endre, 72
Verne, Jules, 117, 219
Vicoveanca, Sofia, 23, 51, 54, 55, 60, 61, 62, 63, 64, 150, 156, 210,
Victorin, Arhiepiscopul, 179
Vieru, Grigore, 42, 43, 44, 246
Vindireu, Grigore, 46
Viotti, Marcello, 261, 269
Vitencu, Dragoș, 77
Vivaldi, Antonio, 17, 30, 45, 134, 140
Vlaicu, Eleonora, 131, 132
Voica, Nicoleta, 62
Vorobchievici, Isidor, 6, 7, 50, 107, 125, 130, 131, 137, 253, 254, 295, 296,
Vostreakov, Aleksandr, 256, 258

W

Wagner, Rudolf, 12, 68, 88, 312
Weber, Karl Maria von, 30

Z

Zagumionov, Valentin, 6, 17, 296
Zahariuc, Nicolae, 206
Zaidel-Loic, Domnica, 229
Zainea, Pimen, 279
Zamfir, Gheorghe, 24, 32, 72, 156
Zaslavski, Iosif, 37
Zâgrea, Vitalie, 59
Zecchi, Carlo, 129, 130
Zgureanu, Teodor, 45
Ziane, Virginia, 64
Zirra, Alexandru, 75
Zotta, Sever, 96, 97

TABLE OF CONTENTS

The Editor's Note 3
The Author's Note 11

Mihai Amihalachioaie or the Two Passions of a True Musician 14
A Bukovinian Devoted to Choral Arts (A Dialogue with the Conductor Ştefan Andronic) 35
A Distinct Voice of Bukovina: A Folk Music Interpretor Ilie Caraş 47
Nina Cionca: "How It All Began – My Memories About Porumbescu Family" 70
Constantin Flondor – the Humble Witness of the Colour or the Spiritual Way of the Tradition's Restoration 89
Keeping up with the Flondors or a Walk through the Old Reminiscences of the City of Cernăuţi 108
Nicolae Hacman – An Artisan of the Sublime Pact between the Violin and the Baton 123
The Mary of the Bukovinian Song or the Nightingale beneath the Carpathian Ash 141
"Beyond the World's Play.." with the Plastic Artist Hortensia Masichievici-Mişu 161
Maestro Mihai Moroşan – The "Odyssey" of the Church Mural Art in Bukovina 176
Dan Onofreiciuc: "All I Play Travels Through Soul to Memories" 190
A Consequent Fighter for the Romanian Folklore: The Bukovinian Ioan Paulencu, the Soloist of the National Opera in Chişinău 211
The Keystone in the Activity of the Bukovinian Artist Ştefan Purici 228
The Poet Arcadie Suceveanu 243
The Dramatic Tenor Marian Talabă: A Confession of the Authentic Bukovinian Talent on the Stage of Vienna State Opera 251
At Putna, with the Archimandrite Melchisedec Velnic 274

The Editor's Note (in English) 292
The Editor's Note (in Ukrainian) 301

The Author's Note (the English version) 310
The Author's Note (the Ukrainian version) 313

About the Author 316
About the Author (in English) 318
About the Author (in Ukrainian) 320
Instead of An Epilogue 322
Instead of An Epilogue (in English) 325
Instead of An Epilogue (in Ukrainian) 328

The Name Index 331

ЗМІСТ

Від видавців 3
Від автора 11

Міхай Аміхалакйоає або дві найбільші пристрасті
справжнього музиканта 14
Буковинець відданий хоральному мистецтву (Діалог з диригентом
Стефаном Андроніком) 35
Видатний голос Буковини: Виконавець народної музики
Ілля Караш 47
Ніна Чонка: «Як все починалося або мої спогади про родину
Порумбеску» 70
Костянтин Флондор – покірний свідок кольору або відновлення
традиції через віру 89
На прогулянці старими спогадами Чернівців із братами Флондорами 108
Микола Гакман - маестро чарівного дуету скрипки
та диригентської палички 123
Марія – буковинський «соловей» родом з-під Карпат 141
«За кулісами спектаклю, що зветься життям…» – діалог з художником-
пластиком Гортензією Масікевич-Мішу 161
Митець Міхай Морошан - буковинський «Одіссей»
церковного живопису 176
Дан Онофрейчук – «Душа, що перетворює музику в спогади» 190
Запеклий борець за румунський фольклор: буковинець Іоан Паулєнку,
соліст Кишинівської Народної Опери 211
Наріжний камінь творчості буковинського художника
Степана Пурича 228
Поет Аркадій Сучевяну 243
Драматичний тенор Мар'ян Талаба: сповідь автентичного буковинського
таланту на сцені Віденської Штатсопери 251
У Путнянському монастирі – бесіда з архімандритом
Мельхиседеком Вельником 274

Від видавців (англійською) 292
Від видавців (українською) 301

Від автора (англійською) 310
Від автора (українською) 313

Про автора..... 316
Про автора (англійською) 318

Про автора (українською)……..…..... 320

Замість епілогу …….....……..……..... 322
Замість епілогу (англійською) …….....…….....…… 325
Замість епілогу (українською) 328

Покажчик імен 331

CUPRINS

Notă asupra ediției …….…. 3
Cuvânt înainte ..……...……. 11

Mihai Amihalachioaie sau cele două pasiuni ale unui muzician nativ ……..... 14
Un bucovinean devotat artei corale (dialog cu dirijorul Ştefan Andronic) …… 35
O voce distinctă a Bucovinei: interpretul de muzică populară
Ilie Caraş .....… 47
Nina Cionca: „Din noianul vremurilor, cu amintirile mele despre familia
Porumbeştilor…”…….....……...70
Constantin Flondor – umilul mărturisitor al culorii sau recuperarea tradiţiei
prin credință 89
La pas, cu Flondorenii, prin Cernăuţii vechilor amintiri 108
Nicolae Hacman – un artizan al sublimului pact dintre vioară şi baghetă …. 123
Maria cântecului bucovinean sau privighetoarea de sub geana Carpaţilor …141
„Dincolo de spectacolul lumii…” cu Hortensia Masichievici-Mişu –
artist plastic …..... 161
Maestrul Mihai Moroşan – un „Odiseu” al picturii bisericeşti
din Bucovina 176
Dan Onofreiciuc: „Prin suflet, tot ce cânt se toarnă-n amintiri…” ……..….. 190
Un apărător consecvent al folclorului românesc: bucovineanul
Ioan Paulencu, solist al Operei Naţionale din Chişinău …….. 211
Cheia de boltă în activitatea artistică a pictorului bucovinean Ştefan Purici … 228
Poetul Arcadie Suceveanu …….....……. 243
Tenorul dramatic Marian Talabă: o mărturie a talentului
autentic bucovinean pe scena Staatsoper-ei din Viena ……..… 251
La Putna, cu Arhimandritul Melchisedec Velnic …… 274

Notă asupra ediției (în limba engleză) …… 292
Notă asupra ediției (în limba ucraineană) ……..… 301

Cuvântul autorului (în limba engleză) …… 310
Cuvântul autorului (în limba ucraineană) ……...…… 313

Despre autor ……...…….. 316
Despre autor (în limba engleză) ……....…….. 318
Despre autor (în limba ucraineană) ……..... 320

În loc de epilog ……...……...…….. 322
În loc de epilog (în limba engleză) ……325
În loc de epilog (în limba ucraineană) ……...328

Indice de nume ……331